

พญาภายิต: ทูตทางสังคมและวัฒนธรรมสกลนคร

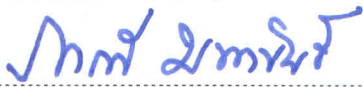
เยาวลักษณ์ แสงจันทร์

คุณฉันทิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรปรัชญาดุษฎีบัณฑิต
สาขาวิชาไทยศึกษา
คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยบูรพา
สิงหาคม 2559
ลิขสิทธิ์นี้เป็นของมหาวิทยาลัยบูรพา

คณะกรรมการควบคุมดุष्ฎิบัณฑิตและคณะกรรมการสอบดุष्ฎิบัณฑิต ได้พิจารณา
ดุष्ฎิบัณฑิตของ เยาวลักษณะ แสงจันทร์ ฉบับนี้แล้ว เห็นสมควรรับเป็นส่วนหนึ่งของการศึกษา
ตามหลักสูตรปรัชญาดุष्ฎิบัณฑิต สาขาวิชาไทยศึกษา ของมหาวิทยาลัยบูรพาได้

คณะกรรมการควบคุมดุष्ฎิบัณฑิต

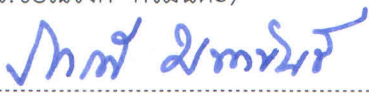
..... อาจารย์ที่ปรึกษาหลัก
(ดร.ชัยณรงค์ ศรีมันตะ)

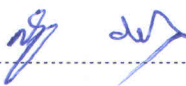
..... อาจารย์ที่ปรึกษาร่วม
(รองศาสตราจารย์ภารดี มหาขันธ์)

คณะกรรมการสอบดุष्ฎิบัณฑิต

..... ประธาน
(รองศาสตราจารย์ซารี มณีศรี)

..... กรรมการ
(ดร.ชัยณรงค์ ศรีมันตะ)

..... กรรมการ
(รองศาสตราจารย์ภารดี มหาขันธ์)

..... กรรมการ
(ดร.สกุล อันมา)

คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ อนุมัติให้รับดุष्ฎิบัณฑิตฉบับนี้เป็นส่วนหนึ่งของ
การศึกษาตามหลักสูตรปรัชญาดุष्ฎิบัณฑิต สาขาวิชาไทยศึกษาของมหาวิทยาลัยบูรพา

..... คณบดีคณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์
(ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.บุญรอด บุญเกิด)

วันที่ 16 เดือน สิงหาคม พ.ศ. 2559

กิตติกรรมประกาศ

คุณฉันทิพนธ์ฉบับนี้สำเร็จลุล่วงได้ด้วยความกรุณาจาก ดร.ชัยณรงค์ ศรีมันตะ ประธานกรรมการที่ปรึกษา ให้คำปรึกษาข้อเสนอแนะแก้ไข ข้อคิดอันเป็นประโยชน์ และให้อภัยในข้อบกพร่องต่าง ๆ จนทำให้ผลงานนี้สำเร็จลุล่วงด้วยดี ผู้วิจัยขอขอบพระคุณอย่างสูงมา ณ โอกาสนี้

ขอกราบขอบพระคุณ รองศาสตราจารย์ ภารดี มหาจันทร์ ในความกรุณาที่มีต่อผู้วิจัย มาเสมอตั้งแต่เริ่มเข้ารับการศึกษาต่อในระดับคุณวุฒิปริญญาตรีเป็นต้นมาอย่างต่อเนื่อง อีกทั้งให้กำลังใจ สอดถามความก้าวหน้าในการวิจัยมาโดยตลอด

ขอกราบขอบพระคุณ รองศาสตราจารย์ ชารี มณีศรี ที่กรุณาเป็นประธานสอบ คุณฉันทิพนธ์ ให้กำลังใจด้วยความเมตตาและขอขอบพระคุณ ดร.สกุล อันมา ที่กรุณาให้คำชี้แนะ แนวทางที่เป็นประโยชน์ต่องานช่วยให้คุณฉันทิพนธ์มีความสมบูรณ์มากยิ่งขึ้น

ขอขอบพระคุณท่านผู้ทรงคุณวุฒิท่านที่กรุณาให้ข้อมูลด้วยมิตรไมตรีโดยเฉพาะอย่างยิ่ง ดร.จักรี ต้นเชื้อ ผู้ให้ข้อมูลในการทำวิจัยอย่างละเอียด นอกจากนั้นยังขอขอบพระคุณ คุณดำเกิง วงศ์กาฬสินธุ์ คุณสายนิท แสนอุบล คุณสวาท บุตรเพ็ง และคุณสมจิตร์ ใจเชื้อ ที่เอื้อเฟื้อมอบข้อมูลที่เป็นลายลักษณ์มาให้ใช้ในการศึกษาค้นคว้าครั้งนี้

ขอขอบพระคุณคุณญาใจ ลำยอง ที่กรุณาให้ความอนุเคราะห์สืบค้นแหล่งข้อมูล ภาคสนามการเก็บข้อมูลจากผู้ทรงวุฒิในการวิจัยครั้งนี้

ขอขอบคุณเพื่อนร่วมงานกองปรด้วยคณาจารย์ภาควิชาภาษาไทย บุคลากร สำนักงานเลขานุการในคณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ ที่คอยให้กำลังใจในการวิจัย รวมทั้งให้ คำแนะนำ กระบวนการของขั้นตอนการดำเนินการในการทำคุณฉันทิพนธ์ให้สำเร็จลุล่วง

ขอขอบคุณกัลยาณมิตรทุกคนที่คอยให้กำลังใจสอบถามความก้าวหน้าในการวิจัยครั้งนี้ ทำนี้ขอขอบคุณสมาชิกทุกคนในครอบครัวของผู้วิจัย โดยเฉพาะอย่างยิ่งบิดา-มารดา ผู้มีพระคุณยิ่งน้อย ๆ ใน ครอบครัว “วัจนสุนทร” รองศาสตราจารย์เพ็ญแข วัจนสุนทร ญาติ ทุกสายสกุลที่เกี่ยวข้องกับผู้วิจัยล้วนเป็นบุคคลที่รักยิ่งทุกปีนกำลังใจและสนับสนุน การทำคุณฉันทิพนธ์ครั้งนี้

เยาวลักษณ์ แสงจันทร์

53810213: สาขาวิชา ไทยศึกษา; ป.ค. (ไทยศึกษา)

คำสำคัญ: ภูมิภาค/ ทุนทางสังคม/ ทุนทางวัฒนธรรม

ยาลักษณ์ แสงจันทร์: ภูมิภาค: ทุนทางสังคมและวัฒนธรรมสกลนคร

(PHAYAPASITS: CULTURAL AND SOCIAL CAPITAL'S SAKON NAKORN)

คณะกรรมการควบคุมคุญนิพนธ์: ชัยณรงค์ ศรีมันตะ, Ph.D., การดิ มหาชันธ, กสม. 283 หน้า.

ปี พ.ศ. 2559

การวิจัยเรื่อง ภูมิภาค: ทุนทางสังคมและวัฒนธรรมจังหวัดสกลนคร นี้มีวัตถุประสงค์

1. เพื่อศึกษารวบรวมและจัดหมวดหมู่ภูมิภาคในจังหวัดสกลนคร
2. วิเคราะห์พุทธธรรมและภูมิปัญญาที่ปรากฏในภูมิภาค ในฐานะที่เป็นมรดกทางสังคมและวัฒนธรรมจังหวัดสกลนครและ
3. เพื่อศึกษาสถานภาพ บทบาทและแนวทางการดำรงอยู่ของภูมิภาคในจังหวัดสกลนคร โดยมีขอบเขตของการศึกษาวิจัยในด้านพื้นที่และเนื้อหาเป็นการศึกษาจากพื้นที่ 5 อำเภอ ในจังหวัดสกลนคร ได้แก่ อำเภอเมือง อำเภอมังคอง อำเภออากาศอำนวย อำเภอนวนนิวาสและอำเภอสว่างแดนดิน โดยใช้การสัมภาษณ์ในเชิงลึกผู้ทรงคุณวุฒิจำนวน 10 คนเป็นเครื่องมือในการวิจัย

ผลการวิจัยพบว่า 1. ภูมิภาคนี้มีประวัติความเป็นมาจากคนอีสานที่มีเชื้อสายลาวเวียงจันทร์สามารถแบ่งออกได้เป็น 2 ประเภท คือ 1. การจำแนกตามรูปแบบ มีสองลักษณะ คือ ภูมิภาคร้อยแก้วและภูมิภาคร้อยกรอง 2. การจำแนกตามเนื้อหาพบว่า ลักษณะเนื้อหาของภูมิภาค มีทั้งสิ้น 10 หมวด คือ หมวดอาหารการกิน หมวดความสุขความทุกข์ หมวดเกี่ยวกับตน หมวดลักษณะหรือคุณสมบัติของคน หมวดการงานอาชีพ หมวดความมีเหตุผล หมวดบุญ-บาปกรรม หมวดหลักการคบค้าสมาคม หมวดคุณธรรมศีลธรรม และหมวดการศึกษาเล่าเรียนการมีปัญญาความรู้ 2. ความเชื่อตามหลักพุทธธรรม ภูมิภาคนี้มีอิทธิพลต่อความเชื่อของชาวอีสาน เนื่องจากชาวอีสานส่วนใหญ่นับถือศาสนาพุทธ จึงทำให้หลักพุทธธรรมมีอิทธิพลต่อความคิด ความเชื่อของชาวอีสานด้านการปลุกฝังในสิ่งที่ดีงาม ความเชื่อเรื่องบุญบาปและเรื่องกรรม ความเชื่อในเรื่องหลักศีลธรรมและการพึ่งตนเอง ความเชื่อเรื่องชาติภพ ความเชื่อเรื่องนรก-สวรรค์ ความเชื่อและความศรัทธาต่อการบวช และความเชื่อเรื่องพญานาค ส่วนภูมิปัญญาภูมิภาคสะท้อนให้เห็นถึงภูมิปัญญาของปราชญ์ชาวอีสาน ภูมิปัญญาด้านภาษา ภูมิปัญญาที่เกี่ยวข้องกับธรรมชาติ ภูมิปัญญาเกี่ยวกับการศึกษา และภูมิปัญญาเกี่ยวกับการเมืองการปกครอง สำหรับประเพณีและวัฒนธรรมพบ 2 ประเภท คือ สืบสืบสองคองสืบสี่ และการอ่านหนังสือผูก 3. การวิเคราะห์บทบาทและการดำรงอยู่ พบว่าบทบาทของภูมิภาค มีบทบาท ได้แก่ สร้างความบันเทิงและผลิตเพลินใจ ให้การศึกษาและเผยแพร่ความรู้ รั้าให้เกิดความคิด แนะนำสั่งสอนและควบคุมสังคม ใช้เป็นสื่อช่วยความสัมพันธ์เชื่อมระหว่างบุคคล บันทึกเหตุการณ์และสะท้อนภาพสังคม เป็นเครื่องยึดเหนี่ยวจิตใจและสร้างเสริมกำลังใจ ส่วนการดำรงอยู่ของภูมิภาค พบว่า มีลักษณะดังต่อไปนี้ คือ พระภิกษุกับการดำรงอยู่ของภูมิภาค กลุ่มแม่บ้านกับการดำรงอยู่ของภูมิภาค นักจัดรายการวิทยุกับการดำรงอยู่ของภูมิภาค เจ้าพิธีกรรม(เจ้า) หมอสูดขวัญ เป็นสื่อบุคคล

53810213: MAJOR: THAI STUDIES; Ph.D. (THAI STUDIES)

KEYWORDS: PAYA PASIT / SOCIAL CAPITAL / CULTURAL CAPITAL

YAWALAK SAENGCHAN: PAYA PASIT: CULTURAL AND SOCIAL CAPITAL OF SAKON NAKORN. ADVISOR: CHAINARONG SRIMANTA, Ph.D, PARADEE MAHAKHAN, M.Ed. 283 P. 2016.

This study aims 1. to collect and categorize PAYA PASIT in Sakon Nakorn province, 2. to analyze Buddhist belief and wisdom appearing in PAYA PASIT as a social and cultural heritage of Sakon Nakorn, and 3. to examine status, role, and existence of PAYA PASIT in Sakon Nakorn. The data were collected within 5 districts: Muang, Phang Khon, Akat Amnuai, Wanon Niwat, and Sawang Daen Din. In-depth interviews, the data collecting tool, were done to 10 experts and the findings are as follow.

1. PAYA PASIT was originated from Isan people (people who lived in Northeastern part of Thailand) whose ancestors were from Vientiane in Laos. There were 2 ways to categorize PAYA PASIT: pattern (prose and poetry) and content. For pattern, PAYA PASIT could be divided in 10 groups: eating, happiness and grief, self, human characteristic and qualification, occupation, logic, sin and merit, socialization, morality, and education and knowledge. 2. In terms of Buddhist belief, since the majority of the Isan people were Buddhists, PAYA PASIT influenced their thought and beliefs including morality, virtue, veracity and self-reliance, reincarnation, destination after death (hell-heaven), ordination, and Naga. In terms for wisdom, PAYA PASIT reflected Isan wiseman's wisdom, language, nature-related wisdom, education, and administration and politics. In terms of tradition and culture, there were 2 types of conduct found in PAYA PASIT: Heet Sibsong Kong Sibsee (twelve conventions and fourteen good practices) and reading palm-leave books. 3. Role analysis showed that PAYA PASIT functioned as a means of entertainment and recreation, education and knowledge transmission, aspiration, instruction and society control, interpersonal relation, archive and society portray, and spiritual restraint and mental enhancement. Existence analysis showed that some groups of people were facilitators of PAYA PASIT existence. They were Bhiku (Buddhist monk), housewife, radio program host, and ritual master.

สารบัญ

	หน้า
บทคัดย่อภาษาไทย	ง
บทคัดย่อภาษาอังกฤษ	จ
สารบัญ.....	ฉ
สารบัญตาราง	ซ
สารบัญภาพ	ฅ
บทที่	
1 บทนำ.....	1
ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา.....	1
วัตถุประสงค์ของการวิจัย	6
กรอบแนวคิดการวิจัย	6
ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ	9
ขอบเขตของการศึกษาค้นคว้า	9
วิธีดำเนินการวิจัย.....	11
นิยามศัพท์เฉพาะ	12
งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง.....	12
2 ภูมิสังคมและวัฒนธรรมจังหวัดสกลนคร	34
ภูมิศาสตร์สกลนคร	34
การปกครอง	37
เศรษฐกิจ	61
ศาสนา ความเชื่อ ประเพณีและวัฒนธรรม.....	63
พัฒนาการทางประวัติศาสตร์ของจังหวัดสกลนคร.....	77
3 ผญา ผญาภายิต ทูนทางสังคมและวัฒนธรรม	81
ความรู้ทั่วไปเกี่ยวกับผญาและผญาภายิต	81
ผญาภายิตที่สะท้อนหลักพุทธธรรม.....	118
ผญาภายิตที่สะท้อนภูมิปัญญาไทย.....	133
ผญาภายิตที่สะท้อนประเพณีและวัฒนธรรม	147

สารบัญ (ต่อ)

บทที่	หน้า
ทุนทางสังคมและวัฒนธรรม	156
ผลภูภษิตในฐนฐนทุนทงสังคมและวัฒนธรรม	159
4 บทบท การดำรงอยู่และแนวทงการสืบทอดผลภูภษิต	165
แนวคิคิดเกี่ยวกับบทบท	166
บทบทของผลภูภษิตที่มีต่อวิถีชีวิตของชาวอีสาน	174
บทบทของผลภูภษิตก่อนการปฏิรูปการศึกษาในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว	177
ลักษณะการดำรงอยู่ของผลภูภษิต	198
แนวทงการอนุรักษ์และสืบทอดคำผญา	203
5 สรุป อภิปรายผล และข้อเสนอแนะ	211
สรุปผลการศึกษา	211
อภิปรายผล	213
ข้อเสนอแนะผลที่ได้จากการวิจัย	215
ข้อเสนอแนะในการทำวิจัยครั้งต่อไป	215
บรรณานุกรม	217
ภาคผนวก	226
ประวัติย่อของผู้วิจัย	283

สารบัญตาราง

ตารางที่	หน้า
1	อาณาเขตการปกครองจังหวัดสกลนคร 38
2	จำนวนประชากรและจำนวนครัวเรือนในจังหวัดสกลนคร 39
3	โครงสร้างระบบเศรษฐกิจจังหวัดสกลนคร 61
4	ลำดับรายได้เฉลี่ยต่อคนต่อปีของภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ปี 2553 62

สารบัญภาพ

ภาพที่	หน้า
1 กรอบแนวคิดในการวิจัย	8
2 แผนที่จังหวัดสกลนคร	35
3 แผนที่เขตการปกครองจังหวัดสกลนคร	37
4 กลุ่มชาติพันธุ์ลาว	41
5 ชนเผ่ากะเลิง	46
6 ไทฮ้อ	49
7 ไทกะโซ่	53
8 ชาวภูไท	55
9 เผ่าไทฮ้อย	59
10 ฤกษ์โคลงม้าแก้ว	72
11 หน่วยวิเคราะห์ และความสัมพันธ์เชิงเหตุผล	174

บทที่ 1

บทนำ

ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

ชาวอีสานมีภาษาและวรรณกรรมทั้งภาษาพูดและภาษาเขียนในรูปแบบต่าง ๆ ที่สะท้อนวัฒนธรรมที่มีความหลากหลาย วัฒนธรรมด้านภาษา นอกจากจะมุ่งให้การสื่อสารแล้วยังเพื่อธำรงศิลปวัฒนธรรมและให้รู้จักใช้ภาษาให้ถูกกาลเทศะซึ่งอยู่ในรูปแบบของวรรณกรรมมุขปาฐะและวรรณกรรมลายลักษณ์ วรรณกรรมแต่ละรูปแบบล้วนแสดงให้เห็นวัฒนธรรมซึ่งเกี่ยวข้องกับวิถีชีวิตของคนอีสานมาช้านานซึ่งวรรณกรรมมุขปาฐะที่สำคัญอีกอย่างหนึ่งคือ ญา ญานับเป็นภูมิปัญญาท้องถิ่น (Local wisdom) อันเป็นมรดกสืบทอดมาจากอดีตเป็นคติคำคมภาษิตที่บรรพบุรุษได้คิดค้นแต่งขึ้นเพื่อเป็นคติสอนใจเป็นแนวทางในการปฏิบัติเป็นคำสั่งสอนของชุมชนในอดีตนับเป็นสิ่งมีคุณค่าและควรจรรโลงไว้ให้เป็นมรดกของลูกหลานซึ่งสอดคล้องกับคำกล่าวของสิริพร ทาชาติ (2549, หน้า ข) พี่น้องเอ๋ย อันว่าญาอีสานนี้ เสมอคำล้านคำภูมิปัญญาความฮู้โฮมไว้ให้สืบสาน เสามาชวยกันชวนชูส่งคำญาให้ลูกหลานพัฒนาสูงเฮืองไปภายหน้า เพื่อวัฒนธรรมภาษาอ่านเขียนเรียนรู้ เต๋อพี่น้องเอ๋ย ซึ่งเป็นการเชิญชวนให้พี่น้องชาวอีสานได้ทราบถึงคุณค่าของคำญาเป็นการรวบรวมภูมิปัญญาท้องถิ่นลูกหลานชาวอีสานควรจะช่วยกันส่งเสริมให้มีการเรียนรู้และการพัฒนาให้เจริญก้าวหน้าสืบเนื่องต่อไป

ญาคือ ถ้อยคำสำนวนพูดที่ประกอบด้วยศิลปะการใช้ภาษาที่มีความไพเราะสละสลวยงดงามยิ่งประกอบด้วยจังหวะ คำคล้องจองรวมทั้งแฝงไว้ด้วยความสามารถในการใช้ภาษา ความรู้และบันทึกภูมิปัญญาไว้ด้วยดังคำกล่าวของพระวัชรานนท์ อริยชโย (พรมสมบัติ) (2554, หน้า 2) ได้แสดงความคิดเห็นไว้ว่า “ปราชญ์ทางอีสานถือว่าญานี้เกิดจากการที่คนโบราณอีสานนำคำมาเชื่อมต่อกับคำพูดซึ่งจะทำให้ได้ทั้งสาระ แง่คิด คติธรรมและความไพเราะแก่ผู้ฟังเป็นอย่างยิ่ง ญาภาษิตเป็นญาที่ใช้ในโอกาสที่กล่าว เมื่อต้องการให้คติเตือนใจในเชิงสั่งสอนมีความสำคัญและมีบทบาทต่อสังคมอีสานในด้านการอบรมสั่งสอนบุคคลหลายระดับ หลายเพศ หลายวัย และเป็นญาที่มีความหลากหลายทางด้านโครงสร้าง เนื้อหา ตลอดจนการนำเสนอ”

ญาภาษิตเป็นเครื่องมือทางภาษาที่เป็นภูมิปัญญาบรรพบุรุษได้คิดค้นขึ้นเพื่อตักเตือนอบรม ชักเลาลูกหลานให้มีแนวทางในการประพฤติปฏิบัติที่ถูกต้องอย่างมีศีลธรรมเป็นบรรทัดฐาน โดยนำหลักคำสอนทางพระพุทธศาสนามาผสมผสานกับความเชื่อดั้งเดิมของบรรพบุรุษ ซึ่งมีได้มีจุดมุ่งหมายเพื่อความบันเทิงเพียงอย่างเดียว ญาเป็นสื่อพื้นบ้านหรือ

เรียกอีกอย่างหนึ่งว่า เป็นสื่อประเพณี (Tradition media) ที่มีการสืบทอดจากบรรพชน ทั้งนี้ บรรพชนของชาวอีสานมีความเชื่อและศรัทธาในพุทธศาสนาเป็นอย่างยิ่ง ดังนั้น การปลูกฝังแนวคิดต่าง ๆ ค่านิยม ความเชื่อไปสู่ลูกหลานนั้นย่อมเลือกสรรถ้อยคำที่มีศีลธรรมเป็นบรรทัดฐานในการสื่อสาร โดยมีเป้าหมายให้ผู้ปฏิบัติอยู่ในกรอบศีลธรรม มีชีวิตที่ดำรงตามหลักธรรม พุทธศาสนา

ศาสนาพุทธให้ความสนใจกับโลกของธรรมชาติที่มีอยู่จริงจุดมุ่งหมายที่สำคัญ คือ การแก้ปัญหาเรื่องความทุกข์ ซึ่งเป็นหลักของชีวิตมนุษย์และสร้างหนทางสู่ความสุขสิ่งที่เกิดขึ้น โลกย่อมมีการเปลี่ยนแปลงเป็นเรื่องธรรมดา ความผิดหวังหรือความทุกข์ย่อมเกิดขึ้นเสมอ ความเปลี่ยนแปลงจึงดูเป็นสาเหตุแห่งทุกข์แต่แท้ที่จริงแล้วมนุษย์นั่นเองเป็นสาเหตุแห่งทุกข์ ของตัวเอง ความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นกับสิ่งใดก็ตามยังความทุกข์ให้ใครไม่ได้ นอกจากคน ๆ นั้นนำตัวเองไปสู่โลกที่สร้างขึ้นดังที่ วิทย์ วิศทเวทย์ (2553, หน้า 15) กล่าวไว้ว่า “ศาสนาพุทธเชื่อว่า มนุษย์เป็นผู้ลิขิตชีวิตตนเอง กฎแห่งกรรมเป็นกฎซึ่งควบคุมผลแห่งการกระทำของมนุษย์แต่ กฎแห่งกรรมมิใช่พระเจ้าที่สามารถผลักดันทุกสิ่งเพราะพระเจ้าเป็นบุคคล ความแตกต่างของบุคคล ระหว่าง “สิ่งนี้ควรทำ สิ่งนี้ไม่ควรทำย่อมไม่มี” เมื่อเป็นเช่นนี้การมองพุทธธรรมเกี่ยวกับเรื่อง กรรมจึงเป็นผลจากการกระทำของบุคคลซึ่งอาจจะเป็นไปได้ทั้งสุขและทุกข์” ดังนั้น พุทธธรรมจึง มุ่งเน้นปฏิบัติดีปฏิบัติชอบสอนให้ค้นคว้ากฎเกณฑ์และความจริงเกี่ยวกับชีวิตมนุษย์รู้จักควบคุม จิตใจภายในของตนเองให้มีจิตใจดีงามเพื่อสันติสุขที่แท้จริง ดังคำกล่าวของสมเด็จพระมหาธีรวงศ์ (พิมพ์ ธรรมโร) (2546, หน้า 9) ที่ว่า “ในโลกเรานี้ ไม่มีอะไรจะสำคัญเท่าคนในตัวตนไม่มีอะไร จะสำคัญเท่าจิตใจ แม้ในจิตใจก็ไม่มีอะไรสำคัญเท่าอารมณ์ เพราะมวลอารมณ์ คือ รูป เสียง กลิ่น รส สัมผัส ธรรมารมณ์ แต่ละอย่างสามารถเปลี่ยนแปลงสภาพจิตใจให้ดีและเสียได้ บรรดาอารมณ์ เหล่านั้น เสียงคนสำคัญโดยเฉพาะเสียงเล่าลือเป็นเสียงสะเทือนใจทำให้มองเห็นว่ามนุษย์ที่ ดำเนินวิถีชีวิตและปฏิบัติตนตามจกต้องมีความเจริญด้วยสรรพสมบัติทั้งปวงที่จะช่วยส่งเสริมความ มีวัฒนธรรม สร้างความเจริญก้าวหน้าทำให้เลื่อนสถานะของบุคคลสูงกว่าสถานะเดิม ช่วยให้มีโอกาส วาจาจิตใจดีงาม ชีวิตปลอดภัยปราศจากอุปาทว์และอุปสรรคและช่วยให้กายวาจาสงบนี้แหละเป็น มงคลต่อชีวิตซึ่งนำไปสู่ความพ้นทุกข์และนำชีวิตให้มีความสุขสงบได้” จากคำกล่าวนี้แสดงให้เห็นว่าการที่จะเป็นพุทธศาสนิกชนที่ดีนั้นจะต้องควบคุมจิตใจเป็นสำคัญจึงจะทำให้มี ความประพฤดีปฏิบัติที่ถูกต้องดีงาม

การดำเนินชีวิตที่ดีงามนั้น นอกจากจะช่วยพัฒนาตนเองแล้วยังช่วยพัฒนาสังคมและ ประเทศชาติอีกด้วย การพัฒนาที่ยั่งยืนในโลกปัจจุบันคือ การพัฒนาคนเพราะการพัฒนาคน เป็นแกนกลางทุกอย่างของการพัฒนา ดังจะเห็นได้จากแผนพัฒนาเศรษฐกิจแห่งชาติฉบับที่ 8

(พ.ศ. 2550-2544) และการจัดทำแผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 11 ของ สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการ เศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ (พ.ศ. 2555-2559) ได้จัดทำขึ้นในช่วงเวลาที่ประเทศไทยต้อง เผชิญหน้ากับสังคมและเศรษฐกิจและสิ่งแวดล้อมที่เปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วและ ส่งผลกระทบต่อช่วงที่ผ่านมาสังคมไทยจึงจำเป็นต้องให้ความสำคัญต่อการพัฒนาที่ยั่งยืน ของชุมชน สมาชิกในชุมชนมีบทบาทที่จะมีแนวทางในการจัดการทรัพยากรในชุมชนแบบพึ่งพา ตัวเองโดยยึดปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง มีจริยธรรมในการดำเนินชีวิตมากำหนดทิศทางใน การพัฒนาตนเองเป็นแผนพัฒนาฯ ที่ให้ความสำคัญกับการพัฒนาคนเพื่อให้เกิดความเป็นมนุษย์ ที่สมบูรณ์และเกิดการมีส่วนร่วมทุกภาคส่วน ทั้งในระดับชุมชน ระดับภาค และระดับประเทศใน ทุกขั้นตอนของแผนฯ อย่างกว้างขวางและต่อเนื่อง เพื่อร่วมกันกำหนดวิสัยทัศน์และทิศทาง การพัฒนาประเทศ รวมทั้งร่วมจัดทำรายละเอียดยุทธศาสตร์ของแผนฯ เพื่อมุ่งสู่สังคมอยู่ร่วมกัน อย่างมีความสุข ด้วยความเสมอภาค เป็นธรรม และมีภูมิคุ้มกันต่อการเปลี่ยนแปลง ยุทธศาสตร์ การพัฒนาคนสู่สังคมแห่งการเรียนรู้ตลอดชีวิตอย่างยั่งยืนสังคมไทยเผชิญวิกฤตความเสื่อมถอย ด้านคุณธรรม จริยธรรม มีการเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรมที่หลากหลาย และมีแนวโน้มเป็นสังคม ปังเจกมากขึ้นพุทธศาสนาเป็นทางออกอย่างหนึ่งซึ่งเป็น “สภาวะ”หรือเป็นที่พึ่งให้แก่สังคมไทย คนอีสานก็เป็นชุมชนอีกกลุ่มหนึ่งที่เชื่อว่า พุทธศาสนาสามารถเป็นที่พึ่งและเป็นเส้นทางสู่ การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ที่จะช่วยให้สังคมมีต้นทุน ให้มนุษย์มีคุณภาพและประสิทธิภาพใน ประกอบกิจกรรมต่าง ๆ ที่ก่อให้เกิดผลในการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมด้วย การพัฒนาใน ความเป็นมนุษย์นั้นจะช่วยให้อุทิศตนมีคุณสมบัติพร้อมที่จะดำเนินชีวิตแห่งความดีงามเพื่อสังคม สู่สันติสุขซึ่งคงต้องอาศัยหลักการของพุทธธรรมเป็นแนวทางในการปฏิบัติซึ่งคำสอนดังกล่าว ปรากฏอยู่ในคำผญาอยู่แล้ว ได้แก่ “ให้ตื่นเด็กคือกาให้หากินคือไก่” (ผญาที่เปรียบเทียบให้ นำเอาความขยัน ทำมาหากินเหมือนกามาเมื่อหามาได้แล้วก็ให้แบ่งปันคนอื่นเหมือนแม่ไก่ ที่หาอาหารได้แล้วเรียกลูกมากิน) หรือผญาที่ว่า “งานหลวงบ่ขาด งานราษฎร์บ่ไล” (ผญาที่สอน ให้เอาใจใส่ทั้งงานส่วนรวมและงานส่วนตัว) รวมทั้งคำกล่าวที่สอนเกี่ยวกับการทำงานว่า “นาวา ล้ำลำงามดูอาจ คันบ่พายถ่อเท้าบ่มีได้แล่นไป” (ผญาที่เปรียบเทียบเรือลำงามที่ดูสง่า แต่ถ้าไม่ พายก็แล่นไปไม่ได้เปรียบเสมือนความคิดแต่ไม่ลงมือทำก็ไม่มีทางที่จะสำเร็จได้) การที่สมาชิก ในสังคมเป็นบุคคลที่มีความพร้อมในความเป็นผู้มีจริยธรรมนั้นเป็นสิ่งที่น่ายินดีเพราะช่วยให้ สมาชิกในสังคมเห็นความสัมพันธ์ทางสังคมจังหวัดสกลนครมีวัฒนธรรมของการใช้คำผญา จึงเป็นสิ่งที่แสดงให้เห็นว่ามีทุนทางสังคมในการช่วยให้การพัฒนาสะดวกยิ่งขึ้น

คำผญาจึงนับว่าเป็นภูมิปัญญาล้ำลึกที่ได้รับการสั่งสมมาจากการปฏิบัติจริงและถ่ายทอด มาช้านานที่เป็นวรรณกรรมมุขปาฐะที่มีบทบาทนำมาสั่งสอนลูกหลานเพื่อใฝ่มน้ำใจ

สร้างศรัทธาให้มุ่งมั่นในกุศลกรรม เพื่อให้ประพฤติกปฏิบัติกรขึ้นำคุณธรรมความดี การทำความดี ละเว้นความชั่ว การชำระจิตใจให้ผ่องแผ้ว การให้มีชีวิตที่มีความเป็นมงคลอยู่ร่วมกันในสังคม ด้วยความสงบสุข โดยทั่วไปแล้วเนื้อหาของคำพญาโดยเฉพาะคำพญาภายิตเป็นพญาที่เกี่ยวข้องกับ คำสอนโดยตรง เพื่อให้รู้แนวทางในการดำเนินชีวิตที่สะท้อนให้เห็นอิทธิพลของแนวคิดทาง พุทธศาสนาอย่างชัดเจน เช่น “จงให้พากันเข้าคองขุนให้ตั้งต่อคู่คนเหล่า บุณนี่เป็นแก่นแท้ พาชขึ้นสู่สวรรค์ แท้เหล่า” (สอนให้คนทั่วไปพากันทำบุญทำทานจะได้ขึ้นสวรรค์) แล้วพญา ยัง สอนให้ดำรงตนให้เห็นคุณค่าของพุทธศาสนาคนที่จะได้ชื่อว่าเป็นคนที่สมบูรณ์จะต้องเรียนรู้และ เข้าใจในพุทธศาสนาเช่น “ชื่อว่าเป็นคนผู้สิ้นทำพะเจ้าใหญ่ ค้นว่าเขียนได้แล้วเป็นแก้วแก่นมะโน” (สอนให้คนรู้จักแสวงหาความรู้ให้แก่ตนเอง และศึกษาพระธรรมให้เข้าใจเพื่อจะได้คนดีมีศีลธรรม) สอนให้ทำความดี เช่น “ค้นเฮาเฮ็ดดีแล้ว เขาซังก้อตามซ่าง ค้นเฮาเฮ็ดแม่นแล้ว เขาบ่หย่องก็ซ่าง ตาม” (สอนให้ทำความดีและทำในสิ่งที่ถูกต้องแม้ใครจะไม่ยกย่องชื่นชมก็ไม่เป็นไร) สอนให้ กตัญญู เช่น “ค้นได้กินต่อนซิ่น ออย่าลืมห่างคุณหมา โจนบ่มาซอมลัก ก้อคอบหมานอนเฝ้า” (สอนให้รู้จักว่าเมื่อทำงานใดสำเร็จแล้วอย่าลืมนุญคุณคนที่คอยช่วยเหลือเปรียบเสมือน ได้ทานเนื้อได้เพราะมีสุนัขคอยเฝ้าไม่ให้โจรมาลักขโมยหรือสอนให้สงเคราะห์ญาติเช่น “บ่กินผักบ่มีเหยื่อท่อง บ่เอาพี่น้องเสี่ยหน่อเสี่ยแนว” (สอนให้เป็นคติเตือนใจว่าถ้าไม่ทาน อาหารประเภทผักเลยย่อมจะไม่มีผลกำไร หากไม่สนใจญาติพี่น้องได้ดีแล้วลืญาติถือว่าเป็น บุคคลไม่ดี ทำให้เสี่ยชาติตระกูล) หรือ “ญาติกาพร้อมหลายซุมพอได้พึ่ง ดิกว่าอยู่เดียวแท้ บ่แลหน้าล่าหลัง” (สอนให้รู้จักรักญาติพี่น้องมีญาติพี่น้องมากดีกว่ามีน้อยเพราะอาจได้พึ่งพา คราจำเป็นได้) จากเหตุผลดังกล่าวทำให้ทราบพญาสามารถเป็นทุนทางสังคม (Social capital) ได้เนื่องจากพญาแสดงให้เห็นถึงภาพลักษณ์ที่ต่างต่าง ๆ ทั้งในส่วนที่ได้จากการสะสมและการต่อ ยอดมีพุทธธรรมมีภูมิปัญญามีการถ่ายทอดความรู้ สอนให้คนมีน้ำใจเชื่อใจและไว้วางใจต่อกัน มีสัมพันธ์ที่ดีและการเป็นเจ้าของสังคมร่วมกัน

ทุนทางสังคมเป็นรากฐานสำคัญในการสร้างประชาสังคมหรือชุมชนเข้มแข็ง ไม่ว่าจะ เป็นการร่วมมือ การพึ่งพาตนเอง ซึ่งสุจิตราภรณ์ นาละลักษณ์ (2545, หน้า 68-70) กล่าวถึง ความสำคัญของทุนทางสังคมสรุปได้ว่า การเปลี่ยนแปลงโครงสร้างเศรษฐกิจและสังคมไทย เป็นไปอย่างต่อเนื่องจากสังคมเกษตรกรรมดั้งเดิมมาเป็นสังคมเศรษฐกิจฐานความรู้โดยที่ผ่านมา เน้นด้านเศรษฐกิจ (Economic capital) เป็นหลักถึงแม้การพัฒนาจะประสบผลสำเร็จในระดับหนึ่ง ก็ตามแต่ก็นำไปสู่ปัญหาในเชิงโครงสร้างหลายเรื่องเช่นเดียวกันจึงจำเป็นต้องทบทวนทิศทางการ พัฒนาเสียใหม่โดยคำนึงถึงปัจจัยและเงื่อนไขต่าง ๆ ที่ต้องเผชิญ รวมทั้งนำมาเป็นบทเรียน ที่ต้องปรับตัวเพื่อการนำทุนทางสังคม (Social capital) มาใช้ให้เกิดประโยชน์เพราะการมีทุน

ทางสังคมที่ดีจะช่วยสร้างภูมิคุ้มกันช่วยเหลือสมาชิกในสังคมและบรรเทาผลกระทบให้ลดน้อยลง
ได้ในยามเผชิญกับภาวะวิกฤติ ประเทศไทยได้ชื่อว่ามีทุนทางสังคมประเภทต่าง ๆ อยู่แล้วที่ถือว่าเป็นรากฐานของการพัฒนาที่สำคัญอยู่จำนวนมาก อาทิ ผู้นำทางความคิด ภูมิปัญญาชาวบ้าน
วัฒนธรรมประเพณีที่ดีงาม เอกลักษณ์เฉพาะของคนไทย สังคมที่มีความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่
การรวมกลุ่มเพื่อดำเนินกิจกรรมทางเศรษฐกิจและสังคม ระบบคุณค่าที่ดีงามที่มีผลต่อค่านิยม
และพฤติกรรมของคนในสังคมและอื่น ๆ หากนำมาใช้ประโยชน์ได้อย่างเหมาะสมจะเป็นพลัง
สำคัญอย่างยิ่งในการขับเคลื่อนกระบวนการพัฒนาของสังคมและประเทศ

การที่สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติกำหนดเป้าหมายที่จะ
พัฒนาบทบาทภารกิจขององค์กรให้ก้าวเข้าสู่การเป็น “Economic and social intelligence agency”
การพัฒนาขีดความสามารถ การแก้ไขปัญหาความยากจน ทุนทางสังคมและการพัฒนาอย่างยั่งยืน
นั้นจังหวัดสกลนครจึงเป็นพื้นที่ที่น่าสนใจอย่างมีความน่าสนใจเพราะเป็นเมืองเก่าเป็นแหล่งอารย
ธรรมในดินแดนอีสานซึ่งมีอยู่ 2 แหล่งด้วยกันคือ แอ่งโคราชและแอ่งสกลนคร แอ่งโคราชเป็นศูนย์
รวมของอีสานตอนใต้ส่วนแอ่งสกลนครเป็นศูนย์กลางของอีสานตอนเหนือซึ่งมีพื้นที่ครอบคลุม 6
จังหวัดคือ เลย อุดรธานี หนองคาย สกลนคร นครพนมและมุกดาหาร เมืองสกลนครเป็นเมืองเก่าที่มี
ประวัติศาสตร์ยาวนานดังปรากฏชื่อเมืองที่มีการเปลี่ยนแปลงมาถึง 3 ชื่อคือ เมืองหนองหารหลวง
เมืองสกลทวาปีและเมืองสกลนครเป็นเมืองที่มีความเจริญรุ่งเรืองทาง โบราณคดีและประวัติศาสตร์
ดังที่ สุรัตน์ วรารัตน์ (2541, หน้า 1) กล่าวไว้ในการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ จังหวัดสกลนครว่า
เมืองสกลนครเป็นเมืองที่มีผู้คนมาตั้งหลักแหล่งทำมาหากินมิได้ขาดสาย นับตั้งแต่ยุควัฒนธรรม
บ้านเชียง สมัยสำริด-เหล็ก สมัยทวารวดี สมัยลพบุรี สมัยล้านช้างและสมัยรัตนโกสินทร์
การปรับตัวของผู้คนกลุ่มต่าง ๆ ให้เข้ากับสภาพแวดล้อมทำให้เกิดวัฒนธรรมและเหลือหลักฐานไว้
เป็นมรดกตกทอดทั้งด้าน โบราณสถาน โบราณวัตถุรวมทั้งประเพณี ความเชื่อมากมายสืบทอดมา
จนทุกวันนี้ สกลนครเป็นเมืองที่สภาพแวดล้อมอุดมสมบูรณ์มีเทือกเขาภูพานที่เป็นแหล่งกำเนิด
ต้นน้ำลำธารหลายสายเช่นลำน้ำพุง ลำน้ำอูน ลำน้ำคำเป็นต้นน้ำเหล่านี้เป็นบ่อเกิดแห่ง
อารยธรรมและวัฒนธรรมประเพณีอันดีงาม โดยเฉพาะบรรพบุรุษศาสนาจึงเป็นเหตุให้ดินแดนแห่งนี้
เป็นที่นิยมของพระภิกษุสายอรุณวาสีได้มาบำเพ็ญธรรมอย่างเคร่งครัดจนเกิดพระอรุณสงฆ์หลาย
องค์ อันได้แก่ หลวงปู่มั่นภูริทัตโต หลวงปู่ฝั้นอาจาริ หลวงปู่เทศก์ เทศรังสี หลวงปู่สิมพุทธาจาโร
หลวงปู่หลุย จันทสาโรและพระอาจารย์วัน อุตตโม ด้วยเหตุนี้สกลนครจึงได้รับคำกล่าวขานว่าเป็น
“ถิ่นพุทธธรรมแห่งธรรมะอีสาน” สัมกับคำขวัญของจังหวัดที่ว่า “พระธาตุเชิงชุมคู่บ้าน
พระตำหนักภูพานคู่เมือง งามลือเลื่องหนองหาน แลตระการปราสาทผึ้ง สวยสุดซึ้งสาวภูไท ถิ่นมั่น

ในพุทธธรรม” จะเห็นได้ว่าชาวสกลนครมีความผูกพันกับพุทธศาสนาเป็นสำคัญมีความหลากหลายด้านชาติพันธุ์ มีตำนานเรื่องเล่าโดดเด่นในด้านประเพณีและศิลปวัฒนธรรมสามารถเดินทางเชื่อมโยงสู่สาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว สาธารณรัฐสังคมนิยมเวียดนามและสาธารณรัฐประชาชนจีน โดยผ่านจังหวัดนครพนมและมุกดาหาร โดยสะดวกและสกลนครก็มีการใช้วัฒนธรรมการใช้คำผญาภาษิตซึ่งได้ชื่อว่าเป็นชุมพลทางปัญญาของคนไทยเชื้อสายลาวในภาคอีสานของไทยที่มีมาแต่บรรพกาลซึ่งมีบทบาทสำคัญในการปลูกฝังลูกหลานให้เป็นคนดีของสังคม นับได้ว่าจังหวัดสกลนครเป็นแหล่งพื้นที่ที่น่าสนใจที่จะศึกษาเนื่องจากมีต้นทุนทางสังคมและวัฒนธรรมที่จะช่วยให้นักพัฒนาทรัพยากรบุคคลซึ่งพื้นที่แห่งนี้จากกล่าวได้ว่ามีความหลากหลายของเผ่าพันธุ์รวมทั้งความเจริญที่เข้ามาส่งผลกระทบต่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว

ด้วยเหตุนี้ผู้วิจัยจึงสนใจการศึกษาค้นคว้าคำผญาภาษิตซึ่งเป็นทุนทางสังคมและวัฒนธรรมของจังหวัดสกลนคร ให้มีการอนุรักษ์ เผยแพร่ โดยนำผญาที่สะท้อนพุทธธรรม วัฒนธรรมและภูมิปัญญามาเป็นกรอบแนวคิดในการศึกษาครั้งนี้ ตลอดจนศึกษาการดำรงอยู่ของผญาภาษิตในจังหวัดสกลนคร เพื่อดำรงไว้และสืบสานคำผญาเพื่อเป็นมรดกทางวัฒนธรรมสืบไป

วัตถุประสงค์การวิจัย

1. เพื่อสืบค้น รวบรวม และจัดหมวดหมู่ผญาภาษิตในจังหวัดสกลนคร
2. เพื่อวิเคราะห์พุทธธรรม ภูมิปัญญาและประเพณี วัฒนธรรมที่ปรากฏในผญาภาษิต ในฐานะทุนทางสังคมและวัฒนธรรมจังหวัดสกลนคร
3. เพื่อศึกษาสถานภาพ บทบาทและแนวทางการอนุรักษ์ สืบสานผญาภาษิตให้สามารถดำรงอยู่เป็นทุนทางสังคมและมรดกทางวัฒนธรรม ภูมิปัญญาของชาวจังหวัดสกลนคร และสังคมไทยโดยรวม

กรอบแนวคิดการวิจัย

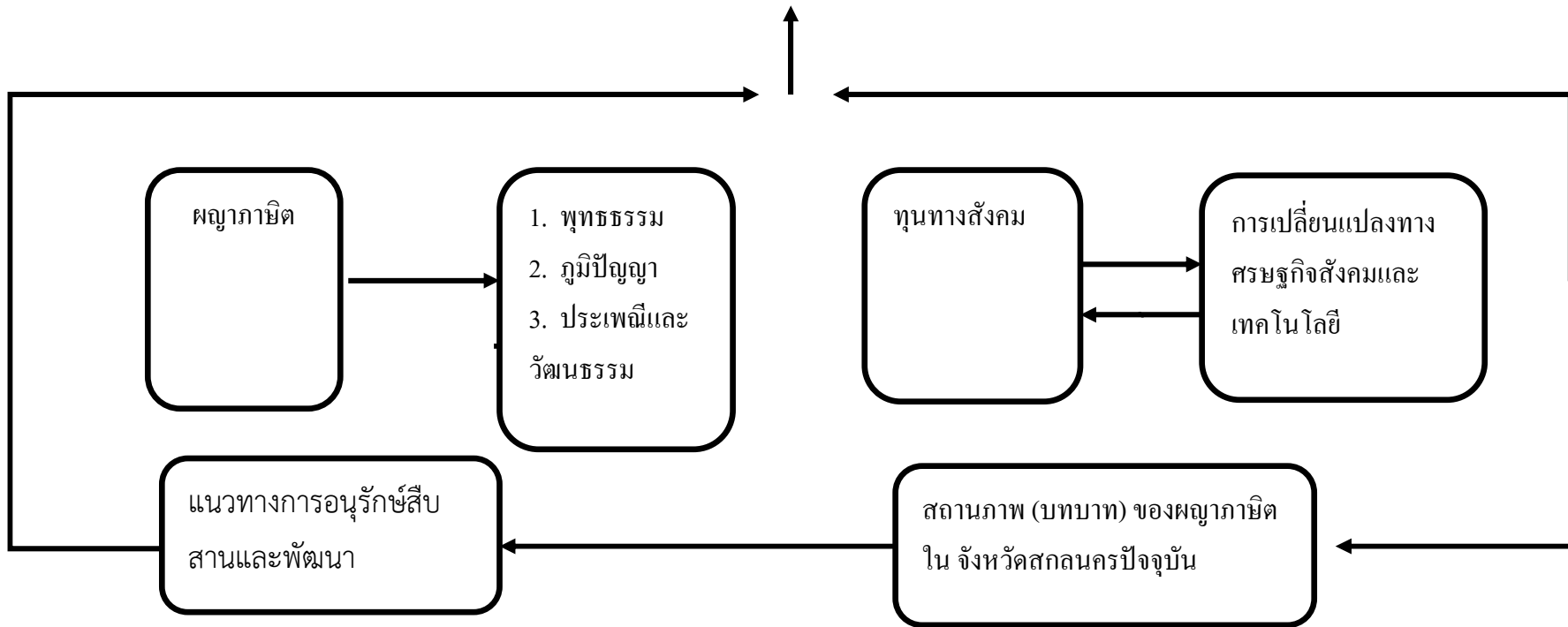
จากการศึกษาค้นคว้าครั้งนี้ ผู้วิจัยขอเสนอกรอบความคิด ดังนี้

1. ผญาภาษิตเป็นภูมิปัญญาชาวบ้านท้องถิ่นอีสานที่บรรพบุรุษได้ถ่ายทอดสืบมานับเป็นส่วนหนึ่งคติชนวิทยา (Folklore) ที่มีบทบาทสำคัญต่อมนุษย์เพราะเป็นส่วนหนึ่งของวัฒนธรรมซึ่งสะท้อนให้เห็นทัศนคติ ค่านิยมและวิถีชีวิตของคนอีสานเป็นภูมิปัญญาที่บรรพชนสร้างสรรค์ไว้เป็นมรดกให้ลูกหลาน

2. ผลิตภาพเป็นสิ่งที่มีคุณค่าควรแก่การศึกษาเพราะเป็นปรัชญาของคนอีสาน ซึ่งแฝงไว้ด้วยพุทธธรรมที่สามารถหล่อหลอม ชัดเกล้า สร้างสรรค์จิตใจคนในชุมชนได้
3. การศึกษาเพื่อทำความเข้าใจภูมิปัญญาของบรรพชน นอกจากจะทำให้ตระหนักในคุณค่าของมรดกดังกล่าวแล้วหากนำไปปฏิบัติจะทำให้เกิดความสุขสงบต่อชีวิตและยังเป็นการอนุรักษ์ สืบสานผลิตภาพให้ดำรงอยู่เป็นทุนทางสังคมและวัฒนธรรมของชาวสกลนครสืบไป
4. จังหวัดสกลนครเป็นจังหวัดที่มีประวัติศาสตร์ยาวนานและมีคำขวัญของจังหวัดที่ได้ชื่อว่าเป็นถิ่นพุทธธรรม มีตำนานและวรรณกรรมท้องถิ่นที่เป็นที่รู้จัก เช่น ผาแดงนางไอ่ ชูฉันทอ้าว เป็นต้น เนื้อหาส่วนหนึ่งของเรื่องมีคติธรรมและคำพยากรณ์อยู่จึงทำให้มีคำสอนถ่ายทอดจากรุ่นหนึ่งสู่รุ่นหนึ่งในการแสดงหมอลำ ตลอดจนมีความหลากหลายของกลุ่มชาติพันธุ์และวัฒนธรรม จึงมีความน่าจะเป็นได้ว่าอาจมีผลกระทบต่อ การเปลี่ยนแปลงและดำรงอยู่ของคำสอนโบราณในรูปแบบผลิตภาพ
5. การจัดรวบรวมสิ่งที่เป็นมรดกและเป็นทุนทางสังคมให้อยู่ในสภาพที่พร้อมใช้ เข้าถึงได้ง่ายมีเครือข่ายและสามารถนำไปใช้ประโยชน์ได้ทั้งทางด้านวิชาการและการพัฒนาสังคม

แผนผังกรอบความคิด

การดำรงอยู่ของมรดกทางวัฒนธรรม ภูมิปัญญาจังหวัดสกลนคร:ผญาภษิต

ภาพที่ 1 กรอบแนวคิดในการวิจัย

ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

1. ได้องค์ความรู้เกี่ยวกับผลยาและผลยาพิษ ทั้งในด้านสารัตถะ โลกทัศน์และวัฒนธรรม ภูมิปัญญาของชาวสกลนคร
2. ได้ทุนทางสังคมที่มีคุณค่าทั้งทางรูปธรรมและนามธรรมจากผลยาพิษ
3. ได้อนุรักษ์ สืบสานและส่งต่อผลยาพิษมรดกทางวัฒนธรรม ภูมิปัญญาของสกลนคร ให้แก่นุชนรุ่นต่อ ๆ ไปให้สามารถเข้าถึงได้สะดวกและนำไปใช้ได้ทั้งทางวิชาการและการพัฒนา

ขอบเขตของการศึกษาค้นคว้า

1. ขอบเขตข้อมูล

การศึกษาครั้งนี้ผู้วิจัยใช้วิธีศึกษาทั้งการศึกษาเอกสารและการศึกษาภาคสนาม โดยมีรายละเอียด ดังต่อไปนี้

 - 1.1 ศึกษาและรวบรวมเอกสาร (Documentary study) ได้แก่ ข้อมูลจากหนังสือหรือเอกสารที่รวบรวมผลยาพิษในเป็นลายลักษณ์อักษร ดังนี้
 - 1.1.1 “ผลยา” ของ ลำลี รักสุทธิ ตีพิมพ์เมื่อ พ.ศ. 2540 สำนักพิมพ์ พ.ศ. พัฒนา จำกัด
 - 1.1.2 “ผลยาบทวิของชาวบ้าน” ของ จารุวรรณ ธรรมวัตร พิมพ์เมื่อ พ.ศ. 2523 สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ มหาสารคาม
 - 1.1.3 “มรดกอีสาน” ของ ศูนย์ร่วมสงฆ์ชาวอีสาน พิมพ์เมื่อ พ.ศ. 2536 สำนักพิมพ์ศาลกุด
 - 1.1.4 “ผลยาข้อห่อท่อปัญหา” ของ จ. เขมจิตต์ พิมพ์เมื่อ พ.ศ. 2557 สำนักพิมพ์นิติธรรมการพิมพ์
 - 1.1.5 “จ่ายผลยา” ของอดิศร เพียงเกษ พิมพ์เมื่อ พ.ศ. 2542 ขอนแก่นการพิมพ์
 - 1.1.6 “ผลยา” ของ สุระ อุณวงศ์ พิมพ์เมื่อ พ.ศ. 2556 ยงสวัสดิ์อินเตอร์กรุปการพิมพ์
 - 1.2 ศึกษาและรวบรวมข้อมูลภาคสนาม (Field trip) โดยกำหนดขอบเขตของพื้นที่ใน 5 อำเภอของจังหวัดสกลนคร ได้แก่ อำเภอเมือง อำเภอพังโคน อำเภออากาศอำนวย อำเภอดำรงดำ และอำเภอสว่างแดนดิน วิทยากรรวมทั้งสิ้นจำนวน 10 ท่าน ดังนี้
 - 1.2.1 สัมภาษณ์ผู้ทรงคุณวุฒิด้านผลยาพิษจังหวัดสกลนคร โดยใช้การสัมภาษณ์เชิงลึก (indepth interview) จากกลุ่มผู้ทรงคุณวุฒิที่เป็นตัวแทนผู้ใช้ผลยาพิษที่ใช้อยู่ในปัจจุบัน โดยใช้การคัดเลือกกลุ่มตัวอย่างแบบเจาะจง (purposive sampling) ซึ่งมีเกณฑ์ในการคัดเลือก ดังนี้

1.2.1.1 กลุ่มผู้อาวุโส เป็นภูมิปัญญาชาวบ้านที่มีความรู้ความสามารถด้านผญา และยังใช้ผญาในโอกาสต่าง ๆ เช่น ในงานพิธีกรรม ใช้เพื่อสั่งสอนหรือให้ข้อคิดกับบุคคลทั่วไปได้แก่

1. นายสมจิตร ใจชื่อ ผู้เชี่ยวชาญด้านผญาเป็นตัวแทนของการแข่งขันผญาตำบลพินนา อำเภอสว่างแดนดิน มาตั้งแต่วุ่นหนุ่มและเป็นจ้ำในพิธีกรรมของชาวบ้าน
2. นางหนูเกียง นิลแสน ผู้เชี่ยวชาญด้านผญามีประสบการณ์การเข้าร่วมแข่งขันผญาตั้งแต่วุ่นสาว
3. นางกาวัน ชายกวาด ผู้เชี่ยวชาญด้านผญาเคยเข้าแข่งขันผญาตั้งแต่วุ่นสาว
4. นายบัวพา พรหมวัง ปราชญ์ชาวบ้าน หมอสูดขวัญผู้ใช้ผญาในพิธีกรรมต่าง ๆ

1.2.1.2 กลุ่มพระสงฆ์ เป็นพระสงฆ์ที่มีชื่อเสียงในการเทศน์ และมีการแทรกผญาในบทนั้น ๆ ได้แก่

1. พระอาจารย์สมภพ โชติปัญญา เจ้าอาวาสวัดไตรสิกขา พระนักเทศน์ผู้มีชื่อเสียงทั้งภายในและ ต่างประเทศ
2. พระครูพิมลธรรมนิเทศ รองเจ้าคณะจังหวัดสกลนคร พระนักเทศน์ผู้เชี่ยวชาญด้านผญา

1.2.1.3 กลุ่มหมอลำ เป็นหมอลำที่มีชื่อเสียงได้รับความนิยมนจากผู้ฟังเป็นอย่างดี เป็นผู้แต่งกลอนลำได้แก่ นายสวาท บุตรเพ็ง ปราชญ์ชาวบ้าน นักกลอน หมอลำและนักแต่งผญา

1.2.1.4 กลุ่มนักการเมืองหรือผู้นำท้องถิ่น กลุ่มนี้เป็นกลุ่มที่มีความสนใจในเรื่องผญาและมีการนำผญาไปใช้ในกิจกรรมใดกิจกรรมหนึ่งเพื่อประโยชน์ในการโน้มน้าวใจหรือเพื่อให้เกิดการรวมกลุ่มได้แก่

1. นายคำเกิง วงศ์กาฬสินธุ์ สมาชิกวุฒิสภาจังหวัดสกลนคร นักจัดรายการวิทยุ ผู้เชี่ยวชาญด้านผญาและพิธีกรงานบุญภายในจังหวัดสกลนคร
2. นายสายนิท แสนอุบล ข้าราชการบำนาญ นักการเมืองท้องถิ่นและพิธีกรปราชญ์ชาวบ้าน

1.2.1.3 กลุ่มนักการศึกษา เป็นข้าราชการแต่มีความสามารถในการใช้คำผญาได้แก่ ดร.จกกรี ต้นเชื้อ (ผู้อำนวยการสำนักพัฒนากิจการนักศึกษาและกิจการพิเศษ สถาบันการอาชีวศึกษาภาคตะวันออกเฉียงเหนือ 2 ประชาสัมพันธ์สภากาชาดวัฒนธรรมสกลนคร ผู้เชี่ยวชาญ

ผญาและผู้ทรงคุณวุฒิภาษาถิ่นอีสานและชนะเลิศการประกวดผญาของจังหวัดสกลนคร 18 อำเภอ 3 ปีซ้อนและเป็นวิทยากรอบรมปราชญ์ชาวบ้านในจังหวัดสกลนคร

2. ขอบเขตเนื้อหา

- 2.1 วิเคราะห์พุทธธรรม ภูมิปัญญา ประเพณีและวัฒนธรรมที่ปรากฏในผญาภาคอีสาน
- 2.2 วิเคราะห์สถานภาพและบทบาทของผญาที่เป็นทุนทางสังคมและวัฒนธรรม
- 2.3 วิเคราะห์แนวทางการอนุรักษ์ สืบสานและการดำรงอยู่ของผญาภาค

วิธีดำเนินการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้มีจุดมุ่งหมายเพื่อสืบค้น รวบรวม วิเคราะห์ผญาภาคอีสาน ในฐานะที่เป็นภูมิปัญญาทุนทางสังคมและวัฒนธรรมและการดำรงอยู่ของผญาภาคอีสานจังหวัดสกลนคร โดยใช้ระเบียบวิธีวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative research) ซึ่งมีขั้นตอน ดังต่อไปนี้

1. ขั้นตอนที่ 1 สืบค้นและเก็บรวบรวมข้อมูลผู้วิจัยได้รวบรวมผญาจากเอกสารปฐมภูมิ (Primary source) ได้แก่ แถบบันทึกเสียง นิทาน แผ่นบันทึกเสียง (ซีดี) และเอกสารทุติยภูมิ (Secondary source) ได้แก่ ตำรา เอกสารต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับงานวิจัยซึ่งแบ่งเป็น 2 ส่วน คือ

1.1 รวบรวมข้อมูลจากเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องเอกสารที่รวบรวม ดังนี้

- 1.1.1 เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับผญา
- 1.1.2 เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับพุทธธรรม ภูมิปัญญา
- 1.1.3 เอกสารที่เกี่ยวข้องกับภูมิสังคมและวัฒนธรรมจังหวัดสกลนคร
- 1.1.4 เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับทุนทางสังคมและวัฒนธรรม

1.2 รวบรวมเครื่องมือจากภาคสนามด้วยวิธีการดำเนินงาน ดังนี้

- 1.2.1 การสัมภาษณ์โดยใช้แบบสัมภาษณ์ที่ไม่มีโครงสร้าง
- 1.2.2 การสังเกตแบบมีส่วนร่วมและการสังเกตแบบไม่มีส่วนร่วม

2. ขั้นตอนที่ 2 นำความรู้ที่ได้จากการศึกษาผญามาเป็นพื้นฐานในการสร้าง

คำถามออกแบบในการสัมภาษณ์

3. ขั้นตอนที่ 3 นำเครื่องมือที่ออกแบบไว้ไปลงภาคสนามเพื่อสัมภาษณ์ผู้ทรงคุณวุฒิ โดยการสัมภาษณ์เชิงลึก (Indepth interview) ดังที่ระบุไว้ในขอบเขต พร้อมให้แสดงออกถึงความสามารถด้านผญาซึ่งใช้เครื่องมือในการเก็บรวบรวมข้อมูล ดังนี้

- 3.1 เครื่องบันทึกเสียง
- 3.2 กล้องถ่ายรูป

3.3 สมุดบันทึก

3.4 แบบสัมภาษณ์

4. ขั้นตอนที่ 4 เก็บรวบรวมข้อมูลผลที่ได้นำมาจัดระบบให้เป็นหมวดหมู่
5. ขั้นตอนที่ 5 วิเคราะห์พุทธธรรม ภูมิปัญญา ประเพณีและวัฒนธรรมของผลภายิต

ในฐานะทุนทางสังคมและวัฒนธรรม

6. ขั้นตอนที่ 6 ศึกษาบทบาทและแนวทางการอนุรักษ์ สืบสานลักษณะการดำรงอยู่ของผลภายิตในจังหวัดสกลนคร ที่ได้จากการสัมภาษณ์เชิงลึก(Indepth interview) กลุ่มผู้ทรงคุณวุฒิที่เป็นตัวแทนผู้ใช้ผลภายิตที่ใช้อยู่ในปัจจุบัน โดยใช้การคัดเลือกกลุ่มตัวอย่างแบบเจาะจง (Purposive sampling) ตามที่ระบุไว้ในขอบเขต
7. ขั้นตอนที่ 7 สรุปผลการวิจัยทั้งพุทธธรรม ภูมิปัญญา ประเพณีและวัฒนธรรมที่ปรากฏในผลภายิตฐานะที่เป็นทุนทางสังคมและวัฒนธรรมตลอดจนบทบาทและการดำรงอยู่ของผลภายิตในจังหวัดสกลนคร
8. ขั้นตอนที่ 8 นำเสนอผลการวิจัยแบบพรรณนาวิเคราะห์

นิยามศัพท์เฉพาะ

ผลภายิต (Phaya pasit) หมายถึง ผลาประเพณีหนึ่งที่ปราชญ์โบราณชาวอีสานเขียนขึ้น เพื่อมุ่งเน้นการสอนให้ข้อคิด คติเตือนใจ

ทุนทางสังคม (Social capital) หมายถึง ผลรวมของสิ่งต่าง ๆ ที่มีอยู่ในสังคมทั้งในส่วนที่ได้จากการสั่งสมและการต่อ ยอด

ทุนทางวัฒนธรรม (Cultural capital) หมายถึง ระบบความคิด ความเชื่อ ความคุ้นเคย ซึ่งเป็นวิถีของวัฒนธรรมที่มีบทบาทที่เกี่ยวข้องกับวิถีชีวิตของคนในสังคม

พุทธธรรม (Morality) หมายถึง ธรรมะหลักการหรือคำสอนที่มีไม่เพียงการคิดค้นหาเหตุผลในเรื่องความจริงเพื่อสนองความต้องการทางปัญญา หากเป็นคำสอนที่มุ่งหมายและแสดงแนวทางสำหรับประพฤติปฏิบัติในทางที่ดี

ภูมิปัญญา (Wisdom) หมายถึง ความรู้ในด้านต่าง ๆ ในการดำเนินชีวิตของคนไทย ที่เกิดจากการสั่งสมประสบการณ์ทั้งทางตรงและทางอ้อม

งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

จากการศึกษาค้นคว้างานวิจัยเกี่ยวกับผลา วรรณกรรมพื้นบ้าน ภูมิปัญญาท้องถิ่น ตลอดจนแนวทางการดำรงอยู่และการอนุรักษ์สืบทอดมีหลากหลายด้วยกันดังต่อไปนี้

สมปอง จันทอง (2530) ได้ศึกษาวัฒนธรรมอีสานจากผญา: ศึกษากรณีบ้านหนองเรือ ตำบลสิงห์ อำเภอเมือง จังหวัดยโสธร โดยมีจุดมุ่งหมายเพื่อศึกษาวัฒนธรรมภาษาอีสานจากผญา ซึ่งเก็บรวบรวมผญาจากบ้านหนองเรือ ตำบลเมือง จังหวัดยโสธร โดยแบ่งตามเนื้อหา มีผญาภาษิต ผญาพังเพย ผญาอวยพร และผญาเกี่ยว และแบ่งตามรูปแบบมีผญาที่สัมผัสต่อเนื่อง ผญาไร้สัมผัส ต่อเนื่อง และผสมผสานในการศึกษาครั้งนี้ ผู้วิจัยมุ่งพิจารณาถึงวัฒนธรรมภาษาอีสานที่ปรากฏ ในการใช้ถ้อยคำ ศิลปะการสร้างคำและการตกแต่งถ้อยคำ การจำแนกระดับถ้อยคำและสภาพชีวิต และสังคมที่ปรากฏผญา ผลการวิจัยสรุปได้ดังนี้คือ

เอกลักษณ์ภาษาอีสานที่เกี่ยวกับวัฒนธรรมที่ปรากฏในเรื่องคำภาษาอีสาน คือ มีทั้ง คำว่าร่วมเผ่าพันธุ์กับภาษากลางและคำไม่ร่วมเผ่าพันธุ์กับภาษากลาง โดยมีลักษณะพิเศษแตกต่างกันออกไปถึงจะแตกต่างกันในด้านรูปศัพท์ เสียง และความหมาย โดยเฉพาะเรื่องคำวิเศษณ์ใน ภาษาอีสาน มีความแตกต่างจากภาษากลางอย่างเด่นชัด นอกจากนี้ในผญายังปรากฏคำที่ใช้แทน บุคคลที่ตนรัก คำสร้อย และคำเสริมเป็นจำนวนมาก จากการศึกษาจึงพบว่า ผญาบ้านหนองเรือ ได้สะท้อนให้เห็นถึงเอกลักษณ์ภาษาอีสานได้อย่างครบถ้วนและหลากหลาย

นิสัยของชาวอีสานที่ปรากฏในการใช้ถ้อยคำ จากการศึกษาพบว่า ชาวอีสานเป็นบุคคล ที่มีมนุษยสัมพันธ์อันดีกับเพื่อนบ้านหรือแม้แต่ผู้มาเยี่ยมเยือนเป็นแขกต่างบ้านก็ตาม นิสัยต่าง ๆ ที่ปรากฏในผญาบ้านหนองเรือ เช่น การทักทายถามข่าว การพูดถ่อมตัวและยกย่องคู่สนทนา การพูดความจริง การใช้ภาษาที่เป็นรูปธรรม และการพูดแบบมีโวหาร

ศิลปะการสร้างคำและการตกแต่งถ้อยคำ ในการสร้างคำ พบว่ามีการสร้างคำในลักษณะ เดียวกันกับการสร้างคำในภาษากลางคือมีการสร้างคำซ้ำ คำซ้อน คำประสม และคำยืมมาจาก ภาษาอื่น ส่วนด้านการตกแต่งถ้อยคำ จะนำเอาคำเหล่านี้มาเรียบเรียงเป็นคำผญาโดยทำให้เกิดเสียง สัมผัสแบบต่าง ๆ อย่างครบถ้วน มีการใช้คำที่มีความหมายเด่นชัด ใช้คำที่ให้เสียงและความหมาย ใช้สำนวนโวหารแบบต่าง ๆ ได้อย่างหลากหลาย มีการใช้สัญลักษณ์ในผญาอีกด้วย

การจำแนกระดับถ้อยคำ จากการศึกษาผญาบ้านหนองเรือสามารถจำแนกประเภทถ้อยคำ ภาษาที่ใช้ได้ 3 ระดับ คือ ภาษาปากหรือภาษาระดับง่าย ภาษาถึงแบบแผน หรือภาษาระดับ ปานกลาง และภาษาแบบแผน หรือภาษาระดับยาก

สภาพชีวิตและสังคมที่ปรากฏในผญา ผญาบ้านหนองเรือ ได้สะท้อนให้เห็นถึง สภาพวิถีชีวิตของชาวบ้านหนองเรือ และชาวอีสาน โดยทั่วไปเกี่ยวกับเรื่องครอบครัวเครือญาติ ว่ามีความสัมพันธ์ใกล้ชิดกันมาก มีลักษณะเป็นญาติพี่น้องช่วยเหลือเกื้อกูลกันเป็นอย่างดี ส่วนใน ด้านอาชีพส่วนใหญ่เน้นหนักไปในการทำนา ด้วยขนบธรรมเนียมประเพณีจะกล่าวถึงจารีต ประเพณีของชาวอีสานที่เรียกว่า “ฮีตสิบสองคองสิบสี่” การทำบุญตักบาตร ด้านวัฒนธรรม

สะท้อนให้เห็นวัฒนธรรมการทอผ้า การจักสาน การกินอาหาร การปั้นหม้อ ส่วนด้านความเชื่อ ชี้ให้เห็นว่าชาวบ้านมีความเชื่อเรื่อง โชคลาง ภูติผี เทวดา เชื่อในคำสอนของพุทธศาสนา โดยเฉพาะ เรื่องนรก-สวรรค์ เป็นต้น

ทรงศักดิ์ ปรางค์วัฒนากุล (2532) ได้ศึกษาการศึกษาเปรียบเทียบคำอุ้วว่าอุ้วสาวล้านนา และผญาเกี่ยวอีสาน โดยมีจุดมุ่งหมายเพื่อวิเคราะห์เปรียบเทียบรูปแบบและเนื้อหาของบทสนทนา เกี่ยวพาราสิระหว่างหนุ่มสาว ที่ปรากฏในประเพณีการเกี่ยวของหนุ่มสาวชาวบ้านล้านนาและอีสาน ในอดีต จากการศึกษาพบว่า หนุ่มสาวชาวล้านนาและอีสานมีประเพณีการเกี่ยวที่คล้ายคลึงกัน ประเพณีนี้มีบทบาทในด้านให้ความบันเทิงใจ และเปิดโอกาสให้หนุ่มสาวได้เลือกคู่ครองที่เหมาะสมกับตน

บทสนทนาในประเพณีการเกี่ยวของหนุ่มสาว เป็นการใช้ภาษาแบบแผนใน โอกาสพิเศษ ในล้านนาเรียกว่า “คำอุ้วว่าอุ้วสาว” หรือ “คำเครือ” ในอีสานเรียกว่า “ผญาเกี่ยว” หรือ “ผญาเครือ” มีลักษณะรูปแบบเป็นบทร้อยกรองชาวบ้าน ที่มีหลักการจัดหะ เสียงสูงต่ำและเสียงสัมผัส คล้องจอง ที่คล้ายคลึงกันแต่มีข้อแตกต่างตามเอกลักษณ์เฉพาะถิ่นปรากฏอยู่ มีลักษณะเด่น อยู่ที่การใช้โวหารซึ่งสื่อความนัยอย่างหลากหลาย

ในด้านเนื้อหา คำอุ้วว่าสาวล้านนาและผญาเกี่ยวอีสาน สะท้อนถึงภาพชีวิตและ วัฒนธรรมท้องถิ่นที่คล้ายคลึงกัน ซึ่งแสดงถึงลักษณะร่วมของสังคมเกษตรกรรมที่มีระบบ การผลิตเพื่อเลี้ยงตัวเองมาแต่อดีต ดำรงชีวิตสัมพันธ์กับธรรมชาติ มีความเชื่อถือในเรื่องภูติผี เทวดาและพุทธศาสนา และบทบาทด้านการใช้แรงงานร่วมกัน

ในปัจจุบันประเพณีการเกี่ยวของหนุ่มสาวชาวล้านนาและอีสาน ด้วยบทสนทนาที่เป็น น้อยกรองได้เสื่อมสูญไปแล้ว อย่างไรก็ตามคำอุ้วว่าอุ้วสาวของล้านนายังคงมีบทบาทปรากฏสอดแทรก อยู่บ้างในการแสดงขอ ส่วนผญาเกี่ยวของอีสานนั้นยังคงมีบทบาทอยู่ไม่น้อยในการแสดงหมอลำ

นิตยา ภัคศิบัณฑิต (2532) ได้ศึกษาผญาภายิต: การศึกษาเชิงวิเคราะห์ จาก ภาษิตโบราณ อีสาน ของ ปรีชา พิณทอง ซึ่งมีภาษิตจำนวน 1,319 บท โดยมีจุดมุ่งหมายในการศึกษาเพื่อศึกษา องค์ประกอบของผญาภายิตตามลักษณะภาษา รูปแบบ และเนื้อหา เพื่อศึกษาคุณค่าและบทบาท ของภาษิตที่มีต่อสังคมอีสาน เพื่อศึกษาภูมิปัญญาและโลกทัศน์ของชาวอีสานจากผญาภายิต และ เพื่อศึกษาเปรียบเทียบโลกทัศน์จากผญาภายิตกับภาษิตไทยท้องถิ่นอื่น จากการศึกษาพบว่า ผญาภายิตจำแนกเป็นประเภทต่าง ๆ ได้ตามลักษณะ โครงสร้าง เนื้อหา และวิธีการเสนอเนื้อหา แหล่งที่มาของผญาภายิตมีหลากหลาย เช่น มาจากธรรมชาติ อาชีพการงาน ประเพณี ความเชื่อ ศาสนา วรรณกรรม การละเล่นดนตรี เครื่องใช้ อาหาร และการกระทำของมนุษย์ในผญาภายิต

ภาษาที่ใช้มี 3 ระดับคือ ภาษาระดับนามธรรม เป็นภาษาที่ถือเอาความหมายของรูปศัพท์ อ่านแล้วเข้าใจได้ทันที ภาษาระดับรูปธรรม เป็นภาษาที่มีลักษณะเด่นอันเนื่องมาจากการใช้คำที่ให้เสียง ใช้คำอุปมาอุปไมย ใช้คำซ้ำ และการใช้สัญลักษณ์เพื่อให้เกิดภาพพจน์ และภาษาระดับ อภิศรรม เป็นภาษาที่ไม่ปรากฏในพจนานุกรมมากนักเพราะเป็นภาษาที่ยากเรื่องจากเกี่ยวข้องกับ เรื่องธรรมะ นอกจากนั้นเป็นศัพท์ที่ใช้มีคำยืมภาษาไทยกลาง ภาษาบาลี ภาษาสันสกฤต และภาษาเขมร

รูปแบบทางฉันทลักษณ์ของพจนานุกรมแตกต่างกันเป็น 7 ประเภท คือ แบบ โสก 2 หรือ กลอน 2 พยางค์ แบบ โสก 3 หรือกลอน 3 พยางค์ แบบ โสก 4 หรือกลอน 4 พยางค์ แบบ กาพย์ แบบอ่านหรือร้อย โบราณ แบบกลอนอ่านหรือ โคลงสาร แบบผสม

เนื้อหาของพจนานุกรมมีคุณค่าต่อสังคมอีสานในด้านการสั่งสอนให้ข้อคิดเตือนใจ ชี้นำปฏิบัติให้คนหลาย ๆ กลุ่ม แต่เนื่องจากระบบการศึกษาแผนใหม่ การเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิต และการใช้ภาษาไทยปัจจุบันทำให้บทบาทของพจนานุกรมลดน้อยลง

พจนานุกรมแสดงให้เห็นภูมิปัญญาของชาวอีสานอย่างเด่นชัดในเรื่องสุนทรียศาสตร์ โดยการเลือกสรรใช้ถ้อยคำที่ทำให้เกิดสัมผัสทั้งสัมผัสสระและสัมผัสพยัญชนะ การใช้คำที่ เรียบง่าย ใช้คำซ้ำ คำเลียนแบบธรรมชาติ คำที่มีความหมายคล้ายคลึงกันหรือมีความหมายไป ในทำนองเดียวกันมาซ้อนกัน การใช้สำนวนโวหารแบบอุปมาอุปไมย บุคลาธิษฐาน อติพจน์ และ เกรียบประชด และการใช้สัญลักษณ์ ทำให้ถ้อยคำมีทั้งคุณค่า และความไพเราะในตัวเอง อีกเรื่อง หนึ่งที่แสดงถึงภูมิปัญญาของชาวอีสาน คือ การที่ชาวอีสานได้ประสบปัญหาต่าง ๆ ในการดำเนิน ชีวิตไม่ว่าจะเป็นปัญหาที่เกิดจากครอบครัว การศึกษา การปกครอง การคบหาและการทำงาน แล้วพบวิธีการคลี่คลายปัญหาเหล่านั้นจึงได้นำเอาทั้งปัญหาและวิธีการคลี่คลายปัญหา มาแต่งเป็นพจนานุกรมแล้วถ่ายทอดสู่ชนรุ่นหลัง

โลกทัศน์ของชาวอีสานที่ปรากฏในพจนานุกรม คือ โลกทัศน์ที่มนุษย์มีต่อมนุษย์ในเรื่อง หลักการคบมิตร หลักการปฏิบัติจนสำหรับสมาชิกในครอบครัวและผู้นำ โลกทัศน์ต่ออาชิว นั้นอาชิวหลักคืออาชิวการเกษตร แต่เห็นว่าอาชิวที่ดีที่สุดคือ อาชิวรับราชการ เนื่องจากสังคม อีสานเป็นสังคมเกษตรกรรมจึงมีความผูกพันกับธรรมชาติ ดังนั้นชาวอีสานจึงเข้าใจว่าธรรมชาติ สามารถให้คุณและโทษแก่ตนได้ โลกทัศน์ต่อสิ่งเหนือธรรมชาติในเรื่องผีसाงเทวดา โดยเชื่อว่า สามารถให้คุณและโทษแก่ผู้นำได้ขึ้นอยู่กับกระทำของตน ความเชื่อในเรื่องไสยศาสตร์ มีการใช้คาถาอาคม และวัตถุมงคลเพื่อประ โยชน์แก่ตน และคติความเชื่อทางศาสนาเป็นความเชื่อ ในระดับโลกียะ คือเชื่อในเรื่องกรรม ชาติภพ การเวียนว่ายตายเกิด นรกสวรรค์ และบาปบุญ

โลกทัศน์ของชาวอีสานกับชาวเหนือ ชาวภาคกลาง และชาวใต้ จากการเปรียบเทียบจาก ภาณินั้นมีความคล้ายคลึงกัน เช่น ความเชื่อในเรื่องไสยศาสตร์ และผีสาวเทวดาว่าสิ่งเหล่านี้ สามารถให้คุณให้โทษแก่ผู้ทำได้ และแตกต่างกันในเรื่องบาปบุญ โดยเฉพาะอย่างยิ่งชาวใต้ เห็นว่าการช่วยงานบวชนาค งานศพ และงานบวชชีสิบครั้งก็ไม่ได้บุญเท่าช่วยงานแต่งงานของหนุ่มสาว เพราะเป็นการสร้างพลเมือง ซึ่งต่างจากภาคอื่น เป็นต้น ทั้งนี้เป็นเพราะความรู้ ประสบการณ์ และวัฒนธรรมของแต่ละกลุ่มชน

สงวน ศรีอระพิมพ์ (2534) ได้ศึกษาเรื่องลำผญาฮ้อยหัวดอนตาล โดยมีจุดมุ่งหมาย เพื่อทราบถึงประวัติความเป็นมา องค์ประกอบในการแสดงและบทบาทของลำผญาฮ้อยหัวดอนตาล ที่มีต่อชุมชน โดยใช้ข้อมูลทั้งที่เป็นข้อมูลเอกสารและข้อมูลภาคสนาม สำหรับข้อมูลภาคสนามนั้น ได้จากการสังเกตและการสัมภาษณ์หมอลำ 10 คน ผู้แต่งกลอน 3 คน และผู้ชม 40 คน จากการศึกษา พบว่า ลำผญาฮ้อยหัวดอนตาลเป็นการแสดงพื้นบ้านของชาวดอนตาลที่มีการพัฒนามาจากการ จำผญาเกี่ยวของหนุ่มสาว ซึ่งปรากฏในแนวปฏิบัติที่สืบทอดกันมา ในการลงช่วง และประเพณี การทำบุญพระเวส (บุญมหาชาติ) ทั้งนี้ในระยะแรกการลำผญาฮ้อยหัวดอนตาลเป็นการลำตอบผญา โดยมีแคนเป่าประกอบ ต่อมาเมื่อสังคมเปลี่ยนไป การลำผญาฮ้อยก็ได้เปลี่ยนแปลงรูปแบบเป็น การแสดงอาชีพต่อมา

ในการแสดงลำผญาฮ้อยหัวดอนตาล มีลักษณะคล้ายคลึงกับการแสดงพื้นบ้านอื่น ๆ โดยมีองค์ประกอบที่สำคัญคือ หมอลำหรือผู้แสดงซึ่งมีทั้งหญิงและชายกลอนลำระยะแรกจะเป็น กลอนเกี่ยวเป็นส่วนมาก ปัจจุบันได้มีการดัดแปลงกลอนลำไปหลายแบบเป็นกลอนเกี่ยวกลอน อวยพร กลอนภานิต กลอนสั่งสอน กลอนนิทาน กลอนประวัติศาสตร์ และกลอนวิชาการต่าง ๆ คนตรีประกอบในระยะแรกจะมีเพียงแคนเป่าคลอเสียงลำ ทำนองก็เนิบช้า ต่อมาได้นำเอาเครื่องดนตรีอื่นเข้ามาประกอบหลายประเภท เช่น กลอง ฉิ่ง พิณ กีตาร์ ออร์แกน ทำนองก็กระชับเข้า เป็นจังหวะแน่นออนตายตัว มีการฟ้อนประกอบการลำได้ แต่ลีลาท่าทางการฟ้อนไม่ตายตัว

ขั้นตอนการแสดงก็เปลี่ยนไปโดยกำหนดให้มีการสอดแทรก การลำและเพลงประเภท อื่นสลับกับการลำผญาฮ้อยหัวดอนตาลทั้งนี้เพื่อเป็นการเปลี่ยนบรรยากาศเพื่อมิให้เกิดความจำเจ ขั้นตอนการแสดงประกอบด้วย การไหว้ครู การลำบทกัททาย การลำบทฝากรักและการลาซึ่ง มีสองลักษณะคือ การลาคู่ลำและการลาผู้ชม

ฉากและเวที ปรับปรุงไปตามสภาพเหตุการณ์ ปัจจุบันมีการสร้างเวทีบพพื้นสูง เช่นเดียวกับการแสดงทั่วไป ส่วนฉากบางครั้งจะไม่มีเพราะไม่จำเป็น แสงเสียงอาศัยแสงและเสียง ประกอบกับเครื่องไฟฟ้า ส่วนโอกาสในการแสดงนั้นไม่มีข้อกำหนด การลำผญาฮ้อยหัวดอนตาล สามารถแสดงได้ทุกโอกาส เช่นแสดงในงานบุญต่างๆ

บทบาทของคำผญาข่อยหัวคอนตาลที่สำคัญคือ การให้ความบันเทิงและยังมีบทบาทแฝงอยู่อีกหลายประการพอแยกออกได้ เช่น ให้ความรู้ ส่งเสริมความสามัคคีและเอกภาพทางวัฒนธรรม เป็นอาชีพและสะท้อนวิถีชีวิตในสังคม บทบาทของคำผญาข่อยหัวคอนตาลต่อชุมชนมีการเปลี่ยนแปลงไปตามความเปลี่ยนแปลงทางสังคม

นิภาภรณ์ สิงคะกุล (2537) ได้ศึกษาเรื่อง ผญาเกี่ยวกับบ้านชุมชน ตำบลอาจสามารถ อำเภออาจสามารถ จังหวัดร้อยเอ็ด โดยมีจุดมุ่งหมายเพื่อศึกษาผญาเกี่ยวกับบ้านชุมชน ตำบลอาจสามารถ อำเภออาจสามารถ จังหวัดร้อยเอ็ด ในด้านปริบทของการจ่ายผญาเกี่ยวกับนันทลักษณ์ ศิลปะการใช้ภาษาและภาพสะท้อนทางวัฒนธรรม จากการศึกษาพบว่า ผญาเกี่ยวกับศึกษานี้ มีที่มาจากบทกลอนที่ชายหญิงบ้านชุมชนผู้ขึ้นเองและจดจำจากผู้สูงอายุ ซึ่งจดจำมาจากหมอลำกลอนและหมอลำหมู่อีกชั้นหนึ่ง จุดมุ่งหมายในการจ่ายเพื่อสร้างความบันเทิงใจในการพูดคุยหยอกล้อระหว่างหนุ่มสาว

ผญาเกี่ยวกับจัดแบ่งตามลักษณะ และสถานภาพของบุคคลที่ถูกเกี่ยว แบ่งเป็นผญาเกี่ยวกับสาวไทแขก ผญาเกี่ยวกับสาวแม่ฮ้าง ผญาเกี่ยวกับสาวลงช่วง ผญาเกี่ยวกับสาวตำข้าว ผญาเกี่ยวกับสาวลงแขก ผญาเกี่ยวกับสาวเอาบุญ ปริบทของผญาเกี่ยวกับได้แก่ เวลา สถานที่ โอกาสและบรรยากาศของการจ่ายผญา ผญาเกี่ยวกับกล่าวถึงความรู้สึกระหว่างชาย-หญิง โดยอ้างอิงสภาพธรรมชาติ ส่วนสำนวนเปรียบเทียบที่มุ่งแสดงความรักและความเห็นอกเห็นใจ กล่าวถึงวัฒนธรรมด้านวัตถุและวัฒนธรรมด้านจิตใจ

นันทลักษณ์ของผญาเกี่ยวกับไม่มีรูปแบบตายตัว แต่ละบทไม่มีกำหนดจำนวนคำและจำนวนวรรคที่แน่นอน ความไพเราะอยู่ที่เสียงสัมผัสและความหมายที่ลึกซึ้งกินใจมีคำสร้อยและคำเสริมท้ายวรรคและหน้าวรรค เพื่อให้เกิดความหมายชัดเจนยิ่งขึ้น ศิลปะการใช้ภาษากล่าวเปรียบเทียบโดยอ้างอิงบุคคล สัตว์ พืช สิ่งของและเครื่องใช้ เพื่อประกอบคำพูดในผญาเกี่ยวกับการใช้ภาษาที่ปลุกเร้าอารมณ์ ถ้อยคำโวหารที่ทำให้เกิดภาพพจน์ และใช้คำที่เป็นสัญลักษณ์ทั้งรูปธรรมและนามธรรม

ภาพสะท้อนทางวัฒนธรรม พบว่าผญาเกี่ยวกับกล่าวถึงระบบครอบครัว สภาพความเป็นอยู่ วัฒนธรรมการบริโภค วัฒนธรรมทางวัตถุและความเชื่อ

ด้านบทบาททางสังคม พบว่าผญาเกี่ยวกับมีส่วนสร้างความบันเทิงใจในการใช้แรงงานในร่วมกัน บทบาทของผญาเกี่ยวกับในสังคมปัจจุบันเปลี่ยนไปเพราะไม่มีใครสนใจ เมื่อหนุ่มสาวได้รับการถ่ายทอดผญาเกี่ยวกับจากผู้สูงอายุเกี่ยวกับบทเจรจาความสนุกสนานจึงลดน้อยลง

มีการนำเอาบทผญาเข้ามาประกอบกลอนลำ เพื่อให้ความบันเทิงใจและพัฒนารูปแบบเป็นพื้นบ้าน และนำมาใช้เผยแพร่ข่าวสารด้านการศึกษา การเมือง การปกครอง ศิลปวัฒนธรรม ตลอดจนนำไปใช้อวยพรในโอกาสต่าง ๆ

ประดิษฐ์ จิตตะบุตร (2537) ได้ศึกษาเรื่อง ผญาของชาวโกสัมพีสัย จังหวัดมหาสารคาม โดยมีจุดมุ่งหมาย เพื่อศึกษารูปแบบการใช้ถ้อยคำภาษา และภาพสะท้อนทางสังคมจากผญาของชาวโกสัมพีสัย อำเภอโกสัมพีสัย จังหวัดมหาสารคาม จากการศึกษาพบว่า รูปแบบของผญาที่แบ่งตามเนื้อหา มีสามรูปแบบคือ ผญาคำสอน ผญาอวยพร และผญาเกี่ยว

การใช้ถ้อยคำภาษา ใช้คำพื้น ๆ ที่มีเสียงและความหมายไพเราะกินใจ ประเภทของถ้อยคำภาษาที่ใช้ได้แก่ คำซ้ำ คำซ้อน คำอุปมาอุปไมย การเล่นอักษร การเล่นคำ การเลียนเสียงธรรมชาติ ภาพพจน์ สัญลักษณ์ คำย่อ และคำกล่าวเกินความจริง

ภาพสะท้อนทางสังคมจากผญา พบว่า มีภาพสะท้อนทางสังคมเป็นรูปธรรมที่เป็นนามธรรม ภาพสะท้อนที่เป็นรูปธรรมทำให้เห็นว่า ชาวโกสัมพีสัยประกอบอาชีพทางการเกษตรเป็นหลัก การทอผ้าและการค้าขายเป็นอาชีพเสริม ผญาสะท้อนให้เห็นสภาพทั่วไปของหมู่บ้าน การคมนาคม เครื่องมือในการหาอาหาร และประกอบอาชีพ ตลอดจนการละเล่น ภาพสะท้อนที่เป็นนามธรรมทำให้เห็นสภาพสังคมและวิถีชีวิตของชาวโกสัมพีสัย ชาวบ้านเชื่อเรื่องบาปบุญตามคติทางพุทธศาสนา เชื่อผีसाงเทวดา ความฝัน พันธกรรม คำพยากรณ์ โชคชะตา และค่านิยมต่าง ๆ ส่วนทางสังคมนั้น ผญาสะท้อนให้เห็นสภาพอันอดอยากยากจนของชาวบ้าน ประเพณีพิธีกรรม วรรณกรรมอีสาน ตลอดจนการรักษาพยาบาลโรคบางชนิด

สุนทร วีระภัทร (2538) ได้ศึกษาเรื่องผญาของชาวผู้ไทย กิ่งอำเภอหนองสูง จังหวัดมุกดาหาร โดยมีจุดมุ่งหมายเพื่อรวบรวม จัดประเภท และวิเคราะห์รูปแบบและเนื้อหาของผญาของชาวผู้ไทย กิ่งอำเภอหนองสูง จังหวัดมุกดาหาร ซึ่งรวบรวมได้จำนวน 1,248 ลำนวน ผลการศึกษาพบว่า ผญาของชาวผู้ไทยจัดประเภทได้เป็น ผญาภายิต ผญาคำพังเพย ผาเกี่ยว และผญาอวยพร

ด้านรูปแบบผญาของชาวผู้ไทยแบ่งได้เป็น ผญาที่มีสัมผัส ผญาที่ไม่มีสัมผัส ผญาที่เล่นคำซ้ำ และผญาที่เล่นคำล้อ ผญาที่มีสัมผัสจำแนกออกเป็นผญาวรรคเดียว และผญาที่มีหลายวรรค ผญาที่ไม่มีสัมผัสแบ่งเป็นผญาที่เป็นกลุ่มคำ และผญาที่เป็นประโยค

เนื้อหาของผญาสะท้อนให้เห็นสภาพสังคมของชาวผู้ไทย กิ่งอำเภอหนองสูง จังหวัดมุกดาหาร ในด้านความเชื่อเกี่ยวกับพุทธศาสนา เรื่องการเวียนว่ายตายเกิด การบวช เรื่องกรรม

นรกและสวรรค์ ชาวผู้ไทยเชื่อว่าผู้ที่ประกอบกรรมดีย่อมได้รับผลดี และได้ขึ้นสวรรค์ ผู้ที่ประกอบกรรมชั่วย่อมได้รับผลชั่วและตกนรก ความเชื่อเรื่องความไม่ประมาท และความเชื่อเรื่องการทำบุญ ด้านการปฏิบัติตนในสังคมมีความสัมพันธ์ภายในครอบครัว และวงศ์ญาติชาวผู้ไทยแบ่งออกเป็น 2 กลุ่ม คือ ญาติโดยสายเลือด และญาติโดยการแต่งงาน ด้านการศึกษาอบรม ชาวผู้ไทยเห็นว่าการศึกษาอบรมมีความสำคัญต่อชีวิต ต่อการทำมาหากินและการพัฒนาตนเอง และสังคม ด้านความรัก และการครองเรือน เน้นการสร้างครอบครัวให้เป็นปึกแผ่น ด้านการทำมาหากิน ชาวผู้ไทยยึดมั่นในการประกอบอาชีพสุจริต ด้วยความขยันหมั่นเพียร ด้านการสังคมชาวผู้ไทยเห็นว่าการสังคมและการคบหาสมาคมกันเป็นสิ่งจำเป็น นอกจากนี้ยังยกย่องผู้มีเกียรติยศ ชื่อเสียง และตำแหน่งหน้าที่การงาน

ไพวรรณ เกรือวรรณ (2541) ได้ศึกษาเรื่อง นิทานมุขปาฐะบ้านดงเมือง ตำบลลำพาน อำเภอเมือง จังหวัดกาฬสินธุ์ โดยมีจุดมุ่งหมายเพื่อรวบรวมนิทาน ศึกษาองค์ประกอบและศิลปะการถ่ายทอดนิทานมุขปาฐะบ้านดงเมือง ตำบลลำพาน อำเภอเมือง จังหวัดกาฬสินธุ์ การศึกษาใช้วิธีรวบรวมข้อมูลภาคสนาม โดยการสัมภาษณ์วิทยากรจำนวน 18 คน การวิเคราะห์ใช้วิธีศึกษาด้วยตัวของนิทานศึกษาผู้เล่านิทาน และการตอบสนองของผู้ฟังนิทาน และนำเสนอผลการศึกษาด้วยวิธีพรรณนาวิเคราะห์ จากการศึกษาพบว่า นิทานมุขปาฐะบ้านดงเมือง รวบรวมได้ทั้งหมด 32 เรื่อง แบ่งเป็น 5 ประเภท คือ นิทานคติ นิทานศาสนา นิทานผี นิทานมหัศจรรย์ และนิทานขบขัน การวิเคราะห์องค์ประกอบด้านเนื้อหาพบว่า โครงเรื่องมี 2 ขั้นตอน คือ ลำดับการนำเสนอ และการสร้างความขัดแย้ง ตัวละครมี 5 ลักษณะ คือ ตัวเอง พระราชาพระมหาลี บิดามารดา และอมมนุษย์ แก่นของเรื่องมี 5 ประเภท คือ การใช้ปัญญา การรู้จักข่มใจ ความรัก ความกตัญญู และกฎแห่งกรรม ส่วนฉากมีการบรรยายฉากชมเมือง ฉากจินตนาการ ฉากท้องน้ำ และฉากท้องสวน ด้านภาษาพบว่ามีองค์ประกอบ 2 ประเภทคือ การใช้ถ้อยคำของตัวละคร ใช้คำสรรพนาม คำซ้ำ และคำซ้อน ระดับของภาษาพบคำเรียกกษัตริย์ คำเรียกเจ้านายฝ่ายหญิง คำเรียกลูก และคำใช้เฉพาะถิ่น ด้านภาพสะท้อนทางสังคมและวัฒนธรรม พบค่านิยมที่ปรากฏในนิทานมีความกตัญญู ความซื่อสัตย์ การเป็นผู้นำ การศึกษาเล่าเรียน ความรัก ความเชื่อในเรื่องไสยศาสตร์ โหราศาสตร์ ศาสนา สิ่งศักดิ์สิทธิ์ เรื่องวิญญูณ และภูตผีปิศาจ เรื่องอาชีพมีอาชีพทำนา ทำไร่ ส่วนการปกครองดนตรี ลักษณะของครอบครัว และความเป็นอยู่มีลักษณะเหมือนกับสภาพสังคมของชาวบ้านดงเมืองในปัจจุบัน คือมีผู้ใหญ่บ้านเป็นหัวหน้าหมู่บ้าน ดนตรีพื้นบ้านประกอบไปด้วยพิณ แคน และโปงลาง ใช้บรรเลงในงานประเพณีต่าง ๆ ลักษณะครอบครัวมีทั้งครอบครัวขนาดเล็ก และครอบครัวขนาดใหญ่ ด้านความเป็นอยู่จะมีความเป็นอยู่เรียบง่าย พึ่งพาอาศัย และช่วยเหลือซึ่งกันและกัน

ศิลปะการถ่ายทอดนิทานมุขปาฐะ ตัวบทของนิทานพบว่ามีการใช้เสียงของคำ คำแสดงภาพ การสร้างภาพพจน์ และสำนวนโวหาร การสังเกตผู้เล่านิทานพบว่ามีการเล่าโดยใช้คำผญา การผูกบทสนทนา และการเล่าด้วยทำนองขับลำ โดยผู้เล่าแสดงภาษาท่าทางประกอบเสมอ ซึ่งเป็น การสร้างบรรยากาศของการเล่านิทานให้สนุกสนานยิ่งขึ้น

วนิดา ขจรเดช (2542) ได้ศึกษาเรื่องการเปรียบเทียบผญาบ้านหนองกุง ตำบลกุดบง อำเภอโพธิ์พิสัย จังหวัดหนองคาย กับผญาบ้านโนนชาย เมืองปากงึม แขวงนครเวียงจันทน์ สาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว โดยมีความมุ่งหมายเพื่อเปรียบเทียบรูปแบบ เนื้อหา และภาษา ของผญาบ้านหนองกุง ตำบลกุดบง อำเภอโพธิ์พิสัย จังหวัดหนองคาย กับผญาบ้านโนนชาย เมืองปากงึม แขวงนครเวียงจันทน์ สาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว จากการศึกษาพบว่า ผญาบ้านหนองกุงมีทั้งหมด 220 บท ผญาบ้านโนนชายมีทั้งหมด 213 บท ผญาทั้งสองหมู่บ้าน แบ่งเป็น 3 ประเภท คือ ผญาภาษิต ผญาอวยพร และผญาเกี่ยว

เปรียบเทียบด้านรูปแบบ ผญาภาษิตพบว่า มีรูปแบบประเภทไม่มีสัมผัสต่อเนื่อง มีลักษณะร่วมกันเป็นจำนวนมาก เนื่องจากรูปแบบผญาไม่มีการบังคับกฎเกณฑ์ที่แน่นอน ผญาอวยพร มีลักษณะแบบส่ายหรือแบบร้าย มีการบังคับคณะ สัมผัสนอกและสัมผัสใน ผญาเกี่ยวมีรูปแบบคล้ายโคลงฉันท์วิชมุขมาลีของลาว แต่ไม่บังคับกฎเกณฑ์แน่นอนตายตัว ด้านเนื้อหา ผญาภาษิต มีลักษณะร่วมกันมากที่สุดในด้านหมวดการกิน เนื้อหาผญาอวยพร มีลักษณะร่วมกันทั้งหมดในด้านการอวยพรเกี่ยวกับสุขภาพและการประกอบอาชีพ เนื้อหาผญาเกี่ยวมีลักษณะร่วมกันมากที่สุด ในเชิงประชดประชัน ส่วนลักษณะแตกต่างในการเปรียบเทียบเนื้อหาผญาอยู่ที่จำนวนตัวบทที่มี จำนวนมากน้อยไม่เท่ากันด้านการใช้ภาษา ผญาภาษิตมีลักษณะร่วมกันในด้านการใช้อุปมาอุปไมยมากที่สุด ส่วนการใช้ปฏิภาค ไม่มีลักษณะการใช้ร่วมกัน ผญาอวยพรมีลักษณะร่วมกันมากที่สุดในการใช้อธิพจน์ ผญาเกี่ยวมีลักษณะร่วมการใช้สัญลักษณ์มากที่สุด

กมลมาลย์ คำแสน (2543) ได้ศึกษาเรื่องการศึกษาผญาภาษิตอีสานตามแนวทาง มานุษยวิทยาวัฒนธรรมเพื่อการสอนวรรณกรรมท้องถิ่น โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาผญาภาษิต อีสานที่บันทึกเป็นลายลักษณ์อักษร และจัดทำข้อเสนอแนะการจัดกิจกรรมสำหรับครู เพื่อประกอบการสอนรายวิชาการวรรณกรรมท้องถิ่น

ข้อมูลที่ได้ศึกษานำมาจากหนังสือผญาบทกวีของจารุวรรณ ธรรมวัตร ร้อยกรองท้องถิ่น ของประเทือง คล้ายสุบรรณ์ และไขภายิต โบราณอีสานของปรีชา พิณทอง เมื่อคัดเลือกแล้ว รวมผญาภาษิต ได้ 367 ภาษิต ซึ่งจำแนกตามเนื้อหาลักษณะทางสังคมและวัฒนธรรมที่ปรากฏ อยู่ในผญาภาษิตได้เป็น 5 ลักษณะคือ 1. ระบบครอบครัว มี 35 ภาษิต แสดงการเลือกคู่ครอง การปฏิบัติตนในการครองคู่ ระบบเครือญาติของชาวอีสาน 2. สภาพความเป็นอยู่สภาพทางอาชีพ

มี 103 ภาษิต แสดงอาชีพส่วนใหญ่ของชาวอีสาน คือ การเกษตร เช่น การทำนา การเลี้ยงสัตว์เป็นหลัก มีการค้าขายสินค้าที่จำเป็นบ้าง ในภาพทางสังคมชาวอีสานอาศัยอยู่รวมกันเป็นหมู่บ้านสร้างบ้านเรือนเอง 3. วัฒนธรรมการบริโภคมี 30 ภาษิต แสดงอาหารประเภทต่าง ๆ ที่ชาวอีสานนิยมรับประทาน และการปฏิบัติตนให้เหมาะสมเนื่องมาจากการบริโภค 4. ระบบค่านิยมมี 165 ภาษิต แสดงค่านิยมการยกย่องผู้มีความรู้ มีคุณธรรม การเชื่อฟังผู้อาวุโส ค่านิยมเกี่ยวกับสตรี การขีตมั่นในชนบประเพณีและการมีน้ำใจเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ 5. ศาสนาและความเชื่อ มี 34 ภาษิต แสดงความเชื่อเรื่องกรรม บาปบุญคุณโทษ อดีตชาติและชาติหน้าตลอดจนคติทางพุทธศาสนาทุกด้าน ข้อเสนอแนะการจัดกิจกรรมสำหรับครูเพื่อประกอบการสอนรายวิชาการวรรณกรรมท้องถิ่นในการวิจัยครั้งนี้ ประกอบไปด้วยความรู้สำหรับครู กิจกรรมเสนอแนะ ข้อเสนอแนะการจัดกิจกรรมการสอนสำหรับครูทั้งหมด 10 กิจกรรม ตัวอย่างการวิเคราะห์ผลญาณภาษิตตามแนวทางมานุษยวิทยาวัฒนธรรม

ผลญาณภาษิตนั้นได้สะท้อนลักษณะการใช้ภาษาของคนในท้องถิ่น ที่คิดสร้างสรรค์ถ้อยคำที่เรียบง่ายธรรมดาเปรียบเทียบ เพื่อสื่อความคิดความปรารถนาที่ลึกซึ้งในการสั่งสอนคนทั่วไป จึงจำเป็นอย่างยิ่งที่คนอีสานจะต้องช่วยกันอนุรักษ์วัฒนธรรมทางภาษาไว้ การศึกษาเป็นอีกด้านหนึ่งที่สามารถนำเอาผลญาณภาษิตมาใช้ประกอบการเรียนการสอน เพื่อสร้างความตระหนักให้นักเรียนมีความรู้ความเข้าใจ เห็นความสำคัญวัฒนธรรมทางภาษาอันมีค่านี้ก็จะคงอยู่กับสังคมอีสานต่อไป

ประคอง กองทุ่งมน (2544) ได้ศึกษาเรื่องผลญาณอวยพรของชาวบ้านสูงยาง ตำบลลูเมือง อำเภอเมืองสรวง จังหวัดร้อยเอ็ด โดยมีความมุ่งหมายเพื่อศึกษาประเภท รูปแบบ ความเชื่อในผลญาณอวยพรของชาวบ้านสูงยาง ตำบลลูเมือง อำเภอเมืองสรวง จังหวัดร้อยเอ็ด จากการศึกษาพบว่า ผลญาณอวยพรของชาวบ้านสูงยาง ตำบลลูเมือง อำเภอเมืองสรวง จังหวัดร้อยเอ็ด แบ่งได้ 2 ประเภท คือ ผลญาณอวยพรตาม โอกาส ซึ่งแบ่งออกเป็น 2 โอกาส คือ ผลญาณอวยพรในโอกาสทั่วไป และผลญาณอวยพรในโอกาสพิเศษ ผลญาณอวยพรตามประเภทผู้รับพร ซึ่งแบ่งออกได้เป็น 2 ประเภท คือ ผลญาณอวยพรให้แต่ละเพศแต่ละวัย และผลญาณอวยพรให้แต่ละอาชีพ

แบบของผลญาณอวยพรของชาวบ้านสูงยาง ตำบลลูเมือง อำเภอเมืองสรวง จังหวัดร้อยเอ็ด มี 2 รูปแบบ คือ รูปแบบผลญาณอวยพรตามฉันทลักษณ์ มี 4 แบบ คือ ร่ายสุภาพ โคลงสุภาพ กาพย์ยานี 11 และกลอนสุภาพ รูปแบบผลญาณอวยพรตามวิธีการให้พร แบ่งออกเป็น 2 รูปแบบ คือ รูปแบบการให้พรโดยทั่วไป และรูปแบบการให้พรในพิธีกรรม

ความเชื่อของชาวบ้านสูงยางที่ปรากฏในผลญาณอวยพรมีทั้งหมด 4 ความเชื่อ ได้แก่

ความเชื่อเกี่ยวกับความสุข ความเชื่อเกี่ยวกับฐานะเศรษฐกิจและสังคม ความเชื่อเกี่ยวกับศีลวิญญูณ และโลกหน้า และความเชื่อเกี่ยวกับประเพณีสุตราชวัญ ซึ่งความเชื่อดังกล่าวได้ยึดแนวทางของ ศาสนาพุทธ พราหมณ์ ฆี เทวคา โดยเชื่อว่าผญาอวยพรจะสามารถอบรม โน้มน้ำวจิตใจของคน แต่ละวัยแต่ละอาชีพให้เกิดความเลื่อมใสในพระพุทธศาสนา มีความซื่อสัตย์สุจริต นับถือผู้อาวุโส ปฏิบัติตามประเพณีพิธีกรรมที่บรรพบุรุษเคยกระทำสืบทอดมาโดยผู้ถ่ายทอดเป็นปราชญ์หมู่บ้าน พระภิกษุสงฆ์ ผู้สูงอายุหรือมรรคทายก ซึ่งเป็นผู้มีจิตวิทยาสูง ให้พรตรงตามแรงปรารถนาสามารถ ปรับเปลี่ยนถ้อยคำภาษาให้ผู้ฟังเกิดความยินดี เกิดแรงศรัทธาในการทำบุญ

โชติวุฒิ พลวิเศษ (2545) ได้ศึกษาเรื่องการตีความผญาเชิงจริยศาสตร์ที่ประยุกต์ใช้ใน สังคมไทยปัจจุบัน โดยมีจุดมุ่งหมายเพื่อนำมาตีความในทางปรัชญา เพื่อทราบแนวทางอันควร ประพฤติของชาวอีสานที่เป็นผลผลิตอันเนื่องมาจากถ้อยคำที่ทำให้เกิด “ปัญหา” ซึ่งแฝงด้วย ความรู้มากมายในเชิงจริยศาสตร์ตามขอบเขตการวิจัยใน 3 ทศนะ คือ 1. ความสุข 2. ปัญหา 3. ความหลุดพ้น โดยอาศัยพื้นฐานแนวคิดชาวอีสานอันเนื่องมาจากพุทธจริยศาสตร์ จาก การศึกษาพบว่า แนวคิดที่มีอิทธิพลอย่างมากต่อแนวทางอันควรประพฤติของชาวอีสาน มีพื้นฐาน อันเนื่องมาจากระบบจารีต หลักพระพุทธศาสนา ความเชื่ออันเนื่องมาจากพราหมณ์และภูตผี เพราะจากการวิเคราะห์เนื้อหาที่พบในผญา ผญาเป็นคำพูดที่เป็นสัจจะเป็นคำพูดที่มีประโยชน์ เป็นคำพูดที่เป็นความจริงและมีความหมายลึกลับ ซึ่งสะท้อนภาพทางจริยธรรมของคนในสังคม เป็นผลอันเนื่องมาจากประสบการณ์ที่ตนเองได้รับการฝึกฝนและถ่ายทอดจากบรรพบุรุษ ทำให้ ค่านิยมชาวอีสานในอดีตพยายามเรียนรู้ผญาให้มาก เพราะ “ปัญหา” ในผญาสอนให้ชาวอีสาน รู้จักคิดและใช้เหตุผลต่อการกระทำ ซึ่งแฝงไว้ด้วยค่าทางจริยธรรมเพื่อทราบแนวอันพึงประพฤติ มากที่สุด

จากการวิเคราะห์ผญาในเชิงพุทธจริยศาสตร์ พบว่าชาวอีสานมิได้ต้องการความสุข เป็นจุดมุ่งหมายสูงสุดในชีวิต ชาวอีสานยอมลำบากตรากตรำเรียกได้ว่ายอมทุกข์ เพื่อให้ได้มาซึ่ง ปัญหา ให้แก่ตนเองอย่างมาก ถือได้ว่า ปัญหา เป็นส่วนหนึ่งในวิถีชีวิต ชาวอีสานต้องแสวงหา ความรู้แก่ตนเองตามแนวคิดอันเนื่องมาจากปัญหา โดยการปลูกฝังและจดจำเพราะผญาคือ ปัญหา เพื่อเป็นแนวทางในการนำไปสู่ซึ่งความหลุดพ้นของชาวอีสานมีจุดมุ่งหมายสอดคล้องกับเป้าหมาย สูงสุดในชีวิตคือ ต้องอาศัยตัวเองเป็นผู้กระทำ ซึ่งผลจากการกระทำนี้นอกจากเป็นประโยชน์ต่อ ตนเองแล้วยังต้องเป็นประโยชน์ต่อผู้อื่นด้วย ถ้าทุกคนในสังคมประพฤติดีแล้วสังคมจะดีตามมา หลักการหรือทฤษฎีจริยศาสตร์มิได้เป็นส่วนสำคัญต่อแนวคิดของคนในสังคม

จิรพร ศรีบุญถือ (2546) ได้ศึกษาเรื่องการตีความ “ผญา” สื่อประเพณี: การสืบทอดและ การสะท้อนอัตลักษณ์ของชุมชนคนอีสาน โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาเรื่องการสื่อสารและ

การถ่ายทอดของผญาหรือภาษิตอีสาน และศึกษาถึงความหมายและการสะท้อนถึงอัตลักษณ์ ความเชื่อ ค่านิยม วิถีชีวิต ภูมิปัญญาของคนอีสาน โดยผ่านเนื้อหาของผญาหรือภาษิตอีสาน ผลการศึกษาพบว่า ประเภทและจุดมุ่งหมายในการใช้ผญาในปัจจุบันมีทั้งหมด 4 ประเภทด้วยกัน รวมทั้งหมด 480 บท วิธีการสื่อสารหรือการถ่ายทอดผญาจะใช้วิธีการจดจำจากบอกล่าของผู้อาวุโส ปู่ย่า ตายาย มากกว่าการที่จะมีการจดบันทึกเอาไว้ เป็นลายลักษณ์อักษรหรือที่เรียนว่าเป็นวรรณกรรมประเภท มุขปาฐะ (Oral literature) และจากการศึกษายังพบว่าสิ่งที่สะท้อนให้เห็นชัดเจนถึงอัตลักษณ์ ความเป็นตัวตนของคนอีสาน คือ ความเชื่อในสิ่งที่อยู่เหนือธรรมชาติ ยึดมั่นในศาสนา และเชื่อในกฎแห่งกรรม เป็นต้น โดยคนอีสานจะนำเอาความเชื่อเหล่านี้มาใช้เป็นสื่อในการสั่งสอน โดยถ่ายทอดผ่านเนื้อหาของผญา ซึ่งสามารถสรุปได้ว่าผญาหรือภาษิตอีสานเป็นวัฒนธรรมทางภาษา อีสานที่ถ่ายทอดมาจากบรรพชน เป็นสิ่งที่สะท้อนให้เห็นถึงวัฒนธรรมภาษาที่นำมาใช้ในการสื่อสารในแง่มุมต่าง ๆ ซึ่งประสิทธิผลของการสื่อสารย่อมขึ้นอยู่กับความรู้ ความสามารถทางภาษาของผู้สื่อและผู้รับ คือผู้สื่อจะรู้จักภาษาเพียงไร ใช้ได้เหมาะกับสารและผู้รับสารเพียงไร ผู้รับเองรู้จักภาษาเพียงไร ตีความภาษาได้ผิวนวลลึกซึ้งเพียงไร ผู้สื่อสารและผู้รับสารต้องรู้ภาษาเดียวกันจึงจะพูดกันรู้เรื่อง ดังนั้นภาระหน้าที่ของภาษา คือ สิ่งสื่อความหมายที่ทำให้มนุษย์เข้าใจ ซึ่งกันและกัน ไม่ว่าจะพูดภาษาอะไร และไม่สำคัญเลยที่จะถามว่าภาษาใครดีที่สุดในข้อสำคัญ อยู่ที่เมื่อนำภาษามาใช้ในการสื่อสารแล้วไม่ทำให้เกิดการทะเลาะเบาะแว้งกันนั่นคือสิ่งสำคัญ

ดังนั้นภาษาที่ใช้ในการสื่อสารจึงเป็นสิ่งที่ยกระดับจิตใจของมนุษย์ที่ช่วยย้าเตือนให้มนุษย์มีความทรนง มีความเห็นอกเห็นใจคนอื่น เกิดความเมตตาสงสารและทำให้เกิดการเสียสละ ภาษาที่ใช้ในการสื่อสารจึงนับว่าเป็นเครื่องมือที่ช่วยเกื้อหนุนและค้ำจุนให้มนุษย์มีเมตตาจิตต่อกัน และผญาคือหนึ่งในภาษานั้น

พรสวรรค์ สุวรรณศรี (2547) ได้ศึกษาเรื่องการวิเคราะห์คุณค่า การดำรงอยู่ และการสืบทอดผญาอีสาน โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาวิเคราะห์คุณค่าของผญาอีสาน เพื่อศึกษาวิเคราะห์การดำรง อยู่ของผญาอีสานในบริบททางสังคมและวัฒนธรรมของชุมชนอีสานในปัจจุบัน และเพื่อนำเสนอแนวทางการสืบทอด ผญาอีสาน จากการศึกษาพบว่า

คุณค่าของผญาอีสานจำนวน 283 บท พบว่า 1. คุณค่าที่ให้ข้อคิดต่อบุคคล ได้แก่ ด้านการพัฒนาตน จำนวน 280 บท และด้านพัฒนาสังคมจำนวน 109 บท 2. คุณค่าที่ใช้อบรมระเบียบสังคมด้าน ๆ ได้แก่ ครอบครัว จำนวน 42 บท การเมือง/ การปกครองจำนวน 43 บท เศรษฐกิจ จำนวน 44 บท การศึกษาจำนวน 28 บท และ ศาสนาจำนวน 101 บท

การดำรงอยู่ของผญาอีสาน พบว่า 1. สถานภาพการดำรงอยู่ ได้แก่ ผญาที่ไม่มีการใช้ จำนวน 31 บท ผญาที่มีการใช้อยู่ จำนวน 252 บท และผญาที่มีการเปลี่ยนแปลง จำนวน 12 บท

2. ลักษณะการดำรงอยู่ ได้แก่ การ จัดรายการวิทยุและโทรทัศน์ การเขียนตำรา การเขียนกลอนลำ การเทศน์ การพูดคุยกันบางโอกาส งานเลี้ยงต้อนรับ การบายศรีสู่ขวัญ การเป็นวิทยากรบรรยาย และการใช้พญาผ่านสื่ออินเทอร์เน็ต

แนวการสืบทอดพญาอีสาน พบว่า มีวิธีการดังนี้ 1. สถาบันการศึกษาทุกระดับจัดทำ เป็นหลักสูตร ให้มีการเรียนการสอนกันอย่างจริงจัง 2. องค์กรที่เกี่ยวข้องต้องช่วยกันศึกษาค้นคว้า ดำรวจข้อมูลจากแหล่งต่าง ๆ แล้ว นำมาจัดทำเป็นข้อมูลที่สะดวกในการศึกษาและทำความเข้าใจ ตลอดจนช่วยกันเผยแพร่โดยใช้สื่อที่น่าสนใจ 3. จัดทำเป็นศูนย์การเรียนรู้ชุมชน โดยจัดทำ เป็นศูนย์ข้อมูลจัดกิจกรรมต่าง ๆ ที่ส่งเสริมเผยแพร่พญาให้ครอบครัวและคน ในชุมชนตระหนักถึงความสำคัญและคุณค่าของพญา จัดฝึกอบรมวิทยากร จัดทำสื่อการเรียนรู้ 4) ควรได้ชี้แจง อธิบาย รูปแบบของพญาอีสานให้ชัดเจนและสอนให้คนรุ่นใหม่เขียนพญาได้

มัทนา จุลเกษตร์ (2548) ได้ศึกษาเรื่องลำพญาข่อยหัวคอนตาล กรณีศึกษาชุมชนชาวบ้านนาสะโน อำเภอคอนตาล จังหวัดมุกดาหาร โดยมีจุดมุ่งหมายเพื่อศึกษาองค์ประกอบและวัฒนธรรมที่เกี่ยวข้องกับลำพญาข่อยหัวคอนตาลและศึกษาวิเคราะห์บทเพลง รูปแบบท่วงทำนองลำพญาข่อยหัวคอนตาล จากการศึกษาพบว่า ลำพญาข่อยหัวคอนตาล เป็นการแสดงพื้นบ้านของชาวคอนตาล ตั้งแต่เดิมเกิดจากกลุ่มคนที่อาศัยอยู่ร่วมกัน สร้างสรรค์วัฒนธรรมประจำท้องถิ่น แต่ไม่ปรากฏหลักฐานระบุแน่ชัด ว่าเกิดขึ้นเมื่อใด ขั้นตอนและวิธีการแสดง เริ่มจากการลำไหว้ครู ลำแจ้งจุดประสงค์ ลำถามข่าวชาวบ้าน ลำตำนาน ลำเบ็ดเตล็ดและลำลาผู้ชมก่อนการแสดงจะมีการไหว้ครู เพื่อสักการะสิ่งศักดิ์สิทธิ์และระลึกถึงคุณครูบาอาจารย์ การแต่งกายของผู้แสดงจะแต่งกายแบบพื้นบ้านอีสาน เครื่องดนตรีประกอบด้วย พิณ แคน ฉิ่งและกลอง

วัฒนธรรมท้องถิ่นที่เกี่ยวข้องกับลำพญาข่อยหัวคอนตาลคือ ประเพณีฮีตสิบสองหรือประเพณีการทำบุญของชาวอีสานในรอบ 1 ปี ประเพณีงานแจก และประเพณีงานดอง ซึ่งแต่ละประเพณี นำลำพญาข่อยหัวคอนตาลไปแสดงเพื่อความบันเทิง สนุกสนาน และผ่อนคลายจากความโศกเศร้า แสดงให้เห็นว่าลำพญาข่อยหัวคอนตาล มีความสำคัญกับวิถีชีวิตของชาวคอนหัวตาลทั้งในยามทุกข์และยามสุข

ลำพญาข่อยหัวคอนตาลเป็นบทเพลงที่กล่าวถึง วิถีชีวิตความเป็นอยู่ โดยสอดแทรกข้อคิดคติเตือนใจ ลักษณะคำประพันธ์มีการใช้คำแทรกคำเสริม รูปแบบการสัมผัสภายในวรรคไม่สามารถกำหนดเป็นแผนผังที่แน่นอนได้ ส่วนการสัมผัสระหว่างวรรคสามารถกำหนดแผนผังคือ คำสุดท้ายของวรรคแรกจะสัมผัสกับคำที่ 3, 5, 6, 7, 8 ของวรรคหลัง ตำแหน่งใดตำแหน่งหนึ่งซึ่งส่วนใหญ่เป็นการสัมผัสแบบต่อเรื่องวรรคต่อวรรค ลำถามข่าวพบรูปแบบท่วงทำนอง 27 รูปแบบ ลำไหว้ครู 26 รูปแบบ ลำคอนตาล 43 รูปแบบ ในแต่ละกลอนลำ มีรูปแบบของการซ้ำ

ทำนองระหว่างบทเพลง 7 รูปแบบ เป็นลักษณะของการซ้ำทำนองระหว่างบทเพลงที่พบมากที่สุด ทำให้ทำนองของกลอนลำมีความสอดคล้องสัมพันธ์กัน จังหวะและลีลาในการเดินกลอนขึ้นอยู่กับจำนวนคำในแต่ละวรรคและเทคนิคการร้องของหมอลำแต่ละคน ความสัมพันธ์ของทำนองร้องและทำนองบรรเลง ลูกคอกของทำนองร้อง จะปรับเปลี่ยนตามสำเนียงการร้องเฉพาะถิ่น ซึ่งอาจจะทำให้ทำนองร้องและทำนองบรรเลงมีเสียงที่ต่างกันบ้าง

วิพานทอง ศุภ โสภ (2548) ได้ศึกษาเรื่องการศึกษาเปรียบเทียบคำวิเศษณ์จากพจนานุกรมอีสานและพจนานุกรมอีสานผู้ไทย โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาเปรียบเทียบคำวิเศษณ์จาก พจนานุกรมอีสาน และพจนานุกรมอีสานผู้ไทย ผลการวิจัยพบว่า คำวิเศษณ์ที่ปรากฏในพจนานุกรมอีสาน และพจนานุกรมอีสานผู้ไทย มีโครงสร้างนามวลีและกริยาวลีเหมือนกัน คือ มีโครงสร้างนามวลี จำนวน 5 โครงสร้าง ได้แก่ 1. นว=ลค 2. นว=คค 3. นว=ลจค 4. นว =คคค 5. นว = ลคค และมีโครงสร้างกริยาวลีจำนวน 6 โครงสร้าง ได้แก่ 1. กว=กข 2. กว=ขก 3. กว=ช,กข 4. กว=ช,ขก 5. กว =ชข,ก 6. กว = กข,ช

ด้านความแตกต่างของคำวิเศษณ์ที่ปรากฏในพจนานุกรมอีสาน และพจนานุกรมอีสานผู้ไทย คือมีความแตกต่างทางเสียง ได้แก่ ความแตกต่างทางเสียง พยัญชนะ ความแตกต่างทางเสียงสระ และความแตกต่างทางเสียงวรรณยุกต์ ด้านบ่อเกิดของพจนานุกรมอีสานและพจนานุกรมอีสานผู้ไทย พบเหมือนกันจำนวน 6 บ่อเกิด ได้แก่ 1. พญาที่มีบ่อเกิดจากธรรมชาติ 2. พญาที่มีที่บ่อเกิดจากวัฒนธรรมทางสังคม 3. พญาที่มีบ่อเกิดจากวัฒนธรรมทางวัตถุ 4. พญาที่มีที่บ่อเกิดจากวัฒนธรรมทางศาสนา 5. พญาที่มีบ่อเกิดจากวัฒนธรรมทางสุนทรียภาพ และ 6. พญาที่มีบ่อเกิดจากวัฒนธรรมทางภาษาวรรณศิลป์

สิริขญา คอนกรีต (2548) ได้ศึกษาเรื่องวิเคราะห์พญาจากรายการวิทยุกระจายเสียง โดยมีวัตถุประสงค์ที่จะวิเคราะห์พญาในรายการวิทยุกระจายเสียง ด้านลักษณะรูปแบบ เนื้อหา ภาษา ภาพสะท้อนทางสังคมและโลกทัศน์ของคนอีสานที่ปรากฏในพญา รวมทั้งบทบาทหน้าที่ของพญา จากการศึกษาพบว่า ด้านรูปแบบในการแต่ง พญาในรายการพญาดี อีสาน มีลักษณะคล้ายคลึงกับรูปแบบ ของพญาโบราณ พญาส่วนใหญ่เป็นร้อยกรองขนาดยาว มีการส่งสัมผัสสระ ทำยวรรคต่อเนื่องกันไป ซึ่งคล้ายกับร้อยยาว ของภาคกลางหรือลักษณะที่เรียกว่า “กลอนลำ” ของภาคอีสานด้านเนื้อหาพญาในรายการพญาดีอีสานมีเนื้อหาที่ เพิ่มขึ้นจากพญาโบราณ ได้แก่ เนื้อหาเกี่ยวกับการบันทึกเหตุการณ์ ข้อมูลข่าวสาร ความรู้ และเนื้อหาที่เกี่ยวกับนิทาน และวรรณกรรม ด้านภาษามีศิลปะการใช้ภาษา ได้แก่ การสัมผัสสระและอักษร การใช้คำวิเศษณ์

การซ้ำคำ และการใช้ ภาพพจน์ เป็นต้น อันก่อให้เกิดเสียงและความหมายที่ประทับใจ นอกจากนี้ยังพบลักษณะที่แตกต่างจากผญาโบราณ คือ การใช้ศัพท์ภาษาถิ่นอีสานผสมผสานกับศัพท์ภาษาไทยกลางและคำทับศัพท์ภาษาอังกฤษจำนวนมาก อีกทั้งพบการใช้คำย่อคล้ายลักษณะการใช้ภาษาในหนังสือพิมพ์ ซึ่งความเปลี่ยนแปลงด้านรูปแบบ เนื้อหา ภาษา ของผญาที่ปรากฏใน รายการผญาดี อีสานนี้ มีสาเหตุมาจากบริบททางสังคมที่เปลี่ยนแปลงไป ทำให้ผญาต้องมีการปรับเปลี่ยนเพื่อการดำรงอยู่ เพื่อให้เกิดความสอดคล้องและเข้าถึงคนอีสานสมัยใหม่ได้

การศึกษาภาพสะท้อนทางสังคมและโลกทัศน์ของชาวอีสาน แสดงให้เห็นถึงความสัมพันธ์ระหว่าง วรรณกรรมกับสังคม ภาพสะท้อนดังกล่าวนี้ ปรากฏทั้งภาพของสังคมสมัยเก่า และสังคมสมัยใหม่ เพราะสังคมอีสานอยู่ ในช่วงของการเปลี่ยนแปลงทางสังคม ปัจจัยเหล่านี้มีผลต่อโลกทัศน์ของคนอีสาน จะเห็นได้ว่า คนอีสานรุ่นเก่ากับรุ่นใหม่มีมุมมองแตกต่างกัน คนอีสานรุ่นใหม่ส่วนใหญ่ได้รับการศึกษาในระบบ โรงเรียนที่สูงขึ้น มีมุมมองตามหลักทางวิทยาศาสตร์ ขณะที่คนอีสานรุ่นเก่า ได้รับอิทธิพลทางความคิด การมอง โลกจากพระพุทธศาสนา และไสยศาสตร์

ด้านบทบาทหน้าที่ พบว่า ผญาดังกล่าวยังคงมีบทบาทหน้าที่ต่อบุคคลและสังคมอีสานหลายประการ ส่วนใหญ่ยังคงเป็นบทบาทหน้าที่หลักของคติชน เช่น สร้างความบันเทิง ให้ การศึกษา และจรรโลงวัฒนธรรมท้องถิ่น เป็นต้น บทบาทหน้าที่ดังกล่าวนี้อาจมีความแตกต่างไปจากบทบาทหน้าที่ของผญาโบราณ เพราะถูกปรับเปลี่ยนให้ สอดคล้องกับความต้องการของคนอีสานยุคใหม่ และผสมผสานกับบทบาทหน้าที่ในฐานะของการเป็น สื่อมวลชน เช่น บทบาทของการเป็นสื่อรณรงค์ประชาสัมพันธ์ บทบาทของการเป็นสื่อ ในการติดต่อสื่อสาร และวิพากษ์วิจารณ์ แสดงความคิดเห็น เป็นต้น

อานนท์ พลภักดี (2548) ได้ศึกษาเรื่องผญาเกี่ยวกับสื่อมวลชน : กรณีศึกษาดำบลกุดป่อง อำเภอเมือง จังหวัดเลย โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาสื่อมวลชนกับการดำรงอยู่ของผญา เพื่อศึกษาวิธีการเผยแพร่ผญาของสื่อมวลชนในตำบลกุดป่อง อำเภอเมือง จังหวัดเลย ผลการศึกษาพบว่า ผญาเป็นวัฒนธรรมความเป็นเอกลักษณ์ของชาวตำบลกุดป่อง จังหวัดเลย จากอดีตบรรพบุรุษได้สร้างสรรค์เพื่อความเจริญงอกงามของคนในแถบนี้ เป็นสิ่งที่แสดงถึงวิถีชีวิตความเป็นอยู่ ความเชื่อ ภาษา ขนบธรรมเนียมประเพณี เป็นสิ่งที่มีคุณค่ายิ่ง เพราะเป็นเอกลักษณ์ของคนในท้องถิ่น เช่น นิทาน ผญา ภาษิต ปริศนา คำสอน ซึ่งสะท้อนให้เห็นถึงความเป็นอยู่ของสังคมได้เป็นอย่างดี และยังพบว่าชาวไทยเลยสอนให้ลูกหลานด้วยคำอันไพเราะน่าฟัง น่าสนใจ โน้มน้าวจิตใจ เกิดศรัทธา จนกลายเป็นภาษาที่มีมนต์ขลัง

สาเหตุของการเกิดผญานี้กล่าวได้ว่า ประการแรกเกิดเนื่องมาจากศาสนา ประการที่สองเกิดเนื่องมาจากขนมธรรมเนียมประเพณี ความเชื่อและระบบสังคม ประการสุดท้ายเกิดเนื่องมาจากลักษณะนิสัยโดยทั่วไปของคนไทยที่เป็นคนเจ้าบทเจ้ากลอน สื่อบุคคลที่เป็นพระภิกษุสงฆ์เป็นสื่อบุคคลในชุมชน ได้นำเอาคำพูดผญาประกอบการอ้างอิงเสริมความน่าเชื่อถือสร้างความศรัทธา และคำผญานี้ลึกซึ้งกึ่งใจก่อให้เกิดแนวคิดใหม่ตามสื่อบุคคลที่โน้มน้ำหนักจิตใจให้คล้อยตามเห็นด้วยและประพฤติปฏิบัติตามอย่างได้ผล จากการศึกษาวิจัยพบว่า พระภิกษุมีบทบาทในการดำรงอยู่ของผญาเป็นอย่างดี ประเภทผญาที่พระภิกษุนำมาเผยแพร่ส่วนใหญ่เป็นผญาประเภทคำสอน

ผู้นำกลุ่มแม่บ้านเป็นพลังของสังคมได้เป็นอย่างดี จากการศึกษาพบว่า วิธีการเผยแพร่ผญาให้ดำรงอยู่ถึงปัจจุบันนี้ โดยวิธีการเผยแพร่ผญาในโอกาสต่าง ๆ ส่วนใหญ่นิยมนำผญา ซึ่งเป็นคำใช้กันในพื้นที่มาใช้ให้เป็นที่เพลิดเพลินสนุกสนานในลักษณะ กลอนลำ เพลงลูกทุ่ง และจ่ายผญาเป็นกลอนสด ประเภทผญาจะนิยมนำผญามาใช้มากกว่าผญาประเภทอื่น ใช้พูดจาโต้ตอบกันในการเกี่ยวพาราสี รวมไปถึงผญาที่ใช้พูดจาโต้ตอบกันในการผูกกระทู้ผูกสัมพันธ์ในพิธีกรรมต่าง ๆ

นักจัดรายการวิทยุเป็นสื่อบุคคลที่มีอิทธิพลในการดำรงอยู่ของผญา ส่วนใหญ่การเผยแพร่ผญาโดยตรงได้เกือบทุกประเภท โดยการนำมาเผยแพร่ทางสื่อวิทยุเป็นคำพูดผญาและอาศัยศิลปินเป็นสื่อในลักษณะ กลอนลำ เพลงลูกทุ่ง จากการศึกษาวิจัยพบว่า เจ้าพิธีกรรม (จำ) หมอสูดขวัญ ส่วนใหญ่นำผญาใช้เพื่อประกอบพิธีกรรมและ โอกาสเป็นผู้นำพิธีกรรมได้นำคำผญามาใช้เป็นคำสอนให้พรลูกหลานด้วย ประเภทที่นิยมนำมาใช้จะเป็นผญาคำสอน อวยพร สุขุมิตตามแต่โอกาส

แสดงให้เห็นว่า ผญายังคงสะท้อนอยู่ในจิตใจสำนึกของชาวตำบลกุดป่อง อำเภอเมืองจังหวัดเลย อย่างไม่เลือนหายถึงแม้ว่าความเปลี่ยนแปลงของบ้านเมือง ถูกครอบงำด้วยสิ่งอำนวยความสะดวกหรือความเจริญทางเทคโนโลยี จะเข้ามามีบทบาทกับวิถีชีวิตของชายไทยเลย ทำให้เยาวชนไม่ได้สนใจในคำผญาเหมือนแต่ก่อน แต่ชาวบ้านในเขตตำบลกุดป่อง จังหวัดเลย ก็ไม่ได้ทอดทิ้งที่จํานำเอาผญามาใช้และประยุกต์ใช้ในชีวิตประจำวัน แต่ประการใดเลย

สถิติ ภาคมฤค (2550) ได้ศึกษาเรื่องภูมิปัญญาท้องถิ่น: กรณีศึกษาผญาเกี่ยว โดยมีจุดมุ่งหมายเพื่อศึกษาวิเคราะห์ผญาเกี่ยวจากเอกสาร จำนวน 913 บท จากการศึกษาพบว่า ผญาเกี่ยวนี้มีความสำคัญต่อสังคมอีสานเป็นอย่างดี กล่าวคือได้วิเคราะห์ในด้านรูปแบบด้านภาษา ซึ่งปรากฏว่าผญาเกี่ยวมีการใช้ภาษาอย่างลุ่มลึก มีเนื้อหาที่กินใจ ทั้งยังเป็นการแสดงวัฒนธรรมการใช้ภาษาที่เป็นความสามารถของชาวอีสาน โดยแท้จริง ผญาเกี่ยวจึงเป็นคำที่ได้รับ

การกลั่นกรองจากภูมิปัญญาอย่างดีแล้วจึงได้มีการใช้พูดสื่อสารกันในด้านภูมิปัญญาที่มีการบันทึกเรื่องราวของภูมิปัญญาลงไป ในพจนานุกรมที่แสดงให้เห็นถึงความสามารถในการผูกพญาใช้ภาษาเพื่อทำการสื่อสารที่ดี พจนานุกรมได้ปรากฏการนำเสนอองค์ความรู้ทางภูมิปัญญาที่ได้แนวคิดมาจากศาสนา ภูมิปัญญาที่กล่าวถึงข้อวัตรปฏิบัติที่เหมาะสมและภูมิปัญญาเกี่ยวกับการดำรงชีวิต

จริยา จันทร์ดวง (2551) ได้ศึกษาเรื่องการศึกษาเปรียบเทียบพญากับสำนวนไทย โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อ 1. เพื่อศึกษาเปรียบเทียบด้าน โครงสร้างนามวลีและกริยาวลีระหว่างพญากับสำนวนไทย 2. ศึกษาเปรียบเทียบความสัมพันธ์ทางความหมายระหว่างพญากับสำนวนไทย ผลการศึกษาสรุปได้ว่า วลีที่ปรากฏในพญาพบ 4 ชนิด คือ นามวลี กริยาวลี สถานวลี และกาลวลี ส่วนสำนวนไทยพบ 3 ชนิด คือ นามวลี กริยาวลี และสถานวลี ด้านโครงสร้างนามวลีพบจำนวนแบบโครงสร้างนามวลีที่ปรากฏในพญามากกว่าสำนวนไทย คือ พญาพบโครงสร้าง 6 แบบ สำนวนไทยพบโครงสร้าง 4 แบบ ส่วนด้านความสัมพันธ์ทางความหมายระหว่างพญากับสำนวนไทย พบว่า ความสัมพันธ์ทางความหมายระหว่างพญากับสำนวนไทยแบ่งออกเป็น 3 แบบ คือ 1. ความสัมพันธ์ทางความหมายแบบความหมายเหมือนกัน 2. ความสัมพันธ์ทางความหมายแบบคล้ายกัน และ 3. ความสัมพันธ์ทางความหมายแบบแตกต่างกัน

พูนพิศ พูนสวัสดิ์ (2552) ได้ศึกษาเรื่องวิเคราะห์คุณธรรมพื้นฐานของกระทรวงศึกษาธิการ จากพจนานุกรมของ ปรีชา พิณทอง โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อวิเคราะห์พจนานุกรมที่ปรากฏคุณธรรมพื้นฐาน 8 ประการ โดยศึกษา พจนานุกรม ที่แต่งโดย ปรีชา พิณทอง จากหนังสือ ไขภาษิตโบราณอีสานจำนวน 243 บท ในแง่ของการวิเคราะห์ที่ใช้เกณฑ์จำแนกคุณธรรมพื้นฐาน 8 ประการของกระทรวงศึกษาธิการ ผลการศึกษาค้นคว้าพบว่า พจนานุกรมเป็นแหล่งข้อมูลที่มีคุณธรรมพื้นฐานครบทุกประการ นำไปใช้ในกิจกรรมการเรียนการสอน โดยการสอดแทรกคุณธรรมพื้นฐานตามนโยบายของกระทรวงศึกษาธิการ จากการวิเคราะห์คุณธรรมด้านความขยัน เป็นคุณธรรมที่พบมากที่สุด จำนวน 27 บท คุณธรรมด้านความสุภาพ เป็นคุณธรรมที่พบรองลงมา จำนวน 19 บท คุณธรรมด้านความมีน้ำใจ จำนวน 17 บท คุณธรรมด้านความประหยัด จำนวน 12 บท คุณธรรมด้านสามัคคี จำนวน 11 บท คุณธรรมด้านความซื่อสัตย์ จำนวน 9 บท คุณธรรมด้านความสะอาด จำนวน 8 บท คุณธรรมด้านความมีวินัย เป็นคุณธรรมที่พบน้อยที่สุด จำนวน 7 บท และพจนานุกรมที่ไม่ปรากฏคุณธรรมพื้นฐาน 8 ประการ จำนวน 133 บท

ดาวิทย์ พุทธิไสย (2554) ได้ศึกษาเรื่องการใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นอีสาน (พญา) ในการบริการงานโรงเรียนประถมศึกษา สังกัดสำนักงานการประถมศึกษาอำเภอกุสุมาลย์ จังหวัดสกลนคร โดยมีความมุ่งหมายเพื่อศึกษาระดับการใช้ และเปรียบเทียบการใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นอีสาน (พญา) ในการบริหารงานโรงเรียน ของผู้บริหาร โรงเรียนประถมศึกษานานาชาติและขนาดกลาง จำนวน

33 คน สังกัดสำนักงานประถมศึกษาอำเภอกุสุมาลย์ จังหวัดสกลนคร โดยการเลือกกลุ่มตัวอย่างแบบเจาะจง เครื่องมือที่ใช้ในการเก็บรวบรวมข้อมูลเป็นแบบสอบถาม การใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นอีสาน (ผญา) ในการบริหารงานโรงเรียน จำนวน 7 ด้าน คือ ด้านคุณธรรมสำหรับผู้บริหาร ด้านการพัฒนาตนเองและผู้ร่วมงาน ด้านภาวะผู้นำ ด้านการตัดสินใจสั่งการ ด้านมนุษยสัมพันธ์ ด้านการเสริมสร้างขวัญและกำลังใจ และด้านการติดต่อประสานงาน แบบมาตราส่วนประมาณค่า 5 ระดับ จำนวน 57 ข้อ มีค่าอำนาจจำแนกตั้งแต่ 0.54 ถึง 0.91 มีค่าความเชื่อมั่นทั้งฉบับเท่ากับ 0.99 สถิติที่ใช้ในการวิเคราะห์ข้อมูลได้แก่ ค่าเฉลี่ย ค่าส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน และการทดสอบสมมุติฐานใช้ L-Lest (Independent samples)

ผลการศึกษาค้นคว้าพบว่า

1. ผู้บริการโรงเรียนประถมศึกษา ใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นอีสาน (ผญา) ในการบริหารงานโรงเรียน โดยรวมและรายด้านอยู่ในระดับดีมากโดยเรียงลำดับค่าเฉลี่ยจากมากไปหาน้อย ได้แก่ คุณธรรมสำหรับผู้บริหาร ด้านมนุษยสัมพันธ์ ด้านการพัฒนาตนเองและผู้ร่วมงาน ด้านการติดต่อประสานงาน ด้านการตัดสินใจสั่งการ ด้านภาวะผู้นำ และการเสริมสร้างขวัญและกำลังใจ
2. ผู้บริหารโรงเรียนประถมศึกษา ใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นอีสาน (ผญา) ในการบริหารงานโรงเรียน เป็นรายชื่อในทุกด้านในระดับมาก
3. ผู้บริการโรงเรียนขนาดเล็ก และผู้บริหารโรงเรียนขนาดกลาง ใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นอีสาน (ผญา) ในการบริหารงานโรงเรียน โดยรวมและรายด้านไม่แตกต่างกัน เนื่องจาก ผู้บริหารโรงเรียนประถมศึกษา ส่วนมากเป็นผู้ที่มีอายุมากมีความรู้ความเข้าใจ เกี่ยวกับความหมายของภูมิปัญญาท้องถิ่นอีสาน (ผญา) ประกอบกับรับราชการในตำแหน่งผู้บริหาร โรงเรียนมานาน จึงมีความรู้และประสบการณ์ในการบริหารงานบุคคลกรเป็นอย่างดี รวมทั้งวัฒนธรรมการเคารพในระบบอาวุโสของบุคลากรในพื้นที่ ตลอดจนรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2540 และพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542 กำหนดให้สามารถนำภูมิปัญญาท้องถิ่นมาใช้ในการบริหารจัดการศึกษา ทำให้ผู้บริหารโรงเรียนสามารถประยุกต์ใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นอีสาน (ผญา) ในการบริหารงานโรงเรียน ได้อย่างถูกต้อง เหมาะสม กับบุคคลและโอกาส ตลอดจนกลมกลืนกับภูมิปัญญาสากลและวิทยาการสมัยใหม่เป็นอย่างดี

พระวัชรานนท์ อริณชโย (2554) ได้ศึกษาเรื่อง การศึกษาบทผญาเชิงจริยธรรมที่ปรากฏในบทเทศนาของพระอาจารย์สมภพ โชติปัญโญ ที่มีผลต่อชาวตำบลแพด อำเภอคำตากล้า จังหวัดสกลนคร โดยมีวัตถุประสงค์ของการวิจัย 3 ข้อ คือ 1. เพื่อศึกษาความหมายของ บทผญาเชิงจริยธรรม 2. เพื่อศึกษาความหมายและความสำคัญของบทผญาเชิงจริยธรรมที่ปรากฏใน

บทเทศนาของพระอาจารย์สมภพ โชติปญฺโญ 3. เพื่อศึกษาวิเคราะห์ผลการนำ หลักจริยธรรมในบทเทศนา ใช้ในการดำเนินชีวิตของชาวตำบลแพด อำเภอคำตากล้า จังหวัด สกลนคร เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ โดยศึกษาข้อมูลจากเอกสารและภาคสนาม

ผลการศึกษาพบว่า การแสดงธรรมของพระสงฆ์ตั้งแต่สมัยพุทธกาล มาจนถึงปัจจุบัน ได้อาศัยเทคนิคและวิธีการต่างๆ เพื่อให้การแสดงธรรมนั้น เป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพ และมีประโยชน์แก่ผู้ฟังธรรมมากที่สุด แม้พระอาจารย์สมภพ โชติปญฺโญ และพระสงฆ์ภาคอีสาน ก็ได้อาศัยการนำบทเทศนาเชิงจริยธรรม เพื่อนำไปปรับใช้สั่งสอนพุทธศาสนิกชนในท้องถิ่นของตนเอง และมีแนวคิดในเชิงจริยธรรมที่ปรากฏอยู่ในบทเทศนา คือ 1. สอนเรื่องของการรู้จักพอประมาณในการใช้สอยเครื่องอุปโภคบริโภคปัจจัย 4 อย่างรู้จักพอประมาณและสันโดษ 2. สอนเรื่องการวางท่าทีต่อความทุกข์ และวิธีปฏิบัติตนให้มีความสุข 3. สอนเรื่องการปฏิบัติตนอย่างเหมาะสม 4. สอนเรื่องการปฏิบัติต่อบุคคลอื่น 5. สอนเรื่องศิลปะในการทำงาน 6. สอน เรื่องความไม่ประมาทและโทษความประมาท 7. สอนเรื่องบุญ-บาป 8. สอนเรื่องการคบหาเพื่อนที่ดี 9. สอนเรื่องปัญญา 10. สอนเรื่องการศึกษาหรือการแสวงหาความรู้ 11. สอนเรื่อง ทั่ว ๆ ไป โดยบทเทศนาที่พระสงฆ์นำไปใช้แสดงธรรม มี 2 ประเภทใหญ่ ๆ คือ บทเทศนาภายิต และบทเทศนาปริศนา บทเทศนาภายิตมุ่งสอนจริยธรรมแก่ผู้ฟังทั้งโดยตรงและโดยอ้อม ส่วนบทเทศนาปริศนา มุ่งสอนจริยธรรมที่แฝงด้วยหลักพุทธธรรมทางพุทธศาสนาและหลักปรัชญาระดับชาวบ้านก็มี

บทเทศนาเชิงจริยธรรมที่ท่านพระอาจารย์สมภพ โชติปญฺโญ ได้นำมาสอดแทรกในบทเทศนานั้น เกี่ยวเนื่องด้วยหลักพุทธจริยธรรมตามหลักไตรสิกขา ได้แก่ 1. สิล หมายถึง การรักษากาย วาจา และใจ ให้มีความสงบและมีความสุขุมเยือกเย็นการประพฤดีดี คือ ไม่ทำให้ตน และผู้อื่นเดือดร้อน 2. สมာธิ หมายถึง การข่มจิตใจให้ดำเนินไปในทางที่ควร และเหมาะแก่การ งานทุกอย่าง และ 3. ปัญญา หมายถึง การฝึกฝนอบรม ทำให้เกิดความรู้ ความเข้าใจอัน ถูกต้องและสมบูรณ์ ถึงที่สุด ในสิ่งทั้งปวงตามที่เป็นจริง อีกอย่างหนึ่ง หมายถึง ความเห็นแจ้ง ซึ่งสามารถนำไปใช้เป็นคดิธรรมในการดำเนินชีวิตและประกอบสัมมาอาชีพ

นอกจากนั้น จากการวิจัยยังพบว่า บทเทศนาในเชิงจริยธรรมที่ท่านเทศน์สั่งสอนพุทธศาสนิกชนนั้น มีผลทางด้านจิตวิทยาอย่างยิ่ง เพราะพระสงฆ์และชาวตำบลแพดส่วนใหญ่ ยังคงให้ความนิยมการฟังเทศน์แบบผสมบทเทศนา เมื่อผู้ฟัง ๆ แล้ว ส่วนใหญ่จะนำบทเทศนานั้นไปแสดงหรือเล่าให้คนอื่นฟังอีกที เป็นการเพิ่มพูนความรู้ ให้ข้อคดิธรรมต่าง ๆ ในการแก้ปัญหา ด้านสังคมของตน เพื่อให้การดำเนินชีวิตเป็นไปอย่างปกติสุข ทั้งยังมั่นคงในการรักษาสิลรู้จัก

บุญ-บาป การทำสมาธิภาวนา การวางตน การทำงาน และรู้จักการสั่งสอนบุตรหลาน เกี่ยวกับพฤติกรรมและประเพณีที่พึงงามของชาวบ้าน เป็นต้น ส่วนครูอาจารย์นิยมนำบทญาไปประยุกต์ใช้ในการเรียนการสอนเพิ่มเติมความรู้ให้กับผู้เรียนมากยิ่งขึ้น ในส่วนของเยาวชนนั้น เมื่อได้ฟังบทเทศนาแล้ว ส่วนใหญ่จะมีพฤติกรรมเปลี่ยนแปลงในทางที่ดี มีความเพียรสนใจในการศึกษาเล่าเรียน เคารพและเชื่อฟังบิดามารดาครูอาจารย์มากขึ้น จึงถือได้ว่าบทเทศนาของพระอาจารย์สมภพ โชติปัญญา ที่ได้บันทึกไว้แล้วนำมาเปิดในสถานที่การจัดอบรมต่าง ๆ ย่อมยังผลดีให้เกิดแก่สังคมโดยรวมเป็นอย่างดี

จักรพงษ์ปญฺ์ ขันธู (2555) ได้ศึกษาเรื่องการศึกษาภาษาและวัฒนธรรมจาก “คำผญา”: กรณีศึกษา ในเขตอำเภอคอนคาต จังหวัดมุกดาหาร โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อรวบรวมคำผญาจากการค้นคว้าเอกสารเพื่อวิเคราะห์ ประเภทของคำผญาตามเกณฑ์ การแบ่งประเภทวัฒนธรรมของพระยาอนุমানราชชนและ กรมการศาสนา และวิเคราะห์คำศัพท์ภาษาถิ่นด้านความหมายของคำที่ปรากฏในคำผญา

ผลการวิจัยพบว่า รวบรวมคำผญาได้จำนวน 471 คำผญา ซึ่งแบ่งประเภทคำผญาตามเกณฑ์ วัฒนธรรมของพระยาอนุমানราชชนและกรมศาสนา ได้ 4 ด้าน ได้แก่ ด้านคติธรรม 154 คำผญา คิดเป็นร้อยละ 32.69 ด้านเนติธรรม 77 คำผญา คิดเป็นร้อยละ 16.35 ด้านวัตรธรรม 69 คำผญา คิดเป็นร้อยละ 14.65 และด้านสธรรม มี 171 คำผญา คิดเป็นร้อยละ 36.31 และพบคำภาษาไทยถิ่นอีสานที่เป็นคำศัพท์ที่มีความหมายโดยตรงและมีความหมายโดยนัย คำผญาจะแทรกคติ ข้อคิด ในการดำเนินชีวิตที่เหมาะสมไว้และสามารถสะท้อนวิถีชีวิตของคนทั้งด้านสังคม วัฒนธรรม เศรษฐกิจการเมืองการปกครองและเป็นเอกลักษณ์ทางวัฒนธรรมภาคอีสาน

จารุณี วงศ์ละคร (2555) ได้ศึกษาเรื่อง แนวคิดเรื่องความสุขในพญาภายิต Concept of happiness in phayapasits โดยมีจุดมุ่งหมายเพื่อวิเคราะห์พญาภายิตหรือภายิตอีสานเพื่อค้นหาแนวคิดเรื่องความสุข โดยอาศัย แนวคิดปัจจัยทั้ง 7 ที่มีผลต่อความสุข ของริชาร์ด เลยาร์ด เป็นกรอบในการวิเคราะห์และตีความ ขณะเดียวกันก็ใช้มุมมองของพุทธปรัชญาเป็นแนวการวิจารณ์

ผลการวิจัยพบว่า พญาภายิตกล่าวถึงความสุขว่ามีสองระดับและสองทาง คือ ระดับโลกียะ กับระดับโลกุตระและความสุขทางกายกับความสุขทางใจโดยพญาภายิตเน้นระดับโลกียะและให้คุณค่ากับความสุขทางใจ คงเป็นเพราะสภาวะที่เป็นจริงของชีวิตและสังคมอีสานที่เต็มไปด้วย ความทุกข์ซึ่งตรงข้ามกับความสุข โดยเฉพาะความสุขกาย ซึ่งหมายถึงความเป็นอยู่ที่ดี ความสบาย ไม่ลำบากตรากตรำทำงานหนัก และปัจจัยที่ทำให้มีความสุขกายคือ ปัจจัยสุและเงินทอง เป็นสิ่งหา ยากและอยู่เหนือการควบคุมของชาวบ้าน ดังนั้น สิ่งที่ได้

ง่ายกว่าคือจัดการกับตัวตนภายในให้กินง่าย ง่ายขึ้น สามารถยอมรับและเข้าใจความจริง จึงทำให้สุขใจได้แม้กายลำบาก

เมื่อใช้ปัจจัยทั้ง 7 ที่มีผลต่อความสุขในทัศนะของศาสตราจารย์ริชาร์ด เลยาร์ด เป็นกรอบในการวิเคราะห์และตีความ พบว่า ความสัมพันธ์ที่ดีในครอบครัวและสถานการณ์ทางการเงินเป็น ปัจจัยที่พบมากในผญาภายิต ซึ่งสะท้อนว่าคนอีสานให้ความสำคัญกับเรื่องนี้มาก ส่วนเรื่องเสรีภาพ นั้นเป็นปัจจัยที่ถูกกล่าวถึงน้อยที่สุด

การวิจัยครั้งนี้ทำให้พบว่านักคิดจากโลกตะวันตกและปราชญ์โบราณอีสาน ซึ่งต่างกัน ทั้ง ด้านเวลาและวัฒนธรรม แต่เห็นตรงกันว่าเงิน ไม่ใช่ปัจจัยสำคัญที่สุดที่ทำให้ชีวิตมีความสุข และ เห็นพ้องกันว่า การมีค่านิยมที่ดีหรือมีปรัชญาชีวิตที่เหมาะสม เช่น ค่านิยมศีลธรรม การปฏิบัติตาม หลักธรรมทางศาสนา เป็นสิ่งจำเป็นสำหรับการทำให้ชีวิตมีความสุข แต่ว่ายังไม่ถึงขั้นมีความสุขใน ระดับโลกุตตระ

การศึกษาวิจัยครั้งนี้ คาดว่าจะช่วยเปิดพื้นที่ให้ผญาภายิตซึ่งเป็นภูมิปัญญาอีสาน มีโอกาส ทำหน้าที่ช่วยสร้างสังคมอยู่ดีมีสุขร่วมกันให้เกิดขึ้น

ซึ่ง วิไล ไพร (2556) ได้ศึกษาเรื่อง ผญา กับชีวิตท้องถิ่นภาคตะวันออกเฉียงเหนือ โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อค้นคว้าและรวบรวมองค์ความรู้ ความเข้าใจ คุณค่าและ บทบาทของผญาที่มีต่อวิถีชีวิตของชาวอีสาน โดยได้เก็บรวบรวมข้อมูลจากผู้ทรงความรู้ในท้องถิ่น และจากเอกสารต่าง ๆ แล้วนำมาประเมินผล วิเคราะห์ข้อมูลเชิงเนื้อหาของผญาภายิตและผญาเกี่ยว นำเสนอเนื้อหา แบบพรรณนา

ผลการวิจัยพบว่า บทบาทของผญาต่อวิถีชีวิตชาวอีสาน เกี่ยวกับบทบาทของผญานั้น มีความสำคัญใช้เป็นเครื่องมือสื่อสารให้คนได้เข้าใจและถือเป็นหลักปฏิบัติในการดำเนินชีวิต ได้เป็น อย่างดี เช่น การอบรมสมาชิกในครัวเรือนและสมาชิกในสังคม สอนให้รู้จักหน้าที่ ศีลธรรม และ จรรยา และเป็นภาษาสื่อรักสำหรับคนหนุ่มสาว จากการค้นคว้าสามารถแบ่งผญาออกเป็นสอง ประเภทใหญ่ ๆ คือ ผญาภายิต และผญาเกี่ยว

ผญาภายิต มีกำเนิดมาจากศาสนาและวรรณกรรม ชาตินิยมนับถือพระพุทธศาสนา มาช้านาน วัฒนธรรม คำสั่งสอนในศาสนาสอนให้เป็นคนดี ประพฤติดี ประพฤติชอบ ความละเอียดอ่อนของชีวิตและจิตใจถูกหล่อหลอมกล่อมเกล้าให้เป็นชีวิตที่สมบูรณ์ เนื้อหาของผญา เน้น หลักคำสอนของศาสนา เป็นคำคมหลากหลายลักษณะที่สอดคล้องกับสภาพสังคมและวิถีชีวิตของ ชาวอีสาน

ผญาเกี่ยว คือผญาที่ใช้เกี่ยวพาราสีของหนุ่มสาว มีทั้งที่พูดตรง ๆ และพูดในลักษณะ

ที่เป็น อุปมาอุปไมย อาจกล่าวอ้างถึงอาชีพ สภาวะแวดล้อมต่าง ๆ และสิ่งใดสิ่งหนึ่งที่พอจะนำมา
แต่งเป็น กลอนได้ นอกจากนี้ยังเกี่ยวข้องกับในเชิงต่อว่า ถากถาง ผญาเกี่ยวใช้เป็นที่รักหรือกรณี
ต่าง ๆ ที่เกี่ยง ช่องระหว่างชายและหญิง

ปัจจุบัน การใช้ผญาได้ลดบทบาทลงเนื่องจากการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรม
แต่บางครั้งมีการนำเอาผญาไปใช้ในกระบวนการสื่อมวลชนหลายแขนง กรณีนี้เป็นความสำนึกที่
จะอนุรักษ์ให้ผญาคงอยู่กับสังคมอีสาน ผญาเป็นวรรณกรรมชั้นสูงและยังมีคุณค่าหลายด้าน
จึงสมควรอนุรักษ์เพื่อนำไปประยุกต์ใช้ในชีวิตประจำวันของสังคมชาวอีสานสืบไป

ผลจากการศึกษางานวิจัยดังกล่าวพบว่าการเรียนรู้ของภูมิปัญญาท้องถิ่นยังมี
ความสำคัญอยู่มากการดำรงอยู่ของผญามีการกระจายทั่วไปในภาคอีสาน แนวทางในการศึกษา
ค้นคว้าของงานวิจัยแต่ละเรื่องก็มีความแตกต่างกันไปผญามีหลายแง่มุมซึ่งมีความน่าสนใจ
ดังนั้นอาจสรุปได้ว่าผญาเป็นมรดกที่ล้ำค่าในด้านภูมิปัญญาของอีสานสมควรอย่างยิ่งที่
จะอนุรักษ์ต่อไป

บทที่ 2

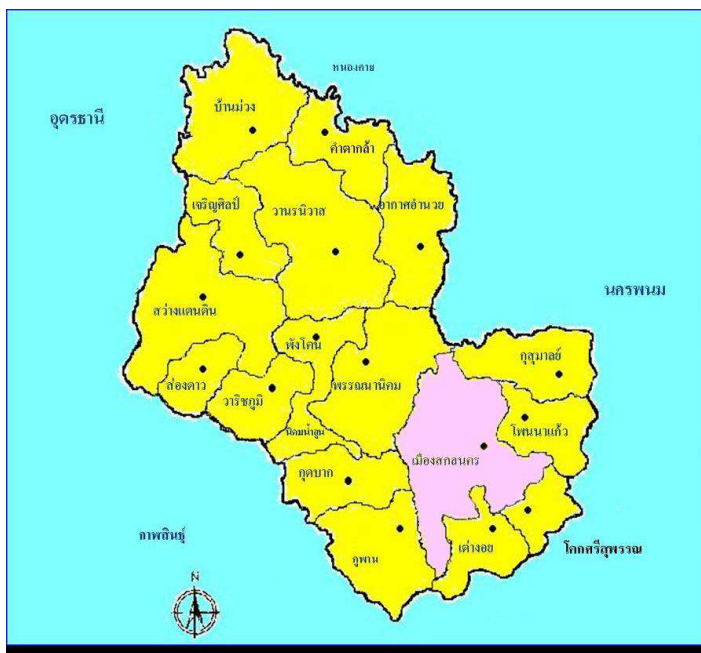
ภูมิสังคมและวัฒนธรรมจังหวัดสกลนคร

การศึกษาวิจัยในครั้งนี้ ผู้ศึกษาเลือกขอบเขตพื้นที่จังหวัดสกลนครซึ่งเป็นพื้นที่กอปรด้วยกลุ่มชาติพันธุ์หลายกลุ่มชน ทำให้มีความน่าสนใจที่จะศึกษาถึงภูมิสังคม (Geosocial) หมายถึง ความแตกต่างของแต่ละพื้นที่ ทั้งทางด้านภูมิศาสตร์ สิ่งแวดล้อม ชีวภาพ วิถีชีวิต ประเพณี ขนบธรรมเนียมและวัฒนธรรม (Longdo Unapproved EN-TH) เพื่อให้เข้าใจและเข้าถึงสภาพธรรมชาติของท้องถิ่นนั้นๆอย่างแท้จริงและจังหวัดสกลนครที่มีความหลากหลายทางด้านสภาพกายภาพรวมทั้งด้านประเพณีและวัฒนธรรม แหล่งประกอบอาชีพทางเกษตรกรรม มีความอุดมสมบูรณ์อย่างยิ่งรายละเอียด ดังนี้

ภูมิศาสตร์สกลนคร

ที่ตั้งและที่ตั้งสัมพันธ

จังหวัดสกลนคร เป็นจังหวัดหนึ่งในภาคตะวันออกเฉียงเหนือตอนบน ซึ่งเป็นแหล่งชุมชนตั้งแต่สมัยก่อนประวัติศาสตร์สืบเนื่องจวบจนปัจจุบัน ทั้งนี้จังหวัดสกลนครยังเป็นเมืองเก่าแก่ที่มีความสำคัญและหลากหลายในด้านต่าง ๆ โดยเฉพาะทางด้านสิ่งแวดล้อม ทางธรรมชาติ ประวัติศาสตร์ สังคม การเมือง ศาสนา และวัฒนธรรมทั้งในระดับชาติและระดับท้องถิ่น และเป็นจังหวัดศูนย์กลางในการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์และศูนย์กลางทางการศึกษา อันเป็นสถานที่ตั้งของสถานศึกษาขนาดใหญ่ใน กลุ่มจังหวัดสนุก (สกลนคร นครพนม และมุกดาหาร)

ภาพที่ 2 แผนที่จังหวัดสกลนคร

จังหวัดสกลนครตั้งอยู่ทางภาคตะวันออกเฉียงเหนือของประเทศไทย เป็นที่ราบสูง ล้อมรอบด้วยภูเขาและป่าไม้ เส้นรุ้งที่ 160 องศา 45 ลิปดาถึง 180 องศา 15 ลิปดาเหนือ และเส้นแวงที่ 103 องศา 15 ลิปดาถึง 104 องศา 30 ลิปดาตะวันออก มีขนาดพื้นที่ ประมาณ 9,605.76 ตารางกิโลเมตรหรือประมาณ 6,003,602 ไร่ ตั้งอยู่เหนือระดับน้ำทะเล 172 เมตร ห่างจากกรุงเทพมหานครประมาณ 647 กิโลเมตรทางรถยนต์ ห่างจากสะพานมิตรภาพไทย-ลาว แห่งที่ 2 จังหวัดมุกดาหารประมาณ 120 กิโลเมตร และสะพานมิตรภาพไทย-ลาว แห่งที่ 3 จังหวัดนครพนม ประมาณ 90 กิโลเมตร ซึ่งเป็นเขตแดนระหว่างประเทศไทยกับสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว จังหวัดสกลนครมีอาณาเขตติดต่อกับเขตจังหวัดดังต่อไปนี้ ทิศเหนือ จรด อำเภอเฝ้าไร่ อำเภอโซ่พิสัย จังหวัดหนองคาย อำเภอพรเจริญ อำเภอเซกา จังหวัดบึงกาฬ อำเภอนาทม อำเภอศรีสงคราม จังหวัดนครพนม ทิศตะวันออก จรดอำเภอนาหว้า อำเภอโพนสวรรค์ อำเภอเมืองนครพนม อำเภอปลาปาก อำเภอวังยาง อำเภอนาแก จังหวัดนครพนม ทิศใต้ จรดอำเภอดงหลวง จังหวัดมุกดาหาร อำเภอนาคู อำเภอเขาวง อำเภอสมเด็จ อำเภอกำม่วง จังหวัดกาฬสินธุ์ อำเภอวังสามหมอ อำเภอกุุมภวาปี จังหวัดอุดรธานี ทิศตะวันตก จรดอำเภอไชยวาน อำเภอหนองหาน อำเภอทุ่งฝน อำเภอบ้านดุง จังหวัดอุดรธานี

สภาพทางกายภาพ

ลักษณะภูมิประเทศ ลักษณะภูมิประเทศโดยทั่วไป ทางด้านทิศใต้เป็นเทือกเขาสูง จากนั้นจะค่อย ๆ เอียงลาดลงมาทางทิศเหนือและทิศตะวันออก พื้นที่อยู่สูงกว่าระดับน้ำทะเล ประมาณ 172 เมตร ขนาดพื้นที่ของจังหวัดสกลนครเป็นลำดับที่ 19 ของประเทศ และลำดับที่ 8 ของภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ลักษณะภูมิประเทศแต่ละบริเวณ ดังนี้

1. พื้นที่ตอนใต้ สภาพพื้นที่เป็นที่ราบสูงบนเทือกเขาภูพานและที่ราบระหว่างหุบเขา มีสภาพพื้นที่แบบลูกคลื่นลอนลาดอยู่บริเวณอำเภอกุศบาก มีลำธารและลำห้วยอันเกิดจากเทือกเขาหลายแห่ง มีป่าไม้และทุ่งหญ้าเหมาะสำหรับการเลี้ยงสัตว์
2. พื้นที่ตอนตะวันออกเฉียงเหนือ มีสภาพพื้นที่แบบลูกคลื่นลอนลาดรวมถึงบริเวณที่ติดกับอำเภอนาแก จังหวัดนครพนม
3. พื้นที่ตะวันตก สภาพพื้นที่ส่วนใหญ่เป็นที่ราบสลับกับพื้นที่แบบลูกคลื่นลอนลาดเหมาะสำหรับการทำไร่บริเวณที่ติดกับอุดรธานี
4. พื้นที่ตอนกลาง สภาพพื้นที่เป็นที่ราบต่ำเหมาะแก่การทำนา โดยเฉพาะท้องที่อำเภอเมืองที่มีหนองหารทำให้มีน้ำตลอดปี มีอาณาเขตกว้างประมาณ 7 กิโลเมตร ยาวประมาณ 18 กิโลเมตร ระดับน้ำลึกประมาณ 3-6 เมตร หนองหารเป็นที่รองรับน้ำจากแม่น้ำต่าง ๆ หลายสาย
5. พื้นที่ตอนเหนือ สภาพพื้นที่เป็นลูกคลื่นลอนลาด มีสภาพเป็นป่าปนไร่ ป่าส่วนใหญ่เป็นพวกป่าแดง โปร่งมีไม้เต็ง ไม้รัง พลวง หน่อที่ตั้งอำเภออากาศอำนวยและริมน้ำสงคราม บางส่วน เป็นที่ราบลุ่มน้ำท่วม ซึ่งใช้ทำนาได้บางส่วนเท่านั้น ส่วนใหญ่จะทิ้งไว้รกร้างว่างเปล่า มีพวกไม้พุ่มเตี้ย และหญ้าขึ้นปกคลุมทั่วไป

ลักษณะภูมิอากาศ

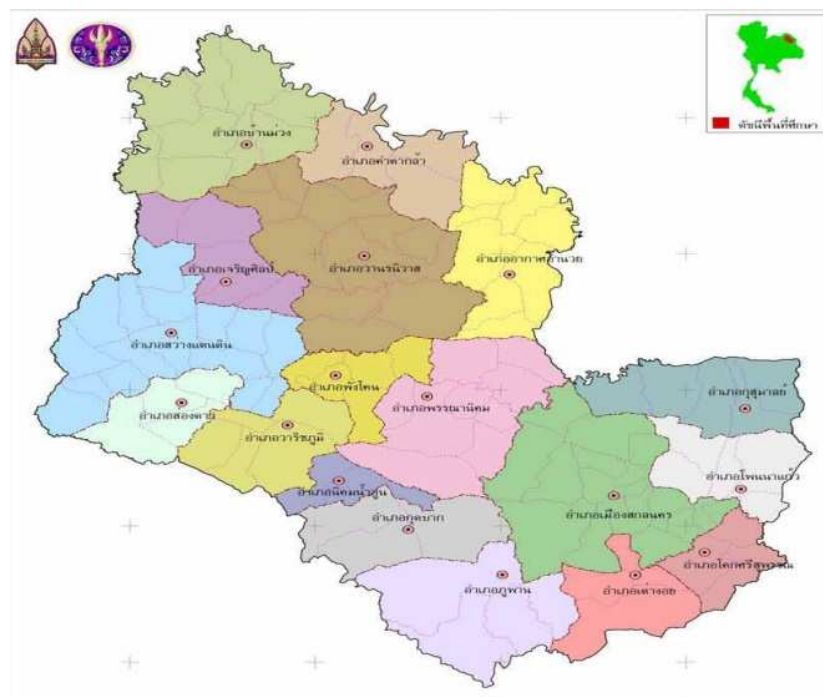
ภูมิอากาศของจังหวัดสกลนคร จัดอยู่ในประเภทอากาศแบบฝนเมืองร้อนเฉพาะฤดูหรือแบบทุ่งหญ้า เมืองร้อน ในฤดูมรสุมตะวันตกเฉียงใต้จะมีอากาศชุ่มชื้นและมีฝนตกชุกตลอดฤดู แต่ในฤดูมรสุมตะวันออกเฉียงเหนือ หรือฤดูหนาวจะมีอากาศแห้งแล้งเกือบตลอดฤดู ท้องฟ้าโปร่งเป็นส่วนมาก ช่วงต่อระหว่างฤดูมรสุมทั้งสองตรงกับฤดูร้อน เป็นระยะเวลาที่ดวงอาทิตย์กำลังเคลื่อนผ่านเส้นศูนย์สูตรขึ้นไปยังซีกโลกเหนือ พื้นดินจะสะสมความร้อนไว้ ทำให้อากาศร้อน ฟ้าหวั่นไหว และมีพายุฝนฟ้าคะนองเป็นครั้งคราว

ลม ความเร็วลมโดยเฉลี่ย อยู่ระหว่าง 2.1-3.9 น็อต จัดอยู่ในระดับลมเบา (Ligth air) จนถึงลมอ่อน (Ligth breeze) ลมประจำฤดูที่สำคัญ ได้แก่ มรสุมตะวันออกเฉียงเหนือ พัดอยู่ในระหว่างเดือนพฤศจิกายนถึงเดือนกุมภาพันธ์ และมรสุมตะวันตกเฉียงใต้พัดระหว่างเดือนเมษายนถึงเดือนพฤษภาคม พื้นที่จังหวัดสกลนคร ได้รับผลกระทบจากพายุหมุน พายุดีเปรสชัน

ซึ่งก่อตัวในมหาสมุทรแปซิฟิกและทะเลจีนใต้ น้อยมาก เนื่องจากทิศทางที่พายุเคลื่อนตัวเข้ามานั้น มีเทือกเขาในสาธารณรัฐสังคมนิยมเวียดนาม และประเทศสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว กั้นไว้ ทำให้พายุอ่อนตัวลงก่อนถึงประเทศไทยเพียงแต่ทำให้เกิดฝนตกหนักและลมขนาดปานกลาง โดยเฉลี่ยจะมีพายุดีเปรสชันผ่านปีละประมาณ 2 ครั้ง

การปกครอง

โครงสร้างการปกครอง

ภาพที่ 3 แผนที่เขตการปกครองจังหวัดสกลนคร

จังหวัดสกลนครแบ่งเขตการปกครองออกเป็น 18 อำเภอ 124 ตำบล 1,515 หมู่บ้าน องค์การบริหารส่วนจังหวัด 1 แห่ง เทศบาลเมือง 1 แห่ง เทศบาลตำบล 42 แห่ง องค์การบริหารส่วนตำบล (อบต.) 97 แห่ง และแบ่งเขตพื้นที่ ดังนี้

ตารางที่ 1 อาณาเขตการปกครองจังหวัดสกลนคร (สำนักงานส่งเสริมการปกครองท้องถิ่น
จังหวัดสกลนคร, 2558)

ลำดับ	อำเภอ	เขตปกครองจังหวัดสกลนคร				พื้นที่ (ไร่)
		ตำบล	หมู่บ้าน	องค์การบริหาร ส่วนตำบล	เทศบาลตำบล	
1	เมืองสกลนคร	15	173	9	8	571,474
2	สว่างดินแดน	16	187	11	7	606,250
3	วานรนิวาส	14	182	13	3	625,625
4	พรรณานิคม	10	135	7	4	421,112
5	บ้านม่วง	9	98	8	2	531,250
6	อากาศอำนวย	8	94	6	3	356,625
7	วาริชภูมิ	5	71	2	4	297,578
8	พังโคน	5	69	5	1	239,844
9	กุศุมาลัย	5	69	5	1	283,750
10	เจริญศิลป์	5	59	5	1	250,625
11	โพนนาแก้ว	5	52	5	-	220,000
12	ภูพาน	4	65	4	-	417,500
13	คำตากล้า	4	61	3	2	251,250
14	โคกศรีสุพรรณ	4	53	3	1	132,500
15	ส่องดาว	4	46	3	2	198,594
16	เต่างอย	4	32	4	-	205,000
17	นิคมน้ำอูน	4	29	4	-	101,250
18	กุศบาก	3	40	1	3	284,375
	รวม	124	1,515	97	42	6,003,602

ประชากร

ประชากรในจังหวัดสกลนครแยกตามกลุ่มอายุมากที่สุด ได้แก่ กลุ่มอายุระหว่าง 35-39 ปี จำนวน 104,661 คน คิดเป็นร้อยละ 4.80 รองลงมา ได้แก่ กลุ่มอายุระหว่าง 30-34 ปี จำนวน 100,833 คน คิดเป็นร้อยละ 4.66 และแยกตามกลุ่มอายุน้อยที่สุด ได้แก่ กลุ่มอายุระหว่าง 75-79 ปี จำนวน 11,582 คน คิดเป็นร้อยละ 0.43 รองลงมา ได้แก่ กลุ่มอายุ 80 ปีขึ้นไป จำนวน 10,267 คน คิดเป็นร้อยละ 0.38

ตารางที่ 2 จำนวนประชากรและจำนวนครัวเรือนในจังหวัดสกลนคร (ที่ทำการปกครองจังหวัดสกลนคร, 2558)

ลำดับ	อำเภอ	จำนวนประชากร ปี 2552			จำนวนประชากร ปี 2553			จำนวนประชากร ปี 2554		
		ชาย	หญิง	รวม	ชาย	หญิง	รวม	ชาย	หญิง	รวม
1	เมืองสกลนคร	95,147	96,947	192,094	95,475	97,348	192,823	94,838	96,788	191,626
2	สว่างดินแดน	74,008	74,245	148,253	74,278	74,457	148,735	74,069	74,243	148,312
3	วานรนิวาส	60,836	60,774	121,610	61,098	60,956	122,054	61,107	60,953	122,060
4	พรรณานิคม	39,356	39,977	79,333	39,435	39,994	79,429	39,396	39,966	79,362
5	อากาศอำนวย	34,428	34,224	68,652	34,751	34,505	69,256	34,782	34,492	69,274
6	บ้านม่วง	34,713	33,651	68,364	34,913	33,826	68,739	34,862	33,855	68,717
7	พังโคน	28,836	26,329	52,165	25,970	26,414	52,384	25,833	26,337	52,170
8	วาริชภูมิ	25,448	25,918	51,366	25,495	26,074	51,569	25,558	26,095	51,653
9	กุสุมาลย์	22,702	22,954	45,656	22,777	23,056	45,833	22,789	23,043	45,832
10	เจริญศิลป์	21,779	21,294	43,073	21,874	21,427	43,301	21,867	21,395	43,262
11	คำตากล้า	19,492	19,121	38,583	19,513	19,283	38,796	19,498	19,279	38,777
12	ภูพาน	18,482	17,780	36,262	18,445	17,772	36,217	18,395	17,698	36,093
13	โพนนาแก้ว	17,959	17,921	35,880	18,075	17,954	36,029	17,957	17,837	35,794
14	โคกศรีสุพรรณ	16,865	17,027	33,892	16,917	17,061	33,978	16,878	17,018	33,896
15	ส่องดาว	16,933	16,432	33,365	17,065	16,549	33,614	17,077	16,554	33,631
16	กุศบาก	16,226	16,003	32,229	16,272	15,987	32,259	16,215	15,895	32,110
17	เต่างอย	11,832	11,649	23,481	11,904	11,693	23,597	11,901	11,698	23,599
18	นิคมน้ำอูน	7,167	7,024	14,191	7,213	7,079	14,292	7,242	7,103	14,345
	รวม	559,179	559,270	1,118,449	561,470	561,435	1,122,905	560,264	560,249	1,120,513

จังหวัดสกลนครประกอบด้วยกลุ่มชาติพันธุ์ที่เป็นชนเผ่าพื้นเมือง มีทั้งสิ้นจำนวน 6 เผ่า ได้แก่

1. เผ่าไทลาว

เผ่าไทลาว ประกอบด้วย อำเภอเจริญศิลป์ อำเภอสว่างแดนดิน อำเภอส่องดาว อำเภอกาบัง อำเภอภูพาน อำเภออากาศอำนวย หรือทั่วไปเรียกว่า “ชาวอีสาน” ที่เป็นกลุ่มที่ใหญ่ที่สุด มีประชากรมากที่สุดในอีสาน ซึ่งชาวภาคกลาง มักจะเรียกชนกลุ่มนี้ว่า “ลาว” เพราะว่ามีภาษาพูดเป็นตระกูลภาษาไทย-กะได (Tai-Kadai language family) ซึ่งเป็นภาษาเดียวกับคนลาวในสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว (สปป.ลาว) แต่ความจริงแล้วภาษาไทย-กะได ก็จัดเป็นภาษาไทยสาขาหนึ่ง ดังนั้นเผ่าไทลาวก็จัดเป็นคนไทยที่มีวัฒนธรรมเหนือกว่ากลุ่มอื่น ๆ เป็นกลุ่มที่สืบทอดวัฒนธรรมลุ่มน้ำโขงแต่โบราณ (ร่วมกับไทยเวียง หรือ ชาวเวียงจันทน์) มีตัวอักษรของตนเองใช้มาแต่สมัยอยุธยาเป็นอย่างน้อย และอาจจะร่วมสมัยสุโขทัย ตัวอักษรที่ใช้มี 2 แบบ คือ อักษรไทยน้อย และอักษรไทยธรรม

ประวัติความเป็นมาของกลุ่มชาติพันธุ์ลาวตามหลักฐานทางตำนานและพงศาวดารลาวเป็นกลุ่มชนที่มีถิ่นกำเนิดอยู่ในเขตลุ่มแม่น้ำโขง ตั้งแต่เมืองสิงห์ ทางตอนใต้ของแคว้นสิบสองปันนา มายังแคว้นสิบสองจุไทย ในเขตลุ่มแม่น้ำดำ ทางตะวันออกและคลุมลงมาทางใต้ในเขตหัวพัน ลงมาจนถึงบริเวณแคว้นวัน-นินห์ ของญวน

ตามหลักฐานทางตำนานและพงศาวดารกล่าวว่า มีลาวกลุ่มหนึ่งได้ขยายมาทางลุ่มแม่น้ำโขง ทางด้านตะวันตกและด้านใต้ ได้แสดงทัศนคติว่า ในสมัยสมเด็จพระบรมราชาธิราชที่ 1 (ขุนหลวงพะงั่ว) ตรงกับรัชกาลของพระยาสามแสนไทย เป็นช่วงเวลาที่คนลาวเริ่มเข้ามาตั้งหลักแหล่งบ้านเมืองในอีสาน การเข้ามาอยู่ในดินแดนไทยของคนลาว มีการเข้ามาอยู่ 2 ลักษณะ คือ

1. การอพยพเข้ามาตั้งถิ่นฐานตั้งเป็นบ้านเป็นเมือง ส่วนใหญ่จะกระจัดกระจายกันอยู่ตามท้องถิ่นต่าง ๆ ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ

2. การถูกกวาดต้อนเข้ามา ส่วนใหญ่จะถูกนำมาอยู่ในเขตจังหวัดในภาคกลาง

จากหลักฐานทางประวัติศาสตร์กลุ่มชาติพันธุ์ชนเผ่าไทยอีสาน กลุ่มชาติพันธุ์ไทยลาว หรือชาวอีสาน ที่มีการตั้งหลักปักฐานอยู่ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ หากตีความแล้ว หมายถึงคนเชื้อชาติไทยที่อยู่ในภาคอีสานของประเทศไทย (อีสานเป็นภาษาบาลี แปลว่า ทิศตะวันออกเฉียงเหนือ) เป็นส่วนหนึ่งของประเทศไทย แต่ในภาคอีสานมีกลุ่มชาติพันธุ์หลายเชื้อชาติ เช่น เชื้อชาวลาว เขมร ไทย จีน เวียดนาม อินเดีย หรือเชื้อชาติอื่น ๆ ที่อพยพเข้ามาอยู่แต่โบราณกาล หรืออพยพเข้ามาอยู่ใหม่หลังสงคราม กลุ่มชาติพันธุ์ลาว เป็นกลุ่มที่มีประชากรมากที่สุด

และถือว่าเป็นกลุ่มที่ใหญ่ที่สุดในอีสาน

ภาพที่ 4 กลุ่มชาติพันธุ์ลาว

ความเชื่อของชาวไทยลาว ยึดมั่นในจารีตประเพณี ดำเนินชีวิตตาม ฮีตสิบสอง (คือกิจกรรมประเพณีในรอบ 12 เดือน) นับถือศาสนาพุทธแบบชาวบ้าน คือ พุทธศาสนาที่ปรับเข้ากับจารีตของชาวบ้านมุ่งที่จะสั่งสอนให้ เป็นพลเมืองดี มากกว่าที่จะสอนให้ละโลกีย์ไปสู่นิพพานตามปรัชญาพุทธศาสนา นอกจากนี้ยังนับถือผีบรรพบุรุษ ผีฟ้า ผีแลน รวมทั้งผีไร้ना ฯลฯ โดยเฉพาะผีบรรพบุรุษยังมีอิทธิพลต่อสังคมมาก นั่นคือ ผีปู่ตา ทุกชุมชนในชนบทจะมีศาลเจ้าปู่ตา (ตูปู่ตา) ประจำหมู่บ้าน และมีตำแหน่งเต่าจ้ำ หรือหมอจ้ำ เป็นผู้ที่ติดต่อกับวิญญาณ เต่าจ้ำจะเป็นผู้ที่ชาวบ้านให้ความเคารพนับถือมากที่สุดคนหนึ่ง

ความเชื่อคนอีสานในอดีตกาลนั้น เนื่องจากเป็นพื้นที่กว้างใหญ่ ไกลปืนเที่ยง การดูแลทางด้านสุขอนามัยเป็นไปอย่างไม่ทั่วถึง เมื่อเจ็บไข้ได้ป่วย คนอีสานจึงหันไปพึ่งภูตผี คนอีสานนั้นเชื่อในเรื่องของ ผี เป็นทุนเดิม ไม่ว่าจะเป็น ผีของปู่ ย่า ตา ยาย ผีป่า ผีเขา ผีปอบ ฯลฯ ในทุกวันนี้ความเชื่อในเรื่องผีของชาวอีสานนั้นยังมีอยู่ ยากที่จะลบล้างในความเชื่อนั้น ในขณะเดียวกันบนความเชื่อนั้น นอกจากจะเป็นการเตือนสติ ไม่ให้ประพฤติดิฉิน ปฏิบัติชั่วแล้ว ยังทำให้เกิดประเพณีที่ดีงาม งานบุญต่าง ๆ มากมายกับคนอีสาน เป็นกุศโลบายล้ำลึกในการหวงแหนทรัพยากรธรรมชาติที่ใช้ร่วมกันในชุมชน เช่น ดอนปู่ตา ดอนเจ้าปู่

ชาวไทยลาวนับถือพุทธศาสนานิกายเถรวาท และศาสนาพราหมณ์ซึ่งปรากฏในพิธีกรรมต่าง ๆ ในหมู่บ้านไทย-ลาวจะมีวัดเป็นศูนย์กลางในการประกอบพิธีกรรมวัดยังเป็นโรงเรียนสอนหนังสือให้เด็ก ๆ ซึ่งเด็กชายจะมีความใกล้ชิดกับวัด เพราะใช้เป็นสถานที่เรียน บวชเณร และอุปสมบทตามลำดับ นอกจากนั้นชาวไทย-ลาวยังมีความเชื่อเรื่องผีและวิญญาณ เช่น ผีในต้นไม้ แม่น้ำ ในบ้าน ในไร่นา ผีประจำหมู่บ้าน และผีบรรพบุรุษ จะมีพิธีเช่นไหว้ผีเป็นประจำ ในฤดูเก็บเกี่ยวหรือเพาะปลูกข้าว เวลาเกิดเจ็บไข้ได้ป่วย ชาวไทย-ลาวเชื่อว่ามีสาเหตุจากผี และขวัญออกจากร่าง ดังนั้นจึงมีผู้ประกอบพิธีรักษาโรค และเรียกขวัญ เช่น พระ สงฆ์ นอกจากนั้น ยังเชื่อเรื่องผีปอบ ซึ่งเป็นคนที่ถูกวิญญาณชั่วร้ายเข้าสิง และสามารถทำร้ายผู้อื่นได้ ชาวอีสานเป็นกลุ่มชนที่ให้ความเคารพนับถือและปฏิบัติตนเป็น พุทธมามะกะ ที่ศรัทธาปฏิบัติมาตั้งแต่ในอดีตจนมาถึงปัจจุบัน ดังจะเห็นได้จากเทศกาลสำคัญของไทย (ปีใหม่ สงกรานต์ เข้าพรรษา ออกพรรษา ถนนหนทางที่มุ่งสู่สายอีสานจะเนืองแน่นด้วยรถรา คนอีสานพากันกลับบ้าน ไม่เว้นแม้จะไปทำงานยังต่างแดนก็ตาม) ชนชาวไทยอีสานจะตั้งกองกฐิน ผ้าป่า ไปทอดถวายวัดที่บ้านเกิด เพื่อนำรายได้ไปสร้างวัดและบูรณะ ปฏิสังขร วัดวาอารามต่าง ๆ ที่บ้านเกิดเมืองนอนของตนเองเป็นเนืองนิจ คนอีสานเมื่อไปเยี่ยมเยียนเพื่อนบ้านต่างถิ่น สิ่งแรกที่จะมองหา นั่นคือ วัดวาอาราม หากหมู่บ้าน แห่งหนตำบลใด มีวัดวาอาราม และพระอุโบสถ (สิม) สวยงดงามจะเป็นที่เชิดหน้าชูตาของหมู่บ้านนั้น ๆ

การสร้างบ้านเรือนของหมู่บ้านชาวไทยลาว จะสร้างบ้านตั้งอยู่ติดแม่น้ำ แวดล้อมด้วยสวนมะพร้าว และนาข้าว ตัวบ้านสร้างจากไม้ไผ่ ยกพื้นสูง มีบันไดอยู่ด้านหน้า บนเรือนจะกั้นเป็นห้องนอน และพื้นที่ทำงาน ใต้ถุนบ้านใช้เป็นที่เก็บเครื่องมือทำนาทำไร่ และใช้เลี้ยงสัตว์ ส่วนขี้ข้าวจะปลูกลูกอยู่ห่างจาก ตัวเรือนออกไป

ชาวอีสานสร้างเรือนเพื่ออยู่อาศัย จึงไม่ประณีตบรรจงมากนัก นั่นคือผู้มีฐานะขนาดปานกลางจะสร้างบ้านเรือนที่มีขนาด 2 ห้องนอน คือ ห้องส้วม (ห้องลูกสาว และห้องห่อ) และห้องเปิง (ห้องหัวหน้าครอบครัวและไว้หิ้งผี ที่เรียกว่า ห้องฮักษา) มีส่วนที่เชื่อมต่อห้องนอนของลูกสาวกับเรือญาติ เป็นชานโล่ง (ไม่มีหลังคา) ติดต่อกับครัว ซึ่งส่วนใหญ่จะมีขนาดเล็ก ลักษณะเป็นบ้านใต้ถุนสูงเพื่อทำกิจกรรม เช่น ทอผ้า เก็บเครื่องมือทำนา และให้วัวควายนอนส่วนหนึ่ง

วัฒนธรรมอาหารของชาวอีสานชาวอีสานรับประทานข้าวเหนียว อาหารหลักของชาวบ้าน คือ เครื่องจิ้ม (เช่น แจ่วบอง ปั่น) กับผัก ส้มตำ แอง อ่อม จากเนื้อสัตว์และพืชผักที่หาได้ตามไร่นา ส่วนอาหารพิเศษอื่น ๆ ได้แก่ ลาบ ก้อย เนื้อย่าง ฯลฯ นั้นจะบริโภคเมื่อยามมีงานบุญหรือการเลี้ยงฉลองเท่านั้น

การละเล่น ขบร้อง ลำนำของชาวอีสาน ได้แก่ หมอลำ การขับเซิ้ง ฟ้อน ส่วนเครื่องดนตรีสำคัญ ได้แก่ แคน ซึง หรือ พิณ ฉิ่ง ฉาบ กลอง (เครื่องดนตรีอื่น ๆ ที่เห็นในปัจจุบัน เพิ่มเติมมาใหม่ จากการผสมผสานวัฒนธรรม และการคิดค้น ปรับปรุง เช่น โปงลาง โหวต)

พิธีกินดอง (แต่งงาน) ของหนุ่มสาวในภาคอีสาน โดยเฉพาะกลุ่มไทย-ลาว ก่อนข้างจะอิสระในการเลือกคู่ครอง นั่นคือ ประเพณีพื้นบ้านไม่ค่อยจะเคร่งครัดในความสัมพันธ์ระหว่างหนุ่มสาว แต่กระนั้นก็ตามหนุ่มสาวภาคอีสาน จะเกรงกลัวผีบรรพบุรุษที่เรียกว่า ผิดผี คือ ไม่กล้าที่จะประพฤติล่วงเกินประเพณีที่เรียกว่า ฮีตบ้านคองเมือง ประเพณีอีสานโดยทั่วไป จะเปิดโอกาสให้หนุ่มสาวได้คุ้นเคย หรือร่วมกิจกรรมสาธารณะ ด้วยกันเสมอ พ่อแม่ญาติพี่น้องฝ่ายสาวก็ไม่ได้ปกป้องแต่อย่างใด เช่น การลงช่วง (หนุ่ม ๆ จะมาช่วยสาว ๆ ปั่นฝ้ายและเกี่ยวพาราลักันได้) หรืองานบุญประเพณีทั่วไป หนุ่มสาวต่างหมู่บ้านจะมีโอกาสพบปะและสังสรรค์กันอย่างใกล้ชิด ซึ่งเป็นโอกาสเลือกคู่ครองที่พึงใจไปด้วยในงานบุญประเพณีนั้น ๆ ครั้นเมื่อหนุ่มสาวแน่ใจว่าพบบุคคลที่พึงพอใจแล้ว หนุ่มสาวจะมาเยี่ยมเยียนกันที่บ้านสืบต่อไป

พิธีกินดองเป็นการเลี้ยงในพิธีแต่งงานที่จัดเป็นพิธีใหญ่ นั่นคือ ฝ่ายชายและฝ่ายหญิงจะเป็นผู้ที่อยู่ในครอบครัวมีฐานะ มีหน้าตาของหมู่บ้าน ฝ่ายสาวจะรู้ตนเองว่าพ่อแม่เป็นคนที่ยังบ้านนับถือ ครั้นเมื่อสมัครรักใคร่กับหนุ่มใด ๆ มักจะไม่ยินยอมให้ฝ่ายชายมาชวน (สัมผัส/แตะต้อง) เพราะถือว่าเป็นการไม่รักษาหน้าพ่อแม่ญาติพี่น้อง ฉะนั้นฝ่ายสาวจะยินยอมให้ฝ่ายชายมาสู่ขอตามประเพณี หรือบางกรณีชายหนุ่มอาจจะส่งเต่าแก่มาขอเลยทีเดียวก็ได้ การสู่ขอสาวเพื่อแต่งงานนี้เรียกว่า โอม (หรือโอมสาว)

พิธีโอม (การสู่ขอ) การสู่ขอนั้นฝ่ายชายจะส่งแม่สื่อไปทาบถาม ตามความสมัครใจจากฝ่ายสาวก่อน ฝ่ายพ่อแม่จะเรียกบุตรสาวมาถามความสมัครใจ หากฝ่ายหญิงสมัครใจก็จะทำพิธีโอม ซึ่งในการนี้แม่สื่อจะปรึกษากับฝ่ายสาว เรื่องการกำหนดวันทำพิธีโอมด้วย ถึงวันกำหนดทำพิธีโอมกันนั้น เจ้าโคตรฝ่ายชาย (เจ้าโคตรคือ บุคคลที่เป็นผู้ใหญ่หรืออาวุโสของตระกูล) จะเป็นเต่าแก่จัดพานหมาก 4 คำ หรือเรียกว่า ชันหมาก กับเงิน 3 บาท ไปบ้านเจ้าสาว

เมื่อถึงเรือนฝ่ายสาว บิดามารดาญาติพี่น้องจะจัดการต้อนรับเจ้าโคตรฝ่ายชายที่เป็นเต่าแก่มาสู่ขอ (หรือมาโอม) ตามสมควร เมื่อทั้งสองฝ่ายได้นั่งตามสมควรแล้วเต่าแก่ฝ่ายชายจะยกพานหมาก 4 คำ (มีฝ้ายขาวปิดไว้) ให้บิดามารดาฝ่ายหญิงกิน และรับเงิน 3 บาท ที่อยู่ในพานนั้นด้วย เงินนี้เรียกว่า เงินไขปากกอก การรับเงินแสดงว่าฝ่ายสาวตกลงใจแล้ว หากไม่ตกลงฝ่ายสาวจะส่งเงินคืน 3 บาทคืน ครั้นเมื่อพิธีโอมเสร็จแล้ว ทั้งสองฝ่ายจะปรึกษาค่าสินสอดกันเรียกว่า คาค่าดอง

การประกอบอาชีพ คนไทย-ลาว ประกอบอาชีพเกษตรกรรมเป็นหลัก นอกจากนั้นยังมีการจับปลาเป็นอาหาร และชาวลาวยังทำอุตสาหกรรมในครัวเรือน เช่น ปั่นหม้อ สานตะกร้า ทอผ้า เป็นต้น ผู้หญิงลาวจะมีหน้าที่ทอผ้า เลี้ยงสัตว์ ตัดข้าว เตรียมอาหาร ทำครัว เพาะปลูกเก็บเกี่ยว ส่วนผู้ชายจะทำงานหว่านไถนา ชาวลาวมีการนับถือญาติทั้งสองฝ่าย เมื่อชายหญิงแต่งงานแล้วจะอาศัยอยู่บ้านฝ่ายหญิงระยะหนึ่ง หลังจากนั้นจะย้ายออกไปตั้งเรือนใหม่ ลูกสาวมักได้รับมรดกจากพ่อแม่ และมักจะอาศัยอยู่กับพ่อแม่ของตนหลังจากแต่งงาน

การแต่งกายของชนชาติไทย-ลาว ผู้ชาย เมื่ออยู่กับบ้านจะนุ่งกางเกงขาก๊วยสั้น สวมเสื้อม่อฮ่อม แขนสั้น คาดผ้าขาวม้าคาดาราง เมื่อออกไปนอกบ้านเพื่อร่วมงานบุญ จะนุ่งโจงกระเบน สวมเสื้อคอกลมแขนสั้น มีผ้าขาวม้าคล้องคอ

ส่วนผู้หญิงจะนุ่งซิ่น นิยมนุ่งซิ่นผ้าฝ้ายมาแต่เดิม และพัฒนาผ้าฝ้ายเป็นการทอผ้ามัดหมี่ ลวดลายต่าง ๆ ผ้าซิ่น ไม่มีเชิงทั้งที่เป็นผ้าเส้น (ทอ) และผ้ามัดหมี่ฝ้าย หรือไหม เสื้อแบบเสื้อของชนเผ่าไทยลาว แม้จะเป็นเสื้อย้อมสีน้ำเงินแก่ แบบเสื้อคล้ายกับชนเผ่าอื่น ๆ แต่เนื่องจากเป็นชนเผ่าที่กระจายอยู่ในที่ต่าง ๆ และรับเอาวัฒนธรรมจากภาคกลางได้รวดเร็ว จึงทำให้เผ่าไทยลาว มีแบบเสื้อแตกต่างไปจากชนเผ่าอื่น ๆ เช่น เสื้อแขนกระบอก คือ ทอจากผ้าแพรตดแต่งให้มีจีบ มีระบาย แขนกระบอกผ้าฝ้ายย้อมคราม หรือมัดหมี่ กลุ่มที่แต่งกายแบบดั้งเดิมจริง ๆ นิยมแต่งด้วยผ้าย้อมครามทั้งเสื้อและผ้าซิ่น

การพัฒนาการของการทอผ้ามัดหมี่ ทำให้ไทยลาว ในปัจจุบันสามารถทอผ้าลายหมี่ คั่นหลายสี เช่น สีเหลือง สีแดง และนิยมสีจุดฉาด นอกจากนี้ชาวลาวยังนิยมทอผ้าห่ม ผ้าจ่องลวดลายสวยงาม ซึ่งสามารถปรับแต่งมาเป็นผ้าสไบโจงลวดลายของผ้าประกอบเสื้อผ้าได้เป็นอย่างดี

เครื่องประดับของชาวลาว นิยมเครื่องเงินเช่นเดียวกับกลุ่มอื่น นอกจากเครื่องเงิน ยังนิยมสวมสร้อยที่เป็นรัตนชาติ สอดชายเสื้อในซิ่นหมี่ไหม คาดด้วยเข็มขัดเงิน จุดเด่นอีกประการหนึ่งของชนเผ่าไทยลาว คือ การนิยมผ้าขาวม้าทั้งชายและหญิง ผ้าขาวม้าที่งดงาม คือ ผ้าได้ปลาไหล มีสีเขียว-แดง-เหลือง ตามแนวยาว สามารถัดแปลงเป็นผ้าคล้องคอ ผ้าสไบของสตรีในการเสริมแต่งกายให้งดงามขึ้น

บุคลิกและอุปนิสัย โดยเอกลักษณ์นิสัยใจคอของชาวอีสานในอดีตส่วนใหญ่แล้ว เป็นคนที่เอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ ดังจะเห็นได้จาก เอกลักษณ์โดดเด่นในหมู่บ้านของชาวอีสานทั่วไป จะมีซุ้มเล็ก ๆ หรือเพิงเล็ก ๆ ปลูกไว้หน้าบ้าน ในซุ้มหรือเพิงเล็ก ๆ นั้นจะมีตุ่มน้ำเย็นใสสะอาด พร้อมกระบวยไว้ให้แขกต่างบ้าน หรือใครที่เดินผ่านไปมาได้ดื่มน้ำเย็นแก้กระหาย (ภูมิปัญญา

อีสาน คุ่มน้ำจากดินเผาเมื่อใช้ไปนาน ๆ จะมีตะไคร่น้ำจับภายนอกทำให้น้ำในคุ่มเย็น นี่เป็นคุณสมบัติที่ไม่เปลืองกระแสไฟฟ้า)

คนอีสานมีความเป็นกันเองกับทุกคน เป็นคนจริงใจ ให้ความไว้วางใจ ไว้เนื้อเชื่อใจ คนง่าย เพราะคนอีสานในอดีตจะเป็นชนที่ไม่ชอบพูดโกหก หรือพูดปดมดเท็จ ชื่อสัตย์ ปฏิบัติตามศีลห้าค่อนข้างจะเคร่งครัดในศีลธรรม ถ้าใครคนหนึ่งบอกกล่าวหรือเล่าอะไร ก็จะเชื่อตามกันไปเกือบทั้งหมด นี่เป็นสาเหตุหนึ่งของชนชาวอีสานในอดีต ที่มักจะถูกหลอกหลวงง่าย เพราะเชื่อว่าทุกคนให้ความจริงใจต่อกันและกัน ทำให้มีอาชีพบางกลุ่มอาศัยจุดนี้ หลอกหลวง ทำมาหากินบนความเชื่อของชนชาวไทยอีสานมานักต่อนัก

เอกลักษณ์เด่นอีกอย่างหนึ่งของชาวอีสานคือ เป็นคนอ่อนน้อมถ่อมตน มีความกตัญญูสูง ให้ความเคารพนับถือต่อบุพการี ให้ความเคารพผู้มีพระคุณและผู้สูงอายุเป็นอย่างมาก จะได้ยินผู้มีอายุน้อยกว่าเรียกผู้สูงอายุในเกือบทุกพื้นที่ว่า

พ่อคุณ แม่คุณ คำว่า คุณ ที่ใช้เรียกชื่อผู้สูงอายุแทนการเรียกชื่อกับคนที่รู้จักและไม่รู้จัก มีความหมายว่า ผู้มีพระคุณ (บางแห่งเอ็นว่า พ่อใหญ่ แม่ใหญ่) คนอีสานระลึกเสมอว่า ผู้สูงอายุเป็นผู้มีพระคุณต่อทุกคน เพราะผู้สูงอายุเป็นผู้มีประสบการณ์ในการดำรงชีวิต และเป็นผู้ถ่ายทอดวิชาความรู้ให้ชนรุ่นหลังอยู่เสมอมา

2. เผ่าไทกะเลิง

เผ่าไทกะเลิง ประกอบด้วย อำเภอภูผาบัก อำเภอภูพาน อำเภอนิคมน้ำอูน ชนเผ่ากะเลิงเป็นกลุ่มชาติพันธุ์หนึ่งในหลาย ๆ กลุ่มที่อาศัยอยู่ในจังหวัดสกลนคร มีประวัติความเป็นมา การเลือกหลักแหล่งทำมาหากิน วัฒนธรรม ความเชื่อ ตลอดจนภาษาพูดที่มีสำเนียงหรือถ้อยคำที่นิยมใช้กันเฉพาะในกลุ่มของตน ชนเผ่ากะเลิง เป็นกลุ่มที่ชอบอาศัยอยู่ในพื้นที่ราบสูง ตามไหล่เขา และเมื่อกลุ่มกะเลิงลงมาอยู่พื้นที่ราบปะปนกับไทย ลื้อ ทำให้เกิดการรับวัฒนธรรมภาษาพูดในกลุ่มไทย-ลาวชนเผ่ากะเลิง ก่อนจะอพยพมาอยู่ในเขตจังหวัดสกลนคร อาศัยอยู่ในพื้นที่ลุ่มแม่น้ำโขง จากการสันนิษฐานของนักวิชาการ กล่าวไว้ว่า ชาวจีนเขียนไว้ว่า คุณลุน หรือกรุง จนเพี้ยนเป็น กะลุง ในภาษาจาม

เมื่อชาวเขมรมาตั้งถิ่นฐานอยู่ตอนเหนือของเวียดนาม ได้ยืมคำนี้มาจากพวกจาม แหล่งที่อยู่ของชาวกะเลิงไม่ห่างจากเมืองง่อาโนในบริเวณเทือกเขาจากทางทิศตะวันตก และคณะสำรวจดินแดนฝั่งซ้ายของแม่น้ำโขง นำโดย ร.อ.เดอมาเกลฟ ได้กล่าวถึง ถิ่นที่อยู่ของชนเผ่ากะเลิงว่า อยู่ที่ลุ่มแม่น้ำตะโปน และบริเวณต้นน้ำเซบั้งเหียนชนเผ่ากะเลิงเป็นผู้ที่รักความสงบ

ชนเผ่ากะเลิงในเขตจังหวัดสกลนคร เป็นที่ยอมรับกันว่าได้อพยพมาจากดินแดนฝั่งซ้ายของแม่น้ำโขง อพยพข้ามมาหลายครั้ง นับตั้งแต่การปราบปรามเจ้าอนุวงศ์แห่งเมืองเวียงจันทน์

สาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว ในสมัยรัชกาลที่ 3 และอพยพครั้งใหญ่ในสมัยรัชกาลที่ 5 เมื่อครั้งเกิดกบฏจีนฮ่อ ที่ยกกำลังเข้ามาตีเมืองเชียงขวาง ชุมชนพอลอยู่ที่ทุ่งเชียงคำ เตรียมยกเข้าตีหัวเมืองริมฝั่งแม่น้ำโขง เมืองที่อยู่ในการปกครองของไทย คือเมืองหลวงพระบาง ก็ถูกคุกคามจากพวกฮ่อเช่นกัน ทำให้ไทยต้องยกกำลังไปปราบฮ่อ หลายครั้ง พร้อมทั้งส่งแม่ทัพนายกองเกณฑ์ทหารจากหัวเมืองต่าง ๆ ในภาคอีสาน ไปช่วยปราบฮ่อด้วย

ภาพที่ 5 ชนเผ่ากะเลิง

เมืองสกลนคร ถูกเกณฑ์ช้าง 25 เชือก โคต่าง 100 ตัว ข้าวสาร 300 ถัง กำลังพล 1,000 คน โดยมีอุปฮาด (โง่นคำ) กับราชวงศ์ (ฟอง) เป็นนายกองสะเบียงยกไป การทำศึกกับฮ่อหลายครั้ง ทำให้ผู้คนที่อยู่ตามเมืองต่าง ๆ เดือดร้อน วิตกกังวลถึงอันตรายที่เกิดขึ้น จึงได้มีการอพยพติดตามแม่ทัพนายกองเข้ามาอยู่ในเมืองต่าง ๆ โดยเฉพาะหมู่บ้านชนเผ่ากะเลิงในบริเวณใกล้ ๆ ตัวเมืองสกลนคร เช่น บ้านนายอ บ้านนามน บ้านโพนงาม

เผ่ากะเลิงอยู่เป็นจำนวนมาก เป็นชนเผ่ากะเลิงที่อพยพมาจากเมืองภูวานากะแดง ในสมัยพระยาประจันตประเทศธานี (โง่นคำ)

ประเพณีการแต่งกายของชาวกะเลิง แต่งกายด้วยเสื้อผ้าข้อมกลมทอมือ เย็บด้วยมือ ชาวกะเลิง มีวัฒนธรรมการแต่งกาย ดังนี้

1. ผ้าซิ่น ใช้ด้าย 2 เส้นมาทำเกลียวควบกัน ใช้ทั้งผ้าฝ้ายธรรมดาและผ้าไหม เป็นผ้าตีนเต้า แต่มีเชิงแถบเล็ก ๆ แถบ 2 นิ้ว นิยมสีเปลือกกล้วย เจ้นด้วยด้ายสีแดง เหลืองเป็นสายเล็ก ๆ นอกจากนี้ยังนิยมใช้ผ้าฝ้ายเส้น 2 เส้นควบกัน เช่น แดงควบเหลือง น้ำเงินควบขาว เขียวควบเหลือง ถ้าไม่ใช่เป็นผ้าตีนเต้ามักนุ่งสั้น

2. เสื้อ กะเลิงนิยมแต่งตัวกะทัดรัด เช่น ถ่านุ่งซิ่นผ้าฝ้ายสั้น มักใช้ผ้าทอพื้นบ้านเป็นตาสี่เหลี่ยมเล็ก ๆ ลาดอก โปกผ้าบนศีรษะ สะพายกะหยัง ขึ้นภูเก็บผักเก็บหญ้าส่วนกะเลิงที่นุ่งซิ่นยาวคลุมเข่ามักสวมเครื่องประดับ เช่น สร้อยข้อมือทำด้วยรัตนชาติ หรือดินเผา ใตต่างหูเป็นห่วงกลม เสื้อแขนยาวสีขาวเหลืองเก็บชายเสื้อคาดเข็มขัดเงิน เป็นชุดที่ใช้ในงานมงคลต่าง ๆ นับเป็นเครื่องแต่งกายที่งดงามที่สุดของชาวเผ่ากะเลิงวัยหนุ่มสาว ส่วนกะเลิงสูงอายุ มักนุ่งซิ่นลายดำ ขาว แดง สวมเสื้อแขนกระบอกข้อมุกราม ที่سابเสื้อมีเหรียญต่างค์แดงติดเป็นแนวระคุ่มเกล้าผมสูง

วิถีการดำเนินชีวิตของชาวกะเลิง เหมือนกับชาวอีสานทั่วไป คือ ยึดถือยึดถือสิบสองครองสิบสี่ เป็นหลักในการดำเนินชีวิต และมีคติความเชื่อถือในเรื่องผี นับถือผีมหัศจรรย์หลักบ้าน วิญญาณบรรพบุรุษ ผีตาแหก ผีป่า ผีเขา ประเพณีที่ชาวกะเลิง จัดทำเป็นงานบุญยิ่งใหญ่ คือ บุญเผวส (เทศน์มหาชาติ) ซึ่ง 3 ปี จะจัดให้มีขึ้นครั้งหนึ่ง เพราะสิ้นเปลืองค่าใช้จ่ายมาก นอกจากนี้ก็มีประเพณีเลี้ยงผีซึ่งจัดเป็นประจำทุกปี

สมัยก่อน ชาวกะเลิงชายจะนิยมสักเป็นรูปนกที่แก้มดังผญาว่า สักนกน้อยงอย แก้มคอดขี้ตาสักนกน้อยงอยแก้มจ้งงาม ปัจจุบันยังพบชายชาวกะเลิง สักลายที่ขาและตามตัวบ้าง แต่ก็มีการสักรูปนกที่แก้ม ชายชาวกะเลิงในปัจจุบันแต่งกายเหมือนชายชาวอีสานทั่วไป หญิงชาวกะเลิงในสมัยก่อนแต่งกายโดยนุ่งผ้าซิ่นมัดหมี่มีเชิง ไม่สวมเสื้อ ใช้แพเปียงโถงในเวลา มีงานปกดินิยมเปลือยหน้าอกซึ่งเรียกว่า ปละนม ไว้ผมยาว และผมมวยสวมกำไลข้อมือ ข้อมเท้า และตุ้มหูเงิน นิยมทักดอกไม้ ประเทืองผมด้วยขมิ้น ทาหน้าด้วยหัวกลอยและข้าวสาร บางคนนิยมมาถูฟันให้ดำงาม สวมรองเท้าที่ประดิษฐ์เองใช้วัสดุในท้องถิ่น เช่น ไม้ หนังสัตว์ กาบหมาก

ความเชื่อในเรื่องผีของชาวกะเลิงไม่เคร่งครัดในพิธีกรรม เช่น บางเผ่า ชาวกะเลิงนับถือผีดังนี้

1. ผีเรือน ผีخان (ชาวผู้ไทยเรียกว่า ผีแจ) ถือกันว่าเป็นวิญญาณของพ่อแม่ บรรพบุรุษจะยังวนเวียนปกปักรักษาคุ้มครอง โดยอยู่ที่มุมใดมุมหนึ่งของบ้าน โดยเรียกว่า แจ ถ้าบ้านใดมีลูกเขยหรือลูกสะใภ้ จะเข้ามาที่มุมแจนั้นไม่ได้เป็นการผิดผี ต้องให้หมอเหยามาทำพิธี

2. ผีหมู่บ้าน ผีหอ หรือ ผีมหัศจรรย์ เป็นที่เชื่อกันว่าเป็นผู้คุ้มครองทั้งหมู่บ้าน ชาวกะเลิงจะทำศาลในลักษณะของศาลพระภูมิเจ้าที่ไว้ในที่แห่งหนึ่ง เมื่อสิ้นปีซึ่งกำหนดในเดือน 3 ขึ้น

3 คำ ชาวบ้านจะพากันไปเลี้ยงผี จะมี เจ้าจ้ำ เป็นเจ้าพิธี หลังจากนั้นจะมีการกินเลี้ยงรื่นเริงกันอย่างสนุกสนาน

3. ผีนา หรือ ตาแฮก ซึ่งชาวบ้านจะบอกกล่าวเวลาหว่านหรือเก็บเกี่ยว อาจทำหรือตั้งศาลพระภูมิให้ตามนาก็ได้

ความเชื่อในเรื่องขวัญ ชาวกะเลิงเชื่อว่าเมื่อเกิดอุบัติเหตุหรือตกใจ หรือตกต้นไม้ ขวัญจะยังคงอยู่ในบริเวณนั้น เมื่อต้องการให้ขวัญเข้าร่างกายจะต้องหาภาชนะ หรือผ้าขาวมาไปซ่อนขวัญกลับมาสู่ร่างของผู้ได้รับอุบัติเหตุ นั้น ๆ จากนั้นจะผูกข้อต่อแขนผู้ประสบอุบัติเหตุเจ้าของขวัญ ส่วนการตั้งเครื่องบูชาขวัญ หรือใช้สรวงซ่อนขวัญ เช่นบางพวกนั้นจะไม่ปรากฏในหมู่กะเลิง

วัฒนธรรมกะเลิงนับแต่จะสูญหายไปทีละน้อยๆ ไม่เพียงจะเกิดจากการผสมปนเปกับเผ่าอื่นเท่านั้น แต่หากหมายถึง ความสะดวกสบายที่มีถนนหนทาง ซึ่งมีผลให้วัฒนธรรมแบบเมืองเข้ามาอิทธิพลรวดเร็ว หนุ่มสาวกะเลิงนั่งยีนส์แทนนุ่งซิ่น แม่กล่อมลูกด้วยเพลงไทยสากล หรือเพลงลูกทุ่งแทนการกล่อมด้วยภาษากะเลิง การทำมาหากินที่ฝืดเคืองเท่านั้นที่ช่วยให้พวกกะเลิงยังไม่เป็นคนแบบคนเมืองมิฉะนั้นเราจะไม่รู้ว่ามีใครเป็นกะเลิง

3. เผ่าไทย้อ

เผ่าไทย้อ ประกอบด้วย อำเภอเมือง อำเภอต่างอย อำเภอโพธิ์นาแก้ว

อำเภอโคกศรีสุพรรณ โดยกลุ่มชาติพันธุ์ ย้อ ไทย้อ ย้อ เป็นประชากรกลุ่มใหญ่กลุ่มหนึ่งในจังหวัดสกลนคร และนครพนม มีภาษาพูดเหมือนภาษาไทยลาว ต่างสำเนียงเล็กน้อย คือน้ำเสียงสูงอ่อน หวาน ไม่ห้วนสั้นเหมือนไทยลาว ภาษาชาวย้อจัดอยู่ในกลุ่มตระกูลภาษาไท-กระได ชาวย้อมีภาษาพูดโดยพื้นฐานเสียงแตกต่างไปจากภาษาไทยลาว (ภาษาไทยอีสาน) ตรงที่ฐานเสียงอักษรสูง และเสียงจัตวา จะเน้นหนักในลำคอ น้ำเสียงสูง อ่อนหวาน ฐานเสียงสระ เอือ ไอ ในภาษาไทยลาวจะตรงกับฐานเสียงสระ เอีย และ เออ ตามลำดับ เช่น เอือ เป็น เอีย ให้ เป็น เห้อ ประโยคว่า อยู่ทาง ไค เป็น อยู่ทางเลอ เจ้าลีไปไซ เป็น เจ้านะไปกะเลอ เป็นต้น

ตัวอย่างภาษาพูดของชาวย้อ หัวเจอ-หัวใจ หมากเผ็ด-พริก กินเข้างาย-กินข้าวเช้า หัวลิเคอ-ตะไค้ ไปกะเลอ ไปเตอ-ไปไหน ชาวไทย้อไม่มีภาษาเขียน ไม่มีตัวอักษรของตนเอง ในอดีตเคยใช้อักษรธรรมหรืออักษรไทยน้อย เช่นเดียวกับชาวอีสาน ปัจจุบันใช้อักษรไทยทั้งสิ้น ถิ่นฐานเดิมของไทยย้อ อยู่ที่เมืองหงสา แขวงไชยบุรี ของประเทศลาว หรือจังหวัดล้านช้างของไทยสมัยหนึ่ง ไทยย้อส่วนใหญ่ได้อพยพ มาตั้งถิ่นฐานใหม่ที่ไชยบุรี ปากน้ำสงครามริมฝั่งแม่น้ำโขง (ตำบลไชยบุรี อำเภอท่าอุเทน จังหวัดนครพนมในปัจจุบัน) ในสมัยรัชกาลที่ 1 เมื่อ พ.ศ. 2531 ต่อมาเมื่อเกิดกบฏเจ้าอนุวงศ์เวียงจันทน์ในสมัย รัชกาลที่ 3 (พ.ศ. 2336) พวกไทยย้อ

ที่เมืองไชยบุรีได้ถูกกองทัพเจ้าอนุวงศ์กวาดต้อนไป ให้ไปตั้งเมืองอยู่ ณ เมืองปุงลึง ฝั่งซ้ายแม่น้ำ
โขง (อยู่ในเขตแขวงคำม่วนประเทศลาว) อยู่ระยะหนึ่ง ต่อมาได้กลับมาตั้งเมืองขึ้นใหม่ทางฝั่งขวา
แม่น้ำโขง ตั้งเป็นเมืองท่าอุเทนเมื่อ พ.ศ. 2373 คือ บริเวณท่าอุเทน จังหวัดนครพนมในปัจจุบัน

ภาพที่ 6 ไทข้อ

ชาวไทข้อชอบตั้งถิ่นฐานอยู่ใกล้แม่น้ำ ซึ่งชื่อเมืองชาวไทข้อมักมีคำว่า ท่า ขึ้นก่อน
เช่น เมืองท่าขอนยาง เมืองท่าอุเทน ลักษณะบ้านเรือนของชาว ไทข้อ คล้ายกับบ้านเรือนของ
ชาวไทยลาวทั่วไป คือตัวเรือนเป็นเรือนใต้ถุนสูง มีชายคาที่เรียกว่า เซีย มีชานติดกับครัว มีเล้าข้าว
อยู่ทางด้านหลังบ้าน ถ้าเป็นบ้านของชาวไร่ชาวนาทั่วไป ก็จะมุงด้วยหญ้าแฝก ฝาผนังเป็นฟากสับ
สานลานสอง บ้านที่มีฐานะดีก็จะ มุง ด้วยกระเบื้องเกร็ดหรือสังกะสี และเปลี่ยนฝาผนังเป็นไม้
กระดาน ซึ่งมีให้เห็นในปัจจุบัน ชาวข้อ นิยมสร้างบ้านเรือนอยู่กันเป็นกลุ่มสังคมย่อยในวงศ์ญาติ
พี่น้องของตน และเมื่อมีจำนวนมากขึ้นก็กลายเป็นหมู่บ้าน หรือที่เรียกว่า “คุ้ม” และมีวัดประจำคุ้ม
ของพวกเขา

วิถีชีวิตของชาวไทข้อ ลักษณะนิสัยใจคอของไทข้อส่วนมากที่สุดคือ ซื่อสัตย์ สุจริต
รักสงบ มีความสามัคคีมัน ไม่ว่าจะทำอะไร เช่น การทำบุญ การปลูกบ้าน ทำนาจะว่านหรือวานกัน
(นาว่านคือ การลงแขก ทำนา ทำงาน) ชาวไทข้อมีอาชีพด้านเกษตรเป็นหลัก โดยเฉพาะการปลูกพืช
เศรษฐกิจซึ่งส่วนใหญ่ได้แก่ ข้าว ถั่ว อ้อย สับปะรด ยาสูบ และพืชผักตามฤดูกาล รองลงมา

ได้แก่ อาชีพเลี้ยงสัตว์ และจับสัตว์น้ำในลำน้ำ เนื่องจากมีการตั้งถิ่นฐานอยู่ใกล้แม่น้ำ เช่น แม่น้ำโขง แม่น้ำสงครามและแม่น้ำชี ภูมิปัญญาของชาวข้อยที่เป็นเอกลักษณ์ คือ การทำปลาร้า ทำส้มปลาชะโด อร่อย

โครงสร้างทางสังคม ลักษณะครอบครัวของชาวข้อยส่วนใหญ่เป็นลักษณะครอบครัวเดี่ยว ลักษณะเครือญาติข้อยมีลักษณะเด่นตรงที่ว่า พวกเขาแม้จะแยกครอบครัวไปแล้ว แต่ก็ยังไปมาหาสู่กันเสมอ ยามเจ็บไข้ได้ป่วยก็ช่วยเหลือเกื้อกูลกันอย่างเต็มความสามารถ ยามเทศกาลงานบุญต่าง ๆ ก็จะเดินทางไปช่วยเหลือกัน ชาวข้อยเชื่อกันว่าผู้จะทำหน้าที่แทนพ่อได้เป็นอย่างดีคือ ลูกชาย เพราะผู้ชายนั้นบิภักดิ์ทรหดอดทน สามารถทำงานในอาชีพเกษตรกรได้เป็นอย่างดี เพราะฉะนั้นการสืบสายตระกูล และการรับมรดก ส่วนใหญ่จะตกอยู่กับผู้ชาย ภาระหน้าที่ของสมาชิกในครอบครัวนั้น หน้าที่ในการหาเงินทองมาจับจ่ายใช้สอยภายในครอบครัว การคุ้มครองดูแลต่าง ๆ เป็นหน้าที่ของพ่อบ้าน แม่บ้านจะดูแลลูก ๆ ภาระหน้าที่ภายในบ้านสำหรับประเพณี พิธีกรรม ความเชื่อของชาวข้อยนั้น ชาวข้อยที่บ้านท่าขอนยาง อำเภอกันทรวิชัย จังหวัดมหาสารคาม มีประเพณีเลี้ยงผีปู่ตา โดยชาวบ้านจะสร้างคูบปู่ตา หรือ โสงผีปู่ตา โดยชาวข้อยถือว่าผีปู่ตาคือ ผีบรรพบุรุษที่ตายไปแล้ว แต่ยังมีความห่วงใยในความเป็นอยู่ของลูกหลานที่ยังมีชีวิตอยู่ สำหรับที่ตั้งของผีปู่ตาจะอยู่ใต้ต้นไม้ใหญ่ สำหรับ ผีบรรพบุรุษของชาวข้อยที่ถือว่าเป็นผีปู่ตา คือ ผีเจ้าพ่อขุนสำราญ ญาพ่อผีลือสองนางพี่น้องเป็นผีผู้หญิงที่ชอบความสวยงาม ชาวข้อยจะให้ความสำคัญกับผีสองนางพี่น้อง ในด้านการป้องกันให้ความช่วยเหลือแก่เด็ก ๆ ของชาวข้อย โดยทั่ว ๆ ไปชาวข้อยชอบตั้งถิ่นฐานที่อยู่ใกล้แม่น้ำ เพื่อสะดวกในการอุปโภค บริโภค ซึ่งด้วยสาเหตุที่มีเด็ก ๆ เสียชีวิต ในการอาบน้ำบ่อยๆ ทำให้ชาวข้อยลดจำนวนลงเรื่อย ๆ เหตุนี้ชาวข้อย จึงมีโสมผี

ปู่ตาสองนางพี่น้องไว้ที่หน้า เพื่อรักษาเด็กในขณะลงอาบน้ำ เช่นเดียวกับชาวข้อยที่ทำอุเทนมีความเชื่อว่า ผีมหะลักซ์ และผีบรรพบุรุษ คอยปกป้องคุ้มครองให้พวกตนอยู่เย็นเป็นสุข สำหรับประเพณีเกี่ยวกับชีวิตของชาวข้อยนั้น ประเพณีการแต่งงานเมื่อหนุ่มสาวคู่ใดที่รักใคร่ชอบพอลงขันตกลงปลงใจที่จะเป็นสามีภรรยาแล้ว ฝ่ายชายก็จะให้บิดามารดาของตนดำเนินการให้ได้แต่งงานกับหญิงคนรัก ดังนี้ ไปเจาะ คือการส่งผู้ใหญ่ไปทาบทาม โอมสาว คือการ ทำพิธีสู่ขอ แสกเสื่อแสกหมอน คือ การเตรียมการ ได้แก่ การจัดเตรียมเครื่องนอน ประกอบด้วย พูก หมอน ผ้าห่ม เสื่อ และมุ้ง ซึ่งเป็นหน้าที่ของฝ่ายหญิง ในการนี้ต้องเชิญผู้เฒ่า ผู้แก่ที่ชาวบ้านยอมรับว่าเป็น ผัวคำเมียคุณ มาทำพิธีตัดเย็บให้ชาวข้อยเรียกว่า แสกเสื่อแสกหมอน เล่าดอง คือบอกเล่าวันแต่งงาน มือกินดอง คือ พิธีวันแต่งงาน

เมื่อได้ฤกษ์ยามดีแล้ว ก็จะเป็นการแห่จ้าวบ่าวพร้อมขันสวดของหมั้น พานบายศรี และสำรับที่เรียกว่า จำเพ็ญ ประกอบด้วยไข่ไก่ต้ม 2 ฟอง งา พริกแห้ง และเกลือป่น อย่างละ 1 ถ้วย ไปยังบ้าน เจ้าสาว พิธีสำคัญได้แก่ การวางขันสวดของหมั้น ต่อหน้าเจ้าโคตรลุงตาของเจ้าสาว พิธีบายศรีสู่ขวัญ พิธีป้อนไข่หน่วย พิธีขอพรจากเจ้าโคตรลุงตาทั้งสองฝ่าย ถ้าหากให้เขยไปสู่กั ทำพิธีจูบสาวเข้าหอ แล้วเลี้ยงอาหารแก่แขกผู้มาร่วมงานเป็นอันเสร็จพิธีแต่งงาน สำหรับงาน บุญของชาวไทยเชื้อสายมากก็เหมือนกับ ชาวอีสานทั่วทั้งที่นับถือ พระพุทธศาสนาและปฏิบัติตนตาม อีตลิบสอง คลองลิบสี่

ชาวไทยรับประทานข้าวเหนียวเป็นหลัก และรับประทานข้าวเจ้าในบางโอกาส ไม่นิยม รับประทานอาหารสุก ๆ ดิบ ๆ เหมือนชาวไทยลาว อาหารพื้น เมืองที่มีรับประทานเฉพาะใน หมู่ไทย้อ ทำจากปลาทราย เรียกว่า หมกเจาะ ส่วนอาหารประเภทอื่นก็เหมือนกับชาวไทยลาวทั่วไป ส่วนการรักษาพยาบาลของไทย้อนั้นมีทั้งรักษาด้วยแผนปัจจุบันและแผนโบราณ สำหรับแผน โบราณนั้นก็จะมีการรักษาด้วยยาสมุนไพร และการรักษาด้วยเวทย์มนต์คาถา โดยมีหมอธรรม เป็นผู้รักษา ในกรณีที่มีการเจ็บป่วยหาสาเหตุไม่พบหรือ ที่เชื่อว่าเป็นการกระทำของภูตผีวิญญาณ หรือที่เรียกว่า ผีเข้าเจ้าสูน อาจจะเป็นผีพระภูมิเจ้าที่ ผีเชื้อ หรือผีบรรพบุรุษ ผีเข้าสิง เสียขวัญ และถูกผีปอบเข้าสิง

ในกรณีที่ผีปอบเข้าสิงยังเป็นอันตรายต่อคนป่วยอย่างยิ่ง ถ้าเรียกหมอธรรมมารักษาไม่ ทั้น ผีปอบอาจจะกินคนป่วย จน ตาย เพราะอาการที่โดยปอบเข้าสิงนั้นมักจะอาละวาด แสดง อาการไม่เกร็งกลัว หรือถูกหมอธรรม ผู้ที่เป็นหมอธรรมจะต้องมีสายสิญจน์ แส้หวาย (ปะกำ) แล้วถามชื่อผีปอบว่า ชื่อ อะไร มาจากไหน หมอธรรมจะ ใช้แส้ปะกำ โบย แล้วใช้สายสิญจน์มัด ผู้ป่วยเอาไว้ แล้วสอนสัมทับอีกว่า ต่อไปจะไม่มาทำผู้อื่นอีกโดยให้กินน้ำสาบาน แล้วขอมา กับหมอธรรม โดยใช้น้ำเกลือปลายเท้า แล้วสัญญาว่าจะไม่กลับมาทำร้ายผู้ป่วยอีก

ศิลปะการแสดง ฟ้อนไทย้อ โดยจะพบในช่วงเทศกาลสงกรานต์เดือนเมษายน และ เทศกาลที่สำคัญ ๆ เท่านั้น ในช่วงสงกรานต์นั้น ชาวไทย้อจะมีการสงน้ำพระในตอนกลางวัน โดยมีการตั้งขบวนแห่จากคุ้มเหนือ ไปยังคุ้มใต้ตามลำดับ ตั้งแต่ขึ้นหนึ่งค่ำเป็นไป จนถึงวันเพ็ญลิบ ห้าค่ำเดือนห้า ส่วนในตอนกลางคืนหนุ่มสาวจะจัดขบวนแห่น้ำคั้นดอกจำปา (ลันทม) ไปบูชาวัด ที่ผ่าน ไป เริ่มจากวัดใต้สุดขึ้นไปตามลำดับถึงวัดเหนือสุดซึ่งเป็นคั้นสุดท้าย

4. ผ้าไทโส้

ผ้าไทโส้ ประกอบด้วย อำเภอสุมาลย์ กลุ่มชาวไทย้อ บางท้องถิ่นที่เรียกว่า พวก โส้ พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตสถาน เขียนว่า กะ โส้ ซึ่งยังมีผู้เข้าใจผิดคิดว่าเป็นพวกเดียวกับลาวโซ่ง ในจังหวัดเพชรบุรี นครปฐม และสุพรรณบุรี สำหรับลาวโซ่งคือพวกไทดำ ที่อพยพมาจากแคว้นลิบ

สองจุไทยในสมัยกรุงธนบุรี ส่วน ข่าโซ่ ซึ่งถือว่าเป็นข่าพวกหนึ่ง อยู่ในตระกูลมอญเขมรกะโซ่ ตาม ลักษณะและชาติพันธุ์ถือว่าอยู่ในกลุ่มมองโกลอยด์ กะโซ่มีภาษาและขนบธรรมเนียมประเพณี แตกต่างไปจากพวกข่าทั่วไป แต่ภาษาของกะโซ่ก็ยังถือว่าอยู่ในตระกูล ออสโตรเอเชียติก สาขามอญเขมร หรือกะตู่ [Katwic] ซึ่งสถาบันวิจัยภาษาฯ ของมหาวิทยาลัยมหิดลได้รวบรวมไว้ใน ภาษาตระกูลไทย

ถิ่นฐานดั้งเดิมของพวกกะโซ่เดิมอยู่ที่เมืองมหาชัย ในแขวงคำม่วนและแขวงสุวรรณเขต ดินแดนลาวปัจจุบัน สำหรับเมืองมหาชัย เดิมชาวบ้านเรียกว่า เมืองภูวา-นากะแดง คือ เมืองภูวลาย และบ้านนากะแดง เพราะในสมัยที่ยังขึ้นกับราชอาณาจักรไทย (ก่อน พ.ศ. 2436) เรียกว่า เมืองภูวลายสอองค์ เคยขึ้นกับเมืองสกลนคร แล้วโอนมาขึ้นกับเมืองนครพนมในตอนปลายสมัย รัชกาลที่ 5 ชาวกะโซ่อพยพ มาอยู่ในเขตเมืองสกลนคร นครพนม และมุกดาหารในสมัยรัชกาลที่ 3 ส่วนชาวกะโซ่ ซึ่งอพยพมาจากแขวงอัตปือ ไปอยู่ในท้องที่จังหวัดศรีสะเกษ และจังหวัดสุรินทร์ เรียกว่าพวก ส่วย หรือ กูย พูภาษาเดียวกับพวกกะโซ่

พวกกะโซ่ซึ่งอพยพเข้ามาในสมัยรัชกาลที่ 3 ได้ตั้งขึ้นเป็นเมืองหลายเมืองคือ

1. เมืองรามราช เป็นชาวกะโซ่จากเมืองเชียงฮ่ม (ปัจจุบันอยู่ในแขวง สุวรรณเขตติด ชายแดนญวน) ตั้งขึ้นเป็นเมืองรามราช ขึ้นเมืองนครพนมเมื่อ พ.ศ. 2387 ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ตั้งให้ ท้าวบัวจากเมือง เชียงฮ่ม เป็น พระอุทัยประเทศ เจ้าเมืองคนแรก ปัจจุบันคือท้องที่ ตำบลรามราช อำเภอท่าอุเทน จังหวัดนครพนมเป็น หมู่บ้านชาวไทยกะโซ่
2. เมืองกุสุมาลย์มณฑล เป็นชาวกะโซ่ที่อพยพมาจากเมืองมหาชัยในแขวงคำม่วน อพยพข้ามโขงมาอยู่ที่บ้าน กุดสูมารตั้งขึ้นเป็นเมืองกุสุมาลย์มณฑล ขึ้นเมืองสกลนครใน พ.ศ. 2387 ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ตั้งให้ เพี้ยเมืองสูงหัวหน้าชาวกะโซ่ เป็น พระอารัญญาษา เจ้าเมืองคนแรก ปัจจุบันคือ ท้องที่อำเภอกุสุมาลย์จังหวัดสกลนคร

ภาพที่ 7 ไทยกะโซ่

ศิลปวัฒนธรรมของชาวไทยกะโซ่ซึ่งยังรักษาไว้เป็นเอกลักษณ์ประจำเชื้อชาติเด่นชัดก็คือ โข่ถั่งบั้ง หรือภาษากะโซ่เรียกว่า สะลา เป็นพิธีกรรมในการบวงสรวงวิญญาณของบรรพบุรุษประจำปีหรือเรียกขวัญ และรักษาคนเจ็บป่วย กับพิธีกรรม ชางกระมุด ในงานศพ

พิธีกรรม โข่ถั่งบั้ง เป็นพิธีกรรมของชาวกะโซ่ คำว่า โข่ หมายถึง พวกกะโซ่ คำว่า ถั่ง หมายถึง กระทุ้งหรือกระแทก คำว่า บั้ง หมายถึง บ้องกระบอกไม้ไผ่ โข่ถั่งบั้งก็คือ พิธีกรรมใช้กระบอก ไม้ยาวประมาณ 3 ปล้อง กระทุ้งดินเป็นจังหวะแล้วมีการร้องรำและร้องไปตามจังหวะ ในพิธีกรรมของชาวกะโซ่ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ เสนาบดีกระทรวงมหาดไทย เมื่อครั้งเสด็จตรวจราชการมณฑลอุดร เมื่อเสด็จถึงเมืองกุสุมาลย์มณฑล (อำเภอกุสุมาลย์ จังหวัดสกลนคร) เมื่อ พ.ศ. 2449 ได้ทรงบันทึกการแสดงพิธีกรรมโข่ถั่งบั้งหรือสะลาของชาวกะโซ่เมืองกุสุมาลย์มณฑลไว้ว่า

“สลามีหม้อดองตั้งกลางแล้วมีคนด้นบคนหนึ่ง คนสะพายหน้าไม้และลูกสำหรับยิงคนหนึ่ง คนตีฆ้องเรียกว่าพะเนาะคนหนึ่งคนถือไม้ไผ่สามปล้องสำหรับกระทุ้งดินเป็นจังหวะสองคน คนถือขามสอง มือสำหรับตีตีเทียนรำคนหนึ่ง คนถือตระแกรงขาคสองมือสำหรับรำคนหนึ่ง คนถือสิ่วหักสำหรับเคาะจังหวะ คนหนึ่ง รวม 8 คน เดินร้องรำเป็นวงเวียนไปมา พอได้พักหนึ่งก็ดื่มและร้องรำต่อไป...”

เครื่องดนตรี มีไม้ไผ่สี่ลูก ขนาด 1.5 เมตร ครอบตามจำนวนผู้แสดงที่เป็นชาย ที่จะกระทุ้งให้เกิดเป็นเสียงดนตรี กลองใช้ตีให้จังหวะ ฉิ่ง ฉาบ ซอ ซุง แคน เพื่อให้ประกอบเสียงดนตรีให้ไพเราะ และสามารถออกทำรำได้อย่างสนุกสนาน เครื่องแต่งกาย เดิมการแสดงใช้ผู้ชายล้วน

จะนุ่งห่มแบบโบราณ (นุ่งผ้าเตี่ยว) ไม่สวมเสื้อ มีอาวูช เช่นหน้าไม้ มีเครื่องค้ำที่เป็นเหล็กหรืออุ ปัจจุบันสตรีเข้าร่วมแสดง และมีการปรับปรุงการแต่งกาย โดยชายจะใส่เสื้อผ้าชุดผ้าฝ้าย ตัดเย็บเป็นชุดให้เหมือนกัน ผู้หญิงใช้ผ้าซิ่นและใช้ผ้าขาวม้ารัดหน้าอกมีผ้าโศกหัว

พิธีชางกระมุด เป็นพิธีกรรมของชาวกะโซ่ก่อนนำศพลงจากเรือน คำว่า ชาง หมายถึง การกระทำหรือการจัดระเบียบ กระมุด แปลว่าผี ชางกระมุดหมายถึงการจัดพิธีเกี่ยวกับคนตาย ชาวกะโซ่ถือว่า เมื่อคนตายไปแล้วจะเป็นผีดิบ จึงต้องกระทำพิธีกรรมเสียก่อนเพื่อให้ผีดิบ และวิญญาณของผู้ตายได้สงบสุข มิฉะนั้นอาจทำให้ญาติพี่น้องของผู้ตายเจ็บป่วยขึ้นได้

อุปกรณ์ในพิธีชางกระมุดประกอบด้วย ชันโตก (ขันกระห้อยสานด้วยไม้ไผ่) สองใบ เป็น ภาชนะใส่อุปกรณ์ต่าง ๆ มีไม้ไผ่สานเป็นรูปจักจั่น 4 ตัว (แทนวิญญาณผู้ตาย) นอกจากนั้น ยังมี พานสำหรับยกครุ (กาย) ประกอบด้วยขันห้า คือ เทียน 5 คู่ ดอกไม้สีขาว เช่น ดอกลั่นทม 5 คู่ เหรียญเงิน 12 บาท ไข่ไก่ดิบหนึ่งฟอง ดาลโบราณหนึ่งเล่ม ชันหมากหนึ่งขันมีดอกไม้อยู่ใน ชันหมาก 1 คู่ เทียน 1 คู่พร้อมด้วยบุหรีและเทียนสำหรับจุดทำพิธีอีกเล่มหนึ่ง ล่ามหรือหมอผี จะเป็นผู้กระทำพิธีและสอบถามวิญญาณของผู้ตาย เมื่อทราบความต้องการของวิญญาณผู้ตายแล้ว ญาติก็จะจัดสิ่งของไว้บวงสรวงดวงวิญญาณ

นอกจากนี้ยังมีพิธีเหยา ในการรักษาความเจ็บป่วยหรือเรียกขวัญ คล้าย ๆ กับพิธีกรรมของชาวอีสานทั่วไป เพื่อเป็นกำลังใจให้ผู้ป่วยหรือการเรียกขวัญ โดยหมอผีจะทำหน้าที่ล่าม สอบถามวิญญาณของบรรพบุรุษ ว่าได้กระทำการหนึ่งสิ่งใดล่วงเกินในขนบธรรมเนียมประเพณีไป บ้างชาวไทยกะโซ่มีผิวกายดำคล้ำ เช่นเดียวกับพวกข่า สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ เสนาบดีกระทรวงมหาดไทยทรงกล่าวถึงการแต่งกายของชาวกะโซ่ไว้ในหนังสือเรื่อง เที้ยวที่ต่าง ๆ ภาค 4 เมื่อเสด็จภาคอีสาน เมื่อ พ.ศ. 2449 ไว้ว่า... “ผู้หญิงไว้ผมสูง นุ่งซิ่น สวมเสื้อ กระบอกข้อมคอ ห่มผ้าแถบ ผู้ชายแต่งกายอย่างคนเมือง แต่เดิมว่านุ่งผ้าเตี่ยวไว้ชายข้างหน้าข้างหนึ่ง...”

5. เผ่ากูไท

เผ่ากูไท ประกอบด้วย อำเภวาริชภูมิ อำเภอพนรณานิคม อำเภอพังโคน อำเภอบ้านม่วง โดยชนเผ่ากูไท หรือ ผู้ไท (Phutai) ถิ่นฐานดั้งเดิมของชาวกูไทเดิมอยู่ในแคว้นสิบสองจุไทย และแคว้นสิบสองปันนา (ดินแดนส่วนเหนือของลาวและเวียตนาม ซึ่งติดต่อกับส่วนใต้ของประเทศจีน) ราชอาณาจักรไทยได้สูญเสียดินแดนแคว้นสิบสองจุไทยให้ฝรั่งเศส เมื่อ ร.ศ. 107 (พ.ศ. 2431) กูไท มีถิ่นฐานอยู่ในเขตจังหวัดนครพนม กาฬสินธุ์ มุกดาหาร สกลนคร และบางส่วนของกระจายอยู่ในเขตจังหวัดหนองคาย อานาจเจริญ อุบลราชธานี อุตรธานี ร้อยเอ็ด และยโสธร เป็นอีกกลุ่มหนึ่งที่รักษาวัฒนธรรมของตนไว้ได้อย่างดี

การแต่งกายของเผ่าภูไทผู้ชายนิยมนุ่งกางเกงขาก๊วย สีส้มหรือม่วง โสร่งตาหมากรุก เสื้อใช้ผ้าสีครามหรือดำชนิดเดียวกับกางเกง สวมเสื้อคอกลมแคบชิดคอหรือคอจีน ตัวเสื้อผ่าอกตลอด ชายเสื้อผ่าข้าง จะเป็นแขนยาวหรือแขนสั้นก็ได้ มีผ้าคาดเอว และ โปกศึรยะ ผู้ชายโบราณมักนิยมสักแขนขา ลายด้วย หมึกสีดำ แดง ถือเป็นเครื่องรางและแสดงออกถึงความเป็นชายชาติตรี

ภาพที่ 8 ชาวภูไท

สตรีชาวภูไทมักสวมเสื้อแขนกระบอก คอตั้งแบบเสื้อคอจีน ติดกระดุมกะลา กระดุมเงิน หรือเหรียญสตางค์ เช่น เหรียญสตางค์ห้า สตางค์สิบ มาติดเรียงเป็นแถว ตัวเสื้อนิยมใช้ผ้าข้อมคราม เข้มหรือสีดำ บางท้องถิ่นนิยมตกแต่งสาบเสื้อด้วยผ้าลวดลายต่าง ๆ ตกแต่งไว้อย่างสวยงาม นิยมสวมเครื่องประดับที่ทำด้วยเงินหรือทอง หญิงภูไททุกคนไม่ว่าสาวหรือแก่ไว้ผมยาวเกล้ามวยสูง มีปิ่นหรือลูกประคำประดับที่มวยผม สำหรับชาวภูไทในจังหวัดกาฬสินธุ์ อุดรธานี ร้อยเอ็ด และมุกดาหาร นิยมใช้ผ้ามันหรือแพรมัน (แพรฟอย) ทำเป็นผ้าสี่เหลี่ยมเล็ก ๆ ม้วนผูกมวยผม เครื่องประดับของชาวภูไท สวมสร้อยคอ สร้อยข้อมือ ข้อเท้า (ก้องแขน-ก้องขา) ด้วยโลหะเงิน ทองหรือนาก

เครื่องนุ่งห่ม ชาวภูไทเป็นเผ่าที่ทำเครื่องนุ่งห่ม โดยเฉพาะผ้าห่มจนเหลือใช้ (แม้กระทั่งในปัจจุบัน ชาวภูไทก็ยังทำผ้าห่มไว้มากแขกมาเยี่ยมมาพักมิให้ห่มอย่างพอเพียง) ส่วนเสื้อผ้านี้พอมีใช้ไม่พุ่มเพียงพอ แต่ไม่ขัดสน ด้วยฝีมือความสามารถของตนเอง ซึ่งบางอย่างสวยงามมีศิลปะในอดีตนั้นวัสดุในการผลิตผ้าหามาเอง โดยการปลูกบ้าง เอาจากที่มีอยู่ตามธรรมชาติบ้าง โดยผ่านกระบวนการต่าง ๆ จนเป็นเครื่องนุ่งห่มล้วนหามาเอง ทำขึ้นเองทั้งสิ้น เช่น ฝ้าย เริ่มตั้งแต่การปลูก

จนถึงขั้นทอเป็นผ้า ล้วนแต่ทำเอง ในปัจจุบันนี้มีโรงงานที่ทันสมัยที่ผลิตวัสดุที่จะทำเครื่องนุ่งห่มแล้ว ราคาไม่แพง สี ลวดลาย แบบ มีให้เลือกมากมาย

ผ้าห่ม (จ่อง) ผ้าห่มผืนเล็ก ๆ เป็นวัฒนธรรมของกลุ่มพื้นเมืองอีสาน ใช้สำหรับห่มแทนเสื้อกันหนาว ใช้คลุมไหล่ เช่นเดียวกับกลุ่มไท-ลาว ที่นิยมใช้ผ้าขาวม้าพาดไหล่ ผ้าห่มของกลุ่มชนต่าง ๆ ในเวลาต่อมาทำให้มีขนาดเล็กลง ทำเป็นผ้าสไบ และเป็นส่วนประดับแทนประโยชน์ใช้สอย เดิมคือ ห่มกันหนาว หรือปกปิดร่างกายส่วนบน โดยการห่มทับเสื้อ นอกจากนี้ยังมีผ้าแพรวา ซึ่งมีแหล่งใหญ่ที่บ้าน โพน อำเภอกำแพง จังหวัดกาฬสินธุ์ นับเป็นผ้าจ่องที่สวยงามหาชมได้ยากในปัจจุบันนอกจากผ้าจ่องแล้ว ชาวภูไทยังมีหลายผ้า ซึ่งใช้เป็นผ้ากันห้อง หรือใช้ห่มแทนเสื้อกันหนาว หรือต่อกลางสองผืนเป็นผ้าห่มขนาดใหญ่พอสมควร

ความเชื่อเกี่ยวกับเครื่องนุ่งห่ม จะเห็นแต่ผ้าคลุมหีบศพ เมื่อหามศพลงเรือผ้าคลุมหีบจะปลดออกไว้ใช้ต่อไป ก่อนจะนำมาใช้จะมีพิธีโยนผ้าก่อน ในปัจจุบันการโยนผ้าก็ยังปฏิบัติกันอยู่ และนอกจากนี้ประเพณีของชาวภูไทเกี่ยวกับเครื่องนุ่งห่ม 4 อย่างนี้ คือ ผ้าห่ม ที่นอน หมอน ผ้าขาวม้า หญิงสาวชาวภูไทต้องจัดสร้างขึ้นมาไว้หลายๆ เมื่อหนุ่มมาขอแล้วฝ่ายสาวต้องเร่ง ส้างเค็ง คือ สร้างเครื่องนุ่งห่มนั่นเอง ในปัจจุบันนี้ก็ยังมียึดถือประเพณีนี้อยู่ เพียงแต่ว่าหญิงสาวทุกวันนี้ต้องเรียนหนังสือ หรือไปทำงานต่างถิ่นไม่มีเวลาทำ เมื่อใกล้จะแต่งงาน อาจจะให้อาติ ๆ ช่วยทำ หรือซื้อสำเร็จรูป

ชาวภูไทเป็นกลุ่มชนที่มีความขยัน อดออม และมีวัฒนธรรมในเรื่องการถัก-ทอ เด่นชัด จึงปรากฏเสื้อผ้าชนิดต่าง ๆ ทั้งผ้าฝ้าย ไหม ในกลุ่มชาวภูไท เช่น ผ้าแพรวา ในปัจจุบัน เป็นผ้าที่ผลิตยากใช้เวลานาน มีความสวยงาม จึงนับว่าชนกลุ่มนี้มีวัฒนธรรมเรื่องเสื้อผ้าเด่นชัดมาก โดยเฉพาะการทอผ้าซิ่นหมี ดินต้อ เป็นดินต้อขนาดกว้าง 4-5 นิ้ว (มือ) เรียกว่า ดินต้อะ เป็นที่นิยมในกลุ่มภูไททอเป็นหมีสาด หมีหม้อข้อมคราม จนเป็นสิครามแก่เกือบเป็นสีดำ ชาวบ้านมักเรียก ผ้าดำ หรือ ซิ่นดำ

วิถีชีวิตของชาวภูไทรูปแบบความสัมพันธ์ของบุคคลในครอบครัวภูไทเช่นเดียวกับครอบครัวไทยทั่ว ๆ ไป คือ ในครอบครัวก็จะมีพ่อเป็นใหญ่ที่สุด รองลงมาคือ แม่ พี่คนโต และรองลงไปตามลำดับ ในอดีตเมื่อ 40 ปีก่อน สังคมภูไทได้ให้ความสำคัญต่อผู้เป็นสามีมาก ในปัจจุบันก็ยังให้ความสำคัญอยู่ เพียงแต่ลดพฤติกรรมบางอย่างลงไป เช่น การสมมาสามีในวันพระ บางคนไม่ได้ทำเลยโดยเฉพาะภรรยารุ่นใหม่ แต่จะสมมาสามีตอน ออกคำ (ออกจากการอยู่ไฟใหม่ ๆ) เหมือนในอดีตเพราะสามีเป็นผู้ลำบากทุกข์ยาก อดตาหลับขับตานอน ตักน้ำหาฟืนดูแลภรรยาที่อยู่คำ (การอยู่คำภาษาลาวจึงเรียกว่า อยู่กรรม)

การกินข้าว แต่ก่อนต้องพร้อมกัน เมื่อทุกคนนั่งวงล้อมนำข้าวแล้ว ให้สามีเริ่มก่อน

เดี๋ยวนี้ลดลง เพราะต่างมีฐานะลูกก็รีบไปโรงเรียน สามีก็ดิดิฐะก็อนุญาตลูกเมียกินก่อน นาน ๆ เข้าก็เลยถือเป็นเรื่องธรรมดาไป แต่ก็มีแบบเดิมให้เห็นอยู่ไม่มากการเปลี่ยนแปลงนี้เริ่มมีมาประมาณ 30 ปีมาแล้ว

การสืบสายตระกูลของชาวภูไทส่วนใหญ่ผู้ชายจะเป็นหลักในการสืบสายตระกูล ในการสืบมรดกนั้นในอดีตมักจะทำให้ผู้ชาย เพราะถือว่าลูกผู้หญิงต้องไปสร้างกับสามี ลูกชายคนที่จะได้มรดกมาก แบ่งดังนี้

1. พี่จะได้มากกว่าน้อง คือ อ้ายเอาสอง น้องเอาหนึ่ง เพราะมรดกต่าง ๆ เช่น ที่นา ถือว่าพี่เป็นคนช่วยพ่อทำมากกว่าน้อง นอกจากนี้พี่ยังเป็นคนเลี้ยงน้องด้วย
2. ผู้ที่รับภาระเลี้ยงดูพ่อแม่มาก ย่อมได้มากกว่า ไม่ว่าจะเป็นที่หรือเป็นน้อง ถ้าเป็นผู้ดูแลพ่อแม่จนพ่อแม่ตาย มรดกส่วนที่ยกไว้ของพ่อแม่ย่อมเป็นของผู้ที่เลี้ยงดูนั้น (พ่อแม่มักอยู่กับลูกชายมากกว่าอยู่กับลูกสาว ทั้งในอดีตและปัจจุบัน) มีการให้มรดกแก่ลูกสาวอีกวิธีหนึ่ง คือ การกล่าวลาชาย (กล่าวเอาว่าเป็นลูกชาย) คือ ในกรณีที่ลูกสาวแต่งงานออกเรือน ไปอยู่กับสามี แล้วเกิดตกทุกข์ได้ยาก ผู้เป็นพ่อก็เอามา กล่าวลาชาย ให้รับมรดกได้ การกล่าวลาชาย นั้นจะกล่าวตอนที่หญิงสาวแต่งงาน โดยแจกไม้จืดไฟให้ ทำอ้ายทำน้อง (ผู้เฒ่าผู้แก่ฝ่ายพ่อ) และบรรดาเขยทั้งหลาย แล้วประกาศให้ทราบทั่วกันว่า “นาง... ต่อไปนี้จะกล่าวถือว่าเสมือนเป็นลูกชาย... ให้ญาติพี่น้องรับทราบไว้” เมื่อกล่าวแล้ว นาง... ก็มีสิทธิรับมรดกจากพ่อ และบางคนเมื่อถูกกล่าวลาชายแล้วหันมาใช้นามสกุลของพ่อก็มี ในปัจจุบันนี้การสืบสายตระกูลสืบมรดก ลูกทุกคนมีสิทธิได้รับแบ่งเท่าเทียมกันแต่จะยกไว้ พุดพ่อแม่ (ส่วนของพ่อแม่) ไว้ให้ผู้เลี้ยงดูพ่อแม่จนตาย

ขนาดครอบครัวในอดีตยังไม่มีการวางแผนครอบครัว ทำให้ครอบครัวมีขนาดใหญ่ บางครอบครัวมีลูกตั้ง 10-12 คน ใครมีลูกมากยิ่งดีจะได้ กินแสม (กินแรง) ลูกคือจะมีผู้มาเลี้ยงดู เวลาที่มีการแต่งงานจะมีการให้พรคู่บ่าวสาวว่า “...เฮ้อได้ลูกเต็มบ้านเฮ้อได้หลานเต็มเมือง...” (ให้ได้ลูกเต็มบ้าน ให้ได้หลานเต็มเมือง) แต่ในปัจจุบันเมื่อมีการรณรงค์การคุมกำเนิด บางครอบครัวก็มีลูก 2 คน หรือ มีแค่คนเดียว

ครอบครัวเดี่ยว ครอบครัวชาย ในสมัยก่อน 30 ปีมาแล้ว ผู้ที่แต่งงานแล้วจะอยู่กับพ่อแม่หรือพ่อตาแม่ยายเสียก่อน ชั่วระยะ 2-3 ปี แล้วจึงค่อยแยกครอบครัวออก แต่ปัจจุบันเปลี่ยนแปลงคือ พ่อแต่งงานอยู่กับพ่อแม่ชั่วระยะเดี๋ยวเดี๋ยวก็ออกไปนั้น จะแยกกล่าวดังนี้

ลูกชาย ในสมัยก่อนเมื่อลูกชายแต่งงานแล้วต้องอาศัยอยู่กับพ่อก่อน เพราะต้องพึ่งพ่อแทบทุกอย่างเงินทองก็ต้องอาศัยพ่อแม่ เวลาที่จะออกเรือนแยกไปไม่แน่นอน หากน้องชายแต่งงานเร็วที่ชายก็จะแยกเรือนออกไปเร็ว เดิวนี่เปลี่ยนไปลูกชายก็เลยหาเงินเอาเอง สร้างฐานะได้ไว จึงแยกครอบครัวได้ไว

ลูกเขย ไม่มีใครอยากจะ ชูพ่อเฒ่า เลย เพราะทุกข์ยากทั้งกายและใจ สรรวมทุกอริยาบถ ต้อง คะลำ หลายอย่าง ทำงานสารพัด จนมีคำพูดว่า เล็กอยู่เอนว่าเขย (เหล็กอยู่เอนเรียกว่า พร้า ข้าอยู่เอนเรียกว่า เขย) เสมือนว่าเขย คือข้าคนหนึ่งในเอน ความทุกข์ยากของเขยชูพรรณนาไว้เป็นพยานอริสาณ ดังนี้

“เป็นเขยนี้ทุกข์ยากหัวใจ เฮ็ดแนวไดย่านแต่พินว่า (ทำอะไรกลัวแต่ท่านว่า)
 สานกะต่ากะดั่งกะเบียน อยู่ในเอนมมูบมม้วย (อยู่ในเอนแบบเจียมตัว ก้มหน้าอยู่)
 บ่ว่าฮ้ายมันแม่นอหลิ (ไม่ได้ใส่ความ เพราะมันเป็นความจริง)
 แต่หัวที่เกินอกเกินอ้ง (ในหัวคิดมีแต่ความกลัดกลุ้ม)
 นั่งบ่อนไดย่านแต่ผิดแม่เฒ่า (นั่งตรงไหนกลัวแต่ผิดแม่ยาย)
 ชาวมือกะบ่ดิง (20 วันก็ไม่ไหวดิง (อยู่อย่างเจียมตัว))
 เถิงบาดยามกินข้าวสองสามคำกะพัดอ้อม (ยามกินข้าว 2-3 คำก็อ้อม)
 ซิมอันนั้นอันนี้หนีจ้อยบ่อยู่คน (ซิมถ้ายันนั้นถ้ายันนี้หนีไปไม่อยู่นาน)
 ผุ่งหมู่คนกินข้าวนำกันก็เหลียวเบ็ง (ผุ่งหมู่คนกินข้าวด้วยกันก็เหลียวดู)
 ส่งบาดขุ่มบาดแยมแนมเจ้าว่าจังใด (ส่งยิ้มเป็นนัย ๆ ว่าเจ้าเขยเป็นอย่างไร ละอายหรือ

เปล่า)“

ในปัจจุบันนี้เขยชูประเภทที่ออกเอนได้ จะออกเอนเร็วกว่าอดีต เพราะหาเงินหาทอง เพื่อสร้างฐานะได้เร็วกว่าอดีต ถึงแม้จะมีการชูพ่อเฒ่า พ่อเฒ่าก็หัวสมัยใหม่ พยายามทำให้ลูกเขย อยู่อย่างสบายใจเป็นกันเอง สำหรับฮิตสำคัญก็ยังปฏิบัติอยู่ เช่น ห้ามกระทำบางอย่างบนบ้านพ่อตา เช่น ลับพร้า ชักฟักพร้า ดิด ลี ดี เป่า ร้อง รำ ทำเพลง จับมือถือแขนน้องสาวภรรยาห้ามทุกกาลเทศะ

6. เผ่าไทโย้ย

ภาพที่ 9 เผ่าไทโย้ย

เผ่าไทโย้ย ประกอบด้วย อำเภออากาศอำนวย อำเภอมัญจาคีรี อำเภอวารินชำราบ ชาวโย้ยเป็นกลุ่มชาติพันธุ์กลุ่มหนึ่งในจังหวัดสกลนคร ตั้งบ้านเรือนอยู่เป็นชุมชนใหญ่ในเขตอำเภอมัญจาคีรี และอำเภออากาศอำนวย ในกลุ่มชาวไทโย้ยนี้เป็นกลุ่มที่มีความขยันหมั่นเพียรในการทำงาน มีความเป็นอยู่ในการดำเนินชีวิตอย่างมีธรรมาภิบาลและสมถะ มีรูปแบบแนวทางวัฒนธรรมเป็นของตนเอง โดยเฉพาะอย่างยิ่งภาษาพูดในกลุ่มของตนและยังมีการเรียนรู้และใช้ภาษาไทยลาว ภาษาไทยกลาง ในการติดต่อสื่อสารกับผู้อื่น หรือในระบบราชการชาวไทโย้ยส่วนใหญ่นับถือศาสนาพุทธ ทำให้มีอิทธิพลต่อการก่อการดำเนินชีวิตและทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในความเป็นอยู่และเกิดการผสมกลมกลืนทางวัฒนธรรม ซึ่งชาวไทโย้ยในอากาศอำนวยยังคงลักษณะเด่นเป็นเอกลักษณ์และคุณลักษณะต่าง ๆ ของชาติพันธุ์เดิมที่ได้รับสืบทอดมา ดังนี้

1. ชาวไทโย้ยบ้านอากาศอำนวยมีความเป็นอยู่อย่างมีธรรมาภิบาลและสมถะ เรียบง่าย
2. มีความพอใจในความเป็นอยู่ของตนเอง
2. ชาวไทโย้ยรักษาเอกลักษณ์ของกลุ่มตนได้อย่างดี เช่น มีการพูดภาษาไทยโย้ยภายในครอบครัวและในหมู่บ้านและมีประเพณีการเล่นเป็นของตนเอง เช่น พิธีไหลห่านบูชาไฟ การละเล่น โย้ยกลองเลง เป็นต้น

3. ชาวไทโย้ยมีความขยันอดทนในการทำงาน เช่น ทำนา ทำไร่ และการทอผ้าซึ่งปัจจุบันได้รับการส่งเสริมให้มีกลุ่มทอผ้าที่มีฝีมือ จนกลายเป็นสินค้าส่งไปจำหน่ายทั้งในประเทศและต่างประเทศในปัจจุบัน
4. ชาวไทโย้ยมีความรักความสามัคคีมีน้ำใจดี เคารพผู้อาวุโสและจะไม่ทะเลาะวิวาทกัน
5. ชาวไทโย้ยเชื่อมั่นศรัทธาในศาสนาจะสังเกตจากจำนวนวัดซึ่งมีถึง 6 วัด คือ วัดอุมรัตนาราม วัดจอมแจ้ง วัดกลางพระแก้ว วัดทุ่ง วัดไตรภูมิ และวัดศรีโพธิ์เมือง ตอนเช้าชาวบ้านจะทำบุญตักบาตรหรือไปทำบุญที่วัด แต่ในฤดูแล้งหนุ่มสาวชาวบ้านส่วนใหญ่ออกไปทำงานกรุงเทพฯจะนำเงินหรือผ้าป่ามาทอดถวายวัด ได้เงินมาเป็นทุนพัฒนาหมู่บ้านและวัดเป็นประจำทุกปี สภาพทั่วไปของชุมชนชาวโย้ย อำเภออากาศอำนวยเดิมเป็นหมู่บ้านตั้งอยู่ระหว่างเขตจังหวัดนครพนมและจังหวัดสกลนคร ชื่อว่าบ้านม่วงริมยามเพราะมีลำน้ำยามไหลผ่าน พื้นที่ดินอุดมสมบูรณ์เหมาะแก่การเพาะปลูกจึงราษฎรจากที่อื่นอพยพมาอาศัยอยู่บริเวณนี้เป็นจำนวนมาก ทำให้บ้านม่วงริมยามมีความเจริญมากขึ้น ดังนั้นพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวจึงโปรดกระหม่อมให้ยกบ้านม่วงริมยามเป็นเมืองขนานนามใหม่ว่าเมืองอากาศอำนวย โดยพระบรมราชโองการแต่งตั้งท้าวศรีสุราชเป็นผู้ครองเมืองอากาศอำนวยจึงมีฐานะเป็นเมืองขึ้นกับจังหวัดนครพนมเป็นเวลานาน 70 ปี ต่อมาพุทธศักราช 2428 ได้มีการปฏิรูปการปกครองหัวเมืองใหม่ เทศาภิบาลเมืองอุดรธานีได้มาตรวจราชการที่อำเภออากาศอำนวยเห็นว่ากรมคมนาคมและการติดต่อไปมากับจังหวัดนครพนมไม่สะดวก จึงได้เสนอขอเปลี่ยนแปลงเขตการปกครองใหม่ โดยยุบอำเภออากาศอำนวยเป็นตำบลและให้ขึ้นอยู่ในเขตการปกครองของอำเภอานานิวัต จังหวัดสกลนคร ต่อมาปีพุทธศักราช 2506 จอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ นายกรัฐมนตรีในสมัยนั้นได้มาตรวจราชการที่ภาคอีสานและได้มาตรวจเยี่ยมที่ตำบลอากาศอำนวยได้พิจารณาเห็นว่าตำบลอากาศอำนวยรวมทั้งตำบลวาใหญ่ ตำบลโพธิ์แพ่ง ตำบลโพธิ์งาม รวม 4 ตำบลนี้ตั้งอยู่ห่างจากอำเภอานานิวัตมาก การติดต่อของราษฎรตำบลหนึ่ง ๆ กับที่ว่าการอำเภอไม่สะดวกรวดเร็วและไม่สะดวกต่อการปกครองอีกด้วย ทั้ง 4 ตำบลนี้มีบ้านเรือนของราษฎรหนาแน่นพอที่จะจัดตั้งเป็นกิ่งอำเภอขึ้นได้และประการสำคัญที่สุดเป็นที่ที่มีผู้ก่อการร้ายแทรกซึมและเผยแพร่ลัทธิอยู่เป็นจำนวนมาก สมควรที่เจ้าหน้าที่บ้านเมืองจะได้ออกไปดูแลควบคุมป้องกันอย่างใกล้ชิด จึงได้ยกฐานะขึ้นเป็นกิ่งอำเภออากาศอำนวยขึ้นกับอำเภอานานิวัต จังหวัดสกลนคร เมื่อวันที่ 15 พฤษภาคม พ.ศ. 2506 และต่อมาเมื่อมีความเจริญมากยิ่งขึ้นได้ยกฐานะจากกิ่งอำเภอเป็นอำเภออากาศอำนวย เมื่อวันที่ 12 กรกฎาคม พ.ศ. 2508 จนถึงปัจจุบัน กล่าวโดยสรุปจะเห็นได้ว่าชุมชนอากาศอำนวยแม้จะกำเนิด

ที่บ้านม่วงริมยาม แต่ชาวไทโย้ยส่วนหนึ่งก็ได้มีการเคลื่อนย้ายไปอยู่ในแหล่งอื่น ๆ มาโดยตลอด
 เส้นทางการเคลื่อนย้ายจะไม่ห่างจากกลุ่มน้ำยามในบริเวณลุ่มน้ำสงครามซึ่งถือว่าเป็นบริเวณ
 ใหญ่ครอบคลุมพื้นที่ดังกล่าวและมีการนำชื่ออากาศอานวยมาเป็นชื่อกิ่งอำเภอหลายครั้งแสดง
 ความผูกพันกับประวัติศาสตร์การตั้งหลักแหล่งครั้งแรกทำให้ชื่อกิ่งอำเภอแห่งนี้ปรากฏทั้งใน
 เขตจังหวัดนครพนมและจังหวัดสกลนครในปัจจุบันซึ่งครอบคลุมพื้นที่ลุ่มน้ำสงคราม
 (ประวัติศาสตร์กลุ่มชาติพันธุ์ชาวไทโย้ย, 2558)

เศรษฐกิจ

ภาวะเศรษฐกิจจังหวัดสกลนคร จากผลิตภัณฑ์มวลรวมจังหวัดสกลนคร (Gross provincial product: GPP) ในปี พ.ศ. 2553 ขึ้นอยู่กับสาขาการขนส่ง ขยายปลีก สาขาการเกษตร
 สาขาการศึกษา และสาขาอุตสาหกรรม เป็นสำคัญตามลำดับ กิจกรรมด้านเศรษฐกิจรวมจากภาค
 ส่วนต่าง ๆ มีมูลค่า 48,008 ล้านบาท

ตารางที่ 3 โครงสร้างระบบเศรษฐกิจจังหวัดสกลนคร

ลำดับ	สาขา	โครงสร้าง (%)	มูลค่า (ล้านบาท)
1	สาขาการขนส่ง ขยายปลีก	25.22	12,109
2	สาขาเกษตรกรรม	20.55	9,865
3	สาขาการศึกษา	16.16	7,760
4	สาขาอุตสาหกรรม	8.22	3,942
5	สาขาอื่น ๆ (รวม 12 สาขา)	29.60	14,332
ผลิตภัณฑ์มวลรวมจังหวัด (GDP) ปี 2553 p		100.00	48,008

หมายเหตุ: p คือ ค่าประมาณการ (ณ ราคาตลาด)

รายได้เฉลี่ยต่อคนต่อปีของจังหวัดสกลนคร ปี พ.ศ. 2553 เท่ากับ 41,581 บาท จึ
 คอยู่ลำดับที่ 12 ของภาคตะวันออกเฉียงเหนือ และลำดับที่ 69 ของประเทศ

ตารางที่ 4 ลำดับรายได้เฉลี่ยต่อคนต่อปีของภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ปี 2553 (สำนักงาน
คณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, 2558)

(หน่วย : บาท)

ลำดับ	จังหวัด	ผลิตภัณฑ์มวลรวมจังหวัดเฉลี่ยต่อคนต่อปี
1	ขอนแก่น	82,211
2	เลย	70,127
3	นครราชสีมา	61,136
4	อุดรธานี	52,012
5	มุกดาหาร	49,416
6	กาฬสินธุ์	47,358
7	ชัยภูมิ	46,922
8	หนองคาย	45,049
9	อุบลราชธานี	44,950
10	ร้อยเอ็ด	43,920
11	มหาสารคาม	41,593
12	สกลนคร	41,581
13	บุรีรัมย์	40,114
14	ยโสธร	38,722
15	นครพนม	38,688
16	สุรินทร์	38,681
17	หนองบัวลำภู	36,734
18	ศรีสะเกษ	36,142
19	อำนาจเจริญ	35,986
20	บึงกาฬ	-

ศาสนา ความเชื่อ ประเพณีและวัฒนธรรม

ศาสนา

1. ศาสนธรรมของพระพุทธเจ้า

จังหวัดสกลนครเป็นดินแดนแห่งธรรมะ มีพระอริยสงฆ์เป็นผู้ตั้งสอนธรรมแก่ประชาชนโดยลำดับ ในด้านศาสนธรรมจึงแบ่งได้ 2 ระดับคือ ศาสนธรรมสำหรับอริยบุคคล และศาสนธรรมสำหรับโลกียบุคคล ดังจะยกมาชี้แจงโดยสังเขป

ศาสนธรรมสำหรับอริยบุคคล อริยบุคคลหมายรวมทั้งพระภิกษุสงฆ์ และฆราวาสผู้ไฝ่ธรรม มุ่งปฏิบัติเพื่อความหลุดพ้นหรือให้ถึงความดับทุกข์ พระอริยสงฆ์จะนำอริยมรรค 8 มาสอนให้ปฏิบัติตาม มีดังนี้

สัมมาทิฐิ	ความเห็นชอบ
สัมมาสังกัปปะ	ความดำริชอบ
สัมมาวาจา	ความมีวาจาชอบ
สัมมากัมมันตะ	ความประพฤติชอบ
สัมมาอาชีวะ	ความมีอาชีพชอบ
สัมมาวายามะ	ความเพียรชอบ
สัมมาสติ	ความตั้งสติไว้ชอบ
สัมมาสมาธิ	ความมรสมาธิชอบ

อริยมรรค 8 อันประกอบด้วยข้อปฏิบัติ 8 ประการนี้ เมื่อจัดเป็นกลุ่มเข้าด้วยกันจะได้เป็น 3 กลุ่ม ได้แก่ กลุ่มศีล กลุ่มสมาธิ และกลุ่มปัญญา เรียกว่าไตรสิกขา ดังจะอธิบายเพิ่มเติมดังนี้

กลุ่มศีล ได้แก่ ความมีวาจาชอบ ความประพฤติชอบและความมีอาชีพชอบ จัดเป็นกลุ่มพื้นฐานในการปฏิบัติธรรมให้สูงขึ้น เป็นกลุ่มที่มีความสำคัญยิ่ง ผู้มุ่งปฏิบัติให้ถึงความพ้นทุกข์ต้องปฏิบัติกลุ่มศีลให้บริสุทธิ์บริบูรณ์จึงจะปฏิบัติในกลุ่มอื่นได้

กลุ่มปัญญา ได้แก่ ความเห็นชอบและความดำริชอบ เป็นกลุ่มปฏิบัติเพื่อให้เกิดความรู้แจ้งเห็นจริงตามสภาวะธรรมอันเป็นสภาพภายในของกายและจิต ในขั้นนี้เป็นการปฏิบัติในด้านวิปัสสนากัมมัฏฐานหรือวิปัสสนากาวนา แต่คนทั่วไปมักเข้าใจแต่เพียงรูปคำหาได้เข้าถึงหลักวิธีการและจุดมุ่งหมายตามความเป็นจริงหรือไม่

ศาสนธรรมสำหรับโลกียบุคคล โลกียบุคคลได้แก่ฆราวาสผู้ครองเรือน เนื่องจากฆราวาสผู้ครองเรือนมีหน้าที่ที่จะต้องปฏิบัติทั้งต่อตนเอง ครอบครัวและสังคม

พระอริยสงฆ์และท่านผู้รู้จึงสอนชาวสกลนครให้ปฏิบัติตามหลักธรรม ดังนี้

- 1 หลักธรรมเพื่อพัฒนาตนเอง
 - 1.1 หลักธรรมสำหรับพัฒนาชีวิตตามแนวมงคลสูตร
 - 1.2 หลักศีล 5 ธรรม 5
 - 1.3 หลักอิทธิบาทธรรม 4
 - 1.4 หลักอบายมุข 6
2. หลักธรรมสำหรับพัฒนาครอบครัว
 - 2.1 หลักการสร้างความมั่นคงให้แก่ครอบครัว
 - 2.2 หลักครอบครัว (ตระกูล) ที่มั่งคั่งตั้งอยู่ไม่ได้ยาวนานด้วยเหตุ 4
 - 2.3 หลักปฏิบัติต่อกันของบุคคลในครอบครัว
 - 2.3.1 หน้าที่ของบุตรธิดาและมารดาบิดา
 - 2.3.2 หน้าที่ของภรรยาและสามี
3. หลักธรรมเพื่อพัฒนาสังคม
 - 3.1 หลักสังคหวัตถุ 4
 - 3.2 หลักพรหมวิหาร 4
 - 3.3 หลักอคติ 4
 - 3.4 หลักปฏิบัติต่อกันของบุคคลในสังคม
 - 3.4.1 หน้าที่ของศิษย์และครู-อาจารย์
 - 3.4.2 หน้าที่ของเพื่อนและเพื่อน
 - 3.4.3 หน้าที่ของนายจ้างและลูกจ้างหรือผู้บังคับบัญชาและผู้ใต้บังคับบัญชา
 - 3.4.4 หน้าที่ของชาวพุทธและพระภิกษุสามเณร

ศาสนสถานของพระพุทธศาสนา ศาสนสถานของพระพุทธศาสนาในจังหวัดสกลนคร มีหลายแห่งดังนี้

1. วัดพระธาตุเชิงชุมวรวิหาร
2. วัดพระธาตุนารายณ์เจงเวง
3. วัดพระธาตุภูเพ็ก
4. วัดพระธาตุคุ่ม
5. วัดพระธาตุศรีมงคล

ศาสนสมบัติของพระพุทธศาสนา

หลวงพ่อบุญต์แสนประดิษฐ์ฐานอยู่ในวิหารวัดพระธาตุเชิงชุมวรวิหาร เป็นพระพุทธรูปปางมารวิชัย ลักษณะพระพักตร์ไม้อ้มยิ้ม เป็นพระพุทธรูปคู่บ้านคู่เมืองของจังหวัดสกลนคร มีอายุมากกว่า 100 ปี เป็นพระพุทธรูปศักดิ์สิทธิ์ที่ชาวสกลนครเคารพนับถือ

ศาสนพิธีของพระพุทธศาสนา

ศาสนพิธีที่เป็นพิธีกรรมทางพระพุทธศาสนาในจังหวัดสกลนครที่นิยมถือปฏิบัติกันมีดังนี้

1. พิธีเวียนเทียน ชาวสกลนครที่ยึดมั่นในความเคารพต่อพระองค์พระธาตุเชิงชุมทุกวันพระและวันสำคัญทางพระพุทธศาสนาต่างพากันมาเวียนเทียนรอบองค์พระธาตุมิได้ขาดโดยไม่ได้นัดหมาย นอกจากองค์พระธาตุดังกล่าวแล้วยังหมายรวมถึง พระธาตุองค์อื่น ๆ และพิพิธภัณฑสถานของพระอารามในจังหวัดสกลนครด้วย

2. พิธีทำบุญตักบาตร ทุกวันพระและวันสำคัญทางพระพุทธศาสนา ชาวสกลนครนิยมไปทำบุญตักบาตรที่วัด โดยมีพิธีไหว้พระ รับศีล และอาราธนาพระสงฆ์สวดพาหุง หรือสวดบาตร (สวดถวายพรพระ) ซึ่งมีคำอาราธนาพระสงฆ์สวดพาหุง ดังนี้

โอกาสะ โอกาสะ สาธุ โน ภันเต ทุกัจญจะ ะริญจะ สะชัมมะ เทสนา ยาจามิ อะวิ ปัตติปะฏิโน ทานัง อะนุตตะริสสามะ สักขัตถัง อาราธนาณัง กะโรมะ

เมื่อพระสงฆ์สวดพาหุงจบแล้ว จึงกล่าวคำถวายทานหรือสังฆทานและถวายภัตตาหารแด่พระสงฆ์ การทำบุญตักบาตร โดยพระสงฆ์สวดพาหุงนี้ ในพิธีทำบุญอื่น ๆ หากมีการเจริญพระพุทธมนต์เย็นหรือสวดมนต์เย็นแล้วเสียงพระสงฆ์ตอนเช้า ก็นิยมอาราธนาพระสงฆ์สวดพาหุงเช่นกัน โดยใช้คำอาราธนาดังกล่าวข้างต้น

พิธีกรวดน้ำอุทิศส่วนกุศลในการทำบุญต่าง ๆ ชาวสกลนครนิยมกรวดน้ำอุทิศส่วนกุศลให้แก่ผู้ล่วงลับไปแล้วทั้งการทำบุญตามปกติและการทำบุญเพื่ออุทิศส่วนกุศล โดยจะกรวดน้ำเป็น 2 ตอน คือ ตอนที่พระสงฆ์ให้พรขึ้นต้นบทว่า ะถา วาริวะหา... ก็จะกรวดน้ำอุทิศในตอนแรก และในบทที่พระสงฆ์สวด อิมินา ปุญญะ กัมเมนะ... หรือบท อาทาสิเม อากาสิเม... ก็จะกรวดน้ำอุทิศอีกครั้งหนึ่ง แต่ท่านผู้รู้จะแนะนำให้กรวดน้ำครั้งเดียว ตอนที่พระสงฆ์อนุโมทนาขึ้นต้นบท ะถา วาริวะหา... พอพระสงฆ์ทั้งนั้นรับ สัพพีติโย... ก็กรวดน้ำให้หมดแล้วนั่งประนมมือรับพร

พิธีแสดงธรรม ในพิธีทำบุญต่าง ๆ หากจัดให้มีเทศน์ต่อจากพิธีสวดมนต์ซึ่งเป็นพิธีต่อเนื่องกัน ชาวสกลนครจะถือปฏิบัติตามระเบียบพิธีการที่กรมศาสนากำหนด กล่าวคือ ตอนพระสงฆ์สวดมนต์จะไม่อาราธนาศีล จะเริ่มด้วยอาราธนาพระปริตรและจะอาราธนาศีล

ตอนพระขึ้นเทศน์รับศีลแล้วจึงอาราธนาธรรมต่อ แต่ถ้าการสวดมนต์กับเทศน์ไม่เป็นพิธีต่อเนื่องกัน เป็นคนละพิธีกัน ก็จะอาราธนาศีลก่อนทั้งตอนที่พระสวดมนต์และเทศน์ ทั้งนี้เว้นแต่บางหมู่บ้านที่ยังถือปฏิบัติตามระเบียบประเพณีของท้องถิ่น

ศาสนาคริสต์ในจังหวัดสกลนคร

ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว บาทหลวงชาวฝรั่งเศสได้นำศาสนาคริสต์ นิกายโรมันคาทอลิกมาเผยแพร่ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือของประเทศไทย ต่อมาในราวเดือนมิถุนายน พ.ศ. 2427 บาทหลวง โปร โคม และนายทัน ชาวญวน พร้อมคริสตัง 2-3 คน ซึ่งเผยแพร่คริสต์ศาสนาอยู่ที่จังหวัดนครพนมได้เดินทางไปเยี่ยมคริสตังกรชาวญวนที่จังหวัดสกลนคร ก่อนเดินทางกลับจังหวัดนครพนม บาทหลวง โปร โคม ได้มอบหมายให้นายทัน คูแลคริสตังกรชาวญวนที่จังหวัดสกลนครอีก และได้จัดตั้งโบสถ์ขึ้นชั่วคราวระหว่างตัวเมืองสกลนครกับหนองหาน และจัดตั้งกลุ่มคริสตังขึ้น ครึ่งถึงวันที่ 8 กันยายน พ.ศ. 2427 ก็ได้ประกอบพิธีศีลล้างบาปให้แก่คริสตังกลุ่มที่จัดตั้งใหม่ ณ โบสถ์ชั่วคราวที่จัดตั้งขึ้น จึงถือกันว่าศูนย์คาทอลิกหรือคริสต์ศาสนาได้เกิดขึ้นเป็นครั้งแรกในจังหวัดสกลนคร

อย่างไรก็ตาม การเผยแพร่คริสต์ศาสนาในระยะเริ่มแรกก็มีปัญหาอยู่มาก บาทหลวง โปร โคม พร้อมด้วยบาทหลวงซาเวียร์และนายทัน จึงได้อพยพคริสตังชาวญวน 10 ครอบครัวและครอบครัวทาสที่ได้รับการปลดปล่อยอีก 10 ครอบครัว รวมเป็น 20 ครอบครัว คน 150 คน ไปอยู่ที่บ้านท่าแร่เมื่อเดือนพฤศจิกายน พ.ศ. 2427 โดยขนย้ายบ้านเรือนและสิ่งของลงแพใหญ่ที่น้ำเมืองสกลนครไปขึ้นที่น้ำบ้านท่าแร่ ระยะทางประมาณ 12 กิโลเมตร หลังจากนั้นได้มอบหมายให้บาทหลวงยอแซฟ กอนยูรี (กอมบุรีเออ) เป็นผู้ดูแลคริสตังดังกล่าวและอยู่ประจำโบสถ์ท่าแร่

ศูนย์เผยแพร่ศาสนาคริสต์บ้านท่าแร่ได้ดำเนินการขยายกิจการออกไปอย่างรวดเร็ว บาทหลวงได้เผยแพร่และให้รับศีลล้างบาป นอกจากนี้ยังมีคริสตังบางหมู่บ้านก็อพยพจากถิ่นอื่นเข้ามาตั้งหลักแหล่งอยู่ในเขตจังหวัดสกลนคร เราจึงพบเห็น โบสถ์และชุมชนคาทอลิกกระจายอยู่ตามหมู่บ้านต่าง ๆ ทั่วไป

ศาสนาอิสลามในจังหวัดสกลนคร

ใน พ.ศ. 2519 นายคะหรี กิจบัญญัติ ซึ่งมีภูมิลำเนาอยู่ที่อำเภอเมือง จังหวัดนครศรีธรรมราช ได้มาประกอบอาชีพค้าขายที่จังหวัดสกลนคร และได้แต่งงานกับนางคำจันทร์ กิจบัญญัติชาวจังหวัดสกลนคร ซึ่งก่อนหน้านั้นก็มีผู้บัญชานับถือศาสนาอิสลามอยู่ก่อนแล้ว จำนวนประมาณ 2-3 ครอบครัว เมื่อ พ.ศ. 2529 นายคะหรี กิจบัญญัติ และครอบครัวที่นับถือศาสนาอิสลามดังกล่าวได้ร่วมกันทำพิธีทางศาสนาที่บ้านเลขที่ 13993 ถนนสุขเกษม อำเภอเมือง จังหวัดสกลนคร ซึ่งเป็นบ้านของภรรยา และได้ร่วมกันประกอบพิธีดังกล่าวเรื่อยมา

พ.ศ. 2534 นายคณัย งามมานะ (ปัจจุบัน ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ที่สถาบันราชภัฏสกลนคร) ได้สละทรัพย์สินส่วนตัวซื้อที่ดินและสร้างอาคารมัสยิดให้เป็นที่ประกอบพิธีทางศาสนาของผู้นับถือศาสนาอิสลามด้วยเงินบริจาคประมาณหนึ่งแสนกว่าบาท

ใน พ.ศ. 2540 ได้ทำการก่อสร้างอาคารนมะฆ ที่อาจารย์คณัย งามมานะ ได้บริจาค และได้เชิญชวนพี่น้องชาวมุสลิมในจังหวัดสกลนครและต่างจังหวัดบริจาคเพิ่มเติม

ก่อนหน้านี้อีก ใน พ.ศ. 2535 ทางราชการ โดยกระทรวงมหาดไทยและกระทรวงศึกษาธิการ ได้แต่งตั้งให้นายคะหรี กิจบัญชาเป็นอธิบดีกรมสามัญศึกษา จังหวัดสกลนคร (แสงสว่างของศาสนาอิสลาม) ปัจจุบันมัสยิดดังกล่าวตั้งอยู่บ้านเลขที่ 208 หมู่ที่ 13 ถนนไอซียู ตำบลธาตุเชิงชุม อำเภอเมือง จังหวัดสกลนคร (ถนนไปโรงเรียนสกลพัฒนาศึกษา และโรงแรมสกลแกรนด์พาเลซ)

ความเชื่อ

ความเชื่อ (Beliefs) และพิธีกรรม (Rites) เป็นสิ่งที่มีความสัมพันธ์กันอย่างแยกไม่ออก เนื่องจากความเชื่อเป็นเรื่องของสภาวะทางด้านความคิดที่ประกอบด้วยสิ่งที่เป็นตัวแทนแห่งความคิดนั้น ๆ ส่วนพิธีกรรมเป็นเรื่องของแบบพิธีการในการกระทำต่าง ๆ ตามแนวความเชื่อนั้น ซึ่งเป็นกลวิธีนำไปสู่เป้าหมายที่ต้องการ กล่าวคือการที่เราจะได้มาซึ่งสิ่งที่เราต้องการนั้น จำเป็นที่เราจะต้องกระทำและในการกระทำนั้น ๆ จะต้องมีการ หรืออธิบายได้ว่า เมื่อเรามีความเชื่อในเรื่องใด หากได้ประกอบพิธีกรรมเกี่ยวกับเรื่องนั้น ๆ สิ่งอันเป็นตัวแทนแห่งความเชื่อก็ย่อมจะคลอบคลำหรือช่วยให้บรรลุผลตามความเชื่อ หรือตามความต้องการของเรา อันมีผลทำให้เกิดความสุขความสบายใจ

โดยทั่วไปคนในจังหวัดสกลนครมีความเชื่อและพิธีกรรมในเรื่องต่าง ๆ อย่างหลากหลาย ตามคติของแต่ละเผ่าแต่ละท้องถิ่น แต่ส่วนใหญ่จะมีความเชื่อและพิธีกรรมเกี่ยวกับเรื่องกฎแห่งกรรม คติชีวิต ขนบธรรมเนียม ลางสังหรณ์ การสะเดาะเคราะห์ ฟันและการทำนายฟัน โขกลาง ลักษณะของบุคคล การถือผี หมอคุณ ฤกษ์ยาม ยากกลางบ้าน เวทมนตร์คาถาอาคม และอุบาทว์ ซึ่งจะกล่าวถึงแนวความเชื่อ และพิธีกรรมที่มีความสัมพันธ์กันในลักษณะบูรณาการ

กฎแห่งกรรม

จังหวัดสกลนครได้ชื่อว่า ดินแดนแห่งพุทธธรรม (The land of dhamma) และดินแดนแห่งพระอริยสงฆ์ โดยมีพระธาตุเชิงชุมและหลวงพ่อพระองค์แสนเป็นหลักแห่งคติชีวิต ดังนั้นวิถีชีวิตของชาวสกลนครจึงผูกพันอยู่ด้วยหลักแห่งพุทธปรัชญา โดยเชื่อว่าทำดีได้ดี ทำชั่วได้ชั่ว ผู้กระทำความดีไว้ ย่อมได้รับผลของกรรมนั้นไม่ช้าก็เร็ว ไม่นานชาตินี้ก็ชาติหน้า แนวทางปฏิบัติเกี่ยวกับความเชื่อดังกล่าว สรุปลงในหลักบุญกิริยาวัตถุ ดังนี้

การให้ทาน เชื่อว่าผลแห่งการให้ทานย่อมนำมาซึ่งความสุขความเจริญในโภคทรัพย์สมบัติและบริวาร หากได้ให้ทานแก่ผู้ทรงศีล เชื่อว่าย่อมได้อานิสงส์มาก แม้ทานที่อุทิศแก่ผู้ล่วงลับไปแล้วก็ย่อมยังผลให้ผู้นั้นมีความสุขในปรโลกด้วย ดังนั้นคนสกนฺครจึงนิยมทำบุญให้ทาน

การรักษาศีล โดยปกติกนสกนฺครถือปฏิบัติในเบญจศีลหรือศีล 5 เป็นนิจศีลหรือเป็นพื้นฐานของชีวิต และถือปฏิบัติในอุโบสถศีลหรือศีล 8 ในวันธรรมสวนะ วันสำคัญทางศาสนา และในเทศกาลเข้าพรรษา โดยเชื่อว่าจะมีอานิสงส์ทำให้มีโภคทรัพย์สมบูรณ์ได้เข้าถึงสวรรค์และนิพพาน

การภาวนา โดยที่จังหวัดสกนฺครเป็นดินแดนแห่งพุทธธรรมและดินแดนแห่งพระอริยสงฆ์ คนในสกนฺครจึงถือปฏิบัติด้านการบำเพ็ญภาวนาตามหลักคำสอนทางพระศาสนา และพระอริยสงฆ์ได้ฝึกอบรมมาโดยลำดับ ทั้งคั้นสมถกัมมัฏฐาน หรือการเจริญสมาธิภาวนา และด้านวิปัสสนากัมมัฏฐาน โดยเชื่อว่าจะทำให้จิตมีความสงบ ตั้งมั่นในธรรมจิต ไม่ฟุ้งซ่านสามารถยกจิตขึ้นพิจารณาธรรมชั้นสูงได้

นางสังหรณ์ เป็นนิมิตบอกเหตุที่จะเกิดขึ้นกับเรา เทพสังหรณ์หรือเทพนิมิต ก็ว่า ปุร่าจารย์เฒ่าแก่หลักบ้านถือกันมาก และได้รวบรวมไว้ เช่น กาบินมาแล้วตีกันตกลงมา เป็นนางไม้ดี ถ้าเดินทางไปมีงูเลื้อยตัดหน้าไปทางขวา ท่านว่าจะมีโชค ถ้าแล่นไปทางซ้ายท่านว่าไม่ดี ถ้าตุ๊กแกจิ้งจกตกลงตรงหน้าแล้ววิ่งหนีไป ไม่ตาย ท่านว่าจะมีโชค ถ้าตกลงมาแล้วคืนตาย จักมีอันตรายแก่ตน ถ้าตาซ้ายเขม่น ท่านว่าจะได้หัว เขม่นเบื้องขวาจะได้ร้องไห้ เขม่นแขนซ้ายไม่ดี เขม่นแขนขวามีลาภ จิ้งจกตก ให้พิจารณาก่อนจะไป แผลงวันตอมปากจะได้ก้อนของอร่อย คนเดินมาไม่เห็นหัว ท่านว่าคนนั้นจะตาย ได้กลิ่นหอมเย็น ๆ เหมือนกลิ่นใครคนใดคนหนึ่ง ท่านว่ามีผีมาให้ข่าว นกสุกมาร้องเรียกกลางหมู่บ้าน ท่านว่าจะมีคนตาย ข้าวหนึ่งหรือข้างหุงเป็นสีเลือดหรือสีแดง จะมีเคราะห์ร้ายต้องสะเดาะเคราะห์ ฯลฯ

การสะเดาะเคราะห์ เคราะห์เกิดจากกลางที่บอกเหตุร้าย เมื่อมีนางบอกเหตุร้ายก็ต้องเสียดเคราะห์ หรือสะเดาะเคราะห์ซึ่งต้องทำเป็นพิธีการ เช่น หนึ่งข้าวเป็นสีเลือด โดยจัดเครื่องสักการะดังนี้ เทียนเวียนหัว 1 เล่ม เทียนคำสอก 1 เล่ม คำคืบ 1 เล่ม คำคืบ 5 คู่ คำใจมือ 1 เล่ม เมียงเท่าอายุ หมากเท่าอายุ ข้าวดำ ข้าวแดง ข้าวขาว ข้าวเหลือง ข้าวตอก ดอกไม้ส้มป่อย น้ำหอม ด้านสายสิญจน์ ธง เสวตฉัตร ธงช่อ ธงชัย รูปแรง์ กา คน กระทงเท่สอก 4 มุม กระทง 9 ห่อง หลักแต่สอก 9 หลัก ห้อยฝ้ายแดง ฝ้ายดำ ฝ้ายเหลือง ฝ้ายขาว อย่างละ 2 หลัก และฝ้ายห่มุ่ย 1 หลัก เมื่อจัดเสร็จแล้วก็เชิญหมอมารประกอบพิธีสะเดาะเคราะห์ให้

การฝันและทำนายฝัน ความฝัน ทุกคนก็เคยฝัน ซึ่งบางครั้งก็เป็นจริง บางครั้งก็บอกเหตุที่จะเกิดขึ้นในกาลข้างหน้า บางคนฝันดี บางคนก็ฝันร้าย คนโบราณรวบรวมไว้มีดังนี้

ฝันว่าแข่งกบแข่งโคบหล่อน ทายว่าบิดามารดา หรือญาติผู้ใหญ่จะตายจาก

ฝันว่าเครื่องบินตก จะได้ข่าวคนตาย

ฝันว่าแหวนตกคม จะมีคนมาแย่งคู่รัก

ฝันว่าได้แหวนได้สร้อย จะได้ลูกสาว

ฝันว่าได้นอนกับคนรัก คนรักจะมีรักใหม่

ฝันว่าถูกตัดตีนตัดมือ จะเคราะห์ร้าย

ฝันเห็นคนตาย จะได้ลาภ

ฝันว่าตีนมือหลุดออก จะเคราะห์ร้ายถึงตาย

ฝันว่างูกัด งูเกี่ยว ปลิงกัด ปลิงเกาะ จะมีคนมารักมาชอบ

ฝันว่าได้จี๋ซ้าง จะทะเลาะกัน

ฝันว่าได้ตัดผม จะเสียเงินทอง

ฝันว่าได้ใส่ชุดสีดำ จะเศร้า โศกเสียใจ

ฝันว่าไฟไหม้เรือน จะเคราะห์ร้าย

ฝันว่าฟ้าผ่าตน จะเดือดร้อน

ฝันเห็นงูเขียว จะมีคนนิทาใส่ความ

ฝันว่าตากฝน จะมีไข้ เป็นหวัด

ฝันว่าได้เต่า จะได้เข้าทาสบริวารลูกเมีย

ฝันเห็นของลับผู้อื่น จะอับโชค

โชคกลาง การไปค้าขายทางไกล มีสิ่งที่ต้องปฏิบัติหลายอย่าง คนโบราณว่า วันศุกร์ วันเสาร์ ห้ามไปค้าขายทางไกลเมืองท่าน เขียวจกเสียลำซ้างทั้งซ้าลูกเมีย เมื่อเขาไล่จ้วโล่ควายไปค้า คั่นหมาจอบเห่า ฟานเห่า เป็นลางบดี ให้เสียเคราะห์เสียลาง กระจ่าอยู่เฝ้าในปาง ควายตีเอามา ทำกับข้าวก็เป็นลาง

การทำมาหากินตามปกติ มีสิ่งต้องห้ามหลายอย่าง เช่น

ห้ามผิวปากเค็ดขาด

ห้ามเอามือขัดหลัง กำเอว ขัดงอน

ห้ามท้วงหมู่เดียวกันว่า นายฮ้อยอยู่บ้านใด หรือ หากินหมานบ่

ห้ามแก่ (ลาก) ฟดไม้มาเฮ็ดตูป ให้แบกมา

ลูกนก รังผึ้ง รังต่อ รังแตน ฯลฯ เห็นแล้วอย่าไปแตะต้อง

ห้ามบ่ให้เว้าไปก่อน

ห้ามบ่ให้บอกให้ตำพริก ตำข้าวคั่วไว้ทำ (คอย-รอก)

ไปตีกแหหาปลา จะผูกพาแห ห้ามลูกจากที่ ผูกแล้วจึงลูกไป และห้ามเด็กน้อย

หรือผู้ใหญ่จุกตาแห

ถ้ามีกลางบ่ตีห้ามไป

ลักษณะบุคคล จะบ่งบอกสิ่งต่าง ๆ ในตัวบุคคล คนโบราณรวบรวมไว้ ดังนี้

ผมเขาโก บ่มีขอยผมอายุบ่หมั้นยืน ให้ทำบุญมาก ๆ

คนตาเบือน มักสู้มักชน บ่ฟังความไพ เอาแต่ฮูโต เข้ากับใผบ่ได้

คนตาบิด อย่าให้เข้าสวมเฮือน คนตาเบือนอย่าเอาเข้าสวมบ้าน คนจี้ร้านอย่าให้เข้าสวม

ทาง

คนตาบอด เว้าใหญ่ เอาแต่ใจโต

หญิงได้คอกกลมป่อง ชายได้ได้เข้าอยู่ช่อน พอปานกั้งฮ่มเขียว

หญิงได้ตอกขากว้าง ดินช่วงธรณี บ่ให้เอาเป็นเมียอยู่ฝ้ายแฝงช่อน

หญิงได้ผมจหน้า ผมแดงทางหน้าผาก หญิงนั้นพาม่างศาสนา

ใผผู้ตาควายเต่า เล่ห์เหลี่ยมมีหลาย เทิงหวานนอกขมใน ใจพาลจริงแท้

ปากนกกะบา ปากโป่ง คอโกง บ่ซื่อสัตย์

ตาง หูหนู คือด้าน บ่ฟังถ้อยลั่นความ

คางกะท่าง สับส่อนินทา จาบมีความสัตย์ อย่าเกี่ยวสหายเคื้อเจ้า

หญิงได้ขั้วระยาดรเอื้อง เสียงบาทดินหนัก อย่าได้เอาเสียงฮักฮ่วมหมอนนอนช่อนมัน

แสนงอนปากฮ่าย จาด้านบ่ม่วงหู

หญิงได้ขนตาแหลมเข็มปลายยาวยิ่ง นันละหญิงจี้ค่านเงินฝ้ายกะบ่เป็นได้แต่นอน

เวีนห่าง งานการบ่เตื่องต่อ ชายได้ได้เข้าฮ่มช่อน มันแสนทุกจะมอดฮ่ายถึงเท่าชั่วชีวิต

หญิงได้นมยานเท่าลงเทิงท่องอ่อนนางนั้นเลี้ยงลูกเต๋ายืนหมั้นแฝหลาย

หญิงได้นมขาวเท่าลงถึงท่องอ่อนนางนั้นเลี้ยงลูกเต๋ายืนหมั้นแฝหลาย

หญิงได้ปากกล่าวด้านหัวก่อนบุญมีใผได้เป็นเมียขวัญกะบ่เคื่องคำฮ่าย

การถือผี เป็นลัทธิตามเชื่อ และพิธีกรรมที่มนุษย์ถือปฏิบัติมาแต่สมัยโบราณ

จนมาถึงปัจจุบัน การถือผีในจังหวัดสกลนครที่สำคัญ ๆ มีดังนี้

1. ใผให้หรือผีเชื่อ เป็นผีทรงคนป่วย หรือผีเทียมคนป่วยที่ใผให้มาเข้าทรงนั้น ไม่มีการรักษา ต้องไปเชิญหมอเหยามาล่าสอง ล่าเสียงล่ำรักษา หมอเหยาส่วนมากมีแต่พวกผู้หญิง พวกนี้มีครุสิทธิ์ สอนให้กัน มีการตั้งครุคายไว้เป็นที่ทางกราบไหว้บูชา ถ้ามีคนป่วยสงสัยว่าใผให้หรือผีเชื่อเข้าทรงก็

ไปหาหมอลำเหยามาลำเลียงลำรักษา ถ้าไซ้ก็จะหายโดยไม่ต้องกินยาอะไร ถ้าไม่ใช่ผู้ล่าก็จะบอกให้ทราบ เพราะบางทีอาจจะเป็ผีไร่ ผีนา ผีป่า มากระทำยาเยือกก็ได้ ก่อนจะลำเลียง หมอเหยาจะตั้งครุคายขึ้น ประกอบด้วย ถาดใบหนึ่ง มีผ้าขาวผืนหนึ่งปูรอง มีหมากเบ็งสวมขวดน้ำหอม (ขวดสีชา) รอบหมากเบ็ง จัดเทียน และดอกจำปาขาว (ลั่นทม) ปักไว้พร้อมหมาก พลุ บุหรี่ และถ้วยตราไก่ ซึ่งมีเทียนเล่มบาทคู่หนึ่งจัดไว้ในถ้วย นอกจากนี้มีกระจกเงา หวี ผอบน้ำมันเปิดฝาไว้ มวนยาสูบ 2 มวน จีบพลู 2 จีบ ลำหมาก ค่ายา ผ้าขาว ผ้าชัน ชัน 5 ชัน 8 ไซ้ไก่ 2 ฟอง เทียนคู่หนึ่ง ชันน้ำ ชันหมาก ชันพลู ชันดอกไม้ (ดอกจำปาขาว) เมื่อจัดเสร็จแล้วหัวหน้าหมอเหยา ก็จะลำเลียง โดยมี หมอแคนเป่าแคนประกอบลำเลียง แล้วคนอื่น ๆ ก็ลำไปด้วยกัน ถ้าเป็นผีให้มาเข้าทรง ผู้ป่วยก็จะลุกขึ้นพอร่าด้วยกัน และหายจากการป่วยไข้ แต่ก็มีน้อยราย

2. ผีปู้ตา ผีปู้ตาเป็นผีประจำหมู่บ้าน หรือผีหลักบ้าน ต้องปลูกหอโสงให้อยู่บริเวณที่มีผีปู้ตาอยู่เรียกว่า ดอนหอ ดอนจำ และมีนาสำหรับปู้ตาอยู่ดินบ้านเรียกว่า นาหอซึ่งจำเป็นผู้ทำ จำเป็นผู้ดูแลรักษาปู้ตา รักษาบ้าน รักษานาหอ และติดต่อดสื่อสารกับปู้ตา เมื่อมีผู้เจ็บป่วย สงสัยว่าผีปู้ตามากระทำ ก็เป็นหน้าที่ของจำจะไปขอต่อปู้ตาให้เลิกกระทำหรือไม่ให้ไปรบกวนลูกหลาน หรือถ้ามีผีอื่นมากวนบ้าน ก็แจ้งให้ปู้ตาไปขับไล่ให้ออกหนีไป แต่ละปีมีพิธีเลี้ยงผีปู้ตาปีละ 2 ครั้ง คือ ก่อนฤดูลงทำนาและเมื่อเสร็จสิ้นฤดูการทำนา ในพิธีเลี้ยงก็จะนำเหล้าไห ไก่ตัว พาข้าว พาหวาน ดอกไม้ รูปเทียน ไปไหว้และเลี้ยงปู้ตาซึ่งจะต้องไปทุกครัวเรือนขาดไม่ได้ในพิธีเลี้ยง จำจะเป็นผู้นำพาข้าว พาหวาน เหล้าไห ไก่ตัว กับขันการวะเข้าไปคารวะปู้ตาพร้อมกับขอให้ปู้ตาดูแลรักษาลูกหลานชาวบ้านรวมทั้งสัตว์เลี้ยงทุกชนิดทุกประเภทให้ปลอดภัยจากอันตรายใด ๆ ที่จะมาเบียดเบียน ครั้นพอสมควรแล้วก็ยกพาเลี้ยง (การวะ) เหล้านั้นออกมา แล้วเลี้ยงกันจนอิ่มหน้าสำราญ แล้วก็ลาปู้ตาคลับเรือนตน

การถือผีปู้ตานี้มีละลามาก เช่น จะแสกไส้แสกนาก่อนเลี้ยงปู้ตาไม่ได้ ถ้าฝ่าฝิ่นลวงเกินจะมีอันตรายเกิดแก่หมู่บ้าน ด่ากันยามค่ำคืนก็ไม่ได้ ในวันพระเจ้าจะตักน้ำตักข้าวเก็บหัวเก็บฝิ่นก็ไม่ได้ บ่าวสาวจะลวงเกินจับมือถือแขนหรือใกล้ชิดกันก็ไม่ได้ ผิดผีปู้ตาต้องปรับไหมใส่โทษ และเลี้ยงผีปู้ตานิเช่นนั้นจะมีอันตรายถึงแก่ชีวิต แม้แต่ต้นไม้ในดอนจำดอนหอจะไปอามาทำพินหรือไปตัดก็ไม่ได้เช่นกัน

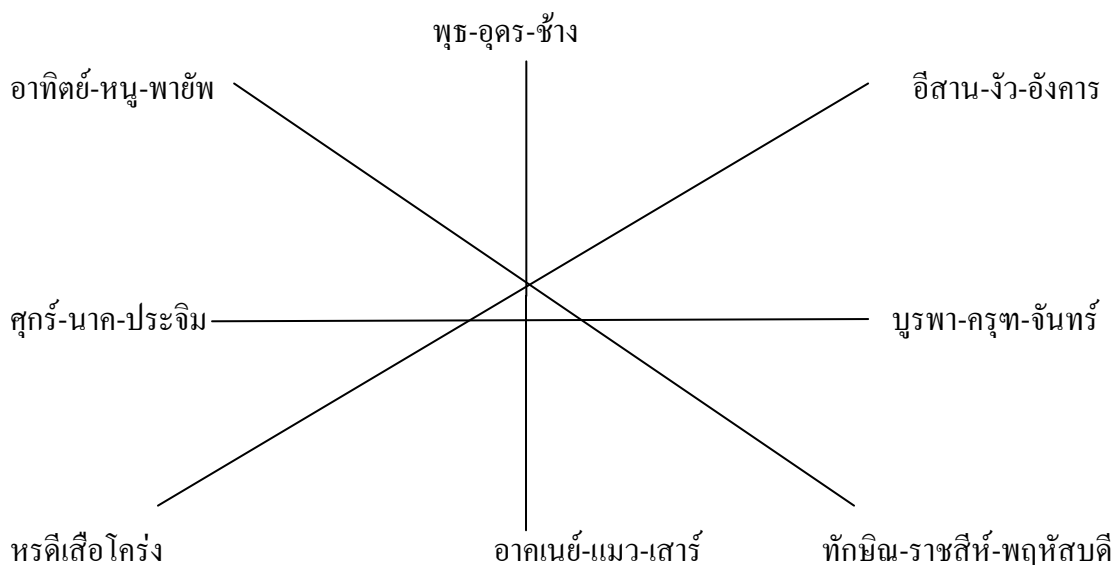
3. ผีตาแฮก เป็นผีประจำไร่นา ไม่เกี่ยวกับผีปู้ตาและผีบ้าน นานางแห่งอาจไม่มีผีตาแฮกแต่อาจจะมีอยู่ตามห้วยหนอง คลอง บึงที่อยู่ติดกับไร่นานั้น ๆ ก็ได้ ส่วนฝิ่นอื่น ๆ ก็จัดอยู่จำพวกผีตาแฮก จะต้องปลูกตบน้อย (กระท่อมเล็ก ๆ) ให้อยู่ การเลี้ยงผีตาแฮกจะเลี้ยงหลังเสร็จพิธีเลี้ยงผีปู้ตาแล้ว ก่อนจะลงนา ไถแฮก (แรกนาขวัญ) จึงเลี้ยง ในพิธีเลี้ยงก็จะนำเหล้าไห ไก่ตัว พาข้าว

พาทวาน จันบุชา มีดอกไม้ 1 คู่ เทียน 1 คู่ ชื่นผืนแพรวา 1 ยก ขึ้นไปเลี้ยง ได้เวลาพอสมควรซึ่งกะว่าผิดาแขกอ้อมแล้วก็ยกลงมา เฒ่าจ๋าก็จะยกเอาไก่ต้มมาคูดองไก่ เป็นการเลี้ยงตาย ถ้าปีนี้ฟ้าฝนจะดี ข้าวปลาอาหารจะได้ผลอุดมสมบูรณ์ คางไก่อก็จะไค้งนวยลง ถ้าไม่ได้หมากผลอุดมสมบูรณ์ คางไก่อก็จะไค้งนวยลง ถ้าไม่ได้หมากผลอุดมสมบูรณ์ คางไก่อก็จะชี้ขึ้นหรือคองไป ครั้นเสร็จพิธีเลี้ยงผิดาแขกแล้ว ก็ลงทำไร่ทำนา และเมื่อเสร็จหน้านาแล้วจะขึ้นบ้านก็ต้องเลี้ยงผิดาแขกอีก เป็นการบอกเล่าว่าเสร็จฤดูกาลเก็บเกี่ยวแล้ว จะขึ้นบ้านขึ้นเรือน แจ้งให้ทราบว่ทำอะไรทำนาปีนี้ ได้ผลเพียงใด เสร็จพิธีเลี้ยงแล้ว ขนข้าวขึ้นแล้ว (ยุ้งฉาง) ได้ก็เป็นอันเสร็จพิธี

ฤกษ์ยาม คนอีสานแต่โบราณเมื่อจะประกอบกิจการใด ๆ มักจะดูฤกษ์ยาม ถ้าฤกษ์ยามไม่ดีจะไม่ประกอบกิจการนั้น ๆ ฤกษ์ยามที่นิยมกัน ได้แก่ โคลงม้าแก้ว มีดังนี้

คำหนึ่งม้าแก้วขึ้นสู่สองคำ สองคำสี่ฟังธรรมป่าช้า สามคำล้างมือทำคองกิน สี่คำปลายตีน ตากแดด ห้าคำผิแหวดล้อมปองเอา หกคำลงสำเนาไปคำ เจ็ดคำเคราะห์อยู่ทำคองตน แปดคำความ กังวลสี่เสียง เก้าคำต้องเสียนพระราม สิบคำหาความดิบได้ สิบเอ็ดคำความทุกข์ไ้บ่มี สิบสองคำ ความบ่มีสักหยาด สิบสามคำเสวยราชชมพู่ สิบสี่คำศัตรูปองฆ่า สิบห้าคำถูกแม่วยหลวง

ในการประกอบกิจการใด ๆ ตามฤกษ์โคลงม้าแก้วนี้ ต้องหันหน้าไปตามทิศของวัน คือ จันทร-บูรพา อังคาร-อีสาน พุธ-อุดร พฤหัส-ทักษิณ ศุกร-ประจิม เสาร์-อาคนย์ และอาทิตย์-พายัพ ดังโคลงว่า อาทิตย์ พายัพ กัณฐักร ราชา จันทรบูรพา อสุภราโช อังคารอีสานราชสิงโห พุทธ ยกโขอครกาลัง พฤหัสทักษิณจามหิงสานัง ศุกรกาลมังสังปัจจิม เสาร์อาคนย์ชวะลั้ง ดังนี้

ภาพที่ 10 ฤกษ์โคลงม้าแก้ว

เทศกาลและประเพณีประจำปี

1. งานนมัสการองค์พระธาตุเชิงชุม จัดขึ้นในวันขึ้น 9 ค่ำถึง 15 ค่ำ เดือนยี่ของทุกปี จังหวัดสกลนคร ได้จัดให้มีงานสมโภช องค์พระธาตุเชิงชุมที่ยิ่งใหญ่เป็นประจำตามอรรถนิทาน กล่าวไว้ว่า วัดพระธาตุเชิงชุม เป็นสถานที่พระพุทธเจ้าเคยเสด็จมาโปรดชาวเมืองหนองหารหลวง และกล่าวไว้ว่าบริเวณนี้เป็นที่ประทับรอยพระบาทของพระพุทธเจ้า 4 พระองค์ คือ พระพุทธเจ้าทรงพระนามว่ากุกสันโธ โจนาคมน โกสสะโป และโคตมะ ซึ่งก่อนจะเสด็จดับขันธปรินิพพาน ต้องไปประทับรอยพระบาทไว้ทุกพระองค์ อย่างไรก็ตามจากหลักฐานเสมาหินที่พบอยู่รอบ ๆ วัดพระธาตุเชิงชุม และหลักฐานแท่นบุษารูปเคารพ ตลอดจนศิลาจารึกตัวอักษรขอมในพุทธศตวรรษที่ 15-16 ซึ่งอยู่ติดผนังทางเข้าภายในอุโมงค์พระธาตุเชิงชุม (ชั้นใน) ซึ่งก่อเป็นพระธาตุหรือสถูปขนาดเล็ก หลักฐานเหล่านี้บ่งบอกว่าบริเวณวัดพระธาตุเชิงชุม ได้มีชุมชนเกิดขึ้นต่อเนื่องกันมา โดยเฉพาะศิลาจารึกที่กรอบประตูทางเข้าปราสาทขอมหรือสถูป ซึ่งมีความกว้าง 49 เซนติเมตร ยาว 52 เซนติเมตร เขียนเป็นตัวอักษรขอมโบราณ องค์พระธาตุเชิงชุม เป็นเจดีย์มีลักษณะรูปปลียอดเหลี่ยมแบบลาวภายในทาด้วยศิลาแลงก่อขึ้นเป็นรูปเจดีย์ มีซุ้มประตูปิด เปิดทั้ง 4 ด้าน แต่มีประตูที่ใช้ได้เพียงประตูเดียว คือประตูทางทิศตะวันออก

2. งานประเพณีออกพรรษาแห่ปราสาทผึ้งและแข่งขันเรือยาวชิงถ้วยพระราชทานฯ กำหนดจัดงานแห่ปราสาทผึ้ง ในวันขึ้น 15 ค่ำ เดือน 11 ของทุกปี และก่อนหน้างานประมาณ 5 วัน จะมีการจัดการแข่งขันเรือยาวชิงถ้วยพระราชทานสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี และมีการประกวดรำหางนกยูง ในขบวนแห่เรือ ณ ริมฝั่งหนองหาร

3. งานประเพณีแข่งฝีพาย อ.พังโคน การแข่งฝีพายเป็นการแข่งในงานประเพณีบุญมหาชาติ หรือบุญพระเวศ หรือบุญพระเวศสันดร ของชาวบ้านไฮหย่อง ตำบลไฮหย่อง อำเภอพังโคน จังหวัดสกลนคร ซึ่งจัดขึ้นในวันขึ้น 14-15 ค่ำ เดือน 4 ของทุกปี

4. งานเทศกาลโล้รำลึก อ.กุสุมาลย์ งานเทศกาลโล้รำลึก เป็นงานประจำชาวโล้ จัดในวันขึ้น 4 ค่ำ เดือน 3 ของทุกปี ณ บริเวณที่ว่าการอำเภอกุสุมาลย์ การแสดงโล้ทั้งบั้งจะเริ่มในตอนสายของวันขึ้น 4 ค่ำ ตามประเพณีความเชื่อที่สืบทอดมาแต่อดีต เป็นการแสดงพิธีเยา (เชิญวิญญาณเข้าทรงคนป่วยลงสนามหรือแข่งสนาม) และพิธีเจียศาลารวมคน เพื่อให้เกิดรูปขบวนที่สวยงามเป็นจังหวะสอดคล้องกับดนตรีพื้นบ้านที่คิดเสียงเป่าเข้ากับท่วงทำนองของสาวโล้ที่มาร่วมแสดง เป็นจำนวนมาก ชาวโล้ถือว่าเป็นพิธีที่ศักดิ์สิทธิ์นอกจากนี้ในบริเวณงานจะมีการออกร้านจำหน่ายสินค้าพื้นบ้านนานาชาติให้แก่ผู้มาเที่ยวชมงานในราคาถูก การคมนาคมสะดวก รถยนต์เข้าถึงบริเวณงาน พื้นที่จัดงานห่างจากตัวจังหวัดประมาณ 40 กิโลเมตร

5. ประเพณีลอยพระประทีปพระราชทาน ลิบสองฝั่งโขงสกล กำหนดจัดงานขึ้นใน

วันเพ็ญเดือน 12 ของทุกปี โดยใช้ชื่อว่า เทศกาลลอยพระประทีปพระราชทาน สิบสองเพ็งไทสกล มีการตกแต่งรถขบวนแห่อัญเชิญไฟพระราชทานและพระประทีปพระราชทาน รวม 12 ขบวน และขบวนสภาวัฒนธรรมอันแสดงออกถึงวัฒนธรรมพื้นเมือง 6 เผ่า ขบวนนางนพมาศ และประชาชนจากทุกอำเภอและจังหวัดใกล้เคียงร่วมพิธีอัญเชิญพระประทีปด้วยขบวนที่ ตกแต่งแสงสีที่สวยงาม ไปลงลอยที่สระพังทอง สวนสมเด็จพระศรีนครินทร์ฯ

6. ประเพณีไหลเรือไฟ ประเพณีไหลเรือไฟของชาวบ้านต่างอย เป็นพิธีที่ชาวบ้านจัดขึ้น เพื่อถวายเป็นสักการะบูชาอุปโลกนบริโลกตามแม่น้ำพุง พิธีนี้ถือเป็นประเพณีดั้งเดิมของชาวบ้าน ตั้งแต่สมัย ปู่ ย่า ตา ทวด ซึ่งหากจะนับเป็นกาลเวลาที่ถือปฏิบัติมาเป็นเวลาหลายร้อยปี เหตุที่ทำให้ พิธีไหลเรือไฟขึ้นครั้งแรกมีผู้เล่าผู้แก่ เล่าว่า มีพระสงฆ์รูปหนึ่งเดินธุดงค์มาจำพรรษาอยู่ที่ริมแม่น้ำ พุง บ้านต่างอย เป็นผู้ริเริ่มและชักชวนชาวบ้านทำพิธี ในวันเพ็ญขึ้น 15 ค่ำ เดือน 10 (ตรงกับวัน ทำบุญข้าวสาก) ในสมัยโบราณชาวบ้านได้นำต้นกล้วยมาประกอบเป็นเรือไฟโบราณแล้วประดับ ด้วยส่วนที่เป็นก้านและใบ นำจีตะบอง (จีต้าย) จำนวนหลายสิบล้อม (หลายสิบล้อม) มามัดติดกับเรือ ด้วยดอก (ไม้ไผ่ที่เหลาบาง ๆ) พอสะลุ่มมืด (พลบค่ำ) ผู้เล่าผู้แก่ หนุ่มสาว ก็ตั้งขบวนแห่เรือไฟมา ลอยที่แม่น้ำพุง ซึ่งเป็นลำน้ำขนาดใหญ่ที่ชาวบ้านต่างอย ใช้เป็นน้ำดื่มและน้ำใช้ ไหลผ่านหมู่บ้าน ก่อนปล่อยเรือจะจุดตะบองให้มีแสงสว่างไสว ไปตามลำน้ำ ชาวบ้านเรียกประเพณีดังกล่าวว่า บุญไหลเรือไฟ นอกจากจะเป็นการทำบุญแล้ว อาจจะกล่าวได้เป็นงานสังคมอย่างหนึ่ง เพราะผู้คนที่ มาชุมนุมกันมาจากหลายหมู่บ้าน ให้มารู้จักสนิทสนมกัน โดยเฉพาะหนุ่มสาวที่มีโอกาสมา พบปะกัน จนถึงกับได้กินดอง (แต่งงาน) เป็นคู่ชีวิตที่สุขสราญรื่น ส่วนผู้ใหญ่ได้มีโอกาสมาร่วม พิธีกรรมเป็นผู้แสดงออกให้เห็นถึงการมีจิตยึดมั่นในประเพณี เป็นตัวอย่างที่ดีแก่ลูกหลานและ ชนรุ่นหลัง ส่วนเด็กนั้นแม้ไม่ได้ร่วมสังคมแบบหนุ่มสาวและผู้ใหญ่เขาก็ได้ร่วมรู้เห็นวัฒนธรรม ประเพณีที่ผู้ใหญ่ได้ทำให้เห็น ปัจจุบันได้มีการประยุกต์ทำเรือไฟให้สวยงาม โดยนำไปตอง ใบไม้ มาประกอบเป็นลำเรืออย่างสวยงาม มีขบวนแห่ที่ยิ่งใหญ่มีการแสดงออกถึงขนบธรรมเนียม ประเพณีของหมู่บ้านหรือคุ้มต่าง ๆ เป็นที่ประทับใจแก่ผู้พบเห็นเป็นอย่างยิ่ง โดยเฉพาะอย่างยิ่งเรือ ไฟบก (ภาคกลางวัน) จะประดับตกแต่งด้วยวัฒนธรรมชาติอย่างประณีต สวยงามมากแตกต่างจาก ที่อื่น ๆ ซึ่งในแต่ละปี จะมีการพัฒนาให้ดียิ่งขึ้น เพื่อดึงดูดและเชิญชวนนักท่องเที่ยวให้มาสัมผัส กับวัฒนธรรมประเพณี อันยิ่งใหญ่ของชาวอำเภอต่างอย จังหวัดสกลนครต่อไป

7. ประเพณีบุญบั้งไฟ อ.พังโคน นิยมทำกันในเดือน 6 ของทุกปี โดยมีจุดมุ่งหมายสำคัญ ได้แก่ จุดมุ่งหมายในการขอฝน ชาวบ้านในภาคอีสานถือว่าบุญบั้งไฟเป็นพิธีกรรมที่มีความสำคัญ มาก เพราะเชื่อว่าหากหมู่บ้านใด ไม่จัดงานบั้งไฟก็อาจก่อให้เกิดภัยพิบัติ เช่น โรคภัยไข้เจ็บ

หรือทุกภิกขภัยแก่ชุมชนได้ ในขณะที่ช่วงจัดงานนี้เป็นช่วงที่ชาวบ้านมีงานต้องทำมาก เนื่องจากเป็นฤดูของการทำนาปี ฉะนั้นที่ประชุมผู้ใหญ่บ้าน จึงต้องปรึกษาหารือกันเพื่อตัดสินใจว่าจะจัดหรือไม่ในปีนั้น หากตัดสินใจว่าจะไม่จัดแล้ว ก็จำเป็นต้องไปทำพิธีที่ศาลปู่ตาของบ้าน เพื่อขออนุญาตเลื่อนงานบุญนี้ไปในปีหน้า การจัดงานและการละเล่นในประเพณีบุญบั้งไฟ ในวันสุกดิบ ชาวบ้านจะจัดขบวนแห่บั้งไฟ ยังศาลปู่ตาของหมู่บ้าน ทำพิธีเช่นสรงวง มีการจุดบั้งไฟที่ใช้ในการเสี่ยงทาย เพื่อเสี่ยงทายดูความอุดมสมบูรณ์และความสำเร็จในการทำนาปีนั้น จากนั้นก็พากันกินเหล้าฟ้อนร่ำรอบศาลปู่ตาเป็นที่สนุกสนาน จากนั้นก็พากันแห่บั้งไฟไปยังสถานที่จัดงาน หรือหมู่บ้านที่จัดงานบุญบั้งไฟเพื่อจุดแข่งขันประกวด ประชันกันต่อไป ในปีปัจจุบันบั้งไฟที่ใช้จุดแข่งขัน มีหลากหลายที่นิยมเรียกกัน ได้แก่บั้งไฟหมื่น บั้งไฟแสน บั้งไฟล้าน ซึ่งมีขนาดของดินปืน มากน้อยแตกต่างกันไป ในจังหวัดสกลนครปัจจุบัน ที่นิยมจัดงานประเพณีบุญบั้งไฟมีหลายหมู่บ้าน เช่น ตำบลม่วงไข่ แต่การจัดงานประเพณีบุญบั้งไฟที่ยิ่งใหญ่ คือ อำเภอพังโคน จังหวัดสกลนคร

8. เทศกาลสัปดาห์วิสาขบูชา จังหวัดสกลนครได้จัดงานสัปดาห์วิสาขบูชาขึ้น

ในเดือน 6 ของทุกปี รวม 7 วัน 7 คืน มีกิจกรรมที่สนใจมากมาย ล้วนเป็นเอกลักษณ์ของชาว จังหวัดสกลนครทั้งสิ้น เช่น นิทรรศการวันสำคัญของวันวิสาขบูชาและประวัติความเป็นมา ของพระเกจิอาจารย์ การประกวดสวดมนต์หมู่ทำนองสรภัญญะ การประกวดโตะหมู่บูชา การประกวดกระทงโบราณ การประกวดโคมบัวประเภทแขวน การบวชนกขัมมะ การจัดธรรม ทักษนาจรสักการะสิ่งศักดิ์สิทธิ์ 9 แห่ง การฟังพระธรรมเทศนา การจัดขบวนแห่ และการประกวด ประทีปโคมดอกบัวที่ยิ่งใหญ่ การประดับโคมแขวน บนถนนสายธรรมะ การแห่พะวงแสนคร 12 และประชาชนทุกหมู่เหล่าร่วมกันนุ่งขาวห่มขาวทั้งจังหวัดสกลนคร

9. เทศกาลเย็นทั่วหล้ามหาสงกรานต์ จังหวัดสกลนครได้จัดงานวันสงกรานต์ขึ้น โดยใช้ ชื่องานว่า เทศกาลเย็นทั่วหล้ามหาสงกรานต์ จัดขึ้นในระหว่างวันที่ 13-15 เมษายน ของทุกปี โดยมี วัตถุประสงค์เพื่อส่งเสริมการท่องเที่ยวของจังหวัดและสร้างความสามัคคีในชุมชน โดยมีการจัด กิจกรรมที่หลากหลาย เช่น พิธีทำบุญตักบาตร ปล่อยปลา ณ บริเวณสะพานทอง พิธีรดน้ำขอพร ผู้ว่าราชการจังหวัด พิธีแห่พระพุทธรูปและเทพีสงกรานต์ พิธีเปลี่ยนผ้าอังสะหลวงพ่อบัณฑิตแสน สรงน้ำพระ รดน้ำขอพรผู้สูงอายุ การทำความสะอาดบ้านเรือน ถนน ตลาด ร้านค้า พิธีทำบุญสืบ ชะตาดำเมือง รดน้ำขอพรผู้สูงอายุ 3 เชื้อชาติ (ไทย จีน เวียดนาม) งานถนนคนเดินเพลินเพลินวัน สงกรานต์ โดยมีการปิดถนนสุขเกษมเป็นระยะทางประมาณ 1 กิโลเมตร มีร้านค้าอาหารพื้นเมือง กระจายอยู่สองข้างถนน มีเวทีการแสดง 3 จุด มีการจำหน่ายสินค้าพื้นเมือง (OTOP) แต่ละเวทีมีการประกวดและการแสดงมากมาย เช่น เวทีศิลปวัฒนธรรม มีการประกวดหุ่นน้อยสงกรานต์

และการประกวดร้องเพลงลูกทุ่งมีองค์การบริหารส่วนจังหวัดสกลนครร่วมกับสำนักงานวัฒนธรรมจังหวัดสกลนครรับผิดชอบ เวทีการแสดงของสาธารณสุขจังหวัด เวทีการแสดงของเทศบาลเมืองสกลนคร เป็นต้น นอกจากนี้ยังมีกิจกรรมที่น่าสนใจคือ การประกวดอาหารพื้นบ้าน การประกวดผู้สูงอายุ เดินวิ่งสุขภาพครอบครัวอบอุ่น การแข่งขันกีฬาพื้นบ้าน และงานพาแลง เป็นต้น

10. ประเพณีแห่ดาวคริสต์มาสในคืนวันคริสต์มาส ฟีน้องคริสต์ชนคาทอลิกตามโบสถ์ต่าง ๆ มีการแห่ดาวคริสต์มาส เป็นประเพณีสืบเนื่องมาทุก ๆ ปี เพื่อให้เป็นประเพณีนิยมพระอัครสังฆราชลอเรนซ์ คายน์ แสตนพลออัน ได้จัดให้มีกิจกรรมแห่ดาวคริสต์มาสขึ้นในเขตเทศบาลเมืองสกลนคร โดยในปีแรก ๆ ได้มีการแห่ดาวในเขตเทศบาลเมืองสกลนคร ประกอบด้วยรถสามล้อปั่นประมาณ 20 คัน รถจักรยานยนต์ประมาณ 4-5 คันและรถยนต์จำนวนไม่มากนัก แห่ไปตามถนนสายหลักในเขตเทศบาลเมืองสกลนคร ครั้นในปีต่อ ๆ มา ขบวนแห่ดาวได้รับความสนใจและมีผู้เข้าร่วมขบวนเป็นจำนวนมากขึ้น และยิ่งใหญ่ขึ้น มีผู้นำดาวขนาดต่าง ๆ ทั้งเล็ก ใหญ่ ประดับประดาด้วยแสงสีที่สวยงามจากวัดต่าง ๆ ในเขตอัครสังฆมณฑลท่าแร่-หนองแสง เข้าร่วมขบวนแห่มากขึ้นตามลำดับ ดาวที่ส่งเข้าร่วม มีการพัฒนาทั้งด้านความสวยงาม ความประณีตบรรจง สรา้งสรรค์ และมีความหมายเกี่ยวข้องกับวันพระคริสต์สมภพมากยิ่งขึ้น

การละเล่นพื้นเมือง

จังหวัดสกลนครมีการละเล่นหลายชนิดด้วยกัน ซึ่งมีความแตกต่างกันไปตามแต่ละวัฒนธรรมของกลุ่มชาติพันธุ์ การละเล่นดังกล่าวแสดงให้เห็นอัตลักษณ์และวิถีชีวิตของชาวบ้านได้อย่างชัดเจนตามกลุ่มชาติพันธุ์นั้น ๆ ดังนี้

1. รำมวยโบราณ อำเภอเมืองสกลนคร
2. รำภูไท อำเภวาริชภูมิ
3. การเล่นกลองเส็ง อำเภวาริชภูมิ
4. การเล่นโส้ทั้งบั้ง อำเภอกุสุมาลย์
5. โย้ยกลองเลง อำเภออากาศอำนวย

โบราณสถาน โบราณวัตถุและโบราณคดี ได้แก่

1. พระธาตุภูเพ็ก ตำบลนาหัวบ่อ อำเภอพรรณานิคม
2. พระธาตุคุ่ม ตำบลจิวค่อน อำเภอเมืองสกลนคร
3. พระธาตุนารายณ์แจงเวง อำเภอเมืองสกลนคร
4. พระธาตุเชิงชุม อำเภอเมืองสกลนคร
5. สะพานขอม อำเภอเมืองสกลนคร
6. เจดีย์หิน อำเภอสว่างแดนดิน

7. แหล่งโบราณคดีบ้านคอนหงษ์ อำเภอสว่างแดนดิน
8. กู่พันนา อำเภอสว่างแดนดิน
9. ภูมิพระอาจารย์มั่น ภูริทัตโต วัดป่าภูริทัตตถิราวาส อำเภอพรรณานิคม
10. หอไตรวัดพระธาตุเชิงชุมวรวิหาร อำเภอเมืองสกลนคร
11. พระธาตุอุโมงค์ วัดป่าธาตุศรีทอง อำเภอวานรนิวาส

พัฒนาการทางประวัติศาสตร์ของจังหวัดสกลนคร

สกลนคร เป็นแหล่งธรรมะ มีปูชนียสถานที่สำคัญทางพระพุทธศาสนาหลายแห่ง เช่น พระธาตุเชิงชุม พระธาตุคูม พระธาตุนารายณ์แจงเวง พระธาตุศรีมงคล พระธาตุภูเพ็ก และมีพระเกจิอาจารย์ดังที่เป็นที่รู้จักของคนทั้งประเทศ อาทิ พระอาจารย์มั่น ภูริทัตโต พระอาจารย์ฝั้น อาจาโร หลวงปู่หลุย จันทสาโร พระอาจารย์วัน อุตตโม และหลวงปู่เทศก์ เทศก์รังสี เป็นต้น

จังหวัดสกลนครตั้งอยู่บริเวณภาคตะวันออกเฉียงเหนือตอนบน มีประวัติศาสตร์มายาวนาน ตั้งแต่สมัยก่อนประวัติศาสตร์ โดยมีการขุดพบฟอสซิลไดโนเสาร์บริเวณแนวทิวเขาภูพาน อำเภอวาริชภูมิ ภาพเขียนสีก่อนประวัติศาสตร์ ชุมชน โบราณในพื้นที่จังหวัดสกลนครอยู่ร่วมสมัยเดียวกับอารยธรรมบ้านเชียงในจังหวัดอุดรธานี จากการสำรวจแหล่งชุมชน โบราณในพื้นที่แอ่งสกลนคร บริเวณลุ่มแม่น้ำสงครามครอบคลุมพื้นที่บางส่วนของอำเภอบ้านดุง อำเภอหนองหาน จังหวัดอุดรธานี อำเภอสว่างแดนดิน อำเภอวาริชภูมิ อำเภอพังโคน อำเภอวานรนิวาส อำเภอพรรณานิคม และรอบ ๆ หนองหาร อำเภอเมืองสกลนคร พบแหล่งโบราณคดีก่อนประวัติศาสตร์จำนวน 83 แห่ง ชุมชน โบราณของแอ่งสกลนครนี้มีอายุประมาณ 600 ปีก่อนพุทธกาล จนถึงพุทธศตวรรษที่ 8 (ระหว่าง 3,000-1,800 ปีมาแล้ว) จากหลักฐานการค้นพบต่าง ๆ ของที่นี้พบว่า ชุมชน โบราณในแอ่งสกลนครได้มีการรวมตัวกันเป็นสังคมขนาดใหญ่และอาจจะพัฒนาเป็นสังคมเมืองในสมัยต่อมาสกลนครเดิมชื่อ เมืองหนองหารหลวง แห่งอาณาจักรขอมโบราณ โดยขุนขอมราชบุตรเจ้าเมืองอินทปัฐนคร ซึ่งได้อพยพครอบครัวและบ่าวไพร่มาจากเมืองเขมรมาสร้างเมืองใหม่ที่ริมหนองหารหลวง บริเวณท่านางอาบ ปัจจุบันเรียกว่าท่าศาลา อำเภอโคกศรีสุพรรณ มีเจ้าปกครองเรื่อยมาจนถึงสมัยพระเจ้าสุวรณภิงการะ เมื่อเกิดฝนแล้งทำให้ราษฎรอพยพไปเมืองเขมร เมืองหนองหารหลวงจึงร้างอยู่ระยะหนึ่ง ครั้นถึงพุทธศตวรรษที่ 19 เมื่อสกลนครอยู่ภายใต้อิทธิพลของอาณาจักรล้านช้าง จึงได้เปลี่ยนชื่อเมืองเป็น เชียงใหม่หนองหาร หรือเมืองสระหลวง หลังจากนั้นเมืองสกลนคร คงอยู่ใต้การปกครองกันไปมา ระหว่างอาณาจักรล้านช้างกับอาณาจักรสุโขทัย และไม่ค่อยมีบทบาททางประวัติศาสตร์ที่โดดเด่นนัก

จนมาถึงสมัยกรุงศรีอยุธยา ผู้คนกระจัดกระจายเป็นชุมชนเล็ก ๆ ทำมาหากินตามริมหนองหาร จ่ายส่วย อากรให้เจ้าแขวงประเทศราชศรีโคตรบอง เพื่อถวายต้นไม้เงิน ต้นไม้ทองให้แก่ราชธานีกรุงศรีอยุธยาในสมัยนั้น

จนมาถึงในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช ได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้อุปฮาดเมืองกาฬสินธุ์ พร้อมด้วยครอบครัวมาตั้งบ้านเมืองดูแลรักษาองค์พระธาตุเชิงชุม จนมีผู้คนมากขึ้นแล้วจึงโปรดเกล้าฯ ให้ยกบ้านธาตุเชิงชุมเป็น เมืองสกลทวาปี โดยแต่งตั้งให้อุปฮาดเมืองกาฬสินธุ์เป็นพระธานี เจ้าเมืองสกลทวาปีคนแรก ต่อมาปี พ.ศ. 2369 รัชสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้เกิดกบฏเจ้าอนุวงศ์เวียงจันทน์ เจ้าเมืองสกลทวาปีไม่ได้เตรียมกำลังป้องกันเมือง เจ้าพระยาบดินทรเดชา (สิงห์ สิงหเสนี) เป็นแม่ทัพมาตรวจราชการเห็นว่าเจ้าเมืองกรมการไม่เอาใจใส่ต่อบ้านเมือง ปล่อยให้ข้าศึก (ทัพเจ้าอนุวงศ์) ล่วงล้ำไปเมืองนครราชสีมาได้โดยง่าย จึงสั่งให้นำตัวพระธานีไปประหารชีวิตที่หนองทรายขาว พร้อมกับกวาดต้อนผู้คนในเมืองสกลทวาปีไปอยู่ที่เมืองกบินทร์บุรีบ้าง เมืองประจันตคามบ้าง ให้คงเหลือรักษาองค์พระธาตุเชิงชุมแต่เพียงพวกเพี้ยศรีคอนชุม ตำบลธาตุเชิงชุม บ้านหนองเหียน บ้านจานเพ็ญ บ้านอ่อมแก้ว บ้านธาตุเจงเวง บ้านพราน บ้านนาดี บ้านวังยาง และบ้านพรรณา รวม 10 ตำบล เพื่อให้เป็นข้าปฏิบัติพระธาตุเชิงชุมเท่านั้น

ในสมัยต่อ ๆ มาได้มีราชวงศ์กาแห่งเมืองมหาชัยกองแก้วทางฝั่งซ้ายแม่น้ำโขง ได้อพยพข้ามแม่น้ำโขงเข้ามาขอพึ่งพระบรมโพธิสมภาร ขอสร้างบ้าน แปรเมืองขึ้นใหม่ที่เมืองสกลทวาปี พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ราชวงศ์กาเป็นพระยาประเทศธานี (กา) ในตำแหน่งเจ้าเมืองสกลทวาปี และทรงเปลี่ยนนามเมืองใหม่เป็นเมืองสกลนคร ตั้งแต่บัดนั้นมา จนถึง พ.ศ. 2435 รัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว การปกครองเมืองสกลนคร จึงเปลี่ยนเป็นรูปแบบการปกครองส่วนภูมิภาคณฑลเทศาภิบาล โดยส่วนกลางส่งพระยาสุริยเดช (กาจ) มาเป็นข้าหลวงเมืองสกลนครคนแรก

ยุคสมัยประวัติศาสตร์ของเมืองสกลนครตามลักษณะการเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรมตามส่วนอื่น ๆ ของภาคอีสาน ได้มีรายละเอียด ดังนี้

1. สมัยประวัติศาสตร์ตอนต้น

เริ่มตั้งแต่ราวพุทธศตวรรษที่ 7 เป็นต้นมา ที่มีการรับเอาอารยธรรมอินเดียอย่างแพร่หลายเข้ามาและกระจายไปทั่วภาคอีสาน เกิดเป็นแคว้นแคว้นต่าง ๆ ที่มีความสัมพันธ์กันกับบ้านเมืองในแคว้นอื่น ๆ และมาสิ้นสุดในราวพุทธศตวรรษ 12 เมืองสกลนครเป็นส่วนหนึ่งของภาคอีสานจึงได้รับอิทธิพลดังกล่าวด้วย

2. สมัยทวารวดี

เริ่มตั้งแต่พุทธศตวรรษที่ 12-16 เป็นสมัยที่มีหลักฐานจารึก โบราณวัตถุ โบราณสถาน ที่แสดงให้เห็นถึงความสัมพันธ์ของบ้านเมืองในภาคอีสานกับแคว้นเจนละในกลุ่มแม่น้ำโขงและแคว้นทวารวดีในกลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยา

อารยธรรมอินเดียได้แพร่ขยายเข้ามาในรูปศาสนคติในการปกครองและประเพณีในราชสำนัก นักโบราณคดีและนักประวัติศาสตร์ส่วนใหญ่มีความเห็นว่าบ้านเมืองในภาคอีสานสมัยนี้รวมเป็นหนึ่งในแคว้นเจนละ อันมีเมืองอีสานปุระเป็นเมืองหลวง ซึ่งในจดหมายเหตุจีนสมัยราชวงศ์ถังกล่าวถึงว่า เมืองในอีสานตกอยู่ภายใต้อำนาจของกษัตริย์เจนละบางพระองค์

3. สมัยขอมหรือเจนละ

นับตั้งแต่ที่ราบลุ่มสองฝั่งของแม่น้ำโขงจากจังหวัดอุบลราชธานีขึ้นไปจังหวัดนครพนม และหนองคาย ได้พบโบราณสถานแบบขอมในย่านนี้ แสดงให้เห็นถึงการแพร่หลายของวัฒนธรรมขอมตามลำดับแม่น้ำโขง เริ่มตั้งแต่พุทธศตวรรษที่ 14-18

สกลนครมีความสัมพันธ์ทั้งในทางการเมืองและวัฒนธรรมกับขอมมาช้านาน ในสมัยพุทธศตวรรษที่ 14-15 ปรากฏว่าพบศาสนสถานแบบขอม เช่น ฐานปราสาทอิฐขนาดเล็กที่พระธาตุคุ่ม ครั้นถึงพุทธศตวรรษที่ 16 เป็นต้นมา ในช่วงพุทธศตวรรษที่ 16 นี้ เป็นช่วงที่เมืองสกลนครได้รับอิทธิพลของขอมสมัยพระนครมี 3 รัชกาล คือพระเจ้าสุริยวรมันที่ 1 (ระหว่างพ.ศ. 1545-1593) พระเจ้าสุริยวรมันที่ 2 (ระหว่าง พ.ศ. 1656-1693) และพระเจ้าชัยวรมันที่ 7 (ระหว่างพ.ศ. 1724-1761) ส่วนรัชสมัยอื่น ๆ นั้นไม่ค่อยมีบทบาทมากนักเนื่องจากกษัตริย์ทรงอ่อนแอและเกิดความยุ่งยากภายในราชอาณาจักร

4. สมัยล้านช้าง

เมืองสกลนครเป็นอิสระจากการครอบครองของขอม ภายหลังจากขอมเสื่อมอำนาจลงในภาคอีสานในปลายพุทธศตวรรษที่ 19 อาณาจักรล้านช้างได้ตั้งตนเป็นอิสระใน พ.ศ. 1896 โดยเจ้าฟ้าชุ่มได้รับการสนับสนุนจากพระเจ้าแผ่นดินแห่งนครนให้ไปปกครองเมืองเชียงทอง (หลวงพระบาง) ต่อมาได้รวบรวมลาวให้เป็นปึกแผ่นสำเร็จ และดำเนินนโยบายเป็นไมตรีกับพระเจ้าลิไทแห่งกรุงสุโขทัยและสมเด็จพระรามาธิบดีที่ 1 (อู่ทอง) โดยได้ตกลงแบ่งอาณาเขตล้านช้างกับอยุธยา ตามแนวภูเขาแดงพระยาพ่อ (คงพระยาไฟ) ปัจจุบันคือ เทือกเขาแดงพญาเย็น และภูสามเส้า (ภูเขาเพชรบูรณ์) นั่นคือ ดินแดนอีสานทั้งหมดตกอยู่ภายใต้อำนาจของอาณาจักรล้านช้างภายใต้ อำนาจเหนือดินแดนอีสานทั้งหมด เจ้าฟ้าชุ่มได้สร้างความมั่นคงให้กับอาณาจักรโดยการเลียนแบบการจัดระเบียบการปกครองแบบเขมร ทรงทำนุบำรุงศาสนา ดังนั้นเจ้าฟ้าชุ่มไม่ใช่แต่เฉพาะรวบรวมชนชาติลาวเท่านั้น ยังทำให้อารยธรรมเขมรและพระพุทธศาสนานิกายเถรวาทจากดินแดนตอนใต้

กระจายขึ้นมายังดินแดนตอนเหนือ ซึ่งก่อให้เกิดการผสมผสานทางสังคมวัฒนธรรมจนทำให้อาณาจักรล้านช้าง มีบทบาทสำคัญในการสร้างอารยธรรมลุ่มแม่น้ำโขง

ในพ.ศ. 2250 อาณาจักรล้านช้างเกิดความแตกแยกในหมู่อราชวงศ์แบ่งออกเป็น 3 อาณาจักร คือ หลวงพระบาง เวียงจันทน์ และจำปาศักดิ์ ผลของความขัดแย้งทำให้เกิดการแยกตัวของเจ้านายหรือขุนนางพร้อมด้วยผู้คนไปตั้งหลักแหล่งชุมชนอยู่ใหม่นอกอาณาเขต คือ แถบริมฝั่งแม่น้ำโขงฝั่งขวา ตั้งแต่จังหวัดเลย หนองบัวลำภู หนองคาย อุดรธานี สกลนคร จนถึงนครพนม ซึ่งถือว่าเป็นส่วนหนึ่งของอาณาจักรล้านช้างในขณะนั้น

5. สมัยรัตนโกสินทร์

การสร้างบ้านแปลงเมืองในสกลนครปรากฏชัดเจนตั้งแต่รัชสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช รัชกาลที่ 1 เป็นต้นมา กล่าวคือภายหลังเมืองหนองหานกลายเป็นเมืองร้าง แต่จะร้างไปกี่ปีไม่ปรากฏ ครั้นต่อมาในแผ่นดินสยาม พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราชทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้อุปฮาดเมืองกาฬสินธุ์ (ไม่ปรากฏนาม) พร้อมด้วยครอบครัว ไพร่พลตัวเล็ก มาตั้งรักษาพระธาตุเชิงชุม ณ ตำบลธาตุเชิงชุม และหมู่บ้านอื่น ๆ ในหลายตำบล เมื่อมีผู้คนมากขึ้นพอจะตั้งเมืองได้ จึงโปรดเกล้าฯ ให้ยกบ้านธาตุเชิงชุม เป็น “เมืองสกลนครทวาปี” เมื่อพ.ศ. 2329 ตั้งให้อุปฮาดเมืองกาฬสินธุ์เป็น “พระธานี” เจ้าเมืองสกลนครทวาปีคนแรก

6. สกลนครระหว่าง พ.ศ. 2475-ปัจจุบัน

ภายหลังจากเมืองสกลนครและแขวงต่าง ๆ ได้มีการเปลี่ยนชื่อเป็นจังหวัดสกลนคร ตั้งแต่พ.ศ. 2459 แล้ว ได้มีการพัฒนาบ้านเมืองตามนโยบายของทางราชการมาโดยตลอด จนถึงสมัยการเปลี่ยนแปลงการปกครองจากระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์มาเป็นประชาธิปไตย ในพ.ศ. 2475 จังหวัดสกลนครค่อย ๆ เริ่มเปลี่ยนแปลงไปจากเดิม กล่าวคือ เกิดการก่อตั้งชุมชนขยายตัวออกไปเนื่องจากการเพิ่มประชากรและขยายขึ้นจนถึงปัจจุบัน เมื่อวิถีชีวิตสมัยใหม่เข้ามามีอิทธิพลมากขึ้น ตึกดินซึ่งเคยแสดงถึงวิถีชีวิตของบรรพบุรุษของคนในเมืองริมถนนเจริญเมือง และถนนสุขเกษม ซึ่งเป็นถนนสายหลักไม่ได้รับความนิยมนักคนรุ่นหลัง

จากการศึกษาภูมิสังคมและวัฒนธรรมของจังหวัดสกลนครพบว่า เป็นจังหวัดที่มีประวัติศาสตร์ที่ยาวนานและมีความเจริญรุ่งเรืองมาในอดีตสืบทอดต่อกันมา ประชากรในจังหวัดประกอบด้วยกลุ่มชาติพันธุ์ต่าง ๆ มีความหลากหลายในพิธีกรรม แต่มีแกนกลางในการดำเนินวิถีชีวิตด้วยการนับถือพุทธศาสนาเป็นเครื่องยึดเหนี่ยวจิตใจจึงทำให้สกลนครเป็นจังหวัดที่มีความแตกต่างของกลุ่มประชากร แต่สามารถดำรงอยู่ได้ด้วยการผสมผสานวัฒนธรรม ดังนั้นจังหวัดสกลนครจึงได้ชื่อว่าเป็นดินแดนแห่งพุทธธรรมสมดังคำกล่าวของคำขวัญประจำจังหวัด

บทที่ 3

ผญา ผญาภาษิต ทูนทางสังคมและวัฒนธรรม

การวิจัยเรื่อง ผญาภาษิต: ทูนทางสังคมและวัฒนธรรมสกจนครนี้จะศึกษาถึงความหมาย ความเป็นมา ลักษณะประเภทของผญา ผญาภาษิตที่สะท้อน พุทธธรรม ภูมิปัญญา ประเพณีและวัฒนธรรมและผญาภาษิตในฐานะที่เป็นทูนทางสังคมและวัฒนธรรมของจังหวัดสกจนคร เพื่อที่จะได้เรียนรู้และเข้าใจวรรณกรรมมุขปาฐะหรือคำคม อันเป็นภาษิตท้องถิ่นอีสานที่เกิดจากบรรพชนผู้รู้ที่เป็นปราชญ์โบราณชาวอีสานเกิดทักษะทางด้านปัญญา นำเอาแนวความคิดของการเคารพเชื่อฟังครูอาจารย์ตลอดจนปฐนียบุคคลที่เป็นหลักของการนำเอาจารีตประเพณี วัฒนธรรม ขนบธรรมเนียม พิธีกรรมสืบต่อกันมาทั้งตัวบุคคลเองที่เป็นรูปธรรมเป็นแบบอย่างตลอดจนการสร้างตำราที่เป็นลายลักษณ์อักษรขึ้นหรือเป็นคำพูดที่กล่าวปากต่อปาก คนต่อคน สืบต่อกันมาเป็นคำสอนต่าง ๆ คำสุภาษิตสอนใจ โน้มน้ำใจ คำผญาอันเป็นขุมพลังทางปัญญาของคนไทยเชื้อสายลาวในอีสานของไทยนำมาใช้กับเยาวชนเพื่อที่จะใช้เป็นเครื่องมือในการศึกษา ให้เป็นบุคคลที่ฉลาดมีเหตุมีผลเพื่อที่จะนำไปใช้ในการแก้ปัญหาในการดำเนินชีวิตรู้จักปรับตัว เข้ากับสังคมได้ทำให้เกิดการพัฒนาตนเองซึ่งเป็นส่วนหนึ่งที่ช่วยผลักดันให้เกิดสมาชิกที่ดีในสังคม และการที่จังหวัดสกจนครมีทรัพยากรมนุษย์ที่มีคุณภาพก็จะส่งผลให้สกจนครเป็นจังหวัดที่มีทูนทางสังคมและทูนทางวัฒนธรรมที่เป็นพื้นฐานในการส่งเสริมให้เกิดการพัฒนาสังคมได้รวดเร็ว ยิ่งขึ้นซึ่งรายละเอียดในบทนี้จะประกอบด้วย ดังนี้

1. ความรู้ทั่วไปเกี่ยวกับผญาและผญาภาษิต
2. ผญาภาษิตที่สะท้อนพุทธธรรม
3. ผญาภาษิตที่สะท้อนภูมิปัญญาไทย
4. ผญาภาษิตที่สะท้อนประเพณีและวัฒนธรรม
5. ทูนทางสังคมและวัฒนธรรม
6. ผญาภาษิตในฐานะทูนทางสังคมและวัฒนธรรม

ความรู้ทั่วไปเกี่ยวกับผญาและผญาภาษิต

ความหมายของผญา

จากการศึกษาความหมายของผญา มีนักวิชาการหลายท่านได้ให้ความหมายผญาไว้ดังต่อไปนี้

วิสุทธิ บุญยกุล (2520, หน้า 504) ได้กล่าวถึงความหมายของผญาว่า ผญา หมายถึง คำคม ที่เต็มไปด้วยอุปมาอุปไมยต่าง ๆ และเต็มไปด้วยภาพพจน์และประพันธ์เป็นบทร้อยกรองสั้น ๆ บทร้อยกรองประเภทนี้ไม่จำเป็นต้องมีสัมผัสเสียงหรือสระแต่อาศัยเสียงเน้นหนักหรือการเล่นอักษร

พรชัย ศรีสารคาม (2522, หน้า 1) ได้กล่าวถึง ความหมายของคำว่า ผญา ว่าหมายถึง คำพูดที่เป็นภาษิต มีความหมายลึกซึ้ง มีความไพเราะกินใจ คำนี้หมายความว่า ปัญญา ในภาษาบาลีหรือปรัชญาในภาษาสันสกฤต ถ้าเป็นคำหรือข้อความที่ไม่แยกสายแต่สัมผัสลึกซึ้ง เป็นคติเรียกว่า “โตงโตย” ซึ่งตรงกับคำว่า “ถำนวน” ในภาษาไทย บางแห่งในคำอีสาน เรียกว่า “ยาบช่วง” หรือ “วาดเว้า” เช่น คำพูดเกี่ยวพาราตีของหนุ่ม-สาวชาว อีสานสมัยก่อน แต่บางที่ก็มักเรียกรวม ๆ กันว่า ผญา ไปเลย เพราะจะแยกจากกันให้เด็ดขาดก็ยากเต็มที่ ผญาจึงหมายถึงข้อความสั้น ๆ ที่มีเสียงคล้องจองกันอย่างไพเราะแฝงแง่คิดทั้งทางคดี โลกและคติธรรม

จารุวรรณ ธรรมวัตร (2526, หน้า 1) ได้กล่าวไว้ว่า ผญาเป็นคำภาษาอีสาน ตรงกับภาษาไทยกลาง ว่า ปัญญาหรือปรัชญา เพราะภาษาอีสานออกเสียง ผ แทนเสียง ป หรือ ปร ในภาษาไทยกลาง เช่น ผศ ภาษาไทยกลางใช้ปรต โผด เป็น โปรด ผญามีความหมายคือคำพูดที่หลักแหลมได้สาระให้เห็นสติปัญญาของผู้พูดและเป็นคำพูดที่ใช้ภาษาได้ไพเราะงดงาม มีคุณค่าทางวรรณศิลป์มีสัมผัส

ปรีชา พิณทอง (2528, หน้า 5) เรียบเรียงตำราเรื่อง “ไขภาษิตโบราณอีสาน” กล่าวถึงความหมายของผญาไว้ว่า “พะยาหรือผญา เป็นคำภาษาอีสาน สันนิษฐานว่า มาจากคำว่า ปรัชญา เพราะคนอีสานออกเสียงควบ ปร ไม่ได้ แต่จะออกเป็นเสียง ผ แทน เช่น ปรต เป็น ผศ โปรด เป็น โผด”

พิมพ์ รัตนคุณศาสน์ (2534, หน้า 116) ได้ให้ความหมายของผญาว่า ผญา หมายถึง คำพูดของนักปราชญ์ถิ่นอีสาน โบราณและเป็นภาษาที่มีอายุมากพอสมควร ผญาเป็นคำถ่ายทอดมาจากคำว่า “ปัญญา” มาเป็น “ผญา” ซึ่งอพยพมาตามธรรมคำสั่งสอนของพระพุทธศาสนา นักปราชญ์โบราณอีสานท่านเปลี่ยนจากคำเดิมคือ “ปัญญา” มาเป็น “ผญา” เพื่อความสะดวกหรือเพื่อความเหมาะสมกับภาษาถิ่นก็อาจเป็นไปได้ ปัญญาแปลว่าความรู้ ดังนั้น คำว่าผญาก็คงมีความหมายเช่นเดียวกัน หรือใกล้เคียงกัน

ไพบุลย์ แพงเงิน (2534, หน้า 111) กล่าวถึงผญาไว้ว่า ผญา หมายถึง คำคม หรือภาษิต ที่ใช้กันในหนังสือวรรณคดี กลอนลำ หรือคำพูดในชีวิตประจำวันของชาวอีสานหรือชาวลาว แต่เดิมนั้น คำผญามีแทรกอยู่ในถ้อยคำของคนอีสานเกือบจะทุกคน เพราะคำผญาจะเป็นเครื่องชี้ให้เห็นว่า

คนนั้นมีความเฉลียวฉลาดและมีสติปัญญาเพียงใด คนที่ไม่มีคำผญาขอมแสดงว่าคนนั้นไม่มีความเฉลียวฉลาดหรือโหวพริบ ต่อมาภายหลังความหมายของคำผญา เป็นที่รู้จักกันเพียงว่า ผญาเป็นคำคมสำหรับผู้ชายและผู้หญิงที่ใช้เกี่ยวพาราสีกัน หรือพูดจาโต้ตอบกันในเชิงรักใคร่ เท่านั้น

บุญยงค์ เกศเทศ (2535, หน้า 173-174) สรุปเกี่ยวกับผญาว่า หมายถึง ถ้อยคำหรือข้อความที่ฉลาดหลักแหลมหรือคมคาย เป็นคติเตือนใจ ภาษิต คำพังเพย คำอวยพร และโวหารที่หนุ่มสาวใช้เกี่ยวพาราสีกัน ผญาเป็นคำอีสาน ตรงกับภาษากลางว่าปัญญาอันแสดงถึงความรอบรู้ของผู้พูด แสดงถึงภูมิปัญญาของผู้พูด

สวิง บุญเจิม (2537, หน้า 1-125) กล่าวถึงข้อมูลต่าง ๆ ของผญา สรุปได้ว่า “ผญา” ตรงกับภาษาไทยว่า “ปัญญา” หรือมีความหมายว่าเขาว์ปัญญาอันหลักแหลมรวดเร็ว ถูกต้องและตรงจุด ในสมัยก่อนผู้ที่มีความรู้และความสามารถด้านผญานั้นจะได้รับการยกย่องให้เป็นปราชญ์แท้

มูลนิธิสารานุกรมวัฒนธรรมไทย (2542, หน้า 72) ได้ให้ความหมายของ “ผญา” ไว้ว่า ผญา คือ สำนวนภาษิตที่ชาวอีสานนิยมใช้พูดจากัน ส่วนใหญ่หนุ่มสาวเกี่ยวพาราสีกัน มักจะใช้คำพูดที่มีความหมายโดยนัย เพราะเห็นว่าเป็นคำพูดที่มีความหมายดี คารมคมคาย และมีความหมายหลายแง่มุม คำผญาที่หนุ่มสาวใช้ได้ตอบกันนั้นเรียกว่า “ผญาเครือ” ส่วนผญาที่ใช้พูดเชิงสั่งสอนว่ากล่าวบุตรหลานนั้น ต่างจากผญาเครือเพราะใจความมุ่งที่จะให้คติเตือนใจ ซึ่งคำผญาเหล่านี้เป็นสำนวนที่จดจำสืบทอดกันมา หรือจดจำมาจากหมอลำบ้าง คำเทศน์ของพระภิกษุบ้าง สำนวนในวรรณกรรมอีสานบ้าง

สุนทร วีรภัทร (2538, หน้า 1) กล่าวถึงความหมายของคำผญาไว้ว่า ผญา หมายถึง คำพูดที่เต็มไปด้วยถ้อยคำเชิงอุปมาอุปไมยต่าง ๆ เป็นบทร้อยกรองสั้น ๆ อาศัยเสียงหนักเบาหรือการเล่นอักษร ผญาอาจเป็นบทประพันธ์ที่คิดขึ้นมาในขณะนั้นหรืออาจจะเตรียมท่องมา โดยจดจำมาจากผู้อื่น ผญาเป็นเป็นได้ทั้งสุภาษิต หรืออาจเป็นสำนวนที่ใช้พูดคุยเกี่ยวกับเรื่องความรักก็ได้ จึงอาจกล่าวได้ว่าผญาเป็นคำพูดของนักปราชญ์ที่แฝงไว้ด้วยความงามของภาษา คติแง่คิดอันแสดงถึงความรอบรู้และความสามารถของผู้พูด

สุระ อุณวงศ์ (2556, หน้า 7) กล่าวถึงความหมายของคำผญาไว้ว่า ผญา หมายถึง ปัญญา ความรู้ โหวพริบ สติปัญญา ความฉลาดปราดเปรื่อง ผญาเป็นลักษณะแห่งความคิดที่แสดงออกมาทางคำพูดซึ่งอาจจะมีสัมผัสหรือไม่ก็ได้

จักรี ต้นเชื้อ (2559, หน้า 8) ให้ความหมายไว้ว่า ผญามาจากคำว่าปัญญาหรือปรัชญาคือ ความฉลาดรอบรู้หรือรู้รอบเป็นคำโบราณใช้แทนคำว่าปัญญาเพราะเสียงควบ “ปร” ไม่ปรากฏในภาษาอีสานเมื่อไม่มีจึงใช้ “ผ” แทนเช่น ปราสาทเป็น ผาสารท โปรดเป็น โผด ผิปรตเป็น ผิผต

จากความหมายดังกล่าวข้างต้นสามารถสรุปได้ว่า ผญา หมายถึง สำนวนภาษาของ

ชาวอีสานที่เป็นคำพูดของปราชญ์แสดงถึงควมมีปัญญา ฉลาด รอบรู้แห่งความคิดที่ถ่ายทอดด้วยความงามของภาษาแ่งคิดเชิงสั่งสอน หรืออาจมีเนื้อหาเกี่ยวกับความรักหรือการประพุดดินในสังคมรวมถึงด้านอื่น ๆ คำกล่าวนี้ได้รับการสืบทอดมาจากบรรพบุรุษมาเป็นเวลานานหรือปราชญ์รุ่นหลังมีการคิดสร้างสรรค์ปรับข้อความบูรณาการเพิ่มขึ้นใหม่เพื่อที่จะนำมาใช้ให้เหมาะสมกับบริบทและสถานการณ์ปัจจุบัน

ประวัติความเป็นมาของผญา

การพูดผญา หรือจ่ายผญานั้น ได้สืบทอดกันมากกว่า 3,000 ปี จึงกลายเป็นประเพณีวัฒนธรรมอันล้ำค่าของชาวอีสาน ผญาเป็นเพียงคำพูดที่ต่อเนื่องกันมา หรือจำต่อ ๆ มา ไม่มีการเรียนการสอนในสถานศึกษาอย่างจริงจัง ประวัติและความเป็นมาของ “คำผญา” นั้นมิปรากฏเพียงข้อสันนิษฐานและคำบอกเล่าจากรุ่นสู่รุ่น ไม่สามารถชี้ชัดหรือสรุปอย่างชัดเจนได้ว่าข้อสันนิษฐานใดมีความถูกต้องหรือผิดพลาดจากสิ่งที่ควรปรากฏขอยกตัวอย่างผู้รู้หลายท่านได้กล่าวถึงความเป็นมาของผญาดังนี้

สวิง บุญเจิม (2537, หน้า 7) ได้กล่าวถึง ประวัติความเป็นมาของผญาว่า ผญา มีแหล่งกำเนิดที่พระราชวังหลวงพระบาง โดยมีท้าวปางคำซึ่งเป็นผู้มีความสามารถด้านการแต่งโคลง ฉันท์ กาพย์ กลอนและนิทาน วรรณคดีต่าง ๆ ของภาคอีสานและได้รับการยกย่องว่าเป็นปราชญ์แห่งเมืองเขมรราชหรืออำเภอเขมรราชในปัจจุบันได้รับเชิญให้ไปเป็นปราชญ์หลวงประจำพระราชสำนักหลวงพระบางและแต่งหนังสือจารไว้ใใโบราณเป็นจำนวนมากในสมัยเดียวกัน มีเชียงน้อย (คนที่ลาสิกขาจากการถือเพศสามเณร) เป็นบุคคลที่ฉลาดหลักแหลมตั้งแต่ครั้งที่เป็นสามเณร เมื่อลาสิกขาบทแล้วได้รับเชิญไปทำงานที่ราชสำนักโดยมีส่วนร่วมในการแต่งหนังสือกับท้าวปางคำเป็นผู้ที่พบเห็นสิ่งใดแล้วจะกล่าวมาเป็นบทกลอนเสมอ

บุญเกิด พิมพัชรเมธากุล (2539, หน้า 1- 69) กล่าวไว้ว่า “พะหยานเป็นภาษาลาวที่คนเชื้อสายลาวสืบเชื้อสายมาจากลาวอาณาจักรล้านช้าง ใช้พูดจาแสดงภูมิปัญญาของผู้พูด มาจากคำว่าปัญญา ในภาษาบาลีหรือปรัชญาในภาษาสันสกฤต

สุระ อุณาวงศ์ (2542, หน้า 2) กล่าวว่าผญาเป็นสิ่งที่เกิดจากสังคมสงบสุข ผู้คนประกอบอาชีพเกษตรกรรมเป็นหลักมีรูปแบบการดำเนินชีวิตที่ผูกพันกับกิจกรรมการเกษตรวิถีชีวิตที่เรียบง่าย มีการทอผ้า เก็บเกี่ยวอาหารตามแหล่งธรรมชาติพอกกลางคืนมีกิจกรรมเช็ญฝ้าย (ลงช่วง) หนุ่มสาวมีสนทนา ได้ตอบเกี่ยวพาราสิกันทำให้เกิดมีคุณค่าทางวรรณกรรมขึ้นจากวาทกรรมที่แทรกอยู่ดังกล่าว วรรณกรรมเหล่านี้บางครั้งก็ทำให้เกิดคติสอนใจ สำนวนเกี่ยวทำให้เกิดความบันเทิงจนมีการถ่ายทอดสืบทอดกันมาเรียกว่า “ผญา”

อดิศร เพียงเกษ (2543, หน้า 26-30) ได้กล่าวถึง ประวัติของผญาว่า ผญาเริ่มมาตั้งแต่

เมืองเวียงจันทน์ตั้งเป็นราชธานี ราว พ.ศ. 2107 มีเรื่องเล่าว่าชายวัยกลางคนคนหนึ่งเป็นคนเฉลียวฉลาด แต่ไม่ได้มีการศึกษาสูง เพียงมีสติปัญญาดี เห็นสิ่งใดก็สามารถนำมาผูกเป็นผญาขึ้นได้ เขามีลูกศิษย์คนหนึ่งชื่อบักเชียงน้อย เมื่อเดินทางไป ณ ที่ใดก็นำบักเชียงน้อยนี้ไปด้วยเพื่อทำหน้าที่บันทึกในสิ่งที่ชายคนนี้พูด การบันทึกในสมัยนั้นคงใช้ใบลานเพราะไม่มีกระดาษ ดินสอเหมือนทุกวันนี้ เมื่อเห็นผักหมเกิดตามริมถนน เขาก็จะจ่ายผญาว่า “เห็นผักหมเหี่ยวอิมทางเจ้าอย่าฟ้าวเหยียบอย่าหลายค้อ บาดมันถอดคอดจี่นา ยังซีได้ก่ายเกิน” เมื่อกล่าวจบบักเชียงน้อยก็ทำหน้าที่บันทึกพอเห็นใบแมงลักที่มีต้นเดียวมีดอกเล็กๆจึงนำมาเปรียบเทียบกับคนที่อายุยังน้อยแล้วแต่งตัวเหมือนหนุ่มสาวว่า “เจ้าผู้ผักอิตูเดียวต้นตำใบคด กกบ่ทันฝั่งแน่นสังมาจิจุมคอก ฮากบ่ทันยังพื้นสังมาปิ่นปงใบ” เป็นการเปรียบเทียบเด็กสาวที่อายุยังน้อยแต่แต่งตัวและทำกริยาเชิงชู้สาวเกินกว่าวัย ซึ่งนับว่าไม่สมควรอย่างยิ่ง ครั้นเดินทางต่อไปเห็นชาวบ้านดักไซปลาแต่ก็คิดว่าถ้าจะให้ได้แต่ด้วยต้องทำไซให้ปากกว้างกว่านี้จึงกล่าวเป็นผญาว่า “เจ้าผู้ไซหลังหล้าบ่หมางปลาถือแต่เต่าไปขามขามมือเข้าคล่าพ้อว่าแม่น โพน โพน โพนมีแต่หญาทางหน้าไซมีแต่ฮุ้งฮากไผ่ทางโนมีแต่ฮุ้งคือกึ่งฮือแก่นดี” เป็นการกล่าวเพื่อให้เห็นผลของการดักไซที่มีขนาดเหมาะสม

เมื่อเดินทางไปถึงแม่น้ำเห็นพ่อค้าอุครูเรือรื้ออยู่ก็กล่าวเป็นผญาว่า “ปลงใจค้ำ เอือแตกกะไคยา ปลงใจค้ำเอือคาก็ไคแก่” เมื่อเดินทางไปค้าขายสิ่งที่เป็นพาหนะในการค้าจะต้องซ่อมแซมให้เกิดความเรียบร้อยเมื่อชำรุดและเมื่อมองเห็นสายไฟที่รุงรังก็กล่าวเป็นผญาว่า “ให้เจ้าเอายาวไว้คือสายโทรเลข บาดห่ามีเหตุฮ้อนยังสิได้เพ็งสายเว้า” ให้คบเพื่อนหรือประสานงานกับคนอื่นให้ยืนยาวไว้เหมือนสายโทรเลขเพราะเมื่อเกิดปัญหาเดือดร้อนจะได้พึ่งพาในภายหน้า เมื่อเห็นงูสิงคดก็กล่าวเป็นผญาว่า “เจ้าผู้แวนนามเชื้อสิงคดปล้องห่าง พิชบฮ้อน กรายไกลเฝิ่นบักลัว” หมายถึงคนที่ไม่มีความซื่อสัตย์ติดต่อสื่อสารกับใครก็ไม่น่าเชื่อถือเพราะงูสิงเป็นงูที่ไม่มีพิษไม่สามารถทำอันตรายได้

เมื่อขึ้นไปบนบ้านพบสาวงามนั่งร่ออยู่มองเห็นว่าฝ่ายหญิงสาวก็มีใจอยู่บ้างจึงเอ่ยเป็นผญาว่า “โตพิคองคอยท่าบ่เห็นมาจักเทื่อ หรือว่าน้องเมื่อฮ้ายไปฝันเพิ่นผู้ใด” (พิคองน้องมาเป็นเวลานานแล้วไม่เห็นหน้าน้องสักครั้งหรือว่าน้องไปมีคนอื่นแล้ว) ฝ่ายหญิงสาวก็ตอบผญากลับมาว่า “สิบคนมานั่งแหนแสนคนมานั่งล้อม บ่ปานฮ้ายนั่งนำคอกนา” (ผู้ชายเป็นสิบคนหรือแสนคนมานั่งห้อมล้อมไม่อาจเทียบเท่ากับพี่ชายมานั่งด้วยหรือ) และเมื่อมีใจตรงกันก็จะมีการเกี่ยวพาราสีเกิดขึ้นเป็นการหยั่งเชิงดูใจกันของทั้งสองฝ่ายเกิดขึ้นเช่น

ฝ่ายชายก็กล่าวผญาว่า “ผู้จบจ้งน้อง ผู้งามจ้งน้องฮิมเพศผู้ใดมา ผู้จบจ้งน้องผู้งามจ้งน้องฮิมมา ผู้ใดขบ่มานอหรือแม่นองค์เทพไต้ลวงล่อให้พี่ตาย บ่นอ” (คนที่มีความสวยงาม

อย่างน้องใครประทานมาทั้งรูปร่างหน้าตาขนาดนี้หรือจะเป็นเทพดาแปลงร่างมาลวงหลอกพี่ให้ตายใจหรือใช่หรือไม่

ผู้หญิงก็กล่าวในเชิงออกตัวว่า “บ่จบปานใดแล้ว บ่งามปานใดแล้ว หูตามีให้เบิ่งเอา ถ้อน คันแม่ดีแลฮ้ายเชิญฮ้ายให้เบิ่งเอาหั้นถ้อน” (ไม่สวยงามเท่าไรนัก พี่มองเห็นด้วยตาของพี่เองและพี่ก็ความฉลาดอยู่แล้ว โปรดพิจารณาเองเถอะ

ทางฝ่ายชายก็กล่าวเป็นผลว่า “ผู้บ่จ้งน้อง ผู้งามจ้งน้องอยากขอแนวน้องไปปลูก คันแม่ได้ลูกแล้วแนวเจ้าชิวสังคินดอกนา” (คนที่มีความสวยงามอย่างน้องที่ปรารถนาที่จะได้มาเป็นคู่ครองเพื่อมีทายาทสืบสกุลจากนั้นก็แล้วแต่น้องจะกลับไปหรือจะอยู่กับพี่ที่พี่ไม่หวงห้ามหรือ)

ฝ่ายผู้หญิงก็กล่าวว่า “ฮ้านแต่ติแกลงเว้าเอางามมาปั่นฮูป เอาหินแสมำคันส้มเอาลมเฮ็ดตองห่อ เอาแดดเฮ็ดตองควักไปหมั้นบ่อนใด” (เกรงว่าพี่จะแก้งพุดในสิ่งที่เป็นไปไม่ได้ ดังเช่น ปั่นรูปจากเงา คันน้ำส้มจากหินลูกรัง ไข่มห่อแทนใบตอง นำแสงแดดมาทำเป็นตอกฟันเชือกแล้วจะมีความมั่นคงหรือ)

ฝ่ายผู้ชายจึงเอ่ยว่า “บ่ได้ติแกลงหล่มตมบ่มีกะลาดมีน ดอกนา บ่ได้ กะลาดลุ่ม เดือนห้าก่อนฝน ดอกน้องเอย” (พี่พูดจริง ๆ ไม่ได้หลอกลวงน้องแต่ประการใด)

ฝ่ายผู้หญิงตอบว่า “ลมพานต้องตองเกฮ้านบ่แน ลมพานต้องตองแต่แนบ่นอ” (ที่พี่พูดมาเกรงว่าจะไม่เป็นความจริง อยากจะถามที่พี่พูดมาเป็นจริงแท้แค่ไหน)

จากการบอกเล่าถึงความสามารถของชายคนลาวดังกล่าวนี้อดิศร เพียงเกษสรุปว่า เรื่องเล่าข้างต้นนี้น่าจะเป็นที่มาของผญา

จักรพงษ์ ปุณชันธุ์ (2555, หน้า 14) ได้สรุปถึงความเป็นมาของผญาไว้ว่า ผญามาจากคำว่า ปรัชญาเพราะคนไทยออกเสียงควบปร ไม่ได้แต่จะออกเสียงแทน ผ มักหยิบยกมาใช้ในโอกาสเมื่อเป็นคติสอนใจ ใช้ในการเกี่ยวพาราตี ประกอบการสนทนาเพื่อความเพลิดเพลินและใช้ในงานพิธีกรรม ประเพณี “ผญา” มีแหล่งกำเนิดจากสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว และแพร่กระจายในดินแดนภาคตะวันออกเฉียงเหนือของประเทศไทย “ผญา” ถือเป็นภูมิปัญญาท้องถิ่นที่ผ่านกระบวนการคิดและได้มีการนำมาใช้การแก้ปัญหาด้วยสติปัญญาเป็นองค์ความรู้ทั้งหมดของชาวบ้านทั้งในมุมมองกว้างและลึกที่ชาวบ้านสามารถคิดแต่งและพูดเอง โดยอาศัยศักยภาพที่มีอยู่แก้ปัญหาการดำเนินชีวิตในท้องถิ่น

จากการศึกษาค้นคว้าด้านเอกสารและการสัมภาษณ์ของผู้ทรงคุณวุฒิในภาคสนาม อาจสรุปได้ว่าความเป็นมาของผญานั้น ไม่มีลายลักษณ์เขียนชัดเจนว่ามีที่มาอย่างไรเป็นเพียงเล่าสืบ ๆ ต่อกันมาว่า ผญาเกิดจากผู้ที่มีความสามารถด้านการพูด โดยเฉพาะอย่างยิ่ง

เจ้าบทเจ้ากลอนแหล่งความรู้ที่เป็นจุดเริ่มต้นคือจากพระสงฆ์ที่ได้รับการยอมรับจากประชาชน ในท้องถิ่นว่าเป็นผู้ที่ปฏิบัติดีมีความรู้ความสามารถในการอบรมสั่งสอนและเทศนาดี เป็นที่ประทับใจของผู้ฟังสามารถสร้างความน่าเชื่อถือและศรัทธาอย่างมากผู้ที่เรียนรู้ผลญา จะเกิดจากความชอบและชื่นชมผู้ที่มีความสามารถในการพูดผญาที่หาทางที่จะได้มีโอกาสใกล้ชิด เพื่อที่จะได้รับเป็นศิษย์ส่วนตัวคนนั้นมักจะเรียนรู้ด้วยการสังเกต (ครูพักลักจำ) และฝึกฝนด้วยตัวเอง จะมีโอกาสใช้ส่วนใหญ่เกิดจากการโต้ตอบกับชายหนุ่มที่มาเกี่ยวพาราสีตคน การที่มีโอกาสได้ แสดงออกก็จะเกิดจากกิจกรรมของทางวัดและพระสงฆ์จะเป็นผู้ฝึกฝนและถ่ายทอดครุณีที่มี การประกวดแข่งขันกับวัดอื่น ๆ ต่อมาเมื่อมีอายุมากขึ้นคนกลุ่มนี้ก็จะเป็นที่ฟังของชาวบ้านใน การประกอบพิธีกรรมต่าง ๆ ที่จะทำให้เกิดความเป็นสิริมงคลมากขึ้น

อย่างไรก็ตามผญาก็มีสาเหตุของการเกิดหลายประการด้วยกันดังความเห็นของ พรทิพย์ ชังธาดา (2545, หน้า 77- 79) ที่กล่าวถึงบ่อเกิดของผญา ดังนี้

1. เกิดจากประเพณีจึงทำให้มีโอกาสพูดจาด้วยผญาได้แก่

1.1 ประเพณีลงช่วง เป็นประเพณีที่สตรีได้ลงมาชุมนุมกันในการทอผ้า เช่นฝ้ายใน ตอนกลางคืนซึ่งจะตรงกับฤดูหนาวหลังจากเก็บเกี่ยวหนุ่มสาวก็มีโอกาสได้พูดจาโต้ตอบผญากัน

1.2 ประเพณีครกกระเดื่องตำข้าว ในอดีตสตรีชาวอีสานจะตำข้าวกันในตอนกลางคืน หรือตอนเช้าตรู่ก็จะมีชายหนุ่มมาช่วยจึงได้พูดจាកัน

1.3 ประเพณีลงแขก การลงแขกในการทำกิจกรรมต่าง ๆ เป็นการทำให้เพื่อแสดง ถึงความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่และมีน้ำใจต่อกันงานที่มีการลงแขก คือ การทำนา เกี่ยวข้าว สร้างบ้าน ในการทำกิจกรรมเหล่านี้ก็มีโอกาสเล่นผญากัน

1.4. ประเพณีการอ่านหนังสือผูก เป็นการอ่านวรรณกรรมที่เขียนขึ้นในใบลานเอ เป็นมหรสพแก่ผู้ฟังในงานศพ (เฮือนดี) งานอยู่ไฟหลังสตรีคลอดบุตร

1.5 ประเพณีการเล่นหมอลำ หมอลำจะเป็นผู้ที่มีการรวบรวมและเผยแพร่ผญา ได้เป็นอย่างดีเพราะจะต้องนำไปแสดงในงานต่าง ๆ เพื่อให้สนุกสนาน

2. เกิดจากการอบรมสั่งสอนสมาชิกในสังคม นักปราชญ์ชาวอีสานได้นำแนวคิด ทางพุทธศาสนาและธรรมชาติของสิ่งต่าง ๆ มาผูกเป็นผญาภายิตสั่งสอนคนในสังคมให้มีความสามัคคีและความประพฤติที่ดีงาม เช่น

2.1 แนวคิดทางพุทธศาสนาซึ่งพบเป็นส่วนใหญ่ของผญาภายิต เช่นบุญ บุญนี้มี ไม้ไผ่ปันแจก คันสีกอยแต่บุญมาค้า บุญกุศลนี้มันบ่มแน่นของไฟ ไฟทำทานลงไป จังสิมี (จักรรี ดันเชื้อ, สัมภาษณ์, 28 เมษายน 2558) คันแม่นั่งสังโหมเจ้าบ่ถือคลองคำสวด แม่นสิบวชฮอดเต่า บุญเจ้ากะบ่มี (สาวท บุตรเพ็ง, สัมภาษณ์, 25 พฤษภาคม 2558)

2.2 แนวคิดจากสภาพธรรมชาติเป็นการกล่าวเปรียบเทียบถึงธรรมชาติโยง
 คู่จุดมุ่งหมายที่ต้องการจะกล่าวถึงเช่น อย่านไปเก็บดอกผักหวาน บ้านเพิ่นมาชม ให้ค้อยงอย
 วานมาเก็บ ดอกกระเจียวแค่มฮั่ว/ คัน ได้กินปลาแล้วอย่าลืมปูปะปล่อย ลงเทือปลาขาดข้อง
 ยังสิได้ป่นปู (สวาท บุตรเพ็ง, สัมภาษณ์, 25 พฤษภาคม 2558)

2.3 แนวคิดจากข้อปฏิบัติที่เหมาะสม การกล่าวผลจากปราชญ์โดยเฉพาะผลจากภูมิ
 จะแฝงแนวคิดในการประพฤติปฏิบัติอยู่เสมอ เช่น การสอนสตรีให้ประพฤติตนให้ดั่งงามเหมาะสม
 เป็นแม่บ้านแม่เรือนก็จะมีคุณค่ามีผู้ปรารถนาจะได้เป็นคู่ครอง ฉึงได้เฮ็ดกินพร้อม พอเกลือทั้งปลา
 แดก แมนเป็นข้อยเพิ่นฮ้อยชั้น ควรให้ไถ่เอา หรือการสอนให้เป็นผู้ที่กล่าววาจาสุภาพไม่พูดจา
 อวดตนสั่งสอนผู้รู้มากกว่าตน อย่าได้วาจาต้อนสอนหมาให้หอนเห่า สอนเต่ามน้ำค้ำนั้นบ่ควร
 (คำเกิง วงศ์กาฬสินธุ์, สัมภาษณ์, 28 พฤษภาคม 2559)

3. เกิดจากการได้รับอิทธิพลของวรรณกรรม โดยการนำเอาตัวละครหรือเรื่องราว
 ในวรรณกรรมมากล่าวเปรียบเทียบให้ผู้ฟังเกิดความเข้าใจในสำนวนพจนานุกรมมากยิ่งขึ้น เช่น เงาะฮุยฮ้าย
 ยังได้กล่อมรจนายังได้เป็นราชาซาลือทั้งค่าย (กาวัน ชายกวอด, สัมภาษณ์, 23 พฤษภาคม 2558)

4. เกิดจากงานละเล่นรื่นเริงของไทยโดยการนำส่วนใดส่วนหนึ่งของการละเล่นมา
 กล่าวเปรียบเทียบการกระทำที่ลงมือปฏิบัติในขณะที่ยังอยู่ในเหตุการณ์นั้น ๆ สอนให้รู้จัก
 กาลเทศะให้รู้จักว่าสิ่งใดควรทำสิ่งใดไม่ควรทำตามเหตุการณ์ชาวอีสานเป็นสังคมนรื่นเริงจึงมักจะ
 ดื่มสุราในโอกาสพิเศษ เช่น กินพวมฮ้อนพ้อมพวมเมา (สายนิท แสนอุบล, สัมภาษณ์, 25
 พฤษภาคม 2558)

จากการศึกษาจากผู้ทรงคุณวุฒิทางด้านพญา อาจกล่าวโดยสรุปว่า การเกิดของพญา
 มาจากหลายสาเหตุอาจเกิดจากขนบธรรมเนียมประเพณีที่มีอิทธิพลต่อชีวิตประจำวัน การละเล่น
 รื่นเริง โดยเฉพาะอย่างยิ่งพิธีกรรมต่าง ๆ อันอาจจะเกิดจากศาสนาเช่นการบายศรีสู่ขวัญใน
 งานมงคลต่าง ๆ การแต่งงาน คำสั่งสอนทางด้านศาสนา สำหรับชาวสกลนครนั้นการดำเนิน
 รอยตามศาสนาพุทธเป็นสิ่งสำคัญยิ่ง บิดามารดาหรือญาติผู้ใหญ่จะอบรมสั่งสอนให้ลูกหลานปฏิบัติ
 แต่ในสิ่งที่ดั่งงามมุ่งทำความดีมีจริยวัตรที่งดงามและอาจเกิดจากการเกี่ยวพาราสีในการจัดกิจกรรม
 ในโอกาสต่าง ๆ

ลักษณะของพญา

จารุวรรณ ธรรมวัตร (2526, หน้า 26-70) กล่าวว่า พญาเป็นคำพูดที่มีองค์คุณ 5 ประการ
 ดังนี้

1. พญาเป็นคำพูดที่มีประโยชน์ ภารกิจโดยตรงของพญามี 2 ลักษณะ คือ พญาเป็นแก่น
 แท้ของสุภาษิต เป็นขอดคำสอนที่ให้สารประโยชน์ เป็นความพยายามยกระดับสติปัญญากระดับ

จิตใจของผู้ได้ยิน การอีกประการหนึ่งของผญา คือ ผญาเป็นคำคมถ่ายทอดอารมณ์ของหนุ่มสาวในลานข่วง

2. ผญาเป็นคำพูดที่เหมาะสมแก่การ ผญาเป็นคำพูดที่มีหลักวาทศิลป์ คือ ผู้พูดรู้จักหึงสถานการณ์ของผู้ฟัง แล้วจึงเรียบเรียงผญาให้เหมาะสมแก่โอกาส เหมาะสมแก่วัย เพศ อาชีพ ตลอดจนชีวิตความเป็นอยู่ของผู้ที่ตนพูดคุยด้วย การที่ต่างกันทำให้ผู้จ่ายผญาต้องดัดแปลงถ้อยคำให้ถูกแก่กรรมและวาระ

3. ผญาพูดคำสัจจะ ผญาเป็นคำพูดที่มักจะนำสภาพความเป็นจริงตามธรรมชาติ เช่น ความเป็นอยู่ในชีวิตประจำวัน สภาพดินฟ้าอากาศ สภาพแวดล้อมทางภูมิศาสตร์ ตลอดจนลักษณะต่าง ๆ ทางชีววิทยา มาเป็นแบบฉบับในการอธิบายความรู้สึกนึกคิด คือ ความสุข ความทุกข์ ความสมหวัง ความสิ้นหวัง คล้ายกับว่า ธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมในชีวิตประจำวัน เป็นมิตรในยามยาก เป็นครูผู้ชี้แนวทางในการครองตน ครองชีวิต เป็นสิ่งกำหนดแนวคิดต่าง ๆ

4. ผญาพูดคำอ่อนหวาน ลึกซึ้ง ประกอบด้วยสุนทรียรส สามารถเล้าโลมใจผู้ฟังได้อย่างประหลาด สุนทรียรสในบทผญานั้น เกิดขึ้นโดยอาศัยความสามารถในการเลือกสรรถ้อยคำมาใช้ให้เหมาะสมแก่ความการเลือกใช้สำนวน โวหารและความเปรียบเทียบที่ทำให้เกิดมโนภาพเกิดความแจ่มแจ้งในการบรรยายและพรรณนา

5. ผญาพูดด้วยเมตตาจิต ผญาเป็นคำพูดที่เปี่ยมด้วยเมตตาจิต เพราะโดยเนื้อแท้แล้วผญาไม่ใช่คำพูดที่เพียงแต่จะสื่อความเข้าใจเท่านั้น แต่ผญายังสื่อความรู้สึก ความปรารถนาจากผู้จ่ายผญาไปยังผู้ฟัง เช่น ผญาเกี่ยวพาราสี สื่อความรัก ความผูกพันระหว่างชายหนุ่มกับหญิงสาว ผญาให้พรและผญาภายิต สื่อความปรารถนา สื่อแนวทางที่ดีไปยังผู้ฟัง เป็นต้น

บุญเกิด พิมพัวร์เมธากุล (2539, หน้า 1-2) กล่าวถึง ลักษณะของผญา ว่าคำผญานั้นมีลักษณ ดังต่อไปนี้

1. มีลักษณะคล้องจองกันในเชิงสัมผัสฟังแล้วรื่นหู ซึ่งจะเป็นร้อยแก้วเป็นกาพย์หรือกลอนก็ได้
2. มีความหมายล้าลึกผู้ฟังหรือผู้อ่านต้องใช้ปัญญาหยั่งรู้จึงจะเข้าใจในความหมายทั้งความหมายตามตัวอักษร และความหมายแฝงเร้นในข้อความหรือถ้อยคำนั้น ๆ
3. เป็นหมู้คำที่เกี่ยวกับวิถีชีวิตและปรัชญาในการดำเนินชีวิต
4. เป็นหมู้คำที่แสดงออกในเชิงไพเราะวิจิตร ปฏิภาณของผู้พูด

พรชัย ศรีสารคาม (2546, หน้า 39-48) ได้กล่าวถึง ลักษณะของผญาไว้สรุปได้ดังนี้ ผญามีอยู่ 2 ลักษณะใหญ่ ๆ คือ ผญาที่เป็นกลอนชาวบ้าน และผญาที่เป็นร้อยกรองมีฉันทลักษณ์ คำผญาแบบกลอนชาวบ้าน มีลักษณะเป็นคำพูดสั้น ๆ อย่างเดียวกับที่ชาวบ้านใช้ในชีวิตประจำวัน

ต่างกันตรงที่พยางค์นี้มีเสียงคล้องจองกันระหว่างวรรคหรือจังหวะพูด มีความหมายดีสะกดหู ชวนฟัง กลอนประเภทนี้มีลักษณะเป็นบทสั้น ๆ บทละ 2 วรรค หรืออาจมากกว่านี้ แต่ละวรรค มี 2-4 คำ เป็นกลอนที่แต่งง่าย คำพยางค์ทุกบทเขียนตามอักษรวิธีภาษาไทยอีสาน ไม่ได้เขียนตามเสียงพูด คำที่เขียน อูย หมายถึง ย ที่เป็นอักษรกลางซึ่งต่างจาก ย ที่เป็นอักษรต่ำ เช่น อูยขึ้น ขึ้น ออกเสียง ต่างจาก อายูขึ้น คำพยางค์แบบกลอนชาวบ้านมีดังนี้

1. แบบวรรคละ 2 คำ ให้คำทำยวรรคหน้าสัมผัสกับคำหน้าของวรรคหลังดังแผนผังต่อไปนี้

O	O	O	O
O	O	O	O

ตัวอย่าง

พญา: จัวยกินเกลี้ยงหญ้า อย่าลืมเขาหัก

หมูปกินฮ่า อย่าลืตีดั่งเฮื้อ

(ถ้าคนเราไม่รักไม่ชอบกัน ไม่อยากทำก็อย่าไปบังคับฝืนใจเขาทำ)

2. แบบวรรคละ 3 คำ ให้คำทำยวรรคหน้าสัมผัสกับคำหน้าของวรรคหลังดังแผนผังต่อไปนี้

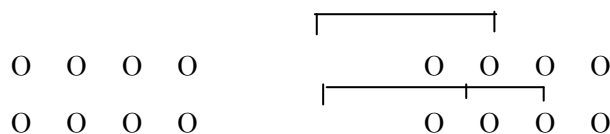
O	O	O	O	O
O	O	O	O	O

ตัวอย่าง

พญา: มีเป็นคน จนเป็นหมา

(มีเงินทองมีแต่คนนับถือและอยากคบค้าสมาคมด้วย)

3. แบบวรรคละ 4 คำ บางทีเรียก กลอน 4 การส่งสัมผัสส่วนใหญ่มักให้คำทำยวรรคหน้า สัมผัสกับคำที่ 2 ของวรรคหลังหรือวรรคต่อไปในกรณีที่บทนั้นมีหลายวรรค ดังแผนผัง ต่อไปนี้

ตัวอย่าง

ผญา: เจ้าเฮือนพาเว้า เจ้าเหล่าพากิน

(ถ้าไม่ไว้วางใจได้ ก็อย่าทำตัวฉลาดกว่าคนที่เจ้าถิ่น ให้ปฏิบัติตามเขา)

4. แบบผสม เป็นคำผญาที่มีจำนวนคำหรือรูปแบบไม่แน่นอน คล้ายคำพุทธธรรมคา แต่ตอนท้ายมีการขมวดคำลงเป็นคำกลอน หรือคำประพันธ์แบบใดแบบหนึ่งดังตัวอย่างต่อไปนี้

วรรคละ 2 คำผสมกับวรรคละ 3 คำ เช่น

เกวียนหล่ม เพราะเพราหลวม (กายจะดีเพราะใจ ถ้าใจเสียกายก็พลอยเสียไปด้วย)

วรรคละ 3 คำผสมกับวรรคละ 4 คำ เช่น

กินเข้าโต อย่าโศความเพิ่น

(อย่าเสียเวลาไปกับการวิพากษ์วิจารณ์เรื่องของคนอื่น เพราะไม่ทำให้เกิดประโยชน์)

วรรคละ 3 คำแล้วจบลงแบบกลอนอ่าน เช่น

ลางเทื่อดี ลางเทื่อฮ้าย ลางเทื่อมี

ลางเทื่อไฮ้ ลางเทื่อได้ ซ้ำผัดเล่าพลอยเสีย

แม่นว่าเป็นผัวเมีย บ่เชื่อใจกันได้

(ทุกอย่างย่อมมีการเปลี่ยนแปลงไม่มีความแน่นอน ฉะนั้นอย่าไว้ใจคนอื่น เช่น

สำนวนที่ว่าอย่าไว้ใจทางอย่าวางใจคน)

วรรคละ 3 คำผสมกับวรรคละ 5 คำเช่น

อย่าเลียมมิด อย่าซูดฮีดผองไพร่

(อย่าทำหรือทำทายเป็นสิ่งที่จะเกิดอันตรายได้)

วรรคละ 4 คำผสมกับวรรคละ 5 หรือ 6 คำ เช่น

มีต้นหว้าได้ มีไม้เฮ็ดเฮือนงาม

(มีเงินก็สามารถทำสิ่งอื่นได้ตามใจประสงค์)

วรรคละ 4 คำผสมกับวรรคละ 5 คำแล้วลงท้ายแบบกลอนอ่าน เช่น

รันบ่แน่บ่ยิง บ่จริงบ่เว้า ฮับฟ้าผ่าก็ได้ ใจนั้นเที่ยงชัน

(หากมีความซื่อตรงบริสุทธิ์ใจ ทำอะไรย่อมไม่มีความเกรงกลัว)

วรรคละ 6 คำผสมกับวรรคละ 5 คำ

ทุกข้อคอบปากอยากคอบท้อง เคยแล้วอยู่บ่เป็น
(เคยทำสิ่งที่ไม่ดีไว้ ภายหลังก็อดไม่ได้ที่จะทำอีก)

วรรคละ 6 คำผสมกับวรรคละ 6 คำ

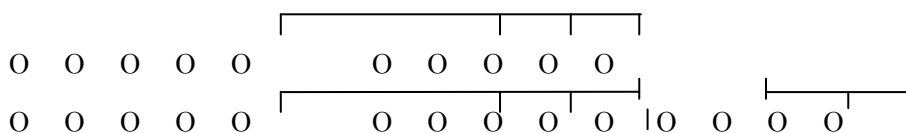
อย่าเอาเข้าเหย้ามาบ่ง อย่าเอาหมาหลงมาเลี้ยง

(อย่านำสิ่งที่ไม่น่าไว้วางใจหรืออันตรายมาดูแลใกล้ตัว)

คำพญาที่เป็นร้อยกรองแบบฉันทลักษณ์ คำพญาแบบนี้มีข้อบังคับทางการประพันธ์ หรือฉันทลักษณ์ที่ชัดเจน ไม่เหมือนกลอนชาวบ้าน มีหลายชนิดดังต่อไปนี้

1. ร่ายโบราณ ผญาบทหนึ่งจะมีตั้งแต่ 2 วรรคขึ้นไป วรรคหนึ่งมี 5 คำเป็นพื้น

บางวรรค อาจมี 6 คำ และกำหนดให้คำท้ายวรรคหน้าส่งสัมผัสไปยังคำที่ 1 หรือ 2 หรือ 3 ในวรรคต่อไป แต่บางบทก็ไม่สัมผัส เป็นเพราะต้องการเน้นเนื้อความเป็นสำคัญ ดังแผนผังต่อไปนี้

ตัวอย่าง

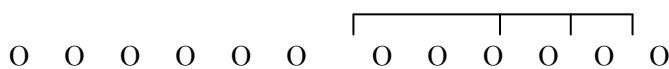
พริ้วเข้า ออย่าฟันแสง ของเพิ่นแพง ออย่าเข้าใกล้ได้โชคแล้วออย่าเมามัว

(อย่าหลุมหลงมัวเมาในกิเลสตัณหา ให้มีสติพิจารณาสิ่งต่าง ๆ อย่างไม่ ประมาท)

เมืองสกลดินค้ำน้ำชุ่ม หัวปลา เอาเฮ็ดก่อนเส้า ข้าวเก่าเอาเฮ็ดเหยื่อมอน

(สกลนครเป็นเมืองที่อุดมสมบูรณ์ เช่นหัวปลาก็ตัวใหญ่มากข้าวเก่านำมาเป็นเหยื่อตัวหมอน)

2. กลอนหก ผญาบทหนึ่งจะมี 2 วรรค วรรคละ 6 คำ โดยให้คำท้ายของวรรคหน้าส่งสัมผัสไปยังคำที่ 1 หรือ 2 หรือ 3 ในวรรคถัดไป ดังแผนผังต่อไปนี้

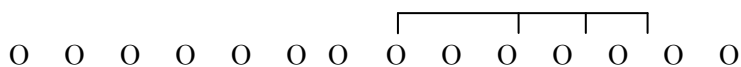

ตัวอย่าง

ผญา: ปลูกเหือนตามใจผู้อยู่ ผูกอยู่ตามใจผู้นอน

(ทำอะไรตามใจผู้ที่จะได้รับผลย่อมเกิดผลดี)

3. กาพย์ ผญาแบบนี้มักเป็นบทสั้น ๆ บทละ 2 วรรคแต่ละวรรคมี 7 คำ หรือ 7 พยางค์ ให้คำท้ายของวรรคหน้าสัมผัสกับคำที่ 1 หรือ 2 หรือ 3 ของวรรคต่อไป ดังแผนผังดังต่อไปนี้

ถ้าจะให้ไพเราะเพิ่มขึ้นนิยมให้คำท้ายของวรรคใดวรรคหนึ่งเป็นคำที่ผันด้วย วรรณยุกต์เอกหรือโท

ตัวอย่าง

พญา: ตกหมูกขุนช้อยขุนเลี้ยงม้า ตกหมูกข้าช้อยข้าพายไซน

(เข้าเมืองตาหลิวให้หลิวตาตาม)

4. โคลงสาร เป็นคำประพันธ์ที่นิยมใช้แต่งนิทานเรื่องยาวเหมาะสำหรับอ่านเป็นทำนอง เสนาะบางที่เรียกว่ากลอนอ่าน พญาที่แต่งแบบโคลงสารส่วนใหญ่จะนำมาจากวรรณกรรมหรือแต่ง เลียนแบบวรรณกรรมที่เคยได้ยินได้อ่านมา โคลงสารมีลักษณะฉันทลักษณ์ 2 แบบ คือ

4.1 แบบบาทเอก มีแผนผัง ดังนี้

(อ อ) อ อ อ้อ อ อ อ อ (อ อ)

(อ อ) อ อ อ้อ อ อ อ อ (อ อ)

โคลงบทหนึ่งมี 4 วรรควรรคที่ 1 และวรรคที่ 3 มีวรรคละ 3 คำ วรรคที่ 2 และวรรคที่ 4 มีวรรคละ 4 คำ เฉพาะวรรคที่ 1 และวรรคที่ 3 สามารถเพิ่มคำเสริมได้อีก 2 คำ หรือมากกว่าก็ได้ และท้ายวรรคที่ 2 และวรรคที่ 4 สามารถเพิ่มคำสร้อยได้ 2 คำ เพื่อเน้นความหรือทำจังหวะให้น่าฟัง

นอกจากนี้โคลงบาทเอกมีบังคับวรรณยุกต์ คือวรรคที่ 1 ให้คำที่ 2 และ 3 เป็นคำที่มีรูป และเสียงวรรณยุกต์เอกและโท ตามลำดับ วรรคที่ 2 ให้คำที่ 2 เป็นคำที่มีรูปและเสียงวรรณยุกต์เอก วรรคที่ 4 ให้คำที่ 1 เป็นคำที่มีรูปและเสียงวรรณยุกต์เอก หรือถ้าตำแหน่งคำดังกล่าวไม่มีคำที่มีรูป และเสียงวรรณยุกต์เอกและต้องการเน้นความหมายเป็นสำคัญก็อาจใช้คำที่ผันด้วยวรรณยุกต์โท และออกเสียงเป็นเสียงเอกแทน

ตัวอย่าง

1. แก้วก็ ยังต่างแก้ว ถือคำคำแสน

บ่แม่น นวทรายผง แส้สะคอมแค้นน้ำ

(เพชรอยู่ที่ไหนก็เป็นเพชร เช่นเดียวกับคนดีตกน้ำไม่ไหลตกไฟ ไม่ไหม้)

2. อันว่า แนวมิ่งนั้น คือดั่งวาสนา

บารมีมุง เหลือมจากรวมกั้ง (ภายิตโบราณ)

(แนม หมายถึง น. คู่ครอง. spouse (ปรีชา พิณทอง, 2532, หน้า 451))

(ความหมาย เรื่องคู่ครองนั้นเป็นเหมือนบุญพาวาสนาส่ง)

4.2 แบบบาทโท มีแผนผังดังนี้

(อ อ) อ อ อี อ อ อ อ (อ อ)

(อ อ) อ อ อี อ อ อ อ (อ อ)

ลักษณะบังคับทั่วไป คล้ายกับโคลงสารแบบบาทเอก แตกต่างกันที่ตำแหน่งบังคับวรรณยุกต์ คือวรรณยุกต์เอกอยู่ที่คำสุดท้ายของวรรคที่ 2 คำที่ 2 วรรคที่ 3 และคำที่ 3 วรรคที่ 4 ส่วนวรรณยุกต์โทอยู่คำสุดท้ายของวรรคแรกกับวรรคที่ 3 และคำที่ 2 ของวรรคที่ 4 ดังตัวอย่างต่อไปนี้

ตัวอย่าง

1. ซาติที่ แนวนามบึง แปน โตกาชิตอด กินแล้ว
เฮ็ดให้ คือสิ่งม้อน ไยหุ่มห่อโต นั้นแล้ว (ภายิตโโบราณ)
(ให้รู้จักระมัดระวังตัว)
2. คือคั้ง กาคำปี่ เทียมหงส์มันซิค่อง คือฤา
เป็นคั้ง แสงหิ่งห้อย ซิเส็งสู้แข่งจันทร์
(ให้รู้จักเจียมตน อย่าไปแข่งขันกับคนที่เขาเหนือกว่า)

จากการศึกษาลักษณะของพยางค์กลอนครกก็จะพบว่าพยางค์มีรูปแบบที่แตกต่างกันมีทั้งแบบที่มีจำนวนวรรคละ 2 คำ วรรคละ 3 วรรคละ 4 คำ วรรคละ 5-9 คำ แบบร่าย แบบกาพย์ กลอน แบบโคลง ซึ่งก็เหมือนกับรูปแบบของที่อื่น ๆ ของอีสานผญา รวมทั้งพยางค์ที่สืบทอดโบราณด้วยเหตุที่ว่า ผู้ทรงคุณวุฒิส่วนใหญ่ก็ใช้การเรียนรู้การสืบทอดพยางค์มาแต่โบราณมีบ้างที่แต่งเพิ่มเติมบ้างเล็กน้อยและที่แต่งเพิ่มส่วนใหญ่ก็จะเป็นลักษณะกลอนและการเพิ่มคำคล้องจองหรือสัมผัสภายในวรรคเดียวกัน ได้แก่

1. การกำหนดด้วยสระ หมายถึง การให้เกิดสัมผัสโดยใช้คำสัมผัสที่มีสระเดียวกัน เสียงสระเดียวกัน ตัวสะกดในมาตราเดียวกันสัมผัสสระมีดังนี้

1.1 การกำหนดสระเดียวกันอยู่ชิดกันเรียง 2 คำเรียกว่า “เคียง” หมายถึงการให้เกิดสัมผัสโดยใช้คำสัมผัสที่มีสระเดียวกัน เสียงสระเดียวกันอยู่ชิดกัน เช่น ไฟอยู่ป่าอย่าสุเอามาเฮือน (ความเดือดร้อนของคนอื่นอย่านำเข้าไปในบ้าน) ไม้ลีนวาลาถิ่นฮ้อย (ไม่เชื่อฟังพ่อแม่) เฮ็ดให้สุดซุดให้ถึง (ทำงานด้วยความตั้งใจให้สำเร็จ) (สวาท บุตรเพ็ง, สัมภาษณ์, 25 พฤษภาคม 2558)

1.2 การกำหนดสระเดียวกันเรียงกัน 3 คำ เรียกว่า “เทียบเคียง” เช่น สรรพสิ่งต่าง

คู่ล้วน เรียงร้อยหล่อลอย จริงแล้ว (ทุกสิ่งอย่างในโลกนี้ถูกเรียงร้อยสร้างมาคู่กันแล้ว) พากายทุกข์
ยามวางวาย บ่เวียนวายพัน (ทำกรรมไว้ต้องได้รับผลกรรมนั้น) (พระครูพิมลธรรมนิเทศ, สัมภาษณ์,
10 มิถุนายน 2558)

1.3 การกำหนดสองสระเรียงกันสระละ 2 คำเรียกว่า “ทบเคียง”เช่น

อย่าลี เพลินแต่กำ นำฝ้ายอบายมุก

มันลี อุกอุงเฮา เหง่าหามยามฮ้าย

อย่าลีเที่ยว ไปใกล้ จนลืมนความเหม่น

หากไป แหล่นบ่ยั้ง ยามพลั้งจุ่มจม

(อย่ามัวเพลินเพลินกับอบายมุขมันจะก่อให้เกิดปัญหาร้ายขึ้นมา อย่าปล่อยตัวไปกับ
ความชั่วจนลืมนความถูกต้องถ้าถลาลึกจะแก้ไขไม่ได้) (สุกฤตดาพร พลเยี่ยม, 2557, หน้า 7)

เกิดเป็นคนให้เสียนความฮู้เฮ็ดชู้ลู่เขาบ่มีฮ่า เฮ็ดช่างาเขาบ่มีฮ้าน

(เกิดเป็นคนควรหาความรู้ไว้ใส่ตัวเพราะถ้าไม่มีความรู้คนอื่นจะไม่เกรงใจและ

จะไม่มีควมน่าเชื่อถือ) (คำเก็ง วงศ์กาฬสินธุ์, สัมภาษณ์, 25 พฤษภาคม 2559)

1.4 การมีสระอื่นขึ้นกลาง 1 คำเรียกว่า “เทียมแอก”เช่น

สุขเคยมี มลายลีน ลีนลวงลมหล่วง

(ความสุขที่เคยมีหายไปหมดสิ้น)

(สาयนิท แสนอุบล, สัมภาษณ์, 24 พฤษภาคม 2558)

วาสนาซาตาแล้ง ใจแหล่งฮักแหง

เข้าแลงคอยคำขาน บ่จารจาจ้อย

แนมจอเหงาซ้อยม้อย ใจลอยฮักหล่อย

ฮักลาลอยหล่องกุ่ม กุมเข้าบ่ายสาย

(โศกวาสนาน้อยนักทำให้จิตใจแห้งแล้งห่อเหี่ยวเข้าเย็นเฝ้าแต่คอยน้องคอยฟังแต่
โทรศัพท์เมื่อไหร่น้องจะติดต่อมา) (สุกฤตดาพร พลเยี่ยม, 2557, หน้า 93)

2. การกำหนดพยัญชนะ หมายถึง การให้สัมผัสโดยใช้พยัญชนะเดียวกันหรือมี
สำเนียงคล้ายคลึงกัน (อักษรคู่) เป็นคำสัมผัส เช่น ข-ค/ ถ-ท/ ฉ-ช/ ผ-พ/ ฝ-ฟ เป็นต้น ดังนี้

2.1 พยัญชนะตัวเดียวกันเรียงชิดกันอยู่ 2 คำเรียกว่า “คู่”เช่น

ชาติที่เงินคำแก้ว มันบ่แม่นของใผ ผู้ได้มีใจเพียร หากลิหลงหลอนพ้อ

(เมื่อมีเงินทองมากอย่าหลงเพลินใช้ขอให้มีความเพียรต่อไปถ้าไม่เช่นนั้น
เงินอาจจะหมดได้)

คันเฮาเฮ็ดดีแล้วเขาซังกะตามช่าง คันเฮาเฮ็ดแม่นแล้วหยันหยอกะช่างเขา

(ถ้าทำความดีแล้วใครไม่เห็นด้วยหรือประชดประชันอย่างไรก็อย่าสนใจ)

(สุระ อุณวงศ์, 2542, หน้า 13)

เที่ยวทางเวียงเหิงมามันค่า อย่ามัวกินหมากหว่ามันลิซ่าค่าทาง

(ถ้าเดินทางไปในที่ไม่คุ้นเคยควรรีบเดินทางไม่เช่นนั้นอาจมีค่าได้หรือเปรียบเทียบการทำงานให้รีบทำให้สำเร็จไม่เช่นนั้นอาจเกิดปัญหาที่คาดไม่ถึงได้)

กินแกงให้หอมคูก้างคาคคอสิจิมยาก

ล้างเนื้อก้างมันหากคากหว่างข้าว ไผ่ลิจิมช้อยอวน

(ทำงานอะไรก็ขอให้พิจารณาให้รอบคอบเหมือนกินปลาต้องระวังก้าง)

(คำเก็ง วงศ์กาฬสินธุ์, สัมภาษณ์, 22 มีนาคม 2558)

คัน ได้ขึ้นจีซ้างให้หาหย่องแห่งหลัง

คันบ่ยองแยงลงสิบสมุทรซ้าง

(ถ้าได้มีตำแหน่งราชการใหญ่โตให้ปรับตัวให้เหมาะสมเช่นการจัดหาไม้บริวารหรือผู้สนับสนุนเป็นพวกจึงจะทำให้สะดวกสบายสมฐานะ)

(สุระ อุณวงศ์, 2542, หน้า 21)

2.2 พญูชนะตัวเดียวกันเรียงซิดติดกันอยู่ 3 คำเรียกว่า “เทียมคู่” เช่น

ไผ่ผู้เสียนอำสู่วิชาปราชญ์ทางใต้ ก็ให้มีใจจดเพ็งวิชาที่ตนสู้

(ผู้ที่มีหน้าที่ศึกษาเล่าเรียนในด้านใดก็ให้ตั้งใจเชี่ยวชาญด้านนั้น)

(สุระ อุณวงศ์, 2542, หน้า 12)

ชาติที่ขอยเงิน ไร่ขอนเห็นดูหลากคันบ่เข็บกิ่งอดเงี้ยวฮ้ายหากมี

บ่มี หยังมาเปรย เก็งคุณมารดาเจ้า

ยินเสียง โหยหวนให้ แขนลาซาอ่อน

(พระคุณของมารดาไม่มีอะไรมาเปรียบเทียบได้เพราะเมื่อได้ยินเสียงลูกร้องให้มาดาก็แทบจะหมดแรง)

(สุระ อุณวงศ์, 2542, หน้า 15)

2.3 พญูชนะตัวเดียวกันเรียงซิดติดกันอยู่ 4-7 คำเช่น

ผักอีตูเดี่ยวต้นตำไบคก กกบ่ทันฝงแน่นพิสังมาจีจุมดอก

ฮากบ่ทันป่งพื้น พิสังมาปิ่นป่งไบ

(เป็นคำสอนเด็กหญิงที่กำลังจะเป็นสาวให้ดูแลตัวเองอย่าทำอะไรเกินงามก่อนวัยอันสมควร)

(คำเก็ง วงศ์กาฬสินธุ์, สัมภาษณ์, 25 พฤษภาคม 2558)

ลมพัดต้องใบไผ่ไว้วางวิหาว ลมพัดต้องใบโพไว้วางเวก

อ้ายกะคิดสอดน้องโทน โท่โลกถี้ไถย

(คำเก็ง วงศ์กาฬสินธุ์, สัมภาษณ์, 25 พฤษภาคม 2558)

แนวว่า คำข่มคำ ข้ามคำเขาคอง

คิดแต่ ความเขยขาน ข่อนแคะข้างค้อย

คำเคย เคียงคู่เค้า ความหลายหลากล่วง

เว้าแต่ ให้หมุ่นม้าง ม้างม้ายหม่ายหมอง เอาแหลว

(สอนในเรื่องให้ระมัดระวังการพูด)

(สุระ อุณวงศ์, 2542, หน้า 47)

เรื่องของ คนเล็งหลี่ เคียนฮี้ฮ้อยฮบ

บ่อยาก ให้หวนเห็น ฮ่อมสองฮามฮ้าย

(เรื่องของตนเองทำผิดแล้วไม่อยากจะให้ใครรู้)

(สุกฤตดาพร พลเยี่ยม, 2557, หน้า 69)

2.4 สองพยัญชนะตัวเดียวกันเรียงชิดติดกันอยู่ที่ละ 2 คำเรียกว่า “ทบคู่” เช่น

ผู้ใหญ่เจ็บในเนื้อคนตัวก็พออยู่

เด็กน้อยปวดท้องขี้หูอื้อเล่นทั่วเฮือน

(ผู้ใหญ่มีประสบการณ์มากเกิดเหตุการณ์ที่เจ็บปวดจะอดทนมากกว่าเด็ก)

(สุระ อุณวงศ์, 2542, หน้า 25)

2.5 พยัญชนะตัวเดียวกันเรียงชิดติดกันอยู่ที่ละ 3 คำเรียกว่า “เทียบคู่” เช่น

หรือลิเป็นหมอไม้หมอไม้หมอนมอหมอส่อง

ให้มันฮู้ฮอดมองผีนั่นอยู่ไล่

(หรือว่าจะไปเป็นหมอคู่จะได้เห็นความจริงใจว่าเป็นอย่างไร)

อย่าได้งุ่มงัวเว้าต๊ะเตาไปทั่ว

ต๊ะเตาเข้าลื้อพอให้อุ่นใจ

(อย่าได้พูดโกหกหลออยู่ใต้งการพูดออกวางให้ตายใจ)

จะเห็นว่า ภาษามีลักษณะสัมผัสที่เป็นสัมผัสอักษรค่อนข้างมากมีทั้งสัมผัสสนอก

และสัมผัสในเพื่อให้ได้วรรคและความไพเราะในการฟังแสดงให้เห็นความเป็นเจ้าบทเจ้ากลอนของผู้พูดความงามของภาษาจึงเป็นอัตลักษณ์ที่สำคัญของผญา ส่วนในเรื่องของความหมายนั้น บางคำไม่มีความหมายเป็นเพียงเน้นความไพเราะของเสียงหรือบางครั้งก็เป็นการขยายความให้ผู้ฟังได้รับรู้ความรู้สึกและอารมณ์ของผู้พูดเท่านั้น

ประเภทของผญา

“คำผญา” มีอยู่หลายประเภท แต่นักปราชญ์พื้นบ้านโบราณอีสานไม่ได้แบ่งหรือแยกประเภทไว้อย่างชัดเจน จนกระทั่งนักปราชญ์ในยุคหลังหรือปัจจุบันได้จัดแบ่งหมวดหมู่หรือประเภทของคำผญาไว้ เพื่อให้ง่ายแก่การสืบค้นและเข้าใจบริบทแวดล้อมต่าง ๆ ของคำผญา ดังนี้

จารุบุตร เรื่องสุวรรณ (2520, หน้า 179) ได้แบ่งผญาออกเป็น 2 ประเภท คือ

1. ผญาข่อย คือ ผญาที่เป็นคำพูดเปรียบเปรย เข้าเหย่ จำขัน สนุกสนาน แต่แฝงคำคมเป็นคติ

2. ผญาภายิต คือ เป็นถ้อยคำสอนมีฉันทลักษณ์แบบแผน มีความไพเราะเป็นคติสอนใจลึกซึ้งแฝงคติธรรม

ประเทือง คล้ายสุวรรณ (2528, หน้า 75-78) ได้แบ่งผญาตามโอกาสที่ใช้ออกเป็น 4 ประเภท ดังนี้

1. ผญาภายิต คือคำกล่าวสอนใจแฝงด้วยคติธรรม ใช้ถ้อยคำไพเราะสะสลายรัดกุมสั้น ๆ บางทีเรียกผญาล้อมเป็นความเปรียบอุปมาอุปไมย เช่น

ครันได้ขึ้นจีซ้าง กิ่งหม่มเป็นพญา
อย่าสุลิมคนพลอย จีควายคอนก้า
(เมื่อได้คืออย่าลืมหักตน ลืมคนที่เคยให้ความช่วยเหลือ)

2. โตงโตยหรือยาบสร้อย เป็นข้อความอุปมาอุปไมยที่คมคายลึกซึ้งเช่นเดียวกับผญาภายิต ต่างกันที่โตงโตยหรือยาบสร้อยไม่ได้เป็นคำสอนเหมือนภายิตที่เดียวเป็นเพียงคำพูดเปรย ๆ เตือนสติให้ข้คิดเท่านั้น เช่น

แนวบักต้องบ่ห่อนหล่น ไกลกก
แนวผมคบ่ห่อนมีหัวล้าน
(พ่อแม่เป็นอย่างไรลูกยอมเป็นอย่างนั้น)

3. ผญาข่อย เป็นบทผญาที่เทียบได้กับสำนวนหรือคำคมทางภาคกลาง คือ เป็นถ้อยคำที่มีความหมายลึกซึ้งกินใจเกี่ยวกับความในใจความรัก พูดล้อเลียนเปรียบเปรย เข้าเหย่หรือพูดตลก ให้เกิดความสนุกสนานและแฝงคติคำคมเป็นคติด้วย เช่น

กันอ้ายคิดฮอดน้องให้เหลียวเบ็งเดือนดาว
สายตาเฮาสีพาดกันเทิงฟ้า

(หากพี่คิดถึงน้องให้มองดูดาวเดือนก็เหมือนเรามองเห็นกัน เป็นผญาที่หนุ่มสาวใช้เกี่ยวพาราสีกัน)

4. ผญาเครือ ผญาเครือหรือผญาเกี่ยวสาวหรือคำหยอกสาวเป็นผญาหรือถ้อยคำร้อยกรองที่หนุ่มสาวใช้เกี่ยวพาราสีกันโต้ตอบกันในโอกาสต่าง ๆ เช่น ในงานเทศกาลลงช่วงปั่นฝ้ายเกี่ยวข้าวหรือดำข้าวการพูดโต้ตอบกันนี้ เรียกว่าจ่ายผญา เช่น

ชาย: พี่อยากถามว่าน้อง ถามข่าวถึงปลา ถามข่าวนา ถามข่าวถึงข่าว ถามข่าวเจ้า มีผิวแล้วหรือบ่ หรือว่ามีแต่ซู้ผิวซ้อบ่ม

(ชายถามหญิงว่ายังโตคอยู่หรือไม่ เป็นผลพวงที่ใช่เกี่ยวพาราสิกันระหว่างหนุ่มสาว)

หญิง: น้องนี่ปอดอ้อยซ้อยเสมอดังตองตัด ผัดแต่เป็นหญิงขึ้นบ่มีชายเกี่ยว ผัดแต่เป็นคั้นไม้เครือสิเกี่ยวบ่มี ย่านแต่ทางอ้ายพุ่นมีเครือเกี่ยวเป็นเกลียวเกาะเกี่ยว เป็นมะลิตพดผึ่ง เครือเกี่ยวเกี่ยวพันบ่ฮู้

(น้องยังไม่มีการตั้งแต่เกิดมาไม่มีหนุ่มไหนมาจับ มีแต่พี่ชายนั้นแหละที่มี ผู้หญิงมาเกี่ยวข้องเต็มไปหมด)

จารุวรรณ ธรรมวัตร (2530, หน้า 44) ได้แบ่งผลพวงตามจุดมุ่งหมายในการใช้และแบ่งตามเนื้อหาที่เป็นสำนวนพูดไว้ 3 ประเภท ดังนี้

1. ผลพวงกมิต เรียกว่าผลพวงก้อม หรือโตงโตยเป็นผลพวงสั้น ๆ กะทัดรัดได้ใจความไปในทางสั่งสอน เช่น

ควายบ่กินหญ้า แสนสิข่มเขาหัก หมูปกินอำแสนสิตีให้ดังเวือ

(อย่าบังคับให้คนอื่นทำในสิ่งที่เขาไม่ชอบ)

2. ผลพวงเกี่ยว เรียกว่า ผลพวงเครือเป็นผลพวงที่กล่าวโต้ตอบกันระหว่างหนุ่มสาว มีความยืดหยุ่น กว่าจะตกลงกัน มีลักษณะคล้ายกับเพลงยาวแต่เป็นเพลงยาวที่โต้ตอบกันในทันทีทันใด

3. ผลพวงอวยพร เรียกว่า ผลพวงให้พร อาจจะเป็นผลพวงบทสั้น ๆ กะทัดรัด หรืออาจเป็นบทยาว ๆ ที่ใช้อวยพรก็ได้

สวิง บุญเจิม (2537, หน้า 1-125) ได้แบ่งผลพวงออกเป็น 3 ประเภท คือ

1. ผลพวงเกี่ยวพาราสิ เป็นผลพวงที่ใช่เซวี่ปัญญาในการตอบโต้กันระหว่างบ่าวสาว เกี่ยวพาราสิกันและกัน

2. ผลพวงกมิต เป็นผลพวงที่ใช่เซวี่ปัญญาในการนำมาเป็นคำบอกสอน มีลักษณะเป็นคำคล้องจองที่แต่งขึ้นให้ฟังไพเราะจำง่ายและมีความหมายลึกซึ้ง

3. ผลพวงปริศนารัก เป็นคำผลพวงที่ใช่เซวี่ปัญญานำมาเป็นปริศนาให้แก้กับปริศนาปัญหาให้คิด โดยปริศนาให้แก้มักใช้กับบ่าวสาว เพื่อทดสอบเซวี่ปัญญาของอีกฝ่าย

นอกจากนี้ สวิง บุญเจิม ได้แบ่งผลพวงเป็น 8 หมวด ดังนี้

1. อ้อยด้อยต่อนผลพวง หมายถึง ผลพวงสั้นที่เป็นคำคล้องจองที่มีความยาว ซึ่งฝ่ายชายและฝ่ายหญิงใช้เป็นสื่อรัก โดยแบ่งเป็นหมวดหมู่ เรียกว่า “บั้น” เช่น

บั้นไกล ใช้คำว่า “ไกล” นำหน้าผลพวง ดังตัวอย่าง

ไกลมือนี่มืออื่นสิมาหา คั่นแม่นชีวายัง สิหม่นมาหาเจ้า
 บั้นเกลี้ยงแต่ ใ้คำว่ “เกลี้ยงแต่” นำหน้าผญา ดังตัวอย่าง
 เกลี้ยงแต่ นอก ทางโนเป็นหมากเคื่อ หวานแต่ทางนอก

เนื้อในสั้มดังหมากนาว แท้นอ

บั้นข่อยนี้ ใ้คำว่ “ข่อยนี้” นำหน้า ดังตัวอย่าง

ข่อยนี้ คือ ดั่งบัวหวังน้ำลีไปนำเท่าชั่ว คั่นแม่นน้ำแก่งขึ้นบัวสิยื้อยื้อน่านันแหล่ว

2. ผญารวม หมายถึง ผญาที่จัดเข้าหมวดหมู่ แต่จะเรียกว่บั้นไม่ได้ เพราะไม่มีลักษณะที่จะจัดเช่นนั้น

3. ผญาม่วนชื่น (ตลก) หมายถึง ผญาที่เป็นมุขตลก มักใ้หยอกล้อเพื่อสร้าง
 ความสนุกสนานหรืออาจเป็นการประชันวาทะใ้เป็นที่สนุกสนาน

4. ผญาภายิต หมายถึง ผญาที่มีลักษณะคล้องจองเพื่อเป็นคติเตือนใจหรือเป็นเพียงคำ
 สอนธรรมคา ไม่ใ้ขบคิดดังปริศนาปัญหา

5. ผญาห่อย หมายถึง คำคล้องจองปลิกข่อยที่ฟังแล้วเกิดความเคลิบเคลิ้มคล้อยตามได้
 ส่วนใหญ่มักจะเป็นการสนทนาเรื่องความรักระหว่างชายและหญิง แต่จะเป็นความเพ้อฝัน
 กับธรรมชาติเพียงคนเดียวในลักษณะการพบเจอหรือสัมผัสสิ่งใดแล้วจะเกิดอารมณ์โรแมนติกัน
 ถ่ายทอดเป็นกลอน

6. ผญาถ่อม หมายถึง คำคล้องจองสั้นที่แสดงถึงเขาว์ปัญญาหรือคำภายิต ส่วนมากมักจะ
 ใ้ขณะเดินสนทนาร่วมกันในสภาพจำกัดด้านเวลา เช่น

“แนอยู่บอจ้งเว้า สิเอาอยู่บอจ้งว่า”

“อยากเว้า อยากว่า อยากพูคอยากจายอยู่แต่ย่านเพิ่นบ่ฟัง”

7. ผญาปริศนารัก หมายถึง ผญาที่ใ้เขาว์ปัญญานำมาเป็นปริศนาใ้แก้กับปริศนา
 ปัญหาใ้คิด โดยปริศนาใ้แก้มักใ้กับบ่าวสาวเพื่อทดสอบเขาว์ปัญญาของอีกฝ่าย หรืออีกนัย
 คือ ผญา ปริศนารักจะใ้ในกรณีเกิดความสงสัยว่คนรักของตนอีกฝ่ายอาจปันใจใ้ผู้อื่นหรือ
 เข้าข่ายคบชู้ โดยทั้งผู้ชายและผู้หญิงสามารถเป็นผู้พูดผญานี้ได้ หรือใ้พ่อแม่พูดแทนได้

8. ผญาปริศนาคำสอน หมายถึง ผญาที่ผู้เป็นคำปริศนาสอนใ้ขบคิด เพื่อติบท
 หรือสำนวนผญาใ้คลายสงสัย เกิดจากภูมิปัญญาของปราชญ์สมัยก่อนที่ผู้เรื่องขึ้นเพื่อคึงจิตใจ
 ของชาวบ้านผู้ไม่รู้หนังสือหรือไม่สนใจศึกษาเล่าเรียนใ้เกิดความอยากรู้ในการจุดประเด็นคำถาม
 ซึ่งหากเกิดพฤติกรรมดังกล่าวแล้ว นักปราชญ์ทั้งหลายจะใ้จ้งหะนี้สอดแทรกความรู้ หรือคำสอน
 ต่าง ๆ ใ้ได้อย่างสะดวก

ชั้น วิไลพร (2546, หน้า 46) ได้แบ่งผลงอกออกเป็น 2 ประเภท คือ

1. ฃญาภยิต มีลักษณะเป็นภยิตคำสอนและคติเตือนใจ ซึ่งสามารถแยกย่อยลงไปอีกได้ ตามลักษณะความหมายและรูปลักษณะ คือ ภยิตที่เป็นคำสอนล้วน ๆ ประเภทคติเตือนใจ ประเภทคำพังเพยหรือคำคม ประเภทเบ็ดเตล็ด และตลกชวนขัน

2. ฃญาเกี่ยว เป็นบทฃญาที่หนุ่มสาวใช้พูดเกี่ยวพาราสีกันและแบ่งย่อยออกไปตามลักษณะ ของคำและความหมายฃญาเกี่ยวซึ่งเป็นลักษณะผสมระหว่างบทกลอนกับภาษาพูดธรรมดา ฃญาเกี่ยว ซึ่งเป็นบทกลอนฃญาล้วน ฃญารักเกี่ยวพาราสี ฃญาภยิตคติเตือนใจ ฃญาย่อย ฃญาปริศนา และ ฃญาอ้อม

จารุณี วงศ์ละคร (2555, หน้า 72-74) จำแนกฃญาโดยใช้ 2 เกณฑ์ใหญ่ ดังนี้

1. จำแนกตามรูปแบบ โดยเน้นที่ลักษณะการประพันธ์ ทำให้แบ่งฃญาเป็น 2 ประเภท ดังนี้

1.1 ฃญาประเภทร้อยแก้ว เป็นฃญาที่นำคำมาร้อยเรียงกัน โดยไร้สัมผัสต่อเนื่อง เกิดจากการร้อยเรียงคำในรูปแบบที่ไม่มีสัมผัสต่อเนื่อง แต่ให้ความสำคัญที่เนื้อความ การเว้นจังหวะ และการทอดน้ำเสียงเวลาพูดหรือจายฃญา (ฉะนั้น เวลาอ่านควรออกเสียงแบบ ภาษาอีสาน จึงจะได้รรถรส) ตัวอย่างเช่น ความตายนี้แขวนคอชู้บาศ่าง ไผ่แขวนอ่อนต้อน เสมอด้ามด้กััน (ความตายติดตามทุกคนไปทุกอย่างก้าว ทุกคนต้องพบความตายโดยเสมอหน้ากัน) ฃญานี้บอกสังขธรรมว่า ไม่มีใครหนีความตายได้พ้น ฉะนั้น อย่าใช้ชีวิตโดยประมาท

1.2 ฃญาประเภทร้อยกรอง มีสัมผัสระหว่างวรรคต่อเนื่องกันไปโดยตลอด บางคนมีทักษะสูงด้านภาษา เจ้าบทเจ้ากลอน จึงมักพูดหรือจายฃญาโดยเลือกใช้ภาษา สละสลวย ร้อยเรียงให้มีสัมผัสคล้องจอง รู้จักใช้คำซ้ำ คำล้อ ทำให้มีความไพเราะ และง่ายแก่การจดจำ เช่น หมาหลายเจ้า กินเข้าหลายเฮือน (แปลว่า หมาหลายเจ้าของ (ก็เลย) กินข้าวได้หลาย บ้าน) หรือ มีเงินให้เพิ่นกู มีชู้ให้เพิ่นเล่น (มีเงินให้คนอื่นกูยืม มีคนรักให้คนอื่นชื่นชม) ฃญาประเภทนี้บางทีใช้ความเปรียบแบบอุปลักษณ์ (Metaphor) ซึ่งช่วยให้เห็นภาพชัดเจนขึ้น เช่น ตกหมู่ขุนช้อยขุนเกือม้า ตกหมู่ช้ำช้อยช้ำพาย โชน ตกหมู่โจรช้อยหามไหเหล้า (อยู่ในหมู่ขุนนาง ให้ช่วยเขาเลี้ยงม้า อยู่ในหมู่ช้ำก็ช่วยเขาสะพายสิ่งของ อยู่ในหมู่โจรให้ช่วยเขาหามไห เหล้า) ฃญาี้ สอนให้รู้จักการปรับตัว มีน้ำใจ ไม่นิ่งดูตาย คล้ายภยิตไทยที่ว่า เข้าเมืองตาหลัวให้หลัวตาตาม และ อยู่บ้านท่านอย่านั่งดูตาย ปั่นวัวปั่นควายให้ลูกท่านเล่น

จักรี ต้นเชื้อ (2559, หน้า 24) ได้แบ่งผลงอกออกเป็น 4 ประเภท ได้แก่

1. ประเภทคำสอน เรียกว่า ฃญาคำสอนหรือฃญาภยิต เช่น การพนันนี้มีได้เสียกับเมียดำ การศึกษามีแต่ได้กำไรล้นอึ้งนอง

ความลำบากในวัยเยาว์ มีค่าหลายเท่ากว่าทอง
 อดีตกะจี้คร้าน ปัจจุบันกะบ่ชวนขาย อนาคตอย่าไปทำนาย รับรองได้ว่าทุกข์
 แสงทุกข์แสงยาก แสงอิ๊ดแสงอยาก บ่ทุกข์บ่ยาก บ่อิ๊ดบ่ยาก
 เงินทองนี้มีหลายแต่ผู้หมั้น ผู้จี้คร้านหาได้กะบ่หมาน
 ใฝ่สิมาแปลงสร้างเฮือนฮังให้หนูอยู่ ปากบ่กัดตีนบ่ถีบสังสิ"ได้อยู่
 ไบพันเขาอยู่ปากน้ำอย่าฟ้าวอ่าวคณิงหา ไบชาวเขาอยู่มีค้อยเก็บกำเอาไว้
 แม่นสิมีความฮู้หลายปานได้กะซาง สอนโตเองบ่ได้ใฝ่สิยั้งว่าดี
 If you do something good. คั้นเฮ็ดดีเฮ็ดถึกเฮ็ดแม่นแล้ว
 Don't expect anything in return. บ่หวังอยากได้ดี
 Something good happens. คินั่นกะเกิด
 If you do wrong, คั้นเฮดบ่ถึกต้อง
 Don't expect anything good. อย่าหวังท่อนว่าสิดี
 For example, if you have a white face. อุปมัยคือหน้าขาวแล้ว
 It will look good in the mirror. แองเงากะขาวผ่อง
 But if your face is black. แต่ว่าคั้นหน้าดำมีดคือ
 No matter what, it's still black. แองได้กะบ่ขาว"

(ภาษาอังกฤษ โดย อ.จุฑา ชลามาตย์)

การสอน กริยา 3 ช่องด้วยกริยา

กริยา 3 ช่อง เขามาท่องนำกัน มันแบ่งได้ 2 อย่าง สิ่งต่าง ธรรมดา กับ พิเศษ ว่านั่น

คำกริยานี้แบ่งได้ 2 ธรรมดาจำต้อง แบ่งย่อยออกเป็น 6

1. ลงท้ายด้วย e เดิม d เข้าไปโลด
2. โดฮ้ายลงท้าย y เบ็งคัก ๆ มีสระหน้า y ให้เติม ed คั้นบ่มีจี้เดียว y บ่มีคักลงแหวกะได้ ied นั้นใส่แทน

3. แมนฮ้ายพยัญชนะท้าย 2 โด เห็นแล้วโอให้ได้ที เดิม ed เข้าต่อท้ายนี้ลวดลายแท้เสียงมีแค่พยางค์เดียว ให้เหลียวเบ็งสระ ว่ามีหลายหรือน้อยคอยเห็นแล้วสระกับ โดสะกดอย่างละ 1 เพิ่ม โดสะกดหม่มันลงบ่ต้องจั้ง ed พร้อมใส่หน้า จำไว้ข้อยกเว้น 3 โดสะกดบ่หลาย w, x, y เห็นแล้วเติม ed โดคนี้ โดคง่ายฮ้าย เป็นสไตล์คือแบบ 4 เบ็งสระดี ๆ คั้นมี 2 โดเสียงซ้อแน่อนให้ใส่ ed สุดท้ายซ้อนี้ มีให้เห็นเป็นแตกต่าง คำกริยาตั้งแต่ 2 พยางค์ เสียงหน้าหลังที่เพี้ยนเป็นข้อพิจารณา คั้นเน้นเสียงพยางค์หน้า จับมาเติม ed ใส่ เน้นพยางค์หลังจื่อไว้ โด โดสะกดเพิ่มจั้งค้อยเติม เสริมซ้อนี้พยางค์ท้าย โดสะกดกับสระบ่หลาย กำหนดอย่างละ 1 เดิม ed ถึกแล้วสิที่

แม่นแท้แน่นอน

ตอนนี้เว้าครบแล้ว 6 แบบธรรมดา มีกริยารูปแปรผันนั้นคือ แบบพิเศษ

1. ประเภทเกี่ยวพาราตี เรียกว่า ผญาเครือ, ผญาอ้อย หรือผญา โต้ต่อบกัน เช่น
 สิบปีกะลิด่าชาวพรรยากะลืออยู่ คับบได้เป็นคู่เห็นแต่อุเอ่งน้ำกะปาน ได้นั่งเทียม
 นกเขาผู้พรากคู่กะยังขัน กาวาวอนพรากอังกะยังฮ้อง น่องพรากอ้ายคำเดียวบ่เอ็นสิ่ง คับ
 บ่เอ็นสิ่งไกล่ขอให้อื่นสิ่ง ไกล่แน่เคื่อ

น่องนี้แวนามเชื้อเนื้อช่อนอกษัตริย์ อ้ายนี้แวนามหมัดหากินนำหมาน้อย
 บ่เห็นหน้าเห็นหลังคากะพออยู่ เห็นกางกงในพาดฮัวปาน ได้นั่งเฮียง

อ้ายนี้ปลอดอ้อยช้อย เสมออ้อยกลางกอ กาบกะบ่ห่อ หน่อน้อยกะบ่ชอน 9บ่ชอนเมียอ้าย
 บ่มี

(ชาย) น่องอย่ามาติแกลงเว้า เอาเลามาปลุก บ่หมั่นเชื้อชาติอ้อยกิน ได้กะบ่หวาน
 (หญิง) คับบ่จริงน่องบ่เว้า คับบ่เอาน่องบ่หว่า คับบ่แม่นท่า น่องบ่ไล่ควายลง

2. ประเภทปริศนา เรียกว่า ผญาปริศนา-ปัญหาทายิต เช่น

อัครรย์ใจแซ่ หางใหญ่ยาว สังกได้สองนั่ง บัดกระต่ายหางป้อม ๆ กระรอกหางป้อม ๆ
 ตั้งมาได้สอง

คันอยากกินข้าวให้ปลูกใส่ผลานหิน อยากมีศีลให้ฆ่าพ่อตีแม่ อยากให้คนมาแห้วให้
 ฆ่าหมู่เดียวกัน อยากมีศีลสันให้อนดินเกลือกฝุ่น อยากอุ้นให้อาบน้ำยามหนาว อยากกินปลาขาว
 ให้แบกแหขึ้นโลก อยากหนีนรกให้เข้าวัดฟังธรรม อยากสู้ผู้สาวงามไปถามพระในวัด อยากสู้จัก
 พระรูปได้เครื่องครัดไปถามญาติตามโยม

อัครรย์เหาเห็บนอนน้ำ นำควายใจบ่ขาด บัดเฮามุดน้ำเพื่อละหน้อยพอลิม้อยละ
 แหม่งตาย

อัครรย์บักหมีใหญ่มาสังเอ็นหน่วย ตั้งแต่คราวน้อยๆเป็นยังเอ็นว่าทำ

พานมากินหมากขามป้อม ไปคาคอมั่ง คับแม่นมั่งบ่จี สามมือกระต่ายตาย คับกระต่าย
 ตายแล้ว เห็นอัมผัดเนาหมื่น

เบ็งผู้ชายให้เบ็งชน เบ็งแม่หญิงให้เบ็งกัน

3. ประเภทอวยพร เรียกว่า ผญาอวยพร เป็นการอวยพรในโอกาสต่าง ๆ เช่น

ขอให้เจ้านันได้พระพรชัยครบทั้งสี่

มีจตุรพิศครบถ้วนทั้งสี่ข้อสี่อัน

อายุนันให้ร้อยปีเป็นขนาด

ฝูงอุบาทว์พยาธิฮ้ายให้ไกลเว้นหลักไกล

วรรณะให้ผิวพรรณงามอ่องต้อง

แหวให้ใส่ส่องแจ้งยามยิ้มแย้มแจ่มใส

สุขะให้สุขสบายได้คิมค่า

รศพระธรรมส่องแจ้งในใจเข้าสู่ยาม

พละให้กำลังกายแข็งปั้งปั้ง กำลังใจหนักแน่นบมีเยอหย่อนคน
 ความจนบมาใกล้ปัญญาไวใส่อง มีเงินทองมากล้นจนคนเ็นว่าเศรษฐี
 ปรารถนาอันใดให้ได้สมดั่งใจขอ อันหนี้สิน ช.พ.ค. ส่งเบ็ดน้อจนหลง
 ฟोनอีกทั้งหนี้สหกรรมเจ้า พร้อมหนี้สินต่าง ๆ ได้อยู่อย่างปลอดภัยนี้ สุขีล้วนคู่สุขยาม
 ปรารถนาสิ่งใดขอให้ได้สมปรารถนา การงานให้ก้าวหน้าการศึกษาให้เรืองรุ่ง
 เงินเดือนสูงปีละ 2 ขั้น 2 ขั้น เงินวิทยฐานะ คศ.3 คศ.4 นั้นได้หลังโฮม
 กันเจ้าทำการค้าสรรพสิ่งขายของ ให้ร่ำรวยเงินทองคล่องคือขายได้
 กันแม่นไปหาค้าทางใต้ให้โยยยิ่ง เสียดธุรกิจอันใดกะให้ได้กำไรเรื่อยโชคหมาน
 จากการแบ่งประเภทสัญญาพบว่าถ้าแบ่งสัญญาตามเนื้อหาจะแบ่งเป็น 4 ประเภทใหญ่ ๆ
 ได้แก่ สัญญาคำสอนหรือสัญญาภายิต สัญญาเกี่ยวพาราสี สัญญาปริศนา และสัญญาอวยพร

ความหมายและลักษณะของสัญญาภายิต

สัญญาที่เรียกว่าสัญญาภายิตเป็นคำสัญญาที่ปราชญ์โบราณได้สร้างสรรค์ขึ้นเพื่อใช้เป็น
 ข้อความสั่งสอนลูกหลานที่ติดต่อกันมาหลายชั่วอายุคน สัญญาภายิตสร้างขึ้นให้เหมาะกับ
 สิ่งแวดล้อมและภูมิหลังของแต่ละสังคมซึ่งเกิดจากความเชื่อเรื่องบุญกรรมอาทิ “กาลเวลาล่วงค้อย
 หากค้อยค้อมม ตั้งสมเสริมผลาบุญ ช่วยหนุนกุศลเกื้อ อย่าลี ละเว็นหลีก เเวกรรมบ่หล่า เลยลา
 ไลล่วงค้อย บุญน้อยบ่สูงเฮือง ขอให้บุญส่งผู้ชู่ชวยชาติสิมา กรรมเวร อย่าพานพบ ก่อเกลียวกายก้า
 ขอลีก ห่างควมฮ้าง ฮวงฮังหอมห่อ นั้นถ่อน ผลาบุญช้อยค้ำ กุศลเกื้อก่อกอง แดถ่อน สาธุ ๆ ๆ
 (การทำบุญทำทานนั้นต้องค้อย ๆ สะสมบุญไปเรื่อย ๆ อย่าละเว็นการทำเพราะเวรกรรมติดตาม
 อยู่เสมอถ้าทำบุญน้อยก็จะทำให้ไม่เจริญรุ่งเรือง การทำบุญนี้ขอให้ส่งผลบุญในชาติหน้าขอให้
 อย่าพานพบกับความร้างลามีความรักเปี่ยมล้นขอให้บุญช่วยค้ำจุนด้วยเถอะ) จึงขอสัญญาภายิตเป็น
 พุนทางสังคมและวัฒนธรรมที่มีส่วนผลักดันให้สังคมพัฒนาอย่างยั่งยืน สำหรับความหมายของ
 สัญญาภายิตนั้นมิผู้ทรงคุณวุฒิได้ให้ความหมายไว้ต่าง ๆ ดังนี้

ราชบัณฑิตยสถาน (2546, หน้า 823) อธิบาย “ภายิต” ว่า หมายถึง ถ้อยคำหรือข้อความ
 ที่กล่าวสืบทอดกันมาช้านานแล้ว มีความหมายเป็นคติ (ราชบัณฑิตยสถาน, 2546, หน้า 215)
 ให้ความหมาย “คติ” ว่าเป็น แบบอย่าง วิธี แนวทาง)

ชื่น วิไล พร (2546, หน้า 46) ได้กล่าวถึง สัญญาภายิต ว่ามีลักษณะเป็นภายิตคำสอนและ
 คติเตือนใจ ซึ่งสามารถแยกย่อยลงไปอีกได้ ตามลักษณะความหมายและรูปลักษณะคือ ภายิตที่เป็น
 คำสอนล้วน ๆ ประเภทคติเตือนใจ ประเภทคำพึงเพียรหรือคำคม ประเภทเบ็ดเตล็ด และตลกชวนขัน

สิริพร ทาชาติ (2549, หน้า 1-12) ได้กล่าวถึง สัญญาภายิต ว่าเป็นสัญญาที่มีความสำคัญ
 และมีบทบาทต่อสังคมอีสานในด้านการอบรมสั่งสอนบุคคลหลายระดับ หลายเพศ หลายวัย

และเป็นผลที่มีความหลากหลายทั้งด้านโครงสร้าง เนื้อหา ตลอดจนการนำเสนอ

1. ภาษากายที่เป็นประโยค จำแนกออกเป็น 6 ประเภท

- 1.1 ภาษากายที่เป็นเอกรรพประโยค
- 1.2 ภาษากายที่เป็นอเนกรรพประโยค
- 1.3 ภาษากายที่ละประธานของประโยค
- 1.4 ภาษากายที่มีคำว่า “อย่า” อยู่ในประโยค
- 1.5 ภาษากายที่มี “บ่” อยู่ในประโยค
- 1.6 ภาษากายที่มีคำซ้ำอยู่ในประโยค

2. ภาษากายที่เป็นวลี คือ ภาษากายที่เป็นกลุ่มคำ สามารถสื่อสารได้ใจความสมบูรณ์ในตัวเอง โดยกลุ่มคำเหล่านั้นทำหน้าที่นามวลีและกริยาวลี

จารุณี วงศ์ละคร (2555, หน้า 74) ได้กล่าวถึง ภาษากายที่ว่า ภาษากาย (Phayaphasits) เป็นคำผญาประเภทหนึ่งที่ปราชญ์โบราณอีสานรังสรรค์ขึ้นและ ส่งต่อกันมาหลายชั่วอายุคน จนกลายเป็นทรัพย์ทางปัญญา มีลักษณะเป็นถ้อยคำ ข้อความ หรือคำกล่าว (Saying) สั้น ๆ ที่เป็นความหมายเชิงสั่งสอน

ผญาประเภทนี้บางทีเรียกภาษิตอีสาน (Isan proverb) เป็นผลที่เป็นคำสอนเพื่อให้ผู้ฟังนำไปปฏิบัติเป็นแนวทางในการประพฤติตนให้มีความสุข เมตตาจิต จึงมีประโยชน์ มีคุณค่า นำรับฟัง ควรค่าแก่การนำไปเป็นปรัชญาชีวิต เป็นวิธีคิด หลักการ และแนวทางการประพฤติปฏิบัติตนเพื่อ ความเป็นมงคลและความสุขความเจริญของชีวิต ทั้งชีวิตส่วนตัว ครอบครัว และชีวิตทางสังคมสังคมภาษิตหรือภาษิตอีสานมีความหมายเป็นคติและเป็นคำสอนชี้แนะแนวทางที่ถูกที่ควรตามบทบัญญัติของสังคมหรือบรรทัดฐานทางศีลธรรมที่ใช้เป็นกรอบอ้างอิงและเป็นอนุสติแก่มวลสมาชิก ภาษิตส่วนหนึ่งจึงมีแก่นเรื่องอยู่ที่การควบคุมสังคม คือ เป็นข้อห้าม (Taboos) เพราะจะ “จะล่า” เช่น ภาษิตที่ว่า หัวโล้นอยากล่า หัวดำอยากเทศน์ จะล่า (แปลว่า หัวโล้น หมายถึง พระ, เณร อยากร้องหมอลำ ส่วนหัวดำ หมายถึง ชาวบ้าน อยากเทศน์ จะล่า)

จากความหมายและลักษณะของภาษิตพบว่าภาษิตเป็นผลที่เกี่ยวกับคำสอน ภาษิตนี้ใช้ผู้เป็นปริศนาคำสอนให้ขบคิด ภาษิตปริศนาคำสอนนี้ปราชญ์โบราณสมัยก่อน ผูกขึ้นเพื่อดึงดูดความสนใจของชาวบ้านผู้ที่ไม่รู้หนังสือ และสร้างแรงบันดาลใจบุคคลที่ไม่สนใจเรียน ทำให้เกิดความอยากรู้แล้วผู้รู้จึงถือ โอกาสสอน เพื่อให้เป็นคนที่มีแนวปฏิบัติที่ดีงาม อยากรู้ก็ตาม ภาษิตบางบทของสังคมหนึ่งอาจคล้ายภาษิตของสังคมอื่นก็ได้ เพราะมีการสัมผัสหยาบยุ่มกันทางวัฒนธรรม หรือไม่ก็เพราะว่าคนมีลักษณะความคิดที่เป็นสากล คนปกติไม่ว่าจะอยู่ที่ใดย่อม

มีความคิดเชิงปรัชญา เช่น ความคิดสงสัยและความปรารถนาที่จะเข้าใจจักรวาล ธรรมชาติ โลก สังคม และตัวมนุษย์เอง ด้วยเหตุนี้จึงมีนักคิด นักปราชญ์ ที่พยายามคิดเพื่อค้นหาคำตอบในเรื่องดังกล่าวในทุกสังคมและทุกยุคสมัย

ประเภทของพจนานุกรม

พจนานุกรมสามารถจำแนกประเภทได้ดังนี้

1. จำแนกตามรูปแบบ

เป็นการพิจารณาที่รูปแบบการร้อยเรียงคำหรือรูปแบบการประพันธ์ โดยการใส่เกณฑ์นี้ ทำให้สามารถจำแนกพจนานุกรมเป็น 2 ประเภทใหญ่ คือ

1.1 พจนานุกรมร้อยแก้ว

พจนานุกรมนี้เกิดจากการร้อยเรียงคำในรูปแบบที่ไร้สัมผัสต่อเนื่อง แต่ให้ความสำคัญที่เนื้อหา ความหมาย เวลาพูดมีการเว้นจังหวะการพูดหรือจ่ายพยางค์ด้วยวิธีทอดน้ำเสียงหนักเบา สั้น ยาว สูงต่ำ (ฉะนั้น เวลาอ่านให้ใช้ภาษาอีสานจึงจะได้วรรคต) ตัวอย่างพจนานุกรมร้อยแก้ว เช่น

สุขทุกข์นี้ของกลางเทียมโลก บ่มีไผ่ลือกม้มลึงหันสู่คน (สุขทุกข์เป็นของคู่กันในโลก ทุกคนต้องพบทั้งสุขและทุกข์ ไม่มีใครหนีพ้นความจริงนี้ได้) พจนานุกรมนี้ชี้ถึงัจฉธรรมที่ว่าชีวิตในโลกนี้มีสุขก็มีทุกข์ ได้ลาภก็เสื่อมลาภ ได้ยศก็เสื่อมยศ เราจึงควรเรียนรู้สัจจะนี้เพื่อเป็นภูมิคุ้มกันในตัวที่ดีพร้อมกับการเปลี่ยนแปลงที่จะเกิดขึ้น

หนูกัดผ้าจึงคิดเห็นคุณแม่ว ลูกจ่องข้างจ่องแอวจังคิดเห็นคุณพ่อแม่ (เมื่อหนูกัดผ้าจนขาดแล้วค่อยนึกถึงแม่วที่คอยไล่จับหนูก มีลูกคอยนึกถึงบุญคุณพ่อแม่ที่เลี้ยงดูมา) พจนานุกรมนี้สอนให้รู้จักเชื่อฟังพ่อแม่ครูบาอาจารย์ เมื่อท่านสั่งสอนควรรับฟังและนำไปปฏิบัติ อย่าให้ถึงตอนที่ลำบากก่อนค่อยนึกถึงคำสอนของท่าน

ลูกอย่าให้เป็นลูกหน้าลูกปิ่น ให้เป็นลูกศิษย์เป็นลูกสร ไปแล้วก็ลมต่าวไค้ง ดีแท้พ่อแม่สอน (เป็นลูกอย่าเหมือนลูกปิ่นผาลูกหน้าไม้ ให้เป็นเหมือนลูกศิษย์ลูกสรที่ไปแล้วกลับมารู้จักบุญคุณพ่อแม่ผู้สั่งสอน) พจนานุกรมนี้ชี้ให้เห็นว่า ลูกที่ไม่ดีไปแล้ว ไม่สำนึกในบุญคุณผู้เลี้ยงดูอบรมสั่งสอน ไปแล้วไปลับ ไม่กลับมาตอบแทนบุญคุณหรือลืมนบุญคุณ แต่ลูกที่ดีเปรียบเหมือนลูกสรที่ไปแล้วกลับ คือเมื่อได้ไปศึกษาเล่าเรียนแล้วก็กลับมาตอบแทนผู้มีพระคุณพ่อแม่ครูบาอาจารย์

พจนานุกรมนี้แม้ไม่มีสัมผัสคล้องจอง แต่ได้รสทางวรรณศิลป์เพราะมีการคัดสรรถ้อยคำมาร้อยเรียง เวลาพูดก็พูดด้วยน้ำเสียงสูงต่ำ มีการทอดเสียงและเน้นคำบางคำ รวมทั้งมีการเว้นจังหวะ การพูด ทำให้พจนานุกรมมีความไพเราะ สะดุดหู ชวนฟัง สามารถสะกดผู้ฟังให้ติดตาม

เมื่อได้ฟังและได้คิดใคร่ครวญตรึกตรองตามก็จะเห็นสังขารของโลกละชีวิต ทำให้ได้วิคิด ได้หลักการแนวทางได้ปรัชญาการดำเนินชีวิตที่ปราชญ์พื้นถิ่นกลั่นมาจากประสบการณ์ แล้วถ่ายทอดเข้ากับหลักธรรมทางพุทธศาสนาที่ได้ศึกษาเล่าเรียนมา

2. ญาประเภทร้อยกรอง มีสัมผัสระหว่างวรรคต่อเนื่องกันไป โดยตลอดคนอีสานก็เหมือนคนไทยภาคอื่นที่มีทักษะสูงด้านภาษา เจ้าบทเจ้ากลอน รู้จักเลือกใช้คำ ใช้ภาษาสละสลวย ถักทอร้อยเรียงให้มีสัมผัสคล้องจอง รู้จักใช้คำซ้ำ คำส่อ ทำให้มีความไพเราะ ง่ายแก่การจดจำ บางทีใช้ความเปรียบแบบอุปลักษณ์ เช่น

นาบ่อดีเสียแนวข้าวปลูก ลูกบ่อดีเสียหน้าพ่อเสียหน้าแม่ ญานี้ใช้ข้าวเป็นสิ่งเปรียบเทียบกับลูกคือ ถ้าหากว่าทุ่งนาข้าวไม่สวยหรือไม่งามก็ทำให้เสียข้าวปลูกเฉย ๆ เปรียบกับลูกที่ไม่ดีก็ทำให้พ่อแม่ที่เป็นผู้กำเนิดเสียหน้า

ญาประเภทร้อยกรองมีจำนวนมาก และมีวิธีสร้างหลายแบบ (มูลนิธิสารานุกรมวัฒนธรรมไทย, 2542, หน้า 698-699) ทำให้แบ่งประเภทย่อยได้อีก 3 ประเภท ดังนี้

2.1 คำญาบาทเดียว

คำญาบาทหนึ่ง ๆ มี 6-8 คำ เวลาพูดหรือจ่ายญา แบ่งเป็น 2 จังหวะ หรือ 2 วรรค วรรคละ 3-4 คำ ซึ่งส่งสัมผัสกัน ดังตัวอย่างต่อไปนี้

กินเข้าโต อย่าโศความเฟิ่น (กินข้าวของตนเอง อย่าไปพูดช่องแหวะเรื่องคนอื่น)

หมาหลายเจ้า กินเข้าหลายเฮื่อน (หมาหลายเจ้าของ (ก็เลย) กินข้าวได้หลายบ้าน)

ควายผู้มักชน คนจนมักเว้า (ควายเขาผู้ชอบชน คนจนชอบคุยโว)

โอก็เอา ข้าวหม่ำก็กิน (ซันก็จะเอา ข้าวหม่ำก็จะกิน)

เฮ็ดนาอย่าแพงกล้า ไปค้าอย่าแพงทิน (ทำนาอย่าหวงกล้า ไปค้าขายอย่าหวงทุน)

2.2 คำญาซ้ำคำหน้า

ขึ้นต้นคำหน้าวรรคเหมือนกัน ใช้คำซ้ำ เล่นคำ ทำให้มีความหมายเด่นขึ้น เช่น

เจ้าเฮื่อนพาเว้า เจ้าเหล่าพากิน (เจ้าของบ้านชวนแขกคุย เจ้าของเหล่าต้องเชิญแขกดื่ม)

อยากจนให้ซี้ถี่ อยากมีให้เฮ็ดทาน (อยากจนให้ตระหนี่ อยากรวยให้ทำบุญ)

บ่อนคำให้คุณ บ่อนนูนให้ถาก (ที่คำให้เพิ่มพูน ที่นูนให้ถาก)

มีเฮื่อนบมีฝ่า มีนาบมีฮ่อง (มีบ้านไม่มีฝา มีนาไม่มีรองน้ำ)

มีเงินให้เพิ่นกุ มีซู้ให้เพิ่นเล่น (มีเงินให้เขากุฮึม มีคนรักให้คนอื่นซึ้นชม)

อย่าเฮ็ดกว่าได้ อย่าซ้กว่ามี (อย่าทำเกินที่จะได้ อย่าใช้จ่ายเกินที่มี)

2.3 คำญาสี่คำ

พญาที่สร้างขึ้น โดยนำคำที่มีความหมายใกล้เคียงกันหรือคำตรงข้ามกัน มานำหน้า
วรรคเพื่อให้มีความหมายโดดเด่นขึ้น และให้มีสัมผัสคล้องจองกันด้วย เช่น

หัวคำไปก่อน หัวค่อนนำกัน (คนหนุ่มไปก่อน คนแก่ผมขาว (หัวค่อน) ไปทีหลัง)
คนหลักคำใกล้ คนใบ้คำไกล (คนฉลาดค้าขายที่ใกล้ คนโง่ค้าขายไกล)
นั่งให้เบิ่งที่ หนีให้เบิ่งบ่อน (นั่งให้ดูสถานที่ ลูกหนีไปก็ให้หันมาดูที่นั่ง)
อยากจนให้ขี้ถี้ อยากมีให้ให้ทาน (อยากจนให้ตระหนี่ อยากรวยให้ให้ทาน)

2.4 คำพญาที่เป็นร่าย

ร่าย มีลักษณะการใช้คำสัมผัสที่คล้องจองกัน แต่ไม่มีกฎเกณฑ์บังคับที่ตายตัว
ดินนี้เยียบหญ้าแพดกะตาย เยียบหญ้าหวายกะล้ม
บ่อหวานกำยขึ้นมาสุง จาตินทำดินตะอย่าสุเอามาเว้า (ดีเป็นของต่ำอย่า
เอาขึ้นไว้ที่สูง)

น้ำต้องเพิงเฮือเสื่อต้องเพิงดง พระสงฆ์เพิงญาติโยม

ปานาห้ามบ่อให้ฆ่าสัตว์ พระอยู่วัดสถินข้าวหยั่ง (คนเราต้องพึ่งพาอาศัยกัน

และกัน)

เผินยังว่าลมปากหวานคืออ้อย สามสวนบ่อหวานท้อ

มือถือสากปากถือศีลดีแต่เว้า ใจนั้นส้ายแก้วโจร (มือถือสากปากถือศีล)

อุปมาเปรียบเทียบให้ ชังแมงวันกับเผิง ชังใส่กันกะพออยู่

บาดหาปล่อยออกแล้ว เเพิงไปหาดอกไม้ตอมกลิ่นเกสร

ส่วนแมงวันบินไปหาของเหม็น กลิ่นหอมบ่อมาใกล้ (ดีชั่วอยู่ที่ตัวเอง)

2.5 คำพญาที่ใช้คำว่าอย่า

คือจ้งคำเผินว่า นกจับไม้อย่าฮอยมาป็นสูป ไม้บ่อทันแทกค้ำมันสิสันก่อนลิตดา
บ่อเห็นได้อินแต่คนว่า อย่าเอามาเปรียบเทียบ ไม้บ่อทันแทกค้ำบ่อจักยาวและสัน บาดฟันแล้วผัน
บ่อเถิง (ทำสิ่งใดต้องรอบคอบ)

เผินว่าเป็นลูกนื้ออย่าสุคือลูกน้ำ ผาป็นไปต่อต่าว เป็นลูกศิษบอกให้หันอนกะนอน เป็น
ลูกศรไปแล้วกลับต่าวโคง โผกะฮ้องว่าดี (การเชื่อฟังครูบาอาจารย์)

น้ำกว้างตื่นอย่าได้กล่าวโหวหาร ฝนต่อตกปลาเซาบ็นอย่าใส่ไซยามแล้ง(อย่าอยากได้
หรืออยากคิดตามผู้อื่น เราต้องหาด้วยลำแข้งของตนเอง)

ไฟอยู่ป่าอย่าสุเอาเฮือน ไฟอยู่เฮือนอย่าเอาออกนอกบ้านสิลามไหมจีเผ (ไฟในอย่า
นำออก ไฟนอกอย่านำเข้า สอนเรื่องการครองเรือน)

อย่ามัวกินหมากหัวมันชิซ่าค่าทาง (ทำอะไรให้รีบทำอย่าเถลไถล)

เสียดนาอย่าแพงกล้า ไปค้าอย่าแพงทีน (ให้กล้าลงทุนในสิ่งที่ควรลงทุน)
 เสียดกินอย่าจืดร้าน เข้าบ้านอย่าอาย เห็นคนตายอย่าจืดเดียว (ให้ขยันทำมาหากิน
 อย่างจริงจัง)

ฝ่าไปค้ายามนา อย่าว่าผิวหมั่น แก่สิค้าสิบสิค่านาแล้วจ้งไป (ให้ทำงานในเวลาที
 พึ่งทำ เช่น ถูทำนาต้องทำนาไม่ใช่ไปค้าขาย อาจจะทำให้ไม่ประสบผลสำเร็จได้)

อย่าได้คิดต่อข้าวในนาของผู้อื่น คิดต่อนาจ้กระต่ายน้อย นางหม่องแห่งเฮา (ให้ขยัน
 ทำกินตนเป็นที่พึ่งแห่งตนอย่าอาศัยหวังพึ่งคนอื่นอาจเกิดความเสียหายแก่ตนเองได้)

(สวาท บุตรเพ็ง, สัมภาษณ์, 28 พฤษภาคม 2558)

2. จำแนกตามเนื้อหาของผญา

การจำแนกแบบนี้ไม่สนใจรูปแบบว่าเป็นการแต่งสัมผัสอย่างไร แต่ดูที่เนื้อหาเป็นสำคัญ
 ซึ่งมีหลายระดับ ตั้งแต่ระดับรูปธรรม คือดูที่ “คำศัพท์” ว่าพูดถึง “สิ่ง” (Things) ไດ เช่น สิ่งของ
 พืช สัตว์ คน ปรากฏการณ์ธรรมชาติ ฯลฯ ส่วนใหญ่มักบอกความจริงตามธรรมชาติหรือความจริง
 โดยสภาวะ จนถึงเนื้อหาในระดับนามธรรมที่บอกความจริงทางปรัชญา บอกสังขธรรมหรือความจริง
 สูงสุด เช่น อริยสัจสี่ อันเป็นความจริงทางพุทธศาสนาบางครั้งก็มีลักษณะปริศนาธรรม การอ่านต้อง
 อาศัยการคิดวิเคราะห์ ดีความ จึงจะพบคุณค่าของความหมาย (Meaning) ที่แฝงหรือซ่อนอยู่
 เบื้องหลังคำพูดนั้น

ตามแนวของปรีชา พิณทอง ที่จำแนกผญาออกเป็น 11 หมวด ได้แก่ หมวดกิน หมวดสุข
 ทุกข์ หมวดคน หมวดคน หมวดการงาน หมวดความประมาทและไม่ประมาท หมวดบุญบาป
 หมวดคบหา หมวดปัญญา หมวดการศึกษา หมวดเบ็ดเตล็ด (ปรีชา พิณทอง, 2528, หน้า 2-61) นั้น
 ผู้วิจัยนำมาประมวลใหม่ ทำให้ได้ผญาภาษิต 10 หมวด หรือ 10 กลุ่ม ดังนี้

1. เรื่องอาหารการกิน ทั้งชนิดของอาหาร และลักษณะนิสัยการกินอาหารของคน
 ผญาภาษิตมีความเกี่ยวข้องกับเรื่องอาหารการกินเพราะเกี่ยวข้องกับวิถีชีวิต มนุษย์มีการกิน
 ตลอดเวลา การมีชีวิตอยู่ก็เพื่อทำมาหากินแต่ในผญาภาษิตจะสอนให้รู้จักกินอย่างประมาท
 ตัวถ้ามีอาหารดี ๆ ก็ให้แบ่งปันช่วยให้ความเอื้อเพื่อแก่ญาติมิตรจึงจะเรียกว่ากินเป็น อย่าตระกละ
 ตระกลาม ให้รอบคอบในการกิน เช่น

ของบ่เป็นตาจ๋าย่าจุ่มลงตัก ของบ่เป็นตาคัดอย่ากินสิพวนท้อง

ของบ่เป็นตาส้มอย่ามากินสิส้มปาก มันสิยากคอบท้องเทียจี้หยั่งกิน

(ของไม่น่าจิ้มก็อย่าจุ่มตักกิน ของไม่น่ากัดอย่ากินจะทำให้คลื่นไส้ ของที่ไม่น่าจะเปรี้ยวอย่ามัวกิน
 มันจะเปรี้ยวปาก มันจะลำบากท้องเพราะต้องเข้าห้องน้ำถ่ายท้องตลอดทั้งคืน)

(สวาท บุตรเพ็ง, สัมภาษณ์, 28 พฤษภาคม 2558)

เห็นแก่ชิ้นเนื้ออย่าแล่นนำปลา เห็นแก่ปลาอย่าอย่านำชิ้น

(เห็นแก่เนื้ออย่าวิ่งตามปลา เห็นแก่ปลาอย่าไปตามเนื้อ) ชัน ในภาษาอิสานก็คือเนื้อสัตว์ พวกเนื้อวัวหรือเนื้อควาย ฆณานิแสดงให้เห็นว่า คนอิสานยังมีการนิยมกินเนื้อวัวหรือเนื้อควาย ในฆณานี้บอกว่า ถ้าให้ความสำคัญกับเนื้อก็ไม่ต้องนึกถึงปลา ถ้าให้ความสำคัญกับปลาก็อย่าพะวงกับเนื้อ ให้เลือกอย่างใดอย่างหนึ่งไปเลย อย่าลังเล)

(สายนิท แสนอุบล, สัมภาษณ์, 8 เมษายน 2558)

ได้กินปลาแล้วอย่าลืมปูปะปล่อย บาดหาปลาไปได้ยังสี่ได้ป่นปู

(ได้กินปลาแล้วอย่าลืมปู เพราะถ้าหาปลาไม่ได้ก็ยังต้องกินปู) ปูเป็นสัตว์ที่หากินง่าย เพราะมืออยู่ทั่วไปตามทุ่งนา ส่วนปลาหายากกว่าปูเพราะอยู่ในน้ำ ฆณานี้บอกให้เห็นว่า ถ้าหากได้สิ่งที่ดีกว่าหรือมีค่ากว่าก็อย่าลืมหรืออย่าของเก่าที่เราเคยใช้ ให้นึกถึงบ้างถ้าหากของใหม่หาไม่ได้ก็ต้องกลับมาใช้ของเก่าอยู่ดี)

ลาบจัวอย่าแพงข้าวคั่ว

(ลาบจัวอย่าแพงข้าวคั่ว) ลาบจัวเป็นอาหารชั้นดี และจะมีรสเลิศถ้ารู้จักใส่เครื่องปรุงให้พอเหมาะพอดี ไม่มากหรือน้อยเกินไป มิฉะนั้นจะได้ประโยชน์ไม่คุ้มค่า

2. เรื่องความสุขความทุกข์ ที่ชี้ถึงลักษณะและสาเหตุที่ทำให้เกิดความสุขความทุกข์ เช่น สุขทุกข์นี้ของกลางเทียมโลก บ่มีไผ่ลี้กม้มลิลงหันสู่คน (สุขทุกข์เป็นของคู่กันในโลก ทุกคนต้องพบทั้งสุขและทุกข์ ไม่มีใครหนีพ้นความจริงนี้ได้)

ทุกข์บ่มีเสื่อผ้าผาเฮือนเพกะพออยู่ ทุกข์บ่มีเข้าอยู่ห้องนอนลื้ออยู่บ่ป็น (ความสุขจากการไม่มีเสื่อผ้าสวมใส่ หรือมีบ้านที่ผาผุงทรุดโทรมก็ยังอยู่ได้ แต่ความทุกข์เพราะไม่มีข้าวกินก็ไม่รู้จะไปนอนหลบซ่อนอยู่ได้อย่างไร)

มีเป็นคน จนเป็นหมา (ร่ำรวยเป็นคน ยากจนเป็นหมา) เงินคือแก้วสารพัดนึก

(สายนิท แสนอุบล, สัมภาษณ์, 25 พฤษภาคม 2558)

3. หมวดเกี่ยวกับตน เช่น

ฆณาภาษิตมีคำสอนที่เกี่ยวกับตนเองในการปฏิบัติตนอยู่มากทั้งสอนตัวเองโดยตรงหรือสอนในลักษณะการเปรียบเปรย เช่น

ผู้ลางคนมีแต่ข้อย่างตั้งแต่โตติ ผู้อื่นแมน่ลิตีปาน ได้กะบ่มีแนวข้อยง

เว้าพื้นความคินัน ไผ่ทำกะได้อยู่ ความชั่วเฮ็ดกะได้ คีฮ่ายอยู่ที่เรา

สิบลีฮ่ายฮ่ายยังบ่อเท่าผู้เคย สิบลูกเขยชวาลูกเขยบ่อทอแขนผู้แต่

ความหมายของคำผญาข้างต้นกล่าวถึงพฤติกรรมของคนเพื่อเตือนตนเองว่าอย่าเป็นคนที่ยกย่องตัวเองว่าดีคนอื่นทำดีเท่าไรก็ไม่ยกย่อง ถ้าเรื่องการสอนให้เป็นคนดีนั้นใครทำดีคนนั้นก็

ดีช่วยอยู่ที่การกระทำของตัวเอง นอกจากนั้นยังสอนให้เป็นผู้ที่รู้แล้วลงมือปฏิบัติด้วยตัวเองจึงจะเป็นคนที่รู้อย่างแท้จริง

ติแต่แมงวันฮ้ายตอมโตอยู่ใฝ่ใฝ่ โทหากเหม็นฮู้ฮู้ สติได้ฮ้อมได้

ติแต่แมงหมี่ฮ้าย ดินชื้นบ่ฮ้ำเพอ

ติแต่เปิดไก่อคือเต็นตอดตามขา มันหากเห็นแนวกินจึงแล่นวนนำกัน

ติแต่คนเขาฮ้ายกายโตบ่ต้องต่อ ติแต่ค่อฮ้างฟ้าค่อเจ้าผัดแข่งจน

(สวาท บุตรเพ็ง, สัมภาษณ์, 26 พฤษภาคม 2558)

ความหมายของพญาข้างตนนี้ คือ “ตำหนิแต่แมลงวันว่ามาตอมตัวเอง นั่นก็เพราะตนมีกลิ่นเหม็น มันจึงมาตอม แล้วจะติมันได้อย่างไร ส่วนตำหนิแมลงหวี่ว่ามาตอม แต่ตัวกึ่งนั้นแบบไม่ปิดชายผ้าซิ่น ตำหนิแต่เปิดไก่อว่ามันคือมาวิ่งพัวพันขา แต่นั่นเพราะมันเห็นของกินจึงได้วิ่งมาเช่นนั้น ตำหนิคนอื่นว่าร้าย ส่วนตัวเองก็ไม่ติไปกว่าเขาเลย

4. เรื่องลักษณะหรือคุณสมบัติของคน

พญาภยิตจะกล่าวถึงลักษณะของคนเพื่อเตือนให้หลีกเลี่ยงหรือให้เข้าใจเป็นการกลั่นกรองและพิจารณาในขั้นต้นของการคบคนและแนะนำให้ผู้รับการพิจารณาคคนมากขึ้นเช่น

ผู้ญิงที่น่าเกลียด คือผู้ญิงที่ตามใจตัว

ผู้ชายที่น่ากลัวคือผู้ชายที่บ่เกรงใจผู้อื่น (ผู้หญิงที่ตามใจตัวเองผู้ชายที่ไม่เกรงใจ

คนอื่นลักษณะนี้จะทำอะไรก็ได้)

กันว่าสมคบด้วย คนบุญนักราชญ์

เป็นดั่งจันทน์และกู่ ตองกลัวห่อฮิง

กันว่าสมคบด้วย พาโลกนถ้อย

เป็นดั่งปลาเน่าห้อม ตองกลัวห่อฮิง (การคบคนนั้นถ้าคบกับนักปราชญ์ก็จะ

หอมเหมือนกลิ่นดอกจันทน์กระพ้อแต่ถ้าคบกับคนพาลก็จะมกลิ่นเหม็นเปรียบเหมือนปลาเน่าห้อมด้วยใบตองก็มีกลิ่นเหม็นคละคลุ้ง)

คนดีบ้านนอก บ่ต่อกอกชอกในเมือง (คนแต่งกายดีด้วยแพรพรรณสวยงาม ไม่เท่าคนที่มิจิตใจดีศีลธรรมประจำใจ)

คนต่างบ้าน ว่านต่างสวน (คนต่างกันตามถิ่นฐานบ้านเกิด ว่านต่างกันตามพื้นดินที่ปลูก)

คนต่างคน ขนกันต่างกัน (คนต่างกัน ทั้งรูปร่างหน้าตาและชีวิตจิตใจ)

คนขาวนี้เหยี่ยวไกลคูดอด หยับเข้าใกล้บ่มีได้อ้ายกำ (คนผิวขาวเมื่อมองไกลก็ดูสะอาด สะอาดงามตา แต่พอเข้าใกล้กลับสู้คนผิวดำดำไม่ได้เป็นการสอนให้พิจารณาอย่างลึกซึ้งอย่าพึ่งประเมินคนที่ภายนอกเท่านั้น)

(บัวพา พรมวัง, สัมภาษณ์, 8 เมษายน 2558)

เงาะสุบย้ายยังได้กล่อมรจนา ยังได้เป็นราชาส่าลือทั้งค้าย ไผลืหลังเห็นฐัฐาตาชาติก่อน ไผลืคอนอ่อนต้อนมาให้ส่องเห็น (เจ้าเงาะรูปชั่วตัวดำก็ยังได้รจนาเป็นเป็นคู่ ทั้งยังได้เป็นพระราชามี ชื่อเสียงลือไกล ไม่มีใครรู้หรือกว่าชาติที่แล้วสร้างบุญอะไรไว้ และจะมีชะตาชีวิตเป็นอย่างไร) ชีวิตคนขึ้นอยู่กับบุญกรรมที่ทำไว้เมื่อชาติที่แล้ว

(กาวัน ชายกวาด, สัมภาษณ์, 30 มีนาคม 2558)

หญิงใดเฮ็ดกินพร้อมพอเกลือปลาแดก แม่นเป็นข้อยเพิ่นฮ้อยชั้นกะให้ใถ่เอา (หญิงใดมีฝีมือทำอาหารได้อร่อย แม้ว่าเป็นทาสคนอื่นสักร้อยชั้นก็ให้ใถ่ถอน) ลักษณะผู้หญิงที่ดี คือ มีเสน่ห์ปลายจวัก เป็นแม่ศรีเรือน

(คำเก็ง วงศ์กาฬสินธุ์, สัมภาษณ์, 25 พฤษภาคม 2558)

แม่หญิงใดผมถอยขึ้น หัวล้านแย

แม่หญิงนั้น ทุกข์ถึงเฒ่าควรเว้นหลีกไกล

(ผู้หญิงที่มีศีรษะเถิกหัวล้านจะมีความทุกข์ไปจนแก่ควรหลีกให้ห่าง)

แม่หญิงใดคอกลมป่อง หางตาแดงจ๊กหน้อย

แม่หญิงนั้นสุขสิ้นล้นความฮ้ายปมี

(ผู้หญิงคนไหนที่มีลำคอเป็นปล้อง ๆ มีหางตาแดงนิดๆ ผู้หญิงคนนั้นมีความสุขตลอดไป)

5. เรื่องการงาน อาชีพ รวมถึงพฤติกรรมการทำงาน

การทำงาน หมายถึง การประกอบอาชีพเพื่อเลี้ยงตนเองและบริวารผญาภยิต

ที่เกี่ยวกับการทำกินแบ่งเป็น 2 อย่างคือสิ่งที่ควรปฏิบัติและสิ่งที่ไม่ควรปฏิบัติ

5.1 ข้อควรปฏิบัติในการทำงานคือ ขยันเอาใจใส่ มีความมานะพยายาม

ทำงานทั้งส่วนตัวและส่วนรวมเตรียมตัวให้พร้อมในการทำงานข้อควรปฏิบัติในการทำงานเช่น

ตื่นแต่เช้ากินยอดฟ้า ตื่นสวยกินขวยจี๊ไก่อไป

(ตื่นแต่เช้ากินหน่อไม้ได้กินในสิ่งที่ดีคนที่ขยันมีโอกาสทำมาหากินมากกว่า

คนขี้เกียจ)

(กาวัน ชายกวาด, สัมภาษณ์, 30 มีนาคม 2558)

เดือนหกให้หวานกล้า เดือนห้าให้แต่งไถ (เดือนหกให้หวานกล้า เดือนห้าให้

ตระเตรียมไถ)

(พระครูพิมลธรรมนิเทศ, สัมภาษณ์, 28 เมษายน 2558)

เป็นข้าให้เป็นข้าอาชญา เป็นหมาให้เป็นหมาวัด (ถ้าจะเป็นคนรับใช้ก็ให้เป็นคน

รับใช้ของผู้ปกครองเมือง ถ้าเป็นหมาก็ให้เป็นหมาวัด) เพราะจะทำให้ได้รับความสุขสบายมากกว่า

5.2 ข้อไม่ควรปฏิบัติในการทำงานเช่น ผัดวันประกันพรุ่ง

เข็ดคนว่าปีหน้า ไปคำว่าปีฮือ (ทำนายว่าจะทำปีหน้าส่วนการค้าว่าจะทำปีถัดไป)
มีไหมบ่มีครึ่งซี่ยมมันบ่หอนแดงเอง คับบ่หาฟิมฟิดตำทอบ่มีผ้า (มีเส้นไหมแต่
ไม่มีครึ่งซี่ยม ไหมก็ไม่แดง ถ้าไม่มีฟิมมาทอเส้นไหมก็ไม่ได้ฝืนผ้า)

แนวตึกแห้วงเอาปลา เข็ดคนหาวังเอาเข้า ฟิน โปนปลุกหมากถั่ว เอาฟัวเอาเมีย
หวังลูกเต้าแทนเชื้อสืบแนว (เมื่อทอดแหก็ต้องการปลา ทำนาก็ต้องการข้าว ถากถาง โปนก็
เพื่อปลุกถั่ว แต่งงานก็เพราะต้องการลูกสืบสกุล)

เข็ดคนอย่าแพงกล้า ไปค้าอย่าแพงทีน (ทำนายอย่าชี้เหนียว (หวงเหน) ต้นกล้า
ทำการค้าอย่าชี้เหนียวทุน)

(พระครูธรรมพิมล, สัมภาษณ์, 28 เมษายน 2558)

6. เรื่องความมีเหตุผล รอบคอบระมัดระวัง ไม่ประมาท

ผญาได้มีการกล่าวถึงความมีเหตุผล รอบคอบ และระมัดระวังว่า หมายถึง การปฏิบัติตน
ให้พิจารณาให้รอบคอบอย่าตัดสินใจ โดยไม่พิจารณาด้วยเหตุผลก่อนไม่ว่าจะเป็นการกิน
การพูด การทำงานดังปรากฏในผญา ดังนี้

ไก่อั้นบ่แม่นยามเกิดอุบาทว์ (ไก่อั้นคิดเวลามักเกิดอุบาทว์) เปรียบเหมือนคนที่พูดและทำ
ไม่ถูกที่ ถูกเวลา ทะเร่อทะระ่า ไม่ดูตาม้าตาเรือ มักเสียหาย

(บัวพา พรมวัง, สัมภาษณ์, 8 เมษายน 2558)

เห็นว่ายาวเฮือกเฮืออย่าฟ้าวว่าปลาไหล ลงเทื่อเป็นแนวงูสิตอดตายบ่ทันฮู้(เห็นเลื้อยมา
ว่ายาวๆ อย่าเพิ่งสรุปว่าปลาไหล บางทีอาจเป็นงูเดี๋ยวมันถึงตายไม่รู้ตัว)

(บัวพา พรมวัง, สัมภาษณ์, 8 เมษายน 2558)

เห็นว่ากองฝอยน้อยกลอยใจอย่าฟ้าวนั่ง ลงเทื่ออยู่ลิ้นในหั้นสิตอดตาย (เห็นกองมูลฝอย
อย่ารีบด่วนนั่งทับ บางทีอาจซ่อนอยู่เดี๋ยวมันถึงตายได้)

อยู่ป่าอย่าทำเสื่อ จีเฮืออย่าทำเงือก (อยู่ป่าอย่าทำทนายเสื่อ นั่งเรืออย่าทำทนายเงือก)

ฮ้องเอ็บ ๆ อย่าฟ้าวว่าเสียงกบ ลงเทื่องูเพาพิชตอดโตตายเมี้ยน (ได้ยินเสียงร้องเอ็บ ๆ
อย่ารีบสรุปว่าเป็นเสียงกบ อาจเป็นงูเพาพิชกัดถึงตายได้)

(สายนิท แสนอุบล, สัมภาษณ์, 6 กรกฎาคม 2558)

7. เรื่องบุญบาป กรรม และการให้ผลของกรรม ตามคติพุทธศาสนา

ผญาภาษิตเรื่องบุญ-บาป และเรื่องการได้รับผลกรรมนั้นพบมากในผญาภาษิตตามหลักความเชื่อ
ของพุทธศาสนาใครทำกรรมใดย่อมได้รับในผลการกระทำของคนทำกรรมดีได้รับผลดีตอบแทน
ใครทำกรรมชั่วย่อมได้รับกรรมชั่วแม้จะเสียชีวิตไปแล้วก็ตามส่วนคนที่ยังมีกรรมอยู่ก็ต้อง

เวียนว่ายตายเกิดอยู่ในโลกนี้จนกว่าจะหมดกรรมคงตัวอย่างเช่น

บาปอยู่ผู้อยู่ นำ กรรมอยู่ นำ ผู้สร้าง (บาปอยู่กับทำ กรรมอยู่กับผู้สร้าง)

(พระธรรมพิมล, สัมภาษณ์, 28 เมษายน 2558)

บุญให้หาบ บาปให้หิ้ว (บุญให้หาบ บาปให้หิ้ว : หมายความว่าทำบุญให้มากกว่าทำบาป)

บุญมีแล้วแนวคิดป้องกัน บาปไม่ได้แนวคิดย้ายแผ่นดิน (เมื่อมีบุญมักประสบแต่ความดีงาม ครั้นหมดบุญก็ประสบแต่สิ่งเลวร้าย)

(พระอาจารย์สมภพ โชติปัญญา, 2557)

8. เรื่องหลักการคบค้าสมาคมและความสัมพันธ์ของคนในสังคม

การเลือกคบคนเป็นเนื้อหาที่สำคัญอีกประการหนึ่งของปราชญ์โบราณที่ปลูกฝังไว้ในพจนานุกรมเพราะคนอีสานมีความเชื่อเพื่อให้ระดับความสัมพันธ์ของบุคคลค่อนข้างมากกว่ามีส่วนในการพัฒนาชีวิตให้เจริญก้าวหน้าขึ้นเพราะเป็นการแสดงออกถึงความไว้วางใจกันเช่น

คบคนให้เบิ่งหน้า ซื่อผ้าให้เบิ่งเนื้อ (คบคนให้ดูหน้า ซื่อผ้าให้ดูเนื้อผ้า)

คบคนดีเป็นศรีแก่ตัว คบคนชั่วอปราชย (คบคนดีเป็นมงคล คบคนชั่วก็จะพบแต่สิ่งไม่ดี) ไปให้ลา มาให้คอบ (ไปให้ลา มาให้บอก)

ตกหมู่แข็งเป็นแข็ง ตกหมู่กาเป็นกา (อยู่ในหมู่แข็งเป็นแข็ง อยู่ในหมู่กาเป็นกา)

ตาบอดอย่าเอาร่วมเสือน ตาเบือนอย่าเอาร่วมบ้าน คนจู้คร้านอย่าเอามาเป็นหมู่เป็นผง (คนตาบอดอย่าเอาร่วมเรือน คนตาเหล่อย่าเอาร่วมบ้าน คนจู้เกียจอย่าคบเป็นเพื่อน)

กันว่าสมคบด้วย

คนบุญนักปราชญ์

เป็นดั่งจันทน์และกู่

ตองกล้วยห่อฮิง

กันว่าสมคบด้วย

พาโลคนถ่อย

เป็นดั่งปลาเน่าหม้อ

ตองกล้วยห่อฮิง (การคบคนนั้นถ้าคบกับนักปราชญ์

ก็จะหอมเหมือนกลิ่นดอกจันทน์กระพ้อแต่ถ้าคบกับคนพาลก็จะมึกลิ่นเหม็นเปรียบเหมือนปลาเน่าห่อด้วยใบตองก็มีกลิ่นเหม็นคละคลุ้ง

9. เรื่องคุณธรรม ศีลธรรม หลักปฏิบัติของบุตรธิดา บิดามารดา ผู้ปกครอง

เนื่องจากพจนานุกรมเป็นพจนานุกรมที่ใช้ในการสอนจึงมีเนื้อหาที่สะท้อนให้เห็นความมีคุณธรรมอย่างมากเพื่อที่จะให้ผู้ฟังได้รับความเป็นคนดีและได้นำความดีนั้นไปเป็นแนวทางประพฤติปฏิบัติตนเพื่อความเป็นคนดีของสังคมซึ่งจะช่วยให้บ้านเมืองเจริญและสุขสงบด้วย ดังนี้

เผ่นยังว่าลมปากหวานคืออ้อย สามสวนบ่อหวานท่อ

มือถือสาปากถือศีลแต่ว่า ใจนั้นฮ้ายแก้วโจร (การเป็นคนพูดจาอ่อนหวานจะดีมาเพียงไรขึ้นอยู่กับว่ามีความจริงใจหรือไม่ถ้าพูดจาดีแต่จิตใจชั่วร้ายก็ไม่ต่างอะไรกับโจร)

ยามกินบ่เสียก ยามเวียกแล้วไซ้ (ยามกินไม่เรียกกิน ยามมีงานแล้วเรียกไซ้) แสดงถึง การขาดคุณธรรมของเจ้านาย หรือผู้เป็นใหญ่ ซึ่งดีแต่ไซ้ ไม่เคยใส่ใจดูและสุขทุกข์ของผู้น้อยเลย กดเขาย่องขอโตผิดฮืด อย่าได้หวีดหวีดเว้าประสงค์ขึ้นข่มเขา (อย่ายกตนข่มท่าน) อยากให้เพิ่นดับ โตดับ อยากให้เพิ่นวาย โตวาย อยากให้เพิ่นตาย โตตาย (อยากให้เขาดับ ตัวเองดับ อยากให้เขาวายตัวเองวาย อยากให้เขาตาย ตัวเองตาย) ให้ทุกข์แก่ท่าน ทุกข์นั้นถึงตัว (สวาท บุตรเพ็ง, สัมภาษณ์, 28 เมษายน 2558)

10. เรื่องการศึกษาเล่าเรียน การมีปัญญาความรู้

ผลญาณิตให้ความสำคัญกับการศึกษาเล่าเรียนเป็นอย่างมาก การศึกษา หมายถึง การเรียน การฝึกอบรมเกี่ยวกับความรู้เรื่องต่าง ๆ เพื่อให้สามารถนำความรู้ที่ไปใช้ให้เกิด ประโยชน์แก่ตนเองและสังคมผลญาณิตจะชี้ให้เห็นว่าการเรียนรู้สิ่งต่าง ๆ จะต้องมีการเป็นผู้สอน ซึ่งครูคนแรกคือ บิดามารดาของตนเมื่อเติบโตเป็นผู้ใหญ่ก็ไปศึกษาหาความรู้เพิ่มเติมแหล่งความรู้ ส่วนใหญ่ก็จะอยู่นอกบ้านเมื่อเรียนสำเร็จก็จะได้นำมาประกอบอาชีพ สร้างประโยชน์แก่ตน และสังคมที่ตนอาศัยอยู่แนวคิดนี้จะแฝงอยู่ในผลญาณิตเช่น

ชื่อว่าแนวความรู้ในเฮือนหายาก ค้นบ่ออกจากบ้านบ่มีได้ท่อย (การเรียนรู้สิ่งใดให้ กว้างขวางต้องเดินทางออกจากบ้านท้องถิ่นตน)

ค้นบ่ออกจากบ้านบ่เห็นด่านแดนไกล ค้นบ่ไปหาเฮียนกะบ่มีความรู้ (ถ้าไม่ออกจากบ้าน ก็ไม่เห็นบ้านเมืองแดนไกล ถ้าไม่ไปศึกษาเล่าเรียนก็ไม่มีความรู้)

(พระสมภพ โชติปัญญา, 2557)

เงินเต็มพา บ่ท่อยพญาเต็มปุม (คนมีเงินมาก ไม่สู้คนมีปัญญามาก)

ผู้ตื่นเด็กขี้ไกล ผู้ตื่นสวขี้ไกล (ผู้ตื่น คือผู้มีปัญญา เลือกทำเลที่ดีที่เจริญในการทำมา หากิน คนตื่นสายคือ คนมีปัญญาน้อย จะได้อยู่ในสถานที่ห่างไกลความเจริญ)

ให้เจ้าเอาความรู้หากินทางชอบ ความรู้มีอยู่แล้วกินได้ชั่วชีวิต (ให้เจ้าใช้ความรู้ทำมาหา กิน ด้วยความซื่อสัตย์สุจริต ความรู้ที่มีอยู่จะช่วยให้ทำมาหากินได้ตลอดชีวิต)

(สวาท บุตรเพ็ง, สัมภาษณ์, 28 เมษายน 2558)

จากการพิจารณาเนื้อหาของผลญาณิตแล้วพบว่าความหมายและเป้าหมายของผลญาณิต ในหมวดต่าง ๆ ดังกล่าวมานี้ เกี่ยวข้องกับการอบรมบ่มนิสัย การขัดเกลาทางสังคม และการปลูกฝัง คุณธรรม บางภายิตจึงมีลักษณะเป็นคำสั่งสอน คำชี้แนะแนวทางที่ถูกที่ควรตามบทบัญญัติของ สังคมหรือตามบรรทัดฐานทางศีลธรรม บางภายิตก็มีลักษณะเป็นข้อห้าม (Taboos) หากฝ่า นทำก็จะชะล่า (ผิดกฎธรรมเนียมประเพณี) นับเป็นวิธีการควบคุมสังคม ที่ใช้เป็นกรอบอ้างอิง และเป็นอนุสติที่มีอิทธิพลต่อการหล่อหลอมพฤติกรรมที่พึงประสงค์ของสมาชิกเพื่อ

ความเจริญงามในชีวิตส่วนตัวและความสงบสุขในการอยู่ร่วมกับผู้อื่นในสังคม จังหวัดสกลนครมี
ความเจริญรุ่งเรืองในด้านศาสนาจึงทำให้การใช้พญาของพระภิกษุในการเผยแพร่ศาสนา
จะพบเห็นโดยทั่วไป

หน้าที่ของพญาภายิต

พญาภายิตของชาวสกลนครก็มีหน้าที่คล้ายกับพญาภายิตของจังหวัดอื่น ๆ ในภาคอีสาน
คือ ทำหน้าที่ขัดเกลาให้คนในสังคมอยู่ร่วมกันด้วยความสงบสุขเป็นสมาชิกที่ดีของสังคมสังคมใด
ประพฤติปฏิบัติในสิ่งที่ถูกต้องดำเนินไปในทิศทางที่ถูกที่ควรสังคมนั้นย่อมมีคุณภาพชีวิตที่ดี
ดังคำกล่าวของจารุณี วงศ์ละคร (2557, หน้า 75) ที่ว่า “ภายิตอีสานก็ทำหน้าที่เหมือนภายิตของ
สังคมอื่น คือ เป็นเครื่องมือขัดเกลาทางสังคมและปลูกฝังคุณธรรมให้กับอนุชน ทั้งยังเป็นเครื่องมือ
ควบคุมสังคมและหล่อหลอมความประพฤติที่พึงประสงค์ให้สมาชิกสามารถคิด พูด ทำดำรงตนได้
เหมาะสม ถูกต้อง ดึงตามบทบัญญัติของสังคมและสอดคล้องกับภูมิสังคม เพื่อความเจริญงามใน
ชีวิตส่วนตัวและมีความสุขในการอยู่ร่วมกับผู้อื่น” การพูดหรือจ่ายพญาภายิตเพื่อขัดเกลาทางสังคม
นั้น ผู้พูดจะเป็นพระสงฆ์ ครูอาจารย์ บิดามารดา ปู่ย่าตายาย ที่มีความรักและมีเมตตาจิต ปราบปราม
ให้อนุชนสามารถดำรงอยู่ในสังคมได้อย่างมีคุณภาพชีวิตที่ดี จึงสรรหาสารพัดวิธีแตกต่างกันไปใน
แต่ละบุคคลและแต่ละสถานการณ์ บางครั้งก็ใช้วิธีนุ่มนวลพูดด้วยน้ำเสียงเมตตา แนะนำ สั่งสอน
อบรมด้วยมธุรสวาจา เช่น พญา “นักปราชญ์ฮ้ายให้หมอบให้กลาน อันธพาลดีให้หนีสิบโยชน์”
(นักปราชญ์คุดำให้เราเข้าไปใกล้ อันธพาล (แม้จะ) ดีแสนดีก็ให้หนีไกลๆ) บางทีก็ใช้วิธีล้อเลียน
หยิกแหยกหยอก เช่น “หมาหลายเจ้า กินเข้าหลายเฮือน” (แปลว่า หมาหลายเจ้าของ (ก็เลย) กินข้าว
หลายบ้าน) แต่บางทีก็ใช้วิธีที่ “แรง” เช่น การด่า เสียดสี ประชดประชัน กระแนะกระแหน อาจเป็น
เพราะว่าใช้ไม่วมแล้วแต่ไม่รู้สึกรู้หาย หรือคนนั้นอาจเป็นคนคือค่าน หรือเป็นคนแก่ที่ไม่สมวัย
โตแต่ตัว ส่วนความคิดและการกระทำไม่ได้เรื่อง ไร้สาระ หาประโยชน์ไม่ได้ จึงถูกประชดประชัน
ดังพบในพญาหลายบท เช่น “ลางคนเฒ่าศีลธรรมบ่ได้อำ คล่าแต่ได้ท้องน้อยศีลห้าบ่คณิง”

(แปลว่า คนแก่บางคนไม่ศึกษาศีลธรรม ฝึแต่กามารมณ์ไม่คิดถึงศีลห้าเลย) หรือ ลางเจ้าวาจาดี
คำใดตั้งแต่คำ หน้าบ่ทันได้ล้างกุ่มบ่อยตั้งแต่หลาน (แปลว่า คนแก่บางคนปากร้ายมีแต่คำคุดำ ตื่นมา
หน้าไม่ล้างต้งหน้าต้งตาแข่งคำหลาน) ทั้งนี้เพื่อกระตุ้นใจ กระแทกใจให้ขุ่คิด เพื่อการปรับปรุงตน

พญาภายิตเป็นสิ่งมีประโยชน์ มีคุณค่าความหมายในฐานะที่เป็นวิธีการ แบบอย่าง

แนวทางในการคิด พูด ทำกิจวัตรประจำวันและการทำกิจกรรมต่าง ๆ โดยคำนึงถึงความถูกต้องและ
ดีงาม เพื่อความสุขความเจริญของชีวิตส่วนตัว และเพื่อการอยู่ร่วมกับผู้อื่นได้อย่างผาสุก มูลนิธิ
สารานุกรมวัฒนธรรมไทย (2542, หน้า 698) อธิบายว่า ที่ผู้อาวุโส คนเฒ่าคนแก่ บิดามารดา ใช้พญา

ภายิตพูดจาเชิงสั่งสอนว่ากล่าวบุตรหลานหรือผู้เยาว์ ก็เพราะผญาประเภทนี้เป็นถ้อยคำสำนวนที่มี
ใจความมุ่งที่จะทำให้สติเตือนใจ ผู้คนจดจำสืบต่อกันมา หรือจดจำมาจาก
หมอลำบ้าง สำนวนในวรรณกรรมอีสานบ้าง คำเทศน์ของพระภิกษุบ้าง ผญาภายิตจึงเจือ
ด้วยรสพระธรรม ผญาภายิตส่วนหนึ่งก็ได้จากพุทธศาสนสุภาษิต เช่น

กมฺมุนา วตฺตตี โลโก: สัตว์โลกย่อมเป็นไปตามกรรม,

อปฺปมตฺตนา มียนฺตติ: ผู้ไม่ประมาท ย่อมไม่ตาย,

จิตฺเตน นียตี โลโก: โลกอันจิตย่อมนำไป,

ททฺ มิตฺตานิ คนฺถติ: ผู้ให้ย่อมผูกไมตรีไว้ได้

จะเห็นได้ว่าผญามีความสัมพันธ์กับวิถีชีวิตของคนอีสานเป็นอย่างดี โดยเฉพาะผญา

ภายิตจะมีบทบาทอย่างยิ่งต่อการดำรงชีวิตของคนอีสานเพราะภายิตเหล่านี้ล้วนถอดหรือ
กลั่นกรองมาจากหลักธรรมของพระพุทธศาสนาที่บรรพบุรุษได้นำมาปฏิบัติในชีวิตประจำวัน จน
เป็นที่ยอมรับกันโดยทั่วไป เช่น คำหามาน คำไค (2539, หน้า 67) กล่าวถึง ผญาคำสอน “ไผสิมา
แปลงสร้างฮวงฮังให้หน้อยคั้นปากบักคตินบ่ทั้นสิได้อยู่” หมายความว่า ใครจะสร้างรวงรัง
ให้หน้อย ถ้าหน้อยไม่ใช้ปากกัดเท้าตึงจะมีรูอยู่หรือ (ตนแลเป็นที่พึ่งของตน หรือคนล่วงทุกข์ได้เพราะ
ความเพียร) “บุญมีแล้วแนวคิป้องไส บุญบ่ให้แนวฮ้านแลนโฮม” หมายถึง มีบุญแล้วสิ่งดี ๆ
ทั้งหลายมารวมอยู่หมด แต่ถ้าบุญไม่หนุน ก็จะมีแต่สิ่งเลวร้ายมากวน (ทำดีได้ดี ทำชั่วได้ชั่ว)
“แสนสิมีความรู้เต็มพุงเต็มปาก โตสอนโตบ่ได้ ไผสิฮ้องว่าดี” หมายถึง คนที่มีความรู้มากแต่สอน
ตนไม่ได้ จะขาดความเคารพยกย่องว่าดี (ผู้มีความรู้ แต่ประพฤติเลวหรือความรู้ท่วมหัวแต่เอาตัว
ไม่รอด)

ผญาภายิตชาวอีสานมีความมุ่งหมายในคำพูดเพื่อสั่งสอนให้ข้อคิด คติเตือนใจ ซึ่งมีความ
ไพเราะงดงาม มีคุณค่าทางวรรณศิลป์ ประกอบด้วย เสียงสัมผัสสระ พยัญชนะหรือเล่นเสียง
วรรณยุกต์ และยังมีการอุปมาอุปไมยเปรียบเทียบให้เกิดภาพพจน์และเข้าใจความหมายนั้นชัดเจน
เช่น “เชื้อชาติจ้องคั่นก่องกะยังหุน บาดห้าซาตาหฺลูป หฺลูปลงถื่อจ้อง ยามเมื่อซาตาขึ้น ขวางคื่อขน
กะยังล่อง คาคสิลุ่มหฺมูมหญ้ากะบ่ฟิง” (ธรรมดาร์มมีลิวทำให้ขึ้นลงได้ เหมือนชะตาคนมีขึ้นลง
เหมือนร่ม เมื่อมีโชคอุปสรรคอะไรก็สามารถผ่านนั้นไปได้ ถ้าอับโชคจะตกต่ำขาดที่เหนี่ยวรั้ง) หรือ
เป็นความเปรียบเทียบว่าชะตาของมนุษย์ยามตกต่ำเหมือนร่มที่ไม่กาง ยามชะตาขึ้นเหมือนขนลอย
น้ำ นอกจากนั้นผญายังเป็นถ้อยคำสำนวนอันไพเราะคมคาย มีความหมายลึกซึ้งกินใจ เป็นบท
กลอนพื้นบ้านอีสานที่นิยมใช้กันในโอกาสพิเศษ เป็นคำที่กล่าวขึ้นลอยๆ แต่สรุปความไว้อย่าง
กระชับ เพื่อให้ผู้ฟังนำไปตีความ เช่น “กาकिनปลิงไปคาคอแสด์ เอือคาแก้งไปหล่มเค็งวัง” “ กวางกิน

หมากขามป้อมไปคาคอม่้ง มั่งปี่สามมือกระต่ายตาย” มีความหมายเปรียบเทียบเปรยว่า คนหนึ่งทำ แต่ผลของการกระทำกรรมกระทบคนอื่น เช่น ลูกกระทำผิดประพฤดิชั่ว พ่อแม่ต้องพลอยเดือดร้อนเสียหายไปด้วย ถ้าพ่อแม่ไม่ช่วยก็จะเกิดความเสียหายขึ้นได้

ผลงาภยิตสะท่อนหลักพุทธธรรม

การที่จะทำความเข้าใจว่าผลงาภยิตมีหลักพุทธธรรมแฝงอยู่นั้นควรทำความเข้าใจเกี่ยวกับพุทธธรรมว่ามีความเกี่ยวข้องอย่างไรและสามารถเป็นทุนทางสังคมได้อย่างไร ผู้วิจัยขอเสนอหัวข้อตามลำดับดังนี้

ความหมายของพุทธธรรม

คำว่า ‘พุทธธรรม’ ที่ใช้ในงานวิจัยนี้ ผู้วิจัยใช้ตามหนังสือ พุทธธรรม (ฉบับปรับปรุงและขยายความ) ของพระราชวรมุนี (ประยุทธ์ ปยุโตโต) ซึ่งเป็นหนังสือที่กำหนดเป็นตำราเรียนตามหลักสูตรของมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ได้พิมพ์ครั้งแรกเมื่อ พ.ศ. 2525 และได้พิมพ์ต่อเนื่องมาอีกหลายครั้งจนถึงปัจจุบัน

ในหนังสือ พุทธธรรม (ฉบับปรับปรุงและขยายความ) นี้ได้กำหนดความหมายของคำว่า พุทธธรรม ไว้อย่างละเอียดหลากหลายดังจะสรุปได้ดังนี้

1. พุทธธรรม หมายถึง กุศลธรรมชาดิและคุณค่าสำหรับชีวิต
2. พุทธธรรม หมายถึง หลักการหรือคำสอนที่มีใช้เพียงการคิดค้นหาเหตุผลในเรื่องความจริงเพื่อสนองความต้องการทางปัญญา หากเป็นคำสอนที่มุ่งหมายและแสดงแนวทางสำหรับประพฤติปฏิบัติในชีวิตจริง

3. พุทธธรรม หมายถึง คำสอนเดิมแท้ของพระพุทธเจ้า

4. พุทธธรรม หมายถึง ธรรม (คำสอน) ที่พระพุทธเจ้าตรัสรู้

5. พุทธธรรม หมายถึง ธรรม (คำสอน) ที่พระพุทธเจ้าทรงค้นพบ

6. พุทธธรรม หมายถึง ธรรมที่พระพุทธเจ้าทรงค้นพบและนำไปแสดงให้ผู้อื่นฟัง

ทรงเรียกว่า “มัชฌนธรรม” หรือ หลักธรรมคำสาขกลาง และทรงเรียกข้อปฏิบัติอันเป็น

ระบบที่ทรงบัญญัติขึ้นว่า “มัชฌิมาปฏิปทา” หรือทางสาขกลาง

7. พุทธธรรม หมายถึง ธรรม (คำสอน) ที่มีลักษณะทั่วไป 2 ประการ ได้แก่

- 7.1 แสดงหลักความจริงสาขกลางที่เรียกว่า “มัชฌนธรรม” หรือเรียกเต็มว่า

“มัชฌนธรรมเทศนา” ว่าด้วยความจริงตามแนวของเหตุผลริสุทธิตามกระบวนการของธรรมชาติ นำมาแสดง เพื่อประโยชน์ทางปฏิบัติในชีวิตจริง เท่านั้น

7.2 แสดงข้อปฏิบัติสายกลางที่เรียนกว่า “มัชฌิมาปฏิปทา” อันเป็นหลักการครองชีวิตของผู้ฝึกอบรมตน ผู้รู้เท่าทันชีวิตไม่หลงงมงาย มุ่งผลสำเร็จคือความสุข สะอาด สว่าง สงบ เป็นกับองค์ประกอบอื่น ๆ เช่น สภาพชีวิตของบรรพชิต หรือคฤหัสถ์ เป็นต้น

8. พุทธธรรม หมายถึง คำสอนเดิมแท้ของพระพุทธเจ้า อันมีแหล่งที่มาจากคัมภีร์พุทธศาสนา คือ พระไตรปิฎกบาลี เลือกลำเอียงเฉพาะส่วนที่เห็นว่าเป็นหลักการดั้งเดิม เป็นความหมายแท้จริง มีแนวทางและขอบเขตตามหลักความกลมกลืนสอดคล้องกัน ในหน่วยรวม ประกอบกับการพิจารณาจากพุทธจริยาและพุทธกิจได้ทรงบำเพ็ญ

9. พุทธธรรม หมายถึง คำสอนของพระพุทธเจ้า แยกเป็น 2 ส่วน คือ สัจธรรม และจริยธรรม โดยสัจธรรมเป็นส่วนแสดงภาวะหรือรูปลักษณะตัวจริง และจริยธรรมเป็นฝ่ายข้อประพฤติทั้งหมด

9.1 สัจธรรมในพระพุทธศาสนา เป็นคำสอนเกี่ยวกับสภาวะของสิ่งทั้งหลาย หรือธรรมชาติและความเป็นไป โดยธรรมชาติของสิ่งทั้งหลาย หรือกฎธรรมชาตินั่นเอง

9.2 จริยธรรม การถือเอาประโยชน์จากความรู้ ความเข้าใจในสภาพและความเป็นไปของสิ่งทั้งหลาย หรือการรู้กฎธรรมชาติแล้วนำมาใช้ในทางที่เป็นประโยชน์

อีกนัยหนึ่ง สัจธรรม คือ ธรรมชาติและกฎธรรมชาติ จริยธรรม คือ ความรู้ในการประยุกต์ สัจธรรม

10. พุทธธรรม หมายถึง คำสอนของพระพุทธเจ้า แบ่งเป็น 2 ส่วน ได้แก่

10.1 ธรรมฝ่ายสภาวะและตัวกฎของธรรมชาติ เรียกว่า มัชฌิมาธรรม

10.2 ธรรมฝ่ายความรู้ภาคปฏิบัติ คือ การนำความรู้ ความเข้าใจเกี่ยวกับสภาวะ และตัวกฎนั้นไปใช้ประโยชน์ในการประพฤติปฏิบัติ หรือดำเนินชีวิตจริง เรียกว่า มัชฌิมาปฏิปทา

11. พุทธธรรม หมายถึง อริยสัจ (ปฏิจัสมุปปาท, อิทัปปัจจยตา) โดยนัยว่าเป็นคำสอนที่พระพุทธเจ้าตรัสรู้หรือทรงค้นพบ

ดังนั้นผู้วิจัยพิจารณาเห็นว่า คำว่า พุทธธรรม เป็นศัพท์ที่มีลักษณะเป็นวิชาการ มีความหมายค่อนข้างกว้างครอบคลุมในการศึกษาธรรมของพระพุทธเจ้าและ เหมาะสมกับการศึกษาในคำพยานาษิตที่มุ่งปลูกฝังคำสอนต่าง ๆ โดยมีพื้นฐานจากการยึดแนวปฏิบัติของวิถีแห่งพุทธเพื่อการเป็นคนดีในสังคม

คนอีสานนับถือพุทธศาสนาแบบชาวบ้าน คือ ผสานความกับความเชื่อดั้งเดิมจนเกิดเป็นความเชื่อที่เด่น ๆ คือ เชื่อเรื่องกรรม ที่นำไปสู่ความเชื่อเรื่องนรกสวรรค์ และการเวียนว่ายตายเกิดที่ล้วนมีจุดมุ่งหมายให้คนทำความดี เว้นจากความชั่ว นำไปสู่การมีสังคมอยู่เย็นเป็นสุขร่วมกัน หมายความว่าได้รับอิทธิพลความเชื่อของหลักพุทธธรรม

ในบรรดาสິงเหนือธรรมชาติทั้งหลาย ศาสนาเป็นสิ่งที่สำคัญต่อพฤติกรรมและความรู้สึกนึกคิดของชาวอีสานมากที่สุด โดยเฉพาะชาวสกลนครดังจะเห็นได้จากคำขวัญของจังหวัดและรายนามของพระเกจิอาจารย์ที่มีชื่อเสียงตลอดจน โบราณสถานต่าง ๆ ซึ่งสะท้อนให้เห็นความเชื่อและศรัทธาในศาสนาทั้งสิ้นผู้ทรงคุณวุฒิได้มีความเห็นที่สอดคล้องกันว่าสังคมมนุษย์ต้องมีศาสนา ถ้าปราศจากศาสนาจะทำให้สังคมป่าเถื่อน คนไม่รู้ดีรู้ชั่ว ไม่ละอายหรือเกรงกลัวต่อบาป บ้านเมืองจะวุ่นวายและวิบัติล่มจม ศาสนาเป็นเสาหลักในการยึดเหนี่ยวของจิตใจ เป็นหลักแห่งความเชื่อถือศรัทธาไม่ว่าจะเป็นความเชื่อส่วนบุคคลหรือความเชื่อของกลุ่มบุคคล ศาสนาที่ชาวอีสานส่วนใหญ่ นับถือคือ พุทธศาสนา แต่ในทางปฏิบัติพิธีกรรมในชีวิตประจำวัน อาจจะมีการเชื่อทางศาสนาพราหมณ์ ความเชื่อเกี่ยวกับเทพคา กูต ผี เข้ามาผสมกลมกลืนด้วย จึงเป็นรูปแบบที่เรียกว่า พุทธศาสนาแบบชาวบ้าน และเนื่องจากชาวอีสานเห็นว่าศาสนาเป็นเครื่องยึดเหนี่ยวที่สำคัญของจิตใจ ดังนั้น เมื่อไปสร้างบ้านเมืองในที่ใดชาวอีสานจะหาบริเวณที่สร้างวัดไว้ด้วย เพราะถือว่าต้องมีบ้านก็ต้องมีวัด เมื่อมีวัดก็ต้องมีพระสงฆ์ หมู่บ้านใดไม่มีพระสงฆ์ประจำวัด ชาวบ้านจะจิตใจหดหู่ ขาดที่พึ่งเป็นอย่างยิ่ง ต้องลงทุนลงแรงไปนิมนต์พระจากหมู่บ้านอื่น หรือ ไม่ก็ไปหาเช่าพระสงฆ์จากหมู่บ้านอื่นมาประจำวัด อย่างน้อยก็ในช่วงเข้าพรรษาถึงบุญกฐิน

โลกทัศน์ของชาวอีสานที่มีต่อพระพุทธศาสนาจัดเป็นความเชื่อในพระพุทธศาสนาที่มีการปฏิบัติกันในท้องถิ่น หรือที่เรียกว่า พุทธศาสนาแบบชาวบ้าน ซึ่งเป็นการผสมผสานระหว่างศาสนาพุทธ พราหมณ์ และความเชื่อเรื่องผีสาร เทวดา โดยเน้นความเชื่อเรื่อง บาปบุญคุณโทษ กฎแห่งกรรม ชาตินี้ชาติหน้า เป็นต้น ส่วนเรื่องในระดับอภิปราย เช่น เรื่องนิพพาน เป็นเรื่องที่ยากและซับซ้อนเกินกว่าความเข้าใจของชาวบ้านส่วนใหญ่ ซึ่งในผลญาก็จะมีการกล่าวถึงนิพพานอยู่นอกจากนี้หลักของพุทธธรรมยังมีส่วนช่วยในการปลูกฝังชาวอีสานให้นำมาเป็นแนวทางในการปฏิบัติตนในสังคม เช่น

การปลูกฝังให้เรียนรู้สังขธรรม จะเห็นได้ว่ามีผลญาณิตหลายสำนวนที่เน้นให้เห็นสังขธรรมของชีวิตว่า ทุกสิ่งล้วนมีเกิดและมีดับ เราจึงไม่ควรยึดติดในสิ่งที่มีที่เป็นนั้น บทผลญาณหลายบทได้สอนว่าไม่ควรเศร้าโศกเสียใจต่อการที่คนใดคนหนึ่งล่วงลับไปแล้ว เพราะเป็นสิ่งที่ไม่ก่อให้เกิดประโยชน์ ควรให้ความสนใจชีวิตที่ยังคงดำรงอยู่จะก่อให้เกิดประโยชน์มากกว่าผลญาดังกล่าวได้แก่

1. ความเชื่อในสังสารวัฏผลญาณ ญาณิตหลายบทได้พูดถึงการเวียนว่ายตายเกิดของมนุษย์ ชีวิตมนุษย์ต้องพบกับความเปลี่ยนแปลงความไม่แน่นอนของชีวิต มีเกิดแก่ เจ็บตายเป็นเรื่องธรรมดาสังสารวัฏ โดยเฉพาะเกี่ยวกับคนตายนั้นเป็นไปตามกฎของไตรลักษณ์ซึ่งประกอบด้วย

1. อนิจจตา (Impermanance) ความไม่เที่ยง ความไม่คงที่ ความไม่ยั่งยืน ภาวะที่เกิดขึ้นย่อมเสื่อมสลาย 2. ทุกขตา (Stress and conflict) ความเป็นทุกข์ ภาวะที่ถูกบีบคั้นด้วยการเกิดขึ้นและสลายตัว ภาวะที่กดคั้น ฟืนและขัดแย้งในตัวและ 3. อนัตตา (Soulless หรือ Non-self) ซึ่งหมายถึง ความไม่ใช่ตัวตน ความไม่มีตัวตนที่แท้จริง สิ่งที่เกิดตัวไปคือบุญและบาปที่สะสมไว้ชาวอิสาน เชื่อในโลกนี้โลกหน้าอยู่แล้วเช่น

อันว่าความตายนี้	เป็นเปิงทั้งโลก
เป็นแบบตั้ง	ประจำค้ำเที่ยงจริง
มันหากเป็นเปิงเค้า	มีมาแต่ก่อน
ครันมันมาฮอดแล้ว	หนีได้กะบ่กราย
อันความตายนี้	เสมอกันโดยตั้ง
ข้อยและเจ้า	เสมอดำคั่งกัน
อันว่าโลกีย์นี้	บ่มีแนวตั้งเที่ยง
มีแต่ตายแตกม้าง	ทลายล้มเคลื่อนหาย
อันว่าความตายม้าง	ไกลกันเจียรจาก
ครันบ่มม้ออกกว้าง	ลิเทียมพอออยู่เลิง

(จักรี ต้นเชื้อ, สัมภาษณ์, 25 พฤษภาคม 2558)

ในโลกนี้ไม่มีอะไรที่มันคงแต่สังขารของความเป็นสิ่งที่เที่ยงแท้แน่นอนอน ในชีวิตมนุษย์ไม่มีใครหลีกเลี่ยงความตายได้เป็นความเท่าเทียมกันของมนุษย์ไม่ว่าจะอยู่ในฐานะใดก็ตามก็จะเวียนว่ายตายเกิดในโลกนี้เสมอ หรือสอดคล้องกับการวิเคราะห์ปริศนาธรรมเกี่ยวกับความตายของ พระครูอุทัยปริยัติโกศล (เสถียร ยอดสังวาลย์) (2554, หน้า 80) ที่ว่า

“สี่คนหาม สามคนแห่ หนึ่งคนนั่งแคร่ สองคนพาไป” สี่คนหามคนโบราณใจขานว่า คือชีวิตมนุษย์นี้ไม่มีขาดเป็นรูปร่างตัวคนคนพิลาศ รวมสี่ธาตุมารวมกันแบ่งสรรเป็นธาตุที่หนึ่งคือธาตุดิน ไซ่สินทรัพย์ ผมดำขลับเนื้อหนังยังมองเห็นกระดูก เล็บ สูดเจ็บเล็บก็เป็น ทุกสิ่งเช่น เป็นธาตุดินชีวิตเรา

ธาตุที่สองคือ ธาตุน้ำ ซ้ำเลือดหนอง ไม่หมายปองคือ น้ำลายคายออกเข้าอีกน้ำมัน ในข้อต่อพอบรรเทา เว้นน้ำเหล่าไม่เกี่ยวข้องเพียงลงใจธาตุที่สามคือ ธาตุลม ไม่ตรมจิต ขาดเพียงนิคชีวิตสิ้นดินไฉน

ลมที่ว่าแสนสุขสมลมหายใจ หากขาดไปชีวิตสิ้นดินแดนธาตุที่สี่คือ ธาตุไฟ อยู่ในร่าง ไม่เห็นห่างแสนใกล้ชิดติดตัวท่านคอยบอกร้อนบอกเย็นเป็นชีวิต ร้อนนอกนั้นไม่

ข้องเกี่ยวแท้ที่จริงสิ่งที่ชาตุนีจึงเปรียบมี สี่คนหาม เป็นรูปธรรมตามแนที่แท้ยิ่งจะอ้วนผอมสูงใหญ่
ในความจริง สี่ธาตุสิ่งรวมกันพลันเป็นคน สามคนแท้ ความหมายแท้แก่ให้รู้ เปรียบคนอยู่ใน
ไตรลักษณ์สักดีผล

ธรรมชาติสรรพสิ่งไปในสกล ล้วนคืนรนในสามสิ่งอย่างจริงจังหนึ่งอนิจจัง
นั้นไม่เที่ยงเลียงไม่ได้ ชีวิตไหนก็ไม่แน่แปรหน้าหลังจากเด็กเล็กโตเป็นหนุ่มรุ่มพลัง แต่ภายหลัง
กลายเป็นแก่เปลี่ยนแปลงไป

คนเคยรวกกลับมาจนขลให้เห็น จนกลายเป็นกลับรวกถูกหวยได้ความแน่นอนไม่เที่ยงแท้
เปลี่ยนแปลงไป ไม่ว่าใครต้องผูกติด อนิจจัง สอง ทุกข์ ประตรงตัวมัวมาทุกข์ จะก็ยุคที่ชาติ
เกิดประเสริฐสังข์ (สังข์=การขี้ดเหนียว) จะเกิดแก่เจ็บตายไข้ประดัง ย่อมทุกข์ทั้งสิ้นหมดรันทจิตใจ
สาม อนัตตา ชีวิตคนที่ทนอยู่ ก็ไม่รู้จะเปลี่ยนแปลงแน่นอนได้เหมือนกับคนที่เค็ดันสิ้นหายใจ
ยังถูกไฟผลาญเผาเป็นเถ้าธุลีชีวิตคนใช่ตัวคนคนแน่แท้ ย่อมเปลี่ยนแปลงไม่แน่นอนตอน
สุขศรีดังอดีตคนกำเนิดเกิดร้อยปี แต่บัดนี้กลับไร้ตนเป็นคนไป

อนิจจังทุกข์อนัตตา ทั้งสามมาเป็นสัจธรรม สามคนแท้ ชีวิตเราย่อมเปลี่ยนแปลง
ไม่แน่แท้ ทุกข์เหตุแท้แปรไปไร้ตัวตน “หนึ่งคนนั่งแคร่” นั้นที่แท้แปรความหมาย ดังจิตใจจิต
วิญญาณประมาณผล

เมื่อคนเกิดวิญญาณเข้าสถิตย์ชีวิตคน เป็นจิตตนจิตวิญญาณชีวิตเราจิตใจนั้นคอยบงการ
บันดาลชีวิต สิ่งสถิตย์ในร่างกายใจคอยเฝ้าโบราณท่านจึงเปรียบไว้จิตใจเรา เทียบไว้เอา
คนนั่งแคร่ แคร่ใจคน

สองคนพาไป มีความหมายเปรียบไว้ว่า เราเกิดมามีบาปบุญหนุนกุศลหากทำบาป
ย่อมลำบากยากทุกข์ทนมีสองสิ่งเท่านี้ที่มนุษย์จะนำติดตัวไปได้

หรือในส่วนของความทุกข์ที่เกิดขึ้นในพญาก็ได้กล่าวถึงว่าอย่ายึดติดสิ่งใด การมีรัก
ก็มีทุกข์ส่วนหนึ่ง

ตัณหาอีกถูกเป็นดังเชือกผูกคอ ตัณหาอีกเมียเป็นดังปอผูกศอก

ตัณหาอีกเข้าของเป็นดังปลอกสูบดิน

(สายนิท แสนอุบล, สัมภาษณ์, 18 มีนาคม 2558)

ความรักที่มีต่อลูกนั้นเป็นประหนึ่งเชือกผูกคอ ความรักเมียประหนึ่งปอผูกศอกความรัก
ของข้าของก็เหมือนมีปลอกสูบเท้าจะก้าวไปไหนก็ลำบากนั้นแสดงให้เห็นการยึดติดความรักทำ
ให้เกิดทุกข์เป็นทุกข์ดาเหมือนเครื่องผูกมัดมีภาวะบีบคั้นจิตใจทำให้ไม่สามารถก้าวไปสู่ความสุขที่
แท้จริง

2. ความเชื่อในไตรสิกขา พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตโต) (2543, หน้า 127) ได้กล่าวว่า ความสำคัญของไตรสิกขานั้นเป็นข้อปฏิบัติที่เป็นหลักของการศึกษาคือ การฝึกอบรม กาย วาจาใจ และปัญญาให้ยิ่งขึ้นไปสูงสุดจนถึงนิพพานผลญาณมิตินี้เนื้อหาที่มีความเชื่อเกี่ยวกับ สีล สมาธิ และปัญญาความเชื่อ กล่าวโดยสรุป ไตรสิกขาเป็นหลักปฏิบัติกาย วาจาและจิตใจให้พร้อมในการทำงานและกิจกรรมต่าง ๆ ในชีวิตประจำวันบทผลญาณมิตินี้มีความเกี่ยวข้อง ดังนี้

2.1 สีล

แม่นสิทุกข์ท้อฟ้าเฮาได้เกิดเป็นคน บ่ได้เป็นนามสัตว์กะหากบุญเฮาแล้ว

เฮาพากันสร้างศีลธรรมเฮียมฮุ่ม ฟุ่นกะพี นีกะน้อง สิปองเข้าใส่กัน

(พระอาจารย์สมภพ โชติปัญญา, 2559)

(การที่ได้เกิดมาเป็นมนุษย์แสนประเสริฐควรร่วมกันรักษาศีล ถ้าการรักษาศีลธรรมจะต้องเป็นผู้ที่มีพูดชอบและประพฤติชอบและเลี้ยงอาชีพชอบซึ่งตรงตามหลักพุทธธรรม อริยมรรคแปด ได้แก่ สัมมาวาจา สัมมากรรมันตะและสัมมาอาชีวะ)

2.2 ผลญาที่มีหลักสมาธิซึ่งเกี่ยวข้องกับความรักชอบ ความระลึกชอบ

ความตั้งจิตมั่นชอบในผลญาณมิตินี้มีการปลุกฝังให้ฝึกการทำงานอย่างจิตภาวนาตามหลักพระพุทธศาสนาเพื่อให้มีจิตใดที่มั่นคงไม่หวั่นไหวต่ออุปสรรคทั้งปวงดังผลญาที่ว่า

เป็นหยิ่งน้อ สังกมาพากัน โดดลงน้ำ หากินตั้งแต่เต่า

สังบ่มาหาขึ้น โลกกว้าง ออกหาข้างค่าแพง

ลูกผู้ฮักเอาไว้ทางหลัง ลูกผู้ซังเอาไว้ทางหน้า หาปลาป้อนมาม

ผัดผู้ฮักกะดักกะเดี้ยว บ่เหลียวหน้าเบ็งแงง

(พระอาจารย์สมภพ โชติปัญญา, 2559)

การกล่าวถึง การทำสมาธิในการปฏิบัติธรรมนั้นคนส่วนใหญ่จะนึกถึงโชคลาภแต่สิ่ง ที่ควรทำคือการค้นหาสัจธรรมหาทางหลุดพ้นไม่ทำนอกจากนั้นคนส่วนใหญ่ยังจะเอาสิ่งที่ทำก่อน ไปทำทีหลังมักจะคิดว่ามีเวลาปฏิบัติธรรมอีกมากมายรอเวลาก่อนซึ่งอาจจะช้าเกินไป

2.3 ผลญาที่มีหลักของปัญญา ผลญาณมิตินี้ให้ความสำคัญกับผู้ที่มีปัญญาอย่างมาก

เป็นความรอบรู้เข้าใจในเหตุผล คิซั่วคุณ โทษ อะไรคือประโยชน์ที่แท้จริง เช่น

อนระกานี้คือยามใจบอด มีดแปดด้านบัณฑิตเชื่อให้อื่นตรง

เจ้าผู้มีปัญญาเปื่องแสนคมคงสิส่องเห็นนอ เฮียมนี้เป็นผู้ดู เฮียมนี้ฮักกะนิง

(พระอาจารย์สมภพ โชติปัญญา, 2559)

เป็นการกล่าวถึง ผู้มีปัญญาที่บ่ไม่มีความรู้จะไรยอมทำให้เสียทรัพย์ต่าง ๆ จะต้องอาศัยผู้มีปัญญาช่วยเหลือบรมให้เห็นแจ้งในความถูกต้อง

ความคิดมีบัพเพ่ ทุนสิค้าแม่บมี

(บุคคลผู้มีปัญญาดีแต่ขาดความคิดรอบคอบการพิจารณาใคร่ครวญไม่เป็นที่น่าคบค้า
สมาคม)

ชาตินี้ปูนเปรียบได้คือ จังปัญญา ศาสนาคือตั้งหัวใจให้ชีพยังดำรงไว้

(พระอาจารย์สมภพ โชติปัญญา, 2559)

(มนุษย์มีกายเปรียบเหมือนปัญญาส่วนศาสนาเปรียบดังหัวใจ ต้องอาศัยกันและกัน
สืบไปจนกว่าจะหลุดพ้นวัฏสังสาร)

2.4 การปลุกฝังให้ตั้งมั่นอยู่ในความไม่ประมาท การตั้งอยู่ในความไม่ประมาท
เป็นปัจฉิมโอวาทที่สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าได้ให้ไว้ก่อนดับขันธปรินิพพานให้พุทธศาสนิกชน
ทุกคนให้หมั่นทำคุณงามความดีและตั้งอยู่ในความไม่ประมาท จากบทพญาหลายบท พบว่ามี
หลายสำนวนที่เน้นหนักเรื่องการพิจารณาให้ถี่ถ้วน รอบคอบไม่ประมาททั้งในการใช้ชีวิตและ
การประกอบอาชีพ การดำรงชีวิตอย่างมีสติ รอบคอบ ไม่ประมาทจะทำให้ความเสียหายร้ายแรงไม่
เกิดขึ้นแก่ผู้มั่นในภายหลัง เช่น

ครันสิเที่ยวท่งกว้าง ให้ห่ามบั้งหัว

ครันสิไปทางไกล ไท่ตองให้มีพร้อม

(บัวพา พรมวัง, สัมภาษณ์, 18 มีนาคม 2558)

ความรอบคอบจะช่วยให้ไม่เกิดปัญหาภายหลัง การเดินทางไปไหน ๆ ต้องเตรียมให้
พร้อมจะได้มีความสะดวกสบาย นอกจากนั้นยังมีความประมาทในการไม่ระมัดระวังแล้วเกิด
ความสูญหาย เช่น

แนวผูกควายไว้ใกล้ล้าผูกม้าไว้ใกล้น้ำบ่กินน้อยกะหากหาย

นมเหลือเต้าส่งบ่สานกะทอใส่ บาดห้าไฟใหม่บ้านไฟสิหัวกระต๋าม

(บัวพา พรมวัง, สัมภาษณ์, 18 มีนาคม 2558)

ความประมาทในการนำสัตว์เลี้ยง ไปใกล้สิ่งคุ้นเคยแล้วไม่ดูแลอย่างดีอาจสูญหายได้
และการที่เก็บสิ่งของให้เรียบร้อยเตรียมพร้อมเกิดเหตุฉุกเฉินเสมอก็จะทำให้รอดพ้นจากภัยพิบัติได้

2.5 การปลุกฝังเรื่องความสันโดษ รักความเป็นอิสระ ศาสนาพุทธสอนให้ศาสนิกชน
รู้จักพอใจในสิ่งที่ตนเองมีอยู่ ศาสนาพุทธเป็นศาสนาที่ให้อิสระเสรี แก่ศาสนิกชน ชาวพุทธ
จะนับถือเทพเจ้า หรือเรียนคำสอนของศาสนาอื่น ๆ ก็ได้ หากคนต่างศาสนาสมรสกับ
ชาวพุทธจะไม่เปลี่ยนมาเป็นนับถือพุทธก็ได้ ความสันโดษไม่ได้ถึงความเกียจคร้านแต่หมายถึง
ความยินดีในสิ่งที่ตนมีอยู่ ยินดีในสิ่งที่มิได้อยู่และยินดีด้วยใจที่เสมอ เช่น

สุขเพราะมีข้าวกิน สุขเพราะมีดินอยู่ สุขเพราะมีคู่นอนนำ

สุขเพราะมีคำเต็มได้ สุขเพราะมีเพื่อนใหญ่มุ่งเป็นกระดาน

สุขเพราะมีลูกหลานหลายนั่งเฝ้า

(กาวัน ชายกวาด, สัมภาษณ์, 28 เมษายน 2558)

ความสัน โดยเป็นความ พอใจยินดีในทรัพย์สินส่วนของคุณ ยินดีในสิ่งที่มีอยู่ และ ยินดีด้วยใจที่เสมอไม่ยินดีในร้ายในความปรารถนาของคุณ ไม่มีความทะยานอยากในของผู้อื่น รู้จัก ความพอเพียงและรู้จักคำว่า ความสุขก็ขึ้นอยู่กับความสัน โดยตามหลักพุทธธรรมแล้วยินดีที่จะอยู่แบบพอเพียงแม้ไม่มีเงินมากเป็นแสนล้านอยู่บ้านเก่า ๆ พัง ๆ ก็มีความสุขเหมือนคนอื่น

ผู้ใดมีเงินแสนเงินล้านกะตามเพื่อน

เขาบมีนั่งอยู่เป็นงอยชานข้างกะอยู่ไป

(คำเกิง วงศ์กาฬสินธุ์, สัมภาษณ์, 26 พฤษภาคม 2558)

ตัวอย่างอีกคำสอนในบทพญาตัวอย่างหนึ่งที่สะท้อนให้เห็นถึงความรักสัน โดย และรักความเป็นอิสระของชาวอีสานคือ ในการเลือกคู่ครอง ชาวอีสานจะไม่มีระบบคลุมถุงชน เหมือนภาคกลางหรือภาคอื่น ๆ คนหนุ่มสาวจะมีอิสระในการเลือกคู่ครองเอง จะเห็นได้จากการเล่นผญาเพื่อเกี่ยวพาราสีกันในงานเทศกาลหรือการลงช่วงเงินฝ้าย เมื่อเกิดความพึงพอใจแล้วฝ่ายชายก็จะให้ผู้ใหญ่มาเจรจาสู่ขอ โดยผู้ใหญ่จะดูจากความพึงพอใจกันระหว่างคู่หนุ่มสาวเป็นหลัก

ชาย: อ้ายบตีแกลงเว้าว่า กระจ่ายมีเขา อ้ายบสนเคาแปลงว่า มดแดงมีลิ้นดอกหล่า

หญิง: คันอ้ายว่าจ้งสั้นน้องบจีนขัดข้อง แนวนได้จักอย่างให้พ่อแม่พี่น้อง มาเว้า

สู่ขอ นั้นແแล้ว

(สุระ อุณวงศ์, 2556)

2.6 การปลูกฝังให้ละกิเลสตัณหา ชาวอีสานส่วนใหญ่เชื่อมั่นในการนับถือ พุทธศาสนา ดังนั้นการมีความสุขสงบสุขอยู่ได้ เพราะการไม่อยากมี อยากเป็นหรืออยากได้เกินฐานะของตน ผญาหลายสำนวนจะกล่าวถึงความพอเพียง การมีกิเลสตัณหา สุดท้ายก็จะทำให้เกิดความทุกข์หาความสุขที่แท้จริงไม่ได้ บุคคลจะมีความสุขได้ด้วยการละกิเลส

ลูกมาถ้อนมือใหม่มาถึง อย่าสุเฆมานอนกล่อมหมอนจนแจ้ง

อย่าสุเฆมาค้ำการงานมีเอาใจใส่ พุช โชความปากเว้าหมายให้เจ้าได้ตื่นมา

(ขอให้ตั้งมั่นเพียรพยายามลดละกิเลสตัณหาด้วยการเจริญภาวนา)

อยากทุกข์ให้เป็นนายคน อยากสาละวนให้เอาเมียน้อย

อยากให้เขาป้อย ให้จี้ใส่หนทาง

(คำเกิง วงศ์กาฬสินธุ์, สัมภาษณ์, 26 พฤษภาคม 2558)

การที่ปรารถนาจะเป็นเจ้านายคนนั้นมีความทุกข์เพราะต้องดูแลผู้อยู่ใต้บังคับบัญชา แต่ถ้ายากจะมีความวุ่นวายในชีวิตก็ต้องมีภรรยาหลายคนยากให้คนด่าว่าก็ให้เอาเปรียบผู้อื่น โดยไม่คำนึงถึงความเดือดร้อนขอเขาก็จะเป็นทุกข์เพราะนี่คือกิเลส

อิทธิพลความเชื่อเรื่องบุญบาปและเรื่องกรรม

ศาสนาพุทธสอนให้คนเกรงกลัวและละอายต่อบาปชาวอีสานส่วนมากมีความเชื่อในเรื่องของบุญบาปเป็นอย่างยิ่ง คนอีสานมักยอมรับบุญกรรม โดยไม่ได้แย้ง เพราะคิดว่า คนเรานั้น เลือกรักไม่ได้ ขึ้นอยู่กับบุญกรรมในอดีตชาติ ดังนั้นคนอีสานจึงนิยมทำบุญสุนทาน เพื่อหวังตอบแทนทั้งในชาตินี้ และชาติหน้า โดยเฉพาะคนแก่มักพูดว่า “เกิดมาชาตินี้ ขอให้ได้กินได้ทาน” หรือ “ให้ได้ออกปากเว้าชวนหมู่ทำบุญ”

จากการศึกษาทำให้เห็นถึงทัศนคติของคนอีสานในปัจจุบันที่มีต่อการทำบุญดังนี้

...เกิดเป็นคนแมนโตเตี้ย ให้เตี้ยแต่โตคน ใจของตนอย่างเตี้ยตาม รักษาธรรมเอาไว้...

ยามมีบุญบ่ทันม้วย ค้นรวยหลายกะทานแห่น โปรดเอื้อเพื่อแผ่แก่คนทุกข์ ยากไฮ้อย่าเกียไ้วมอด สิเจาะ...ทานกันแห่นพอประมาณ พอเป็นสะพานให้ได้เที่ยว ยามเมื่อมรณาแล้ว คือจ้งเฮาซื้อแก้ว หวังเอามารินน้ำใส่ แล้วกะดื่มเข้าไป ทานมันกะจ้งชี ทานมือนี้ได้กุศล ข้างหน้าเฮย...

ผลยาในบทนี้แสดงให้เห็นทัศนคติของคนอีสานว่านิยมทำบุญขอให้คนรวยก็ช่วยเหลือเพื่อแบ่งปันคนไม่มีถึงจะเป็นคนจนก็ต้องทำบุญเป็นลูกสาวชาวอีสานจะต้องได้รับการปลูกฝังให้ ตื่นแต่เช้าทำบุญตักบาตรชีวิตจะได้พบแต่ความรุ่งเรืองพร้อม เพื่อหวังผลในชาติภพหน้าว่าเมื่อตาย แล้วไปเกิดใหม่จะได้เกิดในภพภูมิที่ดีขึ้น ซึ่งเป็นความเชื่อที่ได้รับอิทธิพลจากพุทธศาสนา ทัศนคติดังกล่าวยังปรากฏในผญาบทอื่น ๆ อีกหลายบทดังนี้

...ให้กินทานเพื่อละเล็กเพื่อละน้อยบุญสิได้มาหลากหลาย คือจ้งเฮาด้าฟ้าหลายมื่อหาก

ต่อยาว ผู้เพิ่มมีเหล่า ข้าวของเหลือเฮือนลันที่อยู่ ก็เพราะบุญเพิ่นสร้างทานไว้ตั้งแต่หลัง การทำบุญอย่าสิคร้านหลังสิพอพระเมตตรัย อย่าได้ลิ้มครองสิลาให้ทอดทานทำไว้พระรัตนตรัยแก้วสาม ประการ ให้ทูลเทศ ให้เจ้านบนอบน้อมประณมไหว้ใส่เศียรนั้นเด้อคือจ้งเฮากินเฮากะอิมบ่ฮ่อนไปอิมท้องเขาพุ่นผู้บ่กิน...

ยามเมื่อเฮาทานไปแล้วทางใจให้ใสสดชื่น ค้นบริจาคแล้วตัวเจ้าอย่างจมน้ำ มันจักเสียทานเจ้าผลาเบาเทียนยอม ค้นแมนทานถึกแล้วต้องตัวเจ้าให้ขึ้นบาน จึงสิเป็นทานแท้ผลาบุญเต็มส่วน... โสภักดีย้าฮูลงโลกในทรัพย์ บ่ กระทบกองบุญห่อหอมหวงไว้ ผู้้นั้นเพิ่นว่าคนจนฮ้าย อนาคตอีคอยาก เพื่อว่าชาติหน้าบุญเค้ากะบ่มี...

(พระครูพิมพ์มลธรรมเทศ, สัมภาษณ์, 8 พฤษภาคม 2558)

ผลาทั้งสองข้างต้นนี้ล้วนแสดงให้เห็นถึงทักษะของการสั่งสมบุญเพื่อชีวิตในชาติหน้า ทักษะดังกล่าวทำให้คนอีสานใช้ทรัพย์สินเงินทองจำนวนมากไปกับการทำบุญโดยไม่นึกเสียใจ การทำบุญของชาวบ้านที่ทำตามประเพณี สังเกตว่ามักจะมิงงานฉลองใหญ่โต และจะต้องฆ่าสัตว์ เพื่อนำมาประกอบอาหารเลี้ยงพระ และผู้คนที่ไปในงาน ซึ่งมีบางคนที่ไม่เห็นด้วยกับประเพณี ที่ต้องล้มวัวล้มควายจัดหาสุราเพื่อเลี้ยงในงานบุญดังกล่าวซึ่งเป็นการกระทำที่ผิดศีล จึงได้แสดง ผ่านทางผลาว่า

... จัดงานใหญ่บวชลูกชาย หวังจะได้บุญมาอยู่ไว้ในมโน หาซื้อโคมาไว้ฆ่า หาซื้อปลาหมู เป็ดไก่ เหล้าสี่สิบเทิง เหล้าไห เครื่องพิธีของพี่น้องอ ผู้หลงย่องเอ็นว่าบุญ ย้อนว่าเขาปัญญาขุน เจตนาบ่เป็นบุญกลายเป็นบาปโตเท่าโอง ฆ่าวัวควายให้ตายโหง หมูเห็ดเป็ดไก่ปลาอีกพร้อม มีเหล้าย้อมอาบพิธีศัลป์มี บุญจึงได้สิเกิดได้...

(สมจิตร ใจซื่อ, สัมภาษณ์, 15 มิถุนายน 2558)

ผลาดังกล่าวข้างต้นสะท้อนให้เห็นแนวความคิดของคนสกลนครเกี่ยวกับเรื่องของการฆ่าสัตว์ทำบุญ ว่าการฆ่าสัตว์และดื่มเหล้านั้นถือว่าผิดศีลถึง 2 ข้อ คือศีลข้อ 1 อทินนาทานา และศีลข้อ 5 สุราเมรัยมัชปมาธานา แล้วเช่นนี้ยังจะได้บุญอีกหรือ

อันว่าสุรานี้ ไผอินศีลบาปใหญ่ ตายไปตกนรกหมกไหม้ ในหน่วยเวจี มีแต่ทน ความทุกข์ ถูกไฟไหม้ ถึงกลับชาติได้มาเกิดใหม่มาเป็นคน กะเล่าจนปัญญากว่าคนทั้งหลายพุทธ องค์หมายไว้หลายอันบั้นบ่อน ขออย่าได้อื่นก่อน กรรมสิต้องเมื่อลุนถึง...

(สวาท บุตรเพ็ง, สัมภาษณ์, 18 เมษายน 2558)

ผลาบทนี้สะท้อนให้เห็นมุมมองของผู้แต่งว่า การดื่มสุรานั้นเป็นบาปจะทำให้ตกนรก ถึงชาติภพอื่นจะสามารถกลับมาเกิดเป็นมนุษย์ได้ก็จะมีกรรม คือ โง่เงาอัปจนกว่าปัญญาผู้อื่น

ส่วนความเชื่อในเรื่องกรรม ชาวอีสานมักมีความเชื่อว่า “กรรม” เป็นผลของการกระทำ ทำดีได้กรรมดี ทำชั่วได้กรรมชั่ว แม้จะเสียชีวิตไปแล้วก็ยังได้รับผลของกรรม ส่วนคนที่ยังมีกรรม อยู่ก็เวียนว่ายตายเกิดอยู่ในโลกนี้จนกว่าจะชดใช้กรรมหมด เช่น

“บาปอยู่ นำผู้ทำกรรมอยู่ นำผู้สร้าง” (บาปอยู่กับผู้ทำ กรรมอยู่กับผู้สร้าง ผลาใน บทนี้สอนให้รู้ว่า ใครทำอะไรที่ไม่ดีสร้างกรรมไว้ ผลของการกระทำก็ต้องอยู่กับตัวผู้ทำ ไม่หายไปไหน)

“ชื่อว่าสงสารซ้องกงเกวียนกำสวนเวรหากมาคอบเว้าวอนไหว้ก็บ่ฟัง” (การเวียนว่าย ตายเกิดเหมือนกับเกวียนซึ่งหมุนไม่หยุด ถึงคราวของตัวเองแล้วจะวอนไหว้อย่างไรก็ไม่ฟัง ซึ่งจะต้องยอมรับในเรื่องการวนเวียนของวัฏฏสงสารที่เกิดขึ้น)

“หญิงใดได้ผู้ชมใจถ้อยเป็นแต่กรรมพันปฐมแต่หลัง” (ผู้หญิงคนไหนได้สามีที่มี

จิตใจต่ำช้า ให้คิดว่าเป็นกรรมมาแต่ชาติที่แล้ว) ชาวอิสานนับถือพุทธศาสนาเป็นอย่างมาก เมื่อประสบเคราะห์ร้ายหรือสิ่งเลวร้ายก็จะคิดว่าเป็นเรื่องกรรมที่ทำไว้ในอดีตชาติ ทำให้คนอิสานสามารถยอมรับในสิ่งที่ประสบและมีสุขภาพจิตที่ดีในการดำรงชีวิตประจำวันประโยชน์ได้ก็ไม่มีใครยกย่องว่าดีจริง

“ทานบมีใจตั้งสีหังปองเป็นประโยชน์ใดได้ หวังประโยชน์แต่บ่ทานทอดให้บุญสิได้ ส่อมได้”

(การให้ทานหากจิตใจไม่มีเจตนาในทางกุศลจะได้ประโยชน์อะไร หรือถ้าหวังจะเอาประโยชน์โดยไม่ทำบุญให้ทานประโยชน์นั้นจะเกิดได้อย่างไร) ผญาแสดงให้เห็นว่าการกระทำสิ่งใดขึ้นอยู่กับเจตนา การทำบุญควรทำด้วยการเสียสละ ชาวอิสานผู้มีนิสัยใจบุญ โอบอ้อมอารี มีน้ำใจเอื้อเฟื้อต่อผู้อื่นได้สอนลูกหลานตลอดมาว่าต้องทำบุญด้วยจิตใจบริสุทธิ์ จึงจะได้บุญ นอกจากนี้ยังมีผญาที่สอนให้รู้จักเพียงพอ ไม่โลภมาก เช่น

“ไปผู้พาโลลัน โลภามักมาก โลภลันลันเมื่อน้ำบ่อดิ” แปลว่า ใครก็ตามที่มีความโลภอย่างมาก มีความอยากที่ไม่เพียงพอก็จะเกิดผลเสียในภพภาคหน้า ความอยากมีอยากได้ เป็นสิ่งที่คนอิสานเชื่อว่าถ้าใครมีคุณสมบัติเช่นนี้ก็จะไม่มีความเจริญก้าวหน้าในอนาคต

หรือการสอนให้เป็นคนดีโดยไม่ต้องเอนเอียงในคำชม หรือ คำว่าร้ายใด ๆ เช่น

“ชื่อว่าแนวความเว้าของคนมันง่าย ได้ทั้งหางและคว่า ความเว้าบ่อยู่ความเขฮักกเขาจะ ย้องเขฮักจะว่า คันแม่นเฮาดีแล้วเขฮักจะตามช่าง คันเฮาเฮ็ดแม่นแล้วเขฮักจะช่างเขา เขาสีพากันท้วงท้วงเมืองบ่มีเงียง เขาสีดิงท้วงค้ายขายหน้ากะบ่อาย” (ขึ้นชื่อว่าคำพูดของคนแล้ว เอาแน่ไม่ได้ มีทั้งหางทั้งคว่าไม่อยู่กับร่องกับรอย คนที่รักก็ชมคนที่ชังก็ว่า ถ้าเราทำดีแล้วใคร จะชังก็ช่างเขา ถ้าเราทำถูกใครจะชมก็ช่างเขา แม้มีคนทักท้วงท้วงเมืองก็ไม่หวั่นไหวเอนเอียง ไม่ต้องอับอายขายหน้า) เป็นการสอนให้เป็นคนดีมั่นใจในความถูกต้องโดยไม่หวั่นต่อคำพูดของผู้อื่นไม่ว่าจะเป็นคำตำหนิหรือคำชม

คำสอนที่ให้เป็นคนดีมีศีลธรรมของคำกลอนผญามีหลากหลาย เช่น

“ทุกขียากฮ้ายเขาจะขอแดงาย อย่าได้ลืมความสัตย์เที่ยงจริงจำหมั้น” (แม้จะทุกข์ยาก ขาดแคลนเพียงใดก็ขอให้ยึดมั่นในความจริงอย่างมั่นคง) ชาวอิสานให้ความสำคัญกับอาหารหลักสองมือ คือ ข้างกาย และ ข้าวแลง ภาวะที่ขาดแคลนอาหารประเภทนี้ จะเรียกว่า ยากจนแบบหาเช้ากินค่ำ โดยปกติยามเมื่อเดือดร้อนคนเราจะยอมทำทุกอย่างเพื่อให้มีชีวิตอยู่รอด ซึ่งบางครั้งอาจจะทำผิดศีลธรรม แต่คนอิสานก็เป็นความสำคัญของการซื่อสัตย์ เพราะธรรมเนียมข้อนี้ ทำให้สังคมอยู่ร่วมกันอย่างสงบสุขแม้จะอดอยากยากแค้นก็ตาม

อิทธิพลความเชื่อในการพึ่งตนเอง

คำกลอนโบราณส่วนใหญ่จะสอนให้คนทำความดีโดยไม่หวังไหวต่อคำพูดของผู้อื่น ไม่ว่าจะพูดดีหรือพูดร้าย ขอให้ยึดมั่นในตัวเอง คนอิสานเชื่อมั่นสัจธรรมและการพึ่งพาตนเอง ไม่ยึดติดต่อสิ่งหนึ่งสิ่งใด ตัวอย่างเช่น

“แม่นสิบิินเทิงฟ้า เวหากะตามช่าง แม่สิหอยู่ฟ้ากะลงม้วนสู่ดิน” (แม่จะบินหรือเหาะอยู่บนฟ้า สักวันหนึ่งก็ต้องตกลงมายังพื้นดิน) คนอิสานสมัยก่อนเชื่อว่าทุกสิ่งทุกอย่างที่อยู่บนพื้นโลก แม้มีความสามารถเหาะได้ก็เป็นเพียงชั่วขณะเท่านั้น ในที่สุดย่อมตกลงสู่พื้นดิน เป็นการเตือนสติ คนที่มีอำนาจหรือตำแหน่งสูงอย่างประมาท นอกจากนี้ยังเตือนสติคนทั่วไปเมื่อเห็นความรุ่งโรจน์ของคนอื่นแล้วอย่าอิจฉา หรือ ชื่นชมมากจนเกินไป

“แสนสิมีความฮู้เต็มพุงเพียงปาก โตสอนบ่ได้ไซยฮ้องว่าดี” (แม้มีความรู้มากมาย หากสอนตนเองไม่ได้ใครจะยกย่องว่าดี) ต้องรู้จักพึ่งตนเองทำได้ด้วยรู้จริง ตามปกติคนที่มีความรู้ จะได้รับการยกย่องจากสังคมอยู่แล้ว บุคคลใดก็ตามแม้มีความรู้มากหากสอนตนเองไม่ให้ความฝึกได้ หรือ ไม่สามารถนำความรู้ไปใช้ให้เกิดประโยชน์ได้ก็ไม่มีใครยกย่องว่าดีจริง

อย่าสิหวังสุขยื้อน บุญเขามาเพ็ง

สุขกะสุขเพิ่นพุ้น บ่มาคุ้มฮอดเฮา

(กาวัน ชายกวาด, สัมภาษณ์, 16 มีนาคม 2558)

อิทธิพลความเชื่อเรื่องชาติภพ

นอกจากหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาจะเป็นคำสอนเกี่ยวกับเรื่องของบุญกรรมแล้ว ศาสนาพุทธยังกล่าวถึงการเวียนว่ายตายเกิดของสรรพชีวิตบนโลก ซึ่งเป็นไปตามกฎแห่งกรรม หากจะหลุดพ้นจากวัฏสงสารได้ก็ต้องเมื่อบรรลุบรรลผลนิพพาน

...พ่อเชียงเอย ซาสีเป็นคนได้มันยากยิ่งแค้นแสนสาหัส วัฏฏะวนเวียนวตาย เกิดเป็นหลายชั้น กรรมผลักดันหน้าเกิดเป็นปูเป็นปลา เกิดเป็นช้างม้าเปิดไก่อ่ จักโตน้อยโตใหญ่ สสารพัดเกิดได้ มันหลายล้านต่างกัน บางชาติมันเกิดเป็นยักษ์เป็นผี บาดว่าบุญเฮามีได้เกิดเป็นคนแท้...

(สวาท บุตรเพ็ง, สัมภาษณ์, 28 เมษายน 2558)

ผลบุญที่แสดงมูมมองต่อการเกิดเป็นมนุษย์ว่า กว่าจะเกิดเป็นมนุษย์ได้นั้นยากลำบากนัก ต้องเวียนว่ายตายเกิดอยู่หลายภพหลายชาติ ต้องเกิดเป็นสัตว์เดรัจฉาน หรือเปรตอสุรกายก่อน เพื่อสั่งสมบุญ และเมื่อบุญถึงระดับหนึ่งแล้วจึงจะมาเกิดเป็นมนุษย์ ดังนั้นการเกิดเป็นมนุษย์นั้น ถือว่าเป็นชาติภพที่ดีและต้องสั่งสมบุญมามากพอสมควรจึงจะสามารถเกิดเป็นมนุษย์ได้ แต่การเกิดเป็นมนุษย์นั้นก็ยังแบ่งระดับตามบุญกรรมที่ทำมาแต่ปางก่อน ดังความว่า

...เขียนจากใจคนอกซ้า เป็นเวรกรรมแต่ปางก่อนนอนคนเดียวอยู่สุ่มื้อ เมียสิซ้อนกะบ่

มี แถนป็นมาผู้เดียวท่อนี้ ลืมป็นคู่มาเคียงกาย ชาตินี้กะเลยนอนคนเดียวห้าสิบปีที่นอนแล้ง...

(สมจิตร์ ใจซื่อ, สัมภาษณ์, 18 มีนาคม 2559)

ผญาบทนี้แสดงให้เห็นมุมมองของผู้แต่งว่ามีความเชื่อเรื่องชาติภพ และมองว่าใครจะมีชีวิตอย่างไรในชาตินี้เป็นผลมาจากกรรมของชาติก่อน

อิทธิพลความเชื่อเรื่องสวรรค์ นรก

คนไทยส่วนใหญ่มีความเชื่อเกี่ยวกับเรื่องนรกสวรรค์ อันสืบเนื่องมาจากหนังสือวรรณคดีเรื่องไตรภูมิพระร่วง ซึ่งเป็นวรรณคดีสมัยสุโขทัยที่มีอิทธิพลต่อโลกทัศน์ของคนไทยในยุคสมัยต่อ ๆ มาอย่างมาก และชาวอีสานก็เช่นเดียวกันที่มีความเชื่อเรื่องนรกสวรรค์อย่างเหนียวแน่น ในจังหวัดสกลนครก็มีวรรณกรรมพื้นบ้านที่มีอิทธิพลความเชื่อเรื่องนี้อยู่เช่นกัน ดังผญาโบราณที่ว่า

“อยากกินข้าว ให้ปลูกใส่พะลานหิน อยากมีศีล ให้ฆ่าพ่อตีแม่ อยากมีคนแ้ว ให้ฆ่าหมูเดียวกัน” อยากมีสีสน ให้นอนดินเกลือกฝุ่น อยากอุ่น ให้อาบน้ำหน้าหนาว อยากกินปลาขาว ให้แบบแหขึ้น โคน อยากตกนรก ให้เข้าวัดฟังธรรม”

(จักรี ต้นเชื้อ, สัมภาษณ์, 28 เมษายน 2558)

ผญาบทนี้เป็นผญาปริศนาธรรม มีใจความลึกซึ้งที่ไม่สามารถตีความตรง ๆ ตามตัวอักษรได้ ความหมายที่แท้จริงคือ อยากมีอยู่มีกินให้ทำงานหนัก อยากมีศีลให้ฆ่าต้นตอของกิเลส อยากมีเพื่อนให้ฆ่าความตระหนี่ อยากมีเกียรติมีศักดิ์ศรีให้อ่อนน้อมถ่อมตน อยากอุ่นให้อาบน้ำเป็นประจำ อยากกินปลาให้หมั่นหา อยากตกนรกหากเข้าวัดฟังธรรมแต่ไม่รักษาศีลและกระทำความชั่ว ก็สามารถตกนรกได้

ข้อความในผญาวรรคสุดท้ายที่กล่าวถึงนรก แสดงให้เห็นว่าคนอีสานมีความเชื่อว่าคนที่ไม่รักษาศีล จะต้องตกนรก แม้คนคนนั้นจะเข้าวัดฟังธรรมหรือทำบุญสุนทานมากมายเพียงใดก็ตาม

นอกจากนี้เนื้อหาของผญาที่กล่าวถึงนรกนั้น ก็มีที่มาจากไตรภูมิพระร่วง เช่นเดียวกัน นรกในทัศนะของชาวอีสานเป็นสถานที่ลงโทษผู้ที่กระทำบาปกรรมความชั่วด้วยประการต่าง ๆ การพรรณนา ความน่ากลัวของนรก ก็คล้ายคลึงกับไตรภูมิพระร่วง ดังนี้

...อันว่านรกนั้นเป็นที่อยู่ของหมู่มัจจุ ผู้ที่ทำการหลายเบียดเบียนปองร้าย... ก็นว่านรกนั้นมีหลายขุมนับบ่ไหว ขุมใหญ่นั้นมีแท้แปดขุม แต่ละขุมขุมนั้นประมาณยาวได้ ร้อยโยชน์ทางลิกยาวและกว้างประมาณได้ท่อนั้น ฝากำแพงเหล็กล้อมหนาดีฮ้อยเล่า แก้วโยชน์ได้ประมาณสู้อ่าวไกล มีทั้งเปลวเพลิงไหม้หมดวันตลอดค้ำ ตลอดถึงสี่ด้านบ่มีฮื้อเมื่อเย็น ไฟผู้มีแ้วฮ้ายตายไปได้จมจ่อม... ขุมสองนั้นขนานนามบอจจา ชื่อกาละสุดตะนรกฮ้อนเสมอเพียงคั้งกัน ทางยาวลิกและ

สิ้นเสมอกันพระองค์กล่าว...แต่ก่อนนั้นหาได้ขาดแย่งของสงฆ์... พอแต่หมคของชาตินั้นกรรมต้อง
จ่องไฟ นรกขุมใหม่จึงจุณเป็นผงฟ้า จึงเกิดเป็นเปรตเฝ้ากินน้ำหนอง...

ภาพนรกในมโนทัศน์ของชาวอีสานที่เด่นชัดคือ สถานที่ที่มีต้นจิวหนามแหลมให้สัตว์
นรกปีนป่าย มีแรงตัวใหญ่ จงอยปากเป็นเหล็กคอยจิกตี และมีกระทะทองแดง ดังความในผญาว่า

... ย้านแต่เวรนำต้อง กรรมจ่องนำสนอง เทียมมาหลอเยมียของเรา คิคอยากเขา เทิง
กล้าย่าน ต้นจิวหนามอยู่ในพุนอเวจี หนามแหลมแทง แสงสบเหล็ก แสงสบทอง เทียมมาจิกจกเนื้อ
เลือดไหลย้อยท่วมทั่วกาย เหลียวลงมาทางฝ่ายใต้ น้ำกระทะหม้อทองแดง ล้วนแต่คนมันมี
หลากหลาย นั่งนอนอยู่ในน้ำ มีคนงามคนจี้อยู่...พวกประหารฆ่าจัวควาย ถูกต่อยดี เทิงขันไว้
เทิงเอาไฟมาจี หลาวแหลม หอกแทงนำ เทิงไฟดำกะพองนั้น..

นอกจากคนอีสานจะมีมุมมองภาพของนรกและสวรรค์ตามหนังสือในเรื่องไตรภูมิ
พระร่วงแล้ว คนอีสานส่วนหนึ่งเป็นคนที่สมัยใหม่ มักจะมีโลกทัศน์เกี่ยวกับนรกสวรรค์ที่แตกต่าง
ออกไปจากคนสมัยก่อนอยู่บ้าง กล่าวคือ คนเหล่านี้เชื่อว่านรกและสวรรค์มีอยู่จริง แต่สามารถ
ประสบได้ในชาตินี้ ไม่ต้องรอให้ถึงชาติหน้า และเป็นสถานที่ในภพภูมินี้ มิใช่ภพภูมิอื่นในผญา
จะมีเปรียบเทียบความทุกข์ทรมานที่คนประพฤติดีต้องรับโทษในเรือนจำหรือคุกว่าเหมือนกับ
นรก ส่วนสวรรค์นั้นเปรียบได้กับบ้านที่มีความอบอุ่น คนในครอบครัวรักใคร่เข้าใจกัน หากเรา
หมั่นทำความดี ละเว้นความชั่ว ตัวเราก็มีความสุขเสมือนได้ขึ้นสวรรค์แนวความคิดนี้ตรงกับ
สำนวนที่ว่า “สวรรค์อยู่ในอก นรกอยู่ในใจ” ซึ่งคนอีสานรุ่นใหม่จะเชื่อว่ามียุ่อยู่จริงมากกว่า ภาวะ
นรกสวรรค์ที่ปรากฏในหนังสือไตรภูมิพระร่วง

อิทธิพลความเชื่อต่อการบวชเรียน

ชายหนุ่มในภาคอีสานจะหาโอกาสบวชให้ได้แทบทุกคน ใครไม่ได้บวชถือว่าเป็น
คนดิบ ขาดความสมบูรณ์บางอย่าง เวลาไปสู้ออกผู้หญิง พ่อแม่ของฝ่ายหญิงอาจตั้งข้อรังเกียจได้
ดังนั้นการบวชจึงมีความจำเป็นในทางสังคมที่ผู้ชายทุกคนจะต้องปฏิบัติ ดังความในผญาว่า

...อ้ายขอลาเสียมน้อง ทรงศีลเพียรผนวช บุญบวชสร้างคุณแก้วพ่อแม่ตน เป็นชายนี้แทน
คุณบวชให้พ่อแม่ ได้ชื่อว่าลูกแก้ว มงคลแท้ยอดคน บวชแทนคุณพ่อแม่นี้ บุญมากอนันต์ แทนค่า
ข้าวบ่อนน่านม พ่อแม่ตนเพียรเลี้ยง ลูกเป็นส่าเภาแก้วขนบิศา มารดาให้มัมฝั่งข้ามสาครใหญ่กว้าง
หลุมเพลิงยมโลก ว่ายบาลบอกรู้ทางขึ้นสู่สวรรค์บุญบวชลูกนี้มีมากมายเหลือหลาย พ่อแม่ตายไปสู่
วิมานเมืองฟ้า อ้ายขอลาบวชไหว้ ไตรมาสสามเดือน เพียรครองสงฆ์บวชเรียนคุณแก้ว ออกพรรษา
ปวารณาแล้ว ลาศีลสึกออก ครองฆราวาสสร้างเมี้ยนแก้วนึ่งปอง...

(บัวพา พรมวัง, สัมภาษณ์, 20 มีนาคม 2558)

จากผญาบทนี้ แสดงให้เห็นถึงโลกทัศน์ของคนอีสานต่อการบวชเรียนว่า บิดามารดา

ของผู้ที่จะบวชถือว่าเป็นกุศลใหญ่ยิ่งที่ได้บวชลูกชาย จึงมักมีการทุ่มเทเพื่อจัดงานให้เอิกเกริก พิธีทำขวัญนาคก็ทำกันใหญ่โต เชิญคนมาร่วมงานทั้งหมู่บ้าน ญาติบางคนปลื้มใจจนน้ำตาไหล เพราะเมื่อลูกบวชแล้วพ่อแม่ก็โล่งใจ ถือว่าได้เติบโตเป็นผู้ใหญ่ เป็นที่พึ่งแห่งตนและญาติมิตรได้

อิทธิพลความเชื่อเรื่องพญานาค

เรื่องเล่าเกี่ยวกับเรื่องสัตว์ในตำนานนี้มีอยู่ในกลุ่มชนทุกหมู่เหล่า เช่น ชาวตะวันตก มีเรื่องยูนิคอร์น คนจีนมีเรื่องมังกร คนไทยมีเรื่องครุฑ และนาค เป็นต้น

ความเชื่อเกี่ยวกับ “พญานาค” เป็นพื้นฐานความเชื่อของกลุ่มชนเชื้อสายไท-ลาว ทั้งใน ล้านนาและล้านช้างมานับพันปี ซึ่งเห็นได้จากรูปปั้นพญานาคตามสิ่งปลูกสร้าง สถาปัตยกรรมของ ล้านนาและล้านช้างโดยทั่วไป เมื่ออีสานรวมเป็นราชอาณาจักรไทย รากฐานความคิดความเชื่อจึงยัง สืบทอดกันมาอย่างไม่ขาดสาย เรื่องเล่าขานของพญานาคนั้นมีมากมาย และเชื่อมโยงประเพณีต่าง ๆ ของอีสานไม่ว่าจะเป็นประเพณีไหลเรือไฟ ซึ่งเป็นประเพณีบูชาพญานาคและประเพณีบุญบั้งไฟ พญานาค

นอกจากความเชื่อในเรื่องนาคของชาวอีสานจะแสดงออกมาในรูปแบบของ สถาปัตยกรรมและประเพณีพิธีกรรมแล้ว เรื่องของนาคยังปรากฏอยู่ในวรรณกรรมต่าง ๆ ของ ชาวอีสาน และวรรณกรรมประเภทหนึ่งที่สะท้อนให้เห็นโลกทัศน์ของชาวอีสานที่มีต่อนาค ก็คือผญา ดังผญาบทหนึ่งที่กล่าวว่า “ตีแก้วปลา สะเนือนหัวนาค ตีหัวฟาก สะเนือนหัวฝา ตีหัวหมา สะเนือนหัวเจ้า (ของ)” (หมายความว่า การทำร้ายผู้น้อยนั้นกระเทือนถึงผู้ใหญ่) ผญาบทนี้แสดงให้เห็นว่า คนอีสานมีความเชื่อว่า พญานาคเป็นเจ้าเมืองแห่งบาดาล หรือผญาเรียกว่า “บุญบั้งไฟได้ สร้อยสังวาลคำพญานาค ขี้ดินคากติดหัวแต่ละน้อย หลงเอ็นว่าหงอน” (หมายความว่า คนจนแม้มีเงินเล็กน้อยก็ภาคภูมิใจ จะเห็นได้ว่านาคมีอิทธิพลในวิถีชีวิตของชาวอีสาน ทำให้บรรพบุรุษ ชาวอีสานอดที่จะหยิบยกเรื่องนาคมาบอกกล่าวไม่ได้)

จากการศึกษาพบว่าผญาดังกล่าวปรากฏเรื่องเล่าเกี่ยวกับพญานาคอยู่ด้วย ซึ่งแสดงให้เห็นว่าคนอีสานในปัจจุบันส่วนหนึ่งยังคงมีความเชื่อเรื่องพญานาคอยู่ ดังความว่า

...จักกล่าวถึงพระยานาคทั้งสอง พวกนี้ครองอยู่ในหนองน้ำ นามเขาเอ็นหนองกระแสด ย่าน แปลงปลูกบ้านเอาเค็งกัน คนหนึ่งนั้นนามชื่อสุทโธ เป็นใหญ่โตทางขวาหนองน้ำ ลือนามเจ้าสุทโธเป็นใหญ่ ตุ่มไฟรบบ้านเมืองเจ้าสุคน คนสองนั้นนาคสุวรรณเป็นชื่อ.....หนองกระแสดเป็นหยั่งแตกแ่ง ฟังเอาเนนาคดอกแตกกัน ความสำคัญหนองนั้นคือเก่า สิได้เล่าเรื่องนาคสุทโธ เกิดโมโหสหายอายเสี่ยว เลยบ่เกี่ยวเป็นมิตรสุวรรณ พาพลขันธหนีไปสร้างใหม่

(กาวัน ชายกวาด, สัมภาษณ์, 16 มีนาคม 2558)

ผญาניתานดังกล่าวนี้ เป็นนิทานตำนานของสาเหตุการเกิดสถานที่ต่าง ๆ ในแผ่นดินอีสานว่าเกิดจากพญานาคสองตนทะเลาะกัน นอกจากนี้ยังมีเรื่องเล่าเกี่ยวกับนาคอีกหลายเรื่อง เช่น ผาแดงนางไอ่ และเรื่องพญาคันคาก เป็นต้น ซึ่งเรื่องเล่าเกี่ยวกับนาคเหล่านี้สะท้อนให้เห็นว่าคนอีสานเชื่อว่าพญานาคมีอิทธิฤทธิ์สามารถแปลงกายเป็นมนุษย์ได้ และพญานาคยังสามารถให้คุณหรือโทษแก่มนุษย์ด้วย

จากการศึกษาผญาภายิตพบว่าเนื้อหาของผญาสะท้อนพุทธธรรมและความเชื่อของพุทธศาสนาของชาวอีสานเพื่อกำหนดแนวปฏิบัติตามคำสอนของพระพุทธเจ้าให้มีความเชื่อในวัฏฏสังสารการเวียนว่ายตายเกิดเพื่อให้จดจำและตระหนักในการทำความคิด นอกจากนี้ยังสะท้อนให้เห็นจริยธรรมในการปฏิบัติตนให้อยู่ในหลักของไตรสิกขาซึ่งประกอบด้วย ศีล สมาธิและปัญญาบุคคลถ้ามีแนวความคิดและปฏิบัติตนตามนี้ก็จะทำให้การดำรงชีวิตเป็นปกติสุขซึ่งส่งผลให้สังคมสงบสุขไปด้วยส่วนความเชื่อต่าง ๆ ก็จะเกี่ยวข้องกับพุทธศาสนาทั้งสิ้น ไม่ว่าจะเป็นความเชื่อในชาติภพ ความเชื่อในบุญบาป ความเชื่อในนรกสวรรค์ความเชื่อความศรัทธาในการบวชเรียนความเชื่อในเรื่องพญานาค เป็นต้น

ผญาภายิตที่สะท้อนภูมิปัญญาไทย

ความหมายของภูมิปัญญาไทย

จารุวรรณ ธรรมวัตร (2528, หน้า 1) ได้ให้ความหมายของภูมิปัญญาท้องถิ่นว่า หมายถึง ทรัพยากรความรู้ ทรัพยากรบุคคลที่มีอยู่ในท้องถิ่นแต่ละแห่ง อาจเป็นเอกลักษณ์เฉพาะตนหรือเป็นลักษณะสากลที่หลายถิ่นคล้ายกันก็ได้โดยเกิดจากชาวบ้านแสวงหาความรู้เพื่อเอาชนะอุปสรรคทางธรรมชาติ ทางสังคมที่จำเป็นในการดำรงชีวิต

เสรี พงศ์พิศ (2534, หน้า 39) คำว่า “ภูมิปัญญา” (Wisdom) เป็นคำที่ใช้กันในหมู่นักการศึกษามานานแล้ว ส่วนคำที่ใช้อยู่ในกลุ่มเดียวกัน คือ ภูมิปัญญาไทย (Thai wisdom) ภูมิปัญญาท้องถิ่น (Local wisdom) และภูมิปัญญาชาวบ้าน (Folk wisdom) มีผู้สนใจพูดถึงกันมากขึ้น เมื่อทศวรรษที่ผ่านมาทั้งองค์กรภาครัฐ (GO) และองค์กรภาคเอกชน (NGO) อธิบายคำว่า ภูมิปัญญาไทยนั้น หมายถึง ความรู้ในด้านต่าง ๆ ของการดำรงชีวิตของคนไทยที่เกิดจากการสะสมประสบการณ์ทั้งทางตรงและทางอ้อม ประกอบกับแนวคิดวิเคราะห์ในการแก้ไขปัญหาที่เป็นลักษณะของตนเองที่สามารถพัฒนาความรู้ดังกล่าวมาประยุกต์ใช้ให้เหมาะสมกับกาลสมัยในการดำรงชีวิต

ปรีชา อุตระกุล (2539, หน้า 9) ให้ความหมาย ภูมิปัญญาท้องถิ่น หมายถึง เรื่องที่สั่งสมกันมาแต่อดีต และเป็นเรื่องราวของการจัดความสัมพันธ์ระหว่างคนกับธรรมชาติแวดล้อม

คนกับคน คนกับสิ่งเหนือธรรมชาติ โดยผ่านกระบวนการทางจารีตประเพณี วิธีการทำมาหากิน และพิธีกรรมต่าง ๆ ทุกอย่าง เพื่อให้เกิดความสมดุลระหว่างความสัมพันธ์เหล่านี้ เป้าหมายคือ เพื่อให้เกิดความสงบสุขทั้งชุมชน หมู่บ้าน และส่วนที่เป็นปัจเจกชนของในเรื่องเดียวกัน

รุ่ง แก้วแดง (2543, หน้า 204-205) กล่าวว่าภูมิปัญญาไทย หมายถึงองค์ความรู้ของคนไทยที่ถ่ายทอดสืบต่อกันมา เพื่อใช้แก้ปัญหาและพัฒนาชีวิตให้สมดุลกับสภาพแวดล้อม และเหมาะสมกับยุค

ราชบัณฑิตยสถาน (2546, หน้า 826) อธิบายว่า ภูมิปัญญามาจากคำว่า “ภูมิ” แปลว่า พื้น ชั้น พื้นเพ ความรู้ และ “ปัญญา” แปลว่า ความรอบรู้ ความรู้ทั่วไป ความฉลาดเกิดแต่เรียนและคิด

รุ่ง แก้วแดง (2543, หน้า 204-205) กล่าวว่าภูมิปัญญาไทย หมายถึงองค์ความรู้ของคนไทยที่ถ่ายทอดสืบต่อกันมา เพื่อใช้แก้ปัญหาและพัฒนาชีวิตให้สมดุลกับสภาพแวดล้อม และเหมาะสมกับยุคสมัย

พัชรินทร์ สิริสุนทร (2550, หน้า 8-9) อธิบายว่า ภูมิ แปลว่า แผ่นดิน ดังนั้น ภูมิปัญญาจึงหมายถึงความถึง ผลึกขององค์ความรู้ที่มีเอกลักษณ์ ซึ่งมนุษย์ในสังคมหนึ่ง ๆ กิดค้นขึ้นจากการบูรณาการระหว่างความคิด และความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์และสรรพสิ่งรอบตัว ความสามารถในการแก้ปัญหา ความเชื่อ และศักยภาพในการแปรระบบความคิดในลักษณะซึ่งเป็นองค์รวมให้เป็นผลผลิตที่จับต้องได้ ภูมิปัญญาจึงเป็นสิ่งที่มนุษย์ได้มาโดยผ่านกระบวนการสั่งสม สืบทอด ปรับปรุง และประยุกต์ใช้ต่อเนื่องกันเป็นระบบคุณค่าดั้งเดิมที่สะท้อนออกมาให้เห็นชีวิตประจำวันของบุคคลด้วยสัญลักษณ์ต่าง ๆ และมีลักษณะเป็นองค์รวม (Holistic) ที่ให้ความสำคัญกับดุลยภาพและเอกภาพขององค์ประกอบต่าง ๆ ภูมิปัญญาจึงมีความเชื่อมโยงต่าง ๆ ของสังคมทั้งระบบในอดีตและปัจจุบัน มีความหลากหลายไม่หยุดนิ่ง (Dynamic) และมีความแตกต่างกันไปในแต่ละสังคม

จากการที่มีผู้ให้แนวคิดไว้หลายแนวคิด สรุปได้ว่า ภูมิปัญญาไทย หมายถึง องค์ความรู้ ความสามารถ และทักษะของคนไทย ซึ่งเกิดจากการสั่งสมประสบการณ์ที่ได้ผ่านการเรียนรู้ การคิดสรร ปรับปรุง พัฒนาและมีการสืบทอดต่อกันมาเป็นเวลายาวนาน เพื่อใช้แก้ปัญหาและจัดการปรับตัว พัฒนาวิถีชีวิตให้สมดุลกับบริบทต่าง ๆ ในแต่ละยุคสมัย และภูมิปัญญาไทยอาจเรียกว่า ภูมิปัญญาท้องถิ่น หรือภูมิปัญญาชาวบ้าน ใดอย่างใดอย่างหนึ่ง และเป็นคำที่เป็นกลาง ๆ อาจเรียกว่าภูมิปัญญาท้องถิ่น

องค์ประกอบของภูมิปัญญาไทย

ภูมิปัญญาไทยเป็นมรดกทางวัฒนธรรมที่เกิดจากการเรียนรู้ สั่งสมประสบการณ์

และสืบทอดต่อกันมาช้านาน องค์ประกอบต่าง ๆ ที่จะทำให้เกิดภูมิปัญญาทั้งหลายขององค์ประกอบ ดังนี้ (เอี่ยม ทองดี 2548 อ้างถึงใน เรไร ไพรวรรณ, 2553, หน้า 139-140)

1. ความคิด เป็นสิ่งที่ติดตัวมาแต่กำเนิด ที่เรียกว่า Cognitive system ซึ่งประกอบด้วย ระบบประสาท ระบบสมอง และต่อมต่าง ๆ ทำหน้าที่คิด และนักมานุษยวิทยาเชื่อว่า ความคิด ทำงานอยู่นอกเหนือจากการบงการของร่างกายคือ ส่วนที่เป็นจินตนาการและผลของการวิเคราะห์ และสังเคราะห์จากสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติ และสังคมวัฒนธรรม ซึ่งความคิดดังกล่าวนี้ จะเป็นแหล่งสำคัญ หรือที่มาของความรู้อันเป็นองค์ประกอบของภูมิปัญญาในลำดับถัดไป

2. ความรู้ จะปรากฏในแนวคิด ทฤษฎีต่าง ๆ เช่น ทฤษฎีญาณวิทยาว่าด้วยทฤษฎีความรู้ สืบค้นกำเนิดความรู้ หากคำตอบว่าตรงกับความจริงหรือไม่ หรือว่าความรู้เป็นเพียงการพิจารณา เทียบเคียง ซึ่งไม่ตรงกับข้อเท็จจริง และสืบค้นความรู้เรื่องกาลอวกาศ เนื้อสาร (Substance) สัมพันธภาพ และความเป็นเหตุเป็นผล ความรู้หรือองค์ความรู้ เป็นสิ่งยืนยันสิ่งใดสิ่งหนึ่ง ซึ่งนักปราชญ์โบราณได้จัดไว้เป็นหมวดหมู่

3. ความเชื่อ เป็นองค์ประกอบที่สำคัญของภูมิปัญญา เพราะความเชื่อ คือ ความศรัทธา ยึดมั่นต่อสิ่งใดสิ่งหนึ่ง ซึ่งเป็นหลักสำคัญในการดำเนินชีวิต และความมั่นคงของสังคม ความเชื่อ มีหลายระดับทั้งความเชื่อโดยทั่วไปที่ใช้ในการดำเนินชีวิตประจำวัน และความเชื่อที่เกี่ยวกับ จิตวิญญาณ ความดีความชั่ว นรกสวรรค์ บาปบุญคุณโทษ โลกนี้โลกหน้า ซึ่งมนุษย์แต่ละรุ่น จะมีความเชื่อที่แตกต่างกันไป

4. ค่านิยม คือ สิ่งที่ถูกกลุ่มสังคมกลุ่มหนึ่ง ๆ เห็นว่ามีค่าควรแก่การกระทำ นำยกย่องหรือ เห็นว่าถูกต้องดีงาม ค่านิยมจึงเป็นพื้นฐานสำคัญทางภูมิปัญญาและเป็นบ่อเกิดพฤติกรรมของบุคคล แต่ละสังคม ค่านิยมแบ่งออกเป็น 2 ลักษณะ คือ

4.1 ค่านิยมของบุคคล คือ การที่บุคคลต้องเลือกตัดสินใจที่จะประพฤติปฏิบัติตน ในสถานการณ์ที่ต้องเผชิญหน้า

4.2 ค่านิยมของสังคม คือ ความรู้สึก ความต้องการของคนส่วนใหญ่ที่กำหนดยอมรับ เป็นหลักการพื้นฐานที่จะใช้พินิจพิจารณาการประพฤติปฏิบัติของสังคมที่ถูกต้องและสำคัญ

5. ความเห็น คือ ภาวะที่เกิดขึ้นหลักจากบุคคลหรือชุมชนได้พิจารณา และใคร่ครวญ รอบคอบแล้ว จึงลงมติตัดสินใจว่าควรจะแสดงออกในลักษณะใด เช่น เห็นด้วย ทำตาม ขอมรับ ร่วมมือ ปฏิเสธ ฯลฯ เห็นด้วยว่าดี ชั่ว เหมาะสม ไม่เหมาะสม เป็นบาป เป็นบุญ เป็นต้น ความเห็น ในลักษณะดังกล่าวมีผลสำคัญยิ่งต่อพฤติกรรมที่แสดงออกทั้งกาย วาจา และจิตใจ

6. ความสามารถ หมายถึง ศักยภาพและประสิทธิภาพที่มีอยู่ภายในบุคคลหรือชุมชน ในการจัดการเรื่องใด เรื่องหนึ่ง ซึ่งเป็นผลมาจากลักษณะทางกาย และจิตใจร่วมกัน

7. ความฉลาดไหวพริบ หมายถึง ทักษะที่ปรากฏอยู่ในจิตใจหรือจิตวิญญาณเป็น สิ่งสามารถนำมาใช้แก้ไข ป้องกัน ควบคุมและคุ้มครองพฤติกรรมต่าง ๆ ไม่ให้เกิดเป็นปัญหา หรือให้เป็นไปตามที่ตนเองหรือชุมชนต้องการ

องค์ประกอบดังกล่าวมานี้ สามารถกำหนดลักษณะของภูมิปัญญาให้แตกต่างกันไปของแต่ละบุคคลหรือแต่ละชุมชน

ลักษณะของภูมิปัญญาไทย

เสรี พงศ์พิศ (2529, หน้า 147) กล่าวถึงภูมิปัญญาว่ามี 2 ลักษณะ ดังต่อไปนี้

1. ลักษณะที่เป็นนามธรรม เป็นโลกทัศน์ ชีวทัศน์ เป็นปรัชญาในการดำเนินชีวิต เป็นเรื่องเกี่ยวกับการเกิด แก่ เจ็บ ตาย คุณค่าและความหมายทุกสิ่งในการดำเนินชีวิตประจำวัน

2. ลักษณะที่เป็นรูปธรรม เช่น การทำมาหากิน การเกษตร หัตถกรรม ศิลปะ ดนตรี เป็นต้น

ภูมิปัญญาเหล่านี้จะสะท้อนออกมาใน 3 ลักษณะที่สัมพันธ์ใกล้ชิดกัน คือ

1. ความสัมพันธ์อย่างใกล้ชิดกัน คือความสัมพันธ์ระหว่างคนกับโลกสิ่งแวดล้อม สัตว์ พืช และธรรมชาติ

2. ความสัมพันธ์กับคนอื่น ๆ ที่ร่วมกันในสังคม หรือในชุมชน

3. ความสัมพันธ์กับสิ่งศักดิ์สิทธิ์ สิ่งเหนือธรรมชาติ สิ่งที่ไม่สามารถสัมผัสได้ทั้งหลาย ทั้งสามลักษณะนี้คือ สามมิติของเรื่องเดียวกัน คือ ชีวิตของชาวบ้านสะท้อนออกมาถึง ภูมิปัญญาในการดำเนินชีวิตอย่างมีเอกภาพ ภูมิปัญญาจึงเป็นรากฐานในการดำเนินชีวิตของชาวบ้าน ประเวศ วะสี (2536, หน้า 21-22) กล่าวถึงลักษณะที่สำคัญของภูมิปัญญาท้องถิ่น ดังต่อไปนี้

1. มีความจำเพาะกับท้องถิ่น เนื่องจากภูมิปัญญาท้องถิ่นเป็นความรู้ที่สั่งสม ขึ้นจากประสบการณ์ หรือความสามารถของคนและสังคมในท้องถิ่นนั้น ๆ เพราะฉะนั้นภูมิปัญญา ท้องถิ่นจึงมีความสอดคล้องกับเรื่องของท้องถิ่นมากกว่าภูมิปัญญาที่มาจากภายนอก แค่อาจเอาไป ใช้ท้องถิ่นอื่นที่แตกต่างกันไม่ได้ หรือได้ไม่ดี

2. มีความเชื่อมโยงและบูรณาการสูง เนื่องจากภูมิปัญญาท้องถิ่นเป็นภูมิปัญญาที่มาจากประสบการณ์จริง จึงมีความเป็นบูรณาการสูงทั้งในเรื่องกาย ใจ สังคม และสิ่งแวดล้อม เช่น ความเชื่อเรื่องแม่ธรณี แม่โพสพ พระภูมิเจ้าที่ รุกขเทวดา ฯลฯ เป็นตัวอย่างของการนำเอาธรรมชาติ มาเป็นนามธรรมที่สื่อ ไปถึงส่วนลึกของใจที่เชื่อมโยง ไปสู่อัตถประ โยชน์โดยสร้างความสัมพันธ์ ที่ถูกต้อง ให้คนเคารพธรรมชาติ ดังนั้นจึงทำให้เกิดพิธีกรรมต่าง ๆ ขึ้น เช่น การลอยกระทง

พระราชพิธีพืชมงคลจรดพระนังคัลแรกนาขวัญ การบวชป่า ฯลฯ พิธีกรรมดังกล่าว เป็นตัวอย่างของภูมิปัญญาในการนำเอาธรรมชาติมาสร้างให้เกิดความศักดิ์สิทธิ์ให้คนเคารพธรรมชาติไม่ทำลายธรรมชาติ

3. มีความเคารพอาวุโส เนื่องจากภูมิปัญญาท้องถิ่นให้ความสำคัญแก่ผู้มีประสบการณ์ จึงมีความเคารพอาวุโส เพราะถือว่าอาวุโสมีประสบการณ์มากกว่า

จันธิรา สวงวนวงศ์ (2554) กล่าวถึง ลักษณะของภูมิปัญญาไทย ดังนี้

1. ภูมิปัญญาไทย เป็นเรื่องใช้ความรู้ (Knowledge) ทักษะ (Skill) ความเชื่อ (Belief) และพฤติกรรม (Behavior)
2. ภูมิปัญญาไทย แสดงถึงความสัมพันธ์ระหว่างคนกับคน คนกับธรรมชาติ สิ่งแวดล้อมและคนกับสิ่งเหนือธรรมชาติ
3. ภูมิปัญญาไทย เป็นองค์รวมหรือกิจกรรมทุกอย่างในวิถีชีวิต
4. ภูมิปัญญาไทย เป็นเรื่องของการแก้ไขปัญหา การจัดการ การปรับตัว การเรียนรู้ เพื่อคงความเป็นอยู่รอดของบุคคล ชุมชน และสังคม
5. ภูมิปัญญา เป็นแกนหลัก หรือกระบวนทัศน์ในการมองชีวิต เป็นพื้นความรู้ในเรื่องต่าง ๆ
6. ภูมิปัญญาไทยมีลักษณะเฉพาะหรือมีเอกลักษณ์ในตัวเอง
7. ภูมิปัญญาไทยมีการเปลี่ยนแปลง เพื่อการปรับสมดุลในการพัฒนาการทางสังคมตลอดเวลา

สรุปได้ว่า ลักษณะของภูมิปัญญาไทย จะเป็นเรื่องเกี่ยวกับความรู้ ความสามารถ ความเชื่อ ทั้งที่มีลักษณะเป็นรูปธรรมและในลักษณะเป็นนามธรรม ซึ่งเป็นเรื่องเกี่ยวกับพิธีกรรมต่าง ๆ เพื่อความอบอุ่นใจและความเชื่อในสิ่งที่เหนือธรรมชาติ ภูมิปัญญาไทย เป็นสิ่งที่สั่งสมมาจากผู้ที่มีประสบการณ์ จากวิถีชีวิต และสังคมท้องถิ่น ซึ่งจะเข้าไปในลักษณะบูรณาการ และจะเป็นการถ่ายทอดจากรุ่นหนึ่งไปสู่รุ่นหนึ่งโดยการปรับให้มีความสมดุลให้มีเอกภาพกับองค์ประกอบอื่น ๆ นอกจากนั้นยังเป็นการเคารพอาวุโส เพราะถือว่าเป็นผู้มีประสบการณ์และมีความรู้สมควรต่อการให้ความเคารพ

ประเภทของภูมิปัญญาไทย

ภูมิปัญญาไทยมีมากมายหลายแขนงแต่มักถูกมองว่าล้าหลังคนบางจึงไม่ค่อยให้ความสำคัญและสืบสานกันมากนัก ส่วนใหญ่แล้วภูมิปัญญาไทยมักสืบทอดบอกกล่าวกันเป็นภายใน เช่น สูตรอาหาร หรือตำรับตำราต่าง ๆ ทำให้ไม่เป็นที่รับรู้กัน โดยทั่วไป

จารีรัตน์ ปรกแก้ว และคณะ (2541, หน้า 26-27) แบ่งภูมิปัญญาท้องถิ่นออกเป็น 2 ประเภท ใหญ่ ๆ โดยมีเหตุผลว่าวิถีชีวิตโดยทั่วไปของมนุษย์ประกอบด้วย 2 องค์ประกอบหลัก องค์ประกอบแรกเป็นโครงสร้างส่วนล่างที่เกี่ยวข้องกับพลังการผลิตและความสัมพันธ์ทางการผลิตอันประกอบด้วยปัจจัยพื้นฐานที่จำเป็นต่าง ๆ เพื่อการดำรงชีวิตอยู่ได้ องค์ประกอบหลังเป็นโครงสร้างส่วนบนที่เกี่ยวข้องกับความรู้สึคนึกคิดทางสังคม อันประกอบด้วยปัจจัยต่าง ๆ เพื่อการดำรงชีวิตอยู่ร่วมกันเป็นกลุ่มสังคม ซึ่งอาศัยรากฐานจาก 2 องค์ประกอบนี้มาพิจารณาจัดจำแนกและจัดประเภทต่าง ๆ ของภูมิปัญญาในวิถีชีวิต ดังนี้

1. ประเภทของภูมิปัญญาในวิถีชีวิตจากโครงสร้างส่วนบนที่เกี่ยวข้องกับพลังการผลิตและความสัมพันธ์ทางการผลิต หรือปัจจัยพื้นฐานที่จำเป็นเพื่อการดำรงชีวิตอยู่ได้ประกอบด้วย

1.1 วิธีการผลิตที่เป็นอาชีพของคนในท้องถิ่น การเกษตรแบบยั่งยืน

1.2 หัตถกรรมเพื่อการดำรงชีพ ได้แก่ เครื่องทอผ้าไหม ผ้าไหม เครื่องปั้นดินเผา การทอเสื่อ เครื่องดักสัตว์ เครื่องจักสาน การแกะสลักหิน

2. ประเภทของภูมิปัญญาในวิถีชีวิตจากโครงสร้างส่วนบนที่เกี่ยวข้องกับความรู้สึคนึกคิดทางสังคม เพื่อการอยู่ร่วมกันเป็นกลุ่มสังคม ประกอบด้วย สถาปัตยกรรมทางศาสนา สถาปัตยกรรมทางการปกครอง ประเพณีสังคม การละเล่นพื้นบ้าน ดนตรีพื้นบ้าน ประเพณีขึ้นเขาพนมรุ้ง ฯลฯ

สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ (2546, หน้า 54-56) อธิบายว่า ภูมิปัญญาไทยเกิดขึ้นจากการสร้างสรรค์ของมนุษย์จนกลายเป็นวัฒนธรรมที่สืบทอดกันมา เป็นเรื่องของความรู้ ความจริง และสิ่งที่ดีงามอันเป็นประโยชน์แก่กุลคนและผู้อื่นตามมา ในท้องถิ่นหนึ่ง ๆ จะมีปรากฏให้เห็นในเรื่องของการประกอบอาชีพ การดำรงชีวิต ศิลปวัฒนธรรม ขนบธรรมเนียม จารีตประเพณี ความเชื่อ ความคิด และทัศนคติ ตลอดจนสิ่งก่อสร้างเครื่องใช้ เครื่องมือต่าง ๆ กันไปตามแต่ละท้องถิ่น จึงมีลักษณะเป็นทั้งรูปธรรมที่ถ่ายทอดกันมา สามารถประมวลได้ 9 ประเภท ดังนี้

1. ด้านเกษตรกรรม หมายถึง ความสามารถในการผสมองค์ความรู้ทักษะและเทคนิคด้านการเกษตรกับเทคโนโลยี โดยการพัฒนาบนพื้นฐาน คุณค่าดั้งเดิม ซึ่งคนสามารถพึ่งพาตนเองในสภาวะการณ์ต่าง ๆ ได้ เช่น การทำเกษตรแบบผสมผสาน การแก้ปัญหาการเกษตร ด้านการตลาด การแก้ปัญหาการผลิต และการรู้จักปรับใช้เทคโนโลยีที่เหมาะสมกับการเกษตร เป็นต้น

2. ด้านอุตสาหกรรมและหัตถกรรม หมายถึง การรู้จักประยุกต์ใช้เทคโนโลยีสมัยใหม่ในการแปรรูปผลิต เพื่อการบริโภคอย่างปลอดภัย ประหยัดและเป็นธรรม อันเป็นกระบวนการให้ชุมชนท้องถิ่นสามารถพึ่งพาตนเองทางเศรษฐกิจได้ ตลอดทั้งการผลิตและการจำหน่ายผลผลิต

ทางหัตถกรรม เช่น การรวมกลุ่มโรงงานยางพารา กลุ่มโรงสี กลุ่มหัตถกรรม เป็นต้น

3. ด้านการแพทย์แผนไทย หมายถึง ความสามารถในการป้องกันและรักษาสุขภาพของคนในชุมชน โดยเน้นให้ชุมชนสามารถพึ่งพาตนเองทางด้านสุขภาพอนามัยได้ เช่น ยาจากสมุนไพร การนวดแผนโบราณ การดูแลและรักษาสุขภาพแบบพื้นบ้าน เป็นต้น

4. ด้านการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ได้แก่ ความสามารถเกี่ยวกับการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ทั้งการอนุรักษ์ การพัฒนา และการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมอย่างสมดุลและยั่งยืน เช่น การบวชป่า การสืบชะตาแม่น้ำ การทำแนวปะการังเทียม การอนุรักษ์ป่าชายเลน การจัดป่าต้นน้ำ และป่าชุมชน เป็นต้น

5. ด้านกองทุนและธุรกิจชุมชน ได้แก่ ความสามารถในการด้านการสะสม และการบริหารกองทุนและสวัสดิการชุมชน ทั้งที่เป็นเงินตราและบริโภคทรัพย์เพื่อเสริมสร้างความมั่นคงให้แก่ชีวิตความเป็นอยู่ของสมาชิกในกลุ่ม เช่น การจัดการกองทุนของชุมชนในรูปแบบสหกรณ์ ออมทรัพย์ รวมถึงความสามารถในการจัดสวัสดิการในการประกันคุณภาพชีวิตของคนให้เกิดความมั่นคงทางเศรษฐกิจ สังคมและวัฒนธรรม โดยการจัดตั้งกองทุนสวัสดิการรักษาพยาบาลของชุมชน และการจัดสวัสดิการบริการชุมชน

6. ด้านศิลปกรรม หมายถึง ความสามารถในการสร้างสรรค์ผลงานด้านศิลปะสาขาต่าง ๆ เช่น จิตรกรรม ประติมากรรม นาฏศิลป์ ดนตรี ทัศนศิลป์ คีตศิลป์ การละเล่นพื้นบ้าน และนันทนาการ เป็นต้น

7. ด้านภาษาและวัฒนธรรม หมายถึง ความสามารถในการอนุรักษ์และสร้างสรรค์ผลงานด้านภาษา คือ ภาษาถิ่น ภาษาไทยภูมิภาคต่าง ๆ รวมถึงด้านวรรณกรรมท้องถิ่นและการจัดสารานุกรมท้องถิ่น การปริวรรตหนังสือโบราณ การฟื้นฟูการเรียนการสอนภาษาถิ่นของท้องถิ่นต่าง ๆ

8. ด้านปรัชญา ศาสนา และประเพณี ได้แก่ ความสามารถประยุกต์ และปรับใช้หลักธรรม คำสอนทางศาสนา ปรัชญาความเชื่อและประเพณีที่มีคุณค่าให้เหมาะสมต่อบริบททางเศรษฐกิจ สังคม เช่นการถ่ายทอดวรรณกรรม คำสอน การบวชป่า การประยุกต์ประเพณีบุญประเพณีข้าว

9. ด้านโภชนาการ หมายถึง ความสามารถในการเลือกสรร ประดิษฐ์ ปรุงแต่งอาหาร และยาให้เหมาะสมกับความต้องการของร่างกายในสภาวะต่าง ๆ ตลอดจนผลิตเป็นสินค้าและบริการส่งออกที่ความนิยมแพร่หลายมาก รวมถึงการขายคุณค่าเพิ่มของทรัพยากรด้วย

นันทสาร สีสลับ (2542, หน้า 18-19) กล่าวว่า การกำหนดสาขาภูมิปัญญา ขึ้นอยู่กับวัตถุประสงค์และหลักเกณฑ์ต่าง ๆ ในภาพรวมภูมิปัญญาไทยสามารถแบ่งได้เป็น 10 สาขา ดังนี้

1. สาขาเกษตรกรรม หมายถึง ความสามารถในการผสมผสานองค์ความรู้ทักษะและเทคนิคด้านการเกษตรกรรมกับเทคโนโลยี โดยการพัฒนาบนพื้นฐานคุณค่าดั้งเดิม ซึ่งคนสามารถพึ่งพาตนเองในภาวะการณ์ต่าง ๆ ได้ เช่น การทำการเกษตรแบบผสมผสาน เกษตรธรรมชาติ ไร่นาสวนผสม และสวนผสมผสาน การแก้ปัญหาการเกษตรด้านการตลาด การแก้ปัญหาด้านการผลิต การแก้ไขปัญหาโรคและแมลง และการรู้จักปรับใช้เทคโนโลยีที่เหมาะสมกับการเกษตร เป็นต้น

2. สาขาอุตสาหกรรมและหัตถกรรม หมายถึง การรู้จักประยุกต์ใช้เทคโนโลยีสมัยใหม่ในการแปรรูปผลิตผล เพื่อชะลอการนำเข้าตลาดเพื่อแก้ปัญหาด้านการบริโภคอย่างปลอดภัย ประหยัด และเป็นธรรม อันเป็นกระบวนการที่ทำให้ชุมชนท้องถิ่นสามารถพึ่งพาตนเองทางเศรษฐกิจได้ ตลอดทั้งการผลิตและการจำหน่ายผลิตผลทางหัตถกรรม เช่น การรวมกลุ่มของโรงงานยางพารา กลุ่มโรงสี กลุ่มหัตถกรรม เป็นต้น

3. สาขาแพทย์แผนไทย หมายถึง ความสามารถในการจัดการป้องกันและรักษาสุขภาพของคนในชุมชน โดยเน้นให้ชุมชนสามารถพึ่งพาตนเองทางด้านสุขภาพและอนามัยได้ เช่น การนวดแผนโบราณ การดูแลและรักษาสุขภาพแบบพื้นบ้าน การดูแลและรักษาสุขภาพแผนโบราณไทย เป็นต้น

4. สาขาจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม หมายถึง ความสามารถเกี่ยวกับการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ทั้งการอนุรักษ์ การพัฒนา และการใช้ประโยชน์ จากคุณค่าของทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมอย่างสมดุลและยั่งยืน เช่น การทำแนวปะการังเทียม การอนุรักษ์ป่าชายเลน การจัดการป่าต้นน้ำและป่าชุมชน เป็นต้น

5. สาขากองทุนและธุรกิจชุมชน หมายถึง ความสามารถในการบริหารจัดการด้านการสะสมและบริการกองทุน และธุรกิจชุมชน ทั้งที่เป็นเงินตราและโภคทรัพย์ เพื่อส่งเสริมชีวิตความเป็นอยู่ของสมาชิกในชุมชน เช่น การจัดการเรื่องกองทุนของชุมชนในรูปแบบสหกรณ์ออมทรัพย์ และธนาคารหมู่บ้าน เป็นต้น

6. สาขาสวัสดิการ หมายถึง ความสามารถในการจัดสวัสดิการในการประกันคุณภาพชีวิตของคน ให้เกิดความมั่นคงทางเศรษฐกิจสังคมและวัฒนธรรม เช่น การจัดตั้งกองทุนสวัสดิการ รักษาพยาบาลของชุมชน การจัดระบบสวัสดิการบริการในชุมชน การจัดระบบสิ่งแวดล้อมชุมชน เป็นต้น

7. สาขาศิลปกรรม หมายถึง ความสามารถในการผลิตผลงานทางด้านศิลปะสาขาต่าง ๆ เช่น จิตรกรรม ประติมากรรม วรรณกรรม ทัศนศิลป์ คีตศิลป์ ศิลปะมวยไทย เป็นต้น

8. สาขาจัดการองค์กร หมายถึง ความสามารถในการบริหารจัดการดำเนินงานขององค์กรชุมชนต่าง ๆ ให้สามารถพัฒนา และบริหารองค์กรของตนเองได้ตามบทบาท และหน้าที่ขององค์กร เช่น การจัดการองค์กรของกลุ่มแม่บ้าน กลุ่มออมทรัพย์ กลุ่มประมงพื้นบ้าน เป็นต้น

9. สาขาภาษาและวรรณกรรม หมายถึง ความสามารถผลิตผลงานเกี่ยวกับด้านภาษา ทั้งภาษาถิ่น ภาษาโบราณ ภาษาไทยและการใช้ภาษา ตลอดทั้งด้านวรรณกรรมทุกประเภท เช่น การจัดทำสารานุกรมภาษาถิ่น การปริวรรตหนังสือโบราณ หาฟื้นฟูการเรียนการสอนภาษาถิ่นของท้องถิ่นต่าง ๆ เป็นต้น

10. สาขาศาสนาและประเพณี หมายถึง ความสามารถประยุกต์และปรับใช้หลักธรรมคำสอนศาสนา ความเชื่อและประเพณีดั้งเดิมที่มีคุณค่า ให้เหมาะสมต่อการประพฤติปฏิบัติให้บังเกิดผลดีต่อบุคคลและสิ่งแวดล้อม เช่น การถ่ายทอดหลักธรรมทางศาสนา การบวชป่า การประยุกต์ประเพณีบุญประเพณีต่าง ๆ

จันธิรา สวงวงศ์ (2554) แบ่งประเภทภูมิปัญญาไทยออกเป็น 2 ระดับ คือ

1. ภูมิปัญญาระดับชาติ เป็นภูมิปัญญาที่พัฒนาสังคมไทยให้รอดพ้นจากวิกฤตการณ์ต่าง ๆ ในอดีต เช่น การกอบกู้เอกราชโดยสมเด็จพระนเรศวรมหาราช และการเสียแผ่นดินบางส่วนของประเทศไทย ในสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เพื่อรักษาเอกราชชาติไทย ทำให้ประเทศไทยไม่ตกเป็นเมืองขึ้นของชาติตะวันตกในยุคล่าอาณานิคม หรือจักรวรรดินิยม
2. ภูมิปัญญาท้องถิ่น หรือภูมิปัญญาชาวบ้าน คือสิ่งที่แสดงความรู้ ความคิดและการกระทำของบรรพบุรุษของเรา เพื่อที่ดำรงชีวิตอย่างมีความสุข

จากข้างต้นอาจสรุปได้ว่าการจัดประเภทของภูมิปัญญาไทยมีความแตกต่างกันออกไป ขึ้นอยู่กับว่าจะจัดแบ่งในลักษณะใด เช่น แบ่งตามความมุ่งหมายวัตถุประสงค์การใช้ ตามระดับตามการจัดระบบผลมาเป็นสำนวนภาษาที่สะท้อนให้เห็นถึงภูมิปัญญาของปราชญ์ชาวอีสานที่มีมาตั้งแต่ครั้งอดีตเป็นการแสดงออกถึงวิถีชีวิตที่อยู่ร่วมกับธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมอย่างสุขสงบ รวมถึงการนำหลักธรรมทางพุทธศาสนาไปใช้ในการดำรงชีวิต นอกจากนี้ผลยังทำให้เห็นถึงการมีวัฒนธรรมที่เป็นตัวของตัวเองของชาวอีสานอย่างชัดเจน ทำให้เห็นถึงความชาญฉลาดของคนอีสานในการใช้ภาษาท้องถิ่นที่ได้รับการสืบทอดมรดกทางภูมิปัญญาอย่างยาวนาน ผู้วิจัยจะเสนอภูมิปัญญาในประเด็นต่อไปนี้

ภูมิปัญญาด้านภาษา

ผลภาษิตเป็นสำนวนที่สร้างขึ้นจากความเป็นปราชญ์ของผู้ใช้ภาษาเป็นสำคัญร่วมกับเนื้อหาที่เป็นปรัชญาชีวิตในด้านต่าง ๆ ที่แสดงออกมากการถ่ายทอดภาษาจึงเป็นความสำคัญประการแรกสุดคุณค่าของผลภาษิตในด้านภาษานั้น ได้แก่

1. การใช้ภาษาที่มีสัมผัสคล้องจอง ผลิตเป็นศิลปะการใช้ภาษาที่เป็นคำประพันธ์ที่หลากหลายชนิดมีทั้งร้อยแก้ว บทกลอนชนิดต่าง ๆ กาพย์ ร่ายหรือ โคลงคังที่ได้เสนอไว้แล้วในเรื่องรูปแบบของผลยาในตอนต้นของบทนี้ รูปแบบในบางครั้งอาจเป็นคำภีร์ดัดขึ้นให้ข้อคิดไม่นิยมครุ ลหุ แต่นิยมแบบสัมผัสอักษรทั้งที่เป็นสระและพยัญชนะมีผู้สันนิษฐานว่ากาพย์ กลอน และร่ายของชาวอีสานนี้ได้แบบอย่างมาจากคำภีร์สารวิลาสินี โดยเฉพาะเข้าใจกันว่ามีความเนื่องการดัดแปลงมาจากกาพย์มีลักษณะคำประพันธ์ที่มีฉันทลักษณ์แตกต่างกันไปหลายรูปแบบด้วยกัน

2. การเรียบเรียงภาษาอย่างมีศิลปะและปฏิภาณไหวพริบ การใช้ผลยาในการโต้ตอบ ถ้อยคำหรือที่เรียกว่าปริศนาคำทายเป็นการสร้างคำจากการสังเกตรอบรู้และเรียนรู้เพื่อให้เกิดความสนุกสนานมีภูมิปัญญาผู้สร้างปริศนาคำทายต้องมีความสามารถในการใช้ถ้อยคำภาษาอย่างมาก เพราะลักษณะของปริศนาคำทายนั้นมีที่มาจากหลายแหล่ง ต้องอาศัยความรู้ในหลายสาขาวิชา ทั้งทางด้านวรรณคดี วิทยาศาสตร์ สังคม ปรัชญา ประวัติศาสตร์และพุทธศาสนาการที่นำผลยามาใช้ในปริศนาคำทายเช่น

พญายักษ์ตนหนึ่งนามมี หน้า 3 หน้ามีดวงตา 2 ข้างข้างหนึ่งสว่างข้างหนึ่งริบหรี่ มีปาก 12 ปากมีฟันไม่มากปากละ 30 ซี่ กินสัตว์ทั่วปฐพี พญายักษ์ตนนี้ได้แก่อะไร

(ยักษ์ตนหนึ่งมีหน้า 3 หน้าหมายถึงฤดู 3 ฤดู ร้อน ฝน หนาวเปลี่ยนไปตลอด มีตา 2 ข้างข้างหนึ่งสว่าง ข้างหนึ่งริบหรี่ คือ ข้างหนึ่งสว่าง นั้นเปรียบเป็นกลางวัน ข้างหนึ่งริบหรี่นั้นเปรียบเป็น กลางคืนก็หมุนเวียนไปเรื่อยๆ มีปาก 12 ปาก เดือนทั้ง 12 มีฟันไม่มากปากละ 30 ซี่คือวันในแต่ละเดือน)

“อัครราชย์ใจแท้ หางยาว ๆ สังกบได้สองนั่ง บาดกระต่ายหางแป ๆ กระต่ายหางก้อม ๆ สังกมาได้นั่งสอง”

(จักรี ต้นเชื้อ, สัมภาษณ์, 28 เมษายน 2558)

(แปลกใจที่ผู้มีความรู้มาก ๆ ไม่สามารถช่วยเหลือตัวเองได้แต่ผู้รู้เรียนมาน้อยกลับมีความสามารถประกอบอาชีพการงานได้สำเร็จ)

ไม้ชงกง หกพันหง่า กะปอมกำແ່ລ່ນซึ้นมี้อละฮ้อย กะปอมน้อยແ່ລ່นซึ้นมี้อละพัน
ตัวได้มาบ่ทัน แล่นซึ้นนำกันคู้มือ ๆ

(จักรี ต้นเชื้อ, สัมภาษณ์, 28 เมษายน 2558)

(หมายถึง ตัวเราที่มีอายะตะนะทั้งหกคือหู ตา จมูก ลิ้น กายใจ กะปอมกำคือกิเลสตัวใหญ่ (รัก โลภ โกรธ หลง) อันแก่กล้าซึ้นทุกวันวิ่งเข้าในใจตัวเราวันละร้อย กะปอมน้อยวิ่งซึ้นสู่ใจวันละพัน ตัวได้มาบ่ทันแล่นซึ้นนำกันคู้มือคู้มือ กิเลสที่ไม่รู้ไม่ระวังก็จะเกิดขึ้นทุก ๆ วัน)

กล้วย 4 หวี จัวน้อยนั่งเฝ้า พระเจ้านั่งฉัน

(จักรี ต้นเชื้อ, สัมภาษณ์, 28 เมษายน 2558)

(จัวน้อย หมายถึง คนที่โง่เขลาไม่รู้เท่าทันตามหลักของธาตุทั้งสี่คือ ดิน น้ำ ลม ไฟไม่รู้ตัวตนของตัวเองว่ามีอะไรบ้างกินแล้วก็นอน พระเจ้านั่งฉัน หมายถึง พระอริยเจ้าทั้งหลายที่รู้หลักความจริงอันประเสริฐ เมื่อภาวนาก็เอาธาตุทั้งสี่มาพิจารณาหลักความจริงจนท่านเหล่านั้นสำเร็จคุณธรรมเบื้องสูงก็คือ สำเร็จพระอรหันต์ท่านไม่นั่งเฝ้าอยู่เฉย ๆ)

1. การใช้ภาษาด้วยการสร้างสรรค์คำและเสียง การใช้พยางค์ที่เน้นย้ำการใช้เสียงและคำที่มีความหลากหลายทางอารมณ์ คำพยางค์เป็นการนำคำมาเรียงกันตั้งแต่หนึ่งคำถึงห้าคำ มีการซ้ำคำเน้นให้เกิดความรู้สึกถึงความลึกซึ้งในเรื่องอารมณ์ต่าง ๆ ซึ่งขึ้นอยู่กับผู้ใช้ว่าสามารถเลือกใช้อารมณ์แบบไหน ทั้งอารมณ์รัก อารมณ์โศก และอารมณ์ขัน ซึ่งมักจะแทรกข้อคิดซึ่งแสดงให้เห็นถึงปัญญาอันกว้างขวาง เช่น

ถึงยาม ทุกข์คั่งแค้น เล็กแกล่นดำเอ็ก

อย่าลี เจ็กหน้าหงาย ป่ายหนีหลีกลี

สุดใจ มีทางแก้ แลหาหม่อมฮ่อม

ค้อยหือ หลุ่มหลวงได้ใจสู้บ่ถอย

(สุกฤตดาพร พลเยี่ยม, 2557, หน้า 43)

(เมื่อยามประสบความทุกข์หนัก ต้องตั้งตัวรับไว้ให้ทันอย่างมีสติไม่หลบหลีกไปไหนต้องเผชิญหน้าในการแก้ปัญหา หาวีรียที่จะลุ่ลวงพ้นปัญหาไปให้ได้)

2. ภูมิปัญญาที่เกี่ยวข้องกับธรรมชาติ มีดังต่อไปนี้

2.1 ภูมิปัญญาเกี่ยวกับการสังเกตธรรมชาติ ดังปรากฏในพยางค์ที่สอนเกี่ยวกับความอ่อนนุ่มถ่อมตนว่าต้นไม้ใหญ่เมื่อถูกลมพัดมักจะหักโค่น เพราะไม่สามารถโน้มลำต้นตามแรงลมได้ แต่ต้นไม้ที่ลำต้นอ่อน แม้มลมจะพัดแรงแค่ไหนก็ไม่เคยที่จะหักโค่นหรือสอนให้เรียนรู้ไถ่ขันในตอนเช้าตื่นเพื่อออกหาอาหารคนก็ให้ขยันทำกินดูแลเป็น ตัวอย่างเช่น

ฟังยิน โฉน โห่ฮ้อง กางก่องคอขัน

พือปีก โตนลงคอนแต่เด็กยามเช้า

อีลาย ตุ่มลูกน้อย จิกจอกแจ่งน

ก้อยเขี่ย ดินเดินบ้าน แต่เช้าขึ้นแซว แล้วแหลว

(สุกฤตดาพร พลเยี่ยม, 2557, หน้า 43)

2.2 ภูมิปัญญาในการดำรงชีวิตร่วมกับธรรมชาติโดยไม่ฝืนธรรมชาติ ดังปรากฏในบทพยางค์ที่สอนว่า พืชสัตว์ต่างมีวิถีชีวิตตามสภาพแวดล้อมและกำเนิดชาติพันธุ์ของตน การที่จะ

เจริญเติบโตได้ก็ต้องรู้จักปรับตัวให้เข้ากับสิ่งแวดล้อม ไม่ฝืนธรรมชาติรอบข้างที่เป็นอยู่ หากมนุษย์ดำรงชีวิตโดยไม่ฝืนธรรมชาติก็จะทำให้ชีวิตสงบสุขได้อย่างแท้จริง ทั้งนี้หากพิจารณาปัญหาสิ่งแวดล้อมที่เกิดขึ้นไม่ว่าจะเป็นปัญหาภาวะโลกร้อน หรือสิ่งแวดล้อมเป็นพิษ ล้วนมาจากการดำเนินชีวิตที่ฝืนธรรมชาติ โดยที่มนุษย์พยายามเอาชนะธรรมชาติหรือเบียดเบียนธรรมชาติโดยการตัดไม้ทำลายป่า ใช้ทรัพยากรธรรมชาติอย่างฟุ่มเฟือย ท้ายที่สุดผู้ที่ได้รับผลจากการกระทำต่าง ๆ ก็คือมนุษย์นั่นเอง หากเราปฏิบัติตามภูมิปัญญาในการดำรงชีวิตร่วมกับธรรมชาติโดยไม่ฝืนธรรมชาติตามแบบอย่างชาวอีสาน ปัญหาสิ่งแวดล้อมคงจะไม่ทวีความรุนแรงอย่างที่เป็นอย่างเช่น

“ไม้บ่ทันแตกด้ามอย่าฟ้าวฮ่าวฮอนคัด เขียวบ่ถึงควาลุนสิเลิกมือเมื่อหน้า”

(อย่าเพิ่งรีบร้อนทำการสิ่งใดโดยขาดความรอบคอบเพราะอาจก่อให้เกิดความเสียหายได้)

“คนหลักเป็นคนไข้ใจเบาคิดบ่ถึกเสียแล้ว หินแฮ่ไหลล่องแก่ง โส้อองสนั่นเมือง”

(สาวท บุตรเพ็ง, สัมภาษณ์, 18 มีนาคม 2559)

(คนฉลาดกลายเป็นคนโง่เชื่อคนง่ายคิดไม่ถูกไม่ควร หินลูกรังไหลไปตามแก่ง โท่ร้องเสียงดังสนั่นในความหมายของผลพวงหมายถึงสภาพสังคมจะไม่เหมือนเดิมคนที่ฉลาดก็จะทำในสิ่งที่ไม่ถูกต้องคนโง่ก็จะฮึกเหิม)

2.3 ภูมิปัญญาในการนำธรรมชาติมาหล่อหลอมให้มีความอดทน จากบทพญา

จำนวนมากจะเห็นว่าคนอีสานเน้นสอนในเรื่องของความอดทน ซึ่งคนอีสานโดนรวมแล้วถือเป็นคนที่อดทนต่อความยากลำบากทั้งร่างกายและจิตใจได้อย่างดีเยี่ยม ธรรมชาติที่แปรปรวนในแต่ละฤดูกาลมีส่วนสำคัญที่ช่วยสร้างความอดทนให้แก่ชาวอีสานให้เป็นคนที่มีความเป็นมนุษย์อย่างสมบูรณ์ ทั้งนี้เนื่องจากในฤดูหนาวที่ภาคอีสานอากาศจะหนาวมาก ฤดูร้อนก็จะแห้งแล้งจัด อากาศร้อนมากส่วนฤดูฝนก็จะเกิดน้ำท่วมโดยฉับพลัน ด้วยสภาวะธรรมชาติที่แปรปรวนเช่นนี้เป็นเสมือนบททดสอบความเข้มแข็งทั้งร่างกายและจิตใจของชาวอีสานที่ต้องผ่านการทดสอบนับตั้งแต่เกิดจนตาย แต่ถึงกระนั้นก็ตามชาวอีสานไม่ได้รู้สึกย่อท้อหรือน้อยเนื้อต่ำใจในชะตาชีวิต ความอดทนของชาวอีสานได้รับการปลูกฝังและถ่ายทอดมาจากอดีต เช่น

ทนกินข้าวบ่ยเกลือไปชะก่อน

ปลาแดกมิให้จำขามพ้ออ่อมปลา

(คำเกิง วงศ์กาฬสินธุ์, สัมภาษณ์, 25 พฤษภาคม 2558)

ตอนที่ไม่มีเกลือห่อคอกหมอนลำบากกินเกลือไปก่อนแล้วจะได้กินอ่อมปลาภายหลัง

ในความหมายของพญาสอนให้มีความอดทนจนกว่าจะได้รับสิ่งที่ดีในภายหน้า

2.4 ภูมิปัญญาในการดำเนินชีวิตร่วมกับธรรมชาติอย่างเรียบง่ายพอเพียง

จากบทผญาจะทำให้เห็นว่าธรรมชาติของภาคอีสานนอกจากสร้างความเข้มแข็งให้แก่ชาวอีสานแล้ว ธรรมชาติที่เร้นแค้นยังหล่อหลอมให้คนอีสานมีความเป็นอยู่อย่างเรียบง่าย ทั้งในด้านอาหารการกิน ที่อยู่อาศัย ในด้านอาหารคนอีสานสามารถนำสิ่งที่มีอยู่ตามธรรมชาติ ไม่ว่าจะเป็นสัตว์ หรือ พืชที่มีคุณค่าทางโภชนาการสูงมาเป็นอาหารได้ในท้องถิ่น เช่น กะปอม (กิ้งก่า) หรือ ไช้ผดแดง ซึ่งอาหารบางอย่างอาจเป็นเรื่องแปลกสำหรับคนในภูมิภาคอื่น ๆ อาหารสำหรับชาวอีสานไม่จำเป็นต้องหรูหรา ราคาแพง อาหารท้องถิ่นที่คนอีสานคุ้นเคยนั้น เป็นที่พึงปรารถนาสำหรับชาวอีสานมากกว่าอาหารที่เป็นไปตามสมัยนิยมเช่น

ผักกะแยงแกงหน่อไม้ ลาบไก่ชอยจู๋

เอ็นหมูเฮาชาวอีสาน มาตำราญเริงล้วน

กืดออกควนดินแดนแดนเค้า หนีมาเนาว์ต่างถิ่น

ผู้ฮักดินแดนบ้าน มาฟังด้านตอนผญา

สาวเมืองสาปรอซ่า บ่ให้หล่าลาหลง

หาแนวปงมาวาง เอ็นเอามวลพื๋นื่อง

ไฟผู้คองได้แซมซ้อย ฮ่วมภาชน์ ซั้นเหล่า่ว

(สุกฤตดาพร พลเยี่ยม, 2557, หน้า 21)

อาหารก็จะเรียบง่ายเป็นพืชผักที่มีตามธรรมชาติแต่ถ้าได้ทานร่วมพื้น้องชาวอีสานด้วยกันก็นับว่าเป็นอาหารชั้นดีเช่นกัน

ภูมิปัญญาเกี่ยวกับการศึกษา

ผญาการศึกษา ผญาที่มีเนื้อหาคณะดุนส่งเสริมให้ลูกหลานเห็นความสำคัญของการศึกษาอบรมเกี่ยวกับความรู้ต่าง ๆ ผญาเหล่านี้จะปรากฏอยู่ในบทกลอนลำ นิทานพื้นบ้าน วรรณคดีอีสาน คำสอนของผู้นำพิธีกรรม ตามฮีตสิบสองคองสิบสี่ (จารีตประเพณี 12 เดือน) และจากความทรงจำของผู้เฒ่าผู้แก่คนอีสานสมัยก่อนเห็นความสำคัญของการศึกษามากแต่เนื่องจากฐานะทางครอบครัวยากจนทำให้โอกาสที่ได้ได้รับการศึกษาในสถาบันการศึกษามีค่อนข้างน้อย คนในสมัยก่อนจึงนิยมบวชเป็นพระภิกษุ ซึ่งเป็นทางเดียวที่จะทำให้คนยากจนได้รับการศึกษาในสมัยนั้น ตัวอย่างผญาที่มีเนื้อหาคณะดุนให้เห็นถึงความสำคัญของการศึกษาได้แก่

“หมกปลาแดกมีครู จี๋ปุมิวาด” (การหมกปลาร้าต้องมีคนสอน การจี๋ปุมิแบบอย่าง หมายถึง การทำการใดก็แล้วแต่จำเป็นต้องมีผู้คอยชี้แนะ)

“ครั้นบ่อออกจากบ้าน บ่เห็นด้านแดนไกล ครั้นบ่อไปอำเฮียน กะบ่อมีความฮู้” (หมายถึง ถ้าไม่ออกจากบ้านก็ไม่อาจเห็นดินแดนที่อยู่ไกล ถ้าไม่ไปเล่าเรียนก็จะไม่มีความรู้)

“ขามน้อยให้เจ้าหมั่นเขียนคุณ บุญเอามีชัยสูงเสียดฟ้า ไปภายหน้าหาเงินได้ล้านหมื่น
ไฟผู้มีความรู้ตื่นเงินเบี้ยบ่แก่นถง” (หมายถึงตอนเด็กควรขยันเรียน แล้วจะได้สิ่งที่ดีมีตำแหน่ง
หน้าที่การงานสูง ต่อไปภายหน้าหาเงินได้จำนวนมาก ถ้าใครไม่มีความรู้เงินทองทรัพย์สิ้นก็จะ
ไม่มี หาได้ลำบาก)

ภูมิปัญญาเกี่ยวกับการเมืองการปกครอง

การปกครองของคนอีสานสมัยก่อนมีลักษณะแบบเครือญาติ พ่อแม่ปกครองลูก ผู้ใหญ่
ปกครองผู้น้อยโดยอาศัยแนวความคิดคำสอนของคนเฒ่าคนแก่เป็นแบบอย่างในการปกครองซึ่ง
คำสอนเหล่านั้นก็มักจะอยู่ในรูปของผญา ซึ่งเรียกว่า “ฮีด” หรือ “จาริตปกครอง”

ผู้ปกครองระดับหมู่บ้านเรียกว่า “กวาน” หรือ “กวัน” บางทีเรียกว่า “กวน” ซึ่งปัจจุบัน
คือ ตำแหน่งผู้ใหญ่บ้าน สาเหตุที่เรียกว่า “กวน” นั้นเพราะว่า ผู้ปกครองมีหน้าที่คอยตะ โคนป่า
ประกาศให้ลูกบ้าน ได้ทราบถึงกิจกรรมต่าง ๆ ที่จะต้องทำร่วมกันในแต่ละช่วง ซึ่งการประกาศใน
สมัยก่อนจะต้องเดินรอบ ๆ หมู่บ้าน พร้อมกับตะ โคนไปด้วยซึ่งคล้าย ๆ กันเป็นการรบกวนผู้อื่น

นักปราชญ์โบราณอีสานได้แต่งผญาขึ้นมาเพื่อสอนผู้ปกครองทุกระดับ ตั้งแต่กวาน
ท้าว ขุน จนถึงราชาปกครองเมือง ดังจะเห็นได้จากวรรณคดี เรื่อง เสียดสวด บทลำ คำกลอนอีสาน
เช่น

“เป็นกษัตริย์ สร้างครองเมืองคุ้มไพร่ ทศพิชราชให้ พระองค์ได้อินตรง หมายถึง
การเป็นกษัตริย์ครองเมืองนั้นต้องดูแลปกครองราษฎรซึ่งจะต้องพิจารณาเรื่องของทศพิชราชธรรม
ให้ดีเพราะเป็นสิ่งที่สำคัญในการปกครองบ้านเมือง

“เอาคนกล้าครองเมืองจั่งสูง คนขี้ข้านครองบ้านบ่สูงเฮือง” หมายถึง ให้คนกล้าหาญ
ปกครองบ้านเมืองจึงจะรุ่งเรือง ถ้าได้คนขี้ลาดปกครองบ้านเมืองจะไม่รุ่งเรือง

“บ้านเมืองขอนแก่นกวนขาดไพร่ เมืองขวาได้ไก่อจั้น เมืองซ้ายได้แกยอง เมืองของ
ได้ไก่อแจ้ คราวนี้แพ้วไพร่เมือง” หมายถึง ยามที่บ้านเมืองคับขัน ผู้เป็นใหญ่ในบ้านเมืองจะแย่งชิง
ผู้คนมาเป็นบริวาร เมืองขวาได้แกตัวผู้ตัวใหญ่ เมืองซ้ายได้ไก่อขนหยอง เมืองของได้ไก่อแจ้ คราวนี้
ผู้แพ้วคือประชาชน

“เจ้านายบ่ดีเห็นแก่เงินแสนได้ แต่เห็นแก่ไพร่แสนเมือง” หมายถึง ผู้นำที่ดีไม่ควร
เห็นแก่เงินทองแต่ควรเห็นแก่ผู้ที่อยู่ใต้การปกครองของตนเองมากกว่า

“เป็นนายฮักไพร่ เป็นใหญ่ให้ฮักหมู่ เป็นปู่ให้ฮักหลาน เป็นกวานให้ฮักลูกบ้าน”
หมายถึง เป็นผู้บัญชาให้รักลูกน้อง เป็นหัวหน้าให้รักหมู่คณะ เป็นปู่ให้รักหลาน เป็นผู้ปกครอง
ให้รักชาวบ้านชาวเมือง

(สายนิท แสนอุบล, สัมภาษณ์, 18 มีนาคม 2558)

ผลภายิตนับเป็นมรดกล้ำค่าแสดงภูมิปัญญาของชาวอีสานโดยทั่วไป ชาวสกลนครอยู่ไกลเพื่อหาคุณภาพอาหารท้องถิ่น เช่น แกงหน่อไม้เป็นที่นิยมอย่างยิ่งอาหารส่วนใหญ่มาจากแหล่งธรรมชาติทั้งสิ้น แนวความคิดที่ได้จากผลภายิตแสดงถึงภูมิปัญญาของชาวอีสานที่ปรับตัวให้เข้ากับธรรมชาติเรียนรู้ในธรรมชาติของตนและต่อสู้กับภัยธรรมชาติทั้งปวงนับได้ว่าแนวคิดที่ได้จากผลภายิตสามารถใช้เป็นแนวปฏิบัติของผู้ใหญ่หรือผู้นำในสังคมนับตั้งแต่สังคมระดับครอบครัว เช่น ปู่ย่าตายายควรรักลูกหลาน หรือ ระดับหมู่บ้าน เช่น เป็นหัวหน้าควรรักลูกบ้าน ผลภายิตมีเนื้อหาเกี่ยวข้องกับการปกครองอาจกล่าวได้ว่าเป็นสิ่งที่นำเสนอธรรมะที่พึงปฏิบัติสำหรับผู้ที่ผู้นำในสังคมอีสาน และมีผลต่อแนวทางปฏิบัติของกวน หรือ ผู้ใหญ่บ้าน เป็นอย่างยิ่ง ถ้อยคำในผลภายิตเกี่ยวข้องกับการปกครองแต่ละคำเหมือนเป็นตัวบทกฎหมาย แสดงถึงศีลธรรมจรรยา ซึ่งหากผู้ปกครองได้นำไปยึดถือปฏิบัติก็จะทำให้ผู้ปกครองนั้นเป็นคนดี สามารถครองใจลูกบ้านได้ สามารถปกครองได้อย่างมีประสิทธิภาพ เป็นผลให้ไม่มีความแตกแยกระหว่างผู้ปกครองกับผู้ที่อยู่ภายใต้การปกครองวิถีชีวิตส่วนใหญ่ของชาวอีสานจะค่อนข้างยอมรับใน โศกชะตา

ผลภายิตที่สะท้อนประเพณีและวัฒนธรรม

ประเพณี ฮีต 12

ชาวจังหวัดสกลนครเป็นเมืองที่มีประวัติศาสตร์มายาวนาน มีกลุ่มชาติพันธุ์ต่าง ๆ มาอาศัยอยู่ร่วมกันภายใต้ร่มใหญ่ของพุทธศาสนา แนวปฏิบัติส่วนใหญ่ดำเนินตามฮีต 12 คอง 14 ที่ปราชญ์โบราณกำหนดไว้ ความเชื่อ วัฒนธรรมประเพณีล้วนมาจากการนับถือศาสนาจะมีอยู่บ้างที่มีพราหมณ์และนับถือผีผสมผสานกันไปจารีตประเพณีฮีตสิบสองคองสิบสี่ ผลภายิตเกี่ยวข้องกับประเพณีและวัฒนธรรมอย่างมาก โดยการแทรกอยู่ในฮีตสิบสอง คองสิบสี่ที่เป็นประเพณีที่สำคัญของชาวอีสานหรือชาวสกลนครอย่างยิ่ง ซึ่งวิถีชีวิตของคนถิ่นนี้ มีแนวปฏิบัติตนตามประเพณีและพิธีกรรมที่เกิดขึ้นจากฮีตสิบสองคองสิบสี่ ดังนี้

ความหมายของ ฮีตสิบสอง คำว่า “ฮีต” เป็นภาษาลาว มาจากคำบาลีว่า “จารีต” ออกเสียงถิ่นอีสานว่า “จาฮีต” แล้วกร่อนคำหน้าเหลือ “ฮีต” ซึ่ง ปรีชา พิณทอง อธิบายว่าหมายถึง จารีต, กฎ, ระเบียบ, ประเพณี, สิ่งที่ประพฤติปฏิบัติมาเป็นเวลานาน...คนผู้สร้างจารีตประเพณีขึ้น เขามีจุดมุ่งหมายเพื่อรวมคนให้เป็นหมู่คณะ ไม่แตกแยกกัน ทั้งนี้เพื่อให้สะดวกแก่การปกครอง และร่วมกันสร้างบ้านแปลงเมืองให้เจริญรุ่งเรือง (ปรีชา พิณทอง, 2532, หน้า 1025)

ในรอบเวลา 1 ปี คนอีสานในวัฒนธรรมข้าวจะมี “ฮีต” หรือกิจที่ต้องกระทำตลอดทั้ง 12 เดือน บางทีจึงเรียกประเพณี 12 เดือน มีลักษณะเป็นงาน “บุญ” ที่สนุกและมีความสุข ทั้งยังสะท้อนถึงวิถีที่มีชีวิตชีวาอยู่ในชุมชนเพื่อสร้างความพร้อมเพรียงที่มีพลัง โดยมีข้าว พระ ผี บรรพบุรุษ

ช่วยยึดโยงชุมชนไว้ สัต 12 มีดังนี้

1. จารีตบุญเดือนอ้ายหรือบุญข้าวกรรม

คนอีสานเริ่มงานบุญในรอบ 1 ปี ด้วยบุญเข้ากรรม กระทำในวันเพ็ญเดือนอ้ายหรือเดือน
 ธันวาคม โดยพระภิกษุผู้ต้องอาบัติสังฆาทิเสส (คือ อาบัติขนาดกลาง) ต้องอยู่ในเขตที่จำกัด ทรมาน
 ภายและชำระจิตใจให้บริสุทธิ์เพื่อออกอาบัติและเพื่อเป็นการแทนคุณมารดาที่อยู่กรรม (อยู่ไฟ)
 ด้วยผู้ที่ทำบุญถวายหว่างเข้ากรรมถือว่า ได้กุศลแรงดังผลญาที่ว่า

เดือนเจียง (เดือนอ้าย) นิมนต์สังฆเจ้าเข้ากรรมฯ ชาวบ้านเลี้ยงผีแกนและผีต่าง ๆ

สัตหนึ่งนั้น เถิงเดือนเจียงเข้ากลายมาแถมถ่าย

ฝูงหมู่มุ่สังฆเจ้าก็เตรียมเข้าอยู่กรรม

มันหากรรมเนียมนี้ถือมาตั้งแต่ก่อน

อย่าได้ละห้วงเว่นเงินสิข่งเล่นนำ แท้เหล่า

2. บุญเดือนยี่หรือเดือน 2: บุญคุณลาน

เดือนยี่หรือเดือนมกราคมหลังการเก็บเกี่ยว ชาวนาจะนำข้าวมากองให้สูงขึ้น เรียกว่า
 การ “คุณ” ข้าว แล้วทำบุญคุณลาน ซึ่ง “ลาน” หมายถึง ลานนวดข้าว มีการนิมนต์พระสงฆ์
 มาเจริญพระพุทธมนต์ ถวายภัตตาหาร เทศน์อุปัชฌาย์คุณลาน พระสงฆ์ประพรมน้ำมันต์ให้คน ข้าว
 วัล ควาย เพื่อความอยู่เย็นเป็นสุข และแสดงความกตัญญูต่อข้าว วัล ควาย และสรรพสิ่งที่มีบุญคุณ
 ต่อเรา เมื่อเสร็จพิธีก็ขนข้าวขึ้นยุ้งโดยเชิญวิญญาณข้าว คือ เจ้าแม่โพสพไปยุ้งข้าวด้วยดังผลญาที่ว่า

สัตหนึ่งนั้น พอแต่เดือนยี่ได้ล้าล่วงมาถึง

ให้พากันหาฟืนสูคนโฮมไว้

อย่าได้โลคองนี้มันสิสูญเสียเปล่า

ข้าวและของหมู่มุ่หนี้หายเสียบ่ยัง

จงให้ฟั้งคองนี้แนวกลอนเฮาบอก อย่าเอาใดคอกแท้เงินฮ้ายเล่นถึงเจ้าเอย

3. บุญเดือนสาม: บุญข้าวจี

ข้าวจี คือ ข้าวเหนียวหนึ่งแล้วทำเป็นก้อน โดเท่าไข่เป็ด เสียบไม้ย่างไฟอ่อน ๆ ทาด้วย
 ไข่ไก่หรือไข่เป็ดแล้วย่างให้สุก เหลือง และหอม คนอีสานเชื่อว่าการทำบุญข้าวจีเพื่อถวายทาน
 ได้กุศลมาก บุญนี้ทำกันในวันเพ็ญขึ้น 15 ค่ำ เดือน 3 (มาฆบูชา)

สัตหนึ่งนั้น เถิงเมื่อเดือนสามได้จิงพากันจี่ข้าวจีไปถวายสังฆเจ้าเอาแท้มุ่บุญกุศล

ยังลีนาค้าตามเฮามือละคาบหากกรรมเนียมจั้งซึมันแท้แต่นานให้ทำบุญไปทุกบ้านทุกที่เอา

บุญพ่อเอย กองหากเคยมีนา แต่ปางปฐมพุ่น อย่าพากันโลถิมประเพณีตั้งแต่เก่า บ้านเมืองเฮาสีเสร์้า

ภัยฮ้ายสิเล่นตาม

4. บุญเดือนสี่: บุญพระเวส หรือประเพณีฟังเทศน์มหาชาติ

คนอีสานเรียกว่าบุญ “พระเวส” ว่า “พะเวด” หมายถึงพระเวสสันดร ทำกันในเดือน 4 หรือ มีนาคม การเทศน์มหาชาติ เริ่มที่กัณฑ์ทศพรจนถึงกัณฑ์นคร รวม 13 กัณฑ์ แล้วก็มีเทศน์ฉลองพระเวสสันดรอีกครั้ง คนที่เข้าร่วมบุญพระเวสจะรู้สึกปีติอิ่มบุญและสุขใจ

ฮิตหนึ่ง พอถึงเดือนสี่ได้ให้เก็บดอกบวบผา มาลาดวงหอมผู้คนเก็บไว้อยาได้ไผหนี เว้นแนวคองตั้งแต่เก่าไฟทั้งหลายสิบแฉ่นเข้าเผาบ้านสี่ล้อมสุญ ให้ฝูงชาวเฮาเท้อยาโลกคองตั้งแต่ก่อน มั่นสิหมองเส้าบ้านเมืองสิทุกข์จนแท้แหละ

5. บุญเดือนห้า: บุญสงกรานน้ำ หรือตรุษสงกรานต์

สงกรานต์เป็นงานบุญที่สนุกและมีความสุขเพราะสมาชิกครอบครัวอยู่กันพร้อมหน้า ทำขึ้นในเดือนห้า ช่วงวันที่ 13 ถึง 15 เมษายน ของทุกปี

“ตรุษ” คือ สิ้น “สงกรานต์” คือ การเคลื่อนย้าย เป็นคำสันสกฤต คือวันที่พระอาทิตย์ผ่านเคลื่อนย้ายจากฤดูหนาวเข้าสู่ฤดูร้อน บางทีแปล “สงกรานต์” ว่าวันที่พระอาทิตย์ผ่านเข้าไปในจักรราศี และเรียกวันที่พระอาทิตย์ย้ายเข้าราศีเมษว่า มหาสงกรานต์ ซึ่งตรงกับวันที่ 15 เมษายน เป็นวันเถลิงศกและถือเป็นวันขึ้นปีใหม่ไทยตามคติโบราณดังผลญาที่ว่า

เดือนห้า ทำบุญขึ้นปีใหม่หรือตรุษสงกรานต์ สงกรานน้ำพระพุทธรูป ไปเก็บดอกไม้ มาบูชาพระ

ฮิตหนึ่งนั้น เถิงเดือนห้าได้พวกไพร่ชาวเมือง จงพากันสงกรานน้ำซัดสิพุทธรูปให้ทำทุกวัด เท้อยาไผมังห่างเสีย ให้พากันทำแท้ ๆ ไผ ๆ บ่ได้ว่าทุกท่วที่บ่แผ่นหล้าให้ทำแท้ผู้คน จังสิสุขยัง ลันทำถิกคำสอน ถือฮิตคองควรถือแต่ปฐมพุน

6. บุญเดือนหก: บุญบั้งไฟ

ในอดีตบุญบั้งไฟหรือบุญเดือนหกทำเพื่อบูชาพญาแถน เพราะเมื่อ “ย่างเข้าเดือนหกฝน ก็ตกพรา ๆ” (ดังเพลงฝนเดือนหก) แต่คนอีสานต้องการความมั่นใจเพราะรู้ว่าอีสานอยู่ในเขตแห้งแล้ง ดังบทกวีที่ว่า “ในฟ้าบ่มีน้ำในดินซำมีแต่ทราย” จึงทำบุญบั้งไฟขอให้ฝนตกตามฤดูกาล เพื่อจะได้มีน้ำเพียงพอสำหรับทำนา มีข้าวปลาอาหารบริบูรณ์

เดือนหก ทำบุญวันวิสาขบูชา มีการเทศน์ตลอดวัน ตลอดกลางคืน มีการเวียนเทียนหรือบุญบั้งไฟเพื่อถวายเป็นพุทธบูชาและขอฝน

ฮิตหนึ่งนั้น เถิงเดือนหกแล้วให้น้ำเอาน้ำวาริสงกราน โสภ ฮดพระพุทธรูปเหนือได้สุญ อย่าได้ละเบียงบ้าย ปิดป้ายหายหยุด มั่นสิสุญเสียศรีต้าไปเมื่อหน้าจงพากันทำแท้แนวคองฮิตเก่า เอาบุญไปเลื้อย ๆ อย่าถอยหน้าหากสิเสีย

7. บุญเดือนเจ็ด: บุญชำระ

ในเดือนเจ็ด ชาวอีสานจัดงานบุญชำระ หรือ “ชำระ” ตามการออกเสียงแบบอีสาน งานบุญนี้ชาวบ้านร่วมแรงร่วมใจกันทำเพื่อล้างและไล่เสนียดจัญไรให้หมดสิ้นจากหมู่บ้าน ทำพิธีกัน 3 คืน เชื่อว่าจะช่วยให้คนหายจากเหตุเภทภัย หมดทุกข์หมดโศก แล้วอยู่เย็นเป็นสุข เดือนเจ็ด ทำบุญบูชาเทวดาอักษัรหลักเมือง (วีรบุรุษ) ทำการเช่นสร้างหลักเมือง หลักบ้าน ผีพ่อแม่ ผีปู่ตา ผีเมือง (บรรพบุรุษ) ผีตาแฮก (เทวดารักษาไร่นา)

ฮิตหนึ่งนั้นพอเดือนเจ็ดแล้วจึงพากันบูชาราช ผุงหมู่เทพเหล่านั้นบูชาแต่สู่กายตลอดไป สอดอ้ายอักษัรใหญ่มหัศจรรย์ ทั้งหลักเมืองสู่หนบูชาเจ้าพากันเอาใจตั้งทำตามฮิตเก่า นิมนต์สังฆเจ้า ชำระแท้สวดมนต์ให้ฝูงคนเมืองนั้นทำกันอย่าได้ห่าง สูตรชำระเมืองอย่าล้างเสียเสร้างค์ต่ำศูนย์ ทุกข์ลิแล่นวุ่น ๆ มาโสมไม้เติมเมือง มันลิเคื่องคำขัดต่ำลงศูนย์เสร้างค์ ให้เจ้าทำตามนี้แนวเฮลิกกล่าว จึงลิตุขอยู่สร้างสวรรค์ฟ้าเก็งกัน ทุกข์หมื่นฮ้อยชั้นบมีว่าพาน ปานกับเมืองสวรรค์สุขเก็งกันเทียมได้

8. บุญเดือนแปด: บุญเข้าพรรษา

บุญเข้าพรรษาทำในวันขึ้น 15 ค่ำเดือน 8 การเข้าพรรษาคือพระภิกษุสามเณรอยู่ประจำ วัดใดวัดหนึ่งตลอด 3 เดือน ตั้งแต่แรม 1 ค่ำเดือน 8 ถึงขึ้น 15 ค่ำเดือน 11 ห้ามไปค้างคืนที่อื่น ยกเว้น เมื่อมีเหตุจำเป็น เช่น มารดาบิดาป่วย ก็อนุญาตให้ไปเพื่อรักษาพยาบาลท่าน

เดือนแปด ทำบุญเข้าพรรษา ทำบุญตักบาตรถวายภัตตาหารเช้าและเพลแก่พระสงฆ์ บ่ายมีการฟังธรรมเทศนา

ฮิตหนึ่งนั้นพอถึงเดือนแปดได้ล่ำล่วงมาถึง ผุงหมู่สังโฆคุณ เข้าวัสสาจำจ้อยทำตาม ฮอยของเจ้าพระโคดมทำก่อน บ่ทะเลอนเล็กร้างทำแต่สู่กาย แล้วจึงพากันฝ่ายหาของไปเททอด ทำทานไปอย่าได้คร้านเอาไว้ หมูบุญลิตเป็นของหนุนเจ้าไปเทิงอากาศ สู่สวรรค์บฮ้อนด้วยบุญนี้ ส่งไปเพิ่นจึงตรัสบอกไว้ฮิตเก่าคองหลัง อย่างขาดได้ไปแต่สู่คน โอกาสนี้เพิ่มให้เทียวชอกกัน ชุดกันขุมบุญ เอาทุน ไปภายหน้าเมื่อตายไปแล้วเป็นแนวนำ เหาขึ้นบันไดทองเทียวท่อง ขึ้นสู่ห้อง ชั้นฟ้าสวรรค์พุนอยู่เย็น ผุงหมู่วิบากเว้นบมีว่าสิมาพาน เนาว์วิมานแสนทุกข์หายบมาใกล้

9. บุญเดือนเก้า: บุญข้าวประดับดิน

“ข้าวประดับดิน” คือ ห่อข้าว อาหารคาว หมากพลู บุหรี่ ห่อด้วยใบตองหรือใส่กระตัง นำไปวางพื้นดินที่วัดหรือเขตของสงฆ์เพื่ออุทิศให้ผีบรรพบุรุษ บุญเดือนเก้านี้เป็นประเพณีทำบุญ อุทิศส่วนกุศลให้ผีบรรพบุรุษ หรือ “เปตพลี” และถวายพระภิกษุสงฆ์ หรือ “เทวดาพลี” หัวใจสำคัญ ของงานบุญนี้คือ การทำบุญรักษาศีล ให้ทานแก่ทั้งผู้ที่มีชีวิตอยู่และผู้ที่ตายไปแล้ว เป็นการแสดง

ความกตัญญูบรรพบุรุษที่สร้างคุณงามความดีไว้ให้เรา และแสดงถึงความเอื้อเฟื้อระหว่างญาติมิตร ทำให้ความผูกพันในระบบเครือญาติมีความแน่นแฟ้น

เดือนเก้า ทำบุญข้างประดับดิน โดยนำเอาข้าวและอาหารคาวหวานพร้อมทั้งหมากพลู บุหรี่ห่อด้วยใบตองกล้วยแล้วนำไปไว้ตามต้นไม้และพื้นหญ้า เพื่ออุทิศให้แก่บรรดาญาติผู้ล่วงลับไปแล้ว

ฮิตหนึ่งนั้นพอถึงเดือนเก้าแล้วเป็นกลางแห่งเทศกาล ผู้ประชาชนชาวเมืองก็เล่าเตรียมพร้อม

พากันทานยังข้าวประดับดินกินก่อน ทายกทานให้เจ้าพระสงฆ์พร้อมอยู่ภาย ทำจิ้งซี่บ้ายถึงขวบปีมาพระราชานในเมืองก็จึงทำแนวนี้

ฮิตหากมีแล้ววางลงให้ถือต่อ จำไว้เคื่อพ่อเฒ่าหลานเฝ้ากล่าวจา

10. บุญเดือนสิบ: บุญข้าวสาก

บุญข้าวสาก (ภาคกลางเรียกข้าวสารหรือกระยาสารท) ทำในวันขึ้น 15 ค่ำ เดือน 10 ชาวบ้านตระเตรียมอาหารคาวหวานใส่ภาชนะหรือใส่ชะลอม เรียกว่าสลากภัตร แล้วนำไปถวายพระภิกษุ โดยเขียนชื่อคนไว้ที่สลาก ถ้าพระจับสลากได้ชื่อใคร คนนั้นก็เป็นผู้ถวายสลากภัตร หลังเสร็จพิธีที่วัดแล้ว บ้านที่เป็นชวานจะนำข้าวสากไปบูชาตาแฮก ณ ที่นาของตนด้วย ขณะวางจะพูดว่า “ต้นข้าวเอ๋ย ออกรวงเสีย บุญข้าวสากถึงแล้ว”

เดือนสิบ ทำบุญเข้าสากหรือข้าวสาก (สลากภัตร) ในวันเพ็ญเป็นการอุทิศส่วนกุศลให้แก่ผู้ตายเช่นเดียวกับบุญข้าวประดับดิน

ฮิตหนึ่งนั้นเมื่อถึงเดือนสิบแล้วทายกทอดบวยบาน เบิกพลีทำทานต่อมาสองซ้า ข้าวสากนำไปให้สังฆทานทอด พากันหวังยอดแก้วนิพพานพูนพินที่สูง ผู้งหม่อมลุง อ่าวป่าคณาเนื่องน้อมส่งศรัทธาลงทอดไว้ทานให้แผ่ไปอุทิศให้ผู้งเปรตเปโต พากันโมทนา นำสู่คนจนเกลี้ยง

11. บุญเดือนสิบเอ็ด: บุญออกพรรษา

บุญออกพรรษาทำกันตั้งแต่เย็นวันขึ้น 14 ค่ำ ถึงแรม 1 ค่ำ เดือน 11 ในวันขึ้น 15 ค่ำ เดือน 11 คนอีสานลุ่มน้ำโขงแถบหนองคายและบึงกาฬ จะเฝ้ารอ “บั้งไฟพญานาค” ในวันแรม 1 ค่ำ มีการตักบาตรเทโว บางแห่งกวนข้าวทิพย์ สกลนครก็มีการแห่ปราสาทผึ้ง (พาสาดผึ้ง) เพราะเดือน 11 “น้ำนอง” บางแห่งล่องเรือไฟเพื่อบูชาพระแม่คงคา บางแห่งมีการแข่งเรือ (ล่องเรือ) ซึ่งแสดงถึงการประสานสามัคคีกันของคนในชุมชน ทั้งยังสร้างความสนุกสนานด้วย

ฮิตหนึ่งนั้นถึงเดือนสิบเอ็ดแล้วก็ป็นแนวทางปอง เป็นช่องของพระเจ้าเคยเข้าแล้ว

อย่าเขา 12 เดือนสิบสอง เป็นเดือนส่งท้ายปีเก่าตามคติเดิม มีการทำบุญกองกฐินซึ่งเริ่มตั้งแต่วันแรมหนึ่งค่ำเดือนสิบเอ็ด ถึงกลางเดือนสิบสอง แต่ชาวอีสานครั้งก่อนนิยมเริ่มทำตั้งแต่ข้างขึ้นเดือนสิบสองจึงมักจะเรียกบุญกฐินว่าสเป็นบุญเดือนสิบสอง

12. บุญเดือนสิบสอง: บุญกฐิน

เมื่อถึงเดือน 12 คนอีสานก็ทำบุญกฐิน ถวายผ้าไตรจีวรแด่พระสงฆ์ กำหนดให้ทำภายใน 1 เดือน ตั้งแต่แรม 1 ค่ำ เดือน 11 ถึงเพ็ญ เดือน 12 เท่านั้น

ฮิตหนึ่งนั้น เดือนสิบสองมาแล้วลมวอยหนาวสั่น เดือนนี้หนาวระบับบ่คือแท้แต่หลังในเดือนนี้เพิ่นว่าให้ลงทอดพายเฮือ ช่วงกันบูชา ผูกนาโค นาคเนาไว้ในพื้นแผ่นดิน สิบห้าสกลบอกไว้บูชาให้ส่งสะการ จึงทำให้ทุกบ้านบุชาท่านนาโค แล้วลงโมทนาคอมขึ้นชมกันเล่น กลางเว็นกลางคืนให้ระงมกันขับเสพ จึงสิสุขอยู่สร้างสบายเนื่ออยู่เย็นทุกข์ทั้งหลายหลีกเว็นหนีห่างบ่มีพาน ของสามานย์ทั้งปวงบ่ได้มีมาใกล้ไฟผู้ทำตามนี้เจริญขึ้นยิ่ง ๆ ทุกสิ่งบ่ใช่ทั้งข้าวหมู่งของ กรรมบ่ได้ถึถ้องลำบากในตัว โลกบ่มีมัวหมองอย่างใดพอคิมิแต่สุขิสิ้นครองคนสนุกยิ่ง อดในหลังป่องนี้เคื้อเจ้าแก่ชรา

ฮิต 12 หรือประเพณี 12 เดือน เป็นวิถีชุมชนที่สะท้อนถึงควมมีชีวิตชีวาของคนและแสดงถึงความมีพลังของชุมชน โดยมีข้าว พระ ผี บรรพบุรุษ ยึดโยงชุมชนไว้ และดำเนินไปด้วยค่านิยมบุญที่สนุกและมีความสุขใจ เป็นวิถีที่ให้คุณค่ากับทุกสรรพสิ่งในจักรวาล ทั้งสังฆธรรมชาติและเหนือธรรมชาติ ทั้งสิ่งที่มองเห็นและมองไม่เห็น แต่ล้วนเกี่ยวข้องสัมพันธ์กัน

คลองสิบสี่

ปรีชา พิณทอง (2532, หน้า 162) อธิบายไว้ในสารานุกรมภาษาอีสาน-ไทย-อังกฤษ ว่า “คลอง...ตัวบทกฎหมายโบราณเรียกคลอง มี 14 อย่าง เรียก คลองสิบสี่ เริ่มแต่ ตั้งผู้ซื้อสัตย์เป็นผู้มีอำนาจปกครองบ้านเมืองเป็นข้อแรก มีสมบัติคุณเมืองสิบสี่อย่างเป็นสุดท้าย ตัวบทกฎหมายโบราณมีไม่มาก แต่คนโบราณก็ปกครองบ้านเมืองให้ร่มเย็นเป็นสุข โดยปกครองแบบพ่อค้าลูกพี่กับน้อง อย่างว่า เจ้าเมืองตีบเห็นแก่เงินแสนได้ เจ้าเมืองดีแต่เห็นแก่ไพร่แสนเมือง”

วัตรปฏิบัติหรือ “คลอง” ในที่นี้เป็นข้อปฏิบัติของผู้ปกครอง ซึ่งตามนัยของคลองทั้ง 14 ประการที่จะกล่าวถึงต่อไปนี้เป็นข้อปฏิบัติของ “ผู้ปกครอง” ระดับเจ้าฟ้าเจ้าแผ่นดินตามจารีตการปกครองที่รับมาจากหลวงพระบางและเวียงจันทร์ ซึ่งมี 14 ข้อ ได้แก่

1. ทรงแต่งตั้งผู้ซื้อสัตย์สุจริต เคารพยำเกรง ขยันหมั่นเพียร ให้เป็นอุปฮาดราชมนตรี
2. หมั่นประชุมอุปฮาดราชมนตรี ช่วยกันบริหารบ้านเมืองให้เจริญรุ่งเรือง
3. ทรงตั้งอยู่ในทศพิธราชธรรม 10 ประการ ได้แก่

3.1 ทาน การอนุเคราะห์พสกนิกรให้สุขสำราญ

- 3.2 สีสั การประพาศิตำรรมอูใในศิต ทั้งศิตห้ำและอุบอศิตศิต
- 3.3 ปริงจาคั การบ้ำรุงสมณชิตพราหมณั บริงจาทฤษัศร้ำงว้ดวออาราม
- 3.4 อาชชว้ การช้ำรงศูจริตรรรรม
- 3.5 มททว้ การมีจิตใจอ้อนโยน
- 3.6 ตป้ การปราศจจากกิเลศอูกุศลมูลทั้งปวง
- 3.7 อวโกธั ความไม่รู้โกธธ ไม่คร้ำย
- 3.8 อวิหิงสา การไม่เป็ยคเป็ยนผู้่น้อย
- 3.9 ชันติ การมีความอดทน
- 3.10 อวิโรธนั การประพาศิตมันัในสิ่งทีชอบ
4. ถึงวันขึ้นปีใหม่ นิมนต์พระสงฆ์มาเจริญพระพุทธมนต์ และน่าน้ำอบน่าน้ำหอม มาสร้งพระภิกษุสงฆ์
5. ถึงวันขึ้นปีใหม่ ให้เสนาอำมาตย์นำเครื่องบรรณาการ น่าน้ำอบน่าน้ำหอมมาบูชา ภิกษุศคตรงเจ้าชีวิตของตน
6. ถึงเดือนหก นิมนต์พระสงฆ์มาเจริญพระพุทธมนต์ ถือน้ำพระพิพัฒส์ตยาต่อ เจ้ามหาชีวิต
7. ถึงเดือนเจ็ด ให้เล็ยงมเหล็กขัหลักเมือง บูชาเทวดาทังสี่ คือ ท้าวจตุโลกบาล อันได้แก่ ท้าววธรรฐุ ท้าววิรุพหค ท้าววิรุปักข์ ท้าวกุเวร
8. ถึงเดือนแปด นิมนต์พระสงฆ์มาช้ำษาปะเบิกหว่านแ่ทรายตอกหลักบ้านเมือง
9. ถึงเดือนเก้า ป้าวเดินให้ประชาชนทำบุญช้ำวประดับดิน อุทิส่วนกุศลแก่ญาติ ทีล่งลับ
10. ถึงเดือนสิบ ป้าวเดินให้ประชาชนทำบุญช้ำวสาก อุทิส่วนกุศลแก่ญาติทีล่งลับ
11. ถึงเดือนสิบเอ็ด ให้ประชาชนไปทำบุญออกพรรษา และไปนมัสการ และมุธาภิกษุศคหหลวง (วัดชาคุหลวงทีเวียงจันทร้)
12. พอถึงเดือนสิบเอ็ด ให้ทำบุญทอคกลืนตามวัดวออารามต่าง ๆ
13. ถึงเดือนสิบสอง ให้ไพร่ฟ้าช้ำแ่นดินมารวมทีหน้าพระลานหลวง แ่เจ้าชีวิตไปสร้ง น่าน้ำแม่่น้ำ เพ็ยวัดจัดให้วัดทีอยู่ใกล้แม่่น้ำมีเฮือสว่างวัดละหนึ่งลำ ขึ้น 13 ค่ำเป็นวันสว่างเฮือ
14. ให้มีสมบัตินุณเมือง หรือค้ำควรเมือง (เมืองคือบ้านเมือง, ประเทศ) ครบ 14 อย่าง คือ
- 14.1 หูเมือง มีทูตานุทูตผู้ฉลาดมีปัญญาดี
- 14.2 ตาเมือง มีนักปราชญ์สอนอรรธสอนธรรม
- 14.3 แก่นเมือง มีพระสงฆ์ผู้แตกฉานในพระธรรมวินัย

- 14.4 ประตูเมือง มีอาวุธยุทธโศปกรณ์ป้องกันอริราชศัตรู
- 14.5 ฮากเมือง มีโอรทายเหตุร้ายและดี
- 14.6 เหว้าเมือง มีเสนาอำมาตย์ผู้เที่ยงธรรม
- 14.7 ซื่อเมือง มีโนธาทหารผู้แกล้วกล้า
- 14.8 ฝาเมือง มีตากวนตาแสงผู้ซื่อสัตย์
- 14.9 ขาง (แป) เมือง มีเจ้านายตั้งอยู่ในศีลในธรรม
- 14.10 เขตเมือง มีผู้ฉลาดคู้พื้นที่ที่ตั้งเมือง
- 14.11 สติเมือง มีคหบดีเศรษฐีและทวยคำ
- 14.12 ใจเมือง มีแพทย์ผู้ฉลาดเชี่ยวชาญ
- 14.13 ค่าเมือง มีภูมิภาคดี มีราคาค่างวด
- 14.14 เมฆเมือง มีเทวดาอักษหลักเมือง

ที่กล่าวมานี้คือ “คอง” ของ “ผู้ปกครอง” 14 ประการ ซึ่งตำแหน่งผู้ปกครองของอีสานคือ “อาญาสี่” ตามจารีตการปกครองของลาวหลวงพระบางและเวียงจันทน์ มีชื่อเรียกเรียงลำดับคือ เจ้าผู้ครองนคร เจ้าอุปราช (หรือเจ้าอุปฮาด) เจ้าราชวงศ์ เจ้าราชบุตร

พญาในประเพณีการอ่านหนังสือผูก

การอ่านหนังสือผูกคือการอ่านวรรณกรรมที่จารึกไว้ในใบลาน “หนังสือผูก” คือแผ่นพับที่ทำด้วยใบลานโดยการใส่เหล็กแหลม “จาร” จารึกลงในลานแล้วใช้เชือกร้อยเรียงลำดับด้วยกันเป็นเล่มหรือ “ดัด” หนึ่งเล่มเรียกว่า “หนังสือผูก” การจารึกจะจารึกด้วยตัวอักษรที่เรียกว่า “ตัวไทยน้อย” ซึ่งเป็นตัวอักษรที่ใช้อยู่ในประเทศลาวในปัจจุบัน

เรื่องราวที่จารึกในใบลานจะมีทั้งประเภทคาถา กลอนเทศน์ และวรรณกรรมต่าง ๆ ประเพณีการอ่านหนังสือผูก นิยมอ่านในงานงานขันเหือนดี งานหม้อกรรม งานบุญต่าง ๆ งานเหือนดีคือการที่ผู้คนมาชุมนุมกันในเวลากลางคืนที่บ้านของผู้ตายที่ยังมีศพอยู่ที่บ้าน การมาชุมนุมนั้นมีความมุ่งหมาย เพื่อจะมาเป็นเพื่อนญาติๆ ของผู้ตาย เป็นการปลอบใจ และให้ความอบอุ่น และจะทำให้หายความหวาดกลัวด้วย คนที่มางานเหือนดีจะต้องอยู่กันจนรุ่งสว่างโดยไม่มีการหลับนอน ฉะนั้นจึงคิดหาวิธีที่ทำให้ไม่มีการง่วงนอน จะมีการทำอาหาร ขนม ตลอดคืน บางกลุ่มอาจชวนกันเล่นพนันบ้าง และบางกลุ่มอาจจะนิยมฟังนิทาน จากการเล่าของผู้เฒ่าผู้แก่ หนังสือผูกจึงถูกหยิบยกขึ้นมาอ่านแก่ผู้สนใจ ผู้ที่มีความรู้เท่านั้นที่จะสามารถอ่านหนังสือผูกได้ ส่วนคนหนุ่มสาวหรือคนอื่น ๆ ที่นิยมฟังก็จะจดจำเรื่องราวและคำคม พญาคำกลอนต่าง ๆ ไปใช้ ฉะนั้นถึงแม้ว่าคนจะยังไม่ได้อ่านเรียนมาก็สามารถจดจำคำพญาได้มากมายเพราะเหตุที่ชอบฟังนิทานจากการอ่านหนังสือนี้เอง

การงานหม้อกรรม คือการฉลองหญิงอยู่ไฟหลังการคลอดบุตร ซึ่งเป็นการมาแสดง

ความดีใจที่ได้หายาพิษสฤต และมาเพื่ออยู่เป็นเพื่อนเจ้าของบ้านด้วย เพราะการคลอดบุตรในสมัยก่อนจะคลอดที่บ้านของตนเอง โดยมี “หม้อต้มยา” ประจำหมู่บ้านเป็นผู้ช่วยเหลือหรือทำคลอดให้ การคลอดบุตรในลักษณะนี้นับว่าเสี่ยงอันตรายต่อชีวิตเป็นอย่างมากและตามความเชื่อโบราณและตามความเชื่อโบราณเชื่อว่าอาจจะมียุติหรืออาถรรพ์ต่าง ๆ มารังควาน ดังนั้นเพื่อนบ้านหรือญาติต่าง ๆ จึงมาเฝ้าดูเป็นพิเศษ คำว่า “หม้อต้มยา” คงจะหมายถึง การที่คนไฟจะต้องนอนอยู่บนแคร่เตี้ย ๆ ช่างกองไฟที่มีหม้อน้ำร้อนต้มอยู่บนเตาไฟตลอดเวลา และจะต้องต้มน้ำร้อนจากหม้อเท่านั้น คนเฝ้าคนแก่จะคอยระวังเป็นอย่างมากโดยห้ามผู้อยู่ไฟต้มน้ำเย็นหรือน้ำจากที่อื่น ๆ เด็ดขาด บับเป็นความลำบากและความอดทนอย่างยิ่งนัก ของผู้อยู่กรรมจึงเรียกหม้อต้มน้ำนี้ว่า “หม้อต้มยา” หรือเรียกการกระทำทั้งหมดว่า “อยู่กรรม”

การอ่านหนังสือผูกนับเป็นมหรสพสำคัญที่มีผู้คนนิยมฟังกันมากเพราะวรรณกรรมต่าง ๆ ถูกจารไว้ในใบลานเกือบทั้งสิ้น วรรณกรรมต่าง ๆ จึงถูกถ่ายทอดสู่เยาวชนและผู้ใคร่รู้โดยวิธีนี้ บางครอบครัวที่มีลูกสาวพ่อแม่เกิดความห่วงหาไม่ยอมให้ลูกสาวไปคบค้าสมาคมกับผู้อื่นหรือโดยเฉพาะหนุ่ม ๆ ที่อยู่ในงานดังมีหลักฐานปรากฏในวรรณกรรมคำสอนเรื่องอินทนิยานสอนลูกว่า

“ยามใดได้	ยินแคนแกมขลุ่ย
ฝูงหมู่บ่าวสาวสำน่อย	เที่ยวหลั่นคำคิน
เขาก็จับแข่งพ็อน	ทั้งอ่านหนังสือ
อย่าได้เงินเทินเสียง	ตอบยายเซ็งหลั่น”

ความหมาย เมื่อลูกได้ยินเสียงแคน เสียงขลุ่ยของบ่าวสาวที่เที่ยวเล่นในเวลากลางวัน มีทั้งแข่งขันกันขับร้องแข่งขันกันอ่านหนังสือลูกอย่าได้ใส่ใจกับคำพูดชายเหล่านี้

ประเพณีการอ่านหนังสือผูกคล้ายกับประเพณีการขับเสภาของภาคกลาง ได้รับทั้งความบันเทิงใจและความรู้ วรรณกรรมที่จารึกไว้ในหนังสือผูกจะมีทั้งประเภทวรรณกรรมคำสอน เช่น กาพย์ปฐมนิพนธ์ กาพย์หลั่นสอนปู้ อินทนิยานสอนลูก และวรรณกรรมพระพุทธศาสนาอันเป็นบ่อเกิดแห่งผญาสุภายิต ส่วนวรรณกรรมประเภทนิทาน ซึ่งเป็นบ่อเกิดของพญาเกี้ยว เช่น วรรณกรรมเรื่อง ขุนนางอ้าว สังข์ศิลป์ชัย จำปาลีตัน ท้าวกำกาดำ นางพญาหอม เสียวสวาสดี การะเกด ผาแดงนางไอ่ เป็นต้น

ตัวอย่างจากหนังสือผูก

“ไฟไหม้ป่าจ้งเห็นหน้าหนู น้ำท่วมสูงจ้งเห็นหน้าจ้งหล่อ”

ความหมาย ถ้าไฟไหม้ป่าพวกหนูถึงจะวิ่งออกมา แต่ถ้าน้ำไม่ท่วมรู้จ้งหรือจ้งจะไม่ออกจากรู เปรียบเสมือนคนที่ไม่ได้รับความเดือดร้อนมาจึงพบเพื่อนฝูงเพื่อของความช่วยเหลือเท่านั้น

“อันที่ว่าจ้าวของเขาควรรู้ สอนให้เพี้ยนดีแล้วจึงจา”

(จะพูดอะไรต้องคิดระวังให้ดีกว่าพูด)

“ทางไปสวรรค์สัก ทางไปหม้อนาสกแปน”

(ทำคินันยากแต่ทำช้วนันง่าย)

ตัวอย่างผลจากวรรณกรรมที่จารึกไว้ในใบลาน เช่น บทเกี่ยวพาราสิระหว่างนางอ้วจากเรื่องขลุ่ยนางอ้ว

“อันหนึ่งน้องนี้เป็นกุหลาบล้ม เฝิงกุ่มมีตอม พี่เอ๊ย

มีแต่บินไปตอม กุหลาบหลวงสวนกว้าง

(น้องเปรียบเสมือนกุหลาบที่เหี่ยวเฉา แมงผึ้งกุ่มที่ไหนจะมาตอมมีแต่จะบินไป

ตอมกุหลาบงามสวนอื่นที่กว้างใหญ่ไพศาล)

“อันว่าของหอมนี้ ชิบานตายแห่งเป่า เป็นลือ

ความคิดแมงกุ่มมีท่อฟ้า จะหมายเมียนกระดุกคอม”

(อันดอกไม้หอมนี้ ย่อมจะไม่บานและแห้งตายเปล่า ๆ เพราะหมู่แมลงกุ่มที่มีความคิดย่อมหมายปองมาเป็นคู่จนสุดชีวิต)

จากการพิจารณาจะพบว่า วัฒนธรรมประเพณีของชาวสกลนครก็เหมือนกับชาวอีสาน โดยทั่วไปคือยึดตามฮีต 12 คอง 14 เป็นการทำบุญตลอดทั้งปีทำให้ประชากรมีกิจกรรมทำร่วมกัน ด้วยพิธีทางศาสนาและพิธีกรรมทางวัฒนธรรมนับเป็นกิจกรรมที่ส่งเสริมความประพฤดีที่ดีงามในสังคมเพราะกลุ่มนี้มีเครื่องยึดเหนี่ยวจิตใจที่ดีอาจกล่าวได้ว่า ฃญาภายิตได้สะท้อนให้เห็นถึงหลักพุทธธรรม ภูมิปัญญาและวัฒนธรรมอันดีงามของชาวอีสานที่ทรงคุณค่าซึ่งเป็นพลังที่จะช่วยในการสนับสนุนทุนทางสังคมและวัฒนธรรมเพื่อนำไปใช้ในการพัฒนาสังคมและประเทศชาติต่อไป

ทุนทางสังคมและวัฒนธรรม

ความหมายคำว่า “ทุนทางสังคม”

การให้ความหมายของทุนทางสังคมมีความแตกต่างกันและบริบทที่แตกต่างของผู้ให้ความหมายและประสบการณ์ในการทำงาน

Putnam (1993) กล่าวถึง ความหมายทุนทางสังคมว่า เป็นส่วนที่เอื้อประโยชน์ต่อเศรษฐกิจ โดยเฉพาะในประเด็นความสัมพันธ์กันทางสังคมที่อยู่บนพื้นฐานของความไว้วางใจกันและกัน ที่ส่งผลให้เกิดความสะดวกต่อการดำเนินการทางเศรษฐกิจ

Putnam (1993) กล่าวว่า ทุนทางสังคม หมายถึง เรื่องของค่านิยม วัฒนธรรมของประชาชน และความไว้วางใจระหว่างกัน

World Bank (1999) กล่าวว่า ทูทางสังคมเป็นสถาบัน (Institutions) ความสัมพันธ์ (Relationships) และบรรทัดฐาน/ จารีต (Norms) ซึ่งมีลักษณะที่เป็นทั้งคุณภาพและปริมาณของการปฏิสัมพันธ์กันของคนในสังคม ทูทางสังคมไม่ใช่เกิดได้ในสถาบันทั้งหมดของสังคม แต่มันเป็นกาวที่เชื่อมสถาบันเหล่านั้นเข้าด้วยกัน สิ่งที่ยังอยู่ใน โครงสร้างทางสังคม ซึ่งสามารถทำให้ผู้คนเกิดความร่วมมือเพื่อเป้าหมายที่ปรารถนาสูงสุด นอกจากนั้น ทูทางสังคมอาจจะถูกมองในลักษณะที่เป็นเจตคติและคุณค่าที่เกิดจากการดำเนินงานระหว่างคนภายในชุมชนและความช่วยเหลือในด้านเศรษฐกิจ และการพัฒนาจากภายนอกชุมชน

จากความหมายต่าง ๆ ข้างต้น ทูทางสังคม หมายถึง ค่านิยมที่เป็นทางการที่มีความหมายสอดคล้องกับศีลธรรมอันดีงามและทำให้เกิดความชัดเจนว่า ถ้าความสัมพันธ์ดังกล่าวไม่สอดคล้องกับศีลธรรมความดีงาม ก็ไม่น่าจะถือว่าเป็นเรื่องของทูทางสังคม เพราะทูทางสังคมเน้นความสัมพันธ์ใกล้ชิดและค่านิยมความเชื่อที่มีส่วนทำให้บุคคลเกิดความเอื้ออาทร ช่วยเหลือเกื้อกูลกัน ไว้วางใจกัน หรือต่างตอบแทนกัน ในบรรทัดฐานและจารีตประเพณีที่ดีงาม และมีความเป็นเครือข่ายที่ปรากฏอยู่ในองค์กร/ กลุ่มที่มุ่งประโยชน์ต่อส่วนรวม

องค์ประกอบของ “ทูทางสังคม”

บทความหลากหลายของนิยามความหมาย และมิติในการมองทูทางสังคม ทำให้ยากลำบากในการที่จะสรุปว่า แล้วในที่สุดทูทางสังคมประกอบไปด้วยองค์ประกอบอะไรบ้าง อย่างไรก็ตาม เท่าที่ได้มีการค้นพบจากเอกสารมีการกล่าวถึงทูทางสังคมในมิติต่าง ๆ ที่มีความหมายแตกต่างกันออกไป แต่ก็พอจะจัดเป็นหมวดหมู่ และสรุปลักษณะที่สำคัญ ๆ ของทูทางสังคมไว้อย่างน้อย 2 กลุ่ม กล่าวคือ กลุ่มแรก จะเป็นทูทางสังคมที่ระบุถึงเรื่องของโครงสร้างและหน้าที่ของทูทางสังคม โดยอธิบายในรูปของระบบหรือกระบวนการทำงานของทูทางสังคม กลุ่มที่สอง จะเป็นทูทางสังคมที่นำเสนอถึงผลลัพธ์หรือปรากฏการณ์ของทูทางสังคม การนำเสนอทูทางสังคมในกลุ่มที่สองจะมีลักษณะเป็นภาพรวมหรือการบูรณาการของสิ่งต่าง ๆ ที่ได้เกิดขึ้น รายละเอียดขององค์ประกอบของทูทางสังคม อาจมีกล่าวได้ดังนี้

1 การมองในเชิงโครงสร้างและหน้าที่ (Structural/ functional based)

ในระดับมหภาค ทูทางสังคมจะครอบคลุมบริบทขององค์กรหรือสถาบันต่าง ๆ ซึ่งจะมีความสัมพันธ์ที่อยู่ภายใต้โครงสร้างแบบเป็นทางการ อาทิ รูปแบบของการปกครองแนวทางปฏิบัติเกี่ยวกับกฎหมาย ระบบความคิด ความเชื่อที่สอดคล้องกับกฎหมาย ระดับของการกระจายอำนาจ และระดับการมีส่วนร่วมในการกำหนดนโยบาย

ในระดับจุลภาค ทูทางสังคมถือเป็นศักยภาพของการรวมตัวขององค์กรในแนวนอนรวมทั้งเครือข่ายในการพัฒนา ซึ่งสามารถแบ่งได้เป็น 2 ลักษณะ อันได้แก่ เรื่องเกี่ยวกับสาระ

หรือวิถีคิด ความเข้าใจ และการเรียนรู้เรื่องต่าง ๆ ของประชาชนและเรื่องโครงสร้าง จะเห็นได้ว่า
 ทูทางสังคมที่เป็นเรื่องเกี่ยวกับสาระหรือวิธีการคิดนั้นเป็นสิ่งที่จับต้องยาก เพราะจะอยู่ในรูปของ
 การให้คุณค่า ความเชื่อ ทศนคติ พฤติกรรม และบรรทัดฐานทางสังคม โดยเฉพาะอย่างยิ่งในเรื่อง
 ที่เกี่ยวกับการให้คุณค่า ซึ่งจะประกอบด้วยเรื่องของความไว้วางใจ ความสามัคคี และการต่างตอบแทน
 คุณค่าเหล่านี้ถือเป็นค่านิยมร่วมกันระหว่างสมาชิกในชุมชน และถือเป็นเงื่อนไขที่ทำให้
 ชุมชนสามารถทำงานร่วมกันได้อย่างมีประสิทธิภาพ เพื่อให้ส่วนรวมมีการเปลี่ยนแปลงไปใน
 ทางที่ดีขึ้น

2. การมองในเชิงบูรณาการหรือผลลัพธ์ (Integration/ result based)

2.1 ศาสนธรรม หรือหลักธรรมในศาสนา เป็นเครื่องชี้แนะบุคคลให้มีความรัก ความ
 ห่วงใย ความเอื้ออาทรต่อกัน และใช้หลักการทางศาสนานั้น ๆ มาสร้างความเป็นปึกแผ่นของสังคม
 เช่น ในพระพุทธศาสนาที่มุ่งสอนให้คนละเว้นความชั่ว ไม่เบียดเบียนตนเองและผู้อื่น การทำความดี
 ด้วยการให้ทานเสียสละ รักษาศีล และมีจิตใจที่สงบ มีความเมตตาต่อสรรพสิ่ง ซึ่งสิ่งเหล่านี้เป็นทุน
 ที่สร้างความเป็นปึกแผ่นให้กับสังคมได้

2.2 สำนักในท้องถิ่น การที่บุคคลในชุมชนมีจิตสำนึกต่อชุมชนและท้องถิ่นของตน
 บรรณานาที่จะเห็นการพัฒนาชุมชนที่ตนเองอาศัยอยู่เป็นไปอย่างต่อเนื่องและเป็นระบบ จึงมี
 ความตั้งใจและร่วมแรงร่วมใจในการทำงานร่วมกัน โดยยึดส่วนรวมเป็นใหญ่

2.3 ภูมิปัญญาท้องถิ่น ได้แก่ การใช้ความรู้และภูมิปัญญาที่มีอยู่เดิมของชุมชน
 และประยุกต์ขึ้นมาใหม่ในการสร้างและจัดการเกี่ยวกับการพัฒนาในด้านต่าง ๆ ทั้งทางเศรษฐกิจ
 และสังคม

2.4 ทรัพยากรบุคคลและเครือข่าย ได้แก่ การนำบุคคลที่เป็นผู้นำ ปราชญ์ท้องถิ่น
 พระสงฆ์ ผู้ทรงคุณวุฒิ ที่มีความรู้ความเข้าใจในปรากฏการณ์และศาสตร์ต่าง ๆ มาให้ความรู้
 และถ่ายทอดความรู้แก่ชุมชน เป็นการสร้างทุนทางสังคมในระดับบุคคล

2.5 ทุนทางทรัพยากรธรรมชาติ หมายถึง ทรัพยากรในท้องถิ่นทั้งดิน น้ำ ป่า ภูเขา
 ที่สามารถนำมาใช้สอยให้เกิดประโยชน์อย่างสูงสุด พร้อมมีกระบวนการจัดการทรัพยากรชุมชน
 อย่างเหมาะสม

2.6 วิถีชีวิตทางวัฒนธรรม เอกลักษณ์ อัตลักษณ์ของชุมชน ที่จะนำเสนอใน
 รูปแบบที่สร้างความภูมิใจให้กับชุมชนและเป็นวิถีชีวิตที่สามารถดำรงอยู่ได้อย่างแท้จริง

2.7 ความเอื้ออาทร นับว่าเป็นความสำคัญอย่างยิ่งที่คนในสังคมจะต้องมีความเอื้อ
 อาทรต่อกัน ไว้วางใจซึ่งกันและกัน ซึ่งความเอื้ออาทรนี้ เป็นพลังที่สำคัญอย่างยิ่งของทุนทางสังคม
 โดยองค์ประกอบของทุนทางสังคมดังกล่าวจะต้องมีความเกี่ยวข้องเชื่อมโยงกับทุน

ทางสังคมประเภทต่าง ๆ ที่ทางกองทุนเพื่อสังคมได้กำหนดไว้ อาทิ ทุนปัญญา ทุนมนุษย์ ทุนทางวัฒนธรรม กองทุนสาธารณะ และพื้นที่สาธารณะหรือพื้นที่ทางวัฒนธรรม เป็นต้น

ผลงาษยคในฐานะทุนทางสังคมและวัฒนธรรมสกลนคร

สำนักงานคณะกรรมการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ(สศช.)ตระหนักในควมสำคัญของทุนทางสังคมด้วยเชื่อมั่นว่าเป็นเครื่องมืออันสำคัญต่อการรับมือกับกระแสการเปลี่ยนแปลงรอบด้านที่มาพร้อมกับโลกไร้พรมแดนตลอดจนสามารถติดอาวุธทางปัญญา สร้างภูมิคุ้มกันให้คนไทยรู้เท่าทันโลกอนาคตที่มีการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วสามารถคืนความสามารถคืนความศรัทธาในสถาบันหลักของสังคมไทยที่กำลังอ่อนแรงลงให้กลับมาเชื่อมั่น เชื่อถือเหมือนอดีตไม่ว่าจะเป็นสถาบันครอบครัว สถาบันการศึกษา สถาบันศาสนาและสถาบันสื่อมวลชน (คณะกรรมการพัฒนาเศรษฐกิจแห่งชาติ, 2548, หน้า 2) การหลอมรวมพลังของคนไทยก่อให้เกิดความแข็งแกร่งขององค์กรขึ้นเท่ากับเป็นการช่วยสร้างสรรค์สังคมไทยให้มีคุณค่ายิ่งขึ้น ด้วยความสำคัญของทุนทางสังคมและวัฒนธรรมดังกล่าวคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติจึงพร้อมด้วยหลายหน่วยงานจึงเริ่มปฏิบัติการแปรทุนทางสังคมที่เป็นนามธรรมให้เป็นรูปธรรมที่สามารถเกิดขึ้นได้จริงแล้วที่ได้จากการศึกษาผลงาษยคในฐานะทุนทางสังคมและวัฒนธรรมได้เนื่องจากเมื่อศึกษาตามความหมายประชาชนมีแนวปฏิบัติในการนำแนวคิดมาปรับเปลี่ยนให้เป็นรูปธรรมยิ่งขึ้นซึ่งจะเป็นพื้นฐานในการพัฒนาได้การนำผลงาษยคในฐานะทุนทางสังคมมาใช้ประโยชน์ในการพัฒนาสังคมนั้น จำเป็นจะต้องประเมินทุนทางสังคมที่มีอยู่ทั้งในเชิงปริมาณและคุณภาพ ดังคำกล่าวของ สุจิตราภรณ์ นาคะรักษ์ (2545, หน้า 70) ที่ว่า การนำทุนทางสังคมมาใช้ประโยชน์ได้อย่างเหมาะสมจำเป็นต้องประเมินทุนทางสังคมที่มีอยู่ ประเทศไทยมีทุนทางสังคมประเภทต่าง ๆ ที่ถือเป็นรากฐานในการพัฒนาที่สำคัญอยู่เป็นจำนวนมากที่มีผลต่อค่านิยมและพฤติกรรมของคนในสังคม สามารถเป็นพลังในการขับเคลื่อนได้ โดยจัดทำยุทธศาสตร์ในการพัฒนาทุนทางสังคมให้ยั่งยืนนั้นควรอยู่บนพื้นฐานกรอบแนวคิดดังนี้

1. ต้องมีการปรับเปลี่ยนกระบวนทัศน์ของผู้บริหาร/ผู้วางแผน โดยคำนึงถึงความหลากหลายของทุนทางสังคมที่มีอยู่และคำนึงถึงความเปลี่ยนแปลงของสถานการณ์ต่าง ๆ ในทุกระดับ

2. ต้องมุ่งไปที่การศึกษา ต่อยอด พัฒนาทุนทางสังคมที่ดีอยู่แล้วผสมผสานทุนดีที่มีอยู่ เข้ากับทุนดีที่เกิดใหม่อย่างเหมาะสม และสนับสนุนสอดคล้องกลมกลืนกับการพัฒนาด้านอื่น ๆ ควบคู่กับลดค่านิยมหรือพฤติกรรมที่ไม่พึงประสงค์และเสริมสร้างทุนทางสังคมใหม่ ๆ ขึ้นมา

3. การใช้ประโยชน์ทางทุนทางสังคมต้องมีความสมดุลระหว่างการเสริมสร้างคุณภาพชีวิตของประชาชนส่วนใหญ่กับการเพิ่มขีดความสามารถในการแข่งขันของประเทศ โดยต้องระมัดระวังมิให้ทุนทางสังคมเป็นเพียงเครื่องมือในการแสวงหารายได้หรือเพิ่มสมรรถนะทางเศรษฐกิจเท่านั้น

4. ในทางปฏิบัติ ต้องอาศัยความร่วมมือจากทุกฝ่ายอย่างเข้มแข็งและเป็นเครือข่าย รวมทั้งสร้างจิตสำนึกให้ตระหนักถึงความสำคัญและความจำเป็นในการพัฒนาทุนทางสังคมด้วย สำหรับการวิเคราะห์สภาพภูมิทัศน์ในฐานทุนทางสังคมและวัฒนธรรมที่สอดคล้องกับ ยุทธศาสตร์นี้จะพิจารณาในแง่ของพุทธธรรม ภูมิปัญญา และประเพณีและวัฒนธรรมซึ่งผู้วิจัยเห็นว่ามีส่วนเกี่ยวข้องและสนับสนุนการมีต้นทุนทางสังคมของจังหวัดสกลนครที่เป็นไปได้ใน ทุกข้อเพราะข้อ 1 ภูมิทัศน์เป็นสำนวนทางภาษาที่ปราชญ์สร้างขึ้นได้ในความหลากหลายและ การเปลี่ยนแปลงทางสังคมแล้วแต่สถานการณ์กำหนดเช่นผลญกริยา 3 ช่องและผลญอวยพรเชิญ ชวนในการทำบุญ เป็นต้นส่วนยุทธศาสตร์ข้อ 2 ยังมีความเป็นไปได้ตรงตามจุดมุ่งหมายเพราะเป็น การต่อยอดฟื้นฟูพัฒนาสิ่งที่มีอยู่ ภูมิทัศน์เป็นมรดกทางปัญญาที่สามารถสร้างสรรค์ให้กลมกลืน กับการพัฒนาอื่น ๆ ควบคู่ไปกับการลดค่านิยมที่ไม่พึงประสงค์เพราะ ภูมิทัศน์เป็นคำสอน ที่แนะนำปฏิบัติให้ประชากรมีค่านิยมที่พึงประสงค์และเป็นข้อห้ามสิ่งที่เป็นค่านิยมที่ไม่พึง ประสงค์จึงอาจกล่าวได้ว่าภูมิทัศน์เป็นทุนทางสังคมที่ดีแล้วนำมาปรับกับทุนที่ดีที่เกิดขึ้นใหม่ได้ ดังนั้นจึงสอดคล้องกับยุทธศาสตร์ข้อ 2 และสอดคล้องกับความเป็นจังหวัดสกลนครที่เป็นถิ่นพุทธ ธรรมประกอบด้วยภูมิปัญญาและมีวัฒนธรรมประเพณีอันดีงามดำเนินวิถีชีวิตตามฮีตที่โบราณได้ กำหนดไว้เป็นบรรทัดฐานทั้งที่มีความแตกต่างกันของกลุ่มชาติพันธุ์ที่มีวัฒนธรรมที่หลากหลาย แต่ก็ไม่เกิดปัญหาความขัดแย้งถึงจะมีความเชื่อเรื่องผีที่ต่างกันแต่ก็ร่วมวัฒนธรรมกันได้ด้วยดี ยุทธศาสตร์ข้อที่ 3 เป็นการใช้ประโยชน์จากทุนทางสังคมที่สมดุลระหว่างการเสริมสร้างคุณภาพ ชีวิตของประชาชนส่วนใหญ่กับการเพิ่มขีดความสามารถในการแข่งขัน ภูมิทัศน์มีการปลูกฝัง การประกอบอาชีพให้ชนอดทนในการทำงานมีการปลูกฝังให้รักษาประเพณีที่ดีงามและใน ประเพณีเหล่านั้นก็มีพิธีกรรมแทรกอยู่ด้วยส่วนประกอบหลายอย่างในพิธีกรรมของการทำบุญแต่ ละครั้งสามารถสร้างอาชีพในทางเศรษฐกิจได้การสร้างยุทธศาสตร์ข้อนี้จึงมีความเป็นไปได้และข้อ ที่ 4 เป็นยุทธศาสตร์ที่อาศัยความร่วมมือร่วมใจในการองค์กรทุกฝ่ายสร้างจิตสำนึกให้ตระหนักใน คุณค่าของการพัฒนาทุนทางสังคม ภูมิทัศน์เกิดจากสาเหตุที่ปราชญ์ชาวอีสานประสงค์ที่จะให้ ลูกหลานของตนทำงานและอยู่ร่วมกับผู้อื่น ได้ยุทธศาสตร์ข้อนี้จึงมีความสอดคล้องกับการพึ่งพา อาศัยกัน สร้างเครือข่ายและให้มีความสนุกสนานอีกด้วย

ด้วยเหตุดังกล่าวการที่ผู้วิจัยนำผลวิทยานิพนธ์มาศึกษาในฐานะที่เป็นทุนทางสังคมและวัฒนธรรมจึงสามารถสนับสนุนการเป็นทุนทางสังคมและวัฒนธรรมได้เพราะมีความสอดคล้องกับยุทธศาสตร์ของทุนทางสังคมดังที่กล่าวมาแล้ว นอกจากนี้การกล่าวว่า “ผลวิทยานิพนธ์เป็นทุนทางสังคมและวัฒนธรรมของสกลนคร” ผู้วิจัยขอเสนอประเด็นในการศึกษาเพิ่มเติมตามนิยามและองค์ประกอบทุนทางสังคมวัฒนธรรมดังนี้

1. จากคำนิยามศัพท์ที่ว่า ทุนทางสังคมหมายถึง ค่านิยมที่เป็นทางการมีความหมายสอดคล้องกับศีลธรรมอันดีงามและทำความเข้าใจที่ชัดเจนว่า ถ้าความสัมพันธ์ไม่สอดคล้องกับศีลธรรมอันดีงามก็จะไม่น่าจะเป็นทุนทางสังคมเพราะทุนทางสังคมเน้นความสัมพันธ์ใกล้ชิดที่น่าเชื่อถือเป็นสิ่งที่ทำให้เกิดความเอื้ออาทร ช่วยเหลือเกื้อกูลกัน ไว้วางใจกันหรือตอบแทนกันในบรรทัดฐานของจารีตประเพณีที่ดีงาม มีความเป็นเครือข่ายและมุ่งต่อประโยชน์ส่วนรวม จากการศึกษาผลวิทยานิพนธ์มีภาพสะท้อนของพุทธศาสนา ภาพสะท้อนของภูมิปัญญาและภาพสะท้อนของประเพณีและวัฒนธรรมและสิ่งปรากฏในเนื้อหาทุกอย่างในผลวิทยานิพนธ์สกลนครล้วนสนับสนุนคำนิยามนี้จึงอาจสรุปได้ว่า ผลวิทยานิพนธ์เป็นทุนทางสังคมและวัฒนธรรมสกลนครได้

2. การพิจารณาผลวิทยานิพนธ์ตามองค์ประกอบของ “ทุนทางสังคม” ตามทฤษฎีของ วรวิทย์ โรมรัตนพันธ์ (2548, หน้า 58-59) ดังนี้

2.1 การมองเชิงโครงสร้างและหน้าที่ (Structural /functional based) ผลวิทยานิพนธ์มีส่วนคล้ายคลึงกับรูปแบบความเชื่อ ค่านิยม ทศนคติ พฤติกรรมและบรรทัดฐานของสังคมที่เกี่ยวข้องกับการให้คุณค่าที่ประกอบด้วย การไว้วางใจและสร้างความสามัคคีจะเห็นได้จากการที่ผลวิทยานิพนธ์มีจุดมุ่งหมายการสอนเพื่อให้ประชากรในชุมชนอยู่ร่วมกันด้วยความสามัคคีและไว้วางใจกันเป็นการตกลงร่วมกันที่ไม่ขัดต่อระเบียบการปกครองและจารีตของชุมชน ซึ่งอาจจะเทียบเคียงได้กับกับความสอดคล้องกับกฎหมายและการปกครองของชุมชนในโครงสร้างดังกล่าว

2.2 การมองในเชิงบูรณาการหรือผลลัพธ์ (Integration/ result based)

2.2.1 ศาสนธรรม หรือหลักธรรมในศาสนาเป็นเครื่องชี้แนะบุคคลให้มีความรัก ความเมตตาต่อสรรพสิ่ง การให้ทาน ทำบุญรักษาศีล ทำความดีละเว้นความชั่วไม่เบียดเบียนตัวเอง และผู้อื่นสิ่งเหล่านี้เป็นทุนที่สร้างความเป็นปึกแผ่นให้สังคมได้ ซึ่งจากการศึกษาผลวิทยานิพนธ์ที่สะท้อนพุทธธรรมพบว่า มีเนื้อหาที่สอดคล้องกับการเป็นศาสนาธรรม ชาวจังหวัดสกลนครมีการถ่ายทอดสิ่งดังกล่าวมาตั้งแต่บรรพบุรุษภาพสะท้อนของการเป็นพุทธธรรมได้แก่ การปลูกฝังหลักสังฆธรรม ปลูกฝังการสอนปัจเจกวิชาความไม่ประมาท ปลูกฝังความสันโดษพอเพียง ปลูกฝังให้ละกิเลส ปลูกฝังความเชื่อเรื่องบุญ-บาป ปลูกฝังให้ช่วยเหลือและพึ่งตนเอง ปลูกฝังเรื่องชาติภพ ปลูกฝังเรื่องสวรรค์-นรก ปลูกฝังและศรัทธาต่อการบวชเรียนและปลูกฝังความเชื่อ

เรื่องพยานาค ทั้งหมดดังกล่าวนี้ล้วนเป็นส่วนหนึ่งของศาสนธรรมที่เมตตาต่อสรรพสิ่งเป็นบุคคล เพื่ออยู่ร่วมกับผู้อื่นได้ด้วยความสุข จึงอาจกล่าวได้ว่าพยานาคเป็นทุนทางสังคมและวัฒนธรรม สกกลนคร

2.2.2 สำนักในท้องถิ่น การที่บุคคลมีจิตสำนึกต่อท้องถิ่นและปรารถนาให้ท้องถิ่นเจริญก้าวหน้าทำงานร่วมกันโดยยึดส่วนรวมเป็นใหญ่ นั้นจากการศึกษาพยานาคจะได้รับ การปลูกฝังให้รักถิ่นกำเนิด คนอีสานไม่ว่าจะอาศัยอยู่ที่ไหนก็ไม่ให้ลืมถิ่นฐาน ลืมอาหารลาบก้อย หรือว่าแกงหน่อไม้และแกงเห็ดหรือมีความกตัญญูเช่น

เกิดบ้านบ่อนบ้าน ถิ่นอีสานดินแดน

มาหวงแหน ฮักแพง เบิ่งแยงกันไว้

อย่าสืโลลีมจ้อย แนวฮอยพ่อแม่

ดีหื้อ แยะฮอยซ้วน ล้านวนเก่าเค้าหลัง

(สุกฤตดาพร พลเยี่ยม, 2557, หน้า21)

หรือ เจ้าอย่าโลลีมถีม หมากนาวศรีหวานเว่อ

บาดฮ่าแฮ็ดลาบก้อย ยังสิโ้อ้าวหมากนาว

(สายนิท แสนอุบล, สัมภาษณ์, 18 มีนาคม 2559)

จากพยานทั้งสองสำนวนจะแสดงให้เห็นการปลูกฝังให้รักถิ่นฐานสิ่งเก่าแก่ที่บรรพบุรุษ เคยสร้างไว้ สำนวนพยานของการปลูกฝังให้รักถิ่นฐานคนนั้นพบมากอีกประเภทหนึ่ง ด้วยชาวอีสานจะได้รับการปลูกฝังในเรื่องความกตัญญูและแนวความคิดที่ว่าไปอยู่ที่ไหนก็ไม่เท่าบ้านของตนและแนวความคิดดังกล่าวนี้พยานาคจึงเป็นทุนทางสังคมสกกลนคร

2.3 ภูมิปัญญาท้องถิ่น ได้แก่ การใช้ความรู้และภูมิปัญญาที่มีอยู่เดิมของชุมชน ประยุกต์ขึ้นมาใหม่ในการสร้างและการจัดการเกี่ยวกับการพัฒนาในด้านต่าง ๆ ทั้งทางเศรษฐกิจและสังคม พยานาคก็เช่นกันนับเป็นภูมิปัญญาท้องถิ่นในด้านภาษาที่เด่นชัดมากเพราะเป็นความสามารถของผู้แต่งที่สรรค์สร้างให้หลากหลายอย่างมีศิลปะด้วยการใช้รูปแบบและฉันทลักษณ์ที่มีสัมผัสคล้องจองกัน ด้านภาพสะท้อนภูมิปัญญานั้นได้แก่ ภูมิปัญญาที่ใช้ศิลปะทางภาษาที่ลึกซึ้งเช่นปริศนาธรรมและปริศนาคำทาย การใช้ภาษาที่หลากหลายอารมณ์ทำให้เกิดความงามทางด้านภาษาอย่างมากและเป็นวัฒนธรรมที่ควรอนุรักษ์ นอกจากนั้นก็ยังมีภูมิปัญญาที่เรียบง่ายแบบเศรษฐกิจพอเพียง ภูมิปัญญาด้านการศึกษา ภูมิปัญญาที่ดำรงชีวิตที่สอดคล้องกับธรรมชาติ ภูมิปัญญาในการปฏิบัติตนที่จะอยู่อย่างอดทน และภูมิปัญญาด้านการปกครอง เป็นต้น ด้วยเหตุผลดังกล่าวพยานาคจึงเป็นทุนทางสังคมและวัฒนธรรมจังหวัดสกกลนคร

2.4 ทรัพยากรบุคคลและเครือข่าย ได้แก่ การนำบุคคลที่เป็นผู้นำ ปราชญ์ท้องถิ่น พระสงฆ์ ผู้ทรงคุณวุฒิที่มีความรู้ความเข้าใจในปรากฏการณ์ต่าง ๆ มาให้ความรู้และถ่ายทอดความรู้แก่ชุมชนเป็นการสร้างทุนสังคมในระดับบุคคล ผลิตภายิตเกิดจากการสร้างสรรค์ของปราชญ์ซึ่งอาจจะเป็นผู้นำ นักปกครอง เจ้าพิธีกรรมและพระสงฆ์ การรับรู้ผลิตภายิตจึงเกิดจากกลุ่มทรัพยากรบุคคล โดยเฉพาะเครือข่ายของแควดวงวัด ผลิตภายิตนำมาใช้สอนทุกระดับชั้น ไม่ว่าจะเป็นสามัญชนทั่วไป ข้าราชการ นักปราชญ์หรือพระสงฆ์ด้วยกันหรือแม้แต่วัดพระมหากษัตริย์เช่น

เป็นกษัตริย์ให้อัทธิตครองกษัตริย์

คุณธรรมเรียงชวันบ่มีเว้น

เป็นกษัตริย์สร้างมีธรรมนำส่อง

ทศพิราชธรรมค้ำชูชูไว้อย่าถอย (สำลี รักสุทธี, 2540, หน้า 16)

2.5 ทุนทางทรัพยากรธรรมชาติ หมายถึง ทรัพยากรในท้องถิ่นเดิมทั้งดิน น้ำ ป่า ภูเขา ที่สามารถนำมาใช้สอยให้เกิดประโยชน์อย่างสูงสุด พร้อมมีกระบวนการจัดการทรัพยากรชุมชนอย่างเหมาะสม จังหวัดสกลนครมีภูมิศาสตร์ทางกายภาพใกล้ภูเขา มีแหล่งน้ำธรรมชาติเช่นหนองหารและเขื่อนน้ำอูนที่อุดมสมบูรณ์ดังกล่าวของคำเกิง วงศ์กาฬสินธุ์ที่ว่า “เมืองสกลดินค้ำน้ำชุ่ม หัวปลา เอาเฮ็ดก้อนเส้า ข้าวเก่าเอาเฮ็ดเหยื่อมอน” การที่จังหวัดสกลนครมีแหล่งอาหารที่อุดมสมบูรณ์ล้นเหลือจึงทำให้มีทุนทางสังคมและทำให้มีปรากฏในผลิตภายิตด้วย หรือเมื่อเมื่อเข้าหน้าฝนก็มีปลามากมายเช่น

หม่องเคย ลงหลี่ค้อน น้ำแก่งสาตกระเซ็น

ปูปลา ว่ายเวียนวน ไล่เสียงสายน้ำ

กุ้งช้วน้อย ลอยคอจ่อหล่อ

ชมแซว แสนชื่นซ้อง ยามนี้ชุ่มเลิง แท้คาย

การมีทุนทางทรัพยากรธรรมชาติเช่นนี้จึงกล่าวได้ว่า ผลิตภายิตสามารถสะท้อนภาพของความอุดมสมบูรณ์และสนับสนุนการเป็นทุนทางสังคมได้

2.6 วิถีชีวิตทางวัฒนธรรม เอกลักษณะ อัตลักษณ์ของชุมชน เป็นสิ่งที่แสดงออกของทุนทางสังคมที่สร้างความภูมิใจให้กับชุมชนและเป็นวิถีชีวิตที่สามารถดำรงอยู่ได้อย่างแท้จริง จังหวัดสกลนครมีกลุ่มชาติพันธุ์ทั้งหมด 6 กลุ่ม แต่ละกลุ่มชนมีความเป็นเอกลักษณ์ทางด้านวัฒนธรรมของตนได้ชัดเจน ประเพณีงานบุญต่าง ๆ ไม่ว่าจะเป็นงานชาวผู้ไทย ไทกะเลิง หรือไทโส้ต่างก็มีอัตลักษณ์เฉพาะตนทั้งสิ้นนอกจากนั้นการมีประเพณีตามฮีตก็ทำให้สกลนครเป็นอีกจังหวัดหนึ่งที่เป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมได้ไม่ว่าจะเป็นประเพณีแห่ปราสาทผึ้ง

การแบ่งไฟและสิ่งที่สำคัญของการรักษาวัฒนธรรมคือการปลูกฝังไม่ให้ลืมนโยบายพื้นฐานของตนดังเช่น คำกล่าวของดำเกิง วงศ์กาฬสินธุ์ที่ว่า “บ่ให้โลลืมนโยบายพื้นฐานพี่น้องเก่า บ่ให้ละเฝ้าเชื้อไปย่องชาติอื่นไกล” ดังนั้นการที่ผญาแสดงวิถีชีวิตและอัตลักษณ์ของชุมชนได้จึงนับว่าเป็นทุนทางสังคมอย่างหนึ่ง

2.7 ความเอื้ออาทร เป็นสิ่งสำคัญอย่างยิ่งในการสร้างพลังของชุมชนผญาเกิดจากการที่กลุ่มชนได้สนุกสนานด้วยกันเพื่อไม่ให้งานเกิดความเครียดจนเกินไป การปลูกฝังในด้านความสามัคคี และให้พึ่งพาอาศัยกันปรากฏอยู่ในเนื้อหาของผญาภาคีในการปฏิบัติตนต่าง ๆ โดยเฉพาะการสอนให้เห็นคุณค่าของความดีมีเมตตา การให้ปันและให้เอื้อช่วยเหลือกันไม่ให้ลืมนโยบายพื้นฐานคอยช่วยเหลือผู้อื่นเช่น “ญาคิดาพร้อม หลายหมพอได้เพ็ง ดีกว่าอยู่เดียวแท้บ่แลหน้าล่าหลัง” ดังนั้นเมื่อผญาภาคีมีการปลูกฝังความช่วยเหลือเอื้ออาทร จึงนับว่ามีส่วนสนับสนุนทุนทางสังคม

จากการศึกษาดังกล่าวแสดงให้เห็นว่าผญาภาคีมีเนื้อหาและจุดมุ่งหมายของการสร้างสรรค์งานที่สอดคล้องกับนิยามศัพท์ของทุนทางสังคม สอดคล้องกับยุทธศาสตร์ของทุนทางสังคมและสอดคล้องกับองค์ประกอบของทุนทางสังคมจึงสรุปได้ว่า ผญาภาคีนับเป็นทุนทางสังคมและวัฒนธรรมของจังหวัดสกลนครได้.

บทที่ 4

บทบาท การดำรงอยู่และแนวทางการสืบทอดมรดกภูมิปัญญา

จากการศึกษาภูมิหลังของจังหวัดสกลนครพบว่า สกลนครเป็นเมืองที่มีประวัติศาสตร์ที่ยาวนานมีประชากรที่หลากหลายกลุ่มชาติพันธุ์ทำให้มีความเจริญงดงามทางวัฒนธรรมอย่างยิ่ง การที่เทคโนโลยีใหม่ ภาวะสังคมและเศรษฐกิจที่กำลังเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วทำให้ส่งผลกระทบต่อวัฒนธรรมไทย โดยเฉพาะอย่างยิ่งวัฒนธรรมพื้นบ้านที่กำลังจะหมดบทบาทหน้าที่ในสังคม ซึ่งเป็นสิ่งที่น่าเสียดายอย่างยิ่งในการสูญเสียความเป็นคติชนลง แต่อย่างไรก็ตาม ภูมิปัญญาซึ่งนับเป็นส่วนที่สำคัญอย่างหนึ่งที่ผูกพันกับวิถีชีวิต ขนบธรรมเนียม ประเพณีของชาวอีสาน ก็กำลังจะสูญหายไปเช่นกัน จึงทำให้การถ่ายทอดภูมิปัญญาในชีวิตประจำวันของชาวอีสานลดน้อยลง การที่การแลกเปลี่ยนวัฒนธรรมดั้งเดิมของชาวอีสานเปลี่ยนแปลงไปนั้นขึ้นอยู่กับความเจริญทางด้านเศรษฐกิจและเทคโนโลยีซึ่งส่งผลให้ด้านสังคมเปลี่ยนแปลงไปด้วยซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยของละมัย ร่มเย็น, ประภัสสร เขียวปัญญา, และประวีต เอรารวรรณ (2556, หน้า 2-10) สรุปไว้ว่า ชาวอีสานมีการเปลี่ยนแปลงดั้งเดิม 2 ลักษณะคือ 1. ลักษณะความสัมพันธ์ของการแลกเปลี่ยน 2. มิติความสัมพันธ์กับระดับความสัมพันธ์ ลักษณะความสัมพันธ์กับการแลกเปลี่ยนประกอบด้วย 3 ลักษณะคือ 1. ลักษณะความสัมพันธ์ภายในครอบครัวเป็นความสัมพันธ์พ่อแม่ ลูก พี่น้องและเครือญาติ 2. ลักษณะความสัมพันธ์ระหว่างครอบครัวกับชุมชนเป็นความสัมพันธ์เพื่อนบ้านคุ่มเดียวกัน คนในหมู่บ้านเดียวกันและ 3. ลักษณะความสัมพันธ์ระหว่างชุมชนเป็นความสัมพันธ์คนเคยแลกเปลี่ยนกันระดับของความสัมพันธ์แบ่งเป็น 3 ระดับ คือระดับญาติพี่น้อง ระดับเพื่อนบ้านและระดับคนรู้จักกัน มิติความสัมพันธ์แบ่งเป็น 6 มิติได้แก่ มิติ 1. ด้านสายเลือดเป็นการถ่ายทอดประสบการณ์ภายในครอบครัว 2. มิติด้านจิตใจ 3. มิติด้านสังคม 4. มิติด้านศาสนา 5. มิติด้านวัฒนธรรมและศุขทัย 6. มิติด้านเศรษฐกิจ ผลการวิจัยนี้ทำให้ทราบว่าปัจจัยต่าง ๆ ที่กำหนดมีผลต่อการเปลี่ยนแปลงของความเชื่อดั้งเดิมของชาวอีสาน ดังนั้นเมื่อจังหวัดสกลนครเป็นเส้นทางผ่านสู่เมืองหน้าด่านของประเทศเพื่อนบ้าน (ประเทศสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว ประเทศเวียดนามและประเทศสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนจีน) มีสถานะของสังคมที่เปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วด้วยกระแสโลกาภิวัตน์จึงส่งผลให้วัฒนธรรมได้รับผลกระทบจากวัฒนธรรมสมัยใหม่ และท่ามกลางกระแสของการเปลี่ยนแปลงนี้ วัฒนธรรมพื้นบ้านก็ได้ลดบทบาทลงด้วยการที่จะรื้อฟื้นกลับมาให้เหมือนเดิมคงยากยิ่ง แต่ก็ปรากฏว่ายังมีการใช้ภูมิปัญญาสอดแทรกอยู่ในสื่อต่าง ๆ ไม่ว่าจะเป็นสื่อบุคคล เช่น ปราชญ์ชาวบ้าน สื่อการแสดงพื้นบ้านหมอลำ รายการวิทยุท้องถิ่น วรรณกรรมพื้นบ้านและประเพณีวัฒนธรรมต่าง ๆ ย่อมแสดงให้เห็นว่าอยู่ภูมิปัญญาที่ยังคงมี

บทบาทต่อสังคมชาวอีสานและชาวอีสานก็ยังมีความต้องการผญาอยู่ จึงทำให้ผู้วิจัยสนใจที่จะศึกษาในบทบาทและการดำรงอยู่ของผญาภาคอีสาน จังหวัดสกลนครเพื่อที่จะหาแนวทางในการอนุรักษ์และสืบทอดต่อไป ประเด็นในการศึกษาดังนี้

แนวคิดเกี่ยวกับบทบาท

ความหมายของบทบาท

มนุษย์ในฐานะที่เป็นสมาชิกของสังคมมีความสำคัญอย่างยิ่งที่สุด ในการกระทำให้สังคมดำเนินไปในแนวทางที่พึงประสงค์ หรือไม่พึงประสงค์ การปฏิสัมพันธ์กันของบุคคลในสังคม จึงเป็นลักษณะที่สำคัญยิ่งของบทบาทที่บุคคลนั้นได้แสดงอยู่และเป็นสิ่งสำคัญที่สุดที่บุคคลไม่สามารถหลีกเลี่ยงได้ ดังนั้น เพื่อให้สังคมสามารถดำเนินไปตามวิถีที่พึงปรารถนา สมาชิกของสังคมจึงจำเป็นต้องเรียนรู้บทบาทของกันและกัน ว่าควรจะแสดงบทบาทอย่างไรให้เหมาะสมกับกาลเวลา สถานที่และบุคคล แนวความคิดเกี่ยวกับบทบาทที่ใช้ในการศึกษาค้นคว้าครั้งนี้ ผู้วิจัยได้ศึกษาแนวความคิดทฤษฎีจากเอกสารต่าง ๆ ทั้งของนักวิชาการ เกี่ยวกับแนวความคิดเรื่องบทบาท (Role concept) ดังนี้

ความหมายของบทบาทนั้น ได้มีนักวิชาการได้ให้ความหมายไว้ ดังต่อไปนี้

สุพัตรา สุภาพ (2522, หน้า 52 อ้างถึงใน พระมหาสมคิด สาระภา, 2549, หน้า 8)

ได้กล่าวถึงสถานภาพและบทบาท ว่าการที่กำหนดเรียกบุคคลหนึ่งว่าเป็นราชการ หรือเป็นตำแหน่งใด ๆ นั้น เป็นการเรียกตามสถานภาพของผู้นั้น สถานภาพเป็นตำแหน่งที่ได้รับจากการเป็นสมาชิกกลุ่ม เป็นสิทธิและหน้าที่ซึ่งที่บุคคลมีอยู่ ซึ่งเกี่ยวข้องกับผู้อื่นและสังคมส่วนรวม สถานภาพจะกำหนดว่าบุคคลนั้นมีหน้าที่ต้องปฏิบัติต่อผู้อื่นอย่างไร มีหน้าที่รับผิดชอบอย่างไรในสังคม สถานภาพเป็นสิ่งเฉพาะบุคคลนั้นแตกต่างจากผู้อื่น

ราชบัณฑิตยสถาน (2546) ให้ความหมายไว้ว่า บทบาท หมายถึง การทำตามตามบท การทำตามบท โดยปริยาย หมายความว่า การกระทำตามหน้าที่ที่กำหนดไว้ เช่น บทบาทของพ่อแม่ บทบาทของครู

พระอธิการประวัติ กันหะคุณ (2550, หน้า 11 อ้างถึงใน พระมหาบุญกวีวัฒน์ ถาวรกุล, 2557, หน้า 8) ได้ให้ความหมายของบทบาทไว้ว่า หมายถึง การปฏิบัติตนให้สอดคล้องตามหน้าที่ที่แต่ละบุคคลมีอยู่โดยธรรมชาติ เช่น บทบาทของพ่อแม่ และหน้าที่ที่ได้รับการแต่งตั้ง เช่น บทบาทของครู ผู้จัดการ ผู้อำนวยการ หรือผู้ดำรงตำแหน่งต่าง ๆ

สัญญา สัญญาวิวัฒน์ (2545, หน้า 131-132, 139-140 อ้างถึงใน พระมหาบุญกวีวัฒน์

ถาวรกุล, 2557, หน้า 8) กล่าวว่า บทบาท คือ ส่วนที่เป็นพลวัต ของสถานภาพที่บุคคลจะได้รับ มอบหมายให้ดำรงสถานภาพ โดยมีความสัมพันธ์กับสถานภาพอื่น เมื่อเขาใช้สิทธิและหน้าที่ อันเป็นส่วนต่าง ๆ ของสถานภาพ แปลว่าเขาแสดงบทบาทและบทบาทมี 3 ประเภท คือ

1. บทบาทตามใบสั่ง เป็นการปฏิบัติตามความคาดหวังของแต่ละสถานภาพ ตัวตนและ ทักษะในการแสดงบทบาทมีหน้าที่ต้องปรับตัวให้เข้ากับ ความคาดหวังของสถานการณ์ บทบาทนี้ เน้นตรงระดับการยอมรับปฏิบัติตามความคาดหวังของตำแหน่งที่บุคคลเข้าครอบครอง

2. บทบาทตามใจ บทบาทนี้ ความคาดหวังจะต้องผ่านอัตราหรือตัวตนเสียก่อนจึง มีการปฏิบัติ ขณะที่ผ่านตัวตนนี้เอง อัตรา หรือ ตัวตน จะกลั่นกรองพิจารณาเลือกสรร ลดทอน พลิกแพลงความคาดหวังนั้นให้เหมาะสมกับตน จุดสนใจอยู่ที่แบบและสไตล์ของแต่ละคน

3. บทบาทจริง คือ พฤติกรรมของเจ้าของ หลังจากผ่านขั้นตอนทั้งสองอย่างข้างต้น หากจะมีพฤติกรรมเปิดเผย จะดูความซับซ้อนหรือ โครงข่ายเชื่อมโยงของพฤติกรรมที่แสดงออกมา ให้เห็น ถ้าพุ่งไปที่บทบาทเปิดเผย จุดการวิเคราะห์จะพุ่งไปในตัวความคาดหวังหรือการตีความ คาดหวังตามสภาพนั้น ๆ

ไพบูลย์ ช่างเรียน (2526, หน้า 31 อ้างถึงใน ฉัตรชัย ไชโยธา, 2549, หน้า 11) กล่าวว่า บทบาทจริงที่บุคคลแสดงออกมานั้นไม่แน่นอนเสมอไปว่าจะเหมือนกับบทบาทที่ควรจะเป็น ไปตามบรรทัดฐานของสังคม ก็เพราะว่าบทบาทหนึ่งที่บุคคลแสดงออกมามีจริงนั้นเป็นผลมาจาก ปฏิกริยาแห่งบุคลิกภาพของบุคคลที่ครองสถานภาพร่วมกับบุคลิกภาพของบุคคลอื่นที่มาร่วม ในพฤติกรรมและเรื่องกระตุ้นต่าง ๆ ที่มีอยู่ในเวลาและสถานที่เกิดการแสดงบทบาทแบบแผน ในการแสดงออกของบุคคลในสถานะหนึ่งที่มีความสัมพันธ์ต่อบุคคลอื่นที่ต่างสถานะกันภายใน สังคมเดียวกัน

อุทัย หิรัญโต (2543, หน้า 197) กล่าวว่า บทบาทหน้าที่ หรือพฤติกรรมอันพึงคาดหมาย ของ แต่ละบุคคลในสังคม ภายใต้วัฒนธรรมที่สังคมนั้น ๆ กำหนดขึ้น ดังนั้น วัฒนธรรมที่กล่าวถึง จึงเป็นแบบแผนในการแสดงออกของบุคคลในสถานะที่ควรต่อบุคคลอื่นที่ต่างสถานะกันภายใน สังคมเดียวกัน ทางสังคมวิทยาจะมองว่าบทบาทเป็นผลมาจากการปฏิบัติที่เป็นจริงจาก การปฏิสัมพันธ์ (Interaction) ระหว่างบุคคลในสังคม (Social position) และบทบาทจะมีความหมาย ก็ต่อเมื่อมีความเกี่ยวข้องกับบทบาทอื่น คือ จากการคาดทำนายความสัมพันธ์ทางสังคมที่มีอยู่ มากมาย ตามแนวคิดนี้บทบาท จึงเป็นสิ่งที่ไม่สามารถจำกัดรายละเอียดได้ เนื่องจากว่าสามารถ เปลี่ยนแปลงได้ตลอดเวลา

ปิยพร ลากพรหมรัตน์ (2542, หน้า 7) กล่าวไว้ว่า สถานภาพ และบทบาท เป็นสิ่งที่มีจะ ควบคู่กัน เนื่องจากว่าลักษณะพลวัตของสถานภาพ ก็คือ บทบาทนั่นเอง สถานภาพ หมายถึง

ฐานะหรือตำแหน่ง ซึ่งเป็นเครื่องกำหนดบทบาทของตำแหน่งนั้น ๆ ว่ามีภารกิจอย่างไรบ้าง ดังนั้น เมื่อมีตำแหน่งเกิดขึ้นบทบาทของตำแหน่งก็จะเกิดขึ้นเป็นเงาตามตัว เพราะว่าทุกตำแหน่งต้องมีบทบาทกำกับ ด้วยเหตุนี้เอง บทบาทและตำแหน่งจึงเปรียบเสมือนเหรียญที่มีสองด้าน ด้านหนึ่งเป็นบทบาท และด้านหนึ่งก็คือ ตำแหน่ง นั้นเอง

ฐานะ ตำแหน่ง และบทบาททางสังคมไว้ดังนี้

1. มีฐานะตำแหน่ง (Status) อยู่จริงในทุกสังคม และมีอยู่ก่อนที่ตัวคนจะเข้าไปครอง
2. มีบทบาทที่ควรจะเป็น (Ought to be role) ประจำอยู่ในแต่ละตำแหน่ง
3. วัฒนธรรม ขนบธรรมเนียมประเพณีในสังคมนั้น ๆ เป็นส่วนหนึ่ง ซึ่งสำคัญใน

การกำหนดฐานะตำแหน่งและบทบาทที่ควรจะเป็น

4. การที่คนเราจะทราบถึงฐานะตำแหน่งและบทบาทนั้น ได้มาจากสังคม

(Socialization)

5. บทบาทที่ควรจะเป็นนั้น ไม่แน่นอนเสมอว่าจะเหมือนกับพฤติกรรมจริงของคนที่ครองฐานะตำแหน่งนั้น เพราะพฤติกรรมจริง ๆ นั้นเป็นผลของปฏิกริยาของคนที่ครองฐานะตำแหน่งที่มีบทบาทที่ควรจะเป็นบุคลิกภาพของตนเองและบุคลิกภาพของผู้อื่นที่เข้าร่วมในพฤติกรรมและเครื่องกระตุ้น (Stimulus) ที่มีอยู่ในเวลา และสถานที่ที่เกิดการติดต่อทางสังคม

วราคม ที่สุคะ (2527, หน้า 174) กล่าวว่า บทบาท เป็นหน้าที่ที่ทุกคนต้องทำตามความคาดหวังของคนส่วนใหญ่ในสังคม บุคคลใดก็ตามดำรงตำแหน่งอย่างใดอย่างหนึ่งในสังคม จะต้องปฏิบัติตามสภาพที่เกี่ยวข้องกัน เรียกว่า บทบาทที่สังคมกำหนด

สงวนศรี วิรัชชัย (2527, หน้า 23-24 อ้างถึงใน เมตต์ เมตต์การุณจิต, 2541, หน้า 17) กล่าวว่า ถ้าพิจารณาลักษณะของบทบาทที่ปรากฏอยู่ในสังคมให้ลึกซึ้งแล้ว จะพบบทบาทอยู่หลายลักษณะ ดังนี้

1. บทบาทตามที่กำหนด หมายถึง บทบาทที่สังคม กลุ่มองค์กรกำหนดไว้ว่าเป็นรูปแบบของพฤติกรรมประจำตำแหน่งต่าง ๆ ที่มีอยู่ในสังคม กลุ่มองค์กรนั้น ๆ เช่น ข้อกำหนดที่ว่า พ่อ แม่ ต้องอบรมเลี้ยงดูลูก ๆ ข้าราชการต้องปฏิบัติตามคำสั่งของผู้บังคับบัญชา

2. บทบาทที่ผู้อื่นคาดหวัง หมายถึง บทบาทหรือรูปแบบของพฤติกรรมที่คนอื่น (ผู้ที่เกี่ยวข้อง) คาดหวังว่าผู้ที่อยู่ในตำแหน่งจะถือปฏิบัติ บทบาทที่ผู้รับคาดหวังอาจจะไม่ตรงกับบทบาทที่กำหนดก็ได้ เพราะบางคนอาจมีการคาดหวังมาก หรือน้อยกว่าข้อกำหนดที่ตนได้รับทราบ

3. บทบาทตามอุดมคติของผู้ที่อยู่ในตำแหน่ง หมายถึง รูปแบบของพฤติกรรมที่บุคคลผู้อยู่ในตำแหน่งคิด และเชื่อว่าเป็นบทบาทของตำแหน่งที่ตนดำรงอยู่ เช่น ผู้บังคับบัญชาคิดว่าตนมี

หน้าที่ควบคุมการปฏิบัติงานของผู้ได้บังคับบัญชา แต่ไม่ต้องใส่ใจปัญหาของผู้ได้บังคับบัญชา
 ดังนั้น บทบาทของผู้อยู่ในตำแหน่งอาจจะสอดคล้องหรือไม่สอดคล้องกับบทบาทที่กำหนด และ
 อาจจะตรงหรือไม่ตรงกับบทบาทที่ผู้รับคาดหวัง

4. บทบาทที่เป็นจริง หมายถึง พฤติกรรมที่ผู้อยู่ในตำแหน่ง ได้ปฏิบัติหรือแสดงออก
 มาให้เห็น ซึ่งมักจะเป็นพฤติกรรมที่สอดคล้องกับบทบาทตามความคิดของผู้อยู่ในตำแหน่ง
 แต่ก็อาจมีกรณีที่บุคคลแสดงพฤติกรรมตามความคาดหวังของผู้อื่น ทั้งที่บทบาทนี้ไม่ตรงกับ
 บทบาทตามความคิดของตนก็ได้

5. บทบาทที่ผู้อื่นรับรู้ หมายถึง รูปแบบของพฤติกรรมที่ผู้อื่นได้ทราบเกี่ยวกับ
 การปฏิบัติบทบาทของผู้อยู่ในตำแหน่ง ซึ่งโดยธรรมชาติการรับรู้ของคนเราจะมีการเลือกรับรู้
 และมีการรับที่ผิดพลาดไปจากความเป็นจริงได้โดยอิทธิพลจากประสบการณ์และสถานการณ์
 หลายอย่าง ดังนั้น เมื่อผู้ในตำแหน่งปฏิบัติบทบาทโดยแสดงพฤติกรรมอย่างหนึ่ง ผู้ที่ได้พบเห็นอาจ
 รับรู้พฤติกรรม หรือบทบาทนั้นในทางแตกต่างกันไป และอาจแตกต่างไปจากบทบาทตามความคิด
 ของผู้อยู่ในตำแหน่ง

ณรงค์ เส็งประชา (2532, หน้า 109) กล่าวว่า บทบาทคือ พฤติกรรมที่ปฏิบัติตาม
 สถานภาพบทบาทเป็นพฤติกรรมที่สังคมกำหนดและคาดหวังให้บุคคลกระทำ เช่น เป็นครู
 ต้องสอนนักเรียน เป็นตำรวจต้องพิทักษ์สันติราษฎร์ เป็นทหารต้องป้องกันประเทศเป็นหัวหน้า
 เป็นลูกต้องเชื่อฟังอยู่ในโอวาทของพ่อแม่ เป็นต้น

สนอง สันโคด (2540, หน้า 53) กล่าวว่า บทบาทที่เป็นจริงที่บุคคลแสดงออกมา
 จะไม่ตรงกับบทบาทที่คาดหวังของผู้อื่น หรือที่ตนเองคาดหวังไว้ เนื่องจากบุคคลที่ดำรงอยู่ใน
 ตำแหน่งนั้น ขาดความเข้าใจในส่วนของบทบาทที่ต้องการ ความไม่เห็นด้วย ความไม่ลงรอยกับ
 บทบาทที่กำหนดให้ทำ หรือเกิดจากบุคคลไม่มีความสามารถที่จะแสดงบทบาทนั้นได้อย่างมี
 ประสิทธิภาพ

สงวนศรี วิรัชชัย (2527, หน้า 23-24 อ้างถึงใน เมตต์ เมตต์การุณจิต, 2541, หน้า 17)
 กล่าวว่า ถ้าพิจารณาลักษณะของบทบาทที่ปรากฏอยู่ในสังคมให้ลึกซึ้งแล้ว จะพบบทบาทอยู่หลาย
 ลักษณะ ดังนี้

1. บทบาทตามที่กำหนด หมายถึง บทบาทที่สังคม กลุ่มองค์กรกำหนดไว้ว่าเป็น รูปแบบ
 ของพฤติกรรมประจำตำแหน่งต่าง ๆ ที่มีอยู่ในสังคม กลุ่มองค์กรนั้น ๆ เช่น ข้อกำหนดที่ว่า
 พ่อ แม่ ต้องอบรมเลี้ยงดูลูก ๆ ข้าราชการต้องปฏิบัติตามคำสั่งของผู้บังคับบัญชา

2. บทบาทที่ผู้อื่นคาดหวัง หมายถึง บทบาทหรือรูปแบบของพฤติกรรมที่คนอื่น

(ผู้ที่เกี่ยวข้อง) คาดหวังว่าผู้ที่อยู่ในตำแหน่งจะถือปฏิบัติ บทบาทที่ผู้รับคาดหวังอาจจะไม่ตรงกับ บทบาทที่กำหนดก็ได้ เพราะบางคนอาจมีการคาดหวังมาก หรือน้อยกว่าข้อกำหนดที่ตนได้รับทราบ

3. บทบาทตามอุดมคติของผู้ที่อยู่ในตำแหน่ง หมายถึง รูปแบบของพฤติกรรมที่บุคคลผู้อยู่ในตำแหน่งคิด และเชื่อว่าเป็นบทบาทของตำแหน่งที่ตนดำรงอยู่ เช่น ผู้บังคับบัญชาคิดว่าตนมีหน้าที่ควบคุมการปฏิบัติงานของผู้ใต้บังคับบัญชา แต่ไม่ต้องใส่ใจปัญหาของผู้ใต้บังคับบัญชา ดังนั้น บทบาทของผู้อยู่ในตำแหน่งอาจจะสอดคล้องหรือไม่สอดคล้องกับบทบาทที่กำหนด และอาจจะตรงหรือไม่ตรงกับบทบาทที่ผู้รับคาดหวัง

4. บทบาทที่เป็นจริง หมายถึง พฤติกรรมที่ผู้อยู่ในตำแหน่ง ได้ปฏิบัติหรือแสดงออกมาให้เห็น ซึ่งมักจะเป็นพฤติกรรมที่สอดคล้องกับบทบาทตามความคิดของผู้อยู่ในตำแหน่ง แต่ก็อาจมีกรณีที่บุคคลแสดงพฤติกรรมตามความคาดหวังของผู้อื่น ทั้งที่บทบาทนี้ไม่ตรงกับบทบาทตามความคิดของตนก็ได้

5. บทบาทที่ผู้อื่นรับรู้ หมายถึง รูปแบบของพฤติกรรมที่ผู้อื่นได้ทราบเกี่ยวกับการปฏิบัติบทบาทของผู้อยู่ในตำแหน่ง ซึ่งโดยธรรมชาติการรับรู้ของคนเราจะมีการเลือกรับรู้ และมีการรับที่ผิดพลาดไปจากความเป็นจริงได้โดยอิทธิพลจากประสบการณ์และสถานการณ์หลายอย่าง ดังนั้น เมื่อผู้ในตำแหน่งปฏิบัติบทบาทโดยแสดงพฤติกรรมอย่างหนึ่ง ผู้ที่ได้พบเห็นอาจรับรู้พฤติกรรม หรือบทบาทนั้นในทางแตกต่างกันไป และอาจแตกต่างกันไปจากบทบาทตามความคิดของผู้อยู่ในตำแหน่ง

จากความหมายของบทบาท ดังกล่าวข้างต้น สามารถสรุปได้ว่า บทบาท หมายถึง สิ่งที่บุคคลทุกคนในสังคมจะต้องมีหน้าที่ที่พึงปฏิบัติให้สอดคล้องและเป็นไปตามบรรทัดฐานของสังคมและอยู่บนพื้นฐานตามธรรมชาติของแต่ละบุคคลซึ่งมีวัฒนธรรมเป็นส่วนหนึ่งของการกำหนดบทบาทด้วย การได้มาของบทบาทนั้นมี 2 ประการดังนี้ประการที่หนึ่ง บทบาทที่ติดตัวมาตั้งแต่เกิด ได้แก่ บทบาทของการเป็นลูก เป็นประชาชนที่รัฐให้การดูแลและคุ้มครองด้วยกฎหมาย ประการที่สอง บทบาทที่เกิดจากทักษะ ความสามารถและประสบการณ์ ได้แก่ การได้รับตำแหน่งให้ดูแลกิจการ ตำแหน่งทางการเมือง การได้รับแต่งตั้งให้ปฏิบัติหน้าที่ต่าง ๆ สิ่งเหล่านี้ล้วนเป็นบทบาทที่เกิดขึ้นในสังคม

ทฤษฎีบทบาท

ทฤษฎีบทบาท ถือว่าพฤติกรรมของมนุษย์เป็นสิ่งที่สามารถอธิบายได้โดยการอ้างอิง บทบาทและความคาดหวังของบุคคลที่มีส่วนร่วมในการปฏิสัมพันธ์ทางสังคม การที่บุคคลจะ

แสดงบทบาทใดบทบาทหนึ่งอยู่เสมอ ย่อมไม่เกิดปัญหาในการแสดงบทบาทนั้น ๆ แต่ถ้าการแสดงบทบาทแตกต่างกันไปจากรูปแบบเดิม ๆ โดยให้เป็นแบบกว้าง ๆ มีขอบเขตหรือให้แสดงบทบาทอื่นแบบเปิดกว้างทันทีทันใด ย่อมทำให้การแสดงของบุคคลนั้นขลุกคลุกไม่คล่องแคล่วเท่ากับบทบาทที่แสดงตามปกติ

Mead (1934 อ้างถึงใน พระอริการประวัติ กั้นหะคุณ, 2550, หน้า 11) ให้ความเห็นว่าการที่บุคคลจะปฏิบัติต่อกันและกัน จะต้องมิชอบเขตในการแสดงออกซึ่งบทบาทนั้น ๆ ซึ่งโดยสรุปการแสดงบทบาทของบุคคลไม่ว่าบทบาทใด ๆ จะต้องประกอบด้วยลักษณะดังนี้คือ สามารถบ่งบอกถึงลักษณะเฉพาะคน พฤติกรรมที่แสดงออกต้องเหมาะสมกับลักษณะเฉพาะคน การกระทำอื่นที่เกี่ยวข้องและเกิดขึ้นมาก่อนจะเป็นตัวชี้แนวทางของการกระทำ ขึ้นต่อไปการแสดงบทบาทต่าง ๆ ย่อมสามารถประเมินได้ทั้งด้วยตนเองและผู้อื่น นักวิชาการหลายสาขาได้นำแนวคิดเรื่องบทบาทดังกล่าวไปเป็นกรอบในการศึกษาพฤติกรรมของบุคคล เช่น นักมานุษยวิทยาอย่าง ลินตัน (Linton) นักจิตวิทยาอย่าง นิคมอมบ์ (Newcomb) นักสังคมวิทยาอย่างพาร์สัน (Parsons) และผู้เชี่ยวชาญทางจิตอย่าง เบอร์เน (Berne) ทั้งนี้ เพราะการที่บุคคลจะประสบความสำเร็จในหน้าที่การงานได้นั้น นอกจากทักษะและความสามารถเฉพาะด้านแล้ว การแสดงบทบาทในสถานะของตนเองก็มีความสำคัญไม่น้อยเช่นเดียวกัน

Linton (1936 อ้างถึงใน พระอริการประวัติ กั้นหะคุณ, 2550, หน้า 12) มีแนวคิดหลักว่า ตำแหน่งหรือสถานะภาพเป็นตัวกำหนดบทบาทให้มนุษย์ เขาเป็นนักมานุษยวิทยาคนแรกที่ทำให้แนวคิดเรื่องสถานะภาพ (Status) หรือบทบาท (Role) และมีแนวคิดว่า สถานภาพ ซึ่งหมายถึงฐานะหรือตำแหน่งจะเป็นเครื่องกำหนดบทบาทของตำแหน่งนั้นๆ กล่าวคือ บุคคลที่อยู่ในฐานะหรือตำแหน่งจะมีภารกิจหรือหน้าที่ตามบทบาทของตน ดังนั้น เมื่อมีตำแหน่ง สิ่งที่คุณควรกับตำแหน่งคือบทบาทของตำแหน่ง ทุก ๆ ตำแหน่งจะมีบทบาทกำกับ เปรียบเหมือนเหรียญสองด้านต้องอยู่คู่กัน ถ้าด้านหนึ่งของเหรียญคือตำแหน่ง อีกด้านหนึ่งของเหรียญคือ บทบาทนั่นเอง ตำแหน่งเป็นผลรวมของสิทธิและหน้าที่ เพราะตำแหน่งก่อให้เกิดตำแหน่งและหน้าที่ และตำแหน่งก่อให้เกิดบทบาท ฉะนั้น บทบาทจึงเป็นผลรวมของสิทธิและหน้าที่ โดยอาจรวมบทบาทและหน้าที่ของตำแหน่งไว้ด้วยกัน เรียกว่า บทบาทและหน้าที่ หรือในบางกรณีเรียกสั้น ๆ ว่า บทบาท หรือ หน้าที่ เซคสเปียร์ เคยเปรียบเทียบไว้ว่า โลกคือละครใหญ่ คนคือ ตัวละคร คนบางคนได้รับบทบาทให้เป็นผู้ดี คนบางคนได้รับบทให้เป็นผู้ร้าย คนบางคนได้รับบทให้เป็นยาจกเงี้ยวใจต่างคนต่างก็แสดงไปตามบทบาทที่ได้รับเช่นเดียวกัน ผู้ดี ผู้ร้าย และยาจก เป็นเสมือนตำแหน่ง

บทที่บุคคลดังกล่าวถูกกำหนดให้ก็คือบทบาทนั่นเอง การที่บุคคลได้รับบทบาทให้แสดงเป็นผู้ดี ผู้ร้ายหรือจากนั้นการแสดงจะสมบทบาทได้หรือไม่ย่อมขึ้นอยู่กับผู้แสดง ดังเช่น บทบาทใน ภาพยนตร์หรือละคร นักแสดงบางคนแสดงได้สมบทบาท แต่บางคนก็แสดงไม่สมบทบาท การที่บุคคลจะสวมบทบาทได้ดีหรือไม่นั้นขึ้นอยู่กับองค์ประกอบดังต่อไปนี้ คือ วัฒนธรรม ประเพณี และความปรารถนาของสังคมที่เกี่ยวข้อง ลักษณะเฉพาะของสังคม บุคลิกภาพและความจำเป็นของผู้แสดง

แบบของบทบาท

แบบของบทบาท (Types of role) โดยปกติธรรมดาทั่วไป เมื่อพบคำว่า บทบาท เรามักจะมุ่งถึงผู้แสดงบทบาททางละคร ภาพยนตร์ ดนตรี เป็นคำพูดที่เอามาจากโรงมหรสพต่าง ๆ และผู้แสดงบทบาทก็เป็นพวกคาราทั้งหลาย แต่ในความเป็นจริงแล้ว ในสังคมปัจจุบัน มนุษย์ทุกคนกำลังแสดงบทบาทอยู่ตลอดเวลา เช่น บทบาทพ่อ บทบาทแม่ บทบาทลูก บทบาทครู และบทบาทอื่น ๆ อีกมากมาย การแปลพฤติกรรมของบทบาทที่บุคคลแสดงนับว่าเป็นสิ่งสำคัญที่สุดในการดำเนินการร่วมกัน เพราะตามหลักจิตวิทยาว่าด้วยธรรมชาติของมนุษย์ มนุษย์ทุกคนต้องการให้ตนเป็นที่ยอมรับในสังคมของตนมากที่สุด และมีบ่อยครั้งที่การแปลพฤติกรรมของบทบาทคลาดเคลื่อนจากความเป็นจริงมาก บางคนอาจแปลว่าพวกนี้เป็นพวกที่ชอบก้าวร้าว (Aggressive) เป็นพวกถ่วงความก้าวหน้า (Detensive) เป็นพวกมีความรอบรู้ (Intellectual) หรือเป็นพวกที่ชอบพูดถึงแต่ตนเองอยู่เสมอ (Egotistical) ซึ่งการแปลพฤติกรรมต่าง ๆ เหล่านี้ถ้าเราได้ศึกษาและเรียนรู้ถึงพฤติกรรมในสังคมของมนุษย์ย่อมจะทำให้การแปลพฤติกรรมของบทบาทถูกต้อง หรือมีแนวโน้มที่จะถูกต้องตามหลักสังคมมากขึ้น อย่างไรก็ตาม ถ้าเราศึกษาถึงแบบของบทบาทต่าง ๆ ที่บุคคลแสดงออกมานั้น ย่อมมีอยู่มากมายหลายบทบาทด้วยกัน แต่โดยทั่วไปแบบของบทบาทจะเป็นออกเป็น 4 แบบคือ (พระอริการประวัติ กั้นหะคุณ, 2550, หน้า 13-14)

1. บทบาททางเพศ (Sexual role) บทบาทนี้นับว่าเป็นบทบาทที่สำคัญมากในสังคมไทย ทั้งนี้เป็นเพราะผู้ใหญ่ส่วนมากมักไม่เข้าใจเกี่ยวกับเรื่องเพศดีพอ และมักมองว่าเรื่องเพศเป็นเรื่องที่ไม่ดีไม่งาม เด็กไม่ควรจะรับรู้และผู้ใหญ่มักจะขัดขวางไม่ให้เด็กแสดงบทบาททางเพศ ตามทฤษฎีจิตวิเคราะห์ของฟรอยด์ (Freud) กล่าวว่าแรงจูงใจที่ทำให้คนเรากระทำในสิ่งต่าง ๆ นั้น มีสาเหตุสำคัญมาจากความปรารถนาทางเพศและบทบาททางเพศของมนุษย์เริ่มตั้งแต่วัยทารกหรือตั้งแต่ชีวิตก่อตัวในมดลูกและจะพัฒนาตามลำดับจนถึงขั้นสมบูรณ์คือ มีความรักในเพศตรงข้าม

2. บทบาทความเกี่ยวข้องกับทางเครือญาติ (Kinship role) เมื่อคนเราเกิดมานอกจากจะได้สถานภาพทางสังคมแล้วยังได้สถานภาพในครอบครัวอีกด้วย เช่น เมื่อเป็นเด็กจะมีสถานภาพ

เป็นบุตรในครอบครัว แสดงบทบาทของความเป็นบุตรแต่เมื่อโตเป็นผู้ใหญ่อาจจะได้รับสถานภาพเป็นผู้ดูแลครอบครัวและต้องแสดงบทบาทเป็นผู้นำครอบครัว นอกจากนี้อาจจะแสดงบทบาทที่เกี่ยวข้องกับญาติคนอื่น ๆ อีกด้วย

3. บทบาททางสังคม (Social role) เป็นบทบาทหรือหน้าที่ที่สังคมกำหนดขึ้นไว้ให้บุคคลในสภาพต่าง ๆ ได้ยึดถือเป็นแนวปฏิบัติหรือคาดหวังว่าจะปฏิบัติ (Expectation) โดยมีปทัสถานทางวัฒนธรรม (Culture norms) เป็นเกณฑ์ตัดสิน ฉะนั้น เมื่อบุคคลจะมีการเกี่ยวข้องกับซึ่งกันและกัน ทุกคนจึงควรจะได้เรียนรู้และปฏิบัติตามปทัสถานทางวัฒนธรรม แต่ถ้าคนใดคนหนึ่งไม่ปฏิบัติตาม ก็จะต้องมีการบังคับหรือลงโทษ เพื่อความสงบสุขของสังคมส่วนใหญ่ต่อไป

4. บทบาททางอาชีพ (Occupational role) เป็นบทบาทหนึ่งที่สถานภาพได้กำหนดให้ ซึ่งเมื่อถึงเวลาหนึ่งทุกคนจะต้องแสดงบทบาทนี้และจะต้องแสดงไปตลอดหรือบางคนต้องแสดงไปตลอดชีวิตก็ได้ การแสดงบทบาททางอาชีพนี้นับได้ว่าเป็นบทบาทที่สำคัญที่สุดที่จะทำให้มนุษย์เราสามารถดำรงชีวิตอยู่ได้ในสังคม และจะอยู่ได้อย่างมีความสุข ผู้แสดงบทบาทจะต้องคำนึงถึงขอบเขตและหลักการสำคัญของอาชีพนั้นว่า กำหนดให้แสดงบทบาทนั้นอย่างไร เช่น อาชีพแพทย์ก็ต้องรักษามูลค่าที่ป่วยให้หายจากโรคโดยคำนึงถึงจรรยาแพทย์เป็นสำคัญ

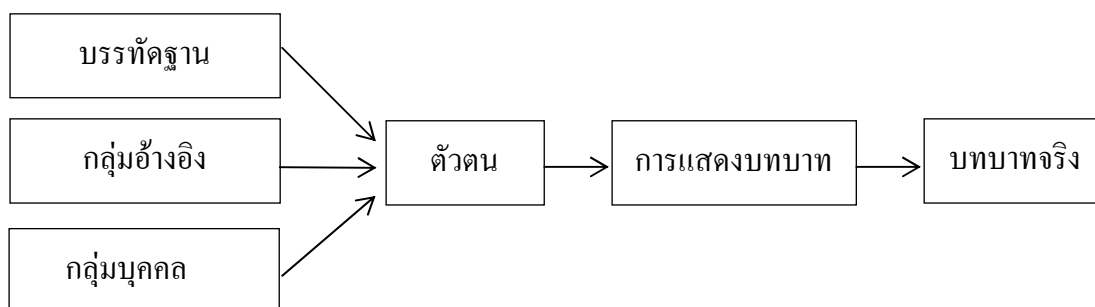
สัญญา สัญญาวิวัฒน์ (2545, หน้า 39 อ้างถึงใน พระมหาบุญญวิวัฒน์ ถาวรกุล, 2557, หน้า 8) ได้แยกบทบาทออกเป็น 3 แบบคือ

1. บทบาทตามใบสั่ง (Prescribed role) บทบาทประเภทนี้ เฟื่องเลี้ยงที่การปฏิบัติตามความคาดหวังของแต่ละสถานภาพ ตัวตนและทักษะในการแสดงบทบาทมีหน้าที่ต้องปรับตัวให้เข้ากับ ความคาดหวังของสภาพนั้นๆ การวิเคราะห์บทบาทประเภทนี้นั้นตรงระดับการยอมรับปฏิบัติตามความคาดหวังของตำแหน่งที่บุคคลเข้าครอบครอง

2. บทบาทตามใจ (Subjective role) บทบาทประเภทที่สอง เพิ่มไปยังจุดที่ว่าความคาดหวังจะต้องผ่านอัตรา หรือตัวตนเสียก่อนจึงมีการปฏิบัติ ขณะที่ผ่านตัวตนนี้เอง อัตรา หรือ ตัวตน จะกลั่นกรองพิจารณาเลือกสรร ลดทอนพลิกแพลงความคาดหวังนั้นให้เหมาะสมกับตน จุดสนใจของการวิเคราะห์จึงอยู่ที่แบบและสไตล์ของแต่ละคนว่าเป็นอย่างไร

3. บทบาทจริง (Enacted role) บทบาทประเภทนี้ คือพฤติกรรมจริงของปัจเจกชน หลังจากผ่านขั้นตอนทั้งสองอย่างข้างต้น หากจะมีพฤติกรรมเปิดเผย จะดูความซับซ้อนหรือ โครงข่ายเชื่อมโยงของพฤติกรรมที่แสดงออกมาให้เห็น ถ้ามุ่งไปที่บทบาทเปิดเผย จุดการวิเคราะห์จะพุ่งไปในตัวความคาดหวัง หรือการตีความคาดหวังตามสภาพนั้น ๆ

จากทฤษฎีบทบาท สามารถแสดงหน่วยวิเคราะห์ (Analytical units) และความสัมพันธ์เชิงเหตุผล (Causal chains) ได้ดังนี้

ภาพที่ 11 หน่วยวิเคราะห์ และความสัมพันธ์เชิงเหตุผล

จากภาพนี้อธิบายได้ว่า ความคาดหวังต่าง ๆ จากบรรทัดฐานของสังคม (Norms) จากกลุ่มอ้างอิง (Reference group) และกลุ่มบุคคลอื่น ๆ (Others) มีอิทธิพลต่อตัวตน (Self) มีอิทธิพลต่อความสามารถในการแสดงบทบาทจริง (Role-playing skills) ทักษะความสามารถในการแสดงบทบาทมีอิทธิพลต่อบทบาทจริง (Enacted role) ในขณะที่ตัวตนและบทบาทจริงก็มีอิทธิพลต่อผู้อื่น เพราะจะนำพฤติกรรมและบุคลิกภาพของคนไปพิจารณา เวลาตัวเองจะมีพฤติกรรมเหมือนกัน

สรุปได้ว่า บทบาทมีลักษณะเป็นพฤติกรรมหรือการกระทำของบุคคล ที่แสดงให้เห็นบุคคลในสังคมเห็นว่าตนเองกำลังดำรงอยู่ในสถานภาพใด ซึ่งพฤติกรรมหรือการกระทำของบุคคลนั้นย่อมเป็นไปตามทัศนคติและความคาดหวังของสังคมที่มีต่อตำแหน่งหน้าที่ของสังคมนั้น ๆ ซึ่งแบบของบทบาทเป็นการบรรยายถึงลักษณะหรือพฤติกรรมที่บุคคลได้แสดงออกมาเป็นความเชื่อมโยงกับสถานภาพที่ได้รับ ดังนั้นจึงนำไปใช้ในการกำหนดบทบาทของปัจเจกชนหรือกลุ่มชน เพื่อให้เกิดความเข้าใจในบทบาทที่ดำรงอยู่และสามารถดำเนินตามบทบาทที่ดำรงอยู่อย่างถูกต้อง

บทบาทของผลภวณิตที่มีต่อวิถีชีวิตชาวอีสาน

ผลภวณิตมีความสัมพันธ์กับวิถีชีวิตของคนอีสานเป็นอย่างยิ่ง โดยเฉพาะผลภวณิตจะมีบทบาทอย่างยิ่งต่อการดำรงชีวิตของคนอีสานเพราะภวณิตเหล่านี้ล้วนถอดหรือกลั่นกรองมาจากหลักธรรมของพระพุทธศาสนาที่บรรพบุรุษได้นำมาปฏิบัติในชีวิตประจำวัน จนเป็นที่ยอมรับกันโดยทั่วไป เช่น คำหามาน คนไค (2539, หน้า 67) กล่าวถึง ผลภวณิตสอนว่า “ไผสิมาแปลงสร้างฮวงฮังให้หนุอยู่คั่นปากบักคตินบ่ที่บคือสิได้อู่ฮู่” หมายความว่า ใครจะสร้างรวงรังให้หนุอยู่ ถ้าหนุไม่ใช้ปากกักคแต้ดิงจะมีรูอยู่สอนให้ฟังตนเอง (คนแลเป็นที่ฟังของตน หรือคนล่วงทุกข์ได้เพราะความ

เพ็ชร) หรือ “บุญมีแล้วแนวคิดป้องใส บุญบ่ให้แนวฮ้านแลนโฮม” หมายถึง มีบุญแล้วสิ่งดี ๆ ทั้งหลายมารวมอยู่หมด แต่ถ้าบุญไม่หนุน ก็จะมีแต่สิ่งเลวร้ายมาทวน (ทำดีได้ดี ทำชั่วได้ชั่ว) “แสนสิมีความรู้เต็มพุงเต็มปาก โตสอนโตบ่ได้ ไผลีย่องว่าดี” หมายถึง คนที่มีความรู้มากแต่สอนคนไม่ได้ จะขาดความเคารพยกย่องว่าดี (ผู้มีความรู้ แต่ประพฤติเลวหรือความรู้ท่วมหัวแต่เอาตัวไม่รอด)

ผลภายิตชาวอีสานหรือผลญาของชาวสกลนครก็มีความมุ่งหมายเดียวกันคือ เพื่อการสั่งสอนให้ข้อคิด คติเตือนใจซึ่งมีความไพเราะงดงาม มีคุณค่าทางวรรณศิลป์ ประกอบด้วย เสียงสัมผัสสระ พยัญชนะหรือเล่นเสียงวรรณยุกต์ และยังมีการอุปมาอุปไมยเปรียบเทียบให้เกิดภาพจน์และเข้าใจความหมายนั้นชัดเจนเช่น “เชื้อชาติจ้องคั่นก่องกะยังหนุน บาดท่าซาตาหลุบ หลุบลงถือจ้อง ยามเมื่อซาตาขึ้น ขวางคือขอนแก่นกะยังล่อง คาคสิลุ่มหุมหญ้ากะบ่ฟัง” (ธรรมดาร่วมมีลิวทำให้ขึ้นลงได้ เหมือนชะตาคนมีขึ้นลงเหมือนร่วม เมื่อมีโชคอุปสรรคอะไรก็สามารถผ่านนั้นไปได้ ถ้าอับโชคจะตกต่ำขาดที่เหนี่ยวรั้ง) หรือเป็นความเปรียบเทียบว่าชะตาของมนุษย์ยามตกต่ำเหมือนร่วมที่ไม่กาง ยามชะตาขึ้นเหมือนขอนแก่นลอยน้ำ นอกจากนั้นผลญายังเป็นถ้อยคำสำนวนอันไพเราะคมคาย มีความหมายลึกซึ้งกินใจ เป็นบทกลอนพื้นบ้านอีสานที่นิยมใช้กันในโอกาสพิเศษ เป็นคำที่กล่าวขึ้นลอย ๆ แต่สรุปความไว้อย่างกระชับ เพื่อให้ผู้ฟังนำไปตีความ เช่น

อย่าได้วาจาต้านสอนหมาให้หอนเห่า สอนเต่ามุดน้ำนั้นบ่ควร

สอนกระบวนความฮู้กรูบามันผิดฮิด สอนความฮู้ผู้เต่าไผลิวว่าดี

สอนให้ปลาหมึกน้ำมันสิเหยยเสียดสิ สอนให้กุมภีแซ่ลงหนองมันบ่ค่อง

สอนให้แซ่ลอยน้ำนั้นบ่ควร (การพูดสำคัญอย่างยิ่ง โดยเฉพาะการสอนบุคคลอื่นนั้น

ต้องมั่นใจว่า ผู้กล่าวต้องมีประสบการณ์ที่ชำนาญกว่าแต่ถ้ามีน้อยกว่าก็ไม่ควรสอนเหมือน การเปรียบเทียบที่ไปสอนสุนัขให้เห่า สอนครูอาจารย์ที่รู้มากกว่าหรือสอนปลาให้ว่ายน้ำหรือ การสอนให้จระเข้ว่ายน้ำเป็นต้น) (คำเกิง วงศ์กาฬสินธุ์, สัมภาษณ์, 28 พฤษภาคม 2558)

นอกจากนั้นผลญายังใช้สำหรับการเกี่ยวพราสีของหนุ่มสาวในสมัยก่อนหนุ่มสาวส่วนมากจะต้องฝึกฝนท่องจำผลภายิตและผลญาเกี่ยว เพื่อจะได้นำมาใช้ได้ตอบระหว่างกัน โดยถือว่า ผลญา เป็นคำพูดของผู้มีปัญญา เพราะผลญาเป็นคำคม เป็นคติสอนใจที่ลึกซึ้ง มีความหมายสองระดับ คือ มีความหมายตามตัวอักษรและมีความหมายที่เป็นอุปมาอุปไมย เช่น ผลญาเกี่ยว

ชาย: “อ้ายอยากถามข่าวเจ้า ถามข่าวทางปลา ถามข่าวนา ถามข่าวทางข้าว อ้ายอยากถามข่าวเจ้าว่ามีผัวแล้วหรือบ่ หรือมีตั้งแต่ชู ผัวลีย่องบ่มี”

หญิง: “ครั้นแม่มีหนองน้ำ ต้องมีบ้านนั้นบาน เกิดคั้นว่ามีแต่น้ำ ชาวค้าเพิ่นบ่เที่ยว”

หมายถึง การถามเทียบเคียงว่า น้องมีผิวแล้วหรือยัง ฝ่ายหญิงได้ตอบว่า ธรรมดาผู้หญิง ต้องมีชายมาเกี่ยว เหมือนหนองน้ำก็มีบัวมาเกิด ถ้าไม่เช่นนั้นพวกพ่อค้าจะไม่มาเที่ยว ญาติเกี่ยวเป็นคำเจรจาระหว่างชายหนุ่มหญิงสาว โดยใช้จำนวนโวหารที่ลึกซึ้ง คมคาย แสดงปฏิภาณไหวพริบของกลุ่มสนทนา ส่วนมากจะเกี่ยวกับความรัก ไปอยู่ด้วย

จารุวรรณ ธรรมวัตร (2526, หน้า 73-102) ได้ให้ทัศนะไว้ว่า ญาติสะท้อนให้เห็นภาพชีวิตของคนอีสาน โดยให้แสดงออกให้เห็นทั้งแง่มุมและความชั่วร้ายของชีวิต เพราะชีวิตจริงของคนเรานั้นมีทั้งความงามและความอัปยศ มีทั้งที่สูงส่งและชั่วร้ายเลวทราม โดยสลับซับซ้อนกันอยู่ ภาพชีวิตและสังคมของชาวอีสานที่ปรากฏในญาติ มีดังนี้

1. ระบบครอบครัว ชาวอีสานมีเสรีในการเลือกคู่ครอง จะเห็นได้จากพฤติกรรมที่แสดงออกในประเพณีต่าง ๆ เช่น ประเพณีลงข่วง ประเพณีตัดสาวไหม เป็นต้น ค่านิยมในการเลือกคู่ครองของคนอีสาน คือ หญิงเลือกชายที่ขยันขันแข็งในการทำงานหาเลี้ยงชีพ ส่วนชายเลือกหญิงที่มีฝีมือในงานหัตถกรรม เช่น ทอผ้า ทำอาหาร มีทรัพย์สินสมบัติ เป็นต้นว่ามีไร่นามาก เป็นต้น ชาวอีสานนิยมให้ฝ่ายชายไปอยู่บ้านฝ่ายหญิง และสามีภรรยาจะต้องเคารพต่อญาติ ทั้งสองฝ่ายเสมอ

2. สภาพความเป็นอยู่ สภาพทางอาชีพ ความเป็นอยู่ของชาวอีสานยึดถือครองตน และสังคมตามฮีตสิบสองครองสิบสี่ อาชีพหลักคือทำการเกษตร ปัญหาสำคัญในการประกอบอาชีพ ความแห้งแล้ง ขาดน้ำ อาชีพรองคืองานหัตถกรรม จักสาน ทอผ้า ทำสิ่งของเครื่องใช้ในครัวเรือน อาชีพที่นิยมยกย่องเป็นอันดับหนึ่งคือรับราชการ ไม่นิยมประกอบการค้าขาย

3. วัฒนธรรมในการบริโภค การกินเป็นเรื่องสำคัญ เพราะเคยประสบปัญหาความอดอยากเสมอ จึงประหยัด แต่ถึงแม้ว่าจะอดอยากขาดแคลน ประหยัดแต่ก็มีน้ำใจเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ต่อผู้อื่น คือ จันททรัพย์แต่ไม่จนน้ำใจ กินง่าย ๆ อยู่ง่าย ๆ อาหารที่บริโภคส่วนมากเกิดเองตามธรรมชาติ อาหารชั้นดีคือลาบ ไม่ว่าจะเป็ลลาบอะไรก็ตาม

4. ระบบค่านิยม ยกย่องคนมีความรู้ มีคุณธรรม เชื่อถือผู้อาวุโส เพศชายมีโอกาสมากกว่าเพศหญิง จึงทำให้หญิงมีข้อจำกัดมากมาย เช่น หญิงควรมีคู่ครองเมื่อถึงวัยอันสมควร หญิงอยู่เป็นโสดนาน ๆ ไม่ดี หญิงต้องรักษานวลสงวนตัว หญิงต้องสงบเสงี่ยม และต้องประพฤติตนให้อยู่ในกรอบแม่ศรีเรือน คนอีสานยึดมั่นในขนบธรรมเนียมประเพณี มีใจเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่เป็นมิตรกับผู้อื่น

5. ศาสนาและระบบความเชื่อ นับถือพุทธศาสนา ศาสนาพราหมณ์ นับถือผีเทวดา สิ่งศักดิ์สิทธิ์ แต่นำมาปฏิบัติไปด้วยกัน โดยไม่ขัดแย้ง เชื่อในเรื่องบาปบุญ ชาติก่อนชาตินี้ ชาติหน้า เวรกรรม นรกสวรรค์ ชีวิตขึ้นอยู่กับบุญกรรมของแต่ละคน พิเศษฐ์ ฤทธิจร (2521, หน้า 18-33)

ผลสะท้อนให้เห็นภาพชีวิตและสังคมของคนอีสาน 5 ด้าน คือ

1. ด้านที่เกี่ยวกับวิถีชีวิตความเป็นอยู่ ชาวอีสานเป็นคนที่ใช้ชีวิตเรียบง่าย อาชีพสำคัญคือ เกษตรกรรม มีความขยันขันแข็งในการทำงาน มีความสามัคคี ช่วยเหลือซึ่งกันและกัน
2. ด้านเกี่ยวกับความเชื่อหรือสิ่งที่ยึดถือปฏิบัติ เชื่อถือในจารีตประเพณีฮีตสิบสองครองสิบสี่ เชื่อในหลักธรรมของพระพุทธศาสนา เชื่อเรื่องผีสามเทวดา มีความซื่อสัตย์สุจริต เชื่อกฎแห่งกรรม เคารพพญาการี เคารพผู้อาวุโส เชื่อฟังผู้ปกครองบ้านเมือง เชื่อถือผู้มีความรู้
3. ด้านประเพณีนิยมของคนในท้องถิ่น เป็นคนมีน้ำใจเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ต่อผู้อื่น มักจะมีของฝากแต่ผู้มาเยือน และมีของฝากเมื่อไปเยี่ยมผู้อื่น ศรัทธาในพุทธศาสนา อุปลัมภ์บำรุงศาสนา เพราะถือว่าได้บุญนิยมทำบุญทุกฤดู เพราะเชื่อว่าบุญจะบันดาลให้เกิดความสุขทั้งชาตินี้และชาติหน้า
4. ด้านค่านิยมทางสังคม อาชีพที่ยกย่องคือรับราชการ ต้องการความร่ำรวย ถือว่าสตรีดีกว่าบุรุษ
5. ด้านคำสอน มีคำสอนอยู่ 2 แบบ คือสอนตรงๆ เช่น “กินข้าวโตอย่าโส ความเพิ่น” และสอนในรูปปริศนาธรรม เช่น “สิบเบื้อยอยู่ปากน้ำอย่าไอ้อ้าวคะนิงหา สองสสิ่งมามีไอให้ค้อยกำเอาไว้”

จากข้อความดังกล่าวข้างต้นนับว่าผลญามีบทบาทอย่างมากกับชาวอีสานความสัมพันธ์ของผลญากับวิถีชีวิตของคนอีสานเริ่มจากระบบครอบครัว สภาพความเป็นอยู่ วัฒนธรรมการบริโภค ระบบค่านิยม ศาสนาและความเชื่อ ตลอดจนขนบธรรมเนียมคำสั่งสอนในบทนี้จะขอล่าวถึงบทบาทของผลญาดังนี้

บทบาทของผลญาก่อนการปฏิรูปการศึกษาในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

พระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

บทบาททางการศึกษา

ผลญาคิดนับเป็นมรดกพื้นบ้านของชาวอีสานนอกจากจะมีการสร้างสรรค์ทางภาษาแล้วยังมีหน้าที่ต่อสังคมด้วยดังคำกล่าวของ จารุวรรณ ธรรมวัตร (2526, หน้า 116) ว่าผลญาคิดเป็นวัฒนธรรมที่ตกค้างมาจากบรรพชนเป็นมรดกล้ำค่าที่บรรพบุรุษได้ถ่ายทอดมาหลายชั่วอายุคนย่อมสะท้อนให้เห็นมุมมองในอดีตและบ่งชี้ให้ผู้ที่ศึกษาได้รับรู้ความคิด ความเชื่อและค่านิยมในการศึกษาในอดีตชาวไทยยังไม่มียุทธศาสตร์โรงเรียน วัด คือ สถาบันการศึกษาและสถาบันศาสนาไปพร้อมกัน ชาวอีสานให้ความสำคัญกับการบวชเรียนเป็นอย่างมากถ้าครอบครัวใดมีลูกชายที่ได้รับการบวชเรียนก็จะเป็นที่เชิดหน้าชูตาอย่างยิ่ง นอกจากนั้นงานวิจัยของพรสวรรค์

สุวรรณศรี (2547, หน้า 213) ยังได้กล่าวถึง คุณค่าของผลึกในด้านการศึกษาไว้ว่า ผลึกส่วนใหญ่ จะให้ความสำคัญของการศึกษา เพื่อให้คนมีความรู้ความสามารถมีสติปัญญาให้รู้จักนำไปใช้ให้เกิดประโยชน์การเรียนรู้เป็นสิ่งสำคัญอย่างยิ่งเช่น

ยามยังน้อยให้เจ้าหมั่นเขียนคุณ บุญฮามีลยศสูงเพียงฟ้า

ไปภานหน้าหาเงินได้ล้านหมื่น ไผ่ผู้ความู้ตั้นเงินน้นบ่แก่นถง

(เมื่อยังเด็กให้หมั่นขยันหาความรู้ถ้ามีบุญจะได้มียศถาบรรดาศักดิ์ต่อไปภานหน้าจะ ได้นำความรู้มาประกอบอาชีพหาเงินได้มากมาแต่ถ้าใครมีความรู้่น้อยมักจะเก็บเงินทองไม่ได้) (สายนิท แสนอุบล, สัมภาษณ์, 8 เมษายน 2558)

ตกกะเทินว่าได้เขียนแล้ว สิเขียนเหมิดคู่ช่อง

เขียนให้เพิ่นได้ย่อง เหมิดถ้วนคู่ชู่แนว

(การเรียนถ้าได้เรียนแล้วต้องตั้งใจเรียนทุกอย่างให้สำเร็จจนคนยกย่องทุกประการ)

(สายนิท แสนอุบล, สัมภาษณ์, 8 เมษายน 2558)

ให้เจ้าเอาความู้หากินทางชอบ

ความู้มีอยู่แล้วกินได้ชั่วชีวัง

(มีความรู้สำคัญมากไม่ต้องกลัวการไม่มีกินเมื่อมีความรู้แล้วเอาไปประกอบอาชีพได้)

(พระครูพิมลธรรมนิเทศ, สัมภาษณ์, 22 มีนาคม 2558)

การศึกษาที่ต้องศึกษาอย่างแท้จริงความู้นั้นต้องเพียรพยายามอย่างสุดความสามารถ เพราะถ้าจำเป็นต้องไปสอนคนอื่นก็สามารถทำได้ในเรื่องภูมิรู้และการถ่ายทอดการมีความรู้ แล้วก็ไม่ควรประมาทคนที่มีความรู้จะเป็นที่น่าเชื่อถือและยำเกรงต่อคนทั่วไปเช่น

เกิดเป็นคนให้เขียนความู้ เฮ็ดชู่ถู่เขบมีมียา เฮ็ดช่างาเขบมีมีย่าน (คำเกิง วงศ์กาฬสินธุ์,

สัมภาษณ์, 25 พฤษภาคม 2558)

อย่างไรก็ตามความู้ถ้าจะมีคุณค่าต้องสามารถนำไปใช้ประโยชน์ได้

คันว่ามีความรู้เต็มพุงเพียงปาก สอนโตเองบ่ได้ไผ่ช้อยว่าดี

(มีความรู้ท่วมหัวเอาตัวไม่รอดสังคมก็ไม่เห็นด้วย) (คำเกิง วงศ์กาฬสินธุ์, สัมภาษณ์,

25 พฤษภาคม 2558)

ผลึกภานิตที่เกี่ยวกับการศึกษายังมีอีกมากเพราะชาวอีสานให้ความสำคัญกับการศึกษา เป็นอย่างยิ่งผู้มีความรู้ที่เป็นปราชญ์และการที่จะเป็นผู้มีความรู้ในอดีตก็ต้องบวชเรียนเพราะยังไม่มึระบบโรงเรียน ดังนั้นการมีลูกชายก็จะนิยมมากกว่าลูกเป็นผู้หญิง ครอบครัวที่มีปราชญ์ เป็นหัวหน้าครอบครัวจะได้รับการยกย่อง มีคนนับหน้าถือตา สมาชิกในครอบครัวก็จะได้รับความนิยมไปด้วยเช่นกัน

บทบาทในการกล่อมเกลาคใจ

ผลภยาภิตส่วนใหญ่มักจะให้ข้อคิดในการประพฤติปฏิบัติตนในการทำความดีละเว้นความชั่ว การคบคน ความไม่ประมาท การคบคน ความรอบคอบ ให้รู้จักกาลเทศะ ความเพียร ความกตัญญู การไม่โลภ มีความประพฤติปฏิบัติที่ดี ฯลฯ ดังนั้นคนอีสานในอดีตนำผลภยาภิตมาเป็นเครื่องมือที่ใช้กล่อมเกลาคใจคนอีสานให้เป็นคนมีสติ มีหลักในการปฏิบัติตน ให้แก่คิดให้เวลาคิดจนเป็นที่ยอมรับกันในสังคมอย่างกว้างขวาง

ทำหน้าที่เป็นเครื่องควบคุมคนในสังคมได้ด้วย การทำหน้าที่เป็นคนดีในสังคมดังได้กล่าวไว้แล้วในบทที่ 3 เกี่ยวกับผลภยาภิตที่สะท้อนพุทธธรรมของกตัญญูอย่างในบทนี้พอสังเขปดังนี้

“โมโหนี้ พาให้โศลกต่ำ” (ความโมโหนำไปสู่ความสูญเสียและถดถอย) (พระสมภโวชิตติปัญโญ, ม.ป.ป.)

“สิบสู้บ่ต่อเคย สิบลูกเขยบ่ต่อผู้เฒ่า” (การสู้ยังไม่เท่าการปฏิบัติได้)

“นุ่งเสื้อลายหมาเห่า เว้าความเก่าผิดกัน” (การรื้อฟื้นอดีต มีแต่จะทะเลาะกัน)

“ของกินบ่กินมันเนา ของเก่าบ่เล่ามันลี้ม” (สิ่งใดที่ไม่ปฏิบัติบ่อย ๆ ก็จะสูญไป)

“ครันแม่นใจประสงค์แล้ว เมืองแกวกะคั้นสอด ใจบ่ยินดีด้วยกลางบ้านกะว่าดง”

(ถ้าใจรักแล้ว โกลก็ว่าไกลอยู่ถึงเวียตนามก็ไปจนถึง ถ้าใจไม่รักอยู่กลางบ้านก็เหมือนอยู่กลางป่าดง) (บัวพา พรมวัง, สัมภาษณ์, 8 เมษายน 2558)

การมุ่งส่งเสริมให้ทำความดี อย่าได้เกรงกลัวต่อสิ่งอื่นใดใครจะว่าอย่างไรก็ไม่ต้องใส่ใจเช่น

ครันเฮาทำดีแล้วเขาซังกะตามซ่าง ครันเฮาเฮ็ดแม่นแล้วหั้นห้อยกะซางเขา

เขาสิพากันท้วงทังเมืองกะบ่เหียง เขาสิติดั่งค่ายขยหน้ากะบ่อาย

(การทำความดีนั้นทำไปแล้วมีคนไม่ชอบก็อย่าใส่ใจ)

“ครันแม่นใจประสงค์แล้ว เมืองแกวกะคั้นสอด ใจบ่ยินดีด้วยกลางบ้านกะว่าดง”

(ถ้าใจรักแล้ว โกลก็ว่าไกลอยู่ถึงเวียตนามก็ไปจนถึง ถ้าใจไม่รักอยู่กลางบ้านก็เหมือนอยู่กลางป่าดง)

โดยเฉพาะอย่างยิ่งความกตัญญูผลภยาภิตมีบทบาทในการสั่งสอนในเรื่องนี้อย่างมาก เช่น

ครันเจ้าได้ขึ้นจีซ่างกั้งห่มเป็นพญาอย่าลี้มชวานาจีควายคอนกล้าหรือ

(ถ้าได้มีหน้าที่ตำแหน่งใหญ่โตก็อย่าลี้มชวานาที่เคยร่วมทุกข์ร่วมสุขกัน)

ครันเจ้าเป็นนายแล้วอย่าลี้มคุณพวกไพร่ สาเด้อ

เจ้าได้เป็นใหญ่แล้วอย่าลี้มจะน้อยผู้ช้อยคุณ

(ถ้าได้เป็นเจ้าของคนแล้วอย่าลืมคนที่เคยมีบุญคุณ)

(สวาท บุตรเพ็ง, สัมภาษณ์, 25 พฤษภาคม 2558)

หรือการสอนลูกสาวตอนวัยรุ่นในอดีต เช่น

ให้เจ้าหัดเลี้ยงหม่อนเป็นก่อนเอาผ้า

ให้สูมัวมาหลงว่าเจ้าของยังน้อย

ให้เจ้าหัดเช็ญฝ้าย กกปลายหู้เรื่องเคื้อ

จ้งบ่เปลืองเครื่องเอ็นาเชื้อหมู่ผู้สาว

การทำกินจางเค็มต้องสู้เรือ

ยามมือเข้าให้ตื่นก่อนสามถึงยามนอนให้คอยนอนนำกัน

ให้เจ้าลูกนั่งข้าว ประสงค์ใส่จ้งหัน

บายของท่านส่วยสงประสงค์ล้าง

เวลาสายข้าวเกล้าผมอย่าให้ถี่

สายข้าวแล้วตื่นขึ้นอย่าสบายเคื้อ

อย่าสิเบ็ดเม็งเก็งคือเผิงบินสูง

ลุงและป้าอ่าวอวย่ารังเกียจ

อย่าเคียดพุ่นเคียดพีหนีหน้าผู้ได้

ฝัวเมียนั้นตายซากันจ้งว่าคู่

บาดขามอยู่อย่าคำป้อย ฮอยนั้นมันบาปหนา

(สีน้ำ จันทร์เพ็ง, 2541, หน้า 374)

จากคำกล่าวที่ว่า “การมีลูกสาวเหมือนมีส่วมอยู่หน้าบ้าน” ก็เป็นโลกทัศน์อีกอย่างหนึ่ง แต่ไม่ใช่การรังเกียจลูกสาวเหมือนวัฒนธรรมชาวจีนเพียงว่า ลูกสาวนั้นเลี้ยงดูยุ่งยากกว่าลูกชาย การที่ลูกสาวออกเรือนได้นับว่า มีลูกดีพ่อแม่ไม่ขายหน้าทีเลี้ยงดูมาเมื่อเป็นเช่นนี้เมื่อมีลูกสาวต้องเฝ้าอบรมสั่งสอนให้ลูกเป็นแม่บ้านแม่เรือนเลี้ยงหม่อน ปั่นฝ้าย ทำอาหารได้ ตื่นแต่เช้าหุงหาอาหาร ทำบุญตักบาตรให้เอาใจใส่ญาติพี่น้องอย่าได้รังเกียจและถ้ามีคู่ครองก็ให้ดูแลกันอย่างดีอย่าพุดจาไม่สุภาพต่อกัน การมีคู่ชีวิตนั้นตายจากกันจึงจะเรียกว่าคู่กันจริง

บทบาทการกำหนดค่านิยมในการดำรงชีวิตครอบครัว ดังนี้

ครอบครัวและสภาพความเป็นอยู่ของชาวอีสานเป็นสภาพที่เรียบง่ายตามธรรมชาติ แต่ละครอบครัวเป็นอยู่คล้าย ๆ กัน แม้จะมีความเหลื่อมล้ำกันด้านฐานะความมั่งมีหรือความจน แต่ทุกคนทุกครัวเรือนต่างมีชีวิตความเป็นอยู่ในกรอบ ธรรมเนียมประเพณีอันเดียวกันคือ ฮีตสิบสองครองสิบสี่บัญญัติ ฮีตไร่ครองนาให้เป็นปฏิบัติและเป็นเครื่องชี้ให้เห็นว่าสังคม

แบบชานา ผลผลิตหรือสินค้าที่แลกเปลี่ยนกันส่วนมากมาจากการเกษตรกรรม เป็นผลผลิตจากท้องไร่ท้องนาเป็นส่วนมาก นอกจากนั้นอาจจะมีการทำหัตถกรรม ค้าขายจับปลา และเลี้ยงสัตว์

1. ค่านิยมในการเลือกอาชีพ แม้ว่าสังคมของชนบทอีสานจะเป็นสังคมเกษตรกรรมก็ตาม แต่คนที่สำคัญของอาชีพรับราชการเป็นความสำคัญอันดับต้น ๆ เพราะในสมัยโบราณนั้นประเทศไทยมีระบบการปกครองแบบศักดินา มีความเหลื่อมล้ำในสังคมในสังคมอยู่มาประชาชนทั้งในเมืองในกรุงหรือในชนบทมีความรู้สึกถึงความแตกต่างระหว่างชนชั้นเป็นอันดี ดังนั้นชาวชนบทอีสานก็มีความรู้เฉกเช่นเดียวกัน คือ มีความนิยมในการรับราชการเพราะถือว่าการรับราชการเป็นเจ้าคนนายคนส่วนใหญ่การกล่าวถึงว่าเป็นอาชีพที่อยู่ในที่สามารถข่มเหงคนอื่นได้อื่น มีหน้ามีตาเป็นที่เชิดชูของวงศ์ตระกูล ยิ่งในครอบครัวใดมีศักดินาเป็นถึงเจ้าเมือง อุปราช ราชวงศ์ ถือว่ามีอำนาจใหญ่หลวง ลูกหลานที่สืบสกุลมาก็เชื่อว่ามีเชื้อสาย “อาชญาหรืออัญญา” นับเป็นความภาคภูมิใจในเชื้อตระกูลยิ่งนัก สภาพความเป็นอยู่จะต้องจัดอยู่ในระดับเหนือกว่าคนอื่น ๆ แม้อาชีพรับราชการอื่นจะขึ้นกับ “อัญญา” ก็ถือว่า ข้าของบ่าวอัญญาอยู่ดีหากแต่มีความเป็นอยู่ดีกว่าประชาชนทั่วไป เมื่อได้เป็นใหญ่เป็นโตแล้วก็อย่าเที่ยวข่มเหงผู้อื่น

เป็นเสนาแล้ว อย่าดั่งเปอดังหิม

อย่าได้ เสินเสินหลาย แทนสิเกทังพั้งม้าง

(ถ้าได้เป็นข้าราชการผู้ใหญ่ก็ขออย่าได้เยอหยิ่งลิ้มตัว)

สิบพ่อค้าบ่ท่อพญาเลี้ยง

(พ่อค้าสิบคนไม่เท่าเป็นพระยาหนึ่งคน)

(จักรี ต้นเชื้อ, สัมภาษณ์, 25 พฤษภาคม 2558)

อาชีพรองลงมา คือ ชานาและพ่อค้าๆแล้วผู้คนไม่ชอบพ่อค้าเท่าไร ทั้งนี้คงจะเป็นเพราะว่าอาชีพพ่อค้าในอดีตการคมนาคมขนส่งยังไม่สะดวกการทำอาชีพต้องแบกและหามคอนเนื่องจากไม่มียานพาหนะในการขนสินค้า อย่างดีหน่อยก็คงเป็นเกวียนสำหรับบรรทุกสินค้า แต่การเดินทางไปค้าขายถือเป็นความลำบากเพราะถนนหนทางไม่สะดวก อาจจะรอนแรมข้ามทุ่งข้ามป่าไปเสมือนหนึ่งว่าการไปค้าขายเป็นการเร่ร่อนซ้ำยังต้องฝ่าอันตรายนานปีการ คนอีสานหรือชาวสกลนครชอบคล้าย ๆ กัน

2. ค่านิยมในการเลือกคู่ครอง การเลือกคู่ครองปรากฏในพญาสมัยก่อนมาก โดยเฉพาะการเลือกสตรีมาเป็นคู่ครองก็จะมีกรทำนายนและดูลักษณะก่อน เพื่อเลือกว่าสตรีนั้นมีดีอย่างไรสมควรที่จะเลือกเป็นคู่ครองหรือไม่ เช่น

แม่หญิงใด ทำกินพร้อม พอเกลือทั้งปลาแดก

เป็นข้าพื่นฮ้อยซัน ควรให้ใถ้เอา

แม่หญิงใดสบเบื่องซ้าย จี๋แมลงวันจับอยู่
 สมบัติมีมากล้น คุณคำต่อผิว
 แม่หญิงใดนมยาน ลงถึงท้องหย่อน
 แม่หญิงนั้นบุญมากล้น ควรให้ไถ่เอา
 แม่หญิงใดบาทาเท่า หลังดินคือหลังเต่า
 แม่หญิงนั้นใจซื่อแท้ ประสงค์ตั้งต่อผิว
 แม่หญิงใดโบหูเหียน หน้ามนจักหน้อย
 แม้นว่าเป็นแม่คำ พอได้สืบทีน

(คำเกิง วงศ์กาฬสินธุ์, สัมภาษณ์, 25 เมษายน 2558)

จากผญาข้างต้นเป็นเพียงส่วนหนึ่งที่สอนผู้ชายให้เลือกผู้หญิงที่มีลักษณะดีเป็นคู่ครอง เช่น ผู้หญิงที่มีข้าวปลาอาหารเตรียมพร้อมเสมอ ผู้หญิงที่มีหน้าอกหย่อนยานถึงท้อง ผู้หญิงที่มีเท้าอูมเหมือนหลังเต่า ผู้หญิงที่ซื่อสัตย์ และผู้หญิงที่หน้ากลมโบหูสั้นถึงจะมีอาชีพการค้าก็ได้ทุน กลับคืนส่วนคุณลักษณะที่ไม่ดีก็ไม่ควรเลือก เช่น

แม่หญิงใดหน้าบุดูสู้ ผมแดงทางหน้าผาก

อย่าได้เอามาอยู่ช้อน ซิมาม้างศาสนา

(ผู้หญิงที่หน้าตาบุดึงหน้าผากมีปอยผมสีแดงอย่าได้เลือกเป็นคู่ครอง)

ได้เมียผู้บิดผู้เบือน ปานกุมหมุในคอก

ได้เมียผู้ผอก ปานแก่ไม้ทางปลาย

(คนที่มีการยาไม่พูดความจริงเปรียบเหมือนจับหมูในเล้าซึ่งลำบากมาก)

(คำเกิง วงศ์กาฬสินธุ์, สัมภาษณ์, 25 พฤษภาคม 2558)

บทบาทในการเชื่อมความสัมพันธ์ระหว่างคนในสังคม

1. ผญากับบทบาทในพิธีกรรม

ผญาในอดีตมีความสำคัญอย่างยิ่งในการกำหนดความเป็นอยู่หรือทิศทางในการดำรงชีวิต การจะปฏิบัติตนให้เป็นไปตามฮีตเป็นสิ่งที่สังคมอีสานยอมรับว่าถูกต้องควรปฏิบัติตามที่คนโบราณได้กำหนดไว้ว่าสิ่งที่เป็นสิริมงคลนั้นควรทำอย่างไรและผญาที่จะมีแทรกในพิธีกรรมเหล่านี้ซึ่งสอดคล้องกับคำกล่าวของผู้ทรงคุณวุฒิที่ว่า

“คนสมัยก่อนเสียดียังต้องเบ็งฤกษ์ยามต้องมีพิธีการต้องถามผู้รู้ที่เคยเสียดียมาก่อนสิด้วนคุ่มเสียดียไปสู่มสี่สู่มห้าบได้”

กาวัน ชายกวาด (สัมภาษณ์, 18 มีนาคม 2558) หรือ คำกล่าวของนายสมจิตร ใจชื่อผู้ทรงคุณวุฒิอีกท่านหนึ่งที่ยังคงเป็นเจ้าเข้าพิธีกรรมต่างๆ ในชุมชนก่อนว่า “การทำกรรมมงคล

ต้องมีขั้นตอนในการทำเป็นความประณีตของคนโบราณ” โดยยึดตามแบบประเพณีของ
 สีน้า จันท์เพ็ง (2541, หน้า 143) ผู้วิจัยขอยกตัวอย่างผญาในพิธีกรรมดังนี้

1.1 พิธีกรรมในการปลูกบ้านใหม่

การปลูกบ้านใหม่หรือจะทำพิธีกรรมใด ๆ ก็ตามจะต้องมีการจัดเตรียมผู้ทำหน้าที่
 ดำเนินการในอดีตการกล่าวผญาจะมีบทบาทมากสำหรับผญาการเตรียมดินปลูกเรือนผญา เช่น
 การปลูกเรือนสร้างข้าว บูชานกกล่าวแต่เดิมดา พิจารณาให้มันคักจั่งก่อแปลงปลูกตั้ง เพ็งแผนผัง
 ให้สุดสิ้น ฝืนที่ดินเอาใจใส่ เทิงแปดทิศ บอกไว้ไว้นั้นให้ใคร่ครวญ ตาเว้นออกสู่ทบม้วน ค้อยดำ
 ทางปัจจิม อयरองซ่ม รองเฮ็ดตีเดือนคาลสนฮ้อน ควรสังวรณเอาไว้เกี่ยวพันธ์ ความสุข
 สรรบมีเคลื่อนหม่องปลูกเรือนถักโกลก มีแต่โชคใหญ่เข้าบมีเฮ้ออ้งมะโน ทรดีดินสูง ใจไ้ก้อย
 เคลื่อนเงื่อนทอง พยัรบเอาความดิงาม โชคชัยสิ ไหลเวียนทางทักษิณสูงจั้น ทิศอีสานเป็นด้านต่ำ
 ปลูกเรือนจั้น สิลีสล้า แถมคุณค้ายศถา ที่ดินสูงเจดจ้า กำฝ่ายทางปัจจิม เพิ่มทางริมบูรพาต่ำลง
 ประสงค์ยั้ง ให้คั่นกรองเกล้าสิสุขสมอารมณ์จั้น ปลูกมือนีบ่แมนม้างมือนอื่น บ่เป็นของเฮ็ดเล่นเฮือน
 ข้าวบ่อนฝิ่งเย็นตำอูคร เอาอย่าหนีห่างเว้น สูงจัดทางทักษิณ แนวมนทินมัวหมอง สิปมีมาเปลี่ยน
 การปลูกเรือนสิสวย เท่าต่ำทางอาคเนย์ พายัพสูงสิงามคง มหาโชคสิเนื่องนอง พิจารณาที่ถ้วน
 สมควรปลูกเรือนข้าวเอาไว้ฝิ่งเบ็งบ่ดี หวรบเจียงความฮ้อนสิแลนเฮียง ปรีโยสานเสียง
 ตำราการปลูกบ้านช่องอ่านทิศทางให้ถักต้อง แนวชัดช่องสิบ่พอเอย ได้ที่แล้วเชิญแม่ธรณี

สาธุสาธุ สาธุเดื่องค์ พระธรณีเจ้า ผู้ผมยวาลกสนน่อง แม่สถิตแห่งห้องในพื้นที่
 มนุษย์ชา มือนีโตผู้ข้า ขอบอกกล่าวอัญเชิญปล่างเกินพอมืดสิเฮ็ดนำครองเกล้า ลูกยกเอาจั้น 5
 ขมาคุณ แม่ผู้กำหนุนส่ง หวังดำรงบ่อนนี้อาศัยชนฝิ่งเย็น ความจำเป็น ลูกขอหยับขอย้าย
 บ่แมนข่วมแมนกายยกมือไหว้บอกเล่า ธรณีแม่แก่นเหง่า ลูกวอนเว้าให้รับขันธ่แน่ถ่อนๆ

1.2 ผญาเกี่ยวกับฤกษ์วันในการปลูกเรือน

การปลูกบ้านก็จะต้องมีผญาที่เป็นฤกษ์ยามที่จะใช้ในการปลูกบ้านเพื่อสิริมงคล
 ที่กล่าวไว้ดังนี้

ผญา ตำราจาริกไว้ เอาใจใส่ยามปลูกเรือน ฤกษ์วันเดือนสำคัญให้กะลำนแน้เดื่อ
 ทาน วันทำการมีดีฮ้าย ภายในเจ็ดให้แมน อย่าฝืนแลนลวงค่าว ตำราห้ามให้เชื่อถื่อ

วันอาทิตย์ อย่าได้ขึ้นลวงคือ สิฮ้อนเอ่งปานไฟสุม ปญหารุมล่ำคัญ หากลำเป็น
 มะเร็งฮ้าย ความสำบายอย่าหวังพ้อ คือสมตอแดงปานถ่าน วันอาทิตย์ห้ามปลูกบ้าน วันนื่บว่าบ่ดี

มื่อวันจันท์ ในตำราพื้นเบ่งชี้ ปลูกเรือนใหม่ใจสำราญ มหาศาลเรื่องยศชู้กาลนาน
 เน้น บ่มีเงินขัดช่อง สุขสมปองทางคิตอ่าน รวยทรัพย์ สิ้นราชการ ปลูกวันจันท์ ว่ายอดเยี่ยม
 ตำราเว้าบอว่าดี

วันอังคาร มีจันฉี่นี้หากแม่นวันแข็ง อย่าได้ปูนแปลงจัด ปูกูเอือนในวันนี้มี
แต่ทางเจ็บไข้ อ่อนใจกายปานไฟลุกอย่าพิศุจน์เถิดท่านอังคารนี้หาบควรดำราเขียนไว้ครบถ้วน
มีวันพุธ สุกุทธรรษา ปุกูเอือนชาน ได้อยู่เย็นเป็นฮ้าย สุขในกายพร้อมถนอมกัน
บ่อป้อยค่า มีวันพุธ ถือดำรา สิปูกูเอือนให้จ้อไว้ไปทางหน้าแม่นอย่าลืม

พฤษศนปลาบปล้ม ปูกูเอือนอยู่ลิสดใส เงินทองไหลมาเทมาจนอ้งมือเหลือใช้
วันพระหัสควรจ่าไว้ สิกูมิใจทางดีเลิศประเสริฐแท้ ๆ ให้จำหมั่นใส่ใจ

มีวันศุกร์ เพ็นบอกไว้ได้กำเก็งพอปานกลาง สิทาทงคือเขา อย่าสิหวังไปพ้อ
พอปานกลางวันศุกร์นี้ บ่แม่นดี หากบ่ชัว พอเลี้ยงตัวแต่รุ่งวันศุกร์นี้ให้จ้อเฮา

วันสุดท้ายขอกล่าวว่า โบราณเก่าว่าเสาร์หก หากปูกูเอือนขอยกนรกขุมเข้ามาใกล้
มีแต่เจอกัยฮ้ายพันธุระแห่งหน้าย ตำราบอกมีความหมายปลุกวันเสาร์เพ็นห้าม ตามความเว้า ให้
ไต่ตรงตรง เทิงเจ็ดวันบอกพี่น้องชัวเป็นคำเตือนเพียรพิจารณาจัก ชัวสิเป็นเอือนได้ ในตำราบอก
หนักแน่นบรรพกาล บูชานเก่า ตำราจากฮิตเค้า เจ็ดวันเล่า สืบต่อมาแท้แหลว

1.3 ผญาแนะแนวปลุกบ้านเดือนดี

ผญา สิบสองเดือนเคลื่อนฮ้าย นับฮ้ายชื้ออดสิบสอง ผู้ถือครองมงคลแต่ละเดือนศึกษา
ไว้ เดือนสไตเทิงเดือนเส้าหนักเบาได้แจ้ง สุขขี้เล่นผู้ปลุกเอือน ทางทรัพย์สินไหลเข้ามา
บ่เอือน เดือนฮ้ายแม่นทางวิถี เดือนยี่มีสุขสมลาภลอยรวยล้ำ ให้จดจำปลุกเอือนฮ้าวเอาตำรา
เป็นที่เผ็ง สุขเวริง ๆ อย่างยั้งได้พิงเทิงชัวนิรันดร์ ปลุกเดือนสาม ว่านั้น เอือนคนอยู่สิมัวหมอง
เดือนสี่สุขเรื่องรอง ผู้ปลุกเอือนเป็นเค็ดขาด แมนสิมีบาทเบี่ย บ่มีลั้งแก่นเฮาปลุกเอือน อยู่เดือนเก้า
ตำราเก่าบอกไพศาล ความชื่นบานบ่มีทุกข์ อยู่เกษมเป็นฮ้ายเดือนสิบ หมายถึงสร้าง ปลุกเอือนบ่
เข้าท่า ความโศกอาจะเวทไอ้ สีสนฮ้อนบ่ชัวงเขา เดือนสิบเอ็ด แสงอุดเฮ้าไฟสร้างก่อเอือนชาน
คนวิจารณ์นินทาเค้าเสียบ่บ่ย่อง เดือนสิบสอง คียิ่ง ปลุกเอือนอิงตำรากล่าว มีอายุยืนยาวสภาพรยั้ง
ล้ำ คำก่อน กระหลังโฮม สุขสม สิบสองเดือนจาแล้งแกลงการบอกดีชัว เบ็งตำราย่าได้
เฮ็ดมัว ๆ ครอบคร้วเจ้าสิหม่นหมอง การปลุกเอือนเฮ็ดบ่ถักบ่ต้องตริกตรงอ่านเป็นนองนิต
ปลุกเอือนผิดคิคจนตาย สิวนวนายมะโนเค้น เหม็ดแปดแสนแปดล้าน เทิงยืมหนี ธนาการ เหามา
สร้างเอือนใหม่ ระวังเคื้อ ตัดผมผิดมีโอกาสบ่ได้ ปลุกเอือนให้อ่านทบทวนแท้แหลวฯ
ต่อจากนั้นก็เป็นประเพณีนิยมที่จะเลี้ยงดูกันตามทำเนียม

ผญา พี่น้องเฮี้ย การปลุกเอือนสมัยนี้ มันเต็มทีบ่คือ เก้า คราวพ่อแม่ผู้เฒ่าวานกันได้
มือเอ็กเอือน เดี้ยนนี้เคื้อ ทุกสิ่งทุกอย่างคลาดเคลื่อน คนรุ่นใหม่อาศัยเงิน ความเจริญพาเป็น

เด่นแต่ทางเป็นหนี้ ผู้มีเงินก้อนนอนสบายยิ้มเป็นวิน ผู้ขาด ๆ เงิน ๆ ยกเสาเอือนคาคางไว้เงินซื้อไม้ กะป๋มีได้อันนั้น บัดยังขาดอันนี้ พวกช่างเขียนรายการไม้เพดานสังกะสี เครื่องหละแนงเซ็นแอม ยีนแนมเอือนหัวใจเศร้า เขาปลุกคนบัดแล้วก่อน อุจใจเค้ ยามฝนมาตั้งก้อนสินอนลืออยู่ได้ ๆ

2. พิธีกรรมในประเพณี พิธีกรรมในฮีตต่าง ๆ

ผญาขอการมีพิธีกรรมในฮีตนั้นได้กล่าวไว้ในบทที่ 2 เช่น

พิธีกรรมในฮีตต่าง ๆ

พอถึงเดือนห้าลำนามาพร้อมพร้า

อุทกั้งน้ำสรงแท้พุทธคุณ ๆ

พร้อมทั้งสังฆะเจ้าผู้เฒ่าเหล่าหลาน

ขอสมอวยพรตอนโตแล้วล้า ๆ

(สมจิตร ใจซื่อ, สัมภาษณ์, 21 พฤษภาคม 2558)

3. ผญาในการปราบมาร การใช้ผญาในพิธีกรรมของการความชั่วร้ายหรือสิ่ง

อัปมงคลไม่ให้มาใกล้

ผญาเห็นว่าเห็นนางนี้ คีกับชั่วมันปนกัน เพิ่นแบ่งปันในการเห็นให้ใส่ใจเอาเคื้อเจ้า ถ้าเห็นนางยามเช้า โขกเจ้าสิเหลือหลาย เห็นนางยามกิงงาย มีเคราะห์หลายลัน บ่ออัปจนจริงแท้ เห็นยามแถสาว่วน รับแต่โขคล้วน ๆ ผุงเจ้าลืออยู่เรียง ไผเห็นนางยามเที่ยงใจเบียงพาลา สัปทุกข์โรคา มรณาอันฮ้าย เห็นนางยามตุคซ่าย ความฮ้ายสิบมี เพิ่นว่าเห็นยามแลงสิใจแข็งปานเหล็กกล้า โขกไพลโฮมลุงป้า อาวอาทังพ่อแม่สุขสคไสแท้ ๆ ได้หัวห่าว อิมหน้า บัดเห็นนางยามค้ำ นางสิหน้าคนเห็น มีสิเป็นกรรมเวรเก่าหลังนำมาจี้ ฟังเอาดี มียามดียามฮ้าย อ่านความหมาย ให้จำจื่อการเวลาแต่ละมือ บักคือคัม ดั่งกันแท้แหลว (สมจิตร ใจซื่อ, สัมภาษณ์, 21 พฤษภาคม 2558)

4. บทบาทในด้านการบันเทิง

ชาวอีสานในอดีตหรือว่าชาวสกลนครก็มีการละเล่นไม่แตกต่างกันมากในแต่ละกลุ่มชาติพันธุ์บทบาทที่เกี่ยวกับบันเทิงนี้ค่อนข้างจะเด่นชัดเพราะพระสงฆ์จะทำหน้าที่เป็นผู้นำกลุ่มชุมชนความเจริญในสมัยนั้น ด้านเทคโนโลยียังไม่มีการใช้ผญาในการละเล่นได้ตลอดจนมีการแข่งขันถึงความสามาดด้านผญาซึ่งผู้ทรงคุณวุฒิกล่าวความเห็นตรงกันว่า เมื่อก่อนยังไม่มื่อสื่อทางโทรทัศน์หรือภาพยนตร์ ความบันเทิงที่เกิดขึ้นคือการละเล่นสนุกสนานที่ทางวัดจัดขึ้นหรือเป็นการเข้าร่วมในประเพณีและวัฒนธรรมต่าง ๆ เช่น ประเพณีลงช่วง ประเพณีลงแขกเกี่ยวข้าว ประเพณีออกพรรษา ซึ่งมีการแข่งขันการได้ผญาและการร้องสรภัญญะส่วนใหญ่ผญาสนุกสนานเพื่อความบันเทิงจะเป็นผญาเกี่ยว นอกจากนี้การใช้บทบาทของผญาเมื่อมีพิธีการขึ้นบ้านใหม่

ก็จะมีการละเล่นผญาเป็นการถามตอบด้วยความสนุกสนานนอกจากนั้นยังมีการโต้ผญาในกิจกรรมงานวัดต่าง ๆ อีกด้วย

- ถาม-ผญา เฮี้ย มาอย่างวนเวียนอ้อม หาบกระดอนคอนกระดำ ขนลิ่งของ
ขามมีดฟ้ามาแท้ตั้งแต่ไส
- ตอบ-ผญา โฮ้ย ผู้เข้ามาแต่เหมืองหม่น เมืองคำพอง แดนอบอุ่น เมืองมั่งคั่ง
สมบูรณ์ อดีตกาลก่อนแก่ บมีแหลวสีทุกซังจน ข่าวว่าคนทางพี
ได้มีการปลูกเสียนใหม่ เกิดมีความเลื่อมใส มาคำคุณให้ล็กเต้า
อยากเขา ยังพักเย็น ของจำเป็นขนมาให้ แนวใด บ่เงิน ขาดอย่า
ประหลาดหลากกล่าว มาคู่ให้มั่งมี พูนตัว
- ถามเสียงอ่อน ผญา มาช่างว่าแท้ เออหากสิมาคุณคำ ขอโทษน่าน้อยแซ
เว่าเสียงแสง อย่าเคียดเค้น ขอน้ำเจ้าผู้เที่ยวจร ข่อยขอออนถามล้วน
ในขบวน ได้อีหยังมาแน หรือแม่นมาพักผ่อน หาแนวได้บ่มีซัน
- ตอบ-ผญา อัญญาเฮี้ย มีหลายอันแนวมาต้อนพาลูกหลานหาบไปจนจิว
เทิงพ่องแบก หาบหิว ขนม มาพร้อมบู่สูอัน
- ถาม-ผญา มีบ่อนอกูกบเก็ง ผ้าส่องเบ่งดวงดาว เอาฟ้าว เอามาไว ๆ ได้
อีหยังมาแท้
- ตอบ-ผญา โฮ้ย ได้มาหมิดถักต้อง แหลุกทองมองลูกแก้ว มีปิ่นเพชรปักหัว
ขอเอาตัวมาอยู่ใกล้ สีพอได้แนบ่นอ
- ถาม-ผญา หากหวังดีบ่มาฮ้าย มาหลาย ๆ ขอถามว่า มีบ่นอเอามา
พร้อมแนบ่นอ
- ตอบ-ผญา โฮ้ย มาหวัดดีดอมด้วย ทานแกนได้เซ่งซา เตรียมหญิงชายข่อยข่า
หามาพร้อมบ่ขาดเงิน เตรียมหญิงชายข่อยข่า หามาพร้อม
บ่ขาดเงิน อันว่าเงินคำแก้ว แนวนิลเพชรน้ำเอก เหล็กหลาวแหลม
มีดพร้า ขนมาให้ บู่สูแนว
- ถาม-ผญา มีบ่อนซ้างม้า หมูเป็ดไก่จ้วควาย กล้วยหวานหอมแนวกิน
ได้บ่นอให้จิวเว้า
- ตอบ-ผญา แนวใจว่าประสงค์ แล้วมีแนวได้ลิข้วนส่งใจประสงค์ มาอยู่ใช้
เอามาบู่สูอันซ้างม้าวัว ควาย หมู่นั้น เป็ดไก่ หมูหมา แนวของกิน
ปู ปลา ได้หาบขนมาต้อน ขนเอาพระมาให้ มหาชัยผ้ามาสู่
มาขอยังข่อยอยู่เปิดประตูปองให้ บันใดแก้วอยาก่างเด

4. บทบาทของผญาในการพยากรณ์ วัน เดือน ปี

การที่ชาวบ้านจะทำกิจกรรมใดในอดีตมักจะอาศัยการพยากรณ์ในเบื้องต้นคนเกิดมาในโลกนี้มีสามอย่างเป็นทางเดือน วัน เดือน ปี กำหนดมาแล้วแต่ไฟลิขิตพอ เจ็ดวันนอแต่เดิมเค้า จากอาทิตย์ฮอดวันเสาร์ เป็นนามเค้าโลกตั้งชื่อ เอ็นมาฮอดชื้อ เจ็ดวันนี้ให้ที่ใจเกิดวันอาทิตย์ นั้นได้ธาตุไฟเกิดประจำวัน ใจหุ่นหัน โทโสเคียดแสดแข็งกล้า มิตรมากมาย หลายหน้าญาติกา ว่าเลี้ยงยากหากทำคุณประโยชน์ให้ผลได้หากบมี (ทำคุณคนบขึ้น) เกิดวันจันทร์ เป็นจิ้งจี่ ดินเป็นธาตุประจำวัน ทรัพย์เนื่องนั้น เงินทองว่าพอได้ ทางจิตใจแข็งกล้า โททาเคียดง่าย บ่ทันกลืนน้ำลาย ความเคียดตลอดเจียง เขาซ้าฮอดบ่อสูน (โกรธง่ายหายเร็วหาเงินคล่องแต่อยู่ไม่นาน)

เกิดวันอังคาร คนแก่นคูนมีธาตุวาโย เรื่องว่าโนนาคอนอ่อนหวานปานกล้วย จิตใจรวยแกล้วกล้า ศรัทธาหลาย หมุ่มมีมาก ทำคุณคนกะบขึ้น มีแทตั้งแต่เสียด (เพื่อนฝูงมาก พุดจามักจะอ้อมค้อม)

เกิดวันพุธ บ่ออนเปรี้ย น้ำเป็นธาตุประจำวัน มักสุขสรรเสหา กล้าหาญ เสียดว่าความหนักเบาบ่หยุดยั้ง ตั้งความเพียรมาเป็นคู่ ฝ่ายศัตรูรอบข้างคอยว่าใส่ความ (เอาแต่ใจตัวเอง มีข้าวของไว้ไม่ทันศัตรูหาความ)

เกิดวันพฤหัสบดี มีธาตุดินเกิดรวม ความเห็นชอบทางกุศล มีในตนแสวงหา ฝ่ายปัญญาเกินคล่อง ว่าทำนองจัดจ้าน โทสะปานไฟถ่าน แต่หากการวิวาทไม่ใจนั้นหากอ่อนใน (ไฟวิชาปัญญาดีขมนอกหวานใน)

เกิดวันศุกร์ นั้นกะได้ มีธาตุใหญ่เอาโป โวหาญแสด ชื่อตรงยามว่า ทางทรัพย์สินมาเข้าเป็นคนจีตระหนี่ มีสำแสกหิงห้อยไสยจอบ์เขา (เป็นคนตระหนี่ พุดจู้จี้มีมือซ้ายออกมือขวา)

วันสุดท้ายสิว่า เขาเอ็นว่าเสาร์หก ตกธาตุไฟประจำวันตั้งขันทางฮ้ายทรัพย์สินหลายแพงไว้ คนใกล้ไกลบ่เปิดหน้ายมัก โอ้อวดความสบาย ยามแก่กายบัดเต่าโตเจ้าสิมั่งมี (มักโก้หลูจ่าร่ำรวยตอนแก่)

ทั้งเจ็ดวันบอกแจ้งแลลงเหตุทางนิสัย เกิดวันไหนคได้เอาบ่ถักหลายกระกงน้อยคอยแบ่งเดือน มาร่วมเข้าร่วมกันสิตั้งจ่องนับจากหนึ่งฮอดสิบสอง กลองหมอดูสิว่าหันเข้าใส่เดือน

เดือนอ้าย (1) คนผู้เกิดเดือนอ้าย มีธาตุไฟในกำเนิดใจเคล็ดทางโหดร้าย คนห้ามบ่เชื่อฟัง (เย็นเหมือนน้ำ-ร้อนเหมือนไฟ)

เดือนยี่ เพ็นตั้งมีธาตุเป็นดิน ทางหากินปัญญาดี ได้มั่งมีได้ห่วยยาม (ปัญญาดีใช้ไม่ได้)

เกิดเดือนสาม ชาติลมต้องผันผยของให้ยาวย่าน ทำกิจการบ่คล่อง คือลมต้องได้อวยหัน (ทำธุรกิจไม่ค่อยสะดวก)

เกิดเดือนสี่ ว่าเป็น ชาตศรวบเป็นไฟ ด้านจิตใจถวิลหาฝ่ายวิชาบ่คร้าน (มีแสวงหาวิชาต่าง ๆ)

กำหนดการยามเดือนห้า อ่านคิทยาเอาใจใส่ เป็นชาตไฟ ไฟวิชาอยากสู้ได้ฮั่นฮอน
ดั่งไฟ (ผู้ที่เกิดเดือนห้าเป็นคนใจร้อน อยากรู้อยากเห็น)

เกิดเดือนหก ขอบอกไว้ ชาตุดินเกิดประจำเดือน มีความเพียรเจรจา เฮ็ดอียังกระไวฟ้า
(เป็นคนช่างพูด ทำกิจการคล่องแคล่ว)

เกิดเดือนเจ็ด ชาตุดมพาหันห่าว เฮ็ดแนวได้กระปั่นป่วน เบ็งลมกวนว่าไม้
ใจซำบัดบัดอวยไม้ได้ดั่งใจคิด

เกิดเดือนแปด บอกซำ ชาตุน้ำอ้งในหนองใจหมายปองทำการอ่านหาได้อูเฮ้า
(ทำอะไรไม่ได้ดั่งใจคิด)

เกิดเดือนเก้า ชาตไฟเผาให้กล้าแกร่ง ใจเข้มแข็งฝึ่งฟ้าวขยันสู้ต่องาน (ทำงานต้องให้ได้
ดั่งใจคิด)

เกิดเดือนสิบ ขอบอกท่านมีชาตุดมดินเย็น ใจกว้างขวางบ่ลำเค็ญ อยู่เย็นสบายหายฮ้อน
(ใจกว้างเผื่อแผ่ญาติมิตร)

เกิดเดือนสิบเอ็ด ฟิงเอาถ่าน ชาตุดมเย็นกระเซ็นผ่าน อ่านแนวได้ทะลวงแคล้วแนวใจ
ฟ้าวดังลม (ทำอะไรมักรีบร้อน และได้ผล)

เกิดเดือนสิบสอง บ่ลัม ชาตุน้ำแม่นแนวเย็น เป็นสีทำแนวได้ดั่งใจประสงค์แห่ง สิบสอง
เดือนจาแจ้ง วันกับเดือนได้เปิดอ่าน ถ้าบ่ถักใจท่าน ดูเบ็งปีประกอบด้วยสีเห็นหมองปองทาง

ปีชวด ขอล่าอ้างพื้นเอ็นว่านามหนู แนวกำชูชาตุน้ำเดื่อให้จ้อจาเอาไว้ ทางจิตใจ
เห็นพร้อม ศิลปด้านต่าง ๆ ทางทรัพย์สิน ไหลบ่เอื้อน ผุงเพื่อนนั่งอั่งอ้อ ทางศัตรูมากกะคือ มากอย
เบียดเบียนเฮา เอกุศลกำลังชกชาพอได้วาสนาส่งให้ สีสมใจเหม็ดทุกอย่าง วาสนาสืบสร้าง หลาย
หน้อยสิซำได้ (คนเราขึ้นอยู่กับวาสนาด้วย)

หนูเดือน 5, 6, 7 เป็นหนูทองขาว ชาตุน้ำในหุบเขา เป็นคนมีบุญปัญญาเป็นที่น่าพอใจยิ่ง
หนูเดือน 8, 9, 10 เป็นหนูชิง ชาตุน้ำในแม่น้ำลำคลอง ขอบเจรจา บุญทำอะไรไม่ค่อย
ยั่งยืน

หนูเดือน 11, 12, 1 เป็นหนูผี ชาตุน้ำในบ่อ ตำราว่าอาภัพ แต่ใจกล้า
หนูเดือน 2, 3, 4 เป็นหนูฟูก ชาตุน้ำฝน จะมีพวกพ้องมากมีใจศรัทธา
ผญา ปีที่สองบอกให้สู้ ญูแม่นางงัว ชาตุดินอาสา ซื่อตรงบ่มีเลี้ยว มักเอางาน
หนักขอเดี้ยว ทางจิตใจนั้นสัตย์ซื่อ ทรัพย์สินหรือสิ่งใดผู้เอาต้องให้ต้องฝ่ายสงฆ์

เกิดปีฉลู (เป็นคนชอบงานหนักทำกิจการไม่สู้คล่องนักทรัพย์สินจะได้จากสมณะ

หรือชีพราหมณ์) หากท่านเกิดปีฉลูท่านต้องคู่ว่าเป็นวัวเดือนไหน

วัวเดือน 5, 6, 7 เป็นวัวป่า ชาติคุณสูง เป็นคนดุร้ายและมีพรรคพวก

วัวเดือน 8, 9, 10 เป็นวัวคนใช้ ชาติคุณเป็นคนอดทนหนักเอาเบาผู้ ต้องลำบาก

วัวเดือน 11, 12, 1 วัวพิการชาติคุณบนภูเขาจะเป็นคนที่อาภัพการหากินตำราว่าลำบาก

วัวเดือน 2, 3, 4 เป็นวัวอุสุภราช เป็นชาติคุณที่ทำพระจะเป็นคนมีบุญญาธิการ

และวาสนามาก

เกิดปีขาล (เสือ) เกิดปีขาล ชาติไม่ มีมานะอดทน ทางทรัพย์สิ้นไปมลายล แต่ว่า

โทสะฮ้าย ทำคุณหลายแต่ได้ได้น้อย มักเฮฮา ภาษาม่วน ใจคร่ำครวญบ่แล้ว หวังสร้างฝ่ายกุศล

เสือเดือน 5, 6, 7 เป็นเสือเทพารักษ์ เป็นชาติไม่ มักจะอาภัพ หาเลี้ยงตัวยาก

เสือเดือน 8, 9, 10 เป็นเสือกินสัตว์ ชาติไม่แก่น การหากินอุดมมีสติปัญญาดี

เสือเดือน 11, 12, 13 เป็นเสือโคร่ง ชาติไม่หอม จะเป็นคนมักจะมีบริบูรณ์

มีทรัพย์สมบัติมาก

เสือเดือน 2, 3, 4 เป็นเสือป่า ชาติไม่บนภูเขา เป็นคนใจบุญ ใฝ่กุศล ซื่อสัตย์

เกิดปีเถาะ (กระต่าย) เกิดปีเถาะ ชาติไม่ นามกระต่ายปัญญาดี มีหมู่คนสงสาร เมตตาคตน

เจ้า บ่มีกวางจาวัว ชอบอาสาคนเต่า เอาแรงไปช้อนชอย ทำกิจเรียบร้อย ไปเรือบ่วงไว

กระต่ายเดือน 5, 6, 7 เป็นกระต่ายแสนหก ชาติไม่ผู้ เป็นคนมีความฉลาดแต่มีนิสัยชอบ

เล่น

กระต่ายเดือน 8, 9, 10 เป็นกระต่ายในโคก ชาติไม่แก่น มักมีคนฮักหอมหลาย

กระต่ายเดือน 11, 12, 1 กระต่ายพิการ ชาติไม่หอมจะอาภัพลำบาก จะไม่ค่อยแข็งแรง

เกิดปีมะโรง งูใหญ่ (นาคราช) ปีมะโรงงูใหญ่คือ ปานบักเห่าคนจงเป็นชาติทองประจำ

มาก ฝ่ายทรัพย์สิ้นกระหาคล่อง อย่าคิดล่องค้ำบ่อถาวรคักแน่ อำนาจมีบ่แพ้ของนับบ่แก่นเสือน

งูเดือน 5, 6, 7 เป็นพิษ ชาติทองเส่ามัว จะเป็นผู้มีอำนาจวาสนา

งูเดือน 8, 9, 10 เป็นงูไม่มีพิษ ชาติทองเจือจะอับจนหาทรัพย์ยาก

งูเดือน 11, 12, 1 เป็นงูกิน ชาติทองดี เป็นคนใจบุญและซื่อสัตย์

งูเดือน 2, 3, 4 เป็นงูเหลือมชาติไฟในแก้ว เป็นคนมีบุญวาสนา

เกิดปีมะเส็ง (งูน้อย) ชาติไฟ ปีมะเส็งนามงูน้อย ถือชาติไฟมักตระหนี่ ทำกิจการ

คล่องแคล่วแนวความเว้า กระจวงไว ฝ่ายศัตรูอยู่ใกล้ อยากรเบียดบังหมายบ่ง บ่สนองนางาน

เพื่อนฝูงหากหลายล้น

งูเดือน 4, 5, 6 เป็นงูกินสัตว์ ชาติไฟในป่า เป็นคนใจริบร้อนและจะมีศรัทธา

งูเดือน 8, 9, 10 เป็นงูลายพาด ชาติไฟสุ่ม เป็นคนกล้าหาญชาญชัย มีสติปัญญา

งูเดือน 11, 12, 1 เป็นงูคิน ชาติไฟในหิน เป็นคนมีศรัทธาใจบุญ

งูเดือน 2, 3, 4 เป็นงูเหลือม ชาติไฟในแก้ว เป็นคนมีบุญวาสนา

เกิดปีมะเมีย (ม้า) ชาติไฟ

ผญา ปีมะเมียนามม้า เจริญชอบวางมาด ความองอาจทำไ้ รวยร่ำยื้อนปลุกฝัง

ม้าเดือน 5, 6, 7 เป็นม้าอิศราข ชาติไฟในป่า เป็นคนมีวาสนาดี

ม้าเดือน 8, 9, 10 เป็นม้าคนเลี้ยงดู ชาติไฟสุ่ม เป็นคนกล้าหาญ ใจร้อน

ม้าเดือน 11, 12, 1 เป็นม้าปล่อย ชาติไฟในดิน อากัปกาศินลำบาก

ม้าเดือน 2, 3, 4 เป็นม้าพิการ ชาติไฟในแก้ว จะมีสติปัญญา

เกิดปีมะแม (แพะ) ชาติทอง

ผญา ปีมะแมแพะเข่าอง มีชาติทองคนมักจ่ม หาเที่ยวชม อดอ้างวางทำให้ฝ่าเผย

หมู่ฝูงเคยเห็นหน้าหลังมาเยือนคนได้ซา ผู้มีวาสนาเห็นติดตามจ้าว ๆ แต่งงานสร้างบ่แน่นอน

แพะเดือน 5, 6, 7 เป็นแพะเทพยดา ชาติทองมัว เป็นคนมักจะมีวิชาความรู้ต่าง ๆ

แพะเดือน 8, 9, 10 เป็นแพะคนเลี้ยง ชาติทองเจือ เป็นคนมักชุกชน

แพะเดือน 11, 12, 1 เป็นแพะโดนปล่อย ชาติทองดี เป็นคนอากัปกาศินยาก

แพะเดือน 2, 3, 4 เป็นแพะกะเทย ชาติทองบริสุทธิ์ เป็นคนมีบุญมีปัญญาดี

เกิดปีวอก (ลิง) ชาติเหล็ก

ผญา เกิดปีวอกบอกข้า เป็นนามลิง ชาติเหล็กหล่อ ต่างวิชาได้พบพ้อ ความดีได้หมั่น

เพียร ใจกล้าหาญคลาดเคลื่อนเหมือนนักปราชญ์ทรงง จิตประสงค์ทำงานมั่นบ่ปานได้แหลว

ลิงเดือน 5, 6, 7 ลิงพระโพธิสัตว์ ชาติเหล็กกล้า เป็นคนใจบุญปัญญาดี

ลิงเดือน 8, 9, 10 ลิงกลางป่า ชาติเหล็กอ่อน จะเป็นคนดี มีวาสนา

ลิงเดือน 11, 12, 1 ลิงคนเลี้ยง ชาติเหล็กหลุม เป็นคนใจบุญซื่อตรง

ลิงเดือน 2, 3, 4 เป็นลิงป่าแสม เป็นคนใจบุญมีเมตตา

ปีระกา (ไก่) ชาติเหล็ก ปีระกาได้นามไก่บักหลงแดง ชาติเหล็กแข็งคนองเสียง เบียง

หากุศลไว้ทำบุญไผดีแท้ ควรเวรอย่าใจง่าย อย่าลืมหางค้ำขาย ตำราว่ายอดเยี่ยม สิริวยล้าให้อ่านหา

ไก่เดือน 5, 6, 7 เป็นไก่ฟ้า ชาติเหล็กกล้า จะเป็นคนมีวาสนาสติปัญญาดีแล

ไก่เดือน 8, 9, 10 เป็นไก่คนเลี้ยง ชาติเหล็กอ่อน เป็นคนใจแข็ง มีปัญญามาก

ไก่เดือน 11, 12, 1 เป็นไก่เถื่อน ชาติเหล็กดี เป็นคนชอบเที่ยวอากัปกาศินยาก

ไก่เดือน 2, 3, 4 เป็นไก่ใช้บ่นต่าง ๆ ชาติเหล็กดี เป็นคนมักมีชีวิตชีวาต่าง ๆ

เกิดปีจอ (หมา) ชาตุนิน

ผญา เกิดปีจอขนาดตั้ง นามสุนัขกันตั้ง ตั้งมันตีทางคมกลืน ชาตุนินชาตุนิน
มีศรัทธาลิ้นลิ้นเสียงเว้ากระอาจหาญ ทำกิจการเรียบร้อย แต่เก็บของไว้บ่อย ญาติพี่น้องรอบรู้
ใจเจ้าหากกว้างขวาง

สุนัขเดือน 5, 6, 7 เป็นสุนัขพระยาเลี้ยง ชาตุนินเผาเป็นคณวาสนาดี

สุนัขเดือน 8, 9, 10 เป็นสุนัขกำลังมาก ชาตุนินเป็นคนมีความรู้วิชา ชื้อตรง

สุนัขเดือน 11, 12, 1 เป็นสุนัขตามถนน ชาตุนินบนภูเขา เป็นคนอาภัพหากินยาก

สุนัขเดือน 2, 3, 4 เป็นสุนัขจิ้งจอก ชาตุนิน ทำพระเป็น คนใจกล้าหาญ

เกิดปีกุน (หมู)

ผญา คนเกิดมามีปีกุนขี้หมูบักอึด บัคยามมันพุดบั้งผู้ใด คนปีกุนชาตุน้ำ ไผะชาม
อารมณ์จุน ผู้มีบุญวาสนา ลิขิ่นชมยกย่อง ใจหมายปองบ่สุดสิ้นไฟทางศิลปศาสตร์ งานสะอาด
คล่องแคล่ว โทสะฮ้ายแต่ไผ่บุญแท้แหลว

หมูเดือน 5, 6, 7 เป็นหมูเทพยดา ชาตุน้ำภูเขา คนเกิดในเดือนนี้เป็นคนมีบุญวาสนา

หมูเดือน 8, 9, 10 เป็นหมูที่ถูกขัง ชาตุน้ำในแม่น้ำ ผู้ใดเกิดในสามเดือนนี้จะ

เป็นคนพุดจาเปิดเผย และซื้อตรง

หมูเดือน 11, 12, 1 เป็นหมูต่าง ๆ ชาตุน้ำในบ่อคนที่เกิดในเดือนนี้จะเป็นคนใจบุญใจ

กุศล

หมูเดือน 2, 3, 4 เป็นหมูป่า ชาตุน้ำฝน คนที่เกิดในสามเดือนนี้มีจะมีความซื่อสัตย์

ผญา วันเดือนปี เบ่งครบถ้วน ว่าตามส่วนพยากรณ์ ความแน่นอนดวงชะตา วาสนา

ผู้ซื่อค้ำคนอยู่น่าภูมิพื้น อย่าไปฝืนธรรมชาติ ด้วยอำนาจผู้แต่งสร้าง แปลงปั่นหากแมนพรหม

ชีวิตยังปล้มเดินหน้าต่ออย่าถอยหลัง

5. บทบาทในการเสี่ยงทายความฝัน

การเสี่ยงทายความฝันก็เป็นอีกบทบาทหนึ่งของผญาในอดีตซึ่งแบ่งเป็นแต่ละเหตุการณ์

ไปมีตำราบันทึกไว้เป็นหลักฐานให้ผู้สนใจได้เรียนรู้เพื่อที่จะได้เตรียมแก้ไขได้ทันเหตุการณ์

ชาวอีสานมีความเชื่ออยู่มากการฟังสิ่งที่ลึกลับและการแก้ปัญหาการสะเดาะเคราะห์ยังคงมีอยู่

ผญา มนุษย์ในโลกนี้ยามตื่นยามหลับ ชาตุน้ำรวมตัวบังคับแบ่งวันบ่มี เว้นยามกลางเวณ

ทำสร้าง กลางคืนมาให้พักผ่อน การหลับนอนขาดบ่ได้ผู้ใดแท้กระเล่าฝัน สาเหตุเป็นจั้งชั้นมูลเหตุ

สันนิษฐาน ชาตุน้ำวิญญาณโคจร บ้านฮานนอนหลับ แล้วเห็นหลายแนววิสัย มีความหมายเหลือขนาด

ชาตุน้ำวิญญาณที่เขวเหยียบย่ำ ลำเฮาน้ำได้พบเห็น นอนหลับไปฝันบ่เวณ เป็นนำธาตุเกิดหงุดหงิด

ความผูกพันของชีวิตได้เกี่ยวกับฝันบ่แม่นนอนฝันเล่น มันเป็นจริงอย่ามาแต่เก่า

องค์สัมมาสัมพุทธเจ้า ทำนายไว้ได้เชื่อฟัน

บทบาทของพญากษัตริย์ปัจจุบัน

พญากษัตริย์มีความเกี่ยวข้องกับวิถีชีวิตของชาวอีสานมาตั้งแต่โบราณ การดำเนินชีวิตที่ต้องอาศัยหลักยึดเหนี่ยวที่เกิดจากประเพณีและวัฒนธรรม ดังนั้นพญากษัตริย์นับเป็นวรรณกรรมพื้นบ้านอีสานที่ผูกพันกับวิถีของคนในสังคมได้ทำหน้าที่ ทางคติชนวิทยาให้ความรู้เกี่ยวกับสถานภาพของกลุ่มชนนั้น ๆ และประสานกลมกลืนให้คนในสังคมมีบทบาทและสถานภาพร่วมกันหลายด้าน ดังนี้

1. สร้างความบันเทิงและเพลิดเพลินใจ

พญาที่สร้างความบันเทิงส่วนใหญ่จะเกิดจากพญาเกี่ยวแต่อย่างใดก็ตาม พญากษัตริย์ก็สร้างความเพลิดเพลินด้วยความงามของบทร้อยกรองคือ เสียงที่ไพเราะของบทร้อยกรองนั้น นอกจากถ้อยคำและความหมายแล้วสิ่งที่ทำให้เกิดความไพเราะอีกประการหนึ่งก็คือ เสียงของคำ ด้วยเหตุนี้ชนชาติต่าง ๆ จึงนำบทร้อยกรองมาอ่านออกเสียงหรือขับร้อง ส่วนคนไทยก็มีการนำเอาบทร้อยกรองมาขับเป็นทำนองเสนาะต่าง ๆ นับเป็นบทเพลง และจะเห็นได้ว่าปัจจุบันนี้ยังมีการนำเอาเสียงดนตรีบำบัดมาใช้ในการรักษาผู้ป่วยทางจิต หรือทางประสาทด้วย

ความไพเราะของพญาที่มีลักษณะเช่นเดียวกัน กล่าวคือลักษณะเฉพาะที่โดดเด่นของความเป็นภาษาอีสานในพญา ซึ่งมีท่วงทำนองเสียงสูงต่ำนั้น ทำให้เกิดความไพเราะน่าฟัง ดังนั้นจึงทำให้สามารถสร้างความบันเทิงใจให้เกิดขึ้นได้ ดังเช่น พญาที่ใช้คำสัมผัสอักษรแต่ก็แฝงไปด้วยความหมายธรรมะ และพญาที่ชื่นชมธรรมชาติสวยงามและเห็นถึงวิถีชีวิตของคนอีสานทำให้ใจรื่นรมย์ ดังนี้

ติดต้องต้อน ตั่งต้อคือต้อ นีแหลว

มีแต่ แสงธรรมฉาย ส่องไกลเห็นใกล้

หากหมั้น เพียรพร่ำสร้าง ทางฮ้างไกลห่าง

พอได้ แสงส่องแจ้ง เมื่อน้ำหมองหนา นั้นเด้อ

หว่านหว่านเว้า อย่าหน่านวมเนา

หากว่า มีปัญหา อย่าลาใจล้ำ

ค่อยค่อย คิดค่อยแก้ อย่าเวหลายแห่ว

ใจเดียว ให้เที่ยงตั้ง ธรรมนั้นสูงนาน ฟีน้อง

ฟังยิน ทาดถ่วมถัน ลั่นอั้งทางหนอง

วาริไหลหล่อลงฝิ่งฝายเคยบ้าน

ทาดทาดฟัง ไหลลงโหล่งหลุ่ม

แนมหมู่ ปลาसानบ่อน ลอยเล็งหล่างวน
 หม่องเคย ลงหลี่ต้อน น้ำแก่งสาตกระเซ็น
 ปูปลา วายเวียนวน ไล่เสียงสายน้ำ
 กุ้งช้วน้อย ลอยคอจ่อหล่อ
 ชมแซว แสนชื่นซ้อง ยามนี้ชุ่มเลิง แต้คาย
 ลมผ่านต่อง กอไฟไหวเอน
 ฟังยิน อออีเสียง คร่ำครวญอออดอ้อน
 คื่อเสียง โหยหวนให้ คนคองคอยคู่
 หือแหม่น ใจระล่ำลุ่ม จิ่งเสร้างบ่สงซา นันนอ
 (สมจิตร ใจซื่อ, สัมภาษณ์, 3 เมษายน 2559)

2. การให้การศึกษาและเผยแพร่ความรู้

ในสมัยก่อนที่การศึกษาในระบบโรงเรียนยังไม่แพร่หลายนั้น ผญามีบทบาทหน้าที่

สำคัญคือการศึกษาแก่ชาวบ้าน เป็นการศึกษาโดยทางอ้อม

ปัจจุบันผู้คนรู้หนังสือกันมากขึ้น ระบบการศึกษาและการสื่อสารเจริญก้าวหน้า ทำให้บทบาทหน้าที่ของคติชนในการศึกษานั้นลดลง อย่างไรก็ตาม ไม่ได้หมายความว่าบทบาทหน้าที่ในการให้การศึกษาของผญาจะหมดไป จะเห็นได้จากการมี หมอลำ หมอสูตรขวัญและ เพลงโคราช นั้นได้ประยุกต์เนื้อหาในการร้องให้ทันสมัย โดยการนำเอาข้อมูลข่าวสารเหตุการณ์ และความรู้ต่างๆเข้ามาสอดแทรกไว้ในเนื้อหา เช่น เรื่องการเมือง เศรษฐกิจ ปัญหาสังคม เป็นต้น ผญาเหล่านี้ยังคงบทบาทในการศึกษาและเผยแพร่ความรู้ เพราะมีการนำเอาเนื้อหามาประยุกต์ให้ทันสมัย เช่น เนื้อหาผญาที่ทำหน้าที่เผยแพร่ความรู้เรื่องมูลเหตุของกฐินแก่ผู้ฟังว่า มีสาเหตุจาก ภิกษุชาวเมืองปาฐา 30 รูป พากันไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคเจ้า ณ พระเชตะวันมหาวิหาร ไปไม่ทันวัน เข้าพรรษา จึงพักจำพรรษาที่เมืองสาเกต ออกพรรษาแล้วพากันกราฝนทนแดด มีจีวรเปียกชุ่มไปด้วยน้ำฝน พอไปถึงแล้วก็เข้าเฝ้าพระองค์ทรงเห็นความยากลำบากของภิกษุเหล่านั้น จึงทรงอนุญาตให้รับผ้ากฐินได้ คำว่า องค์กฐิน ก็คือผ้ากฐิน หรือผ้าผืนที่ถวายสงฆ์ เริ่มต้นในแรมหนึ่งค่ำเดือน 11 ถึงกลางเดือน 12 ผู้วิจิจะขอยกตัวอย่าง ผญาที่กล่าวถึงความรู้เกี่ยวกับองค์กฐินมาแสดงไว้ดังนี้

...อันว่าองค์กฐินนี้มีมาแต่เริ่มแรก คราวเมื่อพระองค์

ทรงอนุญาตให้พระสงฆ์ยังอยู่เขา คราวครั้งนั้นออกโปรดเวณัย

จำนวนสงฆ์ 30 องค์คั่งเดินเที่ยวคืน วันคืนล้าฤดูกาลแถมถ่าย

พระก็เดินมรรคาเปียกปอนทั้งผ้า พระองค์ก็จึงวาจาด้้านครัสเป็น

โอวาสให้ภิกษุพักยังตามบ้านย่านนที...เริ่มแต่การครองไตรจีวร

บ่มีครบกั๋บเป็นหยังได้ ฉั้นคณะโกชนังให้วินัยธรรมกั๋บนุญาต
 รับกหบศึจิวรพวกนี้พระองค์ท่านก็ผ่อนตาม นอกจากนั้นยังได้รับ
 องค์กั๋น เป็นอนิสงส์ของโยมญาติถวายนัน จะมิมำทำได้
 12 เพี้ยกั๋มคเขต นอกจากนั้นบุญอื่นได้กระทำจะเป็นผ้าป่า
 ก็ได้บ่มีเขตกำหนด แทนกั๋นสังฆทานแผ่กุศลบุญได้...
 (พระครูพิมลธรรมนิเทศ, สัมภาษณ์, 1 เมษายน 2559)

แม่นสิมีความรู้หลายปานได้กะซาง สอนโตเองบ่ได้ใฝ่สียงว่าดี
 (จักรี ต้นเชื้อ, สัมภาษณ์, 25 เมษายน 2559)

จากการสังเกตสำนวนพญาภิมิตพบว่า พญาภิมิตมีบทบาทสำคัญอย่างยิ่งใน
 ด้านการศึกษาและการศึกษาต้องได้รับอิทธิพลจากศาสนาเป็นประการสำคัญ

3. การร่ำให้เกิดความคิด แนะนำสั่งสอนและควบคุมสังคม

คนไทยมีวิธีการปลูกฝังจริยธรรม หรือแนะนำสั่งสอนให้แก่บุคคลในสังคมทางอ้อม
 ด้วยการ ใช้ สำนวน สุภาษิต นิทาน หรือเพลงกล่อมเด็ก ซึ่งจะสอดแทรกค่านิยมที่ดีงามของสังคม
 ได้ด้วย จากการที่พญาเป็นบทร้อยกรอง ถ้อยคำที่นำมาใช้จึงมักจะมีเปรียบเทียบที่ต้องตีความ
 บทบาทของพญาจึงร่ำให้ผู้ฟังต้องใช้สติปัญญาในการขบคิด ดังจากพญาคำสอนบทหนึ่งที่กล่าว
 เปรียบเทียบการกระทำอาชีพครูกับช่างปั้นหม้อดังนี้

ช่างตีหม้อกะหวังดีให้มันงาม บ่แม่นตีตามใจแตกทะเลาโยนทิม
 ญาสอนติเตียนเจ้าหวังเจริญเฮืองสูง บ่แม่นตีมุ่งฮ้ายหวังให้เสื่อมสูญ
 (พระอาจารย์สมภพ โชติปัญญา, 2559)

หรือการเปรียบเทียบข้าวคั่วแห้งกับคนที่เสียชีวิตไปแล้วไม่อาจฟื้นคืนมามีชีวิต
 เหมือนเดิมได้เพราะฉะนั้นบุคคลที่ฉลาดควรจะรีบประพฤติปฏิบัติธรรมสมาธิภาวนา
 เพื่อเป็นบ่อเกิดของปัญญาทำความเพียรเพื่อขจัดนิวรณ์ทั้งหลายให้บรรลุมรรคโพธิญาณ
 จบสิ้นแห่งวิญญูสงสาร

ข้าวนี้คั่วแห้งแล้วฝนตกมาอีกร้อยห้าพันห้าหมื่นกะเกิดบ่ได้ยงขาวมันตายนำ
 กั๋อจ้งคนตายแล้วตายไปบ่เห็นงั คือ จ้งไฟมอดแล้วควันนั้นกะบ่เห็น
 เจ้าอย่ามัวมาให้นำฝิตายผู้ตกป่า ให้นำหม้อกระเบื้องยังสิได้อุ่นแกง
 (พระอาจารย์สมภพ โชติปัญญา, 2538)

4. การใช้เป็นสื่อช่วยความสัมพันธ์เชื่อมระหว่างบุคคล

สังคมในอดีตนั้นมีรูปแบบของความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลในลักษณะ “อยู่พร้อมหน้าพร้อมตา” ญาติสามารถถ่ายทอดจากผู้พูดไปยังผู้ฟังได้โดยตรงเพราะสาเหตุของการเกิดผลจะเกิดจากการเป็นส่วนหนึ่งของการจัดกิจกรรมใน โอกาสต่างๆกิจกรรมจึง ทำให้เกิดการติดต่อสื่อสารระหว่างบุคคล ซึ่งถือเป็นบทบาทสำคัญประการหนึ่งของญาติที่ทำให้เกิดความรักถิ่นฐานและมีความสัมพันธ์ที่ดีต่อกัน

เกิดบ่อนบ้าน อีสานถิ่นดินแดน
มาหวง แหนฮักแพง เบิ่งแยงกันไว้
อย่าลี โลลิมจ้อย แนวนฮอยพ่อแม่
ชั่วดี แลช้อยช้วน ลำนวนเค้าเก่าหลัง
อย่าให้ม้าง ย่อนหม่อมลมาร
มาช้อย สานสัมพันธ์ สุวันคือเค้า

เบิ่งแยง ช้อยกับเจ้า เอาตาหุใส่
ของเก่า ไหมแจ่มล้วน มวลเจ้าบ่ป่า ชั้นแหลว
(กาวัน ชายกวด, สัมภาษณ์, 28 เมษายน 2559)

5. การบันทึกเหตุการณ์และภาพสะท้อนทางสังคม

สังคมท้องถิ่นนิยมการถ่ายทอดวัฒนธรรมด้วยประเพณีการบอกเล่า ไม่ใช่ประเพณีการบันทึกเป็นลายลักษณ์อักษรซึ่งเริ่มบันทึกกันในช่วงหลังๆ มา นิยายท้องถิ่นจึงมีบทบาทที่สำคัญในฐานะเป็นข้อมูลสำหรับการศึกษาประวัติศาสตร์ท้องถิ่นด้วย

นอกจากนี้หากศึกษาผลในเชิงวรรณกรรมกับสังคมก็จะเห็นได้ว่า กวี วรรณกรรมและสังคมต่างมีความสัมพันธ์กัน เพราะกวีเองคือ องค์ประกอบที่อยู่ในสังคม วรรณกรรมที่กวีแต่งจึงย่อมได้รับอิทธิพลจากสังคมไม่มากก็น้อย ดังผลยาบทต่อไปนี้ที่ผู้แต่งเขียนสะท้อนสังคมแสดงความเป็นวิถีชีวิตของการทำนา ถือเป็นกิจปฏิบัติที่สำคัญของชาวนาสกลนคร เพราะการทำนาได้ผลที่ดีย่อมหมายถึง ความสมบูรณ์พูนสุข เพราะฉะนั้นพ่อแม่จึงได้พราสอนลูกหลานว่าให้ตระหนักถึงภาระหน้าที่อันสำคัญนี้ให้ขยันอดทน ถอนหญ้าดูแลอย่างดี จึงจะได้ผลิตผลเพียงพอแก่ครอบครัว ดังผลยาบท กล่าวไว้ว่า

ครันจักทำการสร้าง นาสวนฮั่วไฮ่ ก็ดี
อย่าได้เห็นแก่หนาวและฮ้อน ฮีบเพียรฟ้าวก่อนเขา
ลูกชั่ว ทำมาหากินชี้คร้าน บ่ฟ้าว่ฟังตามฤดู
เพิ่นดำนาโตดกกกล้า คำหล้าข้าวบ่งาม

ไส่สวนสุนันขึ้นท่วม ถมของแพงปลูกหวาน
 มีผลได้แต่น้อย บ่คุ้มขบปี
 จักพากันอีดข้าว เหมิดปัญญาทางสืบต่อ
 กันความจนเข้ามาใหม่ หัวทุกเช่าค่า
 เกิดแต่ความทุกข์ร้อน เงินสีใช้ก็บ่มี
 จัวควายสำหรับไส่ ชายกินเหมิดของเก่า
 (สวาท บุตรเพ็ง, สัมภาษณ์, 2 กันยายน 2558)

6. บทบาทในการระบายอารมณ์ลดความเจ็บปวดกับข้อใจ

ผญาช่วยระบายความคับข้องใจและความพยายามของมนุษย์ที่ต้องการจะหนีไป
 จากสภาพกดดันของสังคมและวัฒนธรรม ซึ่งความกดดันที่เกิดขึ้นนั้นอาจเป็นความกดดันทางเพศ
 ความกดดันในการดำรงชีวิตทางเศรษฐกิจ ฯลฯ หรืออาจเป็นผลมาจากข้อห้ามต่าง ๆ เช่น
 ข้อห้ามพูดจาล้อเลียน วิชาการวิจารณ์บุคคลบางจำพวก จากสภาพสังคมในปัจจุบันที่มี
 ความเปลี่ยนแปลง คนอีสานจำนวนมากต้องทำงานต่างถิ่น ก่อให้เกิดความรู้สึกโดดเดี่ยวอ้างว้าง
 สังคมอีสานที่เคยมีความสัมพันธ์กันญาติมิตร ค่อย ๆ เปลี่ยนแปลงไปเป็นสังคมแบบตัวใคร
 ตัวมันมากขึ้น ความเปลี่ยนแปลงต่าง ๆ นี้ส่งผลให้คนในสังคมเกิดความรู้สึกกดดัน และคับข้องใจ
 จึงต้องหาทางระบายความรู้สึกดังกล่าวออกมาผ่านตัวหนังสือ ซึ่งจะเห็นได้จากผญาบทหนึ่ง
 ที่กล่าวระบายความยากลำบากของการใช้ชีวิตในปัจจุบันว่าอาหารการกินก็หายาก ต้องใช้เงินซื้อ
 เพราะต้นน้ำลำธารและป่าไม้ซึ่งเป็นแหล่งอาหารลดน้อยลง การทำการเกษตรก็ไม่เป็นผลเหมือน
 เช่นอดีต ดังความในผญา ต่อไปนี้

สมัยปากถล่มกันถั่งฮั่ว แล้วสมัยทุกมือนี่ บ่คือก็เก่าหลัง
 บ่ว่ายังทั้งสิ้น อาหารกินกะหายาก
 ของใส่ปากแต่ละมือ เงินซื้อจั่งได้กิน ตลอดเปิดทุกสิ้น
 มันหายากแสนเจ็บญู หาเปิดเว็นเปิดคืน บัดเฮาเอามากินคาบเดี้ยวบ่พอซ้ำ
 ซอมคูไปภายหน้า โคนไปแห่งสิตีว กุ้งและชีวสิตีคิน้ำ หนองห้วยแม่นบ่มี
 บ่อคือตั้งแต่ก็ ปางก่อนภายหลัง...เดียนนี้เดื่อเหลือแต่เมืองกับบ้าน
 บ่มีดงพงป่า ลูกหลานเฮาเกิดมา สิบ่เห็นฮอดป่าไม้ ความซื้อกะบ่มี
 นาดีดีก็สิหนีไกลข้าว ฝนบ่ฮวยข้ามเขต...
 (สวาท บุตรเพ็ง, สัมภาษณ์, 11 กันยายน 2558)

จากตัวอย่างนี้แสดงให้เห็นถึงความรู้สึกของคนอีสานที่ถูกกดขี่จากสภาพบ้านเมืองด้วยความยากจนและการทำลายป่าไม้ทำให้เกิด สิ่งแวดล้อมที่เปลี่ยนแปลงไป ดังนั้นการแต่งพญาจึงเป็นการช่วยให้ความรู้สึกกดขี่จากสภาวะดังกล่าวของผู้แต่งผ่อนคลายไปได้

7. บทบาทการเป็นเครื่องยึดเหนี่ยวจิตใจและสร้างเสริมกำลังใจ

พญาภาษิตมีบทบาทช่วยให้ลูกหลานชาวอีสานมีเครื่องยึดเหนี่ยวจิตใจโดยเฉพาะอย่างยิ่งพิธีสู่ขวัญ ซึ่งมักกระทำโดยผู้อาวุโส พิธีกรรมที่แสดงให้เห็นถึงความรักความอบอุ่น ซึ่งปัจจุบันนี้พิธีกรรมการสู่ขวัญก็ยังคงอยู่ในสังคมอีสาน ทั้งนี้จะเห็นได้จากสถาบันต่าง ๆ ในท้องถิ่นอีสานเมื่อมีการรับน้องใหม่ ก็มักจะทำพิธีบายศรีสู่ขวัญและผูกข้อแขนเพื่อรับขวัญนักศึกษา พญาก็เป็นส่วนหนึ่งที่มีบทบาทหน้าที่เป็นเครื่องยึดเหนี่ยวจิตใจและเสริมสร้างกำลังใจให้แก่ผู้ฟังได้เป็นอย่างดี ดังตัวอย่างพญาบทหนึ่งเป็นพญาที่ผู้อาวุโสหรือที่ภาษาอีสานเรียกว่า พ่อเฒ่า เป็นผู้เขียนขึ้น มีเนื้อความกล่าวอวยพร ลูกหลานที่ไปรดน้ำดำหัวในวันสงกรานต์ ดังนี้

โอนอบัดนี้สีพ้อขออวยพรให้ไทยหมู่แผ่นดินผญา

เดือนเมษามาโฮมกันมือนั้นเป็นวันที่ 16 ยกมาจาวัว

เฒ่าบัวพาลูกชายฮักจักว่าไผต่อไผได้นัดมาฮอน้ำพร้อมพริ้ว

คำหัวออกจนมัวมีค้ำฟ้าแต่มวลหมู่ม้วนผญา พ้อจั่งแม่นดีใจหลาย

ตลอดตายบ่ลืมได้ สีขออวยพรให้ไทยหมู่แผ่นดินผญา เชียงคำภา เป็นต้น

คนดังทางอากาศ ขอให้โผยพยาธิฮ้ายกายข้างฮ่างหนี

ขอให้มิตแต่ความสุขคู่สุขคนเสมอหน้า...มีทั้งอินทร์พรหมฟ้าเทวดา

หลังล้ำแลงคำเช่ารักษาเจ้าคู่สยาม พร้อมทั้งครุฑนาคน้ำยมราชธรณี

ผู้เพิ่นมีอิทธิแสง ปราบมารทั้งค่าย อยู่ทางสุขสบายบ้าง คิวบางวาดคอง ๆ

ขอให้ตามครองของพระพุทธรเจ้าเฮาสีได้อยู่ดี ขอให้มิบุญอยู่ชู

นำกุมเหล็กมแต่ท้อน...

(บัวพา พรมวัง, สัมภาษณ์, 11 กันยายน 2558)

ลักษณะการดำรงอยู่ของพญาภาษิต

พิชญ เพชรพัชรกุล (2559, หน้า 5) เรียบเรียงตำราเรื่อง “ทิศทางและมาตรการการขับเคลื่อนการปฏิรูปการศึกษา” กล่าวถึงทิศทางการศึกษาไทยในอนาคตที่มีอิทธิพลต่อการสืบทอดและดำรงอยู่ของวัฒนธรรมท้องถิ่นซึ่งนำมาปรับประยุกต์ใช้กับการสืบทอดคำพญา สรุปได้ว่ารัฐบาลควรถือเป็นนโยบายสำคัญที่จะต้องพัฒนาคนและสังคมให้มีคุณภาพ โดยจะสร้างสังคมแห่งการเรียนรู้ตลอดชีวิตด้วยการพัฒนาให้มีความรู้และจริยธรรมและจะเร่งรัดการปฏิรูปการศึกษา การ

เรียนการสอนทุกรูปแบบ โดยจะเร่งสร้างสภาพแวดล้อมที่เอื้ออำนวยต่อการเรียนรู้ในระบบและนอกระบบเพื่อให้สังคมไทยเป็นสังคมแห่งการเรียนรู้”

ศิริวรรณ เสรีรัตน์ (2546, หน้า 192) เรียบเรียงตำราเรื่อง “การบริหารการตลาดยุคใหม่” กล่าวถึง กิจกรรมการส่งเสริมประชาสัมพันธ์เพื่อสร้างอำนาจการจดจำแก่ผู้บริโภค สามารถประยุกต์ใช้ในการดำเนินการสร้างอำนาจจดจำคำพญา เพื่อร่วมสืบทอดคำพญาแก่สังคม สรุปได้ว่า “การสร้างอำนาจการจดจำแก่ผู้บริโภคนั้นจะต้องมีการโฆษณา เพราะการโฆษณาเป็นการสื่อสารข้อมูลที่ประกอบด้วย การติดต่อสื่อสาร โดยใช้สื่อการเสนอขายความคิดสินค้าหรือบริการ หากต้องการให้มีการจดจำเกิดขึ้นแก่ผู้บริโภคนั้น จำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องดำเนินการโฆษณาอย่างสม่ำเสมอ”

วศิน อิงคพัฒนากุล (2548, หน้า 315) ได้เรียบเรียงตำราเรื่อง “การอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมธรรมชาติและมรดกทางวัฒนธรรม” กล่าวถึงอิทธิพลการเมืองที่มีส่วนส่งเสริมในการช่วยคุ้มครองมรดกทางวัฒนธรรม โดยปรับประยุกต์สู่การอนุรักษ์ “คำพญา” สรุปได้ว่า “การคุ้มครองมรดกทางวัฒนธรรมในพื้นที่ขนาดใหญ่ที่เกี่ยวข้องกับหน่วยงานของรัฐบาล เอกชน องค์กรเอกชนอิสระ และประชาชน จะต้องมีส่วนร่วมในการจัดทำแผนแม่บท แผนปฏิบัติการ แผนการประเมินผล เพื่อให้การอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมทางวัฒนธรรมเป็นไปในทิศทางเดียวกันและปฏิบัติงานได้ตามจังหวะขั้นตอนโดยไม่ทำให้เกิดการปฏิบัติงานที่ซ้ำซ้อน”

สุรจิตต์ จันทร์สาขา (2550) กล่าวถึง แผนการและแนวทางการอนุรักษ์วัฒนธรรมท้องถิ่นของจังหวัดมุกดาหาร โดยเฉพาะวัฒนธรรม “คำพญา” สรุปได้ว่า “จังหวัดมุกดาหารมีแผนการและแนวทางการอนุรักษ์วัฒนธรรมท้องถิ่น โดยการเผยแพร่วัฒนธรรมท้องถิ่นสู่ประชาชนถึงขั้นปฏิบัติให้แพร่หลายยิ่งขึ้น เพื่อให้เกิดความรู้ความเข้าใจ ตระหนักถึงความสำคัญของวัฒนธรรมที่มีต่อเอกลักษณ์ ศักดิ์ศรี ความสามัคคีและความมั่นคงของชาติ ตลอดจนเกิดความเข้าใจซึ่งกันและกันทั้งภายในประเทศและระหว่างประเทศ ส่งเสริมวัฒนธรรมพื้นบ้านและวัฒนธรรมของกลุ่มชนในท้องถิ่น ทั้งนี้เพื่อให้ประชาชน มีความเข้าใจ เห็นคุณค่าและยอมรับวัฒนธรรมของท้องถิ่นซึ่งกันและกัน ก่อให้เกิดการผสมผสานทางวัฒนธรรมอันเป็นหนทางในการนำไปสู่วิถีทางแห่งการอยู่ร่วมกันอย่างสันติสุขในชาติและมีความรักหวงแหนวัฒนธรรมไทยยิ่งขึ้น”

การดำรงอยู่ของพญาภายิตพบว่ามีบุคคลที่สามารถพุดพญาภายิตได้จำนวนน้อยมากในปัจจุบันนี้สถานภาพของพญาขึ้นอยู่กับกลุ่มบุคคลที่มีเกี่ยวข้องกับพระภิกษุสงฆ์ หมอสูตรขวัญหรือเจ้าในพิธีกรรมต่างๆ พิธีกร วิทยากร และผู้นำท้องถิ่น กลุ่มบุคคลที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับการใช้พญา ดังนี้

1. พระภิกษุกับการดำรงอยู่ของผญา

พระภิกษุสงฆ์เป็นบุคคลพื้นฐานที่จะช่วยให้ผญาดำรงอยู่ได้ โดยผ่านการเผยแผ่ส่งเสริมจารีตประเพณี และวัฒนธรรมขนบธรรมเนียมมาโดยตลอด ได้สืบทอดมุขปาฐะคำสอนปากต่อปาก คำต่อคำ โดยใช้วิธีการนำเอาธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมใกล้ตัว มาแปลงเป็นภาษา ซึ่งมีทั้งอวัจนภาษาและสัญลักษณ์ต่าง ๆ เพื่อง่ายต่อการจดจำ มีคำสอนเตือนสติ เตือนใจด้วยผญาคำสอน โน้มน้าวจิตใจ สืบทอดวิถีชีวิตการเป็นอยู่ให้เห็นจนทุกวันนี้

พระภิกษุสงฆ์เป็นสื่อบุคคลในชุมชน ได้นำเอาคำพูดผญาประกอบการพูดเป็นการอ้างอิงเสริมความน่าเชื่อถือ สร้างความศรัทธา และคำ ผญานั้นลึกซึ้งกึ่งจินใจคนไทยเชื้อสายลาวในภาคอีสานของไทยอย่างลึกซึ้ง ก่อให้เกิดแนวคิดใหม่ตามสื่อบุคคล ที่จะโน้มน้าวจิตใจให้คล้อยตามเห็นด้วย และประพฤติปฏิบัติอย่างได้ผล ดังตัวอย่างต่อไปนี้

บ่แม่นเดือนหนึ่ง เดือนสองยากนำข้าว	เดือนสามมายุ่งนำใส่ สาแล้ว
เดือนสี่ผัดว่าฮ้อน เดือนห้าผัดว่าโซ	ผัดแต่ว่าเดือนห้าจิ้น ถือกิงฮ้ายไขบ่สวาง
เดือนหกมาฮอดแล้วหนาวซ่า ผัดต้นฝน	เดือนเจ็ด เดือนแปด ควรสิเอ้า
เดือนเก้าควรสิฮ้อน	สังมาซ้าตี๋มหนาว
เดือนสิบ ลิบเอ็ด ขึ้นพอกะซามผัดไข่สั้น	เดือนสิบสองมาฮอดแล้วความไข่กะบ่เซา
เลยสิตายคาถ้ำ บ่เห็นธรรมพระเจ้ากล่าว	มีแต่ยากอยู่บ่แล้วตะพองเฒ่าฮอดมือ
ตายยามได้เต้สิได้ปลดเปลื้อง	ใจเจ้าให้อยู่เย็น
ไผบ่จำไลเจ้ากินสารของเบื้อ	หากเจ้าเป็นผู้ฮู้ใจเจ้าอยู่เองนั้นแล้ว
พ่อใหญ่เอ๋ย	

(พระอาจารย์สมภพ โชติปัญญา, 2559)

หรือการที่พระภิกษุสั่งสอนธรรมะในการเทศนาต่างๆดังเช่นปรากฏที่วัดบ้านหนองผือ อำเภอพรรณานิคม

2. กลุ่มแม่บ้านกับการดำรงอยู่ของผญา

กลุ่มแม่บ้านเป็นพลังของสังคมอย่างดี ปัจจุบันมีการพัฒนาทั้งทางวัตถุควบคู่กับการพัฒนามนุษย์ ความเจริญทางสติปัญญาและความเจริญในด้านต่าง ๆ ของประเทศ ทำให้เป็นวัฒนธรรมใหม่และสืบต่อจากกลุ่มชนหนึ่งสู่อีกกลุ่มชนหนึ่ง

คนโบราณสอนลูกหลานด้วยคำอันไพเราะน่าฟัง น่าสนใจ โน้มน้าวจิตใจ ผู้ถ่ายทอดจะเป็นสื่อบุคคลอันเป็นที่เคารพในชุมชน หรือผู้นำกลุ่มแม่บ้านผู้สูงอายุ ผู้เฒ่าผู้แก่ ผู้นำทางพิธีกรรมต่าง ๆ เป็นการเพิ่มความน่าเชื่อถือและศรัทธา ได้ถ่ายทอดผญาสู่คนรุ่นหลัง เนื้อหาของผญาสามารถนำมาใช้เป็นคติเตือนใจในเชิงสั่งสอนให้ซื่อคิด ในการปฏิบัติตนได้เหมาะสมกับ

ฐานะของตน ในการดำเนินชีวิตประจำวัน ซึ่งเนื้อหาเหล่านี้ใช้ได้กับคนหลายกลุ่ม ผนวกรวม
มีคุณค่ากับคนอีสานในด้านการสั่งสอนให้ขี้คิดเตือนใจ ดังตัวอย่าง ต่อไปนี้

ยามเมื่อเป็นสาวขึ้นอัถษาคณสงวนเพศ
ให้นางปลอดอ้อยซ้อยเสมอแก้วหน่วยงาน
เมื่อเป็นเมียเขาแล้ว เป็นคนให้ถ้วนถี่
เป็นเมียให้เป็นเมียแท้ๆ เสียได้ให้เบ่งแยง

.....

เป็นผู้หญิงนี้ฮูบ่งงามก็ตามล่าง
ขอให้ใจประสงค์สร้างศีลธรรมเขียนอ่า
ก็เปรียบปูนหน่วยแก้วราคาล้ำหมื่นแสน
(หนูเกียง นิลแสน, สัมภาษณ์, 6 พฤษภาคม 2558)

3. นักจัดรายการวิทยุกับการดำรงอยู่ของผญา

นักจัดรายการวิทยุเป็นอีกบุคคลหนึ่งที่มีอิทธิพลต่อการดำรงอยู่ของผญาภาคอีสาน

นักจัดรายการวิทยุส่วนใหญ่นิยมใช้คำผญาอยู่เสมอ และใช้ติดต่อกันในการจัดรายการ
นักจัดรายการวิทยุจะมีความสามารถพิเศษในทางจิตวิทยา โน้มน้ำใจผู้ฟัง ทำให้เกิดความคล้อย
ตามน่าเชื่อถือ เกิดศรัทธาและประพฤติปฏิบัติตาม สื่อบุคคลจะให้แนวคิดต่าง ๆ แก่ชาวบ้าน
และถือได้ว่าเป็นความสามารถเฉพาะบุคคล เพราะจะต้องเชี่ยวชาญทั้งศาสตร์และศิลป์ความรู้
ความสามารถจิตวิญญาณที่ใส่ใจในการสื่อเพื่อสังคมเป็นสุข

ผญาภาคอีสานที่สำคัญที่นักจัดรายการวิทยุเผยแพร่ นั้นจะเป็นประเภทคำสอน ประเภทเกี่ยว
ประเภทอวยพร โดยนักจัดรายการวิทยุจะเป็นผู้นำสื่อความหมายให้ผู้ฟังได้รับฟัง อาจเป็นตนเอง
ที่เป็นผู้นำเสนอเอง หรือใช้สื่อแนะนำเสนอแทนโดยอาศัยสื่อสารเทคโนโลยีมาประยุกต์เป็นแผ่นเสียง
แล้วนักจัดรายการนำเอามาเผยแพร่ออกอากาศในรายการ ตัวอย่างเช่น

ฮ้อยคำหวานจารแลงเช้า ผญาเฮาเกลาคความค่อง
ฮวมพีน้องมาแก่นหมั่น สงใจฝั้นสู่เช้าแลง
ต้นตาลแตงมาเดิมค้อน ปีนมาปอนบ่เคยไล
ออกจากใจบ่เคยลี้ม เทียวหาคิมบ่เคยล้า
สร้างสรรมาเสียงฮ้อย สุมเอื้อฮ้อยได้แยงหล้า
หากความค้ำบ่ออนฮ้อย สองกรน้อยขอประนม
หวานหือส้มให้ฮอยแก่ ขอท่านแลอย่าเห็นห่าง

ฝากความหวังช้อยชูชวน อย่าให้ด้วนว่าดิ่งลง ผู้ฟังเอ๋ย
(สุกฤตดาพร พลเยี่ยม, 2557)

4. บทบาทในการเป็นเจ้าของพิธีกรรม (เจ้า) หมอสูดขวัญ

เจ้าพิธีกรรมหรือจ้านับเป็นปวงชนียบุคคลมักนำเอาผญา ซึ่งเป็นคำคม ปริศนา ภาษิต ที่แยกกายปราดปรื่องมาสั่งสอนอบรมแก่กุลบุตรกุลธิดา และเป็นการรักษาภาษาวัฒนธรรมจารีต ประเพณีขนบธรรมเนียมไว้ด้วยคำอัน ไพเราะ ไม่ลืมนั่นเพราะเกิดความซาบซึ้งใจ คำไพเราะ และง่ายต่อการจดจำ ผญาจึงเป็นมุขปาฐะที่ต่อบุคคลรักษาไว้และสืบสานต่อมาไม่เสื่อมคลาย และเป็นขุมพลังทางปัญญาของคนไทยเชื้อสายลาว

วิธีการที่เจ้าพิธีกรรม (เจ้า) หมอสูดขวัญเผยแพร่ผญาที่เป็นต่อบุคคล คือ ผู้เฒ่าผู้แก่ ผู้นำท้องถิ่น เจ้าพิธีกรรมนั้นถ่ายทอดผญาสู่คนรุ่นหลัง เนื้อหาของผญาสามารถนำมาใช้เป็นคติ เตือนใจในเชิงสั่งสอนในข้อคิด ในการปฏิบัติตน ได้เหมาะสมกับฐานะของตน ในการดำเนิน ชีวิตประจำวัน ซึ่งเนื้อหาเหล่านี้ใช้ได้ โดยอาศัยคำแนะนำและคำสั่งสอนในโอกาสที่ประกอบ พิธีกรรม เช่น พิธีกรรมบุญตามประเพณี พิธีบายศรีสูดขวัญ พิธีกรรมตามความเชื่อ เป็นต้น ดังตัวอย่างต่อไปนี้

มาเอชขวัญเอช สามสิบสองขวัญให้มาเข้า แก้วสิบขวัญให้เจ้ามาโฮมฝนตกเจ้าอย่า ได้คองไปหน้า ฟ่าฮ้องเจ้าอย่างคองไปไกล ก่อนเส้าไปเจ้าจึงไปตีไฟ คว้าเจ้าจึงคว้า ให้เจ้าลุก แต่ปามาเฮือน ลูกแต่สวนมาบ้าน จีกร้านให้เจ้านอนอยู่เฮือน อย่าบิดเบือนหลักเอาตัวหนี กินข้าวฝึให้เจ้าฮาก เคี้ยวหมากฝึให้เจ้าคาย ให้เจ้าคิ่นมาคายน้องเป่า ให้เจ้าคิ่นมากินข้าวกับกล้วย คอมอว ให้เจ้ามากินข้าวกับปลาคอมปู ใหญ่เพียงตาไม้เจ้าอย่าได้หัก ใหญ่เพียงหลักอย่าได้โค่น อย่าได้หม่นเหมือนตอง อย่าได้หมองเหมือนถั่ว อย่าได้เก่าเสียสีให้เจ้ามีอายุยืนยาวอย่าได้สั้น ให้เจ้าใหญ่เพียงลุง ให้เจ้าสูงเพียงป่า ให้เจ้าจำริญหน้าอยู่สวัสดิ์ นอนหลับให้เจ้าได้เงินหมื่น นอนตื่นให้เจ้าได้เงินแสน แบนมือไปให้เจ้าได้แก้วมณีโชติ โทษฮ้ายอย่ามาพาน มารฮ้ายอย่ามา เบียด ให้หายเสนียดจ้งไซ เเคราะห์เจ้าอย่าได้เห็น ทุกข์เจ็บอย่าได้พอ ให้เจ้าหายพยาธิโรค ให้เจ้ามีอานุภาพ ผาบแพ้วข้าศึกศัตรู ในสากลชมพูแห่งหล้า จัตตาโร อายุ วัฒน โสน สุขัง พะลังฯ (บัวพา พรมวัง, สัมภาษณ์, 18 มีนาคม 2558)

5. บทบาทของผญาในการหาเสียงหรือการเป็นพิธีกร

การหาเสียงหรือการเป็นของนักการเมืองท้องถิ่นนั้นการใช้ผญาในการสื่อสารเป็น สิ่งสำคัญยิ่งเพราะแสดงให้เห็นความเฉลียวฉลาดและมีปัญญาของผู้หาเสียง สร้างความใกล้ชิด ตลอดจนมีความสนุกสนานรื่นเริง บอกถึงคุณลักษณะของความจริงใจซึ่งชาวสกลนครหรือคน

อีสานทั่วไปจะให้ความสำคัญกับความจริงใจและความเป็นพวกเดียวกัน ดังเช่นการใช้ผญาของนาย
คำเก็ง ดังนี้

นายคำเก็ง คนบ้านนอกแขนsockคำ เฮ็ดนากิน ขุนดินโพน ก่นคันเทนนา ขุดหัวเลา
เกาหัวหญ้า คืดบ่ออกชอก บ่มา หาบพ้อ พอซิดบ่อนไค ฟีน้องเอย

นายคำเก็งนี้หลดเหลียวเบ็งทรง คือสิเป็นผู้เฒ่า ความเว้าคือสิหลาย ปริยายคือสิมาก
ถูงยาซุมคือสิใหญ่ ห่าหมากไม้เข้าบ้านหลายน้อยคือซิปต่าย (คำเก็ง วงศ์กาฬสินธุ์, สัมภาษณ์,
25 พฤษภาคม 2558)

การใช้ผญานี้ในการแนะนำตัวจะช่วยสื่อสารกับชาวบ้านได้ง่ายยิ่งขึ้นทำให้เป็น
ที่ไว้วางใจโดยทั่วกันหรือการนำมากล่าวในการอวยพรเชิญชวนให้ทำบุญงานประเพณีต่าง ๆ
ผญาก็ยังมีบทบาทที่คงอยู่เช่น

บัดนี้ ผมจักริโฆษณาให้ มหาชน

- : ปรีโยสถานเสียงสิอวยพรแถมส่ง
- : ศรีทธาคนเฮานันมันผันแปรมือฮ้อยเทือ
- : ทุกข์คอปปาก/ ทุกข์เพิ่นบ่ว่าดี/ มีเงินให้/ ไผสิมา
- : เงินค่านีมีหลายแต่/ มันบ่แม่นของไผ

คุณ (13) เป็นปัจฉัย...บาท สิได้ประกาศ..จ่ายไปเบ็ด
ยามเจ้ายังหนุ่มเนื้อเมียบ่มบ่ทันมี เจ้าได้ทำความดี
ยามเจ้าเป็นหนุ่มนั้น บ่มีแฟนบ่มีคู่ ให้ได้สาวผู้สู..
เจ้าเป็นหนุ่มเก่งกล้าชายชาตรี บ่มีคู่ ให้นุญนำช้อย..
เจ้าเป็นหนุ่มเก่งกล้า มีศรีทธามาทานทอด ใจเจ้า..

ปรารณานอันได้ให้ได้สมดังใจขอ อันหนีสิน ช.พ.ค. ส่งเบ็ดน้อจนหลง
ฟือนอิกทั้งหนีสหกรณ์เจ้า พร้อมหนีสินต่าง ๆ ใค้อยู่อย่างปลอดหนี
สุชีล้วนคู่ช้อยาม
(จักรี ต้นเชื้อ, สัมภาษณ์, 28 พฤษภาคม 2558)

แนวทางการอนุรักษ์และสืบทอดคำผญา

กมลรัตน์ เลาหะนาคิวงค์ (2549, หน้า 20-22) กล่าวไว้ในบทความ เรื่อง การปฏิรูป
หลักสูตรและการเรียนการสอนการศึกษาขั้นพื้นฐาน ในตำราเรื่อง ทิศทางและมาตรการการ
ขับเคลื่อนการปฏิรูปการศึกษา กล่าวถึง การจัดกระบวนการเรียนรู้ให้สอดคล้องกับยุคเทคโนโลยี

ซึ่งมีอิทธิพลต่อการดำรงอยู่และสืบทอดวัฒนธรรมท้องถิ่น สรุปได้ว่า “การจัดกระบวนการเรียนรู้ ต้องให้สอดคล้องกับโลกในยุคโลกาภิวัตน์อันเป็นยุคอิเล็กทรอนิกส์และใยแก้วนำแสงที่วิทยาการเจริญรุดหน้า ครูจึงเป็นผู้ที่มีบทบาทสำคัญและจำเป็นต่อผู้เรียนอย่างยิ่ง การเรียนการสอนที่จะเกิดประสิทธิภาพสูงที่สุดนั้น สถานศึกษาต้องพัฒนากระบวนการเรียนการสอนที่มีประสิทธิภาพและส่งเสริมให้ผู้สอนสามารถวิจัยเพื่อพัฒนาการเรียนรู้ที่เหมาะสมกับผู้เรียนในแต่ละระดับการศึกษา”

การศึกษาเพื่อหาแนวทางในการสืบทอดผญาอีสาน ผู้วิจัยใช้การสัมภาษณ์เชิงลึก (Indepth interview) ผู้ที่มีความรู้และผู้ใช้ผญาอยู่ในปัจจุบัน จำนวน 10 คน แล้วนำผลการสัมภาษณ์มาสังเคราะห์แนวคิด นำมาสังเคราะห์ สรุปผล แล้วเสนอผลแบบพรรณนา วิเคราะห์ตามประเด็น ต่อไปนี้

1. ปัจจัยที่ส่งผลต่อการสืบทอดผญาอีสาน

2. แนวทางการสืบทอดผญาอีสาน

การที่ผู้วิจัยนำเสนอผลการวิจัยตามกรอบดังกล่าวข้างต้น เนื่องจากว่าผู้วิจัยต้องการให้เห็นแนวคิดของผู้ใช้ผญาที่มีต่อผญา และภาพของความต่อเนื่องในการใช้ผญาตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน เพื่อเชื่อมโยงสู่การสืบทอดผญาในอนาคต และการสืบทอดผญาจะยั่งยืนอยู่กับสังคมอีสานตลอดไปนั้น ผญาต้องมีบทบาทสำคัญในการพัฒนามนุษย์ตามที่ผู้วิจัยได้นำเสนอกระบวนการพัฒนาโดยใช้ผญาเป็นกลไกสำคัญ ดังต่อไปนี้

1. ปัจจัยที่ส่งผลต่อการสืบทอดผญาอีสาน

จากการสังเคราะห์ข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูล พบว่าส่วนใหญ่มีจุดเริ่มต้นความสนใจคล้าย ๆ กัน คือ ครอบครัวโดยเฉพาะบิดามารดา ญาติผู้ใหญ่เป็นต้นแบบที่ก่อให้เกิดการปลูกฝัง และบ่มเพาะประสบการณ์อันมีค่าที่เอื้ออำนวยต่อการเรียนรู้ผญา เช่น

...เริ่มสนใจผญา ตั้งแต่เด็กเพราะว่า ให้เกิดความไพเราะแก่ผู้ฟัง โดยได้เรียนรู้ผญา

จากผู้เฒ่า ที่เป็นปราชญ์โดยการจำอีกทอดหนึ่งและการสมัครตัวเป็นศิษย์ของผู้อาวุโส

ลักษณะของครอบครัวในภาคอีสาน มีลักษณะเหมือนครอบครัวไทยในภาคอื่น ๆ

คือ เป็นครอบครัวใหญ่ มีปู่ย่าตายาย พ่อ แม่ ลูกหลาน ชีวิตในครอบครัว หรือ “บ้าน” จึงเป็นชีวิตที่เด็ก ๆ หรือลูกหลานได้เรียนรู้ จากความสัมพันธ์อันอบอุ่นใกล้ชิดของสมาชิกในครอบครัว และเป็นวิธีการเรียนรู้ ทั้ง โดยตรงและโดยอ้อม คือ แบบครูพักลักจำ

นอกจาก ครอบครัวเป็นจุดเริ่มต้นแห่งความสนใจและการเรียนรู้ผญาแล้ว รูปแบบการดำเนินชีวิตสภาพแวดล้อม ก็มีส่วนสำคัญเช่นกัน ดังจะเห็นได้จากในท้องถิ่นที่อาศัยอยู่นั้นมี ผู้อาวุโส ผู้รู้ผู้สนใจผญาให้สอบถาม บุคคลกลุ่มนี้จะทำหน้าที่เสมือนครูที่ให้ความรู้แก่เยาวชนในท้องถิ่น แต่ไม่เป็นทางการ ผู้เรียนก็ใช้วิธีแบบ “ครูพักลักจำ”

ในสมัยก่อน ผู้ชายจะจับผู้หญิงด้วยผญา หรือที่เรียกว่าใช้ผญาเกี่ยวสาว มีการโต้ตอบกันด้วยผญา ถ้าหากฝ่ายใดโต้ตอบไม่ได้ แสดงถึงความไม่ฉลาด ไม่มีปัญญา ดังนั้นหนุ่มสาวในสมัยนั้น ต้องฝึกพูดผญา จากรูปแบบการดำเนินชีวิตดังกล่าวนี้เป็นจุดเริ่มต้นที่ทำให้สนใจ ผญา

นอกจากนี้จักรี ต้นเชื้อ ยังกล่าวว่า ความสนใจและการเรียนรู้ผญานั้น ต้องมีการสืบทอดจากครูที่เป็นผู้เชี่ยวชาญแล้วขอสมัครเป็นลูกศิษย์และ ผู้ให้ข้อมูลทั้ง 10 มีความคิดเห็นที่ตรงกันทั้งหมดว่า ผญายังมีคุณค่าและสามารถรับใช้สังคมได้ทุกยุคทุกสมัย

อาจกล่าวได้ว่า ผญายังมีคุณค่า เพราะผญาได้ให้สาระที่เกี่ยวกับวรรณกรรมอีสานดั้งเดิม ซึ่งคนรุ่นใหม่สมควรได้เรียนรู้ฐานรากของตนเอง บางผญาก็นำมาเป็นข้อคิดกับยุคสมัยนี้ได้

ปัจจุบัน นับว่า ผญา คือปรัชญา ของคนอีสาน ซึ่งปรัชญานี้ รวมถึงชีวิต จิตใจ ธรรมชาติ ภูมิปัญญา เลือดเนื้อของคนอีสาน ผญาเป็นสิ่งที่คนอีสานขาดไม่ได้ ต้องเรียนรู้ และ ให้ความสำคัญเพราะผญาบ่งบอกถึงขนบธรรมเนียมประเพณี บ่งบอกถึงความเป็นอีสาน

จักรี ต้นเชื้อ (สัมภาษณ์, 15 สิงหาคม 2558) กล่าวว่า คนอีสานตั้งแต่เกิดจนตายจะต้องมีผญากำกับไว้ตลอด เป็นคติธรรมตั้งแต่เกิด เช่น “ผู้หญิงตกทราย ผู้ชายตกควา” พอหลังจากนั้น โตขึ้นมาหน่อย ถ้าคือร้อน ไม่เชื่อฟังใคร ผู้ใหญ่ก็สอนว่า “ลูกบ่ฟังความพ่อคุณแม่ ผีแก่เข้าหม้อนสก” ขณะเดียวกันก็มีคำสั่งสอนพ่อแม่ที่ไม่ดูแลลูกว่า “พ่อแม่บ่สอนลูกสอนเต้า ผีเป่าจกกินดับกินไต” เมื่อโตขึ้นอีก ถึงเวลาจะแต่งงาน ก็สอนว่า “เอาลูกไก่มาเลี้ยงฆ่า ปานเอาหามาใส่เสื่อใส่ชาน” หรือ “เอาลูกเขมาเลี้ยงพ่อแม่แม่เต่า ปานเอาข้าวมาใส่เส้าใส่เขีย” หลังจากแต่งงานแล้วส่วนใหญ่ก็อยู่กับสามีหรือภรรยาของตน จะนึกถึงบุญคุณพ่อแม่ก็เมื่อแต่งงานและมีลูก ก็มีคำสั่งสอนว่า “หนูกินม้อนจั่งเห็นคุณแม่ว ลูกแขวนแหวจั่งเห็นคุณพ่อแม่” และสุดท้ายสอนกระทั่งว่า คนเรานี้เกิดมาต้องตายทุกคน เพราะฉะนั้นอย่ากลัวความตาย “ความตายนี้แขวนคอทุกบาดอย่าง มันกะแขวนอ่อนต้อนเสมอด้ามดั่งกัน” ตรงกับพุทธศาสนาที่ว่า “มรณัง นิจจัง” นี้แหละ คือภาพชีวิตที่อยู่ในผญาอีสาน

2. แนวทางการสืบทอดผญาอีสาน

จากการสังเคราะห์ข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลหลักและการประชุมกลุ่มผู้ทรงคุณวุฒิพบว่า การสืบทอดผญาอีสานมีวิธีการ ดังต่อไปนี้

2.1 ต้องใช้การศึกษาเป็นเครื่องมือในการสืบทอด โดยสถาบันการศึกษาที่จัดการศึกษาทุกระดับ ตั้งแต่ระดับประถมศึกษาจนถึงอุดมศึกษา ควรมีบทบาทสำคัญในการเป็นผู้นำในการสืบทอด โดยกำหนดเป็นนโยบายให้ชัดเจนในการจัดทำเป็นหลักสูตร จัดให้มีการเรียนการสอนผญาทุกระดับชั้นและกระทำกันอย่างจริงจัง ผู้เกี่ยวข้อง โดยเฉพาะครูผู้สอนและผู้บริหาร

สถานศึกษา ควรเอาใจใส่เพราะแนวการสืบทอดที่ดีที่สุดก็คือ การจัดทำเป็นหลักสูตรให้นักเรียนได้เรียนรู้ได้ศึกษา เป็นการนำผญา เข้าสู่วิถีชีวิตที่แท้จริง ดังที่จักรี ดันเชื้อให้ความว่า

...การสืบทอดผญาที่จะให้สำเร็จผล ควรจัดทำเป็นหลักสูตร ให้มีการเรียนการสอนในโรงเรียนอย่างจริงจัง ซึ่งอาจทำได้ โดยการเชิญวิทยากรที่มีความรู้เชี่ยวชาญ เกี่ยวกับผญามาบรรยายหรือให้ความรู้กับนักเรียน ซึ่งโรงเรียนควรได้สำรวจและจัดทำข้อมูลเกี่ยวกับวิทยากรผู้รู้ในท้องถิ่น เพื่อนำมาใช้จัดการเรียนการสอนได้...

ในการจัดทำหลักสูตร ควรให้มีการทำประชาสัมพันธ์ โดยผู้ที่มีความรู้ความเชี่ยวชาญด้านผญาและด้านการจัดทำหลักสูตร เพื่อการตรวจสอบความถูกต้อง ก่อนนำไปใช้จริง นอกจากนั้น การจัดทำเป็นหลักสูตร ต้องจัดให้มีการเรียนการสอนกันอย่างจริงจังแล้วภายในสถานศึกษา ควรมีการจัดนิทรรศการ การจัดเป็นศูนย์การเรียนรู้ เพื่อทำเป็นแหล่งเรียนรู้ การจัดตั้งชมรมผญา การจัดกิจกรรมการแข่งขันผญา ทั้งการเรียน การพูด หรือการแสดงบทบาทของผญา

การสร้างความสำเร็จที่จะทำให้นักเรียนจดจำและซาบซึ้ง ก็คือ การจัดกิจกรรมวันวัฒนธรรมพื้นเมืองในสถานศึกษา โดยอาจจะมีการรวมกลุ่ม จากหลาย ๆ หมู่บ้าน รวมกลุ่มสถาบันการศึกษาเพื่อร่วมแสดง ร่วมแข่งขัน และร่วมแลกเปลี่ยนความรู้ ความคิดเห็นซึ่งกันและกัน เป็นการสร้างเครือข่าย และสร้างจิตสำนึกร่วมในวัฒนธรรมประเพณี และภูมิปัญญาของท้องถิ่น ดังนั้น สถาบันการศึกษาทุกสถาบันควรตระหนักในคุณค่า และกระตุ้นให้ผู้เรียนรู้คุณค่าของผญาให้ได้ ดังที่ สายนิท แสนอุบล (ม.ป.ป.) ได้กล่าวไว้ว่า “การที่ผญาจะดำรงอยู่ได้นั้นต้องมีการฝึกให้เยาวชนมีกิจกรรมในการอ่านหรือได้ยืมคำผญาว่า มีความสำคัญอย่างไรตอนแรกอาจจะยากแต่ถ้าอ่านบ่อย ๆ ก็จะเข้าใจได้”

การให้ความสำคัญเรื่องศิลปวัฒนธรรม และภูมิปัญญาท้องถิ่นต้องอนุรักษ์ หวงแหน และดูแลขนบประเพณีพื้นบ้านของตน ควรเป็นหน้าที่เกี่ยวกับวัฒนธรรมทุกคน ต้องช่วยกันศึกษา ค้นคว้าสำรวจข้อมูลจากแหล่งต่าง ๆ เช่น โบราณ สือต่าง ๆ แล้วนำมาปริวรรตเป็นตัวอักษรในปัจจุบัน เพื่อสะดวกในการศึกษา และทำความเข้าใจ ต่อจากนั้นก็ช่วยกันเผยแพร่ โดยใช้สื่อที่น่าสนใจ

การที่จะอนุรักษ์ผญาให้ดำรงอยู่เป็นมรดกของท้องถิ่นนั้นอดิศร เพียงเกษ (2543) ได้ให้...แนวทางในการสืบทอดผญา ไว้ว่ามี 4 แนวทางด้วยกัน คือ 1. ต้องช่วยกันสำรวจผญาค้นจากโบราณ อินเทอร์เน็ต แล้วนำมา ปริวรรต 2. ให้ศึกษาให้รู้จริง ส่วนใหญ่เรียก “ผญา” ผิดเป็น “พญา” 3. พัฒนา และ 4. ช่วยกันเผยแพร่...หน่วยงานที่มีส่วนรับผิดชอบ เช่น สภาวัฒนธรรมจังหวัด ควรฝึกฝนวิทยากรที่จะไปถ่ายทอดให้มีเทคนิคเร้าความสนใจ เป็นกันเองกับเด็ก ไม่เคร่งครัดเกินไป พอเด็ก ๆ สนุกแล้วค่อยแทรกผญาเข้าไป

2.2 จัดทำเป็นศูนย์การเรียนรู้ชุมชน เพื่อให้เยาวชนและผู้สนใจได้ศึกษาเรียนรู้โดยที่ศูนย์การเรียนรู้ แหล่งนี้อาจทำได้ ดังนี้

2.2.1 จัดทำเป็นศูนย์ข้อมูลโดยมีการสำรวจสรรหาบุคลากรในท้องถิ่นที่มีความรู้ ความเข้าใจ หรือจดจำผลมาได้ มาประชุมแลกเปลี่ยนความรู้กัน แล้วสร้างเครือข่ายในชุมชนและชุมชนอื่น ๆ ให้เพิ่มขึ้นเรื่อย ๆ

2.2.2 จัดกิจกรรมต่าง ๆ เพื่อฟื้นฟูเผยแพร่ผลงาให้ครอบครัว และคนในชุมชนตระหนักถึงความสำคัญและคุณค่าของผลงาโดยใช้ผลงา ส่งสอนลูกหลาน เยาวชนในชุมชนตามโอกาสอันเหมาะสมเพื่อให้ลูกหลานและเยาวชนได้รู้จัก ค้นเคยกับผลงามากขึ้น จนในที่สุดมีการใช้ผลงาในชีวิตประจำวัน เหมือนบรรพบุรุษอีสานในอดีต

2.2.3 จัดฝึกอบรมวิทยากร เพื่อให้ความรู้แก่เยาวชนเพราะวิทยากรในเรื่องเหล่านี้ต้องมีความสามารถ และเทคนิคเฉพาะเพื่อเร้าความสนใจเด็ก เมื่อเด็กสนใจหรือสนุกสนานแล้วจึงแทรกผลงาหรือสิ่งที่ต้องการสอน เด็กก็จะซึมซับ และไม่เกิดความเบื่อหน่าย

2.2.4 การจัดทำสื่อการเรียนรู้ เพื่อให้ผู้ที่สนใจศึกษาด้วยตนเองได้ เช่น เว็บไซต์ ผลงา มัลติมีเดีย ซีดี วีซีดี สไลด์ เอกสาร เป็นต้น

2.3 จัดให้มีการอบรมอธิบายรูปแบบของผลงาอีสานให้ชัดเจนว่า มีลักษณะอย่างไร เช่น มีเสียงคล่องจอง มีรูปแบบ มีฉันทลักษณ์ อาจจะเป็น โคลง หรือกาพย์ เพราะเวลาเรียนจะต้องเรียนรู้ในรูปแบบนั้น จึงอ่านได้สะดวก ไม่ใช่เรียนต่อกันไปเรื่อย ๆ การเขียนในลักษณะนี้เป็น การเขียนในใบลาน ถ้าเขียนในปัจจุบันต้องแบ่งวรรคตอนให้เป็นบท มีบทเอก โท ถ้าเขียนผิเสียงวรรณยุกต์ก็จะผิดจังหวะ ก็แสดงว่า ผลงานั้นอาจจะขาดเว้นวรรค ขาดความไพเราะ ควรปรับใหม่ เพราะเดิมผลงานั้นเป็นมุขปาฐะจำกันมา แต่ต่อมานำมาเขียนเป็นลายลักษณ์อักษร เมื่อมีรูปแบบแล้วบท ผลงาก็จะสมบูรณ์ขึ้นและอีกประการหนึ่ง คือ การเขียนอักษรวิธี ภาษาอีสาน มีวิธีการที่มีลักษณะเฉพาะ ก็ควรระบุให้ชัดเจนว่า ต้องเขียนอย่างไร เพราะการที่จะสืบทอดผลงานั้นอย่างน้อยที่สุด ผู้เรียนหรือผู้รับนั้นควรต้องรู้ภาษาถิ่น ออกเสียงให้ได้ก่อน แต่ถ้าหากสนใจเรียนอักษรโบราณ เพื่อความลึกซึ้งในด้านภาษาก็คงศึกษาอย่างจริงจังอีกทอดหนึ่ง

จะเห็นได้ว่า คุณค่าของผลงาอีสานไม่เพียงแต่ส่งผลต่อการพัฒนาทางกายภาพเท่านั้น แต่ที่สำคัญยังส่งผลต่อการให้สติและปัญญาแก่คนในสังคมอีสานเป็นอันมาก และชี้นำสู่ทิศทางการพัฒนาจิตใจ อันถือว่าเป็นพัฒนาสูงสุดของมนุษยชาติ และการที่จะใช้การศึกษาในการสืบทอดคุณค่าของผลงาอีสาน เพื่อใช้เป็นกลไกในการพัฒนาอย่างต่อเนื่อง สอดคล้องกับความต้องการของผู้เรียนและสังคม เหมาะสมกับยุคสมัย จำเป็นต้องใช้กระบวนการเรียนรู้ผ่านระบบการจัดการศึกษาทั้ง 3 ระบบ ดังต่อไปนี้

1. การศึกษาในระบบ เป็นการจัดการศึกษาที่กำหนดจุดมุ่งหมาย วิธีการศึกษาหลักสูตร ระยะเวลาของการศึกษา การวัดและประเมินผล ซึ่งเป็นเงื่อนไขของการสำเร็จการศึกษาที่แน่นอน การสืบทอดผลญาอีสานตามระบบการศึกษาดังกล่าว มีวิธีการจัดได้ 2 ลักษณะ ดังต่อไปนี้

1.1 จัดทำเป็นหลักสูตรผลญาอีสาน จัดให้มีการเรียนการสอนอย่างจริงจัง และสามารถทำได้ทุกระดับการศึกษา ตามระดับความยากง่ายของผลญา โดยอาจใช้กระบวนการเรียนรู้ตามขั้นตอน ดังนี้

1.1.1 ขั้นรับรู้ว่า ผลญาคืออะไร ในขั้นนี้เป็นการให้ความรู้เกี่ยวกับผลญาโดยทั่วไป เช่น ผลญาคืออะไร มีความเป็นมาอย่างไร ใช้ในโอกาสใด เป็นต้น

1.1.2 ขั้นศึกษารูปแบบของผลญา ในขั้นนี้ให้ผู้เรียนศึกษาเกี่ยวกับลักษณะทางนัยลักษณะของผลญาว่า มีกี่รูปแบบ อะไรบ้าง แตกต่างจากคำประพันธ์อื่น ๆ อย่างไร มีความไพเราะลึกซึ้งและมีลักษณะพิเศษเฉพาะตัวอย่างไร เป็นต้น

1.1.3 ขั้นคิดวิเคราะห์ การอธิบายความหมาย และการตีความผลญา ในขั้นนี้มีความสำคัญมาก บุคคลโดยทั่วไป หากไม่มีความสนใจและศึกษารูปแบบของผลญาอย่างจริงจัง และไม่เข้าใจวัฒนธรรมอีสาน ก็ยากแก่การทำความเข้าใจผลญา ดังนั้น ผู้ที่จะทำหน้าที่ให้ความรู้ต้องเตรียมการสอนและศึกษาผลญาให้เข้าใจอย่างถ่องแท้เสียก่อน ซึ่งอาจจะทำได้โดยการสอบถามผู้รู้ในท้องถิ่น หรืออาจใช้วิทยากรท้องถิ่นเป็นผู้ให้ความรู้ก็ได้

ในขั้นนี้ ผู้สอนอาจมอบหมายให้ผู้เรียนไปรวบรวมผลญา และสอบถามความหมายของผลญาจากชุมชนที่อาศัยอยู่ แล้วนำเสนอผลการศึกษาโดยใช้รูปแบบต่าง ๆ ที่สนใจ รูปแบบการสอนเช่นนี้ นอกจากจะทำให้ผู้เรียนเกิดความสนใจ สนุกสนานในการศึกษาด้วยตนเอง เกิดความภาคภูมิใจในภูมิปัญญาท้องถิ่นแล้ว ยังทำให้ผู้เรียนกับครอบครัว คนเฒ่าคนแก่ในชุมชนเกิดความผูกพันกันอีกด้วย

1.1.4 ขั้นสังเคราะห์ ในขั้นนี้เป็นการนำผลที่ได้จากขั้นตอนที่ 3 มาจัดหมวดหมู่ โดยอาจจะใช้เกณฑ์ที่เกี่ยวข้องกับธรรมชาติ หรือวิถีชีวิตของคนอีสาน เช่น หมวดที่ว่าด้วยการทำมาหากิน หมวดที่ว่าด้วยการทำบุญ หรือ หมวดที่ว่าด้วยการศึกษา เป็นต้น

ในขั้นนี้ ผู้สอนควรฝึกให้ผู้เรียนมองภาพวิถีชีวิตคนอีสานจากผลญาที่สังเคราะห์แล้วว่า ผลญาสะท้อนภาพวิถีชีวิตคนอีสานอย่างไร ผลญามีคุณค่าต่อบุคคลและสังคมอีสานอย่างไร ทำไมต้องเรียนรู้ผลญา จะนำประโยชน์ไปใช้อย่างไร ในขั้นนี้ ผู้เรียนจะเห็นคุณค่าของผลญา และตระหนักในคุณค่าของทุนทางวัฒนธรรมอื่น ๆ ที่ท้องถิ่นเขามีอยู่ ก่อให้เกิดแนวคิดในการพัฒนาต่อไปได้

1.1.5 ขั้นฝึกเรียบเรียงและนำเสนอ ในขั้นนี้ผู้สอนให้ผู้เรียนได้ฝึกเขียนผลญา

การฝึกเขียนผลยาอาจทำได้โดยการนำเอาความคิดเดิมมาเรียบเรียงใหม่ หรืออาจใช้ความคิดใหม่ เรียบเรียงใหม่ทั้งหมด เพื่อให้สอดคล้องกับยุคสมัย เมื่อผู้เรียนเรียบเรียงได้ สถานศึกษาอาจจัดให้มีการประชาสัมพันธ์ จัดประกวดผลยา ในรูปแบบต่าง ๆ เช่น การพูดผลยา บทบาท สมมติ นิทรรศการ เป็นต้น หรืออาจจัดในรูปแบบที่เป็นทางการมากขึ้น เช่น การอภิปราย การวิพากษ์วิจารณ์โดยภูมิปัญญาท้องถิ่น การสัมมนาทางวิชาการ เป็นต้น เมื่อผลยาได้รับการตรวจสอบแล้วก็สามารถนำเสนอเผยแพร่ทางสื่อต่าง ๆ ได้

1.2 จัดให้มีการเรียนรู้ผลยาโดยการแทรกผลยาในกลุ่มสาระการเรียนรู้ต่าง ๆ เพราะ รูปแบบและคำสอนข้อคิดที่แฝงในผลยาครอบคลุมสาระการเรียนรู้ของหลักสูตรทุกระดับอยู่แล้ว เช่น กลุ่มสาระภาษาไทย สามารถนำผลยาเป็นสื่อการสอนเกี่ยวกับรูปแบบคำประพันธ์ วรรณศิลป์ ของภาษา การตีความ กลุ่มสาระสังคมศึกษาใช้ผลยาเป็นสื่อการสอนด้านวัฒนธรรม คุณธรรม จริยธรรม และการอยู่ร่วมกับบุคคลอื่น กลุ่มสาระวิทยาศาสตร์ สามารถใช้ผลยาเป็น สื่อการสอน เรื่องสิ่งแวดล้อม การอนุรักษ์ธรรมชาติ เพราะในผลยาบางบทกล่าวถึงสัตว์ พืช และทรัพยากรที่อยู่ในวิถีชีวิตของคนอีสาน กิจกรรมพัฒนาผู้เรียน สามารถใช้ผลยาพัฒนาผู้เรียนให้มีวินัย รักการทำงาน ขยันหมั่นเพียร เป็นต้น

2. การศึกษานอกระบบ เป็นการศึกษาที่มีความยืดหยุ่นในการกำหนดจุดมุ่งหมาย รูปแบบ วิธีการจัดการศึกษา ระยะเวลาของการศึกษา การวัดและประเมินผล ซึ่งเป็นเงื่อนไขสำคัญของการสำเร็จการศึกษา โดยเนื้อหาและหลักสูตรจะต้องมีความเหมาะสมสอดคล้องกับสภาพ ปัญหาและความต้องการของบุคคลแต่ละกลุ่ม การสืบทอดผลยาตามระบบการจัดการศึกษาดังกล่าวสามารถทำได้หลายลักษณะ ดังต่อไปนี้

2.1 การจัดการเรียนการสอนหลักสูตรระยะสั้นทางด้านวิชาชีพ สามารถนำผลยาที่เกี่ยวข้องเป็นสื่อกระตุ้นให้ผู้เรียนเกิดความสนุกสนาน เกิดความตระหนักและรักท้องถิ่น เป็นต้น

2.2 การจัดการเรียนการสอนวิชาสามัญ สามารถนำผลยามาสอนแทรกเช่นเดียวกับการจัดการศึกษาในระบบ เป็นต้น

2.3 การจัดเป็นแหล่งการเรียนรู้ชุมชนในรูปแบบต่าง ๆ เช่น นิทรรศการ ภูมิปัญญาท้องถิ่น ของดีท้องถิ่น ประวัตินิทานภูมิปัญญาท้องถิ่นที่ทำหน้าที่สืบทอดผลยาอีสาน เป็นต้น

3. การศึกษาตามอัธยาศัย เป็นการศึกษาที่ให้ผู้เรียนได้เรียนรู้ด้วยตนเองตามความสนใจ ศักยภาพ ความพร้อม สภาพแวดล้อม สื่อ หรือแหล่งความรู้อื่น ๆ การสืบทอดผลยาตามระบบการศึกษาดังกล่าวสามารถทำได้หลายรูปแบบ เช่น ในชีวิตประจำวันมีการสอดแทรกผลยา ยกตัวอย่าง สถาบันครอบครัว พ่อแม่สอนลูก ปู่ย่าตายายสอนหลาน พี่สอนน้อง สถาบันศาสนา พระสงฆ์สอนฆราวาส ชุมชน ผู้เฒ่าผู้แก่สอนผู้น้อย ผู้นำท้องถิ่นสอนชาวบ้าน และรูปแบบ

การใช้พจนานุกรมที่ทันสมัย เช่น วิทยุ โทรทัศน์ วีซีดี อินเทอร์เน็ต ตำรา หนังสือพิมพ์ท้องถิ่น สื่อบุคคล หมอลำ ผู้นำในการประกอบพิธีกรรม เช่นการนำพญามาใช้ในการเรียนการสอนวิชาภาษาอังกฤษการใช้กริยา 3 ช่องดังนี้

พญา กริยา 3 ช่อง

กริยา 3 ช่อง เขามาท่องนำกัน มันแบ่งได้ 2 อย่าง สิ่งต่าง ธรรมดา กับ พิเศษ ว่านั่น คำกริยานี้แบ่งได้ 2 ธรรมดาจำต้อง แบ่งย่อยออกเป็น 6

1. ลงท้ายด้วย e เดิม d เข้าไป โลด
2. โดฮ้ายลงท้าย y เบิ่งคัก ๆ มีสระหน้า y ให้เติม ed คั้นบมีขี้เดียว y บมีก

ผลักลงแหวกะได้ ied นั้นใส่แทน

3. แมนฮ้ายพยัญชนะท้าย 2 โด เห็นแล้วโอให้ได้ที เดิม ed เข้าต่อท้าย

4. นี้ลวดลายแท้ เสียงมีแค่พยางค์เดียว ให้เหลียวเบิ่งสระ ว่ามีหลายหรือน้อย คอยเห็นแล้วสระกับ โดสะกดอย่างละ 1 เพิ่ม โดสะกดหม่มันลงบต้องจึง

ed พร้อมใส่ นำ จำไว้ข้อยกเว้น 3 โดสะกดบหลาย w, x, y เห็นแล้วเติม ed โลด

5. นี้ โดง่ายฮ้าย เป็นสไตล์คือแบบ 4 เบิ่งสระดี ๆ คั้นมี 2 โดเฮียงซ้อน

แน่นอนให้ใส่ ed

6. สุด ท้ายข้อนี้ มีให้เห็นเป็นแตกต่าง คำกริยาตั้งแต่ 2 พยางค์ เสียงหน้าหลังที่เพี้ยน เป็นข้อพิจารณา คั้นเน้นเสียงพยางค์หน้า จับมาเติม ed ใส่ เน้นพยางค์หลังจื่อไว้ ใส่ โดสะกด เพิ่มจ้อยเติม เสริมข้อนี้พยางค์ท้าย โดสะกดกับสระบหลาย กำหนดอย่างละ 1 เดิม ed ถึกแล้ว สิทิ้ง แม่นแท้แน่นอนตอนนี้เว้าครบแล้ว 6 แบบธรรมดา มีกริยารูปแปรผันนั้นคือ แบบพิเศษ เป็นเหตุให้ไทเฮาต้องจื่อ เพราะบคือที่ไว้แต่ละช่องต่างกัน นอกจากนั้นอันได้กล่าวมาแล้ว จัดแนวได้กะบเข้าท่า จักเป็นแบบพิเศษหรือว่าแบบธรรมดา กริยาเหล่านั้นเติม ed โลดอย่าคิด หลาย...ท่านเอย

จากการศึกษาพจนานุกรมดังกล่าวการสืบทอดของพญานั้นควรนำมาใช้อย่างมีการปรับให้ สอดคล้องกับการเรียนการสอนในท้องถิ่นและผู้ที่มีความรู้เรื่องพญาควรรหาโอกาสให้พญา ได้ใช้ในเหตุการณ์หรือโอกาสต่าง ๆ ก็จะทำให้มีแนวทางในการสืบทอดได้ต่อไป

บทที่ 5

สรุป อภิปรายผล และข้อเสนอแนะ

จากการศึกษาวิจัยเรื่อง ทัศนคติ: ทูทางสังคมและวัฒนธรรม จังหวัดสกลนคร ประสงค์เพื่อศึกษารวบรวมและจัดหมวดหมู่ทัศนคติในจังหวัดสกลนคร วิเคราะห์พฤติกรรม และภูมิปัญญาที่ปรากฏในทัศนคติ ในฐานะที่เป็นมรดกทางสังคมและวัฒนธรรม จังหวัดสกลนคร เพื่อศึกษาสถานภาพ บทบาทและแนวทางการดำรงอยู่ของทัศนคติในจังหวัดสกลนคร โดยมีขอบเขตของการศึกษาวิจัยในด้านพื้นที่และเนื้อหาเป็นการศึกษาจากพื้นที่ 5 อำเภอ ในจังหวัดสกลนคร ได้แก่ อำเภอเมือง อำเภอพังโคน อำเภออากาศอำนวย อำเภอนวนนิวาส และอำเภอสว่างแดนดิน ด้านกลุ่มตัวอย่างผู้ศึกษาคัดเลือกกลุ่มตัวอย่างแบบเจาะจง (Purposive sampling) โดยมีผู้ทรงคุณวุฒิรวมทั้งสิ้นจำนวน 10 ท่าน วิธีดำเนินการศึกษาค้นคว้าเป็นการศึกษา ข้อมูลในเชิงคดีชนวิทยา เป็นการศึกษาซึ่งได้เอกสารซึ่งได้จากการสัมภาษณ์ในเชิงลึก และจากการเก็บข้อมูลภาคสนามแล้วจึงรวบรวมข้อมูลวิเคราะห์และตีความ เพื่อเรียบเรียงผล และนำเสนอผลการศึกษาแบบเชิงพรรณนาวิเคราะห์ (Descriptive analysis)

สรุปผลการศึกษา

จากการวิเคราะห์ทัศนคติ: ทูทางสังคมและวัฒนธรรมจังหวัดสกลนคร สรุปผลได้ ดังนี้

1. ทัศนคติมีประวัติความเป็นมาจากรื่องเล่าที่ยังไม่มีหลักฐานยืนยันที่ชัดเจน มีเพียงข้อสันนิษฐานว่ามา การใช้ภูมามีมาจากคนอีสานที่มีเชื้อสายลาวเวียงจันทร์ ซึ่งมีความเฉลียวฉลาดและช่างสังเกตได้นำเรื่องราวต่าง ๆ ที่พบเห็นมาร้อยเรียงเป็นคำพูด ที่ให้ข้อคิดอันเป็นคติเตือนใจ สอนใจบุคคลในลักษณะต่าง ๆ เช่น การประพฤติตน การครองเรือน การแต่งงาน การคบคน การทำงาน เป็นต้น
2. ทัศนคติมีหน้าที่เป็นเครื่องมือขัดเกลาทางสังคมและปลูกฝังคุณธรรมและจริยธรรมให้อนุชนรุ่นหลัง และเป็นเครื่องมือควบคุมสังคม หล่อหลอมความประพฤติที่พึงประสงค์ ให้สมาชิก สามารถคิด พูด และดำรงตนได้อย่างเหมาะสม ถูกต้องและสอดคล้องตามบทบาทบัญญัติของสังคม
3. ทัศนคติสามารถแบ่งออกได้เป็นสองประเภทคือ การจำแนกตามรูปแบบ และการจำแนกตามเนื้อหา

3.1 จำแนกตามรูปแบบ เป็นการพิจารณารูปแบบการร้อยเรียง พบว่า ผนญาในรูปแบบนี้มีสอง ลักษณะคือ ผนญาประเภทร้อยแก้ว และผนญาประเภทร้อยกรอง

3.2 จำแนกตามเนื้อหาของผนญาภายิตแบ่งได้เป็น 10 หมวด ได้แก่ หมวดอาหารการกิน เรื่องความสุขความทุกข์ หมวดให้คุณค่าแก่ผู้รู้จักตน เรื่องลักษณะหรือคุณสมบัติของคน เรื่องการงานอาชีพ เรื่องความมีเหตุผล เรื่องบุญบาปกรรมและกรรม เรื่องหลักการคบค้าสมาคม เรื่องคุณธรรมศีลธรรม และเรื่องการศึกษาเล่าเรียนการมีปัญญาความรู้

4. ผนญาภายิตถือเป็นทุนทางสังคมและวัฒนธรรม ใน 3 ด้าน ต่อไปนี้

4.1 อิทธิพลความเชื่อตามหลักพุทธธรรม

4.2 ผนญาภายิตสะท้อนให้เห็นถึงภูมิปัญญาของปราชญ์ชาวอีสาน ในด้านดังต่อไปนี้

1. ภูมิปัญญาด้านภาษา ได้แก่ การใช้ภาษาล้อจองสัมผัส การเรียบเรียงภาษาอย่างมีศิลปะ และการใช้ภาษาด้วยการสร้างสรรค์คำและเสียง
2. ภูมิปัญญาที่เกี่ยวข้องกับธรรมชาติ ได้แก่ ภูมิปัญญาเกี่ยวกับการสังเกตธรรมชาติ ภูมิปัญญาในการดำรงชีวิตร่วมกับธรรมชาติ ภูมิปัญญาในการนำธรรมชาติมาหล่อหลอมให้มีความอดทนและการใช้ภูมิปัญญาในการดำเนินชีวิตร่วมกับธรรมชาติ
3. ภูมิปัญญาเกี่ยวกับการศึกษา ส่งเสริมให้ลูกหลานเห็นความสำคัญของการศึกษา
4. ภูมิปัญญาเกี่ยวกับการเมืองการปกครอง ที่ใช้ในการปกครองบ้านเมือง

4.3 ผนญาที่สะท้อนประเพณีแล้ววัฒนธรรม ได้แก่ 1. ประเพณีในฮีต 12 คอง 14

2. ประเพณีการอ่านหนังสือผูก

5. ผนญาภายิตมีบทบาทและการดำรงอยู่ ดังต่อไปนี้

5.1 บทบาทของผนญาภายิตที่มีต่อวิถีชีวิตชาวอีสาน ผนญาที่มีความเกี่ยวข้องกับวิถีชีวิตของชาวอีสานอยู่มากเพราะช่วยในการสื่อสารการขัดเกลาความประพฤติให้เป็นคนดีของสังคม ปลุกฝังให้ประพฤติดีเป็นคนดี สามารถดำรงอยู่ได้ด้วยชีวิตปกติสุข

5.2 บทบาทของผนญาภายิต มีบทบาทได้แก่ สร้างความบันเทิงและเพลิดเพลินใจ ให้การศึกษาและเผยแพร่ความรู้ ใ้ทำให้เกิดความคิด แนะนำสั่งสอนและควบคุมสังคม ใช้เป็นสื่อช่วยความสัมพันธ์เชื่อมระหว่างบุคคล บันทึกเหตุการณ์และสะท้อนภาพสังคม เป็นเครื่องยึดเหนี่ยวจิตใจและสร้างเสริมกำลังใจ

5.3 การดำรงอยู่ของผนญาภายิตมีลักษณะดังต่อไปนี้ คือ 1. พระภิกษุกับการดำรงอยู่ของผนญา โดยการเผยแพร่ ส่งเสริมจารีต ประเพณี และวัฒนธรรมขนบธรรมเนียม 2. กลุ่มแม่บ้านกับการดำรงอยู่ของผนญา ถ่ายทอดโดยการสอนลูกหลานด้วยความปรารถนาดี 3. นักจัดรายการวิทยุกับการดำรงอยู่ของผนญา นักวิทยุเป็นสื่อมวลชนเป็นผู้นำสื่อความหมายให้ผู้ฟังได้รับฟังเพื่อศิลปะ

ในการพูด การโน้มน้ำใจให้คล้อยตาม 4. เจ้าพิธีกรรม(เจ้า) หมอสูตรขวัญเป็นสื่อบุคคล หมอสูตรขวัญมักเป็นผู้เฒ่าผู้แก่ ผู้เป็นเจ้าพิธีกรรมดังนั้นจึงถ่ายทอดพยากรณ์สู่คนรุ่นหลังเพื่อเป็นคำสอนให้คนรุ่นหลัง 5. นักการเมืองและพิธีกร

5.4 แนวทางการอนุรักษ์สืบสาน ได้แก่ 1. การศึกษาในระบบ 2. การศึกษานอกระบบ 3. การศึกษาตามอัธยาศัย

อภิปรายผล

จากการวิเคราะห์ พยากรณ์: ทูตทางสังคมและวัฒนธรรม จังหวัดสกลนครนั้นพบว่าพยากรณ์มีรูปแบบที่หลากหลาย เรียบง่าย ไม่ยุ่งยากและซับซ้อนจนเกินไปมีลักษณะคำประพันธ์นั้นปรับรูปแบบไปตามบริบทของเนื้อหาและประเภทของพยา ประกอบด้วย ถ้อยคำที่คำที่ไพเราะสละสลวยแต่ไม่เคร่งครัดในการใช้ฉันทลักษณ์เท่าที่ควร ส่วนวนที่ใช้เป็นภาษาถิ่นอีสานที่มีเชื้อสายลาว ทำให้ลักษณะของคำศัพท์ที่ใช้ในพยากรณ์สกลนครมีความไม่แตกต่างจากสำนวนอีสานอื่น ๆ กันมากนัก จังหวัดสกลนคร เป็นจังหวัดที่มีความหลากหลายทางกลุ่มชาติพันธุ์ และแต่ละกลุ่มชาติพันธุ์เหล่านั้นก็มีการใช้พยาที่มีแนวคิดร่วมกัน ความแตกต่างกันมีเพียงคำศัพท์และสำเนียงเท่านั้น ส่วนหมวดหมู่ของเนื้อหาและการสะท้อนของโลกทัศน์ของชาวอีสานมีความคล้ายคลึงกันคือ มุ่งสอนอาจะเป็นเพราะชาวสกลนคร มีการดำรงชีวิตตามฮีต 12 คอง 14 ให้เป็นคนดีมีศีลธรรม การใช้พยากรณ์สมาชิกของชุมชนชาวสกลนครก็เช่นเดียวกัน ผู้ที่มีความสามารถที่โดดเด่นในการเล่นคำพยา ก็เป็นผู้ที่สืบเชื้อสายมาจากอีสานที่มีเชื้อสายลาวจากเมืองอุบลราชธานีจึงทำให้พยาที่เกิดขึ้นของสกลนครไม่แตกต่างจากพยาอุบลราชธานีมากนัก

พยากรณ์เป็นสิ่งที่ปราชญ์เท่านั้นที่จะมีความสามารถในการสร้างสรรค์งานขึ้น การที่เนื้อหาของพยากรณ์เกิดขึ้นเนื่องจากอิทธิพลของพุทธศาสนาเป็นสำคัญนั้นอาจจะเป็นเพราะว่าข้อคิดของพยากรณ์นั้น ส่วนใหญ่ให้ข้อคิดในเรื่องการประพฤติปฏิบัติตามหลักธรรมของศาสนา โดยให้ทำความดีละเว้นความชั่ว ให้เข้าใจสังขารของชีวิต รู้จักทดแทนบุญคุณ ให้เข้าใจเรื่องกฎแห่งกรรม ให้มีความขยันและอดทนรู้จักที่จะพึ่งตนเองตามหลัก “อดตาหิ อดตโนนาโถ”

เมื่อเผชิญกับปัญหาหลายเรื่องที่สับสนวุ่นวายว่าจะรู้จักมีสติแก้ไขปัญหา ส่วนสำคัญคือรู้จักรักษาและควบคุมความประพฤติของตนเองก็จะนับได้ว่ามีความเข้าใจในแก่นแท้ ของพุทธธรรมอย่างยิ่ง ซึ่งสอดคล้องกับผลการวิจัยของประคอง กองทุ่งมน (2544) ว่าด้วยเรื่องภาพสะท้อนของสังคมชาวผู้ไทยในด้านความเชื่อเกี่ยวกับพุทธศาสนา เรื่องเวียนว่ายตายเกิด ความเชื่อในเรื่องกรรม นรกสวรรค์ คนทำดีย่อมได้ดี

การที่บุคคลมีการเรียนรู้ผลภวภาษิตทำให้รู้และเข้าใจในเรื่องของภูมิปัญญาที่แทรกอยู่ในผลภวภาษิต ภูมิปัญญาที่สะท้อนให้เห็นก็เป็นภูมิปัญญาที่ปลูกฝังการทำความดีเหมือนหลักพุทธธรรมเช่นกัน ภูมิปัญญาที่เป็นอัตลักษณ์เฉพาะตัวคือ ภูมิปัญญาในด้านการใช้ภาษา เป็นการเล่นคำ เล่นเสียง คำคล้องจอง เป็นร่ายไม่เคร่งครัดฉันทลักษณ์ เพราะการใช้คำผวนั้นบริบทและสถานการณ์สำคัญอย่างยิ่ง ส่วนภูมิปัญญาที่ปรากฏจะเป็นผลภวที่กล่าวถึง วัตรปฏิบัติที่เหมาะสมในด้านต่าง ๆ เพื่อให้มีแนวทาง ในการดำเนินชีวิตอย่างเหมาะสมและสอดคล้องกับสถานการณ์ต่าง ๆ ข้อมูลในการพูดผวนั้นมักผูกผวนั้นขึ้นจากการนำเอาสิ่งที่อยู่ใกล้ตัวมาเป็นปมเพื่ออธิบายเปรียบเทียบสิ่งต่าง ๆ เพื่อให้เข้าใจที่ง่ายขึ้น

นอกจากนี้ประเพณีที่ปรากฏในผลภวภาษิตเป็นการแสดงให้เห็นความสัมพันธ์ร่วมกันของคนในสังคมโดยเฉพาะการยึดจารีตฮีตสิบสองคองสิบสี่ ซึ่งนับเป็นประเพณีที่ดีงาม ของท้องถิ่นที่สำคัญ ชาวอีสานทั่วไปหรือชาวสกลนครต่างมีความเชื่อถือในพิธีกรรมอย่างยิ่ง การมีหมอลำฮูลู ขวัญและการมีจำเป็นสื่อกลางในการเชื่อมโยงความเชื่อกับผีसाงเทวดาทั้งหลาย ยังปรากฏอยู่ให้เห็นอย่างสม่ำเสมอสกลนครมีผลภวภาษิตเป็นทุนทางสังคมและวัฒนธรรม เนื่องจากประชากรดำรงตนอยู่ตามแนวปฏิบัติของพุทธศาสนาจึงทำให้ไม่ยากที่จะมีแนวคิดและการปฏิบัติตนเป็นทุนทางสังคมและวัฒนธรรม

จากการศึกษาบทบาทและการดำรงอยู่ของผลภวภาษิตนั้นทำให้พบว่า บทบาทของการใช้คำผวนในปัจจุบันลดลง เพราะว่าเยาวชนรุ่นหลังจะแสดงให้เห็นว่าเป็นเรื่องล้าสมัยและยุ่งยากในการนำมาใช้ คนรุ่นใหม่ของอีสาน ได้ถูกกระแสของการเปลี่ยนแปลงไปสู่สังคมสมัยใหม่ครอบงำผู้มีบทบาทสำคัญอย่างพระภิกษุก็มีสถานภาพที่เปลี่ยนแปลงไปไม่อยู่ในฐานะที่ประชาชนจะฟังได้ ขณะเดียวกันพระภิกษุ ซึ่งเป็นผู้นำของการพัฒนาสังคมก็ไม่เหมือนเดิม นอกจากนั้นกิจกรรมที่มีส่วนในการจรโลงประเพณี เช่น งานบุญท้องถิ่นต่าง ๆ อันเป็นกิจกรรมระหว่างบ้านและวัดก็ลดบทบาทลง จึงทำให้บทบาทของผลภวภาษิตขึ้นอยู่กับบุคคลที่ใช้ความสามารถเกี่ยวกับการพูดเป็นประการสำคัญ

ผลภวภาษิตที่ดำรงอยู่ในปัจจุบันนี้จะเป็นกลุ่มผลภวที่มีขนาดสั้น สะท้อนแนวคิดที่ตรงไปตรงมาทำให้ง่ายต่อการจดจำและการนำไปใช้ และกลุ่มผลภวที่เน้นถึงการศึกษาและการให้ความสำคัญกับปัญญาและแนวทางของการสืบสานผลภวภาษิตที่จะอนุรักษ์ไว้ได้ยั่งยืนต้องให้เป็นส่วนหนึ่งของระบบการศึกษาจึงจะทำให้ไม่สูญหายไปนั่นเอง

แนวทางในการอนุรักษ์และการสืบทอดผลภวควรมีการนำความรู้เรื่องผลภวไปใช้ในการเรียนการสอน ทั้งในระบบและนอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัย โดยมีการบรรจุ

ลงในหลักสูตร จัดให้มีระบบการจัดเรียนการสอน ส่วนการศึกษาจากระบบนี้ให้จัดกิจกรรมเกี่ยวกับผลฯ จัดแหล่งเรียนรู้ในรูปแบบต่าง ๆ พร้อมมีการจัดแบบอรรถาธิบายด้วยหน่วยงานการปกครองต้องเห็นความสำคัญของผลฯว่าเป็นมรดกและภูมิปัญญาชาวอีสาน

ข้อเสนอแนะผลที่ได้จากการวิจัย

1. ควรนำผลวิทยานิพนธ์ที่ได้ไปเป็นส่วนหนึ่งในการจัดกิจกรรมการเรียนการสอนของแบบเรียนภาษาไทย
2. ควรนำผลการวิจัยนี้ไปเผยแพร่เพื่อเป็นแนวทางในการอนุรักษ์ผลวิทยานิพนธ์
3. ควรให้หน่วยงานที่เกี่ยวข้องกับการอนุรักษ์ภูมิปัญญาท้องถิ่นวางแผนหรือกำหนดนโยบายในการสืบสานผลวิทยานิพนธ์
4. ควรมีวิธีการที่จะเผยแพร่ผลวิทยานิพนธ์ให้มีบทบาทในการอบรมเยาวชน

ข้อเสนอแนะในการทำวิจัยครั้งต่อไป

1. ควรศึกษาแนวทางในการนำแนวคิดการเป็นทุนทางสังคมไปใช้ให้เกิดประโยชน์สูงสุดเป็นรูปธรรม
2. ควรมีการศึกษาแนวทาง ในการสืบทอดผลวิทยานิพนธ์ เพื่อใช้เป็นเครื่องมือในการปลูกฝังภูมิปัญญา
3. ควรศึกษาผลวิทยานิพนธ์ในเขตอื่นเพื่อสืบค้นและเรียนรู้บริบททางสังคมของแต่ละพื้นที่เผยแพร่เพื่อการดำรงอยู่ของผลวิทยานิพนธ์ตลอดไป

บรรณานุกรม

- กมลมาลย์ คำแสน. (2543). *การศึกษาพจนานุกรมอีสานตามแนวทางมานุษยวิทยาวัฒนธรรมเพื่อการสอนวรรณกรรมท้องถิ่น*. วิทยานิพนธ์ศึกษาศาสตร์มหาบัณฑิต, สาขาวิชาการสอนภาษาไทย, บัณฑิตวิทยาลัย, มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- กมลรัตน์ เลาพะนาคิ้วงศ์. (2549). การปฏิรูปหลักสูตรและการเรียนการสอนการศึกษาขั้นพื้นฐาน ใน *ทิศทางและมาตรการการขับเคลื่อนการปฏิรูปการศึกษา* (หน้า 20-22). กรุงเทพฯ: สำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา กระทรวงศึกษาธิการ
- กาวัน ชายกวด. (2558, 16 มีนาคม). สัมภาษณ์.
- กาวัน ชายกวด. (2558, 18 มีนาคม). สัมภาษณ์.
- กาวัน ชายกวด. (2558, 30 มีนาคม). สัมภาษณ์.
- กาวัน ชายกวด. (2559, 23 พฤษภาคม). สัมภาษณ์.
- กาวัน ชายกวด. (2559, 28 เมษายน). สัมภาษณ์.
- คำดี สารผล. (2555). *วัฒนธรรมอีสาน*. ขอนแก่น: พระธรรมขันธ์.
- คำหมาน คนไค. (2539). *เชียงใหม่*. กรุงเทพฯ: ไทยวัฒนาพานิช.
- จ. เขมจิตต์. (2557). *ผญา “ข้อหล่อท่อปัญญา”*. กรุงเทพฯ: นิติธรรมการพิมพ์.
- จรรยา จันทร์ดวง. (2551). *การศึกษาเปรียบเทียบผญาอีสานกับสำนวนไทย*. วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต, สาขาวิชาภาษาไทย, บัณฑิตวิทยาลัย, มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์.
- จักรพงษ์ ปณุกันธุ์. (2555). *การศึกษาภาษาและวัฒนธรรมจาก “คำผญา”: กรณีศึกษา ในเขตอำเภอดอนตาลจังหวัดมุกดาหาร*. วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต, สาขาวิชาภาษาไทย, บัณฑิตวิทยาลัย, มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์.
- จันธิรา สงวนวงศ์. (2554). *วิชาชีวิตและวัฒนธรรมไทย หน่วยที่ 11 ภูมิปัญญาไทย 3000-1301*. เข้าถึงได้จาก <http://mos.e-tech.ac.th/mdec/learning/s1301/unit011.html>
- จารีรัตน์ ปรกแก้ว และคณะ. (2541) *ภูมิปัญญาในวิถีชีวิตท้องถิ่นบุรีรัมย์*. *วารสารราชภัฏบุรีรัมย์ ฉบับปฐมฤกษ์*, 23-41.
- จารุณี วงศ์ละคร. (2555). *แนวคิดเรื่องความสุขในผญาภาคอีสาน*. เชียงใหม่: สาขาวิชาปรัชญาและศาสนา คณะมนุษยศาสตร์.
- จารุบุตร เรื่องสุวรรณ. (2520). *ของดีอีสาน* (พิมพ์ครั้งที่ 4). กรุงเทพฯ: การศาสนา.
- จารุวรรณ ธรรมวัตร. (2526). *คติชาวบ้านอีสาน*. กรุงเทพฯ: การศาสนา.

- จารุวรรณ ธรรมวัตร. (2530). *คติชาวบ้าน (Thai 351)*. มหาสารคาม: ภาควิชาภาษาไทยและ
ภาษาตะวันออก คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ มหาสารคาม.
- จักรี ดันเชื้อ. (2558, 28 เมษายน). สัมภาษณ์.
- จักรี ดันเชื้อ. (2558, 25 พฤษภาคม). สัมภาษณ์.
- จักรี ดันเชื้อ. (2558, 28 พฤษภาคม). สัมภาษณ์.
- จักรี ดันเชื้อ. (2558, 15 สิงหาคม). สัมภาษณ์.
- จักรี ดันเชื้อ. (2559, 25 เมษายน). สัมภาษณ์.
- จักรี เชื้อสวัสดิ์. (2559). *ผญาข้อหลอต่อปัญหา*. นนทบุรี: นิติธรรมการพิมพ์.
- จิรพร ศรีบุญลือ. (2546). *การศึกษา “ผญา” สื่อประเพณี: การสืบทอดและการสะท้อนอัตลักษณ์
ของชุมชนคนอีสาน*. วิทยานิพนธ์วารสารศาสตรมหาบัณฑิต, สาขาวิชาการบริหาร
สื่อสารมวลชน, คณะวารสารศาสตร์และสื่อสารมวลชน, มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- ฉัตรชัย ไชโยธธา. (2549). *วิทยุชุมชน: รายงานการศึกษาข้อมูลพื้นฐานวิทยุชุมชนภาคประชาชน*.
เชียงใหม่: มูลนิธิไฮนริค เบิลล์ สำนักงานภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้.
- ชื่น วิไลไพร. (2546). *รายงานการวิจัย ผญากับชีวิตท้องถิ่นภาคตะวันออกเฉียงเหนือ*.
ปทุมธานี: สถาบันวิจัยญาณสังวร มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย.
- โชติวุฒิ พลวิเศษ. (2545). *การตีความผญาเชิงจริยศาสตร์ที่ประยุกต์ใช้ในสังคมไทยปัจจุบัน*.
วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต, สาขาวิชาปรัชญา, บัณฑิตวิทยาลัย,
มหาวิทยาลัยขอนแก่น.
- ณรงค์ เส็งประชา. (2532). *พื้นฐานวัฒนธรรมไทย (พิมพ์ครั้งที่ 2)*. กรุงเทพฯ: โอเดียนสโตร์.
- ดาวิทย์ พุทธิไสย. (2544). *การใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นอีสาน (ผญา) ในการบริการงานโรงเรียน
ประถมศึกษา สังกัดสำนักงานการประถมศึกษาอำเภอกุสุมาลย์ จังหวัดสกลนคร*.
วิทยานิพนธ์การศึกษามหาบัณฑิต, สาขาวิชาการบริการการศึกษา, บัณฑิตวิทยาลัย,
มหาวิทยาลัยมหาสารคาม.
- คำเกิง วงศ์กาฬสินธุ์. (2558, 22 มีนาคม). สัมภาษณ์.
- คำเกิง วงศ์กาฬสินธุ์. (2558, 25 พฤษภาคม). สัมภาษณ์.
- คำเกิง วงศ์กาฬสินธุ์. (2558, 28 พฤษภาคม). สัมภาษณ์.
- ทรงศักดิ์ ปรารงค์วัฒนากุล. (2532). *การศึกษาเปรียบเทียบคำอุ้บ่าอุ้สาวล้านนาและผญาเกี่ยวอีสาน*.
กรุงเทพฯ: โอเดียนสโตร์.

ที่ทำการปกครองจังหวัดสกลนคร. (2558). *ข้อมูลพื้นฐานจังหวัด*. เข้าถึงได้จาก

<http://www.dopasakonnakhon.go.th/index.php?name=menuview&file=readmenuview&id=2>

เทียนชัย สุริมาศ. (2557). *พลวัตของการใช้ประโยชน์ผืนป่าในฐานะการเป็นเครื่องมือการขัดเกลาทางสังคม*. วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต, สาขาวิชาพัฒนามนุษย์และสังคม, บัณฑิตวิทยาลัย, จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

นันทสาร ลีสลับ. (2542). *สารานุกรมไทยสำหรับเยาวชน เล่ม 23* (พิมพ์ครั้งที่ 2). กรุงเทพฯ: สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ.

นิตยา ภักดีบัณฑิต. (2532). *ผญาภายิต: การศึกษาเชิงวิเคราะห์*. วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต, สาขาวิชาไทยคดีศึกษา, บัณฑิตวิทยาลัย, มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒมหาสารคาม.

นิภาภรณ์ สิงะกุล. (2537). *ผญาเกี่ยวกับบ้านชุมชน ตำบลอาจสามารถ อำเภออาจสามารถ จังหวัดร้อยเอ็ด*. วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต, สาขาวิชาไทยคดีศึกษา, บัณฑิตวิทยาลัย, มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ มหาสารคาม.

บัวพา พรมวัง. (2558, 8 เมษายน). สัมภาษณ์.

บัวพา พรมวัง. (2558, 18 มีนาคม). สัมภาษณ์.

บัวพา พรมวัง. (2558, 20 มีนาคม). สัมภาษณ์.

บัวพา พรมวัง. (2558, 11 กันยายน). สัมภาษณ์.

บุญเกิด พิมพ์วีระกุล. (2539). *ภูมิปัญญาของคนล้านช้างและไทอีสาน*. ขอนแก่น: เพื่อนครู

บุญเกิด พิมพ์วีระกุล. (2544). *ผญา ภูมิปัญญาท้องถิ่นชาวอีสานและคนลาวล้านช้าง*.

ขอนแก่น: คลังนาธรรมชาติ.

บุญยงค์ เกศเทศ. (2535). *ศาสตร์และศิลป์แห่งภาษา*. กทม. พิมพ์: ประสานการพิมพ์.

ประคอง กองทุ่งมน. (2544). *ผญาอวยพรของชาวบ้านสูงยาง ตำบลคูเมือง อำเภอเมืองสรวง จังหวัดร้อยเอ็ด*. วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต, สาขาวิชาไทยคดีศึกษา, บัณฑิตวิทยาลัย, มหาวิทยาลัยมหาสารคาม.

ประดิษฐ์ จิตตะบุตร. (2537). *ผญาของชาวโกสัมพีสย์ จังหวัดมหาสารคาม*. วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต, สาขาวิชาไทยคดีศึกษา, บัณฑิตวิทยาลัย, มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ มหาสารคาม.

ประเทือง คล้ายสุบรรณ. (2528). *ผญาในวรรณกรรมท้องถิ่น*. กรุงเทพฯ: สุทธิสารการพิมพ์.

ประวัติศาสตร์กลุ่มชาติพันธุ์ชาวไทย. (2558). เข้าถึงได้จาก <http://revival.snru.ac.th/race/14.htm>

- ประเวศ วะสี. (2536). การศึกษาของชาติกับภูมิปัญญาท้องถิ่น ใน เสรี พงศ์พิศ. (บรรณาธิการ). *ภูมิปัญญาชาวบ้านกับการพัฒนาชนบท* (หน้า 17-19). กรุงเทพฯ: อมรินทร์พริ้นติ้งกรุ๊ป.
- ประเวศ วะสี. (2541). *วิสัยทัศน์ผู้ทรงคุณวุฒิทางวัฒนธรรม*. กรุงเทพฯ: สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ
- ปรีชา พิณทอง. (2528). *ไขภายิตโบราณอีสาน*. อุบลราชธานี: โรงพิมพ์ศิริธรรม.
- ปรีชา พิณทอง. (2532). *สารานุกรมภาษา อีสาน-ไทย-อังกฤษ Isan – thai – English Dictionary*. อุบลราชธานี: โรงพิมพ์ศิริธรรม.
- ปรีชา อุยตระกูล. (2539). *ภูมิปัญญาท้องถิ่นเพื่อการศึกษาในระบบในประสบการณ์วิชาชีพการศึกษานอกระบบ (หน่วยที่ 1-8)*. นนทบุรี: มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช.
- ปิยพร ลาภพรหมรัตน์. (2542). *การยอมรับบทบาทสตรีทางการเมือง*. กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยมหิดล.
- พรชัย ศรีสารคาม. (2522). *ผญาอีสาน*. มหาสารคาม: ม.ป.ท.
- พรชัย ศรีสารคาม. (2546). *อนุสรณ์งานพระราชทานเพลิงศพ นางอนงค์ ศรีสารคาม*. ขอนแก่น: ขอนแก่นพิมพ์พัฒนา.
- พรสวรรค์ สุวรรณศรี. (2547). *การวิเคราะห์คุณค่า การดำรงอยู่ และการสืบทอดผญาอีสาน*. คุยภูมินพนธ์ครุศาสตรคุยภูมินิจิต, สาขาวิชาพัฒนศึกษา, คณะครุศาสตร์, จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- พระทิพย์ ชังธาดา. (2543). *วรรณกรรมท้องถิ่นอีสาน*. มหาสารคาม: มหาวิทยาลัยมหาสารคาม.
- พระเทวินทร์ เทวินโท. (2544). *พุทธจริยศาสตร์ จริยศาสตร์ และจริยธรรม*. กรุงเทพฯ: ม.ป.พ.
- พระครูพิมลธรรมนิเทศ. (2558, 22 มีนาคม). สัมภาษณ์.
- พระครูพิมลธรรมนิเทศ. (2558, 28 เมษายน). สัมภาษณ์.
- พระครูพิมลธรรมนิเทศ. (2558, 8 พฤษภาคม). สัมภาษณ์.
- พระครูพิมลธรรมนิเทศ. (2558, 10 มิถุนายน). สัมภาษณ์.
- พระครูพิมลธรรมนิเทศ. (2559, 1 เมษายน). สัมภาษณ์.
- พระครูโสภณปริยัติสุธี (ศรีบรรดร ธีรธมฺโม). (2552). *พุทธธรรมกับการบริหาร*. พระยา: โรงพิมพ์เจริญอักษร.
- พระครูอภิรักษ์ชัยมงคล (พระมหาตุ้ กิตติวณฺโณ/ วงษ์มณี). (2548). *การศึกษาผญาเชิงจริยธรรมที่พระสงฆ์ชาวอีสานนำไปใช้สอน*. วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, สาขาวิชาพระพุทธศาสนา, บัณฑิตวิทยาลัย, มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

พระครูอุทัยปริยัติโกศล (เสถียร ยอดสังวาลย์). (2554). *ปริศนาธรรมเกี่ยวกับประเพณีการตายของภาคอีสาน*. วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, สาขาวิชาพระพุทธศาสนา, บัณฑิตวิทยาลัย, มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต). (2542). *พระพุทธศาสนาพัฒนาคนและสังคม*. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์การศาสนา.

พระธรรมพิมล. (2558, 28 เมษายน). สัมภาษณ์.

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต). (2549). *พุทธธรรม*. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์สหธรรมิกจำกัด.

พระมหาบุญภิวัฒน์ ถาวรกุล. (2557). *ผญา ภูมิปัญญาอีสาน*. เข้าถึงได้จาก

http://www.mcu.ac.th/site/articlecontent_desc.php?article_id=842

พระมหาวิรวงศ์, สมเด็จพระ (พิมพ์ ชุมชโร). (2546). *มงคลยอกชีวิต ฉบับสมบูรณ์*. กรุงเทพฯ: ธรรมสภา.

พระมหาสมคิด สาระภา. (2549). *บทบาทพระสงฆ์กับการพัฒนาชุมชน: ศึกษากรณี*

พระครูอุดมพัฒนากร (กร (สายเนตร) ยโสธรโร) วัดอุดมผลราม บ้านขามเปี้ย

ตำบลขามเปี้ย อำเภอดงหลวง จังหวัดอุบลราชธานี. วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตร

มหาบัณฑิต, สาขาวิชาสังคมศึกษา, บัณฑิตวิทยาลัย, มหาวิทยาลัยนเรศวร.

พระวัชรานนท์ อริชโย. (2554). *ศึกษาบทบาทเชิงจริยธรรมที่ปรากฏในบทเทศนาของ*

พระอาจารย์สมภพ โชติปัญญา ที่มีผลต่อชาวตำบลแพด อำเภอดงหลวง

จังหวัดสกลนคร. วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, สาขาวิชาพระพุทธศาสนา,

บัณฑิตวิทยาลัย, มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

พระสมภพ โชติปัญญา. (ม.ป.ป.). *อบรมคนรุ่นใหม่ [ซีดีรอม]*. ม.ป.ท.

พระอธิการประวัติ กันหะคุณ .(2550). *บทบาทพระสงฆ์กับการพัฒนาชุมชน: กรณีศึกษา*

ตำบลนายม อำเภอเมือง จังหวัดอำนาจเจริญ. วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต,

สาขาวิชาสังคมศาสตร์เพื่อการพัฒนา, บัณฑิตวิทยาลัย, มหาวิทยาลัยราชภัฏอุบลราชธานี

พระอาจารย์สมภพ โชติปัญญา. (2538). *ธรรมมีกาท่อนฟ้าสูง*. เข้าถึงได้จาก

<https://www.youtube.com/watch?v=DzRvcYxBvOI>

พระอาจารย์สมภพ โชติปัญญา. (2557). *ความสุขของโลก ความสุขของธรรม*. เข้าถึงได้จาก

<https://www.youtube.com/watch?v=F6A5qCFJuuc>

พระอาจารย์สมภพ โชติปัญญา. (2559). *ธรรมลีลาภาษาพื้นบ้าน*. เข้าถึงได้จาก

http://nokillaniene.com/42236e5d3NoeG9xM2Qwakk/download__mp3.html

- พัชรินทร์ สิริสุนทร. (2550). *ชุมชนปฏิบัติการด้านการเรียนรู้: แนวคิด เทคนิค และกระบวนการ*. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- พิมพ์ รัตนคุณศาสน์. (2534). *อีสาน ฉบับลัทธิคณะคำประพันธ์อีสาน*. ขอนแก่น: ศูนย์วัฒนธรรมอีสานมหาวิทยาลัยขอนแก่น.
- พิชญ เพชรพัชรกุล. (2559). *ทิศทางและมาตรการขับเคลื่อนการปฏิรูปการศึกษา*. กรุงเทพฯ: ซีเอ็ดยูเคชั่น.
- พิศิษฐ์ ฤทธิจร. (2521). *ภูมิปัญญาไทย*. กรุงเทพฯ: สถาบันไทยศึกษา.
- พูนพิศ พูนสวัสดิ์. (2552). *วิเคราะห์คุณธรรมพื้นฐานของกระทรวงศึกษาธิการจากผลสัมฤทธิ์ของปรัชญา พินทอง*. วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต, สาขาวิชาภาษาไทย, บัณฑิตวิทยาลัย, มหาวิทยาลัยนเรศวร.
- ไพบุลย์ แพงเงิน. (2534). *กลอนลำภูมิจินของอีสาน*. กรุงเทพฯ: โอเดียนสโตร์.
- ไพวรรณ เกรือวรรณ. (2541). *นิทานมุขปาฐะบ้านดงเมือง ตำบลลำพาน อำเภอเมือง จังหวัดกาฬสินธุ์*. วิทยานิพนธ์การศึกษามหาบัณฑิต, สาขาวิชาภาษาไทย, บัณฑิตวิทยาลัย, มหาวิทยาลัยมหาสารคาม.
- มัทนา จุลเกษตร์. (2548). *ลำพญาฮ้อยหัวคอนตาล กรณีศึกษาชุมชนชาวบ้านนาสะโน อำเภอคอนตาลจังหวัดมุกดาหาร*. วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต, สาขาวิชามานุษยวิทยา, บัณฑิตวิทยาลัย, มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ.
- มูลนิธิสารานุกรมวัฒนธรรมไทย. (2542). *สารานุกรมวัฒนธรรมไทย ภาคอีสาน*. กรุงเทพฯ: โอเอสพริ้นติ้งเฮาส์.
- เมตต์ เมตต์การุณจิต. (2541). *การมีส่วนร่วมในการบริหารโรงเรียนของคณะกรรมการศึกษาประจำโรงเรียนเทศบาลในจังหวัดนครราชสีมา*. วิทยานิพนธ์การศึกษามหาบัณฑิต, สาขาวิชาบริหารการศึกษา, บัณฑิตวิทยาลัย, มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช.
- ราชบัณฑิตยสถาน. (2546). *พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2542*. กรุงเทพฯ: นานมีบุ๊คส์พับลิเคชั่น.
- รุ่ง แก้วแดง. (2543). *การศึกษาแห่งชาติในอุดมคติ*. ใน ไพฑูรย์ สินลารัตน์ (บรรณาธิการ), *ปฏิรูปการศึกษา: แนวคิดและหลักการตามพระราชบัญญัติ การศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542* (หน้า 35-51). กรุงเทพฯ: วิทยุชน.
- เรไร ไพวรรณ. (2553). *คติชนและภูมิปัญญาไทย*. กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยราชภัฏธนบุรี.
- ลัทธิวัต ปาละรัตน์. (2555). *พระพุทธศาสนาเบื้องต้น*. กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยรามคำแหง.

- ละมัย ร่มเย็น, ประภัสสร เขียรปัญญา, และ ประวิต เอราวรรณ. (2556). การแลกเปลี่ยนดั้งเดิม
ของชาวอีสาน: มุมมองความสัมพันธ์ทางสังคม. *SNRU Journal of Science and
Technology*, 5(10), 1-16
- วนิดา ขจรเดช. (2542). การเปรียบเทียบผลยาบ้านหนองกุ้ง ตำบลกุดคง อำเภอโพธิ์ชัย
จังหวัดหนองคาย กับผลยาบ้านโนนชาย เมืองปากงึม แขวงนครเวียงจันทน์ สาธารณรัฐ
ประชาธิปไตยประชาชนลาว. วิทยานิพนธ์การศึกษามหาบัณฑิต, สาขาวิชาภาษาไทย,
บัณฑิตวิทยาลัย, มหาวิทยาลัยมหาสารคาม.
- วรวิทย์ โรมรัตนพันธ์. (2548). *ทุนทางสังคม*. กรุงเทพฯ: โครงการเสริมสร้างการเรียนรู้
เพื่อชุมชน.
- วราคม ทีสุละ (2527). *มนุษย์กับสังคม*. กรุงเทพฯ: มิตรสยาม.
- วศิน อิงคพัฒนากุล. (2548). *การอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมธรรมชาติและมรดกทางวัฒนธรรม*. นครปฐม:
โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยศิลปากร
- วิพานทอง สุภโกศล. (2548). *การศึกษาเปรียบเทียบคำวิเศษณ์จากผลยาภาษาถิ่นอีสานและผลยา
ภาษาถิ่นผู้ไทย*. วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต, สาขาวิชาภาษาไทย,
บัณฑิตวิทยาลัย, มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์.
- วิทย์ วิศทเวทย์. (2553). *ปรัชญาทรรศนะ: พุทธปรัชญา*. กรุงเทพฯ: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- วิสุทธิ์ บุญยกุล. (2520). *ผะหยาในวิสุทธิ์นิพนธ์*. กรุงเทพฯ: โอเดียนสโตร์.
- ศิริวรรณ เสรีรัตน์. (2546). *การบริหารการตลาดยุคใหม่*. กรุงเทพฯ: พัฒนาศึกษา.
- สงวน ศรีอระพิมพ์. (2534). *ลำพญาอ้อยหัวดอนตาล*. วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต,
สาขาวิชาไทยคดีศึกษา, บัณฑิตวิทยาลัย, มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ.
- สถิตย์ ภาคมฤค. (2550). *ภูมิปัญญาท้องถิ่น กรณีศึกษาผญาเกี่ยว*. กรุงเทพฯ: สำนักงาน
คณะกรรมการการวิจัยแห่งชาติ.
- สนอง สันโดด. (2540). *บทบาทกรรมการหมู่บ้านในการพัฒนาประชาธิปไตยระดับหมู่บ้าน
อำเภอคูข้าวปุ่น จังหวัดอุบลราชธานี*. วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต, สาขาวิชา
ไทยคดีศึกษา, บัณฑิตวิทยาลัย, มหาวิทยาลัยมหาสารคาม.
- สมจิตร ใจซื่อ. (2558, 21 พฤษภาคม). สัมภาษณ์.
- สมจิตร ใจซื่อ. (2558, 15 มิถุนายน). สัมภาษณ์.
- สมจิตร ใจซื่อ. (2559, 18 มีนาคม). สัมภาษณ์.
- สมจิตร ใจซื่อ. (2559, 3 เมษายน). สัมภาษณ์.

- สมปอง จันทอง. (2530). *วัฒนธรรมอีสานจากผญา: ศึกษากรณีบ้านหนองเรือ ตำบลสิงห์ อำเภอเมือง จังหวัดยโสธร*. วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต, สาขาวิชาไทยคดีศึกษา, บัณฑิตวิทยาลัย, มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ มหาสารคาม.
- สวาท บุตรเพ็ง. (2558, 25 พฤษภาคม). สัมภาษณ์.
- สวาท บุตรเพ็ง. (2558, 26 พฤษภาคม). สัมภาษณ์.
- สวาท บุตรเพ็ง. (2558, 28 พฤษภาคม). สัมภาษณ์.
- สวาท บุตรเพ็ง. (2558, 2 กันยายน). สัมภาษณ์.
- สวาท บุตรเพ็ง. (2558, 11 กันยายน). สัมภาษณ์.
- สวิง บุญเจิม. (2537). *ผญา ตำรามรดกอีสาน 3*. อุบลราชธานี: มรดกอีสาน.
- สายนิท แสนอุบล. (ม.ป.ป.). *วัฒนธรรม พัฒนาการทางประวัติศาสตร์ เอกลักษณ์และภูมิปัญญา จังหวัดสกลนคร*. ม.ป.ท.
- สายนิท แสนอุบล. (2558, 18 มีนาคม). สัมภาษณ์.
- สายนิท แสนอุบล. (2558, 8 เมษายน). สัมภาษณ์.
- สายนิท แสนอุบล. (2558, 24 พฤษภาคม). สัมภาษณ์.
- สายนิท แสนอุบล. (2558, 6 กรกฎาคม). สัมภาษณ์.
- สายนิท แสนอุบล. (2559, 18 มีนาคม). สัมภาษณ์.
- สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ. (2546). *คู่มือการสรรหา และคัดเลือกครูภูมิปัญญาไทย*. กรุงเทพฯ: โอเดียนสโตร์.
- สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ. (2548). *ทุนทางสังคม*. กรุงเทพฯ: เซ็นจูรี.
- สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ. (2558). *รายได้รายจ่ายครัวเรือน และจำนวนครัวเรือน*. เข้าถึงได้จาก <http://service.nso.go.th/nso/web/statseries/statseries11.html>
- สำนักงานส่งเสริมการปกครองท้องถิ่นจังหวัดสกลนคร. (2558). *ข้อมูลพื้นฐาน*. เข้าถึงได้จาก http://www.sakonlocal.go.th/center/website/management/website_dragdrop/index_menu.php?site=630&page_id=15845&control=
- ลำลี รักสุทธี. (2540). *ผญา*. กรุงเทพฯ: พัฒนาศึกษา.
- สิริชญา คอนกรีต. (2548). *วิเคราะห์ผญาจากรายการวิทยุกระจายเสียง*. วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต, สาขาวิชาภาษาไทย, บัณฑิตวิทยาลัย, มหาวิทยาลัยศิลปากร.
- สิริพร ทาชาติ. (2549). *ผญาภูมิอีสาน (พิมพ์ครั้งที่ 2)*. อุตรธานี: ม.ป.พ.

- สีน้ำ จันทร์เพ็ญ. (2541). *มูลมังคั้งเดิมอีสาน*. กภาพสินธุ์: ประสานการพิมพ์.
- สุกฤตดาพร พลเยี่ยม. (2557). *สาวเมืองสา*. ม.ป.ท.
- สุจิตรา จงสถิตย์วัฒนา. (2544). *พุทธธรรมในกวีนิพนธ์สมัยใหม่*. กรุงเทพฯ: โครงการเผยแพร่
ผลงานวิชาการ คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- สุจิตราภรณ์ นาคะลักขณ์. (2545). *ทูลทางสังคม: ความเชื่อมโยงกับวาระแห่งชาติ*. เข้าถึงได้จาก
[http://libdcms.nida.ac.th/ejournalpni0/pni00/JESX/JESX_041_005_2547/
JESX_041_005_P023-028.pdf](http://libdcms.nida.ac.th/ejournalpni0/pni00/JESX/JESX_041_005_2547/JESX_041_005_P023-028.pdf)
- สุนทร วีระภัทร. (2538). *ผลยาของชาวผู้ไทย กิ่งอำเภอหนองสูง จังหวัดมุกดาหาร*. วิทยานิพนธ์
ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต, สาขาวิชาไทยคดีศึกษา, บัณฑิตวิทยาลัย,
มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ มหาสารคาม.
- สุนทร วีระภัทร. (2538). *ผลยาของชาวผู้ไทย กิ่งอำเภอหนองสูง จังหวัดมุกดาหาร*. วิทยานิพนธ์
ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต, สาขาวิชาไทยคดีศึกษา, บัณฑิตวิทยาลัย, มหาวิทยาลัย
มหาสารคาม.
- สุพัตรา สุภาพ (2522). *สังคมวิทยา*. กรุงเทพฯ: ไทยวัฒนาพานิช.
- สุรเชษฐ์ ใจพรหม. (2556). *เที่ยวสนุกเมืองอีสาน สกลนคร*. นนทบุรี: ชิงค์ บีคอนด์บุ๊กส์.
- สุรจิตต์ จันทร์สาขา. (2550). *เมืองมุกดาหาร*. มุกดาหาร: สภาวัฒนธรรมจังหวัดมุกดาหาร.
- สุระ อุณวงศ์. (2542). *ผลยา*. ม.ป.ท. (อัดสำเนา)
- สุระ อุณวงศ์. (2556). *ผลยา*. อุบลราชธานี: ยงสวัสดิ์อินเตอร์กรุป
- สุรัตน์ วรารัตน์. (2541). *การท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ จ.สกลนคร*. สกลนคร: สกลนครการพิมพ์.
- เสรี พงศ์พิศ. (2534). *เกษตรพึ่งตนเอง*. ใน *พัฒนาคุณภาพชีวิต 2531-2533 แนวคิดและกิจกรรม*.
(หน้า 22-25). ม.ป.ท.
- เสรี พงศ์พิศ (บรรณาธิการ). (2536). *ภูมิปัญญาชาวบ้าน กับการพัฒนาชนบท*. กรุงเทพฯ:
อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง.
- เสรี พงศ์พิศ. (2529). *คืนสู่รากเหง้า*. กรุงเทพฯ: เทียนวรรณ.
- หนูเกียง นิลแสน. (2558, 6 พฤษภาคม). สัมภาษณ์.
- อดิศร เพ็ญเกษ. (2543). *จ่ายพะหยง*. ขอนแก่น: ขอนแก่นการพิมพ์.
- อานนท์ พลภักดี. (2548). *ผลยากับสื่อบุคคล กรณีศึกษาตำบลกุดป่อง อำเภอเมือง จังหวัดเลย*.
วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต, สาขาวิชาสังคมศาสตร์เพื่อการพัฒนา,
บัณฑิตวิทยาลัย, มหาวิทยาลัยราชภัฏเลย.
- อุทัย หิรัญโต. (2543). *หลักการบริหารงานบุคคล*. กรุงเทพฯ: โอเดียนสโตร์

- เอี่ยม ทองดี. (2537). *วัฒนธรรมข้าว: พิธีกรรมเกี่ยวกับข้าวและการทำนา เทคโนโลยีของอดีตประเพณีในปัจจุบัน* ตำนานแห่งอนาคต (พิมพ์ครั้งที่ 2). กรุงเทพฯ: คณะกรรมการสถาบันวิจัยภาษาและวัฒนธรรมเพื่อพัฒนาชนบท มหาวิทยาลัยมหิดล.
- Putnam, R. D. (1973). *The beliefs of politicians: ideology, conflict, and democracy in Britain and Italy*. New Haven: Yale University Press.
- World Bank. (1999). *Social capital, household welfare and poverty in Indonesia*. Working Paper. no.6. Washington DC

ภาคผนวก

เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัยหรือชุดที่ใช้เก็บข้อมูล

กรอบในการสัมภาษณ์ผู้ทรงคุณวุฒิด้านผลญา ในจังหวัดสกลนคร ซึ่งมีขอบเขต 5 อำเภอ ได้แก่ อำเภอเมือง อำเภอพังโคน อำเภออากาศอำนวย อำเภอลำดัก และอำเภอสว่างแดนดิน รวมผู้ทรงคุณวุฒิ จำนวน 10 คน

การสัมภาษณ์ในครั้งนี้เป็นการสัมภาษณ์เชิงลึก (Indept interview) เป็นบุคคลที่เป็นตัวแทนที่ใช้ผลญาอยู่ในปัจจุบัน โดยการคัดเลือกแบบเจาะจง (Purposive sampling) โดยมีกรอบดังนี้

ตอนที่ 1 ข้อมูลเกี่ยวกับผู้ให้สัมภาษณ์

1. ชื่อ-สกุล
2. เพศ
3. สถานภาพ
4. อาชีพ

ตอนที่ 2 วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อการศึกษารวบรวม และจัดระบบผลญาจังหวัดสกลนคร
2. เพื่อการศึกษาวิเคราะห์ความเป็นมาและประเภทของผลญา
3. เพื่อการศึกษาประวัติความเป็นมาของจังหวัดสกลนคร
4. เพื่อศึกษาพุทธธรรมที่ปรากฏในคำผลญา
5. เพื่อศึกษาบทบาทและสถานภาพของผลญา
6. เพื่อศึกษาการดำรงอยู่ของผลญาจังหวัดสกลนคร
7. เพื่อศึกษาแนวอนุรักษ์และการสืบทอด

ตอนที่ 3 กรอบคำถามเกี่ยวกับความเป็นมาผลญา

1. ประวัติความเป็นมาของการเล่นคำผลญา
2. เริ่มศึกษาความเป็นมาของการใช้คำผลญา
3. วิธีการได้รับความรู้เกี่ยวกับการเรียนรู้ผลญา
4. แรงบันดาลใจของการแสดงออกด้านผลญา
5. ความหมายของคำว่าผลญา
6. ลักษณะของผลญา
7. ประเด็นความสามารถในการแสดงออกด้านผลญา
8. ลักษณะของคำผลญามีที่ประเภทอะไรบ้าง
9. ความสามารถในการแสดงออกของด้านผลญามีอย่างไร
10. ผลญามีคุณค่าอย่างไรต่อวิถีชีวิตของชาวบ้าน

ตอนที่ 4 กรอบคำถามเกี่ยวกับผลภวภยษิต

1. ค่ำผลภวภยษิตมีลักษณะอย่างไรบ้าง
2. ค่ำผลภวภยษิตนำไปใช้ในบุคคลประเภทใดบ้างและอย่างไร

ตอนที่ 5 กรอบคำถามเกี่ยวกับพุทธธรรมและภุมิปัญญา

1. ประเด็นพุทธธรรมที่ปรากฏในค่ำผลภวภยษิต
2. พุทธธรรมในผลภวภยษิตกับวิถีชีวิต
3. ภุมิปัญญาที่ปรากฏในผลภวภยษิต

ตอนที่ 6 กรอบคำถามเกี่ยวกับสถานภพและการดำรงอยู่

1. บทบาทและสถานภพของการใช้ผลภวภยษิต
2. บทบาทและหน้าที่ของผลภวภยษิตในอดีต
3. บทบาทและหน้าที่ของผลภวภยษิตปัจจุบัน
4. ความสัมพันธ์ของบทบาทผลภวภยษิตกับวิถีชีวิต
5. การดำรงอยู่ของค่ำผลภวภยษิตจังหวัดสกลนคร

ตอนที่ 7 กรอบคำถามเกี่ยวกับการสืบทอด

1. สาเหตุของความนิยมในการใช้ค่ำผลภวภยษิตที่ลดน้อยลง
2. ประเด็นแนวทางในการอนุรักษ์ผลภวภยษิต

ผญาการเตรียมดินปลูกเหือน

ผญา การปลูกเหือนสร้างข้าว บูชานกล่าวแต่เดิมดา พิจารณาให้มันคักจั่งก่อแปลงปลูกตั้ง
เพ็งแผนผังให้สุดสิ้น ผืนที่ดินเอาใจใส่ เทิงแปดทิศ บอกไว้ใจนั้นให้ใคร่ครวญ ตาเว็นออกสู่
ทบม้วน ค้อยดำทางปัจจิม อ่ารองซิม ร่องเฮ็ดสิเดือนคาลฮนฮ้อน ควรรสังวรณเอาไว้เกี่ยวพันธ์
ความสุข สรรบมีเคลื่อนหม่องปลูกเหือนถิกโถลก มีแต่โชคใหญ่เข้าบมีเฮ้ออ้งมะโน หรดดินสูง ใจไ้
คล้อยเคลื่อนเงื่อนทอง พยัรบเอาความดิงาม โชคชัยสิ ไหลเวียนทางทักษิณสูงจั้น ทิศอีสานเป็นด้าน
ดำ ปลูกเหือนขึ้น สิเลิศล้ำ แถมคุณค้ายศถา ที่ดินสูงเจดจ้ำ ก้ำฝ่ายทางปัจจิม เพิ่มทางริมบูรพาต่ำลง
ประสงคัยัง ให้คหนึ่งครองเค้าสิสุขสมอารมณ์ขึ้น ปลูกมือนี้บ่แมนม้างมือนอื่น บ่เป็นของเฮ็ดเล่นเหือน
ข้าวบ่อนเผ็งเย็นตำอูคร เอาอย่าหนีห่างเว็น สูงจัดทางทักษิณ แนวนนทินมัวหมอง สิปมีมาเปลือ
การปลูกเหือนสิสวย เท่าดำทางอาคเนย์ พายัพสูงสิงามคอง มหาโชคสิเนื่องนอง พิจารณาที่ถ้วน
สมควรรปลูกเหือนข้าวเอาไว้เผ็งเบ็งบ่ดี หวรบ่เจียงความฮ้อนสิแลนเสียง ปรีโยสานเสียง ตำราการ
ปลูกบ้านช่องอ่านทิศทางให้ถักต้อง แนวซัดซ้องสิบพอเอย ได้ที่แล้วเชิญแม่ธรณี

สาธุสาธุ สาธุเคื่องค์ พระธรณีเจ้า ผู้ผมยวลาทสน่นอง แม่สถิตแห่งห้องในพื้น
มนุษย์ชา มือนี้โตผู้ข้า ขอบอกกล่าวอัญเชิญปล่องเกินพอมืดสิเฮ็ดนาครองเค้า ลูกยกเอาขัน 5 ขมา
คุณ แม่ผู้ค้ำหนุนส่ง หวังดำรงบ่อนนี้อาศัยชนเผ็งเย็น ความจำเป็น ลูกขอหยับขอฮ้าย บ่แมนช่ว
มแมนกายยกมือไหว้บอกเล่า ธรณีแม่แก่นเหง่า ลูกออนเว้าให้รับขันธแน่อ่อนฯ

ผญาฤกษ์ปลูกบ้าน

ผญา ตำราจาริกไว้ เอาใจใส่ยามปลูกเหือน ฤกษ์วันเดือนสำคัญให้กะลำนั่นเคื่อ
ท่าน วันทำการมีดีฮ้าย ภายในเจ็ดให้แมน อย่าฝืนแลนลวงค่าว ตำราห้ามให้เชื่อถื่อ

วันอาทิตย์ อย่าได้ขึ้นลวงคือ สิฮ้อนเองปานไฟสุม ปัญหาหุ้มล้าคัญ หากล้าเป็นมะเร็งฮ้าย
ความลำบากอย่าหวังพ้อ คือสุมตอแดงปานถ่าน วันอาทิตย์ห้ามปลูกบ้าน วันนึบว่าบ่ดี

มื่อวันจันทร์ ในตำราพื้นเบ่งซี้ ปลูกเหือนใหม่ใจสำราญ มหาศาลเรื่องยศชั้วกาลนานเนิ่น
บ่มีเงินขัดช่อง สุขสมปองทางคิคอ่าน รวยทรัพย์ สินราชการ ปลูกวันจันทร์ ว่ายอดเยี่ยม ตำราเว้า
บอว่าดี

วันอังคาร มื่อจันจันนี้หากแมนวันแข็ง อย่าได้ปูนแปลงจัด ปลูกเหือนในวันนี้มีแต่ทางเจ็บ
ไซ้ อ่อนใจกายปานไฟอูดอย่าพิสูจน์เถิดท่านอังคารนี้หาบ่ควรรตำราเขียนไว้ครบถ้วน

มื่อวันพุธ สุดพรรษา ปลูกเคหาเหือนซาน ได้อยู่เย็นเป็นฮ้าย สุขในกายพร้อมถนอมกัน
บ่อป้อยค่า มื่อวันพุธ ถือตำรา สิปลูกเหือนให้จื่อไว้ไปทางหน้าแมนอย่าลิม

พลุหัตสแสนปลาบปลื้ม ปุ๊กเือนอยู่ลิสศไส เงินทองไหลมาเทมาจนอ้งมือเหลือใช้ วัน
พระหัตศวรจำไว้ สิกุมิใจทางดีเลิศประเสริฐแท้ ๆ ให้จำมั่นใส่ใจ

มือวันศุกร์ เพื่อนบอกไว้ได้กำเก็งพอปานกลาง สิทาทางคือเขา อย่าลืหวังไปพ้อ
พอปานกลางวันศุกร์นี้ บ่แม่นดี หากบ่ชัว พอเลี้ยงตัวแต่รุ่งวันศุกร์นี้ให้จ้อเฮา

วันสุดท้ายขอกล่าวว่า โบราณเก่าว่าเสาร์หก หากปุ๊กเือนขอยกนรกขุมเข้ามาใกล้ มีแต่
เจอภัยฮ้ายพันซ์กระแหน่งหน่าย ตำราบอกมีความหมายปลุกวันเสาร์เพิ่นห้าม ตามความเว้า ให้
ไต่ตรงตรง เทิงเจ็ดวันบอกพี่น้องชัวเป็นคำเตือนเพียรพิจารณาคัก ชัวลืเป็นเือนได้ ในตำราบอก
หนักแน่นบรรพกาล บูชานเก่า ตำราจากฮิตเค้า เจ็ดวันเล่า สืบต่อมาแท้เหลว

ผญาแนะแนวปลุกเือนเดือนดี

ผญา สิบสองเดือนเคลื่อนย้าย นับย้ายชื้ออดสิบสอง ผู้ถือครองมงคลแต่ละเือนศึกษาไว้
เดือนสศไสเทิงเดือนเสาร์หนักเบาได้แจ้ง สุขขี้เล่นผู้ปลุกเือน ทางทรัพย์สินไหลเข้ามา บ่เือน
เดือนอ้ายแม่นทางวิถี เดือนยี่มีสุขสมลาภลอยรายล่ำ ให้จดจำปลุกเือนชัวเอาตำราเป็นที่ฝัง
สุขเริง ๆ อย่างยั้งได้พิงเทิงชัวนรินทร์ ปลุกเดือนสาม ว่านั้น เือนคนอยู่ลิมัวหมอง เดือนสี่สุข
เรืองรอง ผู้ปลุกเือนเป็นเค็ดขาด แมนสิมีบาทเบ็ย บ่มีลั้งแก่นเฮาปลุกเือน อยู่เดือนเก้า ตำราเก่า
บอกไพศาล ความขึ้นบานบ่มีทุกข์ อยู่เกษมเป็นอ้ายเดือนสิบ หมายถึงแปลงสร้าง ปลุกเือนบ่เข้าทำ
ความโศกาะเวทไอ้ สิ้นฮ้อนบ่ชวงเฮา เดือนสิบเอ็ด แสงอูดเฮ้าไฟสร้างก่อเือนชาน คนวิจารณ์
นินทาคำเสียบ่บ่ย่อง เดือนสิบสอง ดียิ่ง ปลุกเือนอิงตำรากล่าว มีอายุยืนยาวสถาพรยั้งล่ำ
คำก้อน กระหลังโสม ความสุขสม สิบสองเดือนจาแล้งแถลงการบอกชัว เบ็งตำราอย่าได้เฮ็ดมั่ว ๆ
ครอบครวเจ้าสิหม่นหมอง การปลุกเือนเฮ็ดบ่ถักบ่ต้องตริกตรงอ่านเป็นนองนิต ปลุกเือนผิดคิด
จนตาย ลิววายมะโนแค้น เหมิดแปลแสนแปลล้าน เทิงยืมหนี ธนาการ เอามาสร้างเือนใหม่
ระวังเคื้อ ตัดผผผิดมีโอกาศปงได้ ปุ๊กเือนให้อ่านทบทวนแท้เหลวฯ ต่อจากนั้นก็เปิ่นประเพณี
นิยมที่จะเลี้ยงดูกันตามทำเนียม

ผญา พี่น้องเอี้ย การปลุกเือนสมัยนี้ มันเต็มทีบ่คือ เก้า คราวพ้อแม่ผู้เฒ่าวานกัน ได้มือเอ็ก
เือน เค็ยวันนี้เคื้อ ทุกสิ่งทุกอย่างคลาดเคลื่อน คนรุ่นใหม่อาศัยเงิน ความเจริญพาเป็น เค้นแต่ทางเป็น
หนี ผู้มีเงินก้อนอนสบายยืมเป็นวิน ผู้ขาด ๆ เงิน ๆ ยกเสาเือนคาศางไว้เงินชื้อไม้ กะบ่มีได้
อันนั้น บัดยังขาดอันนี้ พวกช่างเขียนรายการ ไม้เพดานสังกะสี เครื่องหละเนงเช่นแอม ยืนแนม
เือนหัวใจเศร้า เขาปลุกลุนบัดแล้วก่อน อุกใจเต้ ยามฝนมาคั้งก้อนสินอนลื้ออยู่ได้ ๆ

ผญาขึ้นบ้านใหม่

ถาม ผญา เอ๊ย มาอย่างวนเวียนอ้อม หาบกระดอนคอนกระตำ ขนสิ่งของยามมีดฟ้ามาแท้ ตั้งแต่ไส

ตอบ-ผญา โอ๊ย ผู้เข้ามาแต่เหมืองหมั้น เมืองคำพอง แคนอบอุ่น เมืองมั่งคั่งสมบูรณ์ อดีตกาลก่อน แก่ บ่มีแหลวสีทุกซ้งจัน ข่าว่าคนทางพีได้มีการปลูกเสี้ยนใหม่ เกิดมีความเลื่อมใสมา คำคุณให้ล็กเต้า อยากรู้อะไร ชั่งพักเย็น ของจำเป็นขนมาให้ แนวด ไค บ่เงิน ขาด อย่าประหลาดหลาก กล้าว มาดูให้มั่งมี พุ้นตัว

ถามเสียงอ่อน ผญา มาช่างว่าแท้ เออหากสิมาคุณคำ ขอโทษน่าน้อยแซ เว่าเสียงแสง อย่าเคียดแค้น ขอน้ำเจ้าผู้เที่ยงจร ข่อยขอออนถามล่วนในขบวน ได้อีหยังมาแน่ หรือแม่นมาพักเล่น หาแนวได้บ่มีจัน

ตอบ-ผญา อัญญาเอ๊ย มีหลายอันแนวมาค้อนพาลูกหลานหาบไปจนจิว เทิงฟ่องแบก หาบหิว ขนม มาพร้อมขู่อัน

ถาม-ผญา มีบ่อน้ออกุบเก็ง ผ้าส่องเบ่งดวงดาว เอาฟ้าว เอามาไว ๆ ได้อีหยังมาแท้

ตอบ-ผญา โอ๊ย ได้มาเหมิดถักต้อง แหลูกทองมองลูกแก้ว มีปิ่นเพชรปักหัว ขอเอาตัว มาอยู่ใกล้ สิวอได้แนบ่นอ

ถาม-ผญา หากหวังดีบ่มาฮ้าย มาหลาย ๆ ขอถามว่า มีบ่นอเอามาพร้อมแนบ่นอ

ตอบ-ผญา โอ้ มาหวัดดีคอมค้าย ทานแกนได้เซ่งซา เตรียมหญิงชายข่อยข่า หามาพร้อม บ่ขาดเงิน เตรียมหญิงชายข่อยข่า หามาพร้อมบ่ขาดเงิน อันว่าเงินคำแก้ว แนวนิลเพชรน้ำเอก เหล็กหลาวแหลมมีดพริ้ว ขนมาให้ ขู่อันแนว

ถาม-ผญา มีบ่อนอซ้างม้า หมูเปิดไก่อ้วควาย กล้วยหวานหอมแนวกิน ได้บ่นอให้จิวเว้า

ตอบ-ผญา แนวจิวว่าประสงค์ แล้วมีแนวได้สิชวนส่งใจประสงค์ มาอยู่ใช้เอามาขู่อันซ้างม้า วัว ควาย หมูนั่น เปิดไก่อ หมูหมา แนวของกินปูลา ได้หาบขนมาค้อน ขนเอาพระมา ให้มหาชัยฟ้ามาสู มาขอขอย่อยเปิดประตูปองให้ บันไคแก้วอย่างเด

ถาม-ผญาเอ้อ ถ้าสิมาคุณให้ เื่อนซานพวกหลานลูก บ่ให้ทุกซ้งยากไ้ ขอเชิญได้ ขึ้นสู่เสี้ยนแท้ แหลวๆ

หัวหน้าพาลูกหลานขอขมาบันไค

เจ้าผู้บันไคแก้ว

ขอท่องเที่ยวถึง

อย่าให้มีกรรมเวร

บาดท่าดินขุนเจ้า

ยามเมื่อหญิงชายอื่น

ดูเขาตื่นไค

อย่าให้มีบาปฮ้าย

หนามเสี้ยนอย่าถ้งดิน

เจ้าผู้บุญหน้า	บุ	ตราบมีพ่อ
แม่ทั้งสองเป็นผู้เลี้ยง		สูเจ้ากะไปใหญ่มา
ยามเมื่อเด็กหนุ่มน้อย		เที่ยวมือคาคลาดหมื่น
อย่าได้หลงพลาดพลั้ง		เที่ยวขึ้นพ่องลง
อย่าให้หัวแตกค้ำ		ขาห่านให้เบ็งเขา
ยามเมื่อโจรเข้ามา		ของเฮือนให้เจ้าไหล
ให้เจ้าฮ้องเฮียกเฮิน		เจ้าของให้ตื่นมา
ยามเมื่อโกคาข้าว		ของเฮือนเงินขาด
ให้เจ้าเล่นตัดค้อน		ของเข้าใส่เฮือนเค้อ
หลังจากตกทายกับคนเฝ้าบ้านแล้ว ผู้เป็นหัวหน้าก็นำขึ้นเหยียบบันไดทีละขั้นว่า ดังนี้		
เหยียบขั้นหนึ่ง		เงินหมื่นเล่นมาสอง
เหยียบขั้นสอง		เงินแสนเล่นมาเข้า
เหยียบขั้นสาม		ช้าง ม้า เล่นเข้ามาโสม
เหยียบขั้นสี่		ทาสีทาสาเล่นมาช้อย
เหยียบขั้นห้า		เจ็บป่วยไข้เฮือนนี้มี
เหยียบขั้นหก		ให้ได้เป็นเศรษฐีมีโกฏิ
เหยียบขั้นเจ็ด		ให้พันโทพันธนา
เหยียบขั้นแปด		ให้ได้เป็นพระยาหัวหน้าหมู่
เหยียบขั้นเก้า		ให้ได้เงินค่าเข้ามือละแสนสองแสน
เหยียบขั้นสิบ		ของกับแนนอย่าให้ไผเอาหนีได้
เหยียบขั้นสิบเอ็ด		คนจี่ไฮ้เล่นมาเพ็ง สมภารเจ้าเค้อ

คาถาผาบผญาमार

ผญา เห็นว่าเห็นนางนี้ คีกับชั่วมันปนกัน เพ็นแบ่งป็นในการเห็นให้ใส่ใจเอาเค้อเจ้า
ถ้าเห็นนางยามเช้า โชคเจ้าสิเหลือหลาย เห็นนางยามกิงนงาย มีเคราะห์หลายลัน บ่ออัปจนจริงแท้
เห็นยามแดดสว่างวัน รับแต่โชคล้วน ๆ ผุงเจ้าลืออยู่เร็ง ไผเห็นนางยามเที่ยงใจเบียงพาลา สัปทุกซ์
โรคาจรณาอันฮ้าย เห็นนางยามตูดซ้าย ความฮ้ายสิบมี เพ็นว่าเห็นยามแลงสิใจแจ็งปานเหล็กกล้า
โชคไหล โสมลุงป้า อวาอาทังพ่อแม่สุขสดใส แท้ ๆ ได้หัวห่าว อิมหน้า บัดเห็นนางยามค่ำ ลาง
สิหน้าคนเห็น มีสิเป็นกรรมเวรเก่าหลังนำมาจี้ ฟังเอาดี มียามคิยามฮ้าย อ่านความหมาย ให้จำ
อการเวลาแต่ละมือ บ่คือคัม ดั่งกันแท้เหลว

ผญาดูดวง วัน-เดือน-ปีเกิด

คนเกิดมาในโลกนี้มีสามอย่างเป็นทางเดือน วัน เดือน ปี กำหนดมาแล้วแต่ไฟสีพานพ้อ เจ็ดวันนอแต่เดิมเค้า จากอาทิตย์ฮอดวันเสาร์ เป็นนามเค้าโลกตั้งชื่อ เอ็นมาฮอดชুমื้อ เจ็ดวันนี้ให้ นี้ที่ใจ

เกิดวันอาทิตย์ นั้น ได้ธาตุไฟเกิดประจำวัน ใจหุนหัน โทโสเคียดแสบแข็งกล้า มิตรมากมาย หลายหน้าญาติกา ว่าเลี้ยงยากหากทำคุณประโยชน์ให้ผลได้หากบมี (ทำคุณคนบ่ขึ้น)

เกิดวันจันทร์ เป็นจิ้งจี่ ดินเป็นธาตุประจำวัน ทรัพย์เนืองนั้น เงินทองว่าพ้อได้ ทางจิตใจ แข็งกล้า โภทาศึกง่าย บ่ทันกลืนน้ำลาย ความเคียดตลอดเจียง เขาซ้าฮอดบ่อสูง (โกรธง่าย หายเร็วหาเงินคล่องแต่อยู่ไม่นาน)

เกิดวันอังคาร คนแก่นคุ่นมีธาตุวาโย เรืองเว้าโนนำคนอ่อนหวานปานกล้วย จิตใจรวย แกล้วกล้า ศรัทธาหลาย หมู่มิมาก ทำคุณคนกะบ่ขึ้น มีแท่ตั้งแต่เสีย (เพื่อนฝูงมาก พุดจามักจะ อ้อมค้อม)

เกิดวันพุธ บ่ออ่อนเปรี้ย น้ำเป็นธาตุประจำวัน มักสุขสรรเสชา กล้าหาญ เสี่ยงเว้าความหนัก เบาบ่หยุดยั้ง ตั้งความเพียรมาเป็นคู่ ฝ่ายศัตรูรอบข้างคอยเว้าใส่ความ (เอาแต่ใจตัวเองมีข้าวของไว้ ไม่ทันศัตรูหาความ)

เกิดวันพฤหัสบดี มีธาตุดินเกิดรวม ความเห็นชอบทางกุศล มีในตนแสวงหา ฝ่ายปัญญาเกิน คล่อง เว้าทำนองจัดจ้าน โทสะปานไฟถ่าน แต่หากกรวิวาทไม่เจนนั่นหากอ่อนใน (ไฟวิชาปัญญาตี ขมนอกหวานใน)

เกิดวันศุกร์ นั้นกะได้ มีธาตุใหญ่อาโป โวหาญแสบ ซื่อตรงยามเว้า ทางทรัพย์สินมาเข้า เป็นคนขีตระหนี่ มีสำแสงหิงห้อยฮ้ายจอบ่เขา (เป็นคนตระหนี่ พุดจู้จี้มีมือซ้าข้อมือขวา)

วันสุดท้ายสิเว้า เขาเอ็นว่าเสาร์หก ตกธาตุไฟประจำวันเค็งขันทางฮ้ายทรัพย์สินหลายแพง ไว้ คนใกล้ไกลบ่เปิดหน้าย้มักโอ้อวดความสบาย ยามแก่กายบัดเผาโตเจ้าสิมั่งมี (มักโก้หลูจ่าร้ายราย ตอนแก่)

ทั้งเจ็ดวันบอกแจ่งแกลงเหตุทางนิสัย เกิดวันได้ดูเอาบ่ถักหลายกระคงน้อยคอยแบ่งเดือน มาร่วมเข้ารวมกันสิตั้งจ่องนับจากหนึ่งฮอดสิบสอง คลองหมอดูสิเว้าหันเข้าใส่เดือน

ผญาทำนายเดือนเกิด

เดือนอ้าย (1) คนผู้เกิดเดือนอ้าย มีธาตุไฟในกำเนิดใจเคล็ดทางโหดร้าย คนห้ามบ่เชื่อฟัง (เย็นเหมือนน้ำ-ร้อนเหมือนไฟ)

เดือนยี่ เพ็งตั้งมีธาตุเป็นดิน ทางหากินปัญญาดี ได้มั่งมีได้หัวยาม (ปัญญาดีใช้ได้)

เกิดเดือนสาม ชาตุมต้องผันผองให้ยาวย่าน ทำกิจการบ่คล้อง คือลมต้องได้อ่วยหัน
(ทำธุรกิจไม่ค่อยสะดวก)

เกิดเดือนสี่ วนั้น ชาตุมบเป็นไฟ ด้านจิตใจถวิลหาฝ่ายวิชาบ่คร้าน (มีแสวงหาวิชา
ต่าง ๆ)

กำหนดการยามเดือนห้า อ่านคิดหาเอาใจใส่ เป็นชาตุมไฟ ไฟวิชาอยากสู้ได้อันฮอนดั่งไฟ
(ผู้ที่เกิดเดือนห้าเป็นคนใจร้อน อยากรู้อากเห็น)

เกิดเดือนหก ขอบอกไว้ ชาตุมดินเกิดประจำเดือน มีความเพียรเจรจา เฮ็ดอียัง
กระไวฟ้าว (เป็นคนช่างพูด ทำกิจการคล่องแคล่ว)

เกิดเดือนเจ็ด ชาตุมพาทันห่าว เฮ็ดแนวได้กระป่นป่วน เบ็งลมกวนว่าไม้ ใจซำบัก
บักอ่วยไม้ได้ดั่งใจคิด

เกิดเดือนแปด บอกรู้ชาตุน้ำอ้งในหนองใจหมายปองทำการอ่านหาได้อูเฮ้า
(ทำอะไรไม่ได้ดั่งใจคิด)

เกิดเดือนเก้า ชาตุมไฟเผาให้กล้าแกร่ง ใจเข้มแข็งฝิ่งฟ้าวขยันสู้ต่องาน (ทำงานต้องให้ได้
ดั่งใจคิด)

เกิดเดือนสิบ ขอบอกท่านมีชาตุมดินเย็น ใจกว้างขวางบ่ลำเค็ญ อยู่เย็นสบายหายฮ้อน
(ใจกว้างเพื่อแผ่ญาติมิตร)

เกิดเดือนสิบเอ็ด ฟิงเอาถ่าน ชาตุมเย็นกระเซ็นผ่าน อ่านแนวได้ทะคล่องแคล่วแนวใจ
ฟ้าวดั่งลม (ทำอะไรมักรีบร้อน และได้ผล)

เกิดเดือนสิบสอง บลัม ชาตุน้ำแม่นแนวเย็น เป็นสิทำแนวได้ดั่งใจประสงค์แห่ง สิบสอง
เดือนจาแจ้ง วันกับเดือนได้เปิดอ่าน ถ่าบ่ถักใจท่าน คูเบ็งปีประกอบด้วยสิเห็นหมองป่องทาง

ปีชวด ขอกกล่าวอ้างเพิ่นเอ็นว่านามหนู แนวคำชูชาตุน้ำเด้อให้จ้อจาเอาไว้ ทางจิตใจเห็น
พร้อม ศิลปด้านต่าง ทางทรัพย์สิน ไหลบ่เอื้อน ผุงเพื่อนนั้งอั้งอ้อ ทางศัตรูมากกะดื้อ มากอย
เบียดเบียนเฮา เอากุศลกำลังชกซาพอได้วาสนาส่งให้ สีสมใจเหม็ดทุกอย่าง วาสนาสืบสร้าง
หลายหน้อยสิซำได้ (คนเราขึ้นอยู่กั้วาสนาด้วย)

หนูเดือน 5, 6, 7 เป็นหนูทองขาว ชาตุน้ำในหุบเขา เป็นคนมีบุญปัญญา เป็นที่น่าพอใจยิ่ง
หนูเดือน 8, 9, 10 เป็นหนูชิง ชาตุน้ำในแม่น้ำลำคลอง ชอบเจรจา บุญทำอะไรไม่ค่อย
ยังยืน

หนูเดือน 11, 12, 1 เป็นหนูผี ชาตุน้ำในบ่อ ตำราว่าอาภัพ แต่ใจกล้า

หนูเดือน 2, 3, 4 เป็นหนูฟูก ชาตุน้ำฝน จะมีพวกพ้องมากมีใจศรัทธา

พญา ปีที่สองบอกให้รู้ ฤๅแม่นางจิว ชาติดินอาสา ชื่อตรงบมีเลี้ยว มักเอางานหนักขอ
เที่ยว ทางจิตใจนั้นสตัยชื่อ ทรัพย์สินหรือสิ่งใดผู้เอาต้องให้ต้องฝ่ายสงฆ์

เกิดปีฉลู (เป็นคนชอบงานหนักทำการไม่สู้คล่องนักทรัพย์สินจะได้จากสมณะหรือชี
พราหมณ์) หากท่านเกิดปีฉลูท่านต้องคว่าเป็นวัวเดือนไหน

วัวเดือน 5, 6, 7 เป็นวัวป่า ชาติดินสุก เป็นคนคร่ำและมึพรคพวก

วัวเดือน 8, 9, 10 เป็นวัวคนใช้ ชาติดินเป็นคนอดทนหนักเอาเบาผู้ ต้องลำบาก

วัวเดือน 11, 12, 1 วัวพิการชาติดินบนภูเขาจะเป็นคนที่อาภัพการหากินตำราว่าลำบาก

วัวเดือน 2, 3, 4 เป็นวัวอุสุภราช เป็นชาติดินที่ทำพระจะเป็นคนมีบุญญาธิการ และวาสนา

มาก

เกิดปีชวด (เสือ) เกิดปีชวด ชาติไม้ มีมานะอดทน ทางทรัพย์สินไปมลายล แต่วาโทสะฮ้าย
ทำคุณหลายแต่ได้เหนื่อย มักเฮฮา ภาษาม่วน ใจคร่ำครวญบ่แล้ว หวังสร้างฝ่ายกุศล

เสือเดือน 5, 6, 7 เป็นเสือเทพารักษ์ เป็นชาติไม้ มักจะอาภัพ หาเลี้ยงตัวยาก

เสือเดือน 8, 9, 10 เป็นเสือกินสัตว์ ชาติไม้แก่น การหากินอุดมมีสติปัญญาดี

เสือเดือน 11, 12, 13 เป็นเสือโคร่ง ชาติไม้หอม จะเป็นคนมักจะมีบริบูรณ์ มีทรัพย์สมบัติ

มาก

เสือเดือน 2, 3, 4 เป็นเสือป่า ชาติไม้บนภูเขา เป็นคนใจบุญ ใฝ่กุศล ชื่อสตัย

เกิดปีเถาะ (กระต่าย) เกิดปีเถาะ ชาติไม้ นามกระต่ายปัญญาดี มีหมู่คนสงสาร เมตตาคตน

เจ้า บ่มักวาจาว่า ชอบอาสาคนแต่เอาแรงไปซ้อนชอย ทำกิจเรียบร้อย ไปเรื้อบ่วงไว

กระต่ายเดือน 5, 6, 7 เป็นกระต่ายแสนหก ชาติไม้ฝุ เป็นคนมีความฉลาดแต่มี

นิสัยชอบเล่น

กระต่ายเดือน 8, 9, 10 เป็นกระต่ายใน โลก ชาติไม้แก่น มักมีคนฮักหอมหลาย

กระต่ายเดือน 11, 12, 1 กระต่ายพิการ ชาติไม้หอมจะอาภัพลำบาก จะไม่ค่อยแข็งแรง

เกิดปีมะโรง งูใหญ่ (นาคราช) ปีมะโรงงูใหญ่คือ ปานบักเห่าคนจงเป็นชาติทองประจำ

มาก ฝ่ายทรัพย์สินกระหาคล่อง อย่าคิดล่องค้ำบ่อถาวรคักแน่ อำนาจมีบ่แพ้ของนับบ่แก่นเฮือน

งูเดือน 5, 6, 7 เป็นพิษ ชาติทองเส้ามัว จะเป็นผู้มีอำนาจวาสนา

งูเดือน 8, 9, 10 เป็นงูไม่มีพิษ ชาติทองเจือจะอับจนหาทรัพย์ยาก

งูเดือน 11, 12, 1 เป็นงูดิน ชาติทองดี เป็นคนใจบุญและชื่อสตัย

งูเดือน 2, 3, 4 เป็นงูเหลือมชาติไฟในแก้ว เป็นคนมีบุญวาสนา

เกิดปีมะเส็ง (งูน้อย) ชาติไฟ ปีมะเส็งนามงูน้อย ถือชาติไฟมักตระหนี่ ทำกิจการ

คล่องแคล่วแนวความเว้า กระวองไว ฝ่ายศัตรูอยู่ใกล้ อยากรเบียดบังหมายปอง บ่สนองนางาน

เพื่อนฝูงหากหลายล้น

งูเดือน 4, 5, 6 เป็นงูกินสัตว์ ชาติไฟในป่า เป็นคนใจร้อนและมีศรัทธา

งูเดือน 8, 9, 10 เป็นงูลายพาด ชาติไฟสุ่ม เป็นคนกล้าหาญชาญชัย มีสติปัญญา

งูเดือน 11, 12, 1 เป็นงูคิน ชาติไฟในหิน เป็นคนมีศรัทธาใจบุญ

งูเดือน 2, 3, 4 เป็นงูเหลือม ชาติไฟในแก้ว เป็นคนมีบุญวาสนา

เกิดปีมะเมีย (ม้า) ชาติไฟ

ผญา ปีมะเมียนามม้า เจริญชอบวางมาด ความองอาจทำโก้ รวยร่ำยื้อนปลุกฝัง

ม้าเดือน 5, 6, 7 เป็นม้าอิศราษ ชาติไฟในป่า เป็นคนมีวาสนาดี

ม้าเดือน 8, 9, 10 เป็นม้าคนเลี้ยงดู ชาติไฟสุ่ม เป็นคนกล้าหาญ ใจร้อน

ม้าเดือน 11, 12, 1 เป็นม้าปล่อย ชาติไฟในดิน อากัปกาศินล้ำบาก

ม้าเดือน 2, 3, 4 เป็นม้าพิการ ชาติไฟในแก้ว จะมีสติปัญญา

เกิดปีมะแม (แพะ) ชาติทอง

ผญา ปีมะแมแพะเข่าอง มีชาติทองคนมักจ่ม หาเที่ยวชม อวดอ้างวางทำให้ฝ่าเผย

หมู่ฝูงเคยเห็นหน้าหลังมาเยือนคนได้หา ผู้มีวาสนาเห็นคิดตาจ้าว ๆ แต่งงานสร้างบ่แน่นอน

แพะเดือน 5, 6, 7 เป็นแพะเทพยดา ชาติทองมัว เป็นคนมักจะมีวิชาความรู้ต่าง ๆ

แพะเดือน 8, 9, 10 เป็นแพะคนเลี้ยง ชาติทองเจือ เป็นคนมักชุกชุน

แพะเดือน 11, 12, 1 เป็นแพะโดนปล่อย ชาติทองดี เป็นคนอากัปกาศิน

แพะเดือน 2, 3, 4 เป็นแพะกะเทย ชาติทองบริสุทธิ์ เป็นคนมีบุญมีปัญญาดี

เกิดปีวอก (ลิง) ชาติเหล็ก

ผญา เกิดปีวอกบอกซ้ำ เป็นนามลิง ชาติเหล็กหล่อ ต่างวิชาได้พบพ้อ ความดีได้หมั่น

เพียร ใจกล้าหาญคลาดเคลื่อนเหมือนนักปราชญ์ทรง จิตประสงค์ทำงานแมน่บปานได้แหลว

ลิงเดือน 5, 6, 7 ลิงพระโพธิสัตว์ ชาติเหล็กกล้า เป็นคนใจบุญปัญญาดี

ลิงเดือน 8, 9, 10 ลิงกลางป่า ชาติเหล็กอ่อน จะเป็นคนดี มีวาสนา

ลิงเดือน 11, 12, 1 ลิงคนเลี้ยง ชาติเหล็กหลุม เป็นคนใจบุญซื่อตรง

ลิงเดือน 2, 3, 4 เป็นลิงป่าแสม เป็นคนใจบุญมีเมตตา

ปีระกา (ไก่) ชาติเหล็ก ปีระกาได้นามไก่บักหลงอนแดง ชาติเหล็กแข็งคนองเสียง เบียง

หากุศลไว้ทำบุญไผดีแท้ ควรแวยอย่าใจง่าย อย่าลืมหางค้าขาย ตำราว่ายอดเยี่ยม สิริยล่ำให้อ่านหา

ไก่เดือน 5, 6, 7 เป็นไก่ฟ้า ชาติเหล็กกล้า จะเป็นคนมีวาสนาดีปัญญาดีแล

ไก่เดือน 8, 9, 10 เป็นไก่คนเลี้ยง ชาติเหล็กอ่อน เป็นคนใจแข็ง มีปัญญามาก

ไก่เดือน 11, 12, 1 เป็นไก่เถื่อน ชาติเหล็กดี เป็นคนชอบเที่ยวอากัปกาศินยาก

ไถ่เดือน 2, 3, 4 เป็นไถ่ใช้บนต่าง ๆ ชาติเหล็กดี เป็นคนมักมีชีวิตวิชาต่าง ๆ
เกิดปีจอ (หมา) ชาติดิน
ผญา เกิดปีจอขนาดตั้ง นามสุนัขกันตั้ง ดังมันดีทางคมกลืน ชาติบักแม่นชาติดิน
มีศรัทธาลิ้นลิ้นเสียงเว้ากระอาจหาญ ทำกิจการเรียบร้อย แต่เก็บของไว้บ่ออยู่ ญาติพี่น้องรอบรู้ใจเจ้า
หากกว้างขวาง

สุนัขเดือน 5, 6, 7 เป็นสุนัขพระยาเลี้ยง ชาติดินเผาเป็นคนวาสนาดี
สุนัขเดือน 8, 9, 10 เป็นสุนัขกำลังมาก ชาติดินเป็นคนมีความรู้วิชา ชื่อตรง
สุนัขเดือน 11, 12, 1 เป็นสุนัขตามถนน ชาติดินบนภูเขา เป็นคนอาภัพหาภินิหาร
สุนัขเดือน 2, 3, 4 เป็นสุนัขจิ้งจอก ชาติดิน ทำพระเป็น คนใจกล้าหาญ
เกิดปีกุน (หมู)

ผญา คนเกิดมามีปีกุนขี้หมูบักอุ๊ด บักยามมันพุดบ่ฟังผู้ใด คนปีกุนชาตุน้ำ ไผ่กะซาม
อารมณ์ฉุน ผู้มีบุญวาสนา สิขื่นชมยกย่อง ใจหมายบ่งบ่สุดสิ้นไฟทางศิลปศาสตร์ งานสะอาด
คล่องแคล่ว โทสะฮ้ายแต่ไผ่บุญแท้แหลว

หมูเดือน 5, 6, 7 เป็นหมูเทพยดา ชาตุน้ำภูเขา คนเกิดในเดือนนี้เป็นคนมีบุญวาสนา
หมูเดือน 8, 9, 10 เป็นหมูที่ถูกขัง ชาตุน้ำในแม่น้ำ ผู้ใดเกิดในสามเดือนนี้จะเป็น
คนพูดจาเปิดเผย และชื่อตรง

หมูเดือน 11, 12, 1 เป็นหมูต่าง ๆ ชาตุน้ำในบ่อคนที่เกิดในเดือนนี้จะเป็นคนใจบุญใจ
กุศล

หมูเดือน 2, 3, 4 เป็นหมูป่า ชาตุน้ำฝน คนที่เกิดในสามเดือนนี้มักจะมีชีวิตซื่อสัตย์
ผญา วันเดือนปี เบ่งครบถ้วน ว่าตามส่วนพยากรณ์ ความแน่นอนดวงชะตา วาสนา
ผู้ซื่อค้ำคนอยู่น่าภูมิพื้น อย่าไปฝืนธรรมชาติ ด้วยอำนาจผู้แต่งสร้าง แปลงปั่นหากแมนพรหม
ชีวิตยังปล้มเดินหน้าต่ออย่าถอยหลัง

ผญาดวงประจำปี

ผญา พี่น้อง เอ๊ย ดวงของคนเฮานี้ มันมีดีมีชั่ว พอทรงตัวอยู่ได้ ผู้ใดแท้หากเฟิงดวง
ความคิดคนใหญ่กว้าง การสู้ต่อไผ่มันตั้งแต่ฝันกลางคืน ยังอ่านหาทางได้ ตกว่างดวงไผ่ขึ้น
เงินคำกระเด็นใส บ่พอกะได้ คนเฮานี้แล้วแต่ดวง

ผญาเสี่ยงทายความฝัน

ผญา มนุษย์ในโลกนี้ยามตื่นยามหลับ ชาติรวมตัวบังคับแบ่งวันบ่มี เว้นยามกลางเวณทำสร้าง กลางคืนมาให้พักผ่อน การหลับนอนขาดบ่ได้ผู้ใดแท้กระเล่าฝัน สาเหตุเป็นจ้งชั้นมูลเหตุสันนิษฐาน ชาติวิญญาณ โจร บ้านฮานนอนหลับ แล้วเห็นหลายแนววิสัย มีความหมายเหลือขนาด ชาติวิญญาณเที่ยวเหยียบยำ สำเสาน้ำได้พบเห็น นอนหลับไปฝันบ่เว็น เป็นนำชาติเกิดหงุดหงิด ความผูกพันของชีวิตได้เกี่ยวกับฝัน บ่แม่นนอนฝันเล่น มันเป็นจริงอย่ามาแต่เก่าองค์สัมมาสัมพุทธเจ้า ทำนายไว้ได้เชื่อฝัน

ฮิตเก่าคองหลัง 12 เดือน (ฮิต 12 คอง 14)

ฮิต 12 เดือน ที่คนอีสานนับถือกันมาตั้งแต่บรรพบุรุษ สืบทอดกันมา เรียกว่าประเพณีอนุชนรุ่นหลัง ได้รับเป็นมรดกตกทอดตามลำดับ ความเป็นมาทางประเพณีนั้น เรียกว่า จาริตคนอีสาน เรียกว่า ฮิต ซึ่งคนโบราณเรียกว่า ฮิต 12 คอง 14 หรือประเพณี 12 เดือน ในตลอดหนึ่งปี เดือนใดมีประเพณีจ้งได้ ของแต่ละเดือนนั้น นักปราชญ์โบราณได้วางฮิต 12 ไว้ ดังต่อไปนี้

เดือน 5

สมัยก่อน คือเดือนเริ่มต้นของทุกปี พอถึงเดือน 5 พระอาทิตย์โคจรเข้าสู่ราศีเมษ ในทางโหราศาสตร์ จะทำพิธีสงกรานต์ ดังนี้

1. เล่นสงกรานต์
2. แห่สงกรานต์
3. รดน้ำดำหัว
4. นิมนต์พระพุทธรูปลงสรงน้ำ
5. ก่อพระเจดีย์ทราย ขนทรายเข้าวัด
6. บายศรีสมโภช พระพุทธรูป

เดือน 6

สมัยก่อนบรรพบุรุษ ได้ปฏิบัติมาในเดือน 6 นี้ มีดังต่อไปนี้

1. เอ็ดบุญบั้งไฟ
2. ทำวิชาบูชา วัดประสูติ ตรัสรู้ และปรินิพพาน
3. ฮตนน้ำพระเถระ คือ ทำพิธี เถรากิเยก สถาปนา
4. แสกไฮแสกนา
5. สร้างบ้านเรือน สร้างเรือนหอ ดิแล

เดือน 7

เมื่อถึงเดือน 7 ชาวอีสานส่วนใหญ่ สืเส็ดบุญบ้าน เพื่อความอยู่เย็นเป็นสุขของหมู่บ้าน

1. เลี้ยงตาแฮก ปูตาบ้าน มหะคักดี หลักเมือง
2. ทำบุญตัดปี เบิกบ้าน เบิกเมือง
3. เตรียมคราดไถลงนา

เดือน 8

พอถึงเดือน 8 คนอีสานส่วนใหญ่ สืเตรียมทำบุญ ทอดเทียนทอดสาต

1. หล่อเทียนชัยถวายพระสงฆ์ตามวัด
2. ถวายผ้าอาบน้ำฝน รูปเทียน น้ำมัน
3. ผู้เฒ่าผู้แก่ เข้าวัด จำศีล หรือเรียกว่า ฟังธรรมในไตรมาส สืเข้าวัดตั้งแต่วันแรก 1 ค่ำ

เดือน 8 เป็นต้นไป มีฟังเทศน์ที่วัดตลอดไตรมาส หรือตลอดวันเข้าพรรษา เข้าเย็น เป็นประจำ

เดือน 9

เดือนนี้ ฟังเอาใจใส่เพราะว่าเป็นประเพณีทำบุญ

1. ทำบุญข้าวประดับดิน วัน เดือนดับ
2. ฟังเทศน์ สำเภาหนึ่งตลอดวัน

เดือน 10

ชาวนาปักดำไสดำนาจนจะเสร็จ ทางชาวพุทธศาสนาเรียกเดือนนี้ว่า สารทกาล แปลว่า ดอกบวบขม เป็นเพ็ญกลางเดือน

1. ทำบุญข้าวสาก เรียกว่าส่งข้าวเปรต ศิวัญญาณแห่งบรรพบุรุษ
2. ถวายผ้าจ่านาพรรษา หรือ เรียกว่าผ้าสบง
3. ทำข้าวสาก ข้าวน้อย ไปย่าย ตามหัวไสปลายนา (ไปวางเรียงไว้)
4. ฟังเทศน์หนังสือในคัมภีร์ตลอดวัน

เดือน 11

เดือน 11 เป็นเดือนออกพรรษา เพราะว่าภิกษุ สามเณร เข้าพรรษา ตั้งแต่ วันแรม 1 ค่ำ

เดือน 8 จึงตรงกับวัน ปวารณา ออกพรรษา

1. ใต้น้ำมันน้อย วันขึ้น 14 ค่ำ ตอนเย็น
 - 1.1 ใต้น้ำมันใหญ่ วันขึ้น 14 ค่ำ ตอนเย็น
 - 1.2 ใต้น้ำมันใหญ่ วันขึ้น 15 ค่ำ ตอนเย็น
 - 1.3 ใต้น้ำมัน ล้างทางประทีปแรม 1 ค่ำ

2. ถวายผ้าห่มหนาว ภิกษุ สามเณร
3. แรม 1 ค่ำ ตอนเช้าตักบาตรเทโวโรหณะที่วัด
4. ฟังเทศน์เทโวโรหณะ ธรรมาสน์
5. ฝืนฝ้ายดินกาวันได้น้ำมัน 3 วัน เพื่อบูชา พระยาภาเยือก
- 5.1 ช่วงเถือบูชาพระยานาค 15 ตระกูล
6. ทอดกฐินทอดหอประสาทผึ้ง แรม 1 ค่ำ เดือน 11
7. กวนข้าวทิพย์ ขึ้น 11 ค่ำ เดือน 11
8. ทอดกฐินนั้น มีพลู ตะไล

เดือน 12

1. การทอดกฐิน ทอดประสาทผึ้ง
2. ทอดผ้าป่า และผ้าป่ามหาวิบาก
3. ลอยกระทง ประรูป ประธิป เป็นพุทธรูชา
4. ทอดผ้าห่มหนาว
5. ทอดข้าวเม่า ถวายพระสงฆ์

เดือนอ้าย (เดือน 1) เป็นเดือนที่ชวานาเก็บเกี่ยวจะเสด็จจึงมีประเพณีดังนี้

1. ทำบุญดอกผ้า แข่งกลองเส็ง
2. ดีข้าว นวดข้าว เลี้ยงตาแฮก
3. ทำปลาแดก
4. เก็บเกี่ยวในนา
5. เตรียมเล่นว่าว
6. พระสงฆ์ เข้ากรรมเดือนอ้าย

เดือนยี่ (เดือน 2) ชวานา เก็บเกี่ยวในนาเสร็จ นอนเฝ้าลานข้าวกลางคืนเล่นว่าวชักว่าว

ได้ยินเสียงระฆัง ตลอดตอนดึก อากาศหนาว ชวานาลูกขึ้นมาผิงไฟ

1. พอตกลายเดือน ปลงข้าวในลาน
2. ทำบุญลานข้าว
3. พระสงฆ์ เทศนาคัมภีร์พระนางโพสพ
4. ขนข้าวขึ้นเล้า

เดือน 3 ถ้าชวานาเก็บเกี่ยวข้าวไม่เสร็จ จะช่วยกันลงแขกให้เสร็จภายในเดือนนี้
ประเพณีเดือน 3 มีดังนี้

1. ขึ้น 3 ค่ำ เดือน 3 กบปมีปาก นาคปมีหู ผู้หมากป้อมต่าวหวาน

2. เอาฝุ่นไถ่นา
3. เอ็นขวัญข้าวจากนาขึ้นแล้ว
4. ทำบุญเขื่อน
5. ขึ้น 15 คำ ทำบุญข้าวเกี
6. เอาเข้าเปลือกถวายเป็นวัด
7. เอาบุญพระเวส บุญมหาชาติ
8. ลงช่วงเข็ญฝ้าย

เดือน 4 ชาวอีสานว่างงาน เป็นเดือนพักผ่อนมีบุญประเพณีดังต่อไปนี้

1. ทำบุญพระเวส
2. แห่พระเวสเข้าเมือง
3. ทำบุญแจกข้าวหาผู้ตาย

ประเพณีของชาวอีสาน แต่ละอย่างซึ่งอยู่ในหนังสือโบราณคัมภีร์ แต่ละอย่างปัจจุบันยังใช้อยู่ บางอย่างคนสมัยใหม่ บรู๊จัก ถ้าเราไม่รู้จักรักษาไว้ หนังสือ เล่มนี้ จึงได้รวบรวมมา เพื่อประดับความรู้ ซึ่งประเพณีแต่ละอย่างไม่ควรทำ ไม่ควรจดจำ หรือชาวอีสานเรียกว่า “กะล่ำ” บรรพบุรุษได้สืบทอดกันมา หรือปฏิบัติกันมา จนอนุชนรุ่นหลังได้รับมรดกตกทอดเป็นประเพณีประจำท้องถิ่น เป็นเอกลักษณ์ เป็นสัญชาติญาณหรือเป็นกรรมพันธุ์ ของคนรุ่นหลังสืบทอดไป

คอง 14 คือ ชั้นหัวหน้าผู้ใหญ่ผู้ได้รับดำรงตำแหน่งเป็นผู้รักษาเพื่อให้ประชาชนอยู่ดีกินดี คนสมัยก่อนปฏิบัติตามฮีตคอง ถ้าทำผิดธรรมเนียมถือว่า ทำผิดฮีตคอง อันว่าคอง 14 มีดังต่อไปนี้

1. หูเมือง อันได้แก่ ราชทูตผู้ฉลาด
2. ตาเมือง อันได้แก่ นักปราชญ์ผู้สอนอักษรบาลี
3. แก่นเมือง อันได้แก่ พระสงฆ์เถระทรงธรรมวินัย
4. ประตุมือง อันได้แก่ ศาสตราวุธสังฆมไไว้ป้องกันเมือง
5. รากเมือง อันได้แก่ หมอโหราศาสตร์ ดาราศาสตร์
6. เหว้าเมือง อันได้แก่ โครตวงส์ เฒ่าแก่ผู้กล้ามันคง
7. ซื่อเมือง อันได้แก่ กวานบ้านและตาแสงราษฎรผู้ซื่อสัตย์
8. ฝาเมือง อันได้แก่ ทหารผู้กล้ากล้าชำนาญเข้าศึกได้
9. แปะเมือง อันได้แก่ ท้าวพระยาผู้มีศีลธรรม
10. เขตเมือง อันได้แก่ เสนาอำมาตย์ผู้รู้แดนเมืองรักษาไว้มันคง
11. สติเมือง อันได้แก่ เศรษฐี พ่อค้า คหบดีมันมี
12. ใจเมือง อันได้แก่ พระราชกุมารี หมอพยากรณ์โรค

13. คำเมือง อันได้แก่ พระราชกุมารี หมอयरักษาโรค

14. หมอกเมฆเมือง อันได้แก่ เทพา อารักษ์ มหะศักดิ์ หลักเมือง

คอง 14 เป็นคองชั้นพระ เจ้าพระยา มหาอำมาตย์ ผู้ปกครองประเทศชาติ ให้อยู่เย็นเป็นสุข จึงมีคติธรรมโบราณว่า อย่าเห็นแก่เงินแสนได้ อย่าเห็นแก่ไพร่แสนเมือง หลักธรรมปกครองชาวบ้าน ซึ่งเป็นการปกครองตามฮิตประเพณี หรือเรียกว่า ฮิตบ้าน คองเมือง สมัยโบราณ ฮิตบ้านคองเมือง ต้องถือเป็นหลักเมืองปฏิบัติกันมาตลอด และบางบ้านยังมีการเรียกต่อท้ายอีกหลายฮิต เช่น

ฮิต

ฮิตพ่อคองแม่ ฮิตไก่คองเขย

ฮิตยี่ คองเจียง

ฮิตปู่ คองย่า

ฮิตป้า คองลุง

ฮิตลูก คองหลาน

ฮิตพี่ คองเมีย

อีกฮิตหนึ่งที่คนอีสานส่วนหลายยังยึดถือกันอยู่กะคือ

ฮิตเฮือนคองเหี้ย- ฮิตไก่คองเขย

ก่อนอื่นต้องเรียนให้ท่านเข้าใจคำว่า ฮิตเฮือนคองเหี้ย เสียก่อน คำว่า ฮิต ถ้าแปลตรง ๆ ก็คือ จาริตประเพณี นั้นเอง ส่วนเฮือน กะคือ ที่เฮาอยู่อาศัย

คำว่า คอง (ครอง) ก็คือ อยู่ครอบครอง ฝ้าเหี้ยฝ้าเฮือน ก็รวมแล้วคือระเบียบในการครองเฮือน

ฮิตไก่-คองเขย ก็คือ การปฏิบัติของผู้เป็นลูกสะไภ้ลูกเขย เพราะ อันนี้คนโบราณอีสานถือมาก ๆ เลย เรื่องลูกสะไภ้ลูกเขย ส่วนมากแล้ว มักจะไม่ค่อยถูกกัน คือ คำโบราณว่า เอลูกไภ้ไปเลี้ยงย่า สำเอาฮาไปใส่เฮือน คือ ลูกสะไภ้กับย่าส่วนหลายแล้วจะไม่เข้ากัน (ไม่ถูกกัน) ที่ถูกกันก็มีแต่เป็นส่วนน้อย เพราะฉะนั้น คนโบราณอีสาน จึงมักจะถือกัน ถ้ามีลูกเขยลูกสะไภ้ก็ตาม ส่วนมากแล้วก็ต้องให้ออกเฮือน (แยกบ้าน) ถ้ายังมีให้หรือว่ายังไม่พร้อมก็ต้องให้ให้หาไม้ไผ่มาทำเป็นเพิง คือ ทำต่อออกจากเล้า (นางข้าว) คนอีสานสมัยโบราณเรียกว่า ตูบต่อเล้า หรือบางบ้านก็เรียก เท็บหมาแหงน เรามักจะได้ยินคำพูดของคนอีสานว่า ทุกข์บ่มีเสื่อฝ้า-เฮือนชานบ่มีอยู่ อาศัยตูบต่อเล้า-พอได้ชั้นมุดนอน

เพราะฉะนั้นคนอีสานจึงให้ลูกสะใภ้ลูกเขยแยกเสียน ออกไปอยู่ต่างหากอันนี้คือ ฮีตคอง (ครอง) หรือจารีตประเพณี ที่คนอีสานยังยึดถือกันอยู่ผู้หญิงธรรมดาแล้วเป็นคนที่อ่อนแอมก ๆ แต่ก็น่ากลัว ดังนั้นคนโบราณ จึงมักมีคำสอนเกี่ยวกับการครองเรือน ของผู้หญิงมากมาย เช่น

1. เป็นเมียนี้ เอาสามี เป็นใหญ่ คั้นแมนผัวว่าแล้วเมียแก้วจึงคอยตาม
2. ถึงเมื่อยามกินข้าวให้ผัวแพงกินก่อน สามคำแล้วจึงจ้ำ นางหล่าจึงค่อยกิน ยามนอน

นั้นยามนอนเข้าบ่อน ให้นางนอนแนบข้าง หัวน้องให้ต่ำลง ให้นางลุกแต่เช้า พันทิปพลูยา ยามผัวไปผัวมา ให้ใส่ถ่วงลงพร้อม เถิงวันศีลเจ้ากะอย่าสิดะ เถิงวันพระเจ้ากะอย่าสิดะ ให้นางเก็บดอกไม้บูชาไหว้อยู่ส่วน เป็นหญิงนี้ให้เฮือนสามน้ำสี่ เฮือนสามนั้น คือ หนึ่งเฮือนนอน สองเฮือนไฟ สามเฮือนหม้อจ้อเอาไว้ น้ำสี่นั้น 1 น้ำกิน 2 น้ำใช้ 3 น้ำปูน 4 น้ำใจ ของเจ้านางแพงให้คิดถี่ คำได้ดีจ้อไว้ นางหล่าอย่าสิดะเด้อ

ดังนั้นเวลาทางภาคอีสานเมื่อเวลามีการแต่งงานบ่าว-สาว จึงมักจะมีการสอนสะใภ้ สอนเขย และคำสอนแต่ละบทก็จะเป็นคติเตือนให้รู้ฮีตของผัวเมียเป็นส่วนใหญ่ เช่น

ผัวเมียนี้	กูมึงอย่าได้ว่า
อย่าได้เถียงคำป้อย	คำส่มจ่มบ่เซา
ให้ค่อยปากค่อยเว้า	เข้าคำทำเพียร
พากันเป็นเฮือนชาน	อยู่สำบายหายฮ้อน
เอากันแล้วค่อยพากันสร้าง	ถางนาขุดกัน
อย่าเป็นคนจู้คร้าน	เห็นใกล้ม่อมมือ
เมียนั้นพอปานจัว ผัวนั้น พอปานพระ	ให้พำเพียรผัวแก้ว
เอากันแล้วค่อยพากันสร้าง	ถางนาคล้ำหว่าน
เฮ็ดลงไปอย่าคร้าน	แสงน้อยให้ช้อยกัน
คั้นแมนเจ้ามุดน้ำ	อย่าได้เฮ็ดกันฟู
จกสูอย่าได้เฮ็ดกันแขนสั้น	ผัวเมียกันอย่าได้ป้อยคำ
ให้ดำหัวเข้าฮาง	ให้ดำหางเข้าฮ้าน อย่าหาญกล้ากล่าวสูง
ผู้ใหญ่เอ็นลุง	ผู้สูงให้เอ็นป้า ลุง อา อย่าดูหมิ่น
เถิงยามนอน เมียอย่าปิ่นผัวขึ้นเมื่อเถิง	เกินไหล่
หลังนอนใกล้ ใกล้	เทียมข้างผ่างผัว
ตั้งตัวพากันสร้าง	ผัวช่างเมียหีบ
ผัวแก้วเมียทิพย์	ถ่อพาพายน่ากัน
ความฮืดความจน สิบมีมาใกล้	ผัวไป เมียเล่น

ตัวแก้วเมียแหวน ให้เจ้าจ้อไว้ ไปหน้าสีข้างมี ลูกเอ๋ยฯ

คำสอนไก่เขย สำหรับภคหัตถ์ที่จะอยู่ครองเรือนมีลูกมีเมียมีตัว พระพุทธเจ้าสอนให้มี

ฌราวาสธรรม คือ ธรรมของภคหัตถ์ 4 อย่าง คือ

1. ให้มีความสัตย์
2. ให้ฝึกตน
3. ให้จิตใจมั่นคง
4. ให้เสียสละ

ข้อ 1 ให้มีความซื่อสัตย์ ความสัตย์นั้นแบ่งออกเป็น 3 คือ

กายสัตย์ คือ ทำจริง วลีสัตย์คือ พูดจริง มโนสัตย์ คือคิดจริงจะทำจะคิดจะพูดอะไรก็ให้เป็น

จริง อย่าให้มีโกหกหลอกลวง

ข้อ 2 ให้ฝึกฝนตน คือ ให้ฝึกกายวาจาให้ตรงด้วยศีลให้ฝึกใจให้ตรงด้วยสมาธิ

ข้อ 3 ให้จิตใจมั่นคง คือ ฝึกจิตของตนให้มั่นคงไม่วอกแวกด้วยสมาธิ

ข้อ 4 ให้เสียสละ คือสิ่งใดที่มันไม่ดีไม่งาม ซึ่งเกาะเกี่ยวห่วงเหนี่ยวอยู่ในร่างกาย

และจิตใจของเรา ให้ทิ้งขว้างเสีย อย่าได้ไปคุ้มครองป้องปกมันไว้ เช่น มันโลกอยากได้นั้นอยากได้นี้ได้มาจนไม่มีที่จะเก็บรักษาไว้ ยังอยากจะได้มาอีกมีกองเท่าภูเขาเตลาก็ยังไม่พอใจไม่รู้ว่า จะเอาไปทำไม ให้แบ่งปันให้คนอื่นเสียบ้างอย่าหวงเอาไว้ใช้แต่ตัวคนเดียว

ในฐานะที่เราเป็นพ่อแม่กันนี้ธรรมทั้งสี่ประการนี้ เราควรจะบำรุงควรรักษาให้ เจริญรุ่งเรือง เมื่อเราทำได้ตามหลักธรรม ในพระพุทธศาสนาแล้วเราจะประสบความสุข ความเจริญก้าวหน้าโดยส่วนเดียว

คำสอนไก่เขย มื่อนี้ถูกขังยามยามดี ถือดีถือมุดโชคไฟท่ามงคล อันใจจะประสบโชคชัย สวัสดิ์ มื่อนี้เถ่าแก่พ่อแม่โคตรวงศ์ทั้งสองฝ่ายมาทำพิธีปลุกฝังตั้งแต่ให้สองเจ้าเป็นคู่ผู้เมียกันนับ ตั้งแต่มื่อนี้เป็นต้นไป สองเจ้าซัดจากความเป็นบ่าวสาวแล้ว มีแต่ซัดเป็นพ่อคนแม่คน ซัดตั้ง หลักฐานตั้งหน้าตั้งตาทำมาหากินบิให้อึดให้อายาก บิให้ลำบากลำบาก ซิเป็นคนเจริญรุ่งเรืองเหลืออง เหลือม มีเข้าของเงินทองแก้วแหวนแสนสิ่งบิอึดอยากบิทุกขัยาก

โบราณพื้นสอนไว้ว่า ตัวเมียนั้นคนเดียวโดยฮิตสุขทุกข์ยังฮ่วมเข้าถนอมคุ้มต่อมกันตัวเมีย นี้โบราณ พื้นว่าคู่ยาก คู่สร้างคู่สมคู่แต่คู่แปลงกันซิดีฮัดทำอันใด ให้เว้าวาจาจิตต่อกันก่อน ถ้าเห็นดี เห็นชอบตกลงปลงใจกันแล้วฮีบฮัด ฮายากทำฮิฮังกะทำ แบบนั้นพื้นว่าคนหนุนดู

ขอให้สองเจ้าเป็นตัวแก้วเมียขวัญ ตัวฮักเมียแพงครองความสุขนากันจนเท่าเต่า ขอให้ได้ ลูกเต่าผู้จบผู้งามมีสติปัญญา เฉลียวฉลาด ขอให้สองเจ้าประสบแต่ความมั่งมีเป็นดี นอนหลับได้เงิน ฟัน นอนฝันได้เงินหมื่น นอนตื่นได้เงินแสน แปนมือมาให้ได้แก้วมณีโชติ ปากโพดให้มีผู้อุปัชฌา

คำสอนไก่เขย สิวาในห้องครองเมียห้าอย่าง หนึ่งเมียให้เฮ็ด เรียกบ้านการที่ของผัว สองเมียสั่งสอนมิตรสหายของผัวที่มายามเยี่ยม สามเมียให้เป็นคนสัตย์ซื่อปมีใจเบี่ยงเลียงมีฐู จากผัว สี่เมียให้อั๊กษาเงินค่าแก้วที่ผัวหามามอบอย่าเอาไปใช้ฐูหรือแพงไว้ใช้บ่เป็น ห้าเมียอย่าเป็นคนซึ่กร้านการเรียกเบาหนักให้ขยันขันแข็งอย่าได้เป็นคนคร้าน

ซึ่ได้จากไปหน้าครองผัวห้าอย่าง หนึ่งผัวให้ฐูกย่องเมียมิ่งของของโตสองผัวอย่าฐูมสอว่าเป็นคนฮ้าย สามผัวเป็นคนมันมีใจสัตย์ซื่อ ฐูเจ็ยข้างพันกันบ่เหลียว สี่ผัวนอนเวียกบ้านให้แก่เมีย โตการหุงหาอาหารแผ่นผ้าแพรผืนผ้าการกินการใ้ภายในชู่อย่างกับตั้งเลี้ยงลูกเต้าคนใ้แซกคน ห้าผัวให้รู้จักให้เครื่องแต่งประดับโตเมียจะอย่างพาโวอยากได้หลายเหลือล้น ใ้มันพอสมน้ำหมูมวล โบราณว่าพวงเหลือเอือบถักใจชาวค้า

ครองทั้งห้ามีมาตั้งแต่ก่อนพระพุทธเจ้าสอนไว้แต่ประถมไผ่อยากเป็นผัวแก้วเมียขวัญ ใ้จำจ้อเอาเนอพากันเฮ็ดใ้ได้ คือพระเจ้าสั่งสอนแม่นเอาคิออยากได้แก้วแก่นเงินค่า ปรารณาแนวโคะหลังไหลมาพร้อมยูทางกิญูทางทานทางจ่าย ทานท้อโตแ่งไหลหลังเข้าป่านน้ำแม่ทะเล แม่นเฮลคชั่วเมี้ยนตายจากเมืองคนซึ่ได้ทรงวิมานสุขอยู่ในเมืองฟ้าซึ่มิเทวดามาเฝ้ามาทำแห่นเ้าอยากกินอยากนอนอยากไปอยากมาบ่อนใดเทวดาฮีบต้อนบ่มีมือซึ่ทุกข์จน

พ่อชเแถมพรใ้ซึ่โยสิทธิโชค ของใ้พวกหมูเจ้าหายฮ้อน อยู่เย็นอย่าใ้มีเจ็ญชู่องอันตรายมาผ่า ปรารณอยากได้ใ้ไหลช้อนปงซอน แม่นว่ามีทุกข์ฮ้อนสัพพะสิ่งโพยภัยความทุกข์กายทุกข์ใจใ้หลังหนีเสี่ยเสี่ยง ไปใ้เหมิดใ้เกลี้ยงตั้งวงศ้วานโคตรหมู่ เหลือแต่สุขท่อนั้นเสถียรหมั่นอยู่เย็น อายุ วัฒน โฉ สุขัง พลัง

อายุขอใ้ยืนยาวหมั่นพันปีเป็นเขต วัฒนะใสสองแฉ้ง อย่ามีเสร้าเก่าหมอง สุขกายพร้อมสุขใจใ้เป็นคู่พะละแสงเลิศล้ำก่าลังก่ากว่าคนขอใ้สมบรูณ์ด้วยพระพรชัยสิทธิโชคจงประสิทธิประสาทใ้สองเจ้าอยู่เย็น

คำสอนไก่เขย เข้าเพิ่นขาวลูกสาวเพิ่นแพง แกงเพิ่นแซบปลาแดกเพิ่นนิ้วผัวเพิ่นดีอบรมเมียเพิ่นช่าง นี้คือ คำสอนของคนโบราณอีสาน ลูกสาวผู้ใดขยั่นหมั่นเพียรเฮ็ดไฮใ้สำน้าทำมาค้าขายบ่เสี่ยคายแสง ฟ้าวดำฟ้าวดำฝัดเอามาหนึ่ง หนึ่งแล้วกะขางามเป็นตาอยากตากิน แม่ครัวที่เฮ็ดต้มเฮ็ดแกง เฮ็ดลาบก้อยแซบนั่นบ่แม่นแซบเพราะเฮ็ดอย่างเดียว ต้องอาศัยเครื่องปรุงรจ คือปลาแดกกะนัวน้าอย่าว่าแกงเพิ่นแซบปลาแดกเพิ่นนิ้ว

ภายในเรือนมีผัวกับเมียเป็นเจ้าของเฮือน ถ้าเจ้าของเฮือนเป็นคนบ่ช่าง คือบ่ช่างเฮ็ดช่างทำช่างเว้าว่า บ่ช่างคิดช่างอ่าน ผัวกะอยู่พอผัวเมียจะอยู่พอเมียเมียหัวหน้าเข้าผัวหันหน้าล่างล่างเฮือนนั้นลิมิสภาพคือผีป่าซ้า มีแต่คนตายบ่มีคนเป็น มันซึ่เป็นจ้งใ้

แม่เหือนคือ เมียเป็นคนสำคัญภายในเรือน ถ้าแม่เหือนบดเคี้ยวเหือนซิติได้จั่งได้ ดังนั้น
โบราณจึงสอนให้แม่เหือนเป็นช่าง อย่าว่าผิวพินดีคอบเมียพินช่าง

เมียพินช่างคือจั่งใด เวลาผิวไปตีกแหหาปลาไปเหม็ดคืนได้ปลาค่อน้อยตายสองโตพอผิว
กลับมาเมียฮีบไปฮีบเอาข้องส่องคองไปเบ็งปลาในข้อง แล้วเล่าว่าพอบักน้อย เจ้าสังได้ปลาค่อน้อย
โตจบ โดงามแท้เจ้าเฮ็ดจั่งได้ ซ้อยลีเอาไปต้มไปแกงให้เจ้ากิน

คำภักสอนเขย ชายก็ให้เป็นแห้อย่าแกมแกหินแฮ่ทรายกะทรายแท้ หยิงกะให้เป็นหญิง
แห้อย่าได้เป็นหญิงมั่งง่าย ยิงให้ยิงแท้แน่แล้วจั่งยิงอย่าได้ยิงเสียถิมยิงเสียยิงเปล่า ให้เอาหนองแค้น
เสียแล้วจั่งยิง หญิงมีลักษณะตรงข้ามกับผู้ชาย ผู้ชายมีลักษณะสุภาพเรียบร้อยและอ่อนโยน เรา
มักจะเห็นผู้ชายบางคนมีลักษณะเหมือนกับผู้หญิง และผู้หญิงบางคนลักษณะเหมือนกับผู้ชาย
หมายความว่าจิตใจของเขาอาจเปลี่ยนแปลงได้ ส่วนร่างกายจะไม่อนุวัตไปตาม

คำสอนไก่เขย ผัวเมียที่ต้องการความสุขความเจริญ ทั้งโลกนี้และโลกหน้าให้รักษาศิล 5
ประการ คือ

1. อย่าฆ่าสัตว์
2. อย่าลักทรัพย์
3. อย่าล่วงเกินประเวณี
4. อย่าพูดปด
5. อย่าดื่มของมึนเมา

ศีลข้อ 1 เรารักชีวิตเรา เขารักชีวิตเขา ต่างคนต่างรักตน จะเบียดเบียนกันทำไม

ศีลข้อ 2 ของเราเราก็รัก ของเขาเขาก็รัก ต่างคนต่างก็รัก ของของตน จะไปลักเอา
ของเขามาทำไม

ศีลข้อ 3 ผัวเมียของเรา เราก็รัก ผัวเมียของเขาเขาก็รัก ต่างคนต่างรักผัวเมียของตนจะล่วง
ไปเกินผัวเมียเขาทำไม

ศีลข้อ 4 เรารักความจริง เขาก็รักความจริง ต่างคนต่างก็รักความจริง จะไปพูดโกหก
หลอกลวงทำไม

ศีลข้อ 5 ดื่มของมึนเมาขาดสติ จะดื่มไปทำไม

เมื่อผัวเมียได้รู้ซึ่งถึงความเป็นจริงอย่างนี้แล้ว การที่จะไปประพฤติล่วงเกินย่อมจะมอง
หน้ามองหลัง เห็นชีวิตจิตใจของเขากับของเราเป็นชีวิตจิตใจแบบเดียวกัน รักความเป็นธรรม รัก
ความสุจริตรักความชอบธรรม รักความยุติธรรม

นักปราชญ์ได้กล่าวไว้ว่า ใครรักษาศิลทั้งห้าข้อนี้ได้จะเป็นคนมีชีวิตอยู่ก็ตามตายไปแ
ก็ตาม จะไม่ไปเกิดในนรกหมดใหม่ ไม่เกิดเป็นอมมนุษย์ ไม่เกิดเป็นเปรต ไม่เกิดเป็นอสุรกาย

ตายแล้วหากยังมีกิเลส ก็จะไปเกิดในสวรรค์ จะสมบูรณ์บริบูรณ์ด้วยลาภยศ สรรเสริญ สุขใน
 สวรรค์ หากหมดกิเลสแล้วจะไปเกิดในนิพพาน
 ผู้เมื่อยที่มีศีลมีศีลมีวัฒนธรรมคือ ศีลทั้งห้าข้อนี้จะประสบแต่ความสุขความเจริญตลอดกาล
 ในท้องถิ่นภูไท จะมีคำว่าเขียนเขย (สอนเขย) จากหนังสือวรรณกรรมลุ่มม้งอีสาน โดย
 อาจารย์กรีธา โสระธิดา (พม.;ศ.บ)

บ่ให้จู้คร้าน	มักง่ายนอนเร็น
เวียกไฮให้หา	เวียกนาให้สร้าง
ไฮบ่ขัวให้ขัว	นาบ่กว้างให้กว้าง
ลงน้ำบ่กันฟู	จกสูบ่เฮ็ดแขนสั้น
แขนสุดให้เอาไม้ต่อ	คอสุดให้เอาไม้คาน
ช้างโตมันฮ้าย	ควายโตมันพาโล
ไม้กะบักฟันยาก	ไม้กะชะหมานสนให้แก้วเขยคู่ชน
บ่ให้เล่นเบี่ยโบก	สารพัดการพนัน
สูบกัญชาฝิ่น	อันเป็นโทษ
ราชการบ้านเมือง	หนักแน่นแค้นใจ
เวียกท้าวหา	การพระยามัดก็
ให้ปิ่นข้าวจี	สองท้องแล้วให้ไป
บอกไปเมือง	บ่ให้ว่าไกล
บอกไปไทย	บ่ให้ว่าอ้อ
เชือกจัวให้บาย	เชือกควายให้ฟัน
บอกไปไฮ	บอกให้ไควไปนา
บอกไปนา	บ่ให้คลามาบ้าน
ไปแฮมวันแฮมคืน	กะให้มาเล่ามาครอบ
เข้าดงบ่ให้มาเปล่า	เข้าเหล่าบ่ให้มาดาย
หักไม้ตาย	มาเฮ็ดหลัวเฮ็ดฟัน
อันฮ้ายบ่ให้กระทำ	อันกะล่ำบ่ให้เฮ็ด
บ่ให้เล่นนั่งน้ำ	กำพร้าน้องเมีย
บ่ให้ปิ่นเขี้ยว	มาทางเจ้าโครตเจ้าโครตเจ้าตา
บ่ให้ชักหนี่มลาม	ชักความมาพาด
บ่ตีหมา	ตีหมาเสียด

ทีมกระบุงกลายหน้า	ทีมกะช่ากลายหัว
กินจีนให้หา	กินปลาให้ทอด
แบ่งแกงสุ่เฮือนน้อย	แบ่งก้อนสุ่เฮือนหลวง

การสอนไก่เขยเป็นประเพณีที่ดีงาม ในภาคอีสานมีกันอยู่ทุกหนทุกแห่งหลักจากทำพิธีสู่ขวัญแล้ว ไก่เขยจะนำขันดอกไม้ไปสมมาเจ้าโครต เมื่อเจ้าโครตรับขันสมมาจากไก่เขยแล้ว จะสอนฮีตครองอะไรให้ไก่เขยก็จงสอน แต่จะสอนยาวไม่ได้เพราะมีเวลาจำกัด เจ้าโครตบางคนไม่ได้เตรียมตัวมา พอไก่เขยยกขันสมมาเข้ามาไม่มีอะไรจะสอน เพียงแต่รับเอาขันดอกไม้เท่านั้นดูไม่สมศักดิ์ศรีของเจ้าโครต เพราะเหตุนี้จึงได้นำคำสอนของคนโบราณ มาแสดงไว้หลาย ๆ แบบ เพื่อว่าท่านจะได้เลือกเอา เวลาท่านไปเป็นเจ้าโครตจะได้้นำคำสอนนี้ไปสอนไก่เขยของท่าน

ตัวอย่างผญา

- ไปให้โลลิมถีนพงพันธ์พี่น้องเก่า
- ไปให้ละเผ่าเชื้อไปย่องชาติอื่นไกล
- ทนทำทนสร้างอดออมไปชะก่อน
- ทุกข์เมื่อนี้เมื่อหน้ายังซึ่มเข็น
- ทนกินข้าวบ้ายเกลือไปชะก่อน
- ปลาแดกมิให้จำขามพ้ออ่อมปลา
- ผู้ใดมีเงินแสนเงินล้านกะตามพิ่น
- เฮาบมีนั่งอยู่แป้นงอยชานฮ้างกะอยู่ไป
- แม่นจั่งได้กะให้ลงมือหาลงมือเฮ็ด
- คุณละมี ชูชีละฮั่ง
- ลมพัดต้องใบไม้ใผ่ให้เหลียวแล ลมพัดต้องใบแกให้เหลียวหล้า ลมพัดต้องใบพร้าว

ให้ต่าวคีน

- ลมพัดต้องใบใผ่โวกวิโว ลมพัดต้องใบโพโวกวิเวก ฮ้ายกะคิดฮอดน้องโท่นโท่โลกถิ

โดย

- หอมดอกจิก คืดฮอดความหลัง
- หอมดอกฮั่ง คืดฮอดความเก่า
- หอมดอกคัดเค้า คือซึเผ่าบ่เข็น
- เที่ยวทางเว้งเหิงมามันค้ำ
- อย่ามัวกินหมากหัวมันซึซ้าคำทาง

-เข้าพื้นขาว ลูกสาวพื้นแสง แสงพื้นแซบ
 -ปลาแดกพื้นนัว ผัวพื้นดีคอบเมียพื้นเป็นช่าง
 -ทางหลวงกว้างพิสัยมาเที่ยวตั้งแต่กอก
 หมกปลาแดกตั้งใจไว้พิสัยมาจำแต่ตอง
 -ผักอีตูเดี่ยวต้นตำใบตอก กกบ่ทันฝังแน่น
 พิสัยมาจุ่มดอก ฮากบ่ทันหยั่งพื้น พิสัยมาปิ่นบงไบ
 -แม่หญิงใจปึงแข็งส่วย คิวก่องกวมตา หัวนมมีปานดำ
 แม่หญิงนั้นมีบุญแท้ ชายใดโอมเอาได้เป็นเมีย
 โขลกใหญ่ดีประเสริฐแท้ มือหน้าสูงเฮือง
 -แม่หญิงใด ทำกินพร้อม พอเกลือทั้งปลาแดก
 เบนเข้าพื้นฮ้อยชั้น ควรให้ไถ่เอา
 -แม่หญิงใดสบเบื่องซ่าย จีแมลงวันจับอยู่
 สมบัติมีมากล้น คุณค่าต่อผิว
 -แม่หญิงใดนมนยาน ลงถึงท้องหย่อน
 แม่หญิงนั้นบุญมากล้น ควรให้ไถ่เอา
 -แม่หญิงใดบาทาเท่า หลังดินคือหลังเต่า
 แม่หญิงนั้นใจซื่อแท้ ประสงค์ตั้งต่อผิว
 -แม่หญิงใดใบหูเหียน หน้ามนจักหน้อย
 แม้นว่าเป็นแม่ค้า พอได้สืบทีน
 -แม่หญิงใดหน้าบุญสู้ ผมแดงทางหน้าผาก
 อย่าได้เอามาอยู่ช้อน ชิมาม้างศาสนา
 -เป็นแม่หญิงนี้ แลงายให้คิดฮอด อย่าสุดำชอกพูน อย่าสุดำชอกพี ชาวบ้านพื้นชิตยามยัน
 -ได้เมียผู้ดีปานแก้วคุณต่าง ได้เมียผู้ช่าง ปานแก้วคุณเฮือน
 ได้เมียผู้บิดผู้เบือน ปานกุมหมุในคอก ได้เมียผู้ผอก ปานแก้วไม้ทางปลาย
 -บัดถึงยามกินข้าว เมียดำให้ผัวกินก่อน สองสามคำจั่งยื้อน ตามกันจั่งแม่นแนว
 -เคนบ่ได้น้อง ชาตินิสิหนีไปบวชเณรให้หัว.....แห้ง
 ถึงยามแลงสิตักน้ำมาจุ่ม ให้มันชุ่มอยู่เรื่อยทางแห่งบ่ให้มี
 -เคนบ่ได้อ้ายชาตินี้ สิจำพรากรลาหนีไปบวชชื้ออยู่กะภูแล้งเคน.....มันแห้งถึงยามแลง
 ชิตักน้ำมาหม่าจน กอหญ่าละนั้น ให้มันท่วมบ่เห็นพูนแล้ว

-เกิดเป็นคนให้เสียความรู้สึก เฮ็ดซู่กู๋เขาบมีย่า เฮ็ดซ่างเขาบมีย่าน ไปเที่ยวบ้านให้เบิ่ง
หนทาง คนตาฟาง ที่นอนผู้ใหญ่อย่าได้ไปแทน ของหวงเหอนอย่าได้ไปต้อง ของพี่น้องอย่า
ได้ไปขอ

-เจ้าผู้ผักอี่เต็นตันตำไบคก กกบ่ทันฝ่งแน่นพิสังมาจื้อบดอก ฮากบ่ทันบ่งพื้น พิสังมาปิ่น
ป่งไบ

-เคนสิไปทางหน้า ให้เหลียงหลังเบิ่งก่อน เคนมะรุคทุดเท่าเซาก่อนอย่าไป

-เคนซิดม่น้ำลาย ให้เจ้าเหลียวเบิ่งปล่อง

เคนสินงอ่องย่องให้เหลียวเบิ่งหว่างขา

-ทุกซ์บ่มีเสื่อผ้า ผาเฮือนดี พอลื้ออยู่ ทุกซ์บ่มีข้าวใส่ท้อง นอนลื้ออยู่บ่เป็น

-เฮ็ดนาเหลียวเบิ่งฟ้า ไปค้าเหลียวเบิ่งหน้าลูกเมีย

-เฮ็ดนาอย่าแพงกล้า ไปค้าอย่าแพงหิน

-เฮ็ดกินอย่าจี้คร้าน เข้าบ้านอย่าอาย เห็นคนตายอย่าจี้เดียวจ

-ผัวไปค้ายามนา อย่าว่าผัวหมั้น เก้าสิค้าสิบสิค่านาแล้วจ้งไป

-อย่าได้คิดต่อข้าวในนาของผู้อื่น คิดต่อนาจี้กระต่ายน้อย นางหม่องแห่งเฮา

-หมายไ่หมายสุดสายตา หมายนาหมายสุดเสียงฮ้อง

-บ่อนตำให้ลูณ บ่อนนูนให้ถาก

-มีเงินปากได้ มีไม้อยู่เฮือนงาม

-หาเงินได้นอนกะว่าอุ่น หาเงินบ่ได้นอนใกล้กะว่าคั่นคาย

-ตกกะเทินว่าได้ลงทีนค้ำ เสียคายทีนบ่ห่อนแม่น

-ฆ่าควายเสียคายหมากเผ็ดน้อย สิไปก็อัยใส่พิสัง

-พวกหมอมอ หากินนำอวด

พวกตำรวจ หากินนำด่าน

พวกคนพาล หากินนำบ่อน

-เชื้อชาติซ้าง หางยาวสนุกแกว่ง

ชาติไ่กุ่ม หางสั้นแกว่งบ่เป็น

-คัฒหาฮักลูกเป็นคั้งเชือกผูกคอ

คัฒหาฮักผัวฮักเมียเป็นคั้งปอผูกศอก

คัฒหาฮักข้าวของเป็นคั้งปอกสุบดิน

คัฒหาทั้งสามอันนี้มาชินให้เป็นเชือก ให้กัลิ่งเกลือกอยู่ในวัฏสงสาร

-นกเขาเข้าอยู่คุ่มเหง่าง่วมทนทุกซ์

แม่นซิง ยอชคอนเงินคอนคำ กะปลื้มคอนไม้
 -ยามไปมีของฝาก ยามจากมีของขวัญ
 -แมงเม่าบินผ่านฟ้า บ่มีมัมปากอึ้งยาง
 -อยากทุกข์ให้เป็นนายคน อยากสาละวันให้เอาเมียน้อย
 อยากให้เขาป้อย ให้จี้ไต่หนทาง
 -ทานกันได้เป็นเศรษฐี ทานทีได้เป็นพระแม่เจ้า
 -ลูกเว้ายาก พ่อแม่ปากเปือก
 ลูกคยเสียด พ่อแม่อยากอาย
 -เข้ากะมี หีกะพร้อม จอมคอยกะพออยู่
 -เอาเมียสาว ปานได้จ้วพันแม่
 เอาเมียแก่ ปานได้แม่ชาวคน
 -อยู่ใกล้เกลือกินตั้ง อยู่ใกล้ครั้งข้อมครั้งบ่แดง
 นอนตะแคงกอดสาวบ่อุ่น สวดจุ่มกุ่มมือจุ่มบ่ถึง
 -เข้าเพื่อนขาว ลูกสาวเพื่อนแสง แสงเพื่อนแซบ
 ปลาแดกเพื่อนนิ้ว ผัวเพื่อนดีคอบเมียช่างเป็นช่าง
 -ทางหลวงกว้างพิสัยมาเที่ยวตั้งแต่กอก
 หมกปลาแดกตั้ง ใจโก้พิสัยมาจำแต่ตอง
 -แม่หญิงโคนมตุมตั้ง จีแมลงวันจับอยู่
 เป็นข้อยเพื่อนฮ้อยชั้น ควรให้ไถ่เอา
 -แม่หญิงโคโยนีส่วย คือปลีกกล้วยอ่อน
 แม่หญิงนั้นบุญมากล้น คุณค่าต่อผัว
 แม่นได้เอามา อยู่ซ้อนเป็นเจ้าเศรษฐี
 -ทั้งหลายเพื่อนเมาเหล้า เมากัญชายาฝิ่น
 อ้ายนี้ผิดเมาแม่ฮ้างแม่หม้าย ปากเฮ้ออุคกะแด
 -อย่าได้วาจาต้อนสอนหมาให้หอนเห่า
 สอนเต่ามุดน้ำค้ำนั้นบ่ควร
 สอนกระบวนความสู้ครูบามั่นผิคฮีค
 สอนความสู้ผู้เฒ่าไผสิเว้าว่าดี
 สอนให้หมีกินผึ้งอายหมีมันชีว่า
 สอนให้ปลาอุดน้ำมันลิเหยยเสียดสิ

- สอนให้กุมภีแช่ลงหนองมันบ่ค่อง
 สอนให้แช่ลอยล่องน้ำกำนันบ่ควร
 -อย่าได้หลงทางหลวง แล่นลงไปห้วย
 -อย่าได้ตามติดกัน ของคนท้องซื่อ
 มันสิตตใส่เจ้า ให้ตั้งเวือบั้งเหม็น
 -อย่าเว้าก่อนเกิด อย่าสะเดิดก่อนตาย
 -อย่านอนหงายเล่นดาบ อย่าคาบนมเมีย
 -อย่าเลียคมมีด อย่าขูดฮีดผองไพร่
 -อย่ามกใหญ่เกินโต อย่าโมโหเกินเหตุ
 -อย่านอนแก้งขึ้น อย่ากินแสงลูกเขย
 -อย่าจิ้งอชอน อย่านอนสุบยา
 -อย่าม้างเจดีย์ อย่าคืนักบวช
 -อย่าคาบนมเมีย อย่าเลียใบตอง
 -อย่าได้เลนเวินเว้า หัวสูงพันเพื่อน
 โทษเพิ่นมีต่อฟ้า อย่าเหลียวหน้าอำคะนึ่ง
 ให้เจ้าคิดต่อตั้ง ตั้งต่อตามคลอง
 -อย่าได้โม โหฮ้าย ลืมคลองของเก่า
 เห็นใหม่มักหน้า ลืมกันบ่ดี
 -เคนได้กินกะปิแล้ว อย่าลืมคุณปลาแดก
 ลั้งเทื่อเฮาแตกบ้าน ยังสิได้ใส่แกง
 -เคนได้เที่ยวไปได้ เมืองไกลประเทศอื่น
 อย่าได้ลืมด่านข้าว บ้านเก่าเมืองเฮา
 -เว้าแหกบ้าน มันบ่ส่งบ่เสื่อง
 เว้าแหกเมือง มันบ่เกินบ่จิ้น
 -เห็นว่าโตดีแล้ว บ่มีครูอย่าฟ้าว่า
 หินบ่สองสะให้ แนวนพرائب่อนคม
 -อันว่าขูยงตัน ลมตีหักถ่อง
 บาคว่าเครือหญ้าป่อง ลมต้องบ่เพ
 -อย่าเอาเข้าเหยียบบ่ง อย่าเอาหมาหลงมาเลี้ยง
 -อย่าหลงคนเหนือ อย่าเชื่อคนใต้

-อย่าอายเสียดกิน อย่าหมิ่นเงินน้อย อย่าคอยวาสนา

“ฮักแพงแบ่งปัน ช่วยกันสร้างบ้านแปงเมือง”

-นายคำเก็ง คนบ้านนอกแขนศอกดำ เสด์นากิน ขุนดิน โพน ก่นคั่นเทนา ขุดหัวเลา เกาหัว

หญ้า คืดบ่ออกชอก

บ่มา หาบพ้อ พอชิได้บ่อนไค พี่น้องเอย

-เมืองสกลดินค้ำน้ำชุ่ม หัวปลา เอาเส็ดก่อนเส้า ข้าวเก่าเอาเส็ดเหยื่อมอน

-บ่ให้โลลิมถิ่นพงษ์พันธ์พี่น้องเก่า บ่ให้ละเผ่าเชื้อ ไปย่องย่องชาติอื่น ไกล

-ฮั่วหลายหลักจ้งหมั้นพี่น้องหลายชั้นจ้งดี พี่น้องบ่หลาย หาสหายมาตี๋ม

-พี่น้องให้กายสหายให้เว้ หมากหินแฮ่บ่ผัดสี่สามปีเป็นอื่น

-ลิบผีนผ้า ชาวผีนผ้า บ่ปานผาเนื้ออุ่น ลิบผู้อยู่ช้อน บ่ปานพี่น้องนั่งเสียง

-นายคำเก็งนี้หลดเหลียวเบ็งทรง คือสิเป็นผู้เฒ่า ความเว้าคือสิหลาย ปริยายคือสิมาก

ดูยาซุมคือชิใหญ่ ทำหมากไม้เข้าบ้านหลายน้อยคือชิบ่ตาย

-แม่หญิงไคผมถอยขึ้น หัวล้านแฮ่

แม่หญิงนั้น ทุกข์ถึงเฒ่าควรเว็นหลีก ไกล

-แม่หญิงไคคอกลมบ่อง หางตาแดงจ๊กหน้อย

แม่หญิงนั้นสุขลิ้นลิ้นความฮ้ายบ่มี

-แม่หญิงไคปากกล่าวด้านเว้าแผดเสียงแจ็ง

เจ้าอย่าเอามาเป็นเมีย บ่ดีพาฮ้าย

-แม่หญิงไคสบคำบ่ี ค้งหมากม่อนสุก

แม่หญิงนั้นค้นหาในสงสาร บ่อาจทันเทียมได้

-แม่หญิงไคนมตุมตั้ง จีแมลงวันจับอยู่

เป็นข้อยเพิ่นฮ้อยจั้น ควรให้ไถ่เอา

-แม่หญิงไคโยนีส่วย คือปลีกส่วยอ่อน

แม่หญิงนั้นบุญมากลิ้น ถุนค้ำต่อผ้า

แม่นได้เอามา อยู่ช้อนเป็นเจ้าเศรษฐี

-อย่าได้วาจาด้านสอนหมาให้หอนเห่า

- สอนเต่ามุดน้ำค้ำนั้นบ่ควร

-ฟังเอาสาคนรุ่นหลังจ้งฟังไว้ คำโบราณผญาฮ้อย

-บางคนยังบ่ฮู้ผญานั้นแม่นฮี้ยัง

-คำว่าผญานั้นคือคำเปรียบเปรย ให้เฮฮู้คือคำมาเปรียบเทียบ

- คือฝันว่า หาบช่างชาแมวบ่อมีเก็ง มันสิเป็นอ่อนอ่อนคอนช่างบ่อเก็งแมว
- คือจั่งคำฝันว่า นกจับ ไม้ย้อเอาฮอยมาป็นฐูป ไม้บ่อทันแตกด้ามมันสิสั้นก่อนสิน
- ตาบ่อเห็นได้ยืนแต่คนเว้า ออย่าเอาเปรียบเทียบ ไม้บ่อทันแตกด้ามบ่อจักยาวและสั้น
- บาดฟันแล้วฟันบ่อเถิง
- คำโบราณฝันว่าหนูกัดผ้าจั่งคิดเห็นคุณแมว ลูกจ่องข้างจ่องแวงจั่งคิดเห็นคุณพ่อคุณแม่
- ฝันว่าคนเฮนี่ลัดคือบัวสามเหล่า เหล่าหนึ่งพวมสิพัน โคลนตมพวมสิปง
- ปลาหรือเต่ามาพบพ้อ โลดกินซ้าบ่อทัน
- เหล่าที่2 เกิดขึ้นมายังบ่อทันพื้นน้ำ ยังคาบอบเบยบาน
- จักสิบานหรือสิตายคาหนอง ซ่องทางบ่อเห็นซ้า
- เหล่าที่3กะพื้นน้ำได้ส่งกลิ่นเกษร เบยบานหอมกลีบบานไซ้อ้า
- เปรียบประมาคือจั่งฝันผู้สู้ เฮ็ดตั้งแต่ความดี สอนให้คนทางหลังที่อยู่กลางบ่อทันพื้น
- ฝันว่าเข้ากลางบ้านอย่าสุยงหาไฟ ไปนำทางอย่าแวงดินหาเสียน
- ไฟอยู่ป่าอย่าสุเอามาเฮือน ไฟอยู่เฮือนอย่าเอาออกนอกบ้าน สิลามไหม้จีเผา
- ฝันว่าเป็นลูกนื้ออย่าสุคือลูกน้ำ ผาป็นไปต่อตัว เป็นลูกศิษบอกให้นอนกะนอน
- เป็นลูกศรไปแล้วกลับตัวโคง โผกะย่องว่าดี
- น้ำกว้างตื่นอย่าได้กล่าวโวหาร ฝนบ่อตกปลาซาป็น อย่าใส่ไซยามแล้ง
- ฝันว่าเป็นนักเรียนให้เขียนสู้ให้มีใจตั้งต่อ ฟังคำแม่ฟังคำพ้อ
- อย่าเป็นไม้ลิ้นวา อย่าเป็นปลาลิ้นฮ้อยความเว้าอวดสะหวา
- เฮ็ดให้มันสุคุดให้มันพ้อ เฮ็ดบ่อสุคุดบ่อพ้อบ่อมีฮู้ว่าแม่นยัง
- นาบ่อดีเสียนแนวข้าวปลูก ลูกบ่อดีเสียนหน้าพ้อเสียนหน้าแม่
- เห็นคนจนอย่ามองข้าม คิดว่าคนคือกันคงมีคนละเทื่อ
- มันบ่อเลิงอยู่เลื่อย อย่าไปเว้าฮุ่มกัน
- เกิดเป็นคนให้รักษาเอาไว้ สามปลายสิหายโทษ คั่นรักษาบ่อได้
- สามโทษหากสิพ้อ รอเข้าแต่ตะลาง
- ดินนี้เหยียบหญ้าแพคกะตาย เหยียบหญ้าหวายกะล้ม
- บ่อหวนกายขึ้นมาสุง จาตินทำดินตะออย่าสุเอามาเว้า
- คนเฮนี่ต้องอาศัยไฟเฟิง คั่นแม่นเจ้าส่อยข่อย
- คั่นแม่นข่อยส่อยเจ้า เขาล้านกะผ่านไป
- คั่นแม่นข่อยบ่อส่อยเจ้า ขวมหลังเต่าบ่อมีกาย
- ผู้หนึ่งเป็นผู้พาย ผู้หนึ่งเอาตีนขวงกะเล่าจมน้ำ

- สิบสี่ชู้ชาวสิบล้อยังบ่อเท่าผู้เคย สิบลูกเขยชาวลูกเขยบ่อทอแขนผู้เต่า
- คันลาวเว้ากะแม่นความ
- เผ่นว่าเป็นเณรน้อยอย่าสู้ถิ่นครุบา แนวนบ่อเป็นกะให้ถามอย่าลวงเกิน สิเสยรู้
- น้ำต้องเพ็งเฮือ เสือต้องเพ็งคอง พระสงฆ์เพ็งญาติโยม
- ปานาห้ามบ่อให้ฆ่าสัตว์ พระอยู่วัดสิฉันทักกับหยั่ง
- ให้รู้จักทำความดี
- เว้าพื้นความดินนั้น ไผทำกะไดอยู่ ความชั่วเฮ็ดกะได้ ดีฮ้ายอยู่ที่เรา
- เผ่นย้งว่าลมปากหวานคืออ้อย สามสวนบ่อหวานท้อ
- มือถือสากปากถือศีลดีแต่เว้า ใจนั้นฮ้ายกั้วโจร
- ผู้กลางคนมีแต่ย้งว่าตั้งแต่โตดี ผู้อื่นแม่นสิตีปานได้กะบ่อมีแนวย้ง
- อุปมาเปรียบเทียบให้ ชังแมงวันกับเผ็ง ชังใส่กันกะพออยู่
- บาดหาปล่อยออกแล้ว เพ็งไปหาดอกไม้ตอมกลืนเกสร
- ส่วนแมลงวันบินไปหาของเหม็น กลิ่นหอมบ่อมาใกล้
- พบคนช้วนับแต่เมื่อสิอัปรี พบคนคิสิมีสิลบ่อมีเสร่า
- การพนันนี้มีได้เสยกับเมียดำ การศึกษามีแต่ได้กำไรอันอ้งนอง
- ความลำบากในวัยเยาว์ มีค่าหลายเท่ากั้วทอง
- อดีตกะชี้คร้าน ปัจจุบันกะบ่ขวนขวย อนาคตอย่าไปทำนาย รับรองได้ว่าทุกซ์
- แสงทุกซ์แสงยาก แสงอืดแสงอยาก บ่ทุกซ์บ่ยาก บ่อืดบ่ยาก
- เงินทองนี้มีหลายแต่ผู้หมั้น ผู้ชี้คร้านหาได้กะบ่หมาน
- ใฝ่สิมาแปลงสร้างเฮือนฮังให้หนูอยู่ ปากบ่กั๊ดตีนบ่ถิบสังสิได้อยู่สุ
- ใบพันเขาอยู่ฟากน้ำอย่าฟ้าวอวาคนิงหา ใบชาวเขาอยู่มือค้อยเก็บกำเอาไว้
- แม่นสิมีความฮู้หลายปานได้กะซาง สอนโตเองบ่ได้ใฝ่สิย้งว่าดี

ผญาประยุกต์ที่แปลเป็นภาษาอังกฤษ

If you do something good. คັນเฮ็ดดีเฮ็ดถึคังเฮ็ดแม่นแล้ว

Don't expect anything in return. บ่หวังอยากได้อะไรดี

Something good happens. ดีนั้นกะเกิด

If you do wrong, คันเฮ็ดบ่ถึคังต้อง

Don't expect anything good. อย่าหวังท่อนว่าลือดี

For example, if you have a white face. อุปมัยคือหน้าขาวแล้ว

It will look good in the mirror. แยมงกะขาวผ่อง

But if your face is black. แต่ว่าคันหน้าดำมืดตื้อ

No matter what, it's still black. แยมงได้กะบ่ขาว”

(ภาษาอังกฤษโดย อ.จุฑัย ชลามาตย์)

ผญา กริยา 3 ช่อง

กริยา 3 ช่อง เสามาท่องนำกัน มันแบ่งได้ 2 อย่าง สิ่งต่าง ธรรมดา กับ พิเศษ ว่านั่น คำกริยานี้แบ่งได้ 2 ธรรมดา จำต้อง แบ่งย่อยออกเป็น 6

1. ลงท้ายด้วย e เดิม d เข้าไปโลด

2. โปกฮ้ายลงท้าย y เบ็งคัก ๆ มีสระหน้า y ให้เติม ed คันบ่มีขี้เดียว y บ่มีคัก ผลักลงแหวกะได้ ied นั้นใส่แทน

3. แมนฮ้ายพยัญชนะท้าย 2 โท เห็นแล้วโอโให้ได้ที เดิม ed เข้าต่อท้ายนี้ลวดลายแท้ เสียงมีแค่พยางค์เดียว ให้เหลียวเบ็งสระ ว่ามีหลายหรือน้อย คอยเห็นแล้วสระกับโตะสะกดอย่างละ 1 เพิ่ม โตะสะกดหม่มันลงบ่ต้องจึ่ง ed พร้อมใส่ นำ จำไว้ข้อยกเว้น 3 โตะสะกดบ่หลาย w, x, y เห็นแล้ว เดิม ed โคลนนี้โปกง่ายฮ้าย เป็นสไตล์คือ แบบ 4 เบ็งสระดี ๆ คันมี 2 โตะเสียงซ้อน แน่นอนให้ใส่ ed สุดท้ายข้อยี้ มีให้เห็นเป็นแตกต่าง คำกริยาตั้งแต่ 2 พยางค์ เสียงหน้าหลังที่เพิ่นเน้นเป็นข้อพิจารณา คันเน้นเสียงพยางค์หน้า จับมาเติม ed ใส่ เน้นพยางค์หลังจื่อไว้ โตะโตะสะกดเพิ่มจั่งค่อย เดิม เสริมข้อยี้พยางค์ท้าย โตะสะกดกับสระบ่หลาย กำหนดอย่างละ 1 เดิม ed ถึกแล้วสิทิ้ง แมนแท้แน่นอน ตอนนีเว้าครบแล้ว 6 แบบธรรมดา มีกริยารูปแปรผันนั้นคือ แบบพิเศษ เป็นเหตุให้ไทเฮาต้องจื่อ เพราะบ่คือที่ไว้แต่ละช่องต่างกัน นอกจากนั้นอันได้กล่าวมาแล้ว จัดแนวได้กะบ่เข้าท่า จักเป็นแบบพิเศษหรือว่าแบบธรรมดา กริยาเหล่านั้นเดิม ed โคลนยาก็ดีหลาย...ท่านเอย

ผญาอวยพร

ขอให้เจ้านั้นได้พระพรชัยครบทั้งสี่	มีจตุรพิศครบถ้วนทั้งสี่ข้อสี่อัน
อายุนั้นให้ร้อยปีเป็นขนาด	ฝูงอุบาทว์พยาธิฮ้ายให้ไกลเว้นหลักไกล
วรรณะให้ผิวพรรณงามอ่องต้อง	ແວ່ว้าให้ใสส่องแจ่มยามยิ้มแย้มแจ่มใส
สุขะให้สุขสบายได้คุ้มคำ	รสพระธรรมส่องแจ้งในใจเจ้าผู้ยาม
พละให้กำลังกายแข็งปั้งปั้ง	กำลังใจหนักแน่นบ่มิย่อหย่อนคน
ความจนบ่มาใกล้ปัญญาไวใสส่อง	มีเงินทองมากล้นจนคนอื่นว่าเศรษฐี
ปรารถนาอันใดให้ได้สมดังใจขอ	อันหนี้สิน ช.พ.ค. ส่งเบ็ดน้ำจอนหลง
เพื่อนอีกทั้งหนี้สหกรณ์เจ้า	พร้อมหนี้สินต่าง ๆ ได้อยู่อย่างปลอดภัย
สุจริตล้วนคู่ผู้ยาม	
ปรารถนาสิ่งใดขอให้ได้สมปรารถนา	การงานให้ก้าวหน้าการศึกษาให้เรืองรุ่ง
เงินเดือนสูงปีละ 2 ชั้น 2 ชั้น	เงินวิทยฐานะ คศ.3 คศ.4 นั้นได้หลังโสม
กันเจ้าทำการค้าสรรพสิ่งขายของ	ให้ร่ำรวยเงินทองคล่องคือขายได้
กันแม่ไปหาก้าทางใต้ให้โยยั้ง	เฮ็ดธุรกิจอันใดกะให้ได้กำไรเรื่อยโชคหมาน

เชิญทำบุญ

- : มนุษย์คนบนโลกนี้ มีเป็นไป
- : ได้เกิดมาเป็นคนแล้วแนวไต/ สุขสำบายกว่า.
- : คนเฮานี้ต้องพึ่งอาศัยกัน/ น้ำพึ่งเรือ/ เฮือคาแก้ง
- : อันว่าเงินคำแก้ว มันบ่แม่น/ ของดี/ นิลพลอย
- : เชิญเคื้อลุง อาป้า อาวอาพ่อใหญ่
- : ขอเชิญเคื้อพี่น้องพ่อแม่ทั้งหลาย
- : ชีวิตเฮานับมือสั้น คั้นวันนับมือผ่าน / นับมือเพี้ยน
- : ศาสนาเฮานี้ มีดีล้ำยิ่ง บ่ว่าชายหรือ..
- : คั้นเฮ็ดดีแล้วบ่อยากดี/ If you do something good
- : บุญ บุญนี้มีไผ่ปิ่นแจก/ คั้นสิคอยแต่บุญมาก้า
- : บุญกุศลนี้มันบ่แม่นของไผ่ ไผ่ทำทานลงไป จังสิมี.
- : ทานบ่มีใจตั้งสิหวังปอง/ ทำทานคั้นบ่ปรารถนาตั้ง
- : บุญมาวาสนาช่วย/ บุญมีแล้วแนวดีป้องไส่ บุญบ่

- : บัดนี้ ผมจักริโฆษณาให้ มหาชน
 : ปรีโยสานเสียงสิอวยพรแถมส่ง
 : ศรีทธาคนเฮานันมันผันแปรมือฮ้อยเทือ
 : ทุกข์คอปปาก / ทุกข์เพิ่นบ่ว่าดี / มีเงินให้ / ไผสิมา
 : เงินค่านีมีหลายแต่ / มันบ่แม่นของไผ
- หนุ่ม / สาว :** คุณ (13) เป็นปัจฉัย..บาท สิได้ประกาศ..จ่ายไปเบ็ด
 : ยามเจ้ายังหนุ่มเนื้อเมียฮ่วมบ่ทันมี เจ้าได้ทำความดี
 : ยามเจ้าเป็นหนุ่มนั้น บ่มีแฟนบ่มีคู่ ให้ได้สาวผู้ฮ้อย..
 : เจ้าเป็นหนุ่มเก่งกล้าชายชาติตรี บ่มีคู่ ให้บุญนำฮ้อย..
 : เจ้าเป็นหนุ่มเก่งกล้า มีศรีทธามาทานทอด ใจเจ้า..
 : เจ้าเป็นหนุ่มไว้คู่อยู่ว่าแห้วเอกา มีศรีทธาทำทาน.สิ
- ครู :** เพิ่นเป็นครูงามยิ่งสมแม่พิมพ์ของชาติ เด็กฉลาด..
 : เพิ่นเป็นครูเขว่ค่องเป็นคลังสมองของชาติ เพิ่น.
- ทานอุทิศ :** ...บาท ทานอุทิศหยาดน้ำ เถิงแท้แก่ผู้ตาย
 : บ่ทันนานทันช้า ปัจฉัยปอนมา...เถิงแท้แก่กรรม
- อื่น ๆ :** ปรารณาลิ่งใต้.. สมคังมโนนิก / ปอง / รถ
 : ไฟไหม้ป่าจ้งเห็นหน้าหนู ../ อยู่ไสกะได้ ขอให้มิ
- เดือนใจ :** อยากกินเข้าให้ปลูกใส่ผลานหิน../ จ้วงขาไปหา
 : โสภปลูกพืช วันอาทิตย์ฮาก / บุคคลประพฤติชอบ
 : ชื่อว่าโลกาก้วง../อย่าชิวาจาต้านสอนหมาให้เห่า
 : มองอะไรให้มองทั้งสองแง่..
 : กลามสูตร 10 หนึ่งฟังตามกันมาอย่าได้เชื่อ..
 : อันว่าว้าวความซ้าง ชิวาขวางลัมตายลง..
- เด็กน้อย :** ต่อมานี้กะหากมีเด็กน้อย เป็นคน
 : เจ้าหากเป็นเด็กน้อยบ่ฮ้อยเรื่องเคียงสา
- นักเรียน :** ขอให้สมมาดแม้ง แยกจิ้นคู่สวรรค์ เขียน..
 : นักเรียน สาวน้อยปอนปัจฉัย ..หนึ่ง ส่วนสสิ่ง
 : ด้วยอำนาจบารมีพระไตรรัตน...ไปสิ้น (หญิง)
 : ด้วยอำนาจบารมีพระไตรรัตน...ไกลวัน (ชาย)
 : ขอให้บุญชอยฮ้อย ...ตั้งประสงค์

- สาว ๆ : ขอให้เจ้านั้นได้ แฟนรูปหล่อคอกลม
 : ขอให้บุญชอยช้อย...ชอยช้อย ให้ได้แฟนผู้ผู้ดูแล..
 : นส.(17) ...น้อม สละปัจจัยบ่ได้ขาด..แก่สงฆ์
 : นส. (18) ..ข้า ฐนบัตร..หนึ่ง มี...ตั้งพระจันทร์
 : โอ..ข้า แถมมาเป็นหน้า ๆ นำกระดายน้อย ๆ (22)
- หนุ่ม ๆ : ขอให้สมมาดแม้ง ใจเจ้าปรารถนา ...เงินให้
 : คุณ (16) เพ็น..เป็นปัจจัย...บาท...ทานเข้าศาสนา
 ขอให้บุญชอยช้อย ...ปรารถนา การงาน...การศึกษา..
 : (6)..บาท บ่ได้ขาดเต็มถ้วน....แบงค์ปอนมา ขอ..
- ทหาร/ตำ.: กันสัทำการค้า อันใดนอกหน้าที่
 : ขอให้เพ็นนั้นได้ สมดั่งมโนหมาย งานอาสา
 : (3)..บาทพลาดพลัง ศรีทธากว้างแผ่หลาย
 : ขอให้เพ็นนั้นได้ สมดั่งมโนนึก มวลข้าศึก
- นักบวช : พระ.. (14) นำ...บาท ..ขาดดี ๆ ให้เจริญขึ้นสูงเสื่อง
 อบต. : บัดนี้มี อบต. ..ขอให้ผลทานเจ้า ให้สมดั่งมโนนึก
 กำนัน / ผบ. : เพ็นได้ทานไปแล้ว ให้โฮแขวม่วนชื่น
- ชาวนา : พ่อเอ๊ย / แม่เอ๊ย มีหลากหลายอาชีพ ได้จ้ดจ้อพ่อนา
 : ผมขออวยพรให้ ประสทธิชัยทุก ๆ ท่าน
 : ให้มีแต่ความสุขกายสุขใจ...อันว่าโรคาไข้...
 : ยามเจ้ามีลูกเต้าให้เว้ง่ายฟังความ ยามเจ้ามีบุตร
- ผู้เฒ่า : แม่ / พ่อ เอ๊ย เจ้าหากเฒ่าแก่แล้วเนื้อเหี่ยวหนังยาน
 : (12)..บาท ใสสะอาดส่องแจ่ง ฟังไว้ศาสนา
 : ขอให้ยืนยาวมัน พันวสาอย่าได้หล่า
 : ขออำนาจแห่งสิ่งที่ศักดิ์สิทธิ์ ...เงินทองให้...
 : ชีวิตต่อแต่นี้ ให้มีแต่ความสุข ...ห่างหนี
 : ด้วยผลานิสงส์สร้าง กุศล...บ่เฮ็ดนากะให้ได้..
- เฒ่าชาย : ชีวิตต่อแต่นี้ ให้มีแต่ความสุข...เจริญขึ้นบ่ถอย

ผู้ทรงคุณวุฒิ

- ชื่อ: นายดำเกิง วงศ์กาฬสินธุ์
- เกิดวันที่: 24 พฤศจิกายน 2491
- อายุ:
- คุณวุฒิ: ครุศาสตรบัณฑิต ภาษาอังกฤษ วิทยาลัยครูสกลนคร
การศึกษามหาบัณฑิต บริหารการศึกษา: มหาวิทยาลัยมหาสารคาม
- อาชีพ: ข้าราชการบำนาญ นักการเมืองท้องถิ่น
- ประสบการณ์: การที่รับราชการเป็นครูภาษาไทยมาก่อนจึงมีความสามารถ
ในการเป็นคนเจ้าบทเจ้ากลอนพร้อมมีความสนใจในผญาภูมิปัญญาท้องถิ่น
จึงศึกษาผญาที่มีมาแต่โบราณจนมีความสามารถในการใช้ผญาอย่างยิ่งตลอดจน
การที่ช่วงหนึ่งของชีวิตที่ได้เป็นนักจัดรายการวิทยุจึงทำให้ต้องใช้ผญา
ในการสนทนาด้วยปัจจุบันการเป็นนักการเมืองท้องถิ่นยิ่ง ทำให้ต้องรู้ผญา
เพราะจะทำให้การหาเสียงน่าสนใจยิ่งขึ้น
- สมาชิกวุฒิสภาจังหวัดสกลนคร พ.ศ. 2549
- รองนายกองค์การบริหารส่วนจังหวัดสกลนคร พ.ศ. 2553-57
- สถานที่ติดต่อ: 1036/2 ถนน เจริญเมือง ซอย แขวง/ตำบล ธาตุเชิงชุม เขต/ อำเภอเมืองสกลนคร
จังหวัดสกลนคร รหัสไปรษณีย์ 47000

ชื่อ: นายสมจิตร ใจชื้อ

อายุ: 78 ปี

สถานที่ติดต่อ: บ้านพินนา ต.พินนา อ.สว่างแดนดิน จ.สกลนคร

อาชีพ: ทำนา

เริ่มเรียนรู้ผญาเพราะการบวชเรียนสนใจมาตั้งแต่รุ่นหนุ่มและเป็นตัวแทนของการแข่งขันผญาเกี่ยวของตำบลพินนา อำเภอสว่างแดนดิน รวมทั้งเป็นเจ้า (เจ้าทำพิธีกรรมของชาวบ้าน) ในพิธีต่าง ๆ ของชุมชนบ้านพินนา ในปัจจุบันได้มีโอกาสแสดงผญาเฉพาะการจัดงานทางวัฒนธรรมจังหวัด

ชื่อ: นางหนูเกียง นิลแสน

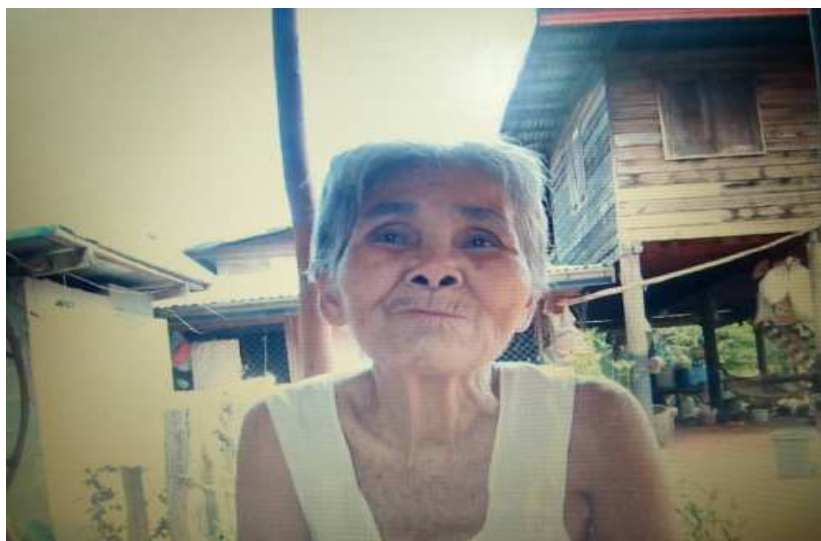
สถานที่ติดต่อ: บ้านพินนา ต.พินนา อ.สว่างแดนดิน จ.สกลนคร

อาชีพ: ทำนา

ผู้เชี่ยวชาญด้านผญาที่มีประสบการณ์ในการเข้าร่วมแข่งขันการเล่นผญาเกี่ยวตั้งแต่รุ่นสาว เริ่มศึกษาผญาเพราะชอบที่สนุกสนานจึงพยายามที่จะเรียนรู้จากพระสงฆ์จนได้เป็นตัวแทนร่วมกับเพื่อนในขณะนั้นไปประกวดผญาตามวัดต่าง ๆ ช่วงเทศกาล

ชื่อ: นายสายนิท แสนอุบล
 อายุ: 68 ปี
 สถานที่ติดต่อ: บ้านดอนเชียง ต.เวียง อ.สว่างแดนดิน จ.สกลนคร
 อาชีพ: ข้าราชการบำนาญ นักการเมืองท้องถิ่นและพิธีกรประชาชนชาวบ้าน
 ประสบการณ์ในด้านผญาเป็นการเรียนรู้ในความสนใจเพื่อนำมาใช้ใน
 การเป็นพิธีกรต่าง ๆ ของชุมชนตำบลเวียง อำเภอสว่างแดนดิน จังหวัดสกลนคร

ชื่อ: นางกาวิน ชายกวาด
 อายุ: 84 ปี
 สถานที่ติดต่อ: บ้านนาหว้า อ.อากาศอำนวย จ.สกลนคร
 อาชีพ: ทำนา

การเรียนรู้ในด้านผญานั้นเกิดจากความชอบเรียนรู้สิ่งต่าง ๆ พอเห็นผู้ใหญ่พูด
 ก็นึกสนุกเฝ้าติดตามแบบ “ครูพี่กัลกัจจา” จากนั้นพอรุ่นสาวก็เริ่มใช้ผญาในการเกี่ยวด้วยความเฉลียว
 ฉลาดและสนใจนิทานพื้นบ้านต่าง ๆ จึงทำให้มีความชำนาญเพิ่มขึ้น จนได้มีโอกาสเข้าร่วมแข่งขัน
 ประชันผญาบ่อย ๆ ปัจจุบันได้รับเชิญจากคนในชุมชนให้เป็นเจ้าพิธีต่าง ๆ กล่าวผญาเพื่อ
 ความเป็นสิริมงคลและได้ใช้ผญาในการอบรมสั่งสอนลูกหลานมาโดยตลอดจึงทำให้
 ประสบความสำเร็จในชีวิตครอบครัวอย่างยิ่ง

ชื่อ: นายสวาท บุตรเพ็ง
 อายุ: 78 ปี
 อาชีพ: เกษตรกร
 สถานที่ติดต่อ: บ้านพังโคน อ.พังโคน จ.สกลนคร

การเรียนรู้ผญาเริ่มต้นด้วยความสนใจจากการบวชเป็นสามเณรแล้วเห็นพระผู้อาวุโสที่มีความสามารถในการกล่าวผญาได้มักจะได้รับความนิยมนับและศรัทธาจากพุทธศาสนิกชนอย่างยิ่ง จึงตั้งใจเรียนรู้ฝึกฝนมาโดยตลอดจึงทำให้มีความสามารถในการเขียนกลอนหมอลำและผญาอย่างยั่งยืนในสมณเพศเป็นเวลาหลายปีเมื่อลาสิกขาบทแล้วก็นำความรู้นี้แต่งกลอนและคำผญาเพื่อสั่งสอนหรือเพื่อเป็นการรณรงค์เรื่องต่างๆแล้วแต่ว่าจะมีหน่วยงานไหนขอความอนุเคราะห์ตลอดจนเป็นปราชญ์ชาวบ้านให้คำปรึกษาแก่คนในชุมชนเป็น นักกลอน หมอลำและนักแต่งผญา

ชื่อ: พระอาจารย์สมภพ โชติปัญญา
 เจ้าอาวาสวัดไตรสิกขา พระนักเทศน์ผู้มีชื่อเสียงทั้งภายในและต่างประเทศ
 วัดไตรสิกขาทลามลदाराम บ้านฝาง ต.บ้านแพด อ.คำตากล้า จ.สกลนคร
 พระอาจารย์สมภพ มีนามเดิมว่า สมภพ ยอดหอ เกิดเมื่อวันพุธที่ 11 พฤษภาคม
 พุทธศักราช 2492 ตรงกับวันขึ้น 15 ค่ำ เดือน 6 ปีฉลู ณ บ้านแพด ต.บ้านแพด อ.คำตากล้า
 จ.สกลนคร

บิดา-มารดาชื่อ นายจุม และนางสอน ยอดหอ มีพี่น้องร่วมบิดามารดาเดียวกันทั้งหมด 12
 คน ท่านเป็นบุตรคนที่ 5 มีชื่อตามลำดับดังนี้

1. นายสุพัฒน์ ยอดหอ
2. ค.ญ.สำราญ ยอดหอ (เสียชีวิตเมื่ออายุ 14 ปี)
3. นางบัวเรียน ยอดหอ
4. นายวิจิตร ยอดหอ (ปัจจุบันเสียชีวิตแล้ว)
5. พระอาจารย์สมภพ โชติปัญญา
6. นางคำมวล ป็องแสนกิจ
7. นายบุญสงค์ ยอดหอ
8. ไม่ทราบชื่อ (เสียชีวิตตั้งแต่เด็ก)
9. ไม่ทราบชื่อ (เสียชีวิตตั้งแต่เด็ก)
10. ไม่ทราบชื่อ (เสียชีวิตตั้งแต่เด็ก)
11. ไม่ทราบชื่อ (เสียชีวิตตั้งแต่เด็ก)

12. ไม่ทราบชื่อ (เสียชีวิตตั้งแต่เด็ก)

ครอบครัวของพระอาจารย์สมภพ มีต้นกำเนิดที่บ้านนาผาง อ.ตระการพืชผล จ.อุบลราชธานี เมื่อครอบครัวประสบกับภาวะการณ์ทำมาหาเลี้ยงชีพด้วยความขัดสน บิดา-มารดาของท่านจึงได้อพยพมาตั้งถิ่นฐานแห่งใหม่ ที่บ้านวังชมพู ต.บ้านแพด อ.คำตากล้า จ.สกลนคร

พระครูพิมลธรรมนิเทศ รองเจ้าคณะฯจังหวัดสกลนคร พระนักเทศน์ผู้เชี่ยวชาญด้านผญา
เจ้าอาวาสวัดทุ่ง, รองเจ้าคณะอำเภออากาศอำนวย วัดทุ่ง ต.อากาศ อ.อากาศอำนวย จ.สกลนคร
สถานะเดิม

ชื่อ มณีรัตน์ นามสกุล เปรตแก้ว เกิดเมื่อวันที่ 24 ธันวาคม 2509ตรงกับวันเสาร์
ขึ้น 12 ค่ำ เดือน 1 ปีมะเมีย เกิดที่บ้านเลขที่ 20 หมู่ที่ 2 ตำบลอากาศ อำเภออากาศอำนวย
จังหวัดสกลนคร เป็นบุตรของคุณพ่อประทวน คุณแม่สี เปรตแก้ว

ประวัติการศึกษาก่อนอุปสมบท

พ.ศ. 2522 จบป.6 จากโรงเรียนบ้านอากาศ

พ.ศ. 2525 จบ ม.3 จากโรงเรียนอากาศอำนวยศึกษา

พ.ศ. 2528จบ ม.6 จากโรงเรียนพรณาวุฒาจารย์

พ.ศ. 2530 จบ ปวส. จากโรงเรียนเทคโนโลยีเกษตรสกลนคร

การอุปสมบท

เมื่อวันที่ 17 พฤษภาคม 2530 โดยมี

พระครูวิมลธรรมมานุยุต วัดกลาง ต.อากาศ เป็นพระอุปัชฌาย์

พระสไกว ปญญาโร เป็นพระกรรมวาจาจารย์

พระด้วงคม เขมธมโม เป็นพระอนุสาวนาจารย์

งานด้านการศึกษา

พ.ศ. 2535 เปิดโรงเรียนพระปริยัติธรรม แผนกสามัญศึกษา

พ.ศ. 2536 เปิดศูนย์อบรมเด็กก่อนเกณฑ์ในวัด

พ.ศ. 2538 เป็นครูสอนปริยัติธรรมประจำสำนักศาสนศึกษาวัดทุ่ง

งานด้านสาธารณูปการ

พ.ศ. 2533-2535

สร้างโรงเรียนพระปริยัติธรรม ประจำอำเภออากาศ ช้างบประมาณ 1,500,000 บาท (หนึ่งล้านห้าแสนบาทถ้วน)

บูรณะอุโบสถ ช้างบประมาณ 50,000บาท (ห้าหมื่นบาทถ้วน)

สร้างเมรุเผาศพในวัดทุ่ง ช้างบประมาณ 680,000บาท (หกแสนแปดหมื่นบาทถ้วน)

พ.ศ. 2534

สร้างกุฏิ 1 หลัง เป็นกุฏิไม้ ช้างบประมาณ 150,000บาท (หนึ่งแสนห้าหมื่นบาทถ้วน)

สร้างห้องน้ำ 1หลัง ช้างบประมาณ 20,000 บาท (สองหมื่นบาทถ้วน)

พ.ศ. 2535

สร้างกุฏิ 1 หลัง เป็นกุฏิไม้ ช้างบประมาณ 46,000บาท (สี่หมื่นหกพันบาทถ้วน)

พ.ศ. 2536

สร้างศูนย์อบรมเด็กก่อนเกณฑ์ในวัด วัดทุ่ง เป็นกุฏิไม้ ช้างบประมาณ 110,000บาท (หนึ่งแสนหนึ่งหมื่นบาทถ้วน)

พ.ศ. 2537

สร้างกุฏิเจ้าอาวาส 1 หลัง ช้างบประมาณ 85,000บาท (แปดแสนห้าหมื่นบาทถ้วน)

พ.ศ. 2538

สร้างห้องน้ำ 10 ห้อง 1 หลัง ช้างบประมาณ 110,000บาท (หนึ่งแสนหนึ่งหมื่นบาทถ้วน)

พ.ศ. 2539

สร้างกุฏิไม้เรือนแถว 1 หลัง ช้างบประมาณ 100,000บาท (หนึ่งแสนบาทถ้วน)

พ.ศ. 2540

สร้างกุฏิกรรมฐาน 5 หลังที่ธรณีสงฆ์วัดทุ่งสาขาบ้านโคกไม้ล้ม หลังละ 20,000บาท (สองหมื่นบาทถ้วน) ช้างบประมาณ 100,000บาท (หนึ่งแสนบาทถ้วน)

พ.ศ. 2541

สร้างศาลาการเปรียญ 1 หลัง ในที่ธรณีสงฆ์วัดทุ่งสาขาบ้านโคกไม้ล้ม ช้างบประมาณ 100,000บาท (หนึ่งแสนบาทถ้วน)

สร้างกุฏิวัดไตรภูมิ ต.อากาศ 1 หลัง ใช้งบประมาณ 40,000บาท (สี่หมื่นบาทถ้วน)

พ.ศ. 2545

สร้างกุฏิไม้เรือนแถว 2 ชั้น ที่วัดทุ่ง ต.อากาศ จำนวน 20 ห้อง ใช้งบประมาณ 1,850,000 บาท (หนึ่งล้านแปดแสนห้าหมื่นบาทถ้วน)

พ.ศ. 2543-2554

สร้างเจดีย์ พระธาตุเมืองอากาศ ที่วัดทุ่ง อ.อากาศอำนวยการ จ.สกลนคร ใช้งบประมาณ 5,000,000บาท (ห้าล้านบาทถ้วน)

พ.ศ. 2549- 2554

สร้างศาลาการเปรียญ 2 ชั้น กว้าง 25 เมตร ยาว 36เมตร ใช้งบประมาณ 10,000,000บาท (สิบล้านบาทถ้วน)

งานด้านการเผยแผ่

พ.ศ.2535 เป็นพระนักเผยแผ่พระพุทธศาสนา รุ่นที่ 22

พ.ศ.2538-เป็นพระวิปัสสนาจารย์ รุ่นที่ 9

พ.ศ.2540 เป็นพระธรรมทูต (ได้รับรางวัลพระธรรมทูตบรรยายธรรมยอดเยี่ยม จากสมเด็จพระมหารัชมังคลาจารย์ วัดปากน้ำภาษีเจริญ)

พ.ศ.2553 เป็นพระนักเทศน์แม่แบบของมหาเถรสมาคม

การเผยแผ่พระพุทธศาสนาได้มีโอกาสนในการใช้พจนานุกรมในการเทศนาประสบการณ์ของการเรียนรู้ศกษาเพราะตอนเป็นเด็กได้ยินแล้วเกิดความสนใจจึงได้พยายามเรียนรู้และใกล้ชิดกับคนที่มีความสามารถด้านศกษาจนเข้าสู่สมณเพศจึงมีโอกาสนได้เรียนรู้อย่างเต็มที่

งานด้านการปกครอง

พ.ศ. 2534 เป็นผู้รักษาการแทนเจ้าอาวาสวัดทุ่ง

พ.ศ. 2535 เป็นเจ้าอาวาสวัดทุ่ง

พ.ศ. 2536 เป็นเจ้าคณะตำบลอากาศ เขต 1พ.ศ. 2540 เป็นพระอุปัชฌาย์

พ.ศ. 2547 เป็นรองเจ้าคณะอำเภออากาศอำนวยการ

งานศาสนาสงเคราะห์

พ.ศ. 2540 จัดตั้งกองทุนธนาคารข้าวเปลือกในวัดทุ่ง สามารถสงเคราะห์ประชาชนผู้เดือดร้อน ในเขตเทศบาลได้กว่า 200 หลังคาเรือน ทุกปี

พ.ศ. 2543 จัดตั้งกองทุนธนาคารข้าวเปลือกในที่ธรณีสงฆ์วัดทุ่ง บ้านโคกไม้ล้ม

ต.วาใหญ่ อ.อากาศอำนวย จ.สกลนคร สามารถสงเคราะห์ประชาชนผู้เดือดร้อน ในบ้านโคกไม้ล้ม
บ้านกุดจอกใหญ่ บ้านกุดจอกน้อย ต.วาใหญ่ อ.อากาศอำนวย จ.สกลนคร ได้ประมาณ 70 หลังคา
เรือน ทุกปี

เป็นที่ปรึกษา กลุ่มสตรีทอผ้าใยคราม ของชุมชนในเขตเทศบาลตำบลอากาศอำนวย

เป็นที่ปรึกษากลุ่มฟื้นฟูเกษตรกรรมชุมชน วัดทุ่ง

เป็นที่ปรึกษา กองทุนหมู่บ้าน ชุมชนที่ 7 ในเทศบาลตำบลอากาศอำนวย

จัดหาสมุด หนังสือเรียน ถวายพระภิกษุ สามเณร ที่เรียนพระปริยัติธรรม ทุกรูป

สมณศักดิ์

พ.ศ. 2540 ได้รับพระราชทานสมณศักดิ์ เป็นพระครูเจ้าคณะตำบลชั้นโท

ในพระราชทินนามที่ “พระครูพิมลธรรมนิเทศ”

พ.ศ. 2551 ได้เลื่อนสมณศักดิ์เป็นพระครูรองเจ้าคณะอำเภอชั้นเอก

ในพระราชทินนามเดิม

ดร.จิกิริ ตันเชื้อ

ผู้อำนวยการสำนักพัฒนากิจการนักศึกษาและกิจการพิเศษ

สถาบันการอาชีวศึกษาภาคตะวันออกเฉียงเหนือ 2

ประชาสัมพันธ์สภาวัฒนธรรมจังหวัดสกลนคร

สถานที่ติดต่อ

41/4 ถนนสุขเกษม อ.เมือง จ.สกลนคร 47000 โทรศัพท์ 081-7690590

การศึกษา

ระดับประกาศนียบัตรวิชาชีพ (ปวช.) สาขาวิชาเครื่องกล วิทยาลัยเทคนิคสกลนคร

ระดับประกาศนียบัตรวิชาชีพชั้นสูง (ปวส.) สาขาวิชาเครื่องกล วิทยาลัยเทคนิค

สกลนคร

ระดับปริญญาตรี ประกาศนียบัตรครุเทคนิคชั้นสูง (ปทส.) สาขาวิชาเครื่องกล

วิทยาลัยช่างกลปทุมวัน กรุงเทพมหานคร

ระดับปริญญาโท ศึกษาศาสตรอดสหกรรมมหาบัณฑิต (ค.อ.ม.) สาขาวิชาเครื่องกล

สถาบันเทคโนโลยีพระจอมเกล้าพระนครเหนือ กรุงเทพมหานคร

ระดับปริญญาเอก ศึกษาศาสตรดุษฎีบัณฑิต (ค.ด.) สาขาวิชาภาวะผู้นำทางการบริหาร

การศึกษา มหาวิทยาลัยราชภัฏสกลนคร

ผลงานด้านวิทยากร พิธีกร และการสอน

เป็นพิธีกร/ วิทยากร งานประกวดงามานฉันทน์ คืนความสุขให้กับประชาชนใน

จังหวัดสกลนคร

เป็นวิทยากรด้านการพัฒนาศักยภาพของมนุษย์ให้กับหน่วยงานทั้งภาครัฐและเอกชน

เป็นวิทยากรอบรมเรื่อง “การสร้างสามัคคีในชุมชน” ให้กับชุมชนต่าง ๆ

- เป็นวิทยากรฝึกอบรมปราชญ์ชาวบ้านให้เป็นวิทยากร
- เป็นวิทยากรอบรมเรื่องการพัฒนาบุคลิกภาพและความเป็นผู้นำของคณะกรรมการองค์การนักศึกษาอาชีวศึกษา
- เป็นวิทยากรอบรมเรื่องการสร้างภาวะผู้นำให้กับนักศึกษาองค์การในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ
- เป็นวิทยากรอบรมเรื่องการเข้าใจชีวิตและการตั้งเป้าหมายในชีวิต ให้กับผู้ต้องขังเรือนจำต่าง ๆ
- เป็นวิทยากรอบรมคุณธรรมจริยธรรมให้กับข้าราชการป้องกันและบรรเทาสาธารณภัย จังหวัดสกลนคร นครพนม มุกดาหาร
- เป็นวิทยากรพัฒนาบุคลิกภาพ การวางตน การบริการ การพูดในที่ชุมชน ให้กับองค์กรต่าง ๆ
- เป็นวิทยากรกระบวนการ วิทยากรกลุ่มสัมพันธ์ วิทยากรกิจกรรม Walk rally ให้กับข้าราชการและบุคลากรของสาธารณสุขอำเภอเมือง จังหวัดสกลนคร
- เป็นวิทยากรการขับขี้อย่างปลอดภัยให้กับกระทรวงคมนาคมและสำนักงานขนส่ง จังหวัดสกลนคร
- เป็นวิทยากรอบรมกระบวนการสอนสาขาศีพให้กับครูอาชีวศึกษาเอกชนจังหวัดสกลนคร 14 แห่ง
- เป็นวิทยากรอบรมเรื่องเส้นทางสู่ความสำเร็จในการประกอบอาชีพประจำสำนักงานจัดหางาน
- เป็นวิทยากรในการสร้างพลังแห่งความมั่นใจในการทำงานให้กับพนักงานบริษัทต่าง ๆ
- เป็นวิทยากรบรรยายเรื่องการเตรียมความพร้อมเข้าสู่อาเซียนให้กับโรงเรียนต่าง ๆ
- เป็นอาจารย์พิเศษสอนระดับปริญญาตรีแขนงวิชาเครื่องกล มหาวิทยาลัยราชภัฏสกลนคร
- เป็นอาจารย์พิเศษสอนระดับปริญญาโท สาขาวิชาการบริหารการศึกษามหาวิทยาลัยราชภัฏสกลนคร ในวิชาการศึกษากับการพัฒนาชุมชน
- เป็นวิทยากรพิเศษบรรยายหลักการสัมมนา ศิลปะการพูด ศิลปะการเป็นพิธีกร ศิลปะการเป็นวิทยากรให้กับนักศึกษาปริญญาโท และ ปริญญาเอกมหาวิทยาลัยราชภัฏสกลนคร
- เป็นวิทยากรบรรยายในโครงการ สร้างจิตสำนึกต่อสถาบันพระมหากษัตริย์ให้กับเยาวชนโรงเรียนต่าง ๆ
- เป็นวิทยากร Talk show เรื่องการใช้ชีวิตอย่างไรให้มีความสุข ให้กับเหล่ากาชาด ภาคอีสาน

เป็นพิธีกรเชิญชวนพุทธศาสนิกชนร่วมบริจาคทำบุญประจำวัดพระธาตุเชิงชุม จังหวัด
สกลนคร และวัดพระธาตุพนม จังหวัดนครพนม

เป็นผู้ทรงคุณวุฒิภาษาถิ่นอีสานให้กับมหาวิทยาลัยมหาสารคาม มหาวิทยาลัยขอนแก่น

เป็นประชาสัมพันธ์เกี่ยวกับวัฒนธรรม ประเพณี และพิธีกรรมทางพุทธศาสนาตามวัด
ต่าง ๆ ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ

เป็นพิธีกรดำเนินรายการในงาน Event ต่าง ๆ ทั่วประเทศ

เป็นพิธีกรในงานบวช งานแต่งงาน งานฌาปนกิจศพ งานบุญต่าง ๆ โดยบูรณาการผญา
อีสาน เริ่มสนใจตั้งแต่วัยเยาว์และเริ่มเรียนรู้ท่องจำตลอดจนฝึกตัวเป็นลูกศิษย์ผู้ที่มีความสามารถ
ด้านผญาและมีโอกาสใช้ผญาบ่อย ๆ ในการเป็นพิธีกร

ชนะเลิศการประกวดศิลปวัฒนธรรมอีสาน ประเภทผญา ของจังหวัดสกลนคร 18 อำเภอ
3 ปีซ้อน

บทบาทของพญาที่เกี่ยวข้องกับพิธีกรรม

งานทำบุญขึ้นบ้านใหม่

พิธีลงเสาเอก

งานมงคลสมรส

งานอุปสมบท (งานบวช)

งานฉาบปูนกิจ (งานศพ)

งานทอดผ้าป่า

งานบายศรีสู่ขวัญรับน้อง

พิธีสร้างโบสถ์ใหม่

พิธีกรรมปักตะไคร้

ประวัติของอาจารย์ผู้ได้รับการเสนอชื่อ

1. ชื่อ นางสาวเยาวลักษณ์ นามสกุล แสงจันทร์
2. ตำแหน่ง อาจารย์
3. สถาบันการศึกษา มหาวิทยาลัยบูรพา
4. ประวัติส่วนตัว

เกิดวันที่ 12 เดือน มีนาคม พ.ศ. 2506 อายุ 47 ปี
ภูมิลำเนาเดิม อำเภอสว่างแดนดิน จังหวัด สกลนคร
ที่อยู่ปัจจุบัน 169/209 ถนนลงหาดบางแสน ตำบลแสนสุข อำเภอเมือง จังหวัดชลบุรี
โทรศัพท์บ้าน 0.8-745187 มือถือ 081-9499926 โทรสาร 038-390355
5. ประวัติการศึกษา

กศ.บ. (ภาษาไทย) พ.ศ. 2529 จาก มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ บางแสน
กศ.ม. (ภาษาไทย) พ.ศ. 2534 จาก มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร
อบรมเทคนิคการสอนภาษาไทยชาวต่างประเทศ จาก The Australian National University
Canberra Australia (2 เดือน) พ.ศ. 2540
6. ประวัติการรับราชการหรือการทำงาน

2534 - 2536 อาจารย์ประจำภาควิชาพื้นฐานคณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีปทุม
วิทยาเขตบางเขน

2536 - ปัจจุบัน อาจารย์ประจำภาควิชาภาษาไทย คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์
มหาวิทยาลัยบูรพา

2537 - 2551 อาจารย์ผู้ก่อตั้งชมรมรักภาษาไทย และเป็นอาจารย์ที่ปรึกษา

2537 - 2539 อาจารย์ที่ปรึกษาองค์การนิสิตของมหาวิทยาลัย

2540 อาจารย์ที่ปรึกษาสถานีนิตของมหาวิทยาลัย

2539 - 2542 กรรมการตัดสินการประกวดงานลอยกระทงของมหาวิทยาลัย

2539 - 2542 กรรมการการจัดการเรียนการสอนภาษาไทยนักศึกษาอาสาสมัครชาวญี่ปุ่น
(JIGA)

2545 - 2550 การประกวดร้องเพลงลูกทุ่ง, การประกวดกระทง, การประกวดนางนพมาศ

2542 อาจารย์ประจำภาควิชาภาษาไทยมหาวิทยาลัยอันก๊กภาษาและกิจการต่างประเทศ
สาธารณรัฐเกาหลีใต้

ประธาน โครงการจัดการแสดงละครไทย “สาวเครือฟ้า” ณ มหาวิทยาลัยอันก๊ก

(นักศึกษาชาวเกาหลี)

- 2538 - 2540 ประธานโครงการการแข่งขัน “สนุกกับภาษาไทย”
- 2539 ประธานโครงการการแข่งขัน “การแสดงบทบาทสมมติจากวรรณคดีไทย”
- 2543 - ปัจจุบัน กรรมการประจำหลักสูตร ศศ.บ. และ ศศ.บ. ภาษาไทยสำหรับนักศึกษาชาวต่างชาติ
- 2543 - 2545 ผู้ช่วยอธิการบดีฝ่ายวิชาการและกิจการนิสิต วิทยาเขตสระแก้ว
- 2544 กรรมการตรวจสอบการประกันคุณภาพ วิทยาเขตจันทบุรี
- 2545 - 2547 ผู้ช่วยอธิการบดีฝ่ายประชาสัมพันธ์ มหาวิทยาลัยบูรพา
- 2547 - 2549 กรรมการออกข้อสอบภาษาไทย วิทยาเขตสระแก้ว
- 2548 - 2550 กรรมการประเมินอาจารย์ผู้สอน (พนักงาน) คณะศิลปกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยบูรพา
- 2548 - 2551 กรรมการประเมินอาจารย์ผู้สอนภาควิชาภาษาไทย คณะมนุษยศาสตร์ฯ มหาวิทยาลัยบูรพา
- 2549 - 2550 ประธานโครงการทำนุบำรุงศิลปวัฒนธรรมใหม่ “ภาษาพาสนุก”
- 2551 ประธานโครงการประกวดร้องเพลงจากวรรณคดี
- 2552 อาจารย์ประจำภาควิชาภาษาไทย มหาวิทยาลัยฮันกุก ภาษาและกิจการต่างประเทศ สาธารรัฐเกาหลีใต้
7. ประสบการณ์ในการสอนระดับอุดมศึกษา 19 ปี
8. ผลงาน
- 8.1 ด้านการส่งเสริม การพัฒนาคุณธรรม และจริยธรรมของนักศึกษา
- 8.1.1 เป็นผู้ก่อตั้งชมรมรักรักษ์ไทย และเป็นที่ปรึกษา มุ่งส่งเสริมให้นิสิตตระหนักในคุณค่า และปลูกฝังจิตสำนึกของความเป็นไทย ตัวอย่างโครงการ เช่น
- โครงการกวีในสวน
 - โครงการประกวดร้องเพลงลูกทุ่ง
 - โครงการสอนภาษาไทยให้น้อง
 - โครงการป้ายนิเทศอนุรักษ์ภาษาไทย
- ฯลฯ
- 8.1.2 เป็นอาจารย์ที่ปรึกษาและเป็นผู้รับผิดชอบโครงการร่วมกับนิสิต ดังนี้
- โครงการค่ายสัมพันธ์ ควบคู่ม ไรศไข้เลือกออกเฉลิมพระเกียรติครั้งที่ 2
 - โครงการค่ายเทา-ทอง รักษ์ธรรมชาติ

โครงการแห่เทียนมหาจุฬาลงกรณ ประจำปี 2544

โครงการส่งเสริมวัฒนธรรมในการสอนสุภาพ ศรีราชา

โครงการหนังสือเพื่อน้องในชุมชน

โครงการบูรพารวมใจด้านภัยเอดส์

โครงการเยาวชนรุ่นใหม่ด้านภัยสิ่งแวดล้อม พร้อมจิตสานฝันปันหนังสือให้น้อง

โครงการฝึกปฏิบัตินอกสถานที่

โครงการพี่สอนน้อง

โครงการด้านภัยยาเสพติด

โครงการสืบสานวัฒนธรรมประเพณีวันลอยกระทง

โครงการบริจาคโลหิตช่วยชีวิตเพื่อนมนุษย์

โครงการค่ายสัมพันธ์ควบคุมโรคไข้เลือดออกเฉลิมพระเกียรติครั้งที่ 3

8.2 บทควมวิทยุ “เชิญมาบริหารคำพูดกันเถอะ”

9. การประกอบอาชีพและถือปฏิบัติเป็นแบบอย่างที่ดีแก่บุคคลอื่น

ดำรงตนเป็นพลเมืองที่ดีของประเทศ ทำหน้าที่เป็นอาจารย์ที่ปรึกษาแก่นิสิตไม่ว่าจะเป็นด้านวิชาการและด้านกิจกรรม การดำรงชีพ ประพฤติตนเป็นพุทธศาสนิกชนที่ดี และปฏิบัติธรรมเป็นนิจ รวมทั้งได้รับการเชื่อถือให้เป็นหัวหน้าโครงการต่าง ๆ ที่เกี่ยวกับนิสิตเสมอมา

10. รางวัล/ เกียรติบัตร หรือเกียรติคุณ ที่เคยได้รับ

โล่เกียรติคุณจากมหาวิทยาลัยฮันกุก ภาษาและกิจการต่างประเทศ

ประกาศนียบัตรจากมหาวิทยาลัยฮันกุก ภาษาและกิจการต่างประเทศ

ข้าพเจ้าขอรับรองว่า ข้อมูลดังกล่าวข้างต้นเป็นความจริงทุกประการ

ผู้ได้รับการเสนอชื่อ.....

(นางสาวเยาวลักษณ์ แสงจันทร์)

วันที่ 29 มีนาคม 2553